

MARTIANI
MINEI FELICIS
CAPPELLAE,
AFRI CARTHAGINIENSIS,
DE NUPTIIS
PHILOLOGIAE ET MERCURII

LIBER I

Tu quem psallentem thalamis, quem matre Camoena
Progenitum perhibent, copula sacra, deum:

§. 1

Tu quem] Satura, Martiani amica, hos versus canit in laudem Hymenaei, qui est deus nuptiarum, id est, naturalium conceptionum. GLOSSA (in cod. Monacensi B, aliisque) — Istam quidem interpretationem Vulcanius, Grotius, Goezius, omnes receperunt, quamvis facile perspicere potuissent, non Saturam hosce versus pronuntiasse; sed ipsum Martianum, patrem nimirum quinquagenarium, poetico spiritu afflatum, quippe qui a filio deinde (§. 2) in iis reprehendatur.

psallentem] *Κισσαριζοντα*: psallere vix aliis nisi poetis sequioris aevi, et imprimis Christianis frequentatum. Goz. — Cave credas! Utuntur hoc verbo Sallustius, Horatius, Quintilianus, Gellius, Macrobius, alii, et iterum noster infra (§. 924).

matre] Claudianus XXX, 31. Hymenaeum Musa progenitum etiam facit:

*•Hunc Musa genitum legit Cytherea ducemque
Praefecit thalamis; nullum junxisse cubile
Hoc sine, nec primas fas est attollere taedas.•*

Goz. — Correxī hos versus non accurate exscriptos. Alii Urania (Catall. 61, 2; Nonn. Dionys. 35. pag. 823 Falk.; Claudian. epithalam. Palladii et Serenae 31), alii Terpsichore (Procl. ap. Phot. p. 524 Hoesch.), alii Calliope, alii ipsa Venerē natum Hymenaeum ferunt. Sunt adeo, qui a mortalibus genus eum duxisse perhibeant (Serv. ad Aen. 1, 651. Lutat. ad Stat. alii). Patrem tamen Bacchum expressis noster verbis nominat. Recte quidem: Hymenaeus enim a Seneca (Med. 110) appellatur

•Candida Thyrsigeri proles generosa Lyaei.•

Camoena] Idem est ac si dixisset *Musa*. Vide inter alios Horatii (in carm. sec. 62) haec:

— — — *•acceptusque novem Camoenis.•*

copula sacra] Ita *•copulam sacram deum•* dixit, ut Valerius Soranus, sive alius quispiam vetustissimus poeta *•Saturnia sancta dearum. Quod est Graecanicum illud plurimorum poetarum δία θεάων. Sacra deum copula, diis ipsis venerabilis. Hincque*

Semina quae arcanis stringens pugnantia vincis,
Complexuque sacro dissona nexa foves:

Namque elementa ligas vicibus, mundumque maritas:

in Ictorum libris copula, cum sacra res sit, quae nimirum inviolabili foedere conjugioque homines jungat, pro ipso concubitu, consummante conjugia, ponitur. Justinianus imperator cap. 26 de nuptiis: »Si enim ex affectu omnes introducuntur nuptiae, et nihil impium, nec legibus contrarium in tali copula exspectamus, quare praedictas nuptias inlibendas existimemus?« Hinc copulare est conjugere nuptias, ratoque foedere par hominum colligare. Imperator Gordianus c. 8 ejusdem tituli: »In copulandis nuptiis spectanda est ejus voluntas, de cujus conjunctione tractatur.« Et copulari, matrimonio conjungi c. 25 ejusdem. Et ab eadem mente »dextras copulare« dixit in Aulularia Plautus, quia manum tradere cuiquam apud veteres sancta erat firmaque amicitiae sponsio. BARTH. (advers. p. 394.) Haec ille: sed sibi non constat vir doctissimus. Oblitus enim hujus interpretationis eundem Martiani locum paulo inferius (p. 961) sic explicare studet: »Copulam deum dicit, cujus auspiciis connectitur corpus terrestris molis coelesti animo, quae duo deum constituere sapientes veterum physici tradidere: vide Ocellum et Plinium libro 2.« — Equidem laud sane perspicio cur mysteria quaerat Barthius in verbis, quae nihil habent dubitationis. Sed in errorem inductus esse videtur prava in libris editis descriptione vocis *deum* cum circumflexo. Non enim pluralis, sed singularis est, accusandi casu.

semina] Elementa. Semina sunt Lucretio corpuscula, in quae corpora quaevis resolvantur. Claudianus (48, 1): »Quisquis sollicita mundum ratione secutus Semina rimatur rerum.« GOEZ. — Distinguit noster infra (§. 17) inter semina rerum et elementa, ita ut elementa jam separata, semina autem,

sive initia, rerum adhuc mixta esse videantur (conf. Claudian. de rapt. Pros. 1, 248 sequ.)

pugnantia] Semina pugnantia sunt diversa et contraria sibi elementa, quae discordem concordiam Ovidii concinnant, quam plurimi poetae ab eo mutuo sumtam celebrarunt. BARTH. (adv. p. 961) — Permulta de dissonis hic ex arithmetica et musica afferri possent; sed praestat, inferiori loco (§. 209) hac de re uberius agere. Ovidii versus, quos innuit Barthius, hi sunt (met. 1, 8):

»Nec quidquam nisi pondus iners, congestaque eodem

Non bene junctarum discordia semina rerum.«

At magis etiam huc faciunt Horatii (ep. 1, 12, 19)

hi versus:

»Quid velit et possit rerum concordia discors:

Empedocles an Stertinium deliret acumen?

vincis] Vincula sunt nuptiae vel conjugium.

Juvenecus libro 4:

»Hujus germano rursus sociabile vinculum

Deberi, generis pereat ne portio lapsi.«

BARTH. (p. 961).

dissona] Discrepantia; ut infra (§. 92): »Quaeque elementa liget dissona nexio.« Atque hac de re conferas velim Lucretium (3, 441), et Senecam (natural. quaest. 7, 27, p. 808 Lips.), et Ovidium (in fast. 1, 105).

nexa] Conjugium aut rem adeo indicat potius concubinariam. Apulejus libro 2: »et a nexu quidem venereo hospitis tempera.« BARTH. (p. 1242). — Iterum altius petit vir doctus, quod ex antecedentibus manifestum est »necti ab hymenaeo pugnantia.«

elementa] Fingitur Hymenaeus connubio ele-

Atque auram mentis corporibus socias:
Foedere complacito sub quo natura jugatur,

menta junxisse, quantumvis contraria eorum vis esset. Ita Seneca (natur. quaest. 7, 27. p. 808 Lips.): «Nonne vides quam contraria inter se elementa sint? gravia et levia sunt, frigida et calida, humida et sicca. Tota hujus mundi concordia ex discordibus constat.» Id perspexit etiam Lactantius (2, 12). E poetis praesertim Manilius (1, 141) rem tangit, et sicut Ovidius (met. 1, 18) chaos ex Hesiodi theogonia (116) describens canit:

«Obstabatque aliis aliud: quia corpore in uno

Frigida pugnabant calidis, lumentia siccis;»

ita Claudianus (Mall. consul. 73) eorum reconciliationem:

— — — — — »rursumque receptis

Nectit amicitias quidquid discordia solvit.»

Unde et Hymenaeus (ap. Statium silv. 1, 2, 185):

— — — — — »ipsum in connubia terrae

Aethera, cum pluviis rarescunt nubila, solvo.»

et auctor Pervigilii Veneris v. 59:

»Crgs erit quo primus aether copulavit nuptias.»

E Graecorum etiam philosophis Empedocles (ap. Diog. Laërt. 8, 7. p. 538 Meib.) statuerat, quatuor elementis accedere τὸ νεῖκος et τὴν φιλιαν. At is e dissidio potius elementorum contenderat oriri mundum, per amicitiam autem in pristinam conditionem τὸν σφαῖρον (conf. Marc. Antonin. 12, 3. p. 116. Gat.) redire. Multo magis ad nostri sententiam facit, quod illico post Chaos Amorem ortum hincque deorum omnium antiquissimum esse veteres affirmant, Hesiodus, Acusilaus, Parmenides, Platoque (sympos. p. 178, Tim. p. 47 Steph.); Aristoteles (de mundo 3. et metaph. 1, 4) Sextusque Empiricus (9. adv. Phys. 7 p. 549 Fabr.). De physica ratione discrepantia nectendi confer praeterea Eryximachum medicum apud Platonem (sympos. p. 186.

187) addeque Stobaeum (in ecl. 1, 42, 2, p. 687 Heer. et nostrum (§. 912). Ex eodem Platone Appulejus (de dogm. Plat. 1, 175. p. 194 Oud.) de elementis: »quae quum inordinata permixtaque essent, ab illo aedificatore mundi, deo, ad ordinem numeris et mensuris in ambitum deducta sunt.» Idemque (de mundo p. 334 Oud.): »contrariorum per se natura flectitur, et ex dissonis fit unus idemque concentus. — — Sic totius mundi suorum instantia initiorum inter se impares conventus pari nec discordante concentu natura veluti musicam temperavit. Namque humidis arida — confundit, unumque ex omnibus et ex uno omnia juxta Heraclitum constituit» ect.

vicibus] Mutua vice. Valerianus sermone primo, alii. BARTH. (p. 961.) — Ellipsis est vocis alternis.

maritas] Maritare dicuntur qui foecundum aliquid faciunt. Victor Massiliensis l. 1 Geneseos:

»Fons scatet et diti prolem virtute maritat.»

Alcimus Avitus l. 1:

»Lymfa maritavit sitientis viscera terrae.»

Horatius epodo 2:

»— — adulta vitium propagine

Altas maritat populas.»

BARTH. (p. 961).

auram mentis] Sic Flaccus de eadem ratione dixit: »divinae particulam aurae.» GROT. — Adde huic Horatii (sat. 2, 2, 79) loco Virgilio (Aen. 6, 746) de purgatione animae versus:

»Concretar. exemit labem, purumque reliquit

Aetherium sensum atque aurai simplicis ignem.»

foedere complacito] Claudianus (31, 55). »Tuo primae libantur foedere noctes» GOEZ. — Foedus pro conjugio a nostro accipi plures doccebunt inferiores loci (§. 23. 31. 91).

Sexus concilians, et sub amore fidem:

O Hymenae decens, Cypridis qui maxima cura es:

sexus] Qui Aristotelem (de mundo 5) legerit, non dubitabit hunc ante oculos fuisse nostro: adeo congruit cum eo, vel in hoc ipso eligendo exemplo.

concilians] Grotius quidem *concilias*; sed illud, quod recepi, praeter Barthii (adv. p. 961) et Vossii (Arntz. misc. p. 197) codices, Cantabrigiensis quoque, Britannicus, Basileensis, et qui ad Norimbergensis libri marginem notati sunt, habent.

amore] De Amore, deo maximo (conf. Oppian. de venat. 2, 411, et Hugium in libro vernaculo sermone scripto «de mytho» p. 190. 191), quem *δυνατώτατον* et *μέγιστον* poëtae appellant Graeci (Athenaeus 12, p. 599. 600 Casaub.) nosterque (§. 725) «puerum herilem», equidem alio loco (palaeogr. crit. III §. 130) disserui. Cui quum Chaos olim adjungeretur (v. superiorem not.), verisimile est, ab antiquissimo jam tempore adscriptam fuisse potestatem elementa ligandi, et *γάμων δεσμὸς*, sicut ex Hesiodo (theog. 125) addit Oppianus (in halient. 4, 25). Memoratu dignum est, similia Orpheum docuisse, adeo ut noster eum ante oculos habuisse videatur. Namque ab initio Argonauticorum (12) ille habet:

*Ἀρχαίον μὲν πρῶτα ΧΑΟΥΣ ἀμέγαρον
ἀνάγκην*

*Καὶ ΧΡΟΝΟΝ, ὃς ἐλόχευεν ἀπειρεσίω-
σιν ὑφ' ὀλλοῖς*

*Αἰθέρα, καὶ διφυῆ περιπέα κνδρὸν ἘΡΩ-
ΤΑ, cetera.*

Adde eundem eadem repetentem paulo inferius (419).

fidem] Ambigua est sententia. Intelligi enim potest «Hymenaeum per nuptias fidem addere conjugalem»: sub enim saepe pro in usurpatur. Alii locum forsitan maluerint explicare «inferioris conditionis fidem esse quam amorem», quippe qui ante

omnia exstiterit. Ita enim et Ovidius (her. 4, 161): «Nobilitas sub amore jacet» (conf. palaeogr. crit. III §. 130). Verumtamen totum locum iterum conferenti mihi videtur, a nostro Amorem socium dari Hymenaeo in conciliandis elementis secum pugnantibus. Ita enim Quinctilianus (in declam. 14. p. 159. ed. Oxon.) Amorem depinxit, «quasi per eum rerum naturae sacra primordia totiusque mundi elementa creverint, qui teneat nunc figatque rixantia et de contrariis pugnantibusque seminaibus molem perpetuae societatis animarit.» Quod Quinctiliano «societas perpetua», hoc nostro «fides» est.

decens] Veneris atque Gratiarum epitheton Hymenaeo Gratiarum consanguineo attribuitur, quod illam gratiam pulcritudinem non nunquam comitantem eique adhaerentem, quae facilius sensibus atque animo percipitur, quam verbis exprimi possit, designat. Horat. (L. 1. od. 18, 6 et I, 4, 9): «teque decens Venus» — «Gratiae decentes.» Goetz. — Sed noster infra non Venerem tantum (§. 905) sed et Floram (§. 888), et «scientiae fontem», quin Claudianus etiam (cons. 6 Honor. 537) «aërem» decentem appellat, ita ut restringi vix possit hoc epitheton ad unum alterumve.

Cypridis qui maxima cura es] Nam teste Claudiano (31, 31): «Hunc musa genitum legit Cytherea ducemque Praeposuit thalamis» Goetz. — Horat. L. 1. od. 14: «curaque non levis.» Et Catullus (in nupt. Jul. et Manlii 61 seq.):

Nil potest sine te Venus,

Fama quod bona comprobet,

Commodi capere; at potest

Te volente: quis huic deo

Compararier ausit? —

Goetz. — Sed verba composuit noster ad illud Vir-

Hinc tibi nam flagrans ore cupido micat:
 Seu tibi quod Bacchus pater est, placuisse choreas,
 Cantare ad thalamos seu genitricis habes,
 Comere verniferis florentia limina sertis

gilli (Aen. 10, 137): Veneris justissima cura; quocum confer Horatii (od. 2, 8, 8) »juvenumque publica cura.« Nominis Kyprogeneiae etymon, quia in Cypro genita fuerit, assert Hesiodus (theog. 199); adde Hymnum in Venærem (2), qui Homero adscribitur, et Pindarum pluribus locis.

micat] Ore micare Cupidinem Hymenæo dixit, phrasi toties ab Aristæneto et aliis ἐρωτικοῖς expressa. Vide quae plurimis in secunda editione Musæi notamus. BARTH. (p. 961) — Minime Cupidinem intelligo deum, sed cupiditate flagrare Hymenæum. Certe noster quum multa, tum et haec a Claudiano mutuatus est, apud quem (in epithal. Pall. et Celer. 41) Hymenæi etiam »dulce micant oculi.« Appulejus (met. 6. p. 401 Oud.) »rosas micare« dicit, et noster infra (§. 585) »flammas micare.«

seu tibi] Sensus est: »Seu placuisse choreas habes Bacchi (is enim saltationibus praest, unde quisquis ille est Orphicorum auctor, qui propediem forte a nobis novum speret diem, canit: — ὅς τις ἔχεις Διόνουσε χορευτά: v. pr. in hymn. v. 9) — seu cantare ad thalamos habes matris Calliopes, vel (ut alii volunt) Uraniae. GNOT. — Bacchum Propertius quoque (2, 23, 94) »chori patrem« appellat, et »medium in eo esse« (2, 23, 94) fingit (v. Burmann. ad h. l.). Noti praeterea sunt Tibulli (2, 1, 55) versus:

»Agricola et minio suffusus, Bacche, rubenti
 Primus inexperta duxit ab arte choros.«

Atque apud eundem (1, 7, 58) idem deus

»Movit et ad certos nescia membra modos.«

choreas] Scribendum »placuisse chorcis.« Bacchum chorearum choragum vel unus Anaereon docere abunde possit, ad quem vises. BARTH. (p. 961). — De Baccho chorago nemo est qui dubitet (conf. Tibull. 1, 7, 38 et 2, 1, 56. Casaubon. de sat. poët. insert. in Cren. musæo p. 28). Cur autem Martianus scribere non debuerit »tibi placuisse choreas«, causam neque docuit Barthius, neque docere potuit. Vulgatam igitur servavi lectionem, quam et a Bacheto (sur les épîtres d'Ovide I. p. 136) approbatam esse video.

comere] Claudianus (de nupt. Honor. 202):

»Tu festas, Hymenæe, fuces, tu, Gratia, flores
 Elige; tu geminas, Concordia, necte coronas.«

Apud Ovidium (fast. 5, 219) quoque

»Protinus arripiunt Charites nectuntque coronas.«

Itaque noster infra (§. 888):

»Ipsa etiam fulcris redimicula nectere sueta
 Flora decens trina anxia cum Charite est.«

Attamen et Bacchoserta placuisse Ovidius (fast. 5, 345) canit:

»Bacchus amat flores: Baccho placuisse coronam
 Ex Ariadnaeo sidere nosse potes.«

Idemque aliis locis (trist. 1, 6, 2):

»Deme meis hederas, Bacchicaserta, comis.«

et (5, 3, 3) de poëtis Bacchum celebrantibus:

»Festaque odoratis innectunt tempora sertis.«

Veneri item cum comitibus tribuit Cypriorum auctor (ap. Athen. 15, p. 672 f. Casaub.):

Ἡ δὲ δὸν ἀμριπόλοιβι φιλομμειδῆς Ἀφροδίτη
 Πλεξαμένη στεφάνου εὐώδεις, ἀνθεα γαίης,
 Ἄν κεφαλαῖβιν ἔθεντο θεαὶ λιπαροκρήδεμνοι.

Seu consanguineo Gratia trina dedit:
Connubium divum componens Calliopea

verniferis] In Msto libro offendi *vernificis*. Quod sane verum est. Nam verna facere ostia videntur additae. Is mos multis a nobis et aliis alibi traditus est. BARTH (p. 961). — Non Bongarsii tantum, sed Vossii etiam codex (Arntzen. misc. p. 197), Darmstattensis et tres e Monacensibus (C. D. E.) *vernificis* quidem habent, sed in aliis vulgata lectio exstat, quam retinui, siquidem Graecum *ἐαρотреφής* ea exprimitur, et noster alio loco (§. 570) simili figura *vernicomae olivae* utitur. Vernifera adjectivum est, pariter atque *serta*, et substantivum *corona* per ellipsin omissum.

limina] Limina sponsi, quibus nova ingrederetur nupta, sertis ornari solita fuisse, testes sunt Catullus (64 epith. Pelci et Thet. 284) de floribus canens:

»Hos indistinctis plexos tulit ipse corollis

Queis permulsa domus jucundo risit odore.»

atque Hierocles, qui (ap. Stobacum serm. 65. p. 114 Gesn.) *»θύραις κατεβτεμμέναις»* scribit *»τύραννον ἀντὶ γυναικὸς ἐπεισάγοσθω.»* De unguendis postibus vide nostrum infra (§. 149).

consanguineo] Consanguinei sunt *ὀμοπάτριαι*, ut Charites et Hymenaeus; utriusque enim pater Bacchus. Alii tamen Gratii patrem adscribunt Jovem. De matre etiam discordia, aliis Autoeoen, aliis Eurymedusam vocantibus. GROT. — Consanguineus fratrem notat ex altero parentum solo. Vide Anianum, Alarici consiliarium, ad sententias Pauli, Cujacium observ. libro 11. cap. 26. BARTH. (advers. p. 961). — Alio etiam modo Hymenaeus Gratiarum consanguineus dici poterat. Is enim quum Bacchi filius esset, Bacchusque pariter atque Gratiae patrem haberent Jovem (Cornut. N. D. 15. p. 161. Gal. Theognid. sentent. 15), harum ille consan-

guineus omnino erat. Sufficit enim sanguine conexos esse, ut illo nomine insigniri possint (l. 1 §. penult. de suis et legit. hered.). Baccho placere choreas Euripides canit apud Strabonem (10. p. 470 Casaub.).

Gratia trina] Hoc est *»tria concessit, vultumq; vocem et gestum.»* Gloss. ap. VULCAN. — Gratiam trinam dixit ut infra L. IX: *»Suada decens trina anxiam cum Charite est.»* Quid non nugamini glossatores! GROT. — Neutiquam sic legitur infra (§. 888), ubi Grotius versus confudit, siquidem *»Flora decens»* primum legitur, et deinde *»Nec Suada»* cet. Perperam quoque critici (ap. Fulgentium p. 13 Munck.) ternas viragines in *ter ternas* mutaturi erant, quod profecto non fecissent, si fontem cognovissent, a quo Fulgentius hauserat. Martianum enim imitaturus erat, id quod nullo negotio perspicient, qui utrumque locum comparaverint. Sed noster ipse ante oculos habuisse videtur Claudiani illud (in laud. Ser. 88):

»Ternaque te nudis innectens Gratia membris.»

Similiter Sidonius (carm. 11, 113. p. 367 Sirm.):

»Hic triplex uno comitatur Gratia nexu.»

pro quo *nodum* posuit Horatius (od. 3, 21, 22).

connubium] Ubique in Mss. per N simplex exprimitur. Goez. — Cave credas. Malum igitur factum, quod Goez. falsam in quibusdam codicibus scribendi rationem in contextum recepit, idque contra communem, quam sequimur, lectionem.

Calliopea] Musarum haec princeps est, quam Hesiodus (theog. 79) *προφερεδτάτην ἀπαθέων*, Plato (Phaedr. p. 259 Steph.) *πρεβυτάτην*, alius *Μουδῶν προματαγέτω* (Mem. de l'acad. des inscr. V. p. 185) appellat, aliusque (anthol. Gr. 1, 67, 29) ipsi Uraniae anteposit; cuique Moschus

Carminis auspicio te probat annuere.

Dum crebrius istos Hymenaei versiculos, nescio quid inopinum intactum- 2
que moliens, cano, capillis respersum albicantibus verticem incrementisque lu-

(id. 3, 73), Hesiodum imitatus, τὸ γλυκερὸν
στόμα tribuit; quam e Latinis etiam Lucretius (6,
83) »requiem hominum, divumque voluptatem«,
Ovidius (fast. 5, 80) »primam sui chori« dixit, Virgi-
lius (Aen. 9, 525) pro Musis omnibus ponit versu:
»Vos, o Calliope, precor, aspirate canenti«;

Horatius (od. 3, 4, 2) »reginam«, ac Plintarchus
(in orat. vit. p. 801 et sympos. 9, 13 p. 743) regum
comitem appellat. Apollinaris Sidonius autem epi-
thalamium canens (carm. 14, 6) Calliopen etiam in-
vocat, eodemque verbo, quo noster, probare utitur.

annuere] Verborum in hisce versibus constructio
eorumque interpretatio sic facienda esse mihi videtur:
»O! tu, copula sacra, Hymenaeae, quem perhibent
decem thalamis psallentem, matre Camoena genitum,
qui semina mundi pugnancia vinculis arcanis strin-
gens, complexuque sacro foves dissona nexa. Vici-
bus (mutua vice) enim elementa ligas, mundumque
maritas, atque auram mentis corporibus socias, foe-
dere complacito, sub quo natura jugatur, sexus
conciilians, et sub amore fidem. O! Hymenaeae
decens, qui Cypridis maxima cura es: hinc enim tibi
cupido flagrans ore maicat, seu placuisse tibi choreas,
quod (quia) Bacchus pater (tuus) est, seu cantare
ad thalamos genitricis (a Venere) habes, seu li-
mina florentia sertis verniferis comere, consanguineo
(tibi) Gratia trina dedit (tres Gratiae dede-
runt); Calliopea connubium divum componens pro-
bat, te annuere auspicio carminis.« (Sive choreae
tibi placeant, quia Bacchus pater tuus est; sive
cantare ad thalamos a Venere matre, sive limina
sertis coronare a Gratia consanguineis tuis habeas:
Calliope omnino approbat, quod annuis auspicio
carminis).

Dum] Profecto mirum, ab omnibus interpreti-
bus, et Grotio et novissimo Goetio, versus illos
Saturae adscribi, quum quinquagenarius Martianus
ipse »istos cano« dicat. Fecerunt nempe eos
verba, quae paulo post sequuntur, »satura commi-
niscens.«

nescio quid inopinum] Saepe Cicero verbis »ne-
scio quid« usus est; pro Archia 7: »nescio quid
praecclarum: idemque (orat. partit. 21) inopinata
esse dixit admirabilia; pariterque Horatius (od. 3,
1, 2) carmina laudaturus »non prius ea audita«
praedicat. Nescio quid igitur neutiquam cum con-
temptu dictum, sed de grandi conamine, quod et
verbum moliri innuit. Haec quidem Martianus pater;
sed prorsus contrarium sentit interveniens filius.
Huic enim adscribenda sunt quae sequuntur, et
sic quidem verba construenda: »Martianus (filius),
non perferens verticem (patris) capillis albicantibus
respersum incrementisque lustralibus decuriatum
ineptias aggarrare, intervenit dicens: quid istud mi
pater« cet.

capillis] Ordinem tantum verborum, ex Hugiano
codice et in libro Norimbergensi ad marginem no-
tata lectione, mutavi. Forsan in Priapeus (77, 2)
noster legerat:

— — — — meumque canis

Cum barba caput albicet capillis.»

Pariter Saxo Grammaticus (6. p. 116) qui Martianum
imitandum sapius, ut Stephanus docuit, sibi pro-
posuerat, »Albicet« scripsit »quanquam senio ca-
pillus.«

incrementisque lustralibus decuriatum] Hoc est
quinquagenarium, qui jam decem lustra peregrin.
VULC. — Lustralia certum est a multitudine lustr-

stralibus decuriatum, nugales ineptias aggarrire non perferens, Martianus inter-

rum dici, incrementa vero decuriata decuriam lustrorum non possunt significare, alioqui quinquaginta tantum annos natus sit senex, qui alterum tantum aevi pene vult confecisse videri (?). Eruditus, sed duri eloquii, scriptor *decuriatum* curiae jam immunem, vacantem ex officiis municipalibus et urbanis in sua sibi patria dicit, emeritum volens eruditionis quadam inexpectatae ostentatione dicere. Scio Tertulliano ejusdem gentis scriptori *decurialem* numerum denarium esse c. 37 de anima; unde multiplicata per eundem lustra hic capere possis, sed tum immanis numerus exeat (?). Et non video quomodo illud, quod modo diximus, non sit melius: ita nulla alia opus erit exactione. BARTH. (p. 409). — Praestat profecto Vulcanii explicatio; siquidem *decuriatum* dici nequit *curiae immunis*, quem *excuriatum* potius dixere Romani (Non. Marcell. p. 36 ed. Par. 1614). Verbum autem *decuriare* quum significet in *decurias conscribere* (Cic. pro domo s. f. ibique Manut. p. 74. Graev.), hoc loco cum antecedentibus *incrementis lustralibus* conjungendum esse videtur, ut sit »in decuriam incrementorum lustralium conscriptus«, Livio *miles invalidus* dictus. Ovidius (trist. 4, 8, 35) verbis: »decem lustris peractis« quinquagenarium se tum fuisse significat. Seneca (de brev. vit. 4): »Andies plerosque dicentes — — sexagesimus annus ab officiis me dimittet«; et Plinius Secundus (in epist. 4, 23, 4) »leges majorem annis LX otio reddunt.«

ineptias] In aliis libris legitur *ineptias*, in aliis *nugulas*. Ego vix dubito veram lectionem esse *nugales ineptias*. Diminutivum enim illud tam prolixo operi minime congruum. BARTH. (advers. p. 409. 974) — Quidam libri habent *nugulas ineptias*, quod quis defendere possit. Sed aliam mentem mihi praebet MS. in quo reperi *nugales ineptias*. Dignum hoc

Capella vocabulum nec possum ab eo non profectum credere. Agellius idem usurpat 1 Noct. 2: »Sed theorematibus tantum *nugalibus* dilatrantes, objuratione justa incessivit.« Idem: »et alia quaedam *nugalia* proferebant.« ZINZERL. (critic. juven. promuls. 19, 59 in Schminck. synt. crit. p. 227.) — Vossianus codex *nugulas ineptas*: sed etiam alii in *ineptias* conspirent, parum abest, quin cum Barthio legendum censeam *nugales ineptias*. ARNTZ. (misc. p. 197) — *Ineptias* Bongarsius; Bodiannus vero et Vulcanius minus commode *ineptas* habent. GOEZ. — Hugianus codex perperam *inertias* habet pro *ineptias*. Mihi quidem, quamvis ratio a Barthio prolata rejicienda sit (quandoquidem *prolixum* opus Martianus filius nondum audierat, sed paucos tantum versiculos), Zinzerlingii codex sufficit, ut cum eo faciam. Accedit, quod Darmstattensis etiam a prima manu eandem lectionem habuit. Vox *nugalis* praeterea non semel a Gellio usurpatur. Et quamvis maximi etiam poetae Martialis (9, 1, 5), Catullus (1, 4), et fortassis Horatius quoque (sat. 1, 9, 2) versus suos modestiae causa *nugas* appellent; hoc tamen loco additum vocabulum *ineptias* illam excludit interpretationem. Profecto enim patrem in versibus illis reprehendit filius, quippe qui nihil sentiat magni in eis, sed *nugas ineptas* potius, quae non deceant senescentem patrem. Minime igitur voces »*nugales ineptiae*« hic bono sensu accipi possunt, id quod vidit jam Fulgentius, qui nostrum imitaturus (myth. 1. p. 3 Munck.) illorum loco verborum scribit: »dum tibi rugosam sulcis *anilibus* ordiar fabulam.« Sed utro nunc modo legere malueris, sive cum Zinzerlingio, sive cum Grotio, cujus lectionem Basileensis etiam codex praebet; sensus manebit idem.

aggarrire] An praeter nostrum alius quisquam

venit dicens: Quid istud mi pater, quod nondum vulgata materie cantare deproperas, et ritu nictantis antistitis, priusquam fores aditumque reseraris,

composito hoc verbo usus fuerit dubitaveram. Quum vero senioris aevi scriptoribus proprium fuerit, praepositionibus augere verba (§. 45 not.); ipsum illud repperi in glossario Latino-Gallico (ap. Adelung in glossar. man. I. p. 152) explicatum »jaingler«, quod, nisi a Latino *garrere* lucem acciperet, nemo, puto, intelligeret.

intervenit] Intervenire Martianum non corpore, sed sermone autumat. Estque intervenire medium se dare rebus dissonis aut alioqui nondum compositis. Tertullianus libro de patientia cap. 11: »quia qua ex parte aut erroribus nostris, aut Mali insidiis, aut admonitionibus domini *intervenimus*, ejus officii magna merces, felicitas scilicet.« Symmachus libro 7. epist. 56: »Ut quidquid culpa aut erroris incurrit, contra illius meritum meo digneris *interventui* relaxare.« BARTH. (advers. p. 974).

quid istud] Pariter Appulejus (met. 1. p. 29 Oud.): »Quid istud mi Socrates?«

pater] Martianus filius enim, ut supra observavimus, Martianum patrem interpellat, cui deinde pater respondet, filiumque praemissa fabula de nuptiis Philologiae et Mercurii bonis instituit artibus. Similiter Cicero librum de officiis, quamvis omnibus utilem, filio soli se tradidisse finxerat. Accedit quod Martianus in extremo totius operis (§. 1000) filium iterum alloquitur hoc versu:

»*Secute nugis nate ignosce lectitans.*«

Vide igitur, quam absurda ad finem secundi libri in Darmstattensi codice haec sit glossa addita: »Satira narravit cuidam patri hanc fabellam, quam idem pater Martino renarravit.«

nictantis] Evigilantis. GLOSS. — Nictantis, ut nemo ignorat, non ἀπὸ τοῦ νικτῶς, ut glossae volunt, sed a nivendo, unde connivere: quo verbo

infra utitur: »quiescere cupientem connivere non perferat.« GROT. — Nictans antistes est matutinis horis ad aperienda populo sana oculis semisomnibus etiam prodiens. BARTH. (advers. p. 974). — Populum ad sacra obeunda invitantis. Sacerdotes enim homines ad caeremonias celebrandas carminibus et quovis modo allicere solbant. Nonius Marcellus: »Nictare oculorum significantiam esse denotarunt veteres. Plautus Asinaria: Neque illa ulli homini nutet, nictet, adnat.« GOEZ. — Quodsi fontem animadvertissent viri docti, e quo noster lausit (v. not. ad vocem *aditum*), melius cum intellexissent. Certe qui *nictantem* Martianum *sopitum* explicaturi sunt, longius a vero aberrant. Namque qui spiritu poetico afflatus versus declamat, *sopitus* dici nequit. Evolvendus potius Festus erat, qui »nictare« ait »oculorum aliorumque membrorum nisu saepe aliquid conari.« Atque hoc etiam loco varietatem non solum gestum sed mutationem quoque vultus denotat, siquidem ab antistite oculos modo demitti, modo spargi, Martianus dicere voluit; id quod ad ea, quae sequuntur, doceo. Quod reliquum est, ex Hugiano codice varians lectio »instantis« notanda quidem est; sed vulgaris servanda.

antistitis] Sane aedituorum est, non antistitum, aditus reserare templorum. Et quis affirmabit, non scripsisse *aedituentis* hominem, qui quidvis admitat, modo ne communi sensu verborum plane lucideque loquatur? Lucretius lib. 6:

»*Cuncta cadaveribus coelestum templa manebant
Hospitibus loca quae complebant aedituenteis.*«

BARTH. (adv. p. 409). — Barthius mavult *aedituentis* me invito. ARNTZEN. (misc. p. 197) — Profecto atro carbone notanda est causa etiam propter quam Barthius locum emendandum esse censuit.

ὑμνολογεῖς? Quin potius edoce quid apportes, et quorsum praedicta sonuerint,

aditumque] Malit fortasse quis *adytumque*: et sane de antistite sermo. GROTIUS. — Non placet, cum «fores aditumque» mihi Martianus junxisse videatur tanquam synonyma, quod hujus aevi scriptoribus familiare est et consuetum. ARNTZEN. (misc. p. 197 f.) — Adytum, quod Msta habent et Grotius probat. Infra bis «adytorum fastigiis.» GOEZ. — In nullo, quotquot vidi, codice hoc loco legitur *adytumque*, sed in omnibus constans lectio est, quam recepi. Locum profecto facile intelligent, qui Virgilium contulerint. Ille enim Sibyllae Cumanae templum describens (Aen. 6, 41 seq.) fuisse ei canit «aditus centum, ostia centum», pergitque:

«Ventum erat ad limen, cum Virgo: poscere fata
Tempus, ait. Deus, ecce Deus! Cui talia fanti
Ante fores, subito non voltus, non color unus.
Non comitae mansere comae, sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument — —
— — Cessas in vota precesque,
Tros, ait, Aenea? Cessas? neque enim ante de-
hiscent

Attonitae magna ora domus. — — —

Omnia igitur apud nostrum hoc loco bene se habent, modo probe eum intelligas. Verbum etiam *nictare*, de quo supra, ex illis Virgilii verbis «non voltus, non color unus» explicari potest. Pariter «*nutantem mundum*» idem poeta (bucol. 4, 50) dicit, ob adventum nimirum numinis. Adde Lucanum (3, 212, 214), Senecam (Agamemn. 704) Lucianum (Iov. trag. 30. VI. p. 259 Bip.) cet.

reseraris] In editis *reserares*, quod correxit e codice suo Grotius. Conciniunt Basileensis et Darmstattensis; ac sic emendatum etiam vidi ad marginem libri Norimbergensis.

ὑμνολογεῖς] Grotius edidit *γυμνολογιζεις*. — In Graeca hac voce non inepte alii libri mutant

γαμολογιζεις. Nam cum in templis nuptiarum sacra confierent, et hic de Hymenaeo cantitet; utriusque loco verbum convenire debet, quod utriusque respectu dicitur. BARTH. (adv. p. 409) — Τὸ γυμνολογιζειν quid sapiat intelligo. Quoniam tamen varia lectione margini appicta codicum diversa voluntas subnotatur, ego quoque, quam ex nostro lectionem commentus sum, non absurdiorē forte, in medium dabo. Praefert casca scriptura *μοιχολογιζεις*: quod ut portentosum puto, ita verum mihi persuadeo *μυχολογιζεις* Capellae exaratum. Sane menti auctoris vix quicquam aptius in lucem postin proditurum puto, glossis fidejudentibus: *μόχος ὁ ἐβώτερος τόπος*. BARTH (p. 974) — *Γυμνολογιζεις* retinet Vossianus codex. ARNTZ. (misc. p. 197). Fluctuat hic plane lectio. Alii, et imprimis Baptista Pius, habent literis Latinis *gumnologisseis* et *kuknologueis*. Sed *γαμολογιζεις*, ut sibi sensus constaret, Bongarsius amplectebatur. Nil enim nisi meras nuptias hae nugulae ineptiae resultant. GOEZ. — Nempe non legerat vir doctus quae ab illis interpretibus jam allata erant. Sed magis reprehendendum, quod in textum receptum ab eo istud *γαμολογιζειν*, verbum inauditum! Barthium vides cum lectione *fluctuante* fluctuare et ipsum, quem quas in testimonium advocat glossas cave credas in codicibus legisse. Exscripsit enim eas e Vulcanii thesauro (p. 345), quem ne laudaret, consulto cavet. Non magis igitur glossae illae adjuvant, quam quodlibet aliud lexicon Graecum. Quapropter lectionem omnium simplicissimam et sensui maxime accommodatam *ὑμνολογεῖς* in textum recepi. In alio enim libro (palaogr. crit. III §. 376 seq.) uberius de variante discerni orthographia, et ne insueta se morari sinant interpretes admonui, praesertim autem (IV. §. 526) literam Gamma saepe pro spiritu adhibitam esse

revelatō. Ne tu, inquam, desipis, admodumque perspicui operis ἐγέρδιμον noscens

(p. 526; add. Heyn. ad Apollodor. p. 266) docui, id quod in illo ipso verbo probe advertit Schneider (in lex. Gr.). Jam vero in codicibus Monacensibus (B.D.) scriptum legitur ΓΥΜΝΟΛΟΓΙC: licebat igitur ὑμνολογεῖς substituere, quoniam, ut saepe dixi, variam scribendi rationem minime curo, atque I et EI invicem poni (Quinctil. 1, 7, 15 p. 181 Spald.) non nisi orthographiae prorsus rudes ignorant (v. palaeogr. mea §. 277 not. EI).

ne] Lege cum Ms. nae, et dele interrogationis notas. GROT. — Recte! In aliis bibliothecae Leidensis membranis extat non tu, teste Munckero ad Fulgentii Virg. cont. p. 742 cd. Staveren. Id si placeat, non accipiendum est pro nonne, de quo usu dixi pluribus in specim. observ. c. 3. ARNTZ. (misc. p. 198). — Bodianus et Vulcanius habent ne: male! GOEZ. — Cur male? Profecto perinde est utro modo legas, siquidem ab optimis scriptoribus Cicerone et Sallustio pro Graeco ναί ponitur ne, quod alii scribunt nae, prout Graecam diphthongum alii literis AE, alii simplici E (§. 905. not.) reddere maluerunt (Palaeogr. crit. IV. p. 528). Infra apud nostrum (§. 32) iterum ne reperies eodem sane sensu. Quid? quod Malaspina (v. comment. ad Cic. epp. ad Att. 6. 1. T. I. p. 173 Graev.) negat ante Laurentii Vallae tempora apud Latinos diphthongo scriptum nae inveniri (conf. et Garaton. ad Cic. pro Mil. p. 260 Orell. Kritz ad Sallust. Catil. p. 276 sequ.). Sic in Afranii fragmentis (poët. scen. II. p. 167. 188 Bothii) editor temere nae posuit pro ne, quod recte legitur apud Nonium (p. 246 Merc.).

ἐγέρδιμον] In Grotiana editione pariter atque in anterioribus legitur ἐχειρομνημεῖον. Libri autem scripti verbum mirifice variatum exhibent. Grotius in suo legit ἐγερονμιον, Bongarsius egiraemion. Equidem in Monacensibus (B. C. D.) inveni EΓΕ-

PYMION, in alio (E) ΕΓΡΥΜΥΟΝ, in alio (G) ΕΓΟΡΥΜΥΟΝ, in Basileensi ΕΓΕΡΜΙΟΝ, in Darmstattensi ΗΓΗΡΜΙΩΝ. Atque interpretes si audieris veteres, vix doctior abibis. Corrupta enim haec tradunt: «Egerimion, i. e. resurrectionem vel ascensionem vel mutationem. Egerimio Graecum verbum, i. e. surgo. Est enim Egerimion liber apud Graecos de apotheosi; quod sic explanat alius (E): «est liber, in quo refertur, qualiter homines divi facti sint.» Quam quidem explicationem facile apparet ab apotheosi Philologiae desumptam esse ab hominibus Graecae linguae adeo ignaris, ut ne ἐγείρω quidem verbum recte scribere potuerint. Contra bonae frugis plenissima Grotii nota haec est: «Ἐγειρομνημεῖον vox notha. Ms. ἐγερονμιον. L. ἐγέρδιμον, vox nota vel ex libro IX, ubi ait: Tunc ἐγέρδιμον ineffabile virgo concludens. Scholiastes Theocriti: τῶν ἐπιθαλαμίων τὰ μὲν ᾄδεται ἐσπέρας, τὰ δὲ ὄρθρια ἃ καὶ πρόβαγορεύεται διεγερτικά. Et ea quidem quae scholiastes κατακοιμητικά, a Capella κοιμησις appellantur, ut Meursius noster docuit, quae vero ille διεγερτικά, a Capella ἐγέρδιμον dici ego animadverti: nisi quis malit dicere Egersimon, ut Varro in fragmento: «vocis suscitabulum cantantiumque gallus gallinaceus.» Hucusque Grotius, cujus conjecturam a Goetio in contextum receptam esse ut olim improbaveram, ita nunc probo, postquam in illo, quem Grotius laudat, loco (§. 911), etsi omnes editi, praeter Grotianam editionem, in qua egersimon legitur, corruptum illud egerimion exhibeant, in Monacensi tamen codice (C) scriptum ipse vidi egersymon, levi vocalium mutatione, in Darmstattensi vero rectius egersimon. Quum igitur ex inferiori hoc loco appareat, corrumpi vocem illam in egerimion potuisse, emendandi autem locum

creperum sapis? nec liquet Hymenaeo praelibante disposita nuptias resultare?
Si vero concepta cujus scaturiginis vena profluxerint, properus perscrutator

aliquem ex alio ejusdem scriptoris loco ratio certe optima sit; Grotianam illam opinionem pluris quam meram conjecturam faciendam esse censui.

creperum] Identidem (§. 116. 805) hac voce noster usus est. Significatio quidem nota (Symmach. epist. 1, 13); sed imprimis Nonius (p. 13 Merc.) de vario vocis usu conferendus. Totius loci sensus hic esse videtur: Martianus pater filium corrigens: »profecto insipis, inquit, qui excitantes versus, quos prooemii loco declamavi, audisti, et nihilominus fingis te ignorare praecclarum opus, quod moliar.«

praelibante] In manu exarato codice legitur *perlibante*. Ego adverbium *praelibanter* ansam errori dedidisse opinor, quod finxit more suo pecudalis, ut fatetur ipsemet per risum eloquii, senex. Hymenaeo disposita sunt in gratiam ejus scribenda, *praelibanter* vero, quod ejus imperium toto opere celebrans tangit ipsomet in exordio. BARTH. (adv. p. 409). — *Praelibante* Vossianus etiam codex, pro quo Barthius nulla necessitate *praelibanter*. ARNTZ. (misc. 198). — Musaeo vocatur *γαμοστόλος ἀγγελιώτης*. GOEZ.

resultare] Resonare, succinere. Infra: »Idque deditum mundo loquax triviatim dissultaret humanitas; hoc est rumoribus atque canticis differret. Sic capiendum hoc verbum initio Cyclopaediae, si diis placet, Alani ab Insulis:

»*Ut sibi juncta magis naturae dona resultent*

Et proprium donet donis mixtura favorem

Cudit opus, per quod operi concluditur omni.

Qui scriptor ingenii non absurdi cum aliis aequalibus vel tempore, vel studio, plane eloquentiam suam ad Martianum conformavit. BARTH. (advers. p. 409). — Resultare paene unice ad strepitum et

sonum multitudinis refertur. Vid. Gesner. ad Claud. p. 511:

— — — — *edissere caussas*

Laetitia: cui pompa toro tam clara resultat? »Domus tota lauris obsita, taedis lucida, constrepebat Hymenaeum.« GOZZ. — Claudiani locus est in epithalamio (50), quod ante oculos habuisse Martianum mihi quoque verisimile fit. Sed restrictum illius vocis usum neququam probo, quandoquidem vel unus Appulejus contrarium docere potest, verbum nempe *resultare* saepius usurpari ubi sonus ne cogitari quidem possit. Scribit enim (apol. p. 424 Oud.): »radii in speculum incidentes *resultant*«; (metam. p. 215): »paulatim terra *resultat*« magam nimirum evolare tentans; (p. 552): »Pegasus in altum adusque coelum *resultat*«. Translatum sensim ad alium sensum hoc verbum esse ex Franco-Gallico *resulter* patet. Glossae Vindocinenses (ap. Cang.) *resultare* explicant »similitudinem referre.« Apud nostrum infra (§. 11) tamen verbo *resultare* omnino *resonare* denotatur, verum non ut hic cum accusandi casu junctum, cujus constructionis exempla praebent iterum Appulejus (met. 5. p. 332 Oud.) verbis »saxa cautesque parilem sonum *resultarent*«; et Calpurnius (Ecl. 4, 5. in Burm. poet. min. I. p. 620) versu:

»*Carmina jam dudum, non quae nemorale resultent.*«
Atque sic etiam apud nostrum ad *disposita* vox *carmina* suppleri debet.

scaturiginis vena] Fulgentius (p. 13), scilicet ne in Martiano exscribendo manifeste deprehendetur, »poeticam pruriginem« substituit.

profluxerint] Ita codd. Dresdensis, Darmstadiensis, Reichenaensis et Britannicus: Vulgata *profluxerint*. Verborum ordo hic est: Si vero properus

inquiris, fabellam tibi, quam olim Satura comminiscens hiemali pervigilio marcescentes mecum lucernas edocuit, ni prolixitas perculerit, explicabo. Quum 3

perscrutator inquiris, (e) cujus scaturiginis vena profluxerint concepta (haec) cet. *Perscrutator* pro Grotii *scrutator* varians lectio est ad libri Norimbergensis marginem annotata, quam in textum recepi.

satura comminiscens] Martiani genus scribendi satyricum est, non invectivum, sed opus miscellum; ideoque Satyram librum suum, et in principio, et in Geometria, et in Astronomia *κατὰ προῶποποιῶν* loquentem inducit. Grot. — Martianus Saturam (sic enim in Mstis exprimitur, v. Cortius ad Sallust. p. 549 et Bünemann ad Lactantium p. 139.) quasi deam sibi familiarem illud Hymenaeum carmine celebrantem inducit. Inde «Satura comminiscens mecum edocuit.» Goetz. — Quod ad vocis orthographiam et scripta satyrica attinet, conferantur Vossius (in etym.), Cellarius (in orthogr. 1768. 8. p. 349.), Casaubonus (in Crenii musaco p. 1 sequ.), Petronii interpretes (Burm. p. 1 sequ.), Fulgentius Martiani simia (myth. I. p. 22 Munch.), Turnebus (in advers. 26, 34), Heindorf (ad Horat. sat. 1, 4. p. 86) et Barclaius (in sat. praef.). Sed quamvis recte Grotius adverterit, Saturam loquentem a Martiano non semel induci, id hoc etiam loco factum esse mihi quidem nequam est persuasum. Poëtica potius licentia inest in verbis «Satura comminiscens fabulam marcescentes mecum lucernas edocuit.» Nec magis Satura Martianum edocuit, quam lucernas. Ceterum jure Grotius contendit Martiani Saturam opus miscellum esse. Eo enim sensu et Paulus apud Festum «Satura» inquit «et cibi genus dicitur ex variis rebus conditum, et lex multis aliis conferta legibus, et genus carminis, ubi de multis rebus disputatur.»

lucernas] Pluribus hoc symbolum locis Martianus usurpavit (§. 124. 219. 996); quod avide arripiens Fulgentius (myth. 1. p. 597 Stav.), ut jam

monuit Goezius, «nocturna» inquit «praesule lucerna fabulam commentus sum.» Omnium fere, quae noctu fiebant, consciam veteres venerabantur lucernam (Aristoph. Concion. ab init., Lucian. Catapl. T. 3. p. 209 Bip.), unde Graecorum proverbium «λήκνον sive λόχνον ὄζειν. Libanius (in vita Demosth. p. 4. v. 15 Reisk): «Οὐδὲ τὰς νύκτας ἐκάθειθεν, ἀλλὰ διεπονείτο πρὸς φῶς περὶ λόγους. "Ὅθεν καὶ Πυθίας βκώπτων ἔφη, τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους λόχνων ἀπόζειν ὃν ὁ Δημοσθένης ἀστείως ἄμα καὶ πικρῶς. Οἶδα, ἔφη, ὅτι λυπῶ σε λόχνον καίων.» Et Cinna (ap. Isidor. etym. 6, 12, p. 259 Arev.).

«Haec tibi Arateis multum invigilata lucernis
Carmina — — —

Causam vero cur tantopere amarint hanc allegoriam scriptores, Epicharmus (ap. Cornut. 14. p. 161 Gal.) prodit hisce verbis: «εἰ τέ τι ζητεῖς βοφόν, τῆς νυκτὸς ἐνθυμητέον.» Omnia enim praeclara, Cornutus addit, melius noctu, quam die, cogitando reperiuntur. Quapropter Propertius «extremas» memorat «lucernas»; et Juvenalis (1, 51) Venusinae lucernae nomine Horatianas lucubrationes insignivit. Utrumque junxit Ansonius epigrammate (4) quod fastis praemisit, versibus:

«Sit tuus hic fructus, vigilatas accipe noctes,
Obsequitur studio nostra lucerna tuo.»

Unde et Gellius librum suum *Noctes* inseripsit Atticas. Arnobius denique (4. p. 144) *lucernarum moderatricem* Minervam appellat ipsam.

prolixitas] Sensus idem est, qui in Arnobii (L. 1. p. 138 Salmas.) verbis: «ne forte prolixitas fastidium audientiae pariat.» Multo elegantius eadem Virgilius (georg. 1, 177) exprimit versu:

«Ni refugis, tenuesque piget cognoscere curas.»

inter deos fierent sacra conjugia procreationesque undique numerosas, liberique praecules ac nepotum dulcium aetherea multitudo inter se quodam coelico-larum complexu ac foedere potirentur, praesertimque potissimos connubialis bearet adjectio, idque debitum mundo loquax triviatim dissultaret humanitas,

sacra conjugia] Apud Graecos quoque *ἱεροὶ γάμοι* deorum erant conjugia, in primis Jovis et Junonis, quatenus mystice et symbolice explicare illud solebant (conf. Casaub. ad Athen. 6, 10. p. 426 f. Valcken. ad Theocr. Adon. p. 364, ibique laudat. Wernsdorf. excurs. 11 ad pervig. Ven. T. 3. p. 538. Lobeck. Aglaopham. Königsb. 1829. 8. I. p. 608). Quapropter sacra Junonis teste Lactantio (1, 17) nuptiarum ritu celebrabantur, quae et ipsa *ἱεροὶ γάμοι* appellata sunt: unde etiam *οἱ γαμοῦντες ποιοῦσι τῷ Διὶ καὶ τῇ Ἥρᾳ ἱεροῦς γάμους* (Lexic. rhetor. post Phot. Porsoni p. 670. 29). Platon tamen (de R. P. 5. p. 458 f. de legg. 8. p. 841 Steph.) hae nuptiae nil nisi sanctae, id est rite institutae et inviolabiles esse videntur. De Cereris nuptiis v. Serv. ad Virg. georg. I. 344.

procreationesque] Grotius ediderat quidem *procreationis*; addita tamen nota: «Legendum et distinguendum: Cum inter deos fierent sacra conjugia, procreationes undique numerosas.» — Atque ita codex etiam Dresdensis habet. Sed e variis lectionibus, quas Boudam (p. 52) attulit, meliorem in textum recepi, qua non solum *procreationesque* legitur, sed etiam paulo post in verbis *et inter* deleta copula est, quae etiam a codicibus Monacensi (E) et Hugiano abest. Goezium quidem substituit *indeque*, additque «ad manuscriptorum fidem»; sed falsus est. In nullo enim *indeque* legitur.

praecules] Vox est illius aevi. Glossae nostrae: «*praecules*, praenobiles», et alibi: «*praecleibus*, honestis.» Et glossa Isidori «*cluis* nobilis, *cluior* nobilior, *praecleuis* valde clarus et inclitus.» GROT.

— Saepissime (§. 24. 337. 429. 566. 897. 906) hoc vocabulo utitur noster. Neque quasi ex Graeca Latinaque lingua compositum forte damnandum; siquidem Plautus toties jam verbo *cluere* utitur. At tamen Latinum ejusdem stirpis esse, cujus Graecum *κλέειν*, negare nolim.

adjectio] Mss. *adlectio*. Tertull.: «adlectio explorata.» GOTT. — Vellem dixisset in quibus libris scriptis *adlectio* legatur, quam pravam ego lectionem in nullo reperi. Multo igitur minus in textum recipienda erat. Sensus est: «Amplexibus quidem gaudebant dii, sed beatissimi fiebant accedente connubio.» Adjectio connubialis enim hypallage est, quam figuram noster saepe usurpat.

debitum] Ediderat Grotius, sicut erat in antea editis, *deditum*, hac tamen addita nota: «Sic in Rhetorica: «Deditaque fient quae vetustas praeterit.» Sed sane malim diditum et didita. Didere enim est dispergere. Glossa: Dide *διάδος, μέριξε*. Virgilius: — — «tua terris didita fama», et alibi: «Diditur hic subito Trojana per agmina rumor.» Glossa Isidori: «Diditum, percrebratum, divulgatum.» GROT. — Repetiit Goezium, et quod magis reprehendendum, in textum recepit verbum, quod nullo in codice legitur. Equidem Dresdensis et Hugiani codicum auctoritate substitui *debitum*. Sensus est: «ne careret mundus diis varii et multiplicis generis, qui eum impleant.» Totum enim mundum plenum esse deorum et semideorum recepta erat opinio (conf. §. 150 seq.). Pro mundo Claudianus, quem noster saepe imitatus est, posuerat *naturam* hisce (rapt. Proserp. 2, 370) versibus:

poëtaeque praecipue Oeagrium citharistam secuti, caecutientisque Maeonii suaviloquam senectutem, epica vulgo lyricaque pagina consonarent: nec aliquid

»*Jam felix oritur proles: jam laeta futuros
Expectat natura deos. Nova numina rebus
Addite et optatos Cereri proferte nepotes.*«

Unde infra (§. 32) Jovi consuluit Apollo ut concederet nuptias Mercurio, quibus proferret nepotum numerum ad culmen polorum. Id quod probans deinde Jupiter jussit (§. 93): »jungantur paribus auspiciis, et nostris cumulent astra nepotibus.« Cui vero nostra lectio non placebit, is sane vulgatam contra Grotium tueri poterit e Donati quidem verbis: »Dare est quod repetas, *dedere* est ad perpetuum.« Sed *debitum* rectius esse mihi quidem e Martialis (4, 1, 9) verbis »*debita terris*« persuasum est.

triviatim] In trivii enim populi confabulabantur. Musaeus: *Γλώσσα γὰρ ἀνθρώπων φιλοκέρτομος, ἐν δὲ βιωπῇ Ἔργων, ὅπερ τελέει τις, ἐνὶ τριοδοῖδιν ἀκούει.* Catullus: »Omnibus in trivii vulgetur fabula passim: adeoque inibi etiam carmina cani solita. Maro: » — Tunc in trivii indocte solebas stridenti miserum stipula disperdere carmen: quo alludit Capella. Grot. — Adde Horatium (ad Pison. 245), Appulejum (in metam. 1. p. 28 Oud.), et confer omnino doctissimum Luciani (de historiae conscribendae ratione c. 16 extr. p. 118) interpretem C. F. Hermannum. Sensus infra (§. 96 f.) idem est verborum »per compita.«

dissultaret] Glossa: »dissultaret, divulgaret.« Sic »nuptias resultare« et »sonitu resultabant« dixit Gr. — Inter utrumque verbum distinguendum potius erit. De verbo *resultare* conferas velim quae modo (ad §. 2) observavi et quae infra (§. 11) observo. *Dissultare* vero, quo Virgilius (Aen. 8, 240 et 12, 923) utitur, verbum est intransitivum, unde apud nostrum (§. 3) post verba »debitum mundo« suppleendum videtur »esse.«

Oeagrium] Ubique Euagrium legitur. — De Orpheo sermo, qui Oeagri filius. Hyginus de Argonautis loquens: »Celeusma dixit Orpheus Oeagri filius.« Grot. — Euagrium nomen foedissime corruptum muta in Oeagrium. Goetz. — Equidem non miror Euagrium scriptum esse, et Oeagrium illo nomine intellectum. Graecum nomen enim *Οἰάγριος* est: *οι* autem et *ευ* pronuntiatione confundebantur, unde *Εὐάγριος* idem est qui *Οἰάγριος*. Quid? quod *κατενχηδας* scripsere pro *κατοιχηδας* (Oederici diss. p. 27): Quoniam igitur variantem orthographiam interpres ego haud curō, minime dubitavi Oeagrium in contextum recipere, ne Euagrius imperitis fucum faceret. Confer praeterea de eo Diodorum (4, 25), et Apollidorum (1, 9, 16).

caecutientis] Solemne scriptoribus sequioris aetatis fuisse videtur, Homerum a caecitate denominare. Tertullianus: »quod clausis vel in totum Homericis oculis liquet.« — Goetz. — Repetit illud Homeri epitheton noster infra (§. 19).

consonarent] Etsi vulgata lectio non ineptum sensum fundat, tamen vestigiis veteris scripturae, Bongarsio probatae, »Euagrius (l. Oeagrius) citharista«, a qua plane editi aberrarunt, ut insistamus, tam nexus, quam etiam genius, ut ita dicam, Martiani suadere videntur. Praecipui poëtae, iidemque grandaevi pontifices, Oeagrius et Homerus, id in lyricis et epicis carminibus sequebantur, quod humanitas de diis deabusque triviatim dissultaverat, i. e. divulgaverat. Orpheus et Homerus veteres illos de diis deabusque et eorum connubiis mythos, quasi divinitus sibi traditos, carminibus suis intexerunt, et his grandaevis, cana vetustate venerandis pontificibus in testimonium vocatis promptior fides accessit. Scholiastes Euripidis in Alcest. 967: *Πρῶτος Ὀρ-*

dulcius Jovi inter aethereas voluptates una conjuge loquerentur: hisque accederet promptior fides, quae suadente aruspicio grandaevos pontifices in testimonium convocat, quum quid Jupiter hominum votis trepida curarum ambage suspensis multa implacabilis hostia denegaret, exorata ejus matrona provenire, et quicquid ille ex prompta sententia Parcarum pugillo asservante dictaverit,

φρὸς μωβτῆρια θεῶν παραδέδωκεν, ὅθεν καὶ θρησκεία τὸ μωβτῆριον καλεῖται, ἀπὸ τοῦ θρακὸς Ὀρφείως, καὶ ἄλλως καὶ ποιητῆς καὶ μάντις ἦν ὁ Ὀρφεύς. Et Fulgentius (fab. 14), qui fabulas suas maximam partem e Graecis Latinisque scholiastis compilasse videtur: »Orpheus, Oeagri et Calliopes Musae filius, Thrax urbe Flevia, quae est in Olympo monte, ad flumen Enipeum, mantis citharista.« Goetz. — Ad ista omnia non possum non animadvertere, mixta esse a docto interprete antecedentia, et subsequencia, et, ut ille exiret sensus, totum orationis ordinem mutatum. Praeterea non erat, quod Bongarsium, qui solus »Euagrius citharista« primo casu legit, sequeretur, quum reliqui omnes quartam casum habeant, veriorque sententia sit, »praecipuos poëtas secutos esse exemplum Orphci et Homeri.« Sed quam Goetzius vult dictio: »poëtae sequuntur quod humanitas dissultat«, a nemine intelligeretur. Majorem vero video difficultatem, quam ne verbo quidem attigerunt docti illi viri. Tot enim a Martiano praemissa nulla sequi videtur conclusio. Incipit nempe a »Quum«, cui addidit subjunctivos modos »fierent — potirentur — dissultaret — consonarent — loquerentur — accederet« — atque ex hisce omnibus nihil assumit, sed abrupta esse videtur oratio. Quapropter vix alio modo defendi potest verborum structura, quam si, mutata interpunctione, uti correctam eam supra vides, statueris incipere apodosin a verbis (§. 5): »hac igitur fama«, quibus resumserit orationem, multis insertis interruptam.

nec aliquid dulcius] Spectare videtur ad famosum illum Jovis cum Junone congressum (II. 14, 292 sequ.), in quo figmento Homerum non temere reprehendit Plato (de R. P. 3, p. 590 Steph.).

una conjuge] Alii *una cum conjuge*, sed male. Intrusit scilicet aliquis illud *cum*, qui sensum non ceperat, neque viderat, conjungendum esse cum »poëtaeque« verbum »loquerentur.« Sensus est: »Nil Jovi dulcius *una conjuge*«, sive: »Jovi una conjux dulcissima.« Ita Cicero (Brut. 6): »rem unam esse omnium difficillimam«, et (in Verr. 1 ab init.) »quod unum ad invidiam vestri ordinis minuendam maxime pertinebat.«

quum quid] Lege »cum quod.« Sensus perspicere et laudabis. Grot. Ego vero neutiquam laudare possum, quandoquidem Afer noster magis latine locutus est, quam correcturus cum Grotius. *Quid* enim positum hic est pro *aliquid*, ut apud Senecam (de ira 2, 9): »num quis irascitur« cet. atque apud ipsum Ciceronem legeris »quo quis versutior« cet. (offic. 2, 9) et (ibid. 3, 19) »Dixerit quis«; quapropter falsi sunt grammatici, qui contendunt non nisi antecedentibus particulis *ne* vel *si* poni posse *quis* pro *aliquis*. Meliora jam statuit Ramshorn (§. 160). Noster certe hujus rei non ignarus fuit. Scribit enim (§. 539) »Sat erit cui« pro *alicui*.

provenire] Infinitum modum hunc, pariter atque illum, qui sequitur, *remove*, pendere arbitror ab antecedente voce »testimonium.«

Parcarum pugillo] Servius (ad Virg. Aen. 1, 22): »una loquitur, inquit, altera scribit, alia filia

delinitum svadae conjugis amplexibus jussuque remove. Nec solum superum 4 regem attestabatur uxorium, idque etiam Diti propositum, idque Portuno,

deducit. Scribentis Parcae effigiem olim (in palaeogr. mea crit. III. §. 527) lectorum oculis subjeci.

remove] Adeo uxorius est Jupiter, ut vota, quae jam, quamvis pingui honoratus hostia, praefracte denegaverat, et ut solempni modo irrita esse declararet, Parcae abolenda commiserat, delinitus conjugis suae osculis et amplexibus revocet et rata esse jubeat. GOEZ. — Non erat quod adderet vir doctus verba «irrita, abolenda, et revocare.» Parcae enim Jovis erant scribae, notabantque omnia, quae fieri ille jubebat (§. 89).

uxorium] Uxorius est nimium deditus conjugi. Glossarium Philoxeni: «Uxorius, *γυναικομανής*, *γυναικοκρατούμενος*; uxoriosus, *ὁ τὴν ἰδίαν γυναῖκα φιλῶν.*» Virgilius: «pulcramque uxorium urbem extruis.» Et qui quid in gratiam earum facerent, alioqui quod minus facerent. Ita Martianus. Et Horatius: «sinistra labitur ripa Jove non probante uxorium amnis.» Alioquin contra Jovem minime facturus. Quare adhuc in ea sum sententia, scribendum in Philoxeno: *ὁ τὴν γυναῖκα λίαν φιλῶν.* Secus qui *osculans* hic accipit Eusta. Swartius noster, cum quo tamen non pugnvero. In alio glossario *γυναιμανής* pariter uxorium exponitur. BARTH. (adv. p. 277). — Poëtarum loci laudati sunt Horatii in odis (1, 2, 19) et Virgilio in Aeneide (4, 266). Apud nostrum igitur Jupiter uxorium est, unde infra (§. 50) Apollo dicit, notum sibi esse, quod in Junonis arbitrio posita mariti sit voluntas. Alio sensu L. Afranius apud Nonium (p. 28) *virum mulierosum*, et *feminam* (p. 21) *virosam* appellat.

Portuno] Portunus, deus portuum, ipse est Neptunus. GLOSS. D. — Cognomen hoc non solum Palaemoni, sed et Neptuno tributum, ut hic et libro quinto: «Portuni trifidam suspirans flagitat hastam.»

Sic intelligendus videtur Apulejus: «Et Portunus caeculis barbibus hispidus et gravis piscoso sinu Salacia, auriga parvulus Delphini Palaemon.» Namque apertissime sejungit Portunum a Palaemone, et Salaciae jungit. Alibi aliter intelligo: «Neptunus cum Salacia, et Portunus cum omni choro Nereidum.» Pro nobis est Tullius, qui de natura deorum disserens ait: «Datum igitur est Neptuno alterum» (malim *alteri*, in qua opinione postea et Lambinum esse comperi) «ut volunt, fratri maritimum omne regnum, nomenque productum ut Portunus a portu, Neptunus a nando paulum primis literis immutatis.» Et quis neget de Neptuno sensisse Virgilium, cum canit:

— — — *inis sub fluctibus audit omnis
Nereidum Phorcique chorus Panopaeaque virgo
Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Impulit.* — —

Et ut in his quidem locis Neptuno Palaemonis nomen attribuitur, ita vicissim videatur Neptuni nomen Palaemoni ab Ausonio assignatum, qui:

«*Isthmia Neptuno data sunt, et Pythia Phoebos.*» Verum, ut dico, *videtur*, nam locus hic etiamnum vereor ne in mendo cubet, et pro Neptuno, Portuno restituendum sit. GROZ. — Grotium quamvis Heyn. ad Aen. 5, 241 in illis Virgilio versibus explicatis reprehendat; apud nostrum Portunus omnino est Neptunus.

Gradivum] Unde hoc nomen Gorallus ad Albinovanum (eleg. 1, 23. p. 7 not.) explicare studet hisce verbis: «Existimarim *gradi* in cascorum Latinorum sermone significasse interdum idem ac frequentativum *grassari*, hoc est, latrocinium exercere.» Quae quidem observatio satis placet: quemadmodum enim Minerva *praedatrix* cognominatur, ita et Mars *praedator* dici potest.

certumque esse Gradivum Nerienis Nerinae conjugis amore torrerī; Aesculapio quoque non dispar affectio, similique persuasione transduci Ope conjuga Cybeleque permulsa moestissimum seniore deorum: Janusque Argionam

Nerienis] Deae hujus Mavortiae meminerunt Ennius, Plautus, Imbrex, Agellius grammaticus, et Cn. Gellius historicus antiquus, quem tamen (ut et hoc obiter dicam) Agellii nomine citare videtur Nonius in voce Bubo. Dicta ceterum haec dea a voce Sabina, quae fortitudinem denotat, a qua et Nerones. Glossa: Nero ἀνδρειος. GROTIUS. — Concinit cum hisce Goezius. Sed hi docuissent vellem, cur *Nerienis Nerinae* noster scripserit? *Nerio* enim, sive *Neria*, vel *Neaera*, erat Mavortiae conjugis nomen (Licin. Imbrex ap. Gellium 13, 22. p. 180 Conr. Gellii in annal. locum a Grotio laudatum reperies in append. ad Cortii Sallust. p. 33); *Nerinus* autem est a *Nereus*, ut a mare marinus. Unde Martianus infra (§. 915) *Nerinam* chelyn dixit pro *marinam*. Sed vix credo nostrum illius originem ducere voluisse a *Nereo*. Porphyrionem potius in mente habuisse videtur, cujus ad Horatii carmina annotationem hanc Gyraldus (op. I. p. 320) affert: «A Minerva Mars victus est, et obtenta virginitate Minerva Nerine est appellata (vel potius Neriene).» Utrumque igitur nomen conjunxisse noster videtur. Praesidium certe haec conjectura habet in iis, quae sequuntur, ubi et Saturni conjugī duo pariter tribuuntur nomina. *Nerina* igitur, sive *Nerienne* Minerva est, non *Galatea*, ut Scaliger (ad Orph. p. 283. n. 8 Gesn.) sibi persuaserat, qui et *Nerienis* cognomine Martem appellari affirmat. Sed nullum affert auctorem, suspicorque hanc meram esse viri docti conjecturam e Gellio et Martiano perperam intellectis captam. *Minervam* igitur amore prosecutus Mars erat, sed eam ipsam conjugem non habuit, quae *Bellona* potius erat (Augustin. de civ. dei 6, 10). Sed, ut nihil in obscurissimo hoc loco

praeteream, in Basileensi codice legitur *Nerienis Neriae*, addita glossa: «filia Neriae.» Temere etiam Burmannus (in antholog. Lat. I. p. 57 not.) correcturus erat Stephanum et veterem editionem Romanam, quae in epigrammate copulam et inter nomina *Nerienes* ac *Minervae* omisit.

Ope conjuga] Lege et distingue: «Aesculapio quoque non dispar affectio, similique persuasione transduci. Ope conjuga Cybeleque permulsum moestissimum seniore deorum.» Aesculapii uxor *Lampetie*, ut *Hermippus* testatur, quem auctorem citat nonnunquam *Arabius*. Scripsit τριμεδτρα. Vocem illam «*conjuga*» apud *Madaurensis* invenias. *Cybelen* et *Opem* eandem esse quis ignorat? Ceterum animadvertas et hic et alibi saepius sensum non satis cohaerere. Sed nec illud reticendum, et *Meursio* meo, et mihi in mentem venisse, commodius hic forsā legi posse «*Ope consiva*» vel «*Consivia*.» Vide si lubet *Varronem*, *Festum*, *Macrobiū*: festorum *Opeconsivorum* mentio in calendario veteri. GROTIUS. — Ego nihil praeter interpungendi rationem mutare ausim. Ceterum ἀνακόλουθον *Hygino*, *Fulgentio*, et nostro etiam *Martiano* familiare neminem morabitur. Goez. — Omnino servanda Martiani verba erant: quamvis enim *Ops Consivia* appellaretur veluti *Janus Consivius*; inde nequiquam sequitur *Martianum* hocce cognomen scripsisse. Neque interpunctio mutanda erat, ut mox videbitur. «*Opem* appellamus» sunt verba *Macrobii* (in Saturn. 1, 12) «quod ipsius auxilio vita constat.» Quae qui legerit satis mirari nequibit *Pluchetium* qui (in hist. coeli 1, 2, 38) deae hoc nomen ab Hebraeo vocabulo, quod putrescere significet, derivare potuerit!

permulsa] Ita in omnibus libris, tam editis,

quam scriptis. Quapropter supra contendi, non posse hoc comma interpungi, quemadmodum Goezius et Grotius jusserant. Nulli enim usui antecedentium emendatio est, si ea admissa obscuriora redduntur, quae sequuntur. Verba quidem melius colaerent, si Saturnum ab uxore permulsum esse Martianus scripsisset; at vero non scripsit: quare interpretis officium est, verba scripta, quoad fieri potest, interpretari. Intellego igitur «moestissimum deorum seniore» *permulcendo* uxorem minus fieri moestum. Quumque hoc tantum modo obscura illa explicari possint, omnino comma a verbis «similique persuasione transduci» repetendum est. Moestissimum denique illum seniore deorum esse Saturnum e Servii (6, 325) patet verbis: «Ops terra est, uxor Saturni, quam Graeci Rheam vocant.»

moestissimum] Hujus Saturni dei effigiem praebent monumenta (ap. Montf. I. p. 19. Passer. in lucern. I. 9 sequ. Stosch. dact. tab. 14. 15. Raspe tab. 14. Spon. recherch. 69. Cuper. apoth. Hom. 44. Graev. thes. XII p. 1045. tab. 8. et Museum Pio-Clem. VI. 39).

Argionam] An *Angeronam*, cujus meminit Varro et Festus? an potius *Ageroniam*, cujus Augustinus? Glossa vetus: «Angeronia ἡ θεὸς βουλήσ καὶ καίρων», i. Ageronia. Sane Arnobius Juturnam Jani uxorem facit, non Angeronam vel Ageroniam. Grot. — Locus haud dubie est mendosus, nec placeat *Angeronam* reponi cum viro magno. HEINS. (ad Ovid. met. 14, 334. p. 962 Burm.). — Nomen alias mihi non est lectum, nec dubito mendosum esse. Castigavi certe plurima ex ingenio (!), et si vacaret singula examinare, nulla esset plagella, in qua non errores possem exhibere commissos. HEINS. (in Burm. syll. epist. III. p. 460). — Bond. et Vulcanius *Argionam*, Bongarsius *Argonam*. «Feriae sunt (Macrob. saturn. 1, 10) divae Angeroniae, cui pon-

tifices in sacello Volupiae sacrum faciunt, quam Verrius Flaccus Angeroneam dici ait, quod *angores* ac animorum sollicitudinem propitiata depellat.» Goez. — Cf. monumenta Montf. ant. expl. 1 p. 359. Causei mus. II. 35. Cayl. recueil II. 79. III. 44. IV. 72. Graevii thes. IV. 1785. Sed nentiquam *Angeroniam* in textum recipere debebat Goezius, et sic aenigma in aenigmatis locum substituere. Nemo enim veterum unquam Jani aut uxorem aut amicam dixit Angeroniam, praesertim quum Opem, Saturni conjugem modo nominaverit noster. Heinsii etiam temeritas hic elucet corruptentis semper fere e sola conjectura scriptores. Nihil enim mutandum erat, siquidem Argiona est Juno, quae inde ab Homeri aetate (II. 4, 8) cognomen nacta erat τῆς Ἀργείης (Herodot. 1, 31. 6, 81. Strabo 5. p. 215. 9. p. 413. Casaubon. Jamblich. Vit. Pythag. 14 f. p. 49). *Argivam* appellant Cicero (N. D. 1, 29 f.) et Virgilius (Aen. 3, 547). Gentile autem *Argiona* pro vulgari *Argia*, sive *Argiva*, Martianus e Graeco Ἀργεῖωνη (v. Antimach. ap. Steph. Byzant. p. 402) mutuatus est. At plures forsitan ignoraverint, quid Jano cum Junone fuerit commune? Istita haec igitur revocamus in memoriam: Junoni certe cujusvis mensis initium sacrum erat (Laurentius Lyd. 3, 7. p. 98 Roeth.) secundum illud Ovidii (fast. 1, 55):

«Vindicat Ausonias Junonis cura Calendas.»

Quin Junonem etiam quasi *Janonem* dictam esse legimus (Isidor. etym. 8, 11, 69 Arcv.). Janus vero Junonii cognomine gaudebat, quia teste Macrobio (Saturn. 1, 9 et 15) non solum Januarii, sed omnium mensium ingressus tenebat. Facile igitur perspicitur, quo pacto noster dicere potuerit Jani Junonem esse amicam. At vero ne sic quidem dixit: sed «Janum miratum esse utraque facie Argionam», quod idem est atque in unoquoque anno. Confer Aurelium Victorem (de orig. gent. p. 6 Bip.).

utraque miratur effigie. Nam reginam lacrimas tantum dicunt marito dependisse Memphiticam, ut obsita luctu perpetuo nunquam eum contenta sit invenire.

utraque] Passive dixerat Ovidius (fast. 1, 95):

— »*incipiti mirandus imagine Janus*«

Martialis autem (10, 28, 6):

»*Et fora tot numeras, Jane, quot ora geris.*«

Romae enim positus erat inter duo fora. Adde Livium (1, 19, 8), Florum (1, 2, et 4, 12), Eutropium (9, 2), Aelium Lampridium (in Commodio Antonino 16), Julium Capitolinum (in Gordiano tertio 26), et Hierodiamum (1, 16). Ceterum permultae hujus dei in monumentis adhuc supersunt effigies (v. Montfauc. I. p. 25. Passer. in lucern. I, 6. Choul. de relig. Roman. p. 11 et 13. Cuper in Harpocr. p. 204).

. *nam*] Lege: *Jam reginam*. V. Gronovium (ad Macrob. in somn. Scip. L. 2. c. 16). VONCK. — Non tanti haec animadversio est, ut vulgaris mutanda sit lectio.

reginam] In pluribus lapidum titulis (ap. Grut. 83, 12 et 13) Isis appellatur *regina*, et ab Appulejo (metam. 11 p. 753 Oud.) »*regina coeli*«, siquidem sol coeli erat rex. Sunt etiam in permultis monumentis Isidis effigies (ap. Caus. thesaur. I, 2. Casal. de rit. 67. 72. 74 et 85. Stosch. dactyl. I. 3. 8. 11. II. 52. 60. 62. 64. 66. 70. 101. Spanh. num. I. 302. 689. Cuper. Harp. 35. 46. 47. 51. 70. 109. Choul. relig. Rom. 272. Schlaeg. num. Hadr. 13. 62. 88. 137. 187. Montf. I. ad p. 311. II. 271. Suppl. II. 35. sequ. Beger III. 309 Raspe tab. V. n. 321. 323. tab. VII. 277. 280. 324. 327. Mensa Isiaca 34 et tab. I. n. 4. 8. 9. Gorl. II. 466. 468. 470. 675. Wilde gemm. tab. 3. Chifflet. 112. Augustin. gemm. I. 1. 68. II. 4. Cayl. I. 4. 5. III. 9. IV. 4. 6. 10. 23. 125. VI. 23. VII. 9. Spon. recherch. 465. Marm. Oxon. I. tab. 42. n. 71).

tantum] Alii »*tantum* dicunt.« Male! Goetz. —

Cur male? Immo melius censeo. Infiniti enim modi jam cessaverant, quum praecedat »*Janus miratur.*« Unde rectius »*dicunt dependisse*«, quam si nullum additum esset verbum finitum. Sed ne sic quidem vox *dependere* intelligitur, nisi adjeceris »*lacrymas*«, id quod e codicibus adjectum vidi a docto quodam viro in libri Norimbergensis margine et in textum recepi.

marito] Alii tamen de filio narrant, ut Lactantius: »*Isidis Aegyptia sacra sunt, quatenus filium parvulum vel perdiderit, vel invenerit. Nam primo sacerdotes ejus deglabrato corpore sua pectora tundunt, lamentantur, sicut ipsa, cum filium perdidit, fecerat. Deinde puer producitur quasi inventus et in laetitiam luctus ille mutatur, ideo Lucanus: — nunquam satis quaesitus Osiris.*« Quo in loco duo veniunt animadvertenda: primo quod carmen Ovidianum Lucano attribuit; deinde quod, cum alii de marito Osiride narrent, ille de puero edisserat. Utramque, nisi fallor, sententiam conjungit Arnobius: »*Aethiopicis solibus Isis furva maerens perditum filium, et membratim conjugem lancinatum.*« Videndus et Plutarchus in libro de Iside. GROT. — Adde Servium (ad Aen. 6, 154). Ex recentioribus notandus Casalius (de Aeg. ritib. p. 81 f.), qui Lactantium incaute exscripsit errore non animadverso.

Memphiticam] Pro *Aegyptiacam*. Pariter noster infra (§. 223) Memphin ponit pro Aegypto, et (§. 178) Memphiticum mensem pro Aegyptiaco.

nunquam eum] Lege: »*nunquam eum non tenta sit invenire.*« Nam sensus exigit. — VONCK. (spec. crit. p. 78. Ejusd. lect. Lat. p. 54). — Vonckii scilicet sensus, qui non idem est Martiani. Lucanus (8, 835) Isidem allocutus cecinit:

»*Et quem tu plangens hominem testaris Osirin.*«

Hac igitur fama, hisque deorum alternis amoribus commotus concitatusque 5
Cyllenius, simulque quod cunctorum affectiones et thalamos, dum paret
pluribus, conspicatur, uxorem ducere instituit. In quam sententiam mater illum
anxia, quum annua peragratione Zodiaci in Pleiadum numero salutaret, impu-

Prudentius (c. Symm. 1, 630) meminit

• *Isidis amissum semper plangentis Osirim.*•

Sed haud dubie noster ad illud respexit Ovidii (met. 9, 692): »nunquam satis quaesitus Osiris.« Uterque autem, et Ovidius, et Martianus, procul dubio sacra illa Aegyptiorum notissima, Osiridis ἀπαριθμὸν et ἔρεβιν, in mente habuere. Quodsi Vonckius festa illa quotannis repetita non ignorasset, et legisset, tam luctum ob *deperditum* Osirin, quam gaudium ob *inventum*, singulis annis renovata esse (Orphei Argon. 32. Plutarch. de Iside p. 366. Serv. ad Aen. 4, 609), profecto corrigendi pruritus suppressisset. Suo igitur critico doctior noster, et jam ante eum Minucius Felix, qui (21, 7) de Aegyptiis: »nec desinunt« scribit »annis omnibus vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt.« Tertullianus etiam (adv. Marcion. 1, 15): »Sic et Osiris quod semper *sepelitur*, et in vivo *quaeritur*, et cum gaudio *invenitur*, reciprocarum frugum, et vividorum elementorum, et recidivi anni fidem argumentantur.«

commotus] Ediderat Grotius »motus concitusque«; pro quibus e codicibus Vossiano (v. Voss. ad Melam p. 47. Arntzen. misc. p. 198), Hugiano et ad librum Norimbergensem notatis substitui superiorem lectionem.

Cyllenius] Quantopere in dictione variationem noster amet, maxime e mutatione priorum nominum videre licet. Eundem enim Mercurium permultis nominibus appellat, ut Arcadis (§. 7. 34. 705), Atlantiadis (§. 38. 726. 889) nempe nepotis Atlantis (Horat. od. 1, 10, 1), Majugnae (§. 39.

92. 211. 217. 228. 422 f.), Thoyth (§. 102), et saepissime Cyllenii (§. 34. 39. 100. 111. 210. 214. 218. 223. 258. 330. 565. 587. 705. 725. 734. 815), quod quidem cognomen vel ab Arcadiae monte Cyllene deducendum (Strabo 8. p. 388 Casaubon. Mela 2, 3. Virgil. Aen. 8, 139), vel uterque et deus, et mons a Cyllene, Elati filio (Pausan. 8, 17, 1), nomen accepit. Alia apud Festum (p. 110 Dacer.) et Servium (ad Aen. 8. 138) de eo reperies.

affectiones et thalamos] Tam furtivos amores, quam conjugales. GOEZ.

dum paret pluribus] Nuptiae enim sine mutuo verborum commercio fieri nequeunt. VULCAN. — Nugae! Sensus potius est: dum plurium deorum, non solius Jovis, dicto audiens est, qui inde ab Aristotele (rhet. 2, 24) κοινὸς ἐρμῆς appellatur, et *commune* profundis et superis *numen* erat (Claudian. Proserp. 1, 88; add. nostr. §. 126 et Macrobian. Saturnal. 1, 19), occasionem saepe nactus est deorum advertendi amores. Erat enim Mercurius, ut verbis Horatii (od. 1, 10, 18) utar,

• *superis deorum Gratus et imis.*•

mater] Nimirum Maja, quod nomen Aegyptiacum esse HAM (quantitas) Hugius (in myth. p. 276) contendit. Absurda de hoc nomine Pluchet (hist. coeli 1, 2, 39) profert.

Zodiaca] Pro Zodiactea leg. vel Zodiacea, vel si hoc mavis, cum patre meo hoc pacto: »cum annua peregrinatione Zodiaci eam« cet. GROT. Qua annotatione deceptus Goezius edidit *Zodiacea* addiditque alios habere *Zodiactea*, alios *Zodiaci*. At *Zodiaci* nemo habet, et *Zodiacea* aeque vitiosum ac

lerat, praesertimque quod palaestra crebrisque discursibus exercitum corpus lacertosis in juvenalis roboris excellentiam toris virili quadam amplitudine renidebat. Ac jam pubentes genae seminudum cum incedere, chlamydeque

Zodiactea. Zodiacus enim jam est adjectivum (ζωδιακός, ἡ, ὄν. Maneth. apotel. 4, 168) quapropter ab eo aliud adjectivum formari nequit. Martianus veram scribendi rationem haud ignorans aliis locis semper recte »zodiacum tractum (§. 44), zodiacum cyclum (§. 824), zodiaca hospitia (§. 8)« scribit: quumque critica ars jubeat e scriptore ipso ejus vel librariorum errata corrigere, haud dubitavi *Zodiaca* reponere, quamvis si semper zodiacteus scriptum esset, hoc cum Flori (2, 9), Frontonis (II. p. 340 Maji), Solini, Isidori, aliorum serioris aevi scriptorum *Syriaticus* comparare liceret. Paulo post pro *salutarat* meliorem lectionem *salutaret* recepi e Darmstattensi, Vossianoque (Arntz. misc. p. 198) et illis codicibus, e quibus variantes suas ad libri Norimbergensis marginem annotavit anonymus quidam.

Pleiadum] Πληιάδες Graeco nomine appellantur. Isidorus (etymol. 3, 71, 13. p. 162 Arev.): »a pluralitate dictae, quia pluralitatem Graeci πλειότητα appellant. Sunt autem stellae septem ante genua Tauri, ex quibus sex videntur: nam latet una. Has Latini Vergilias dicunt, a temporis significatione, quod est *ver*, quando exoriuntur. Nam occasu suo hiemem, ortu aetatem primaeque navigationis tempus ostendunt.« Transierunt haec e Romanis in Germanica calendaria ea quae *Runenkalender* appellant, quorumque antiquitatem imperiti nimis extollunt, siquidem ne discernere quidem possunt literas Gothicas a Runis, id quod et Sheringhamo (p. 217. 231. 237. 238. 243. 244. 285 — 287. 343. 358) vitio vertimus. In loco autem Pleiadibus assignando variant auctores (Gel-

lius 13, 9). Geminus (in apparent. c. 2. p. 43) Pleiades esse docet sex stellas in *dorso* Tauri, nempe in gibbo (v. imag. in Hygin. astr. 3, 20 p. 439 Munck.), in fronte autem quinque nominari Hyades. Adde Apollodorum (3, 4, 3). Quod reliquum est, de Maja, Mercurii matre, noster infra (§. 32 180) iterum agit.

lacertosis] Lacerti eminentia musculorum. Colum. »Feminibus lacertosis.« Glossae toros *humeros* exponunt. Grot. — Virgilius de equo »quod toris animosum pectus.« Gloss. B. — Sen. Herc. fur. 624: »agnosco toros humerosque« et Val. Flacc. »conspicuousque toris Hercules.« Goetz. — Hunc Martiani locum ita imitatus est Lactantius de opificio dei cap. 10: »Valida et substricta nervis ad fortitudinem brachia, toris insignibus extantum lacertorum ingens robur.« PRICAEUS (ad Appul. apol. V. III. p. 467. Oud.) — Immo versa vice Lactantium Martianus imitatur. Certe hunc multo juniorem ille imitari non potuit! Sed in Priapeis etiam legere licet (36, 2):

»Phoebus comosus, Hercules lacertosus.«

Conf. praeterea inferiorem locum (§. 84 et not.).

juvenalis] Grotius: *juvenilis*: sed nostram lectionem hoc loco et infra (§. 36) e libris scriptis Leidensibus suppeditat Oudendorp (ad Appulej. I. p. 723), et concinit Darmstattensis codex.

renidebat] Legendum *renitebat*. PRIC. (ad Appul. III. p. 467 Oud.) — Cave corrigas verbum, quo noster quam saepissime utitur (§. 17. 67. 76. 208. 581. 727. 728), quodque apud optimos eodem sensu legitur scriptores, atque multoties repetitur a Catallo (39 per tot.). Nec perspicio cur Pricaeus

indutum parva invelatumque cetera humerorum cacumen obnubere sine magno Cypridis risu non sinebant. Rationabili igitur proposito constituit pellere

renitebat praeferat: sensus enim idem erit, utrum legeris (v. vir doctos ad App. I. 108 Oud.) *Renidens* enim placet ob hilaritatem, *renitens* ob nitorem. Prius Cicero (de fin. 1, 8) expressit verbis «leniter aridens.»

pubentes] Ita Vossianus codex pro Grotiano *pubescentes*. *Pubentes* vero malim, ut «*pubentes herbae*» apud Virgilium Aen. 4, 514. Adde Junium de coma c. 4 ap. 405. ARNTZ. (misc. 198) — Ita et codices Hugianus, Reichenauensis, Basileensis, et Darmstattensis, variansque lectio in Norimbergensi libro ad marginem annotata.

chlamyde indutum] Sic Appulejus de eodem Mercurio: «adest luculentus puer, nudus nisi quod ephibica chlamyde sinistrum tegebat humerum.» Hic enim mos ephibis, unde ἐφαβικὰ εἴματα Theocrito (ut docte collegit Meursius meus) et ἐπωμίδες. Lucilium hinc intellige: «Inde parcatato chlamides.» Hujus rei exempla aliquot in antiquissimis manuscriptis Germanici figuris, quas brevi edemus. GROT. — De chlamyde ephibica cf. Locella ad Xenoph. Ephes. p. 157. Jacobs ad Antholog. gr. I. 1. p. 24; Anecdota Hemsterhusiana p. 219 ed. Geel. Adde ad Appulejum (Op. I. p. 737) notas, et Ovidium (met. 2, 733). Chlamys praeterea vestimentum erat peregrinantium (Plauti Pseud. 4, 2, 8. Mercat. 5, 2, 71), quod decorum nuntio omnino conveniebat. Zoega apud Hugium (myth. 269 not.) Hermetis nomen Aegyptiacum esse docet EP-ME quod vertit «Veritas», unde tradente Plutarcho (de Iside 28) acclamatio illa in festo die: γλυκὸν ἢ ἀλήθεια.

invelatumque] Distingue «invelatumque cetera humerorum, cacumen obnubere» cet. VONCK. (spec. erit. p. 78) — Profecto id agere videtur iste cri-

ticus, ut totum corrumpat Martiani opus. Absit certe ut sic distinguamus! Risum enim Veneris movebat, quod «parva chlamys humerorum tantum cacumina obnubere», cetera autem (pudenda praesertim) nuda essent. Et sane in permultis Mercurii imaginibus humeros tantum tectos fuisse chlamyde (Montfauc. ant. expl. I. tab. 68. 74. 75. 76. Agostin. dial. p. 172. Beger spicil. p. 139. Velscri op. p. 367. Fabretti inscr. p. 432. Boissard. IV. 79. 80. 128. Cayl. III. 43. Choul relig. Rom. p. 140. 141. Spon rech. p. 469. Graev. thesaur. V. p. 746. VI. 841. Mus. Florent. I, 70 sequ.) videre licet. Quarum imaginum unam a Causeo (mus. Rom. I. 47) vulgatam, ut ad manus sit, non gravamur infra subijcere.

Quod reliquum est, verborum in Hugiano codice ordinem «magno Cypridis risu» praetuli. Altiorum praeterea in hac fictione sensum capere sibi visus est Johannes Sarisberiensis (metalog. 4, 29. p. 909), quem vide.

6 coelibatum. Itaque pro industria et dignitate quam conveniret accipere, cuncta merito longae deliberationis alternat. Nam Sophiam ipsam miro quidem cupiebat ardore, quod prudens sanctaque sit intemeratiorque cunctis pulchriorque virginibus; sed quod sororis ejus collactea et indiscreto amica foedere videtur, perindoque ad innubas ipsa quoque transisse, eam in Palladis injuriam non placuit coaptari. Non dispar illum formae desiderabilis grataque

pellere coelibatum] i. e. exuere. Pariter Ovidius (metam. 2. 858):

»Pelle moram, solitoque celer delabere cursu.«
industria] Grotius habebat »industriac dignitate«: ad quae Vonckius (p. 79): »lege: pro inlustri ea dignitate. Dignitas notat corporis staturam et formae pulchritudinem (Nepos in Eumene c. XI).« — Haec ille: sed cessat conjectura, siquidem e codice Dresdensi veram restituimus lectionem.

cuncta merito] Eleganter conjicio *cunctamento*. GROT. — Perquam eleganter Grotius *cunctamento* conjiciebat. GOEZ. — Sed finxit Grotius istam vocem, quae Latinis auribus inaudita est. Quare satius duco Martiani verba retinere, quae sic intelligo: »Mercurius *cuncta*, quae sint longae deliberationis, *merito* ponderat examinatque.«

alternat] Glossa Isidori: »alternanti, diu cogitanti.« GROT. — Alternare cum quarto casu significat facere ut alternatim res compareat. Ita Ovidius: »alternare fidem«, et »alternare vices« dixit. Similiter Justinus (36, 4, 1. p. 627 Gron.): »Regni mutatio inter novos reges alternabatur.« Et certe Mercurius modo de hac, modo de illa duccenda cogitabat deliberabatque.

nam] Deleatur *nam*. WALTHARD. — Perperam alii *nam* addunt. GOEZ. — Praeter Grotianum omnes etiam codices Monacenses, Dresdensis, alii, exhibent *nam*, nec sine causa conjunctio haec addita est; nam verbum *alternat*, sive alternatio nunc explicatur.

sororis ejus] Mercurii nimirum, Minervae.

collactea] Vossianus codex *collactanea*: sed idem est; quamvis Cornelius Fronto, teste Ausonio Popma (p. 116), nimis subtiliter statuerit »*collactaneum* iisdem mammis, *collucteum* autem uno eodemque lacte educatum esse.« Certe promiscue usurpantur *collactaneus* et *collacteus*, non solum in libris (Juvenal. 6, 307, si lectio vera; Brisson. de verb. sign. h. v. Hygin. fab. 224. et Munck. p. 292); sed in lapidum etiam inscriptionibus (Reines. p. 555, n. 16 et aliae p. 556 laudatae). Noster etiam infra (§. 141) eadem utitur voce, quare nihil mutandum.

innubas] Hinc est, quod Minervam, cui *innuptae* cognomen erat (Virg. Aen. 2, 51, Athenaeus 3, 20), eam protegere dicat.

coaptari] Usitatius forte et melius *cooptari*. Sic et libro secundo lubens legerim: »quae adhuc mortalis adversus vim superam in praesidium *cooptarat*« et infra in fine libri primi »in deorum numerum *coaptentur*« in MS. fuit *cooptentur*. GROT. — *cooptari* habent Grotius et Bongarsius: Bodianus vero *coaptari*. GOEZ. — Neque Grotius *cooptari* habet, sed conjecit tantum, neque Bongarsius, neque ullus ex omnibus codicibus id exhibet, et quamvis in Dresdensi pro *coaptari* legatur *cooptare sibi*, idem tamen verbum non mutatur. Eo minus etiam uniformis lectio a Goezio corrigenda erat, quo certius noster eodem verbo infra (§. 141) utitur, et quo facilius intelligi poterat. Significat enim *apte conjungere*, quo sensu Augustinus, Hieronymus, Pru-

luculentas in Mantice quoque succenderat. Nam et nobilitas generis illam, quippe Pronoëes majorem filiarum, et providum perspicacioris prudentiae commenda-

dentius (psychom. 557) et Sarisberiensis (de nugis curial. 3, 10) aliique eodem verbo utuntur. Namque compositum id ad analogiam est τοῦ *coaequare*, quod optimis scriptoribus Cicero et Sallustio jam usitatum fuit: neque absurda sententia: Mercurius e rationibus praemissis noluit, ut Sophia sibi coaptaretur, quemadmodum marito uxor coaptanda est.

grataque luculentas] Lege «non dispar illum formae desiderabilis gratiaeque luculentas», aut «forma desiderabilis grataque *juventas*. Вонск. (p. 79) — *Μαντική* divinatio est, quam licet per prosopopoeiam mulierem finxeris, juventutem tamen ei vix alius quisquam tribuerit. Neque apud Martiano legitur, sed «formae desiderabilis grataque *luculentas*», quod nomen substantivum, quamvis non nisi apud nostrum legatur, non magis tamen quam *luculentitas*, quo ejusdem aevi scriptores utuntur, barbarum est. Si quis omnia, quae Martiano propria sunt, expungere vellet, profecto non hunc, sed semet ipsum ille legeret. Atque scriptorem veterem intactum servare, omnino criticis prima lex esto.

Mantice] *Μαντικήν* antea *Μανικήν* dictam esse docet Plato (Phaedr. p. 244 Steph.) qui quidem divinationem non male a furore ducit. Eadem Mantice infra (§. 23) redit, nomine etiam *Συμβολικής* (§. 894). De ea conferendus Cicero (de legg. 2, 13).

Pronoëes] Lege cum Ms. *Pronoëa*. Pronoëa enim dea. Tullius de diis agens: «neque anam fatidicam Stoicorum *πρόνοιαν*. Meminit et glossarium ab Henrico Stephano editum titulo de deabus: «Providentia, *πρόνοια*.» Innuit hanc Capella lib. secundo: «Zeno ducebat feminam providentem.» GROT. — Lege ex MS. «quippe Pronoëes majorem

filiarum.» ZINZEL. (promula. 19. in Schminck. synt. crit. p. 227). — Certe erravit Grotius jubens *Pronoëa* legere: unde miror Goerium vel in textum recepisse malam illam lectionem. Non enim *Πρόνοια* filia erat *τῆς Μαντικῆς*, sed contra haec illas filia. Et non solum in editis ante Grotium *Pronoëes* legebatur, sed in melioribus etiam libris scriptis legitur vel *Pronoëae* (Munck. ad Hygin. p. 62. Oudend. ad Appulej. I. p. 97), vel *Pronoëes* (Bondam in var. lect. p. 52. Arntzen. misc. p. 198. 199), et recte quidem ad exemplum Graeci *Πρόνοιας*: modo ne vulgari sensu Graecam vocem pro Providentia (v. §. 32 not.) acceperis, sed speciali potius, quo cauta sive provida circumspectio est. Id quod ex eo patet, quod *Πρόνοια* mater dicitur *Μαντικῆς* sive divinationis, cujus *providum perspicacis prudentiae ingenium* tantopere placuit Mercurio.

majorem filiarum] Edidit Grotius: «quippe Pronoë major est filiarum.» — Lege ex MS. «quippe *Pronoëes majorem filiarum*.» A nobilitate generis commendat, majorem nata esse Providentiae filiarum, scilicet ex tribus, quae sunt: cognitio praeteritorum, praesentium, et futurorum. Major ideo, quia majoris prudentiae futura praescire, quam nosse praeterita. ZINZEL. (l. c. p. 227 Schminck.) — Auctore cod. MS. mecum legendum esse non dubitabis: «*Pronoëes majorem filiarum*.» BONDAM (var. lect. p. 52). — Vossianus codex *Pronoëes*, quod unice verum est, nisi malles «*Pronoëes majorem filiarum*.» *Pronoëae* ex alio codice Leidensi malebat Muncker. ad Hygin. fab. 24, qui praeterea ostendit, *major* hic poni pro superlativo, de quo usu vide et vir. doct. ad Liv. 5, 20. ARNTZ. (misc. p. 198. 199). — Adde nostrum infra (§. 121. 180.

bat ingenium. Sed ipsis diebus forte immensi amoris impatientia, ultro juvenem
7 secuta, Apollini fuerat copulata. Voluit saltem Entelechia ac Solis filiam po-

891. 919 f.) et cf. Davisium (ad Cic. de div. 1, 51 n. 6. p. 71). Enallage vel Graecismus est (Wurm. in Dinarch. p. 142), quo noster non solum infra (§. 121) verbis «decentiorque coelitum» utitur; sed saepe Martianus positivum etiam cum secundo casu junctum pro superlativo ponit (§. 54. 88. 659), quem grammatici «superlativum comparationis» vocant. Codicibus supra laudatis adde Dreadensem, in quo «*Ἐντελεχίας* majorem filiarum» legimus. Quod reliquum est, Zimzerlingius «*majorem filiarum*» non pro natu maxima, sed potius pro praestantissima accepit. [providum perspicacioris] «*Praevium perspicacioris*» ita. ms. Leid. Goz. — Haud scio cur pro bona malam substituere voluerit lectionem. *Praevium* enim vox inaudita est, *providum* nemini non nota, et apta sane huic loco (Cic. div. 2, 57. Liv. 25, 56). Sed *perspicacioris* e Bongarsio eo magis recepi, quod in Hugiano codice corrupta vox *prospicaris* illius etiam vestigia prodit.

[impatientia] Eodem sensu Appulejus (metam. 2, p. 106): «*Lacinia remota impatientiam Veneris Fortitudinis meae monstrans*» etc. [est secuta] Certe melius hoc quam Grötianum consecuta e Basileensi codice recepi; sed paulo post copulativum et e variantibus in libro Norimbergensi inserendum non duxi.

Entelechia] Attingit hic Psyches fabulam, de qua Apulejum legimus et Fulgentium. Scripserunt de ea et Saturantius et Aristophantes. Alibi autem hic ad definitionem Aristotelicam *ψυχῆ δὲ τὴν ἐντελέχεια ἢ πρώτη βώματος φωβικῆ ξωτὴν ἔχοντος θανάμει*. Sic infra: «*Aristoteles per coeli quoque (l. obiter quaeque ex codice Veicetino) culmina Entelechiam scrupulosius requirebat.*» Grot. — Utrum Endelechia, an Entelechia

scribi debeat, multis jam disputatum est. Ego sane τὸ Endelechia amplector. Sic ipsum animum *ἐντελέχειαν* appellat novo nomine, quasi quandam continuatam motionem et perennem. Cic. Davis. in ejusd. Quaes. Tuscul. p. 25, 4. Goz. — Vix credo hoc Ciceronis (Tusc. 1, 10) loco illius vocis orthographiam probari posse. Non enim certa lectio est; siquidem Ernesti (in clav. Cic. Graec.) potius *Ἐντελέχεια* legit ipsumque Davisium interpretem reprehendit. Sed utro modo vocem scripseris, recte feceris. Quamvis enim Lucianus (jud. vocal. 10) contendat, scribendum esse *ἐντελέχειαν*, Corinthius tamen docuit attice *ἐντελέχειαν* usurpari (Maitt. dial. ab init. lit. T). Adde insuper quae Naecke (ad Fragm. Choerili p. 175) ad diversum vocis sensum respiciens disputat. Quo autem modo Aristotelem Martianus intellexerit, ex inferiori loco (§. 735) patet, ubi tradit «*quatuor elementis quintum esse addendum, videlicet mundum.*» Quam quidem sententiam popularis ejus Arnobius (2. p. 48) Aristoteli expressis verbis attribuerat. Male etiam Goezius ad hunc locum affert Ciceroem; qui ex Aristotele Entelechiam quintum interpretatur elementum, animam igitur mundi ipsam; quam potius noster hominis animam *filiam* esse (v. Pythag. ap. Cic. in N. D. 1, 11. et Platon. in Phil. p. 50 Steph.). Entelechia, sive animae mundi, doccat. E sua enim sententia Sol pater est, mater anima mundi, cui continuatus ac perennis adscribitur motus. Pariter horum filiae, τῆς *Ψυχῆς*, motionem circularem esse Neo-Platonici docebant (Plutarch. de anim. procreat. p. 1013. Jamblich. myster. Aeg. 7, 2. Hermes ap. Stobaeum ecl. 1, 52, 5. p. 807 Heer.), quod ipsum Alcmaeon, Pythagorae auditor (Diog. Laert. 8, 83. p. 542 Meibom.) jam

stulare, quod speciosa quam maxime, magnaue decorum sit educata cura. Nam ipsi *Ψυχῆ* natali die dii ad convivium corrogati multa contulerant. Jupiter quippe diadema, quod Aeternitati filiae honoratori detraxerat, capiti ejus statuerat (add. Arist. ap. Stob. 1, 52, 28, p. 871 Heer.), animamque esse numerum sese moventem Xenocrates, Platonis discipulus, docuerat (Macrob. somn. Scip. 1, 14. Quinctil. 5, 14, 10. p. 397 Spald.) Unde et Cicero (Tusc. 1, 66): mens est praedita motu sempiterno scribit. Et alio loco: nunquam animus agitatione et motu vacuus esse potest (de divin. 2, 128) et (Tusc. 1, 23): Sentit animus se moveri, quod quum sentit, una sentit, se vi sua, non aliena, moveri. Adde Appulejum (de dogm. Platon. p. 199 Oud.) Atque Solis etiam filiam Celeritatem esse noster infra (§. 50) fingit. Animam mundi autem olim (in pal. crit. §. 487) repraesentavi tam e gemma, quam ex Aegyptiorum monumentis, quorum quidem icones hic subjeci:

corrogati] Vera haec lectio est. Sic enim et infra: sed de tertia regione unum placuit corrogari. Item: corrogantur ex proxima transcursis domibus conjugum regum Ceresi cet. Graec. — Confer inferiora (§. 49. 52. 131. 225).

contulerant] De donis natalitiis sive *ὀπτηριῶς* apud antiquos egregie egit Stanleyus ad Aeschyl. Eumen. v. 7. Omnium vero maxime ante oculos fuit nostro Hesiodi locus de Pandora (Opp. v. 72 seqq.):

Ζῶδε δὲ καὶ κόβμηθε θεὰ γλαυκῶπις
Ἀθήνη,

Ἄμφι δὲ οἱ Χάριτες τε θεαὶ καὶ πότνια
Πειθῶ

Ἵρμονος χρυδαίους ἔθεσαν χρυτῶ ἀμφι δὲ
τῆν γε

Ἵδραι καλλίκομοι στέφρον ἀνδρῶν εἰαρίνου
σιν,

Ἐν δ' ἄρα οἱ στήθεσσι διάκτορος Ἀργεῖφόν
της

Ψεύδῃ δ' αἰμομίονος τε λόγος καὶ ἐπίκλο
πον ἦθος

Τεῦξε κ. τ. λ.

Praeterea Hermetis locum comparasse juvabit (Stob. ecl. 1. 52. 40, p. 947 Heer.) de beneficiis a singulis diis in animam humanam collatis.

quod] Codex Vossianus: *quam*, sine dubio ex ipsa Capellae manu. Similia enim Graecorum neutra fuerunt etiam primae declinationis apud Latinos feminina. Vid. Voss. art. gramm. IV. 20. Anrtz. (misc. p. 199). — Haud sufficiens haec causa mihi visa est, ut vulgatam mutarem lectionem.

Aeternitati] De ejus symbolica et poetica descriptione alio loco (in palaeogr. crit. IV §. 701)

apposuit. Juno quoque ex purgatoris auri splendente vena addiderat crinibus sociale vinculum. Tritonia etiam interula, resoluta ricinio, strophioque flam-

egi. Prosopopoeia autem hic adhibetur, qua doceatur aeternitatem donum dei esse. Neque sua tantum auctoritate noster personam Aeternitatis induxit, quandoquidem et in marmore (Grut. 32, 9) legitur: »Aeternitati sacrum.«

honoratori] MS. refert *oneratori*. GROT. — Aeternitati *munusculis* deorum quasi *onustae*. Nullus dubitavi manuscripto Bongarsii (?) adjutus hanc lectionem prae vulgata *honoratori*, et, quam nonnulli habent, *ornatori*, in textum recipere. Goetz. — Sed male id factum. Primum enim *onerator* non differt ab *honorator* nisi scribendi ratione. Qui enim plures legerint libros scriptos, non ignorabunt literam H ab aliis addi, ab aliis omitti solere, quum verum elementum esse multi negarent (palaeogr. crit. I. §. 311, p. 268). Unde in lapidum titulis (Reines. p. 183. n. 163) »astiferorum« legitur pro »hastiferorum«, et apud Ovidiam (art. am. 3, 411) et Virgilium ubique »ederae«; et contra apud eundem *ahenum*, quod alii scribunt *aënum*. Sed operae pretium est hac de re disputantes legere Gellium (2, 3) et Quinctilianum (1, 5, 19. p. 101 Spald.) ridentemque etiam Catullum (epigr. 84). Deinde confundit Goezius Aeternitatem cum Psyche. Non illam donis onustam esse noster scripsit, sed hanc. Et certe diadema, quo ornata Aeternitas erat, ad epitheton *honorator* commode referri potest. Honorator autem Jovis filia fuit, quia reliquarum nulla eam aetate praecedere poterat. Quod reliquum est, omnes perspicient de animae aeternitate doctrinam significari, praesertim qui divinaverint, cur Martianus Psychen *Entelechia* dixerit filiam. Plato enim, animae immortalitatem docturus (Phaedr. p. 243 Steph.) argumentum ab eo sumserat, quod semper se ipsam anima moveret.

interula] Eadem hac voce inter alios utitur Tertullianus. Huic opponitur *superaria*, ἐπέπυρτις, glossae. Utitur Martianus hac voce adjective, sic libro nono: »Quin etiam interulos gaudens dissolvere nexus.« GROT. — Sub tunica habebatur et ἀπέθως corpori insidebat, atque ἐπί γυμνοῦ, ut vocant Graeci. Lintee autem erant interulae et nostris camisiis respondebant. Conf. Salmasium ad Tertull. pall. p. 469. Goetz. — Conferantur praeterca quae ad Appulejum (Florid. II. p. 33. Oud.) observarunt viri docti, inprimis autem Böttiger in Sabina T. II, p. 113.

ricinio] Spinula, qua feminarum crines resolvuntur. VULC. — Festus: »ricinium pallium muliebri quadratum.« Goetz. — Non sunt haec Festi verba (v. *recinium* et *rica*), ac si omnia legeris a duodecim tabularum temporibus inde (Cicero de leg. 2, 23) usque ad novissima tempora a diversis scriptoribus (Fest. v. *recin.* et *rica*. Varro L. L. lib. 4. p. m. 37. Non. Marc. c. 14. n. 16 et n. 23. p. 789. 790. Gothofr. Serv. ad Aen. 1, 282. Isid. etym. 19, 25. 4. Salmas. ad Vopisc. Aurel. 45. Pitisc. h. v. et abundans scr. copia ab eo laudatorum; Herald. ad Arnob. VI. 209 p. 256; Graev. thesaur. IV. 1480. VI. 1063. Winckelm. hist. art. 6, 1, 32. Marini frat. Arv. p. 278. Visconti ad mus. Pio-Clem. ed. Mil. T. V. p. 21 not.) scripta; incertus tamen ab his. Ex glossario Arabico-Latino Vulcanius (p. 709) haec affert: »Ricinus verticum vocatus est, quod rejectum de toga in verticem«; sed absurde nos illa (in not. p. 106) corrigere et legere jubet »Ricinis vermis ita vocatus est.« De mimis *riciniatis* cf. Osanni Anal. crit. p. 77.

flammarum instar] Transposita sic verba codd. Basileensis et Darmstattensis praebuerunt.

marum instar e cocco atque ipso sacri pectoris ac prudentis amiculo virginem virgo contexit. Delius quoque, ut ramale laureum gestitabat, divinatrice eadem conjecturalique virga volucres illi ac fulgurum jactus, atque ipsius meatus coeli siderumque monstrabat. Uranie autem praenitens speculum, quod inter

e cocco] E purpura intensioris et vegetioris luminis. Gozz. — Lego: strophioque instar flammarum cocceo. Susius (in Gurlitt. animadvers. 4. p. 8) — In Guelferbytanis Cortius, et in Vossiano Arntzenius (misc. p. 210) legerant »e croco«, quod modo rubrum, modo puniceum cognominat Ovidius (fast. 1, 317. 342). Certe rutilum fulgentemque colorem a nostro hic designari ex inferiori loco (§. 140) patet. Susii autem conjectura nullius fultur codicis lectione. Quodsi quis verbum omissum esse mecum posuerit, facile supplere poterit *tinctum* aut simile aliquid, neque opus erit vulgatam lectionem contra manuscriptorum fidem mutare, id quod Arntzenius quoque sensisse videtur. Nobilium crocum in Coryco monte nascebatur, unde nomen fortasse ductum esse Salmasius (ad Solin. 38) conjicit.

ramale] In monumentis etiam antiquis id manu tenet Apollo (Cuper apoth. Hom p. 250), quo divinandam potestatem transferre in Psychen hic fingitur. Transpositorum enim verborum sensus est: Delius quoque Apollo, quippe qui ramale laureum gestitabat, per hanc divinatricem conjecturalemque virgam illi (Psychae) volucres (augurales) ac fulgurum jactus, ac meatus ipsius coeli siderumque monstrabat.

gestitabat] Ita pro Grotiano *gestitat* e codicibus Dresdensi et Cantabrigiensi reposui. Hugianus quidem dat *gerebat*; sed parum interest utrum eligas.

volucres illi] Lege »volucris linguas, fulgurum jactus.« Vonck. — Absurda correctio: »Apollo monstrabat volucris linguas.« Contra si nude volucres legeris, de earum volatu etiam cogitare po-

teris, siquidem de augurali arte hic sermo est. Accuratus infra (§. 10) »volucrum diversi meatus et oscium linguae« dicuntur. Secundum auguralem enim disciplinam aves vaticinae, quas Graeci *χηθηριους ορνιθας* appellabant, vel *oscines* erant, quae ore, vel *praepetes*, quae volatu futura significabant (Serv. ad Aen. 3, 361).

fulgurum jactus] Hos eleganter Lucanus (7, 197) »*stela Jovis praesaga*« vocat. Similiter Plinius (2, 20 f.): »*ignes praescita secum afferentes*«: qui et doctrinam deinde ipsam (2, 54) exponit. Conferendi praeterea Cicero (de div. 2, 18 sequ.), Seneca (nat. qu. 1, 1. p. 683. 2, 32. p. 711 Lips.), et noster infra (§. 551). Paulo post e Darmstattensi codice reposui atque pro *ac*.

meatus] Ita et Virgilius (Aen. 6, 850), Plinius, Manilius, et Appulejus (I. 807 Oud.) »siderum meatus« dicunt. Infra (§. 813) noster *meacula* scripsit.

Uranie] In MS. erat »monstrabatur Aniae.« Lege cum patre »monstrabat: Uranie« nominandi casu. Nam et in libro secundo in MS. est »Uraniae Calliopeque« pro »Uranie.« Graec. — Ita et Ovidius (fast. 5, 55.) *Uranie* scripsit; neque tamen mirum, quum litera Eta modo Latina litera E, modo diphthongo AE redderetur, librarios posteriorem interdum orthographiam usurpasse. Praetereo Goetzium, qui ne Grotium quidem intellexit. Cortius certe »Uraniae« in Guelferbytano codice se legisse ad marginem libri Lipsiensis adnotavit. Ceterum erunt fortasse, qui e speculi dono colligere velint, hanc Uraniam esse Venerem coelestem, quum veri

donaria ejus adytis Sophia defixerat, quo se recognoscens etiam originem vellet exquirere, clementi benignitate largita est. Lemnius quoque faber illi insopibiles perennitatis igniculos, ne caligantibus tenebris nocteque coeca opprimeretur, incendit. Omnes vero illecebras circa sensus cunctos apposuit Aphrodite. Nam et unguentis oblitam, floribusque redimitam, halatu pasci foverique docuerat, et melle permulserat, et auro atque monilibus inhiare, membraque vinciri honorationis celsae affectatione persuaserat. Tunc crepi-

non sit simile, diis immixtam esse Musam: mihi tamen haec aliter intelligenda esse videntur. Speculum enim in adytis Uraniae a Sophia defixum fuisse dicitur, quo ad philosophiam revocamur. Notum e Platone (Phaedr. p. 259 Steph.) Uraniam Musam a philosophis maxime celebratam fuisse, cujus rei causa facile perspicitur, modo perpendamus, ipsam hanc Musam astronomiae praeesse, Psychen autem sive animam secundum Platonis doctrinam visibili harmonia in coelo inspecta admoneri, ut in usum mentis suae convertat quae in coelo perspexerit (Tim. p. 47 Steph. Cf. Plutarch. de an. procr. f. p. 1030. Diog. Laërt. 2, 33 ibique a Meibomio laudatos Senecam, Phaedrum, Appulejum). Quapropter etiam in Juvenalis (11, 27) verbis:

— — »e coelo descendit Γνώμη βααντόν«

plus inesse arbitror, quam docti ejus interpretes viderunt. Certe speculum, quod Sophia in adytis Uraniae defixerat, illud est, quo semet ipsam cognoscere Psyche jubetur. Infra (§. 346) etiam noster »inter omnia animalia« ait »naturam solis hominibus ad se cognoscendum rationari permisisse.« Scripserat enim Cicero (de fin. 5, 16): »Intrandum est igitur in rerum naturam, et penitus, quid ea postulet, pervidendum. Aliter enim nosmet ipsos nosse non possumus. Quod praeceptum, quia majus erat, quam ut ab homine videretur, idcirco assignatum est Deo. Jubet igitur nos Pythius

Apollo noscere nosmet ipsos.« *Speculi autem similitudine haud raro utuntur veteres in describenda cognitione sui; cf. Wyttenbach ad Plut. Morr. p. 132.*

originem] Animas enim ex astris in corpora humana descendere veterum erat opinio (v. notas ad §. 165 et 169, et Pal. crit. IV. §. 739). Hinc Psyche noster fingit ex Uraniae speculo potuisse discere originem suam.

Lemnius faber] Vulcani cognomen ab Homeri fabula originem trahens (Heraclid. in Galei opusc. p. 445. Cic. N. D. 3, 22. Tusc. 2, 10. Virgil. Ovid. cct.). Sed quamvis ignobili isto nomine utatur noster, e reliquis tamen patet, eum ad Platonem respexisse, qui (Crat. p. 407 Steph.) Vulcanum *Ἡφαίστρον* quasi *luminis* praesidem esse vocatum docet.

illi insopibiles] Ita Basileensis et Darmstattensis codices multo melius, quam *insopibilis* illi apud Grotium.

halatu] Snavibus delectari odoribus: namque eodem sensu hac voce noster infra utitur (§. 215): »Arabibus lactabantur halatibus.« Martianum Veneri in primis tribuisse hunc appetitum ex eo patet, quod Veneris adeo stellae (§. 14) virtutem adscripsit »odore et halatu illiciendi.« Infra (§. 85) de Veneris ipsius »fragrantissimis spiritus halatibus« agit.

crepitacula] Eadem quae crepundia. Arnobius:

taculat innitusque, quis infanti somnum induceret, adhibebat quiescenti. Praeter ea ne ullum tempus sine illecebris oblectamentisque decurreret, pruritus sub-

Et ut ad silentium pavidi nutricis motibus crepitaculisque adducerentur auditus, et noster ipse libro musico: infantibus crepitacula vagitus abrumperet. GROT. — (V. §. 927). Cave putes solis Afris scriptoribus hanc vocem usitatam esse: bonae enim notae est, eaque utuntur Martialis, Lucretius, Columella, Quinctilianus.

quis] Utitur saepissime hoc vocabulo Martianus pro quibus, quod, quanquam novum non sit, saepenumero tamen non advertenti sensum turbat. GROT. — Confer. Cortium (ad Sallust. in Jug. 80, 5. p. 768), Appulejum (in met. 4. p. 290), Virgilium, alios.

somnum induceret] Grotius, Goezius, et veteres editiones omnes habebant: *somnium duceret*: sed meliorem nostram lectionem Monacenses suppeditarunt codices (B. C. D. E.), Vossianus praeterea (Arntzen. p. 199), Reichenauensis, Bodleianus primus, et Britannicus. Darmstattensis *somnum duceret*.

pruritus — voluptatem] Cod. Mon. E *voluntatem, male*. Mirum tamen ne verbum quidem ad illustrandum locum a doctis interpretibus allatum esse, qui facile obscenitatis crimen incurrere possit. Certe Barthius (in advers. p. 1551) inde affirmabat scalpere pruritus libidinosum verbum esse. Id quod nego. De anima enim sermo est, quae Psyche personam induit; cujus quum duae partes sint, altera ratione praedita, altera rationis expers (cf. Plat. Phaedr. p. 246 Steph.; Tim. Loer. de anima mundi p. 100; Aristid. Quinctil. de Musica 2. p. 103 Meib.; Euseb. praep. ev. 15. 60. p. 851; Max. Tyr. II, p. 289 Reisk.), hactenus melior pars ornata est: primum enim a Jove aeternitatem accepit, deinde a Junone mutuae societatis deside-

rium, a Minerva prudentiam, ab Apolline virtutem conjecturalem, ab Urania sui ipsius cognitionem, a Vulcano potestatem in tenebris lucem perspicendi; sequitur nunc deterior, quae a Venere accepisse dicitur variae luxuriae cultum deliciarumque omnium cupiditatem, voluptatem et socordiam; pariter atque Astrologi (cf. Macrobr. ad somn. Scip. I. 12) desiderii motum, quod *ἐπιθυμητικὸν* vocatur, in Veneris orbe produci docebant. Huic autem animae parti in imo corpore sedem assignabant veteres, quo nomine saepe medius inter pectus et erura venter significatur. Sic Appulejus (de dogm. Plat. p. 207 Oud.) ait cupidinem atque appetitus, postremam mentis portionem, infernas abdominis sedes tenere, ut popinas quasdam et latrinarum latebras, diversoria nequitiae atque luxuriae; Claudianus autem (IV. Cons. Hon. v. 248):

At sibi cuncta petens, nil collatura cupido

In jecur et tractus imos compulsa recessit.

In jecur et tractus imos esse concupiscentiam jam Plato docuerat in Timaeo, cujus locum Cicero (Tusc. 1. 10) ita latine convertit, ut cupiditatem subter praecordia locatam esse diceret (cf. et Theocrit. 11. 16; Horat. od. 1. 25. 15, epist. 1. 18. 12; Pers. 5. 120, pluraque apud Fabric. ad Sext. Emp. p. 432, Valckenaer. ad Eurip. Hippol. 1070, et Jacobs. ad Achill. Tat. p. 870). Hanc igitur circa partem Venus animae pruritus subscalpentem apposuerat voluptatem. Subscalpere pro simplici scalpere dictum est ex scriptorum illius aetatis more verba supervacaneis praepositionibus augendi (cf. not. ad §. 2 et 43). Scalpere autem pruritus dici Plinius testis est (hist. nat. 9. 45. 68). Eodem redit apud Senecam (Epist. 92, p. 585 Lips.) titillatio corporis; cf. et Cicer. de Finib. 1. 11: si ea sola

scalpentem circa ima corporis apposuerat voluptatem. Sed vehiculum ei atque volatiles rotas, quis mira posset celeritate discurrere, tradiderat ipse Cyllenius, licet etiam auri compedibus illigatam memoria praegravarit. His igitur *Ψοχήν* opinam superis ditemque muneribus, atque multa coelestium collatione decoratam, in connubium Arcas superiorum cassus optabat. Sed eam virtus, ut

voluptas esset, quae quasi *titillaret* sensus, ut ita dicam, et Ansonii (epigr. 108. 15) verba:

«Titillata brevi quum jam sub fine voluptas
Fervet»;

omnium vero maxime huc pertinet alius Plinii locus (11. 37. 77): «in eadem membrana (diaphragmate) praecipua hilaritatis sedes, quod *titillatu* intelligitur alarum, ad quas subit; non alibi tenuiore cute humana, ideo *scabendi* dulcedine ibi proxima.»

celeritate] Grotius cum reliquis ediderat *velocitate*: sed lectionem praetuli codicum Bongarsii, Hugiani, Basileensis, Darmstattensis, Monacensium plurimorum (B. C. D. E. G.) et ad libri Norimbergensis marginem notati, quamvis parum referat utrum legeris. Argutior tamen grammaticus Agraetius (apud Gothofr. 1549) «*velocitatem* pedum ac corporum» esse contendit; «*celeritatem* animorum atque factorum»; quod e Cicerone (Tusc. 4, 15) sumsisse videtur. Certe hoc quidem loco de Psyches facultatibus sermonem esse patet.

etiam] Ante omnia hoc erat restituendum pro Grotiano *eam*, quod typographorum mendo adscribo comparatis libris prius editis.

auri] Corruptam lectionem *aut*, pro *auri*, jam Grotius repudiavit. «Auch wenn er (?) mit goldenen Ketten gefesselt würde; so könnte er doch nur durch die Schnelligkeit der Gedanken eingeholt werden.» Goetz. — Ingenue fateor me non intelligere doctum interpretem, bene vero Martianum. Quamvis enim Afranius apud Gellium (13, 8) *Memoriam* *Sophiae* matrem dixerit hoc versu:

«*Usus me genuit, mater peperit Memoria;
Sophiam vocant me Graeci, vos Sapientiam*»,

Martianus tamen hoc loco sic intelligendus est: «quamvis cogitationum celeritas et imaginandi vis a Mercurio animae humanae dono essent datae, quibus longe lateque vagaretur, per memoriam tamen praegravata et impedita fuit.» Ceterum Grotianam lectionem *auri compedibus* confirmant codd. Monacenses (B. C. E.), Bodlejani, Cantabrigiensis, Mertonianus, Hugianus, Vossianus (Arzten. misc. p. 199), Reichenauensis, Basileensis, et Darmstattensis.

cassus] *Casus* superiorum est *Mantices* et *Sophiae*. *Casus* vero *cassus*. Sic in MS. libro nono «*casae dulcedinis*» et lib. VI «*dispendiaque lini casum devorante Mulcibero.*» *Casus* itaque (nisi quis a *careo* deducat) praeteriti temporis participium est a *cado*, ut «*Sol occasus.*» *Cadere* vero est *ἀποτυγχάνειν*, ut *cadere spe*, *cadere causa*. Est ergo *casus*, vel geminate *cassus ἀποτυχών*, superiorum *casus*, *ταῖν προτέρων ἀποτυχών*. Grot. — Hugianus codex *cassus* exhibet. De qua voce confer notata ad Appulejum (I. p. 361. II. p. 79. III. ind.) et Appulejum ipsum (met. 6. p. 435 Oud.), Gellium (10, 15) et ad eum Baudelotium (util. d. voyag. I. p. 394). Quae, quamvis plerumque cum sexto casu construatur, interdum tamen cum secundo etiam constructa legitur (Cic. Arat. 369). Explatur paulo post (§. 8) a nostro verbo *frustrantur*. Atque adeo vera haec mihi visa sunt, ut ne Barthiani quidem codicis, qui *causa* pro *cassus* habet,

adhaerebat forte Cyllenio, paene lacrimans nunciavit in potentiam pharetrati volitantisque superi de sua societate correptam captivamque adamantinis nexibus a Cupidine detineri. Super his igitur virginum thalaminis, dum eum de libertate 8

auctoritate permoveret ut a vulgata lectione recederem. Quamvis enim ille (advers. p. 1236) addat verissimam sui codicis lectionem esse, quae claram et perspicuam faciat sententiam; multum tamen abest ut praedicata illa claritas mihi ardeat.

Virtus] Romanis enim dea erat (Varro de L. L. 4, 46. Cic. N. D. 2, 23 et 31; de legib. 2, 11. Liv. 27, 23; 29, 11 f. Valer. Max. 1, 1. P. Victor reg. urb. 1. Juven. 1, 113. Sil Ital. 13, 22. 40 et 69. Plaut. Amph. prolog. Claudian. in Ruf. 1, 52. Lactant. 1, 20. Augustin. in civ. dei 4, 20. 22. 24 et 3, 12. et 7. 3. Arnob. 4, p. 127) in lapidem etiam titulis (ap. Grut. 100, 4. 3. 102, 4. 106, 6. 436, 3).

sua societate] Quippe anima humana a virtutis studio cupiditatibus saepe detralitur.

adamantinis] Manilius (1, 921) *adamanteas* catenas dixit, et Hyginus (fab. 22. p. 68 Stav.) *adamanteum* jugum: sed illa adjectivi forma ab optimis usurpatur scriptoribus. Adamante firmissima quaeque denotantur: unde Ovidius (met. 15, 813):

Invenies illic inclusa adamante perenni

Fata tui generis. — —

(Adde eund. trist. 4, 6, 14, et Horat. od. 3, 24, 5). Pariter apud Claudianum etiam (bell. Gild.

202) *Jovis voces adamante notavit Atropos.*

Adde Propertiam (5, 9, 9. 4, 14, 4), Pindarum (Pyth. 4, 123), Platonem (de R. P. 10. p. 616. Steph.), Sophoclem (ap. Stob. in ecl. 1, 6, 11. p. 173 Heer.), Apollodorum (1, 1, 3. 2, 4, 2), Pausaniam (8, 18, 2), et confer Barthium (in advers. p. 331). Unde et Plinius (37, 4, 5) *adamantem* duritia enarrabilem esse docet, igniumque

etiam victricem, unde et nomen indomita vis Graeca interpretatione. Nimirum ἀπό τοῦ ἀ καὶ δαμάω. Virgilio (Aen. 6, 852) vocatur *Tartari* porta ingens solidoque *adamante* columnae cet.

Cupidine] De anima humana insatiabili cupidine constricta veteres permulta artis opera ediderunt, quibus captiva Psyche representatur, veluti in hac gemma, quam (ex Agostini gemm. 150, Maffeo et Montf. I. tab. 122) hic subjeci:

de libertate sortis] Nunquam placebat Grotiana lectio *deliberatae*. Vix enim intelligitur quid sit *sortem deliberare*. Opportune igitur Hingianus eodex nostram nobis praebuit lectionem. *Sorte* enim pro *electione* sive *optone* accipienda, quam sibi nullam esse demum viderat Mercurius. Erant fortasse qui Grotii lectionem defensuri putant *deliberatam* sortem esse eam, quae ex *deliberatione* pro-

fortis blandimenta frustrantur, nec facile quaequam praeterea, quae congruis paritate Tonantis nurus deligeretur, occurrit, amplius deliberandum suggerit Virtus; neque eum sine Apollinis consilio quidquam debere discernere, aut fas ab ejus congressibus aberrare, quum zodiaca eum hospitia permeantem nunquam abesse menstrua praecursione permetteret. Igitur constitutum, ubicumque locorum frater esset, adiretur. Ac tunc volatilem virgam, uti secum

dit, quemadmodum in genethliaca aut vitae generis electione a Platone animis imposita: sed neque in deum Mercurium haec quadrare possunt, neque cum verbis, quae sequuntur, amplius deliberandum conveniunt.

praeterea] Pro edito *praeter eam* reposui illud non solum Monacensium codicum (C. D. E.) auctoritate, sed Grotiani etiam, Hugiani, Basileensis, Darmstattensis, Cantabrigiensis et Britannici.

sine Apollinis consilio] Arnobius (3. p. 125) de diis: *de matrimonio ille consulitur, hic medelas incommoditatibus praestat, cet.*

ab ejus] Apollo et Mercurius adeo juncti memorantur, ut eis communem Olympiae fuisse aram Pausanias (5, 14, 6) referat. Conf. et Scholiast. Pindar. (Olymp. 5. 8.) Pariter Megalopoli, Arcadiae urbe, templi Mercurio cum Apolline Musisque communis ruinas Pausanias (8. 32. 1) vidit. Aperte etiam Claudianus (laud. Stilich. 2, 440) Cyllenium Phoebi comitem appellat. Quae quidem omnia astronomiae originem debere videntur (Plato Epinom. p. 987 Steph.).

permeantem] Sed Munckeri, et uno Leidensi codice restituitur lectionem Martiani ingenio, ut omnia videtur continere, etiam praecursorem. Zodiacum hospitia, quae (sic) Mercurio accipit et in quibus praemetatur. Grotius: *licet fracta lectio apud Munckerum quaevis sit, est tamen codicum, qui a vulgata aberrant. At vero satelles hinc is praemetatur, eundem non perspicio. Praecursio supra*

(§. 5) noster dixit, quod hic *permeare*. Neque Mercurius reliquorum planetarum in Zodiaco domicilia praemetari, dici potest, quippe quae fixa sint, et cujusque propria. Aliud est infra (§. 311) ubi Astronomia *itinerata* sua praemetata esse dicitur. De Mercurii autem isto officio nihil apud veteres legitur. Satis, itaque duxi vulgatam retinere lectionem.

praecursione] Plinius (2, 8, f.): *Mercurii sidus modo ante Solis exortum, modo post occasum splendens, nunquam ab eo viginti tribus partibus remotior (remotius? aut suppleendus Mercurius). Ptolemaeus (tetrabihl. 1, 48) Mercurium nunquam plus, quam per unius signi spatium, a Sole abesse contendit. Eadem tradit Hyginus (astr. 4, 16. p. 485. Munch.) additque: modo nocte prima, modo autem ad Solis exortum eum incipere apparere, nonnunquam etiam perpetuum signa quatuor esse cum Sole: redeuntem autem cum Sole non amplius esse, quam tertiam partem signi. Cicero (N. D. 2, 20) nunquam eum a Sole dicit discedere longius unius signi intervallo, tum *astereitatem*, tum *subsequentem*. Sed conferas velim infra (§. 25 et 880) menstrua et quae ibi a nobis sunt observata.*

volatiliem] Caduceum, *serpentionem*. Libro secundo: *Quis vigentis virga. Dism. stupet. vena:*

mundi penita permeare aethereoque recessus irrumperè parili celeritate potest, Virtuti de nomine permittit; ipso pedibus talaria nectit aurea, et nunc in fanis, quibus aut vaticinia obliquis fundebantur ambagibus, aut denudata secundum caede fissiculatis extorum prosicia viscera loquebantur, quibusque

penita] Substantivo hoc utitur noster et infra (§. 600). Nihili lectio in codice Dresdensi est *perenita*. In glossis, quae nomine Isidori veniunt (ap. Vulcan. 692) *Penita* explicantur *anla regia*. Martiano *penita* sunt mundi intima.

celeritate] Ita Monacenses (B. C. D. E.), Hugianus, Reichenauensis, Darmstattensis, Basileensis, Britannicus, Cantabrigiensis, et ad marginem libri Norimbergensis notata lectio, quam et supra (§. 7) vidimus. Continuata enim est allegoria.

de more permittit] Fallor an egregie conieci *demere permittit*. Graec. — Reprehendendum in hac conjectura, quod *demere* sive auferre hoc loco verba minus sunt apta, quo capere, sumere, prehendere, potius desideraremus. Quumque in omnibus codicibus legatur *de more*, malim quam corrigere quae vere scripta sunt retinere, et adverbio *urbane* sive *comiter* explicare, ut oppositum sit Virgiliano (Aen. 8, 65) *si sine more*. Sed non repugnabit, si quis intelligere maluerit, semper more esse Mercurio virtutem ducere, pariter atque apud Lucianum (in his accus. 7. p. 56 Bip.) ille *Justitiam duxerit*.

pedibus] Utitur scilicet ipsis Virgilio (Aen. 4, 259) verbis: *pedibus talaria nectit Aurea*; hincque Homerum (odys. 5, 44) imitaturus erat. Affatum de his egit L.H. Vossius Mythol. Briefe p. 149 seqq.

obliquis] Exempla suppeditant Cicero (de div. 2, 56) et Asconius (23, p. 263 Lind.). Ad Virgilio locum (Aen. 6, 98) de Cumaea Sibylla canentis *horrendas ambages* noster respexisse videtur. Graece *λοξά*, inde *λοξίας* Apollo.

denudata] Ita pro *denuntiata* Hugianus codex: quemadmodum Vonckius (spec. crit. p. 144) legere jam malebat, licet vulgarem etiam lectionem defendi posse Arntzenius (misc. p. 200) recte moneret, modo vocem *denuntiata* quarto pluralis casu acceperis.

fissiculatis] Ita melius legitur quam *physiculatis*. De fissiculatione videsis lector, quae acute collegere viri ill. I. Scaliger et P. Colvius ad Apulejum, cui eadem haec vox usurpata. Dicta est fissiculatione a fisso in extis, cuius meminit Cicero de observatione haruspicum: *aut quomodo est collata inter ipsos quae pars inimici, quae pars familiaris esset, quod fissum periculum, quod commodum aliquod (i. aliquid) ostenderet* et alibi. Vel (ut maxime Europae Semoni Scaligero placet) *physiculare* *προχοριβτικώς* pro *physicare*, *φουβικνεειν*. Quod verius videtur: sic nescio quis dixit *musicare* pro *μυθικνεειν*: id ipsum glossa Isidori comprobatur, in qua legitur: *Physiculo*, propitio divos. *Physiculator*, augur naturam in extis animantium quaerens. Graec. — *Physiculatis* male. Fuit autem *fissum*, a quo fissiculare, linea imaginaria exta bipartito dividens, ut altera pars ad hostes, altera ad sacrificantem ejusque amicos pertineret. Conf. Ernest. clav. Cic. *fissum* et Salmas. ad Sol. p. 91. Goetz. — Multa de hoc verbo dabunt Stephanius

solitus sortitus excedere, vel logia personare, sagaci eum investigatione disquirunt.
 10 Sed his adytorum fastigiis specubusque viduatis, absque lauri arentis paucis

(ad Sax. p. 42), Arntzenius (in misc. p. 199) et viri docti ad anthologiam Latinam (Burm. II. p. 506) et ad Appulejum (II. p. 134. III. p. 669 Oud.). Locus, quem e glossis Isidori affert Grotius, neque apud Vulcanium, neque in editis ab Arevalo reperitur. Sed scriptum etiam a quibusdam fuisse *physiculare* satis probatum est, siquidem non Martiani solum libri plurimi sic scriptum verbum exhibent, sed Appuleji etiam et Saxonis grammatici libri. Quum vero codex Monacensis (G), Bodlejanus primus et secundus, Hugianus, Basileensis, Darmstattensis, Cantabrigiensis, Britannicusque *fissiculatis* habeant, et infra quoque (§. 151) pro *physiculant* in Guelferbytanis esse *fessiculant* Cortius ad libri Lipsiensis marginem annotaverit; ad Appulejum denique (II. p. 134) viri docti observarint, in vetustissimis Martiani Mstis esse *fissiculare*; hoc ego ut magis notum in textum recepi.

prosciciis] Prosciciorum apud Festum Arnobiumque mentio. Glossa: «Proscle ἀποδίνια» l. Prosciciae. Prosecta dicuntur Macro in ὀρνιθογονία: «Vulgari tosta vapore Cum virgis prosecta ferunt.» Flacco Argonauticis: — «prosectaque partim Pectora.» Lucano: «Lavi calido prosecta cerebro.» Statio: — «ubi adverso dederant prosecta Tomanti.» Ovidio Fastis: — «prosecta sub aethere ponit.» Qui et alibi: «Imposuit prosecta calentibus aris.» Proscicias Varroni: «Prosciciem extorum in mensam porricere», et Lucilio: «Caenam inquit nullam neque divis prosciciem ullam.» In Solino emendatiores codices *proscicias* habent: nonnulli vero *porricias* a porriciendo, quod vocabulum multi usurpant, Varro, Arnobius, Virgilius, alii. Graec. — Quibus haec non sufficiunt, addeant Ovidium (in metamorph. 15, 136), Macrobius (in Satur-

nal. 3, 2), et Taubmannum ad Plautum (Mostell. 3, 3, 3. p. 562. Poen. 2, 8. p. 877), Dacurium ad Festum (p. 387), Elmenhorstium ad Arnobium (p. 187), Saubertum de sacrificiis (c. 20. p. 486), Brissonium de formulis (p. 22. al. 24). De omni hoc divinandis genere pulchros lege versus Tibulli (1, 8, 3):

«Nec mihi sunt sortes, nec conscia fibra deorum;
 Praecinit eventus nec mihi cantus avis.»

solitus] Id ante *sortitus* recte suppleunt codices Monacenses (B. D. E.); siquidem hoc verbum cum infinitivis *excedere* et *personare* conjungendum est.

excedere] Bulengerus (de sort. 1, 7. in Graev. thes. V. 396) legere nos jubet *excedere*. Quid hic voluerit hoc verbo, non perspicio; et vereor ne ille pariter ac Grotius glossa inducti, quae *sortitus* interpretatur *divinationes*, hanc vocem pro nomine substantivo, nempe pro sortitione acceperint, quam participium potius hoc loco sit a *sortior*. In omnibus enim locis Mercurii frater (Apollo) quaesitus erat, quibus *solitus excedere* (exire) sortitus. Sortitum Pythium intellige eum, qui ex illis locis excedens responsa dat et eventura denunciat. Ita et a Virgilio (Aen. 3, 376) rex deorum «sortiri fata» dicitur, cujus poetae versus Martianum in sequentibus quoque (§. 10) ante oculos habuisse patebit.

logia] Λόγια oracula sunt pedestri sermone edita, ut χρησμὸς carmine. Videtur autem vox hic aliqua deesse, ut sit «logia personare solebant», nisi «personare» et ante «excessere» legas, aut si quid aptius. Graec. — Cessat hoc, postquam e codicibus Monacensibus supra inserui «*solitus*». Unde autem priora habeat juvenis doctus haud scio. Certe contrarium discimus ab Aristophane, qui (equit. 120. 121) λόγιον et χρησμὸς promiscue usurpat.

admodum foliis vittisque semivulsis, quas in Cumano antro post Sibyllam tinearum morsus cariesque carpebant, nihil ejus potuit inveniri. Per aëreos etiam tractus, quibus formare solitus et volucrum diversos meatus, et oscinum linguas, et praepetis omina pennae, frustra in cassumque disquiritur. Jam pridem quippe offensus contaminate monendorum dedignabatur Augur Pythius nun-

lauri] In lauri foliis solita erat Sibylla sua responsa scribere. VULCAN. — Ad Virgiliam nempe respexit doctus interpres (Aen. 3, 445). Martianus autem non hunc, sed aliam ejusdem poëtae locum (3, 360) ante oculos habuit, ubi *Clarii lauri* memorantur. De Apolline enim investigando agitur, non de Sibylla. Poterat noster etiam Claudiani (de rapt. Proserp. 1, 109) verba «venturi praescia laurus» in mente habere.

arentis] Arens idem quod aridus. Cicero (ap. Macrob. in somn. Scip. 1, 4): «laureis arecentibus» dicit de iis quae arere incipiunt. Quumque laurus vaticinandi virtutem repraesentet, facile intelligitur, lauro arente significari oracula evanescentia. Unde Propertius (2, 21, 36):

«Et tacet extincto laurus adusta foco.»
et Statius (Theb. 8, 202):

— — — «ipsaeque volent areocere laurus.»
Voce autem ipsa utitur alio versu (2, 12, 51) Propertius:

«Ac veluti folia arentes liquere corollas.»
vittisque semivulsis] Alii *vitibusque*. Gozz. — Prior lectio, quam codices etiam Monacenses (C. et D.), Basileensis, Darmstattensis, Hugianusque habent, omnino praeferenda erat, quum oraculorum reliquiae hoc loco recensentur, vittaeque designent interpretem. Ita Virgilius (Aen. 3, 370), loco illo, quem totum ante oculos habuisse Martianum dixi, de vate:

«Exorat pacem divom vittasque resolvit.»
Adde Lucanum (5, 143 et 170), Senecam (in Agam-

702), alios. *Semivulsam* ut apud Ovidium (met. 7, 344) *semilacer*, et Claudianum (in consul. Probi 109) *semirutae*?

Cumano antro] In templo Apollinis, quod erat prope Cumas, Campaniae civitatem, in qua Sibylla quondam vaticinabatur. VULC.

tinearum morsus cariesque] Utrumque noster viderat conjungi ab Ausonio (epigr. 34) hoc versu:

«Si tinea cariemque pati te charta necesse est.»

oscinum] Cum Cicerone (div. 1, 83) subtilius distinguit noster alites inter et oscines (conf. Fest. p. 315 Dac.). De utroque avium fatidicarum genere consule Bulengerium (de augur. c. 4. in Graev. thesaur. V. p. 413). Omne autem hoc divinationis genus complectitur Manilius (4, 915) verbis:

«Pecudum mortes aviumque attendere cantus.»

praepetis] Virgil. Aen. 3, 360: «Et volucrum linguas et praepetis omina pennae.» VONCK. — Jamque manifestum est Martianum hunc Virgilio locum ante oculos habuisse. De voce *praepes* lexica vulgaria respondent; sed consulere operae pretium erit Spanhemium ad Callimachum (p. 628), virosque doctos ad Appulejum (I. 140. III. 86. Oud.) et Pomponium Lactum de sacerdotiis Roman. c. 5 (ap. Clausing. in jur. publ. I. p. 99).

contamine monendorum] Spureitia sacrificiorum. Monenda enim dicuntur sacrificia, per quae dii monentur, ut succurrant mortalibus. VULCAN. — Miror Grotium et Goezium, qui absurda haec a Vulcano e glossa hausta repetierint. Diis enim monent, non monentur. Monere hoc loco est «praedicere res

cupari. Item eum in Helicon, Delon, Lyciumque sectantur. Sed alibi lauros primores arentesque hederas, alibi cariantem tripodem crepidasque futuras. (Cic. de harusp. 25. Virg. Aen. 8, 336. georg. 4, 353. Tibull. 1, 6, 50). Voce *contamen* praeter Martianum nemo, quod sciam, nisi popularis ejus, Tertullianus (in carm. c. Marcion. 1, 1. 4, 4. et 5, 1) utitur. Hugianus quidem codex habet *cunctamine*; sed *contamen* e verbo *contaminare* facile intelligitur, de quo docte super disputavit, nec nostro neglecto, Grauertus in Analectis p. 118 sqq. Dixit igitur noster «deserta omnia fuisse loca, quibus Apollo solitus esset oracula edere, quia offensus fuerit turpibus et inhonestis quaestionibus, ad quas ut responderet et eventura praediceret postulare ausi essent improbi. Nonne Plutarchi de oraculorum defectu librum Martianus legisse tibi videbitur, si quae Planctiades ibi (p. 413) disse- rit, in memoriam revocaveris? «Hoc enim, inquit, disputandum vobis propono, cur non jam dudum ab edendis oraculis animum Apollo averterit, aut ei Hercules vel deorum alius tripodem sustulerit, oppletum obscenis et impiis quaestionibus, quas deo proponunt, alii eum tanquam sophistam tentantes, alii de thesauris, hereditatibus, incestivae nuptiis sciscitantes.» Adde Ciceronem (de divin. 2, 57) et Juvenalem (6, 555), in primis autem Lucan. 5. 111:

— — «Non illo secula dono

Nostra carent majore deum, quam Delphica sedes

Quod siluit, postquam reges timere futura

Et superos vetuere loqui» cet.

Olim Christo nascente contempnere oracula jactabant, sed cf. Balacum de orac. II. p. 425 seqq.

dedignabatur] Unus Britannicus meliorem hanc lectionem pro *dedignatur* suppeditavit teste Federo nostro.

Delon] Servius (ad Aen. 6, 38) docet «Apoll-

linem sex mensibus apud Lycios, et sex apud Delon responsa dedisse.»

Lyciumque] Lege Lyciamque, ut jam visum fuit ill. viro Nic. Heinsio, qui ad calcem libri sui sic emendandum monuerat. Firmat, quem tamen Heinsius non adscripsit, Maro (Aen. 4, 145):

«Qualis ubi hyberniam Lyciam Xanthique fluentia
Describit ac Delum maternam invisit Apollo.

Ubi id ex Apollonio transsumsisse notant interpretes. Vonck. (spec. cr. p. 144) — Conjectura profecto haud contemnenda foret, nisi ei omnium librorum lectio repugnaret. Et certe ante quam corrigas legas velim hosce Papinii Statii (Theb. 1, 696) versus:

«Phoebe parens, seu te Lyciae Patarea nivosis
Exercent dumeta jugis» — —

atque alio in loco (sylv. 1, 2, 222), quo Latoo vatam patri (Apollini) assignat

— — — — — «Lycios montes.»

Suppleri igitur eo magis post *Lycium* licet *montem* apud nostrum, quo certius *mons* etiam supplendus apud Virgilium (georg. 3, 314) est in verbis «summa Lycei.» Ipsius Apollinis cognomen *Lycium* fuisse nemo ignorat (Macrob. Saturnal. 1, 17).

primores] Veteres et pervetustas. VULGAN.

arentesque hederas] MS. *erantes*, puto *erantes*, ἐπίδστον consuetum. GNOT. — Quamvis vox *erantes* in nullo codice legatur, in textum tamen eam recepit Goezius, Virgilium, puto, secutus (eck. 4. 19). Ego vero a corrigendo scriptore abhorreo, maxime, quum aliquo modo lectio defendi potest. Potest autem ut supra, ubi et «lauri *arentis*» memineral. Namque hederas Apollinis vestigia prodere, nemo ignorat, quum poëtae iis coronarentur (Hor. carm.

situ murcidas, praesagiorumque interlitam memoriâ repererunt. Tandem 11
Fama nunciante cognoscunt, quod Phoebus gaudet Parnasia rupes; licet inde
quoque ad Indici montis secretum obumbratumque scopulum nube perpétua

1, 1, 29; epist. 1, 3, 25. Ovid. met. 5, 338;
fast. 5, 79. Virg. ecl. 8, 13) notumque illud:

Nunc olerae sine honore jacent.

(Ovid. ut. am. 3, 411). Sed quid multa? deus
ipse ab Aeschyle *ὁ μὲν εὖς Ἀπόλλων* appellatur,
ut Macrobius (Sat. 1, 18) jam observavit.

crepidasque] Poterit quidem tripodis basis in-
telligi eo magis, quod ex Herodoto (9, 81) jam
constat, à spoliis, quae Persis devictis Graeci col-
legerant, Apollini aureum tripodem dedicatum fuisse
insistentem triplici serpenti aeneo, ita ut ad Grae-
cana vocem *κρηπίς* hic respiciendum sit: malim
tamen per crepidas calceamenta vulgari sensu in-
telligere. Videntur enim deum consulturi non nisi
certo quodam habitu ornatoque admissi, iisque cal-
ceorum etiam genera praescripta fuisse. Cujus rei
oculosam habemus testem Pausaniam, qui Trophonii
oraculum se adisse narrans; inter vestimenta, qui-
bus indeti esse deberent aditum (9, 39, 4 f.), re-
censet *ἰκχυροβάς κρηπίδας*. Quidni igitur cal-
ceamentis etiam praesulorum vestigia significare vo-
luisset Martianum dicamus?

situ] Ita Virgilius (Aen. 7, 440) et Statius (Theb.
7, 745) *situ victa* dixerant; et Florus (2, 3):
ne rutiligenae ac situm arma sentient. Ovidius
(e Pont. 1, 5, 8) *situ incers* scripsit. Idemque
(in fast. 4, 928) *inquinet arma situs* optat.

murcidas] *Murcidas* pro *marcidas* veteres. Gloss.
— Adde Augustinum (civ. dei 4, 16), qui Pom-
ponium excitasse scribit: *marcidas est nimis deas-
dicus et inactuosus*. Solus Hagii codex *marcidas*
exhibet. Infra (§. 999) iterum *murcidam* scribitur.
Verum Valerius Maximus (6, 9. ext. 5) *marcidum*
habet.

Fama] Prosopopoeia, ut apud Virgilium (Aen.
9, 473), Ovidium (met. 12, 43), Valerium Flac-
cum (2, 117) et Claudianum (cons. Prob. et Ol.
34; laud. Stil. 2, 408).

Phoebus gaudet] Hic Virgili (ecl. 8, 29) iterum
ad verbum exscripsit versum:

Nec tantum Phoebus gaudet Parnasia rupes.

rupes] Non Virgilius tantum, sed Lucanus (3,
77 et 164) etiam *rupis* nomine montem illum in-
signavit, qui a Strabone (9, p. 410 Casaub.) *πε-
τρωδής* esse dicitur, cujusque poetae (Ovid. met.
1, 315. 2, 221. Pers. prol. 2. Lucan. 5, 72) ge-
minum verticem celebrarunt.

obumbratumque scopulum] Nysam intelligit, In-
diae montem, ubi feruntur Liberi crepundia esse.
VULC. — Nysa nomen quidem urbis est, mons
autem prope Nysam Merus appellatur. (Curtius 8,
10, 12. Arrian. exp. Alex. 5, 1. p. 340 Raph.).
Explicandum igitur Vulcanio erat, quid Apollini
cum hoc monte, qui Iovi sacratus erat, vel cum
urbe illa, qua Bacchi continebantur incunabula, com-
mune fuerit. Non enim de hae diis, sed de Apol-
liae Martianus agit. Parnassum quidem Apollini
cum Baccho communem fuisse (Sophocl. Antig. v.
1110. Eurip. Ion. v. 565; Phoeniss. v. 227. Pau-
san. 10, 32, 5. Lucan. 5, 73. Catull. 64, 391.
Macroh. Sat. 1, 18) Nysamque Baccho sacratam
(§. 695) non ignoramus; sed de Indiae monte nemo,
quod sciam, idem docuit, neque docere potuit.
Accedit et alia difficultas. Docebant enim (Serv.
ad Aen. 4, 153) Apollinem hiemalibus sex men-
sibus continuis a Delo abesse. Quo igitur pacto
Martianus fingere potuit, Virtutem et Mercurium,
licet compertum haberent, ad Indici montis secreta

posterius migrasse perhibebant, tamen Cirrhaeos tunc recessus, et sacrati specus loquacia antra conveniunt. Illic autem circumstabat in ordinem quidquid imminet seculorum, fortunae urbium nationumque omnium regum ac

illum migrasse, nihilominus Delum petiisse? Nemo sane explanare id poterit, nisi ad illud placitum confugerit, quo affirmabatur, Solem Liberumque Patrem eundem fuisse (v. Palaeogr. crit. III. §. 465, ubi tolle mendum in nomine). Quo quidem posito huic Martiani loco e Macrobio (Sat. 1, 18) lux afferri posse mihi videtur, quippe qui «in sacris» inquit «haec religiosi arcani observatio tenetur, ut Sol, quum in *supero*, id est *diurno hemisphaerio* est, Apollo vocitetur; quum in *infero*, id est *nocturno*, Dionysus, id est Liber Pater habeatur.»

migrasse] Solem quam homines animadverterent semper locum mutare, haud mirum est pottas (Sil. 5, 204) Apollinem finxisse *migrantem*, Delphicum praesertim (Artemid. oneirocrit. 2, 35. p. 126 Rigalt.). Lepide hac de re Lucianus (in bis accusat. 7. p. 48 Bip.) agit.

perhibebant] Infimae latinitatis scriptoribus maxime frequentata loquendi ratio. Fulgentius: «*Licet* Petroniana *subit* Albutia.» Macrob. (Sat. I, 11): «*licet* ex libertate in servitatem venum *ierat*.» Spart. Adrian. (c. 16): «omnes professores et honoravit et divites fecit, *licet* eos quaestionibus semper *agitavit*.» Gozz. — Et Appulejum addere potuisset, et Ammianum Marcellinum, et Solinum (37), et Macrobiū alium locum (soma. Scip. 1, 19 p. 101 Zeun.), et imprimis corpus juris Romani.

Cirrhaeos] Cirrheos, alii Chirrheos. Gozz. — Haud dubia orthographia est. A Cirrha enim Cirrhaeus. Atque hisce recessibus Delphi significantur. Confer infra (§. 119. 631) «oppidum Cirrha», cui Delphi adjacent. Apollinem etiam ipsum cognomine Cirrhaei appellatum esse Gyrardus quidem affirmat, sed nullo laudato auctore. In Basileensi codice a

secunda manu insertam ante *Cirrhaeos* est *ad*; qua tamen emendatione non opus erat, quia verbum *convenire* cum quarto casu construi potest.

in ordinem] Desunt haec in nonnullis editionibus. In Monacensibus autem membranis pluribus (B. C. D. E.) legitur *in ordine*, in uno (G) *in ordinem*, quod, quum melius sit, retinui. Pendet enim ab *imminet*. «Quod imminet in ordinem seculorum» intelligo «quae eventura sūt labentibus tot seculis sese excipientibus.»

fortunae urbium] Haud dubie Martianus Ovidii (met. 15, 260) verba in mente habuit haec:

— — — *sic ad ferrum venistis ab auro*

Secula: sic toties versa es fortuna locorum.

Interpunctione etiam separanda illa erant ab iis, quae praecedunt.

nationumque] Malim «urbium regionumque omnium, regum, ac totius populi videbantur.» Forte et pro *regum* reponendum fuerit *rerum*. Suae sententiae quae habet p. 7: «Hi igitur cursus discoloris amnes praedictas rerum nationumque fortunas immensis primo sinibus ambiebant.» Sed et ibi praeferam «*regum nationumque*»: dixit autem «*nationum fortunas*», quod hic «*totius populi*». Ut ex iis adeo nihil nostrae emendationis merito derogetur. Vonck.— Ex omnibus libris scriptis unus Vossianus codex (Arntz. p. 200) habet *regionum*; sed in ejus gratiam reliquorum lectionem eo minus mutari velim, quo certius inferiori loco (§. 15), a Vonckio laudato, vox *nationum* repetitur. Ineptae praeterea emendatio esset illa *rerum* pro *regum*, siquidem *populi* et *regum*, minime *rerum*, sibi opponantur. Hic enim de varia fortuna agitur urbium et nationum, tam regibus, quam populis imminente. Atque legisse

totius populi. Videbantur aliae transacti cursus emenso spatio fugientes; consistebant aliae sub conspectu; adveniebantque quam plures: atque ita nonnullis eminus vanescebat disparata prolixitas, ut velut fumidae caligationis incredibilis haberetur aura. Inter mira haec spectacula fortunarumque cursus,

mibi videtur Martianus, quum illa fingeret, Salustium philosophum (de diis et mundo 9. p. 262 Gal.) similiter ita disputantem: «Quemadmodum providentia et fatum sunt *nationum* et *urbium*, ita et singulorum hominum; ita et *fortuna*, de qua nunc agere orationis series postulat. Diversa igitur ac praeter expectationem accidentia in bonam partem dirigens vis deorum *fortuna* existimatur; ideoque *urbes* praesertim hanc deam honoribus afficere addebet.» Longa serie Seneca (consolat. 6 seqq. p. 76. 77. Lips.) illa populorum locorumque fata recenset, concluditque: «Ita fato placuit, nullius rei eodem loco stare *fortunam*.»

aliae] In editis legitur: «Aliae transacti cursus emenso fugientes consistebant. Aliae sub conspectu adveniebantque quam plures.» Locus omnino mendosus est: in quibusdam legitur «emenso spatio» sententia faciliori. Heinsius: «aliae aevi transacto spatio.» Vonckius: «aliae transacto cursus emenso fugientes. Consistebant aliae sub conspectu.» Arbitror hic factum esse, quod in principio capituli monui, ut a magistro vel discipulis quaedam fuerint addita, dum in scholis praelegebantur, quae tamen nequaquam sunt ipsius Martiani. Veram Martiani manum arbitror praeferre quantivis pretii Vossianum codicem: «Aliae consistebant sub conspectu, adventabant quam plures;» ut de duobus loquatur Capella, et qui jam consisterent et qui advenirent. ARNTZ. (misc. p. 200). — At si teste Arntzenio sunt, qui post *emenso* habent *spatio*, quae quidem vox in Monacensibus (B. D.) etiam addita est, omnia facile intelligantur,

modo solam interpunctionem mutaveris, ut feci. Tria enim tempora tribus illis commatibus denotantur: Videbantur fugientes — consistebant aliae — adveniebantque quam plures; praeteritum videlicet, praesens et instans. Id quod pulchrius veriusque omnino quam si cum Arntzenio duas tantum temporis partes statuere volueris. «Omne enim tempus» Martiano ipso docente (§. 105. 733. 895) «tribus variatur vicibus.»

disparata] Legebatur ante *disparata*, quod Vulcanius explicabat *negata*, Grotius autem esse putabat *desperata*, quemadmodum codices etiam Monacenses (B. C. D.), Darmstattensis et Britannicus praebent. Quum vero in Basileensi legissem *disparata*, quod Vonckius (p. 144) olim volebat, hoc praetuli, ut verba «nonnullis eminus vanescebat *disparata* prolixitas» explicanda essent «nonnullis procul remota erat omnis stabilitas.» Saepius noster etiam verbo *disparare* utitur (§. 24. 25. 325. 714), pariter atque Saxo Grammaticus, qui nostrum ubique fere imitatur (Stephan. ad Sax. p. 21). «*Disparatum* autem», Cicero (invent. 1, 28) inquit, «est id quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur.»

fumidae] Tangit eorum fortunas, qui mox nati nullo sibi concessa vivendi spatio sine ullo vitae officio transeunt. VULC.

motusque] Illud *que*, quod Grotius ad marginem rejecit, omnino legendum e. codicibus etiam Basileensi et Monacensi (C). In aliis Monacensibus (B. D.) priora verba «Inter mira» transposita sunt, quemadmodum supra ea posui.

motusque nemorum etiam susurrantibus flabris, canora modulatio melico quodam crepitabat appulsu. Nam eminentiora prolixarum arborum culmina perindeque distenta acuto sonitu resultabant. Quidquid vero terrae confine ac propinquum ramis adclinibus fuerat, gravitas rauca quatiebat. At media ratis per annexa succentibus duplis ac sesquialteris, nec non etiam sesquitertiis, sesqui-

modulatio] Lege *modulatione*. VONCK. (spec. cr. p. 144) — Elegantem Vonckii conjecturam firmat codex Vossii, et sensus postulat. Ultima syllaba, ut saepe fit, absorpta est ab initio sequentis. ARNTZ. (misc. p. 200) — Miror utrumque, maxime Arntzenium, qui elegantem appellare potuerit discipuli sui emendationem. Namque criticorum error inde provenit, quod vocem *motus* cum sequentibus conjunxerunt, licet ad praecedentia pertineat, id quod annexa particula *que* satis docet (v. not. praeced.). Quapropter haud video, cur longe plurimorum codicum lectionem corrigere debeamus, praesertim quum clarum et aptissimum illa hanc praebat sensum: »Inter enim haec spectacula fortunarumque cursus (de quibus modo dixerat) motusque etiam nemorum, (inter haec inquam) susurrantibus flabris canora *modulatio* melico quodam appulsu *crepitabat*. Ita non solum »sistram crepitans« Propertius (3, 9, 45) dixit; sed Virgilius, quem noster hic imitatur, (Aen. 6, 209) pariter de arbore aurea cecinit:

»Sic leni crepitabant bractea vento.«

Pro *vento* noster reposuit *flabris*.

melico appulsu] Musica collisione. VULC. — Lege *applausu*. VONCK. (sp. crit. p. 145). — Cave corrigas! est enim vox musica atque infra leges (§. 27) »*pulsus modulationis*«, et (§. 28) »*graves pulsus*«, apud Ovidium etiam (fast. 5, 687) »*lyrae pulsum*«. Veteres de musica scriptores distinguebant inter vocem humanam, et *την κροῦδον*, quae manibus fiebat (v. not. ad §. 120). Hanc igitur musicam

in nemore illo noster *ramorum appulsu* fieri recte dicit, neque corrupenda haec dictio *critica*, si diis placet, *arte* erat.

perindeque] Valde, multum. VULC. — Cave credas! Certe infra (§. 34) Vulcanius *perindeque* explicare »valde, multum« non potuisset. Neque *paribus intervallis* interpretari id adverbium ei licet, qui illa *imparia* esse *debere* non ignorat. Equidem intelligi posse ita arbitror, ut respiciat *culmen*, nimirum »in culmen distenta« quibus acutum fieri sonum pluribus persuasum erat (§. 28 not.).

rauca] Hypallage pro gravis raucitas. VULC. — De tali sono Catullus (64, 264):

»*Multis raucisonos efflabant cornua bombos*.« Hinc infra (§. 28) Lunam, quae proxime terram est, ait »*graves pulsus modis raucioribus personare*«. Rationem alibi (palaeogr. crit. III. §. 256. p. 305) exposui. Sed adde Nicomachum in harmon. man. 1, 2, 3. p. 6 Meib.) qui »a Lunari« inquit »*motu*, qui omnium infimus est, et terrae proximus, acutissimus dictus est *nete* (*νεῦτη*). Etenim *νεῦτων* idem est quod *infimum*.«

ratis] Ratis hic adjectivum est, ne te fallant glossae substantivum putantes. GROS. — Succentus nimirum pro *rata* et *apta portione* per annexa harmoniam efficiunt.

sesquialteris] Sesquialtera proportio in arithmetica, diapente vocatur in musica: limma Graece semitonium, cujus media pars diesis dicitur. Octavis vel sesquioctavis sive *ὑπογδοοῦς*, i. e. superoctavis. GLOSS. (cod. Monac. C.). Omnino semitonii

octavis etiam sine discretione juncturis, licet intervenirent limmata, concinebant.

dimidia pars est diesis (Sext. Emp. 6, 47. p. 366 Fabr.). Vitruvius (5, 4. p. 136 Bip.): «Diesis autem est toni pars quarta: ita in hemitonio duo dieses sunt collocatae.» Plura dabunt scriptores rei musicae a Meibomio editi, et Boeckhii (in Daubii et Creuzeri studiis III. p. 65). Sed hoc loco adendus potius Boethius, qui (in arithm. 1, 23; op. p. 1312) rem dilucide sic exponit: «Superparticularis est numerus ad alterum comparatus, quotiens habet in se totum minorem et partem ejus aliquam. Qui si minoris habeat medietatem, vocatur *sesquialter*: si vero tertiam partem, *sesquitercius*: si vero quartam, vocatur *sesquiquartus*, et si quintam, vocatur *sesquiquintus*. Atque his omnibus in infinitum quoque *superparticularium* forma progreditur.» Theo Smyrnaeus (ap. Tennul. p. 141 ad Jambl. in Nicom. arithm.): ἐπιμόριος δὲ ἐστὶ λόγος, ὅταν ὁ μείζων ὄρος ἀπαξ ἔχη τὸν ἐλάττονα καὶ μόριον ἓν τι τοῦ ἐλάττονος. Ad quae Tennulinus: «Notandum *μόριον* ab arithmeticis dici de superpartulari, *μέρη* de superpartiente.» Confer nostrum infra (§. 757. 759). Haud dubie Martianus illa e Cicerone desumpsit, qui ipse sua a Platone (de an. mundi p. 36 Steph.) habet. Ciceronis enim verba (de univ. 8) haec sunt: «*Sesquialteris* autem intervallis, et *sesquitercius*, et *sesquioctavis* sumptis ex his colligationibus in primis intervallis, *sesquioctavo* intervallo *sesquitercia* omnia explebat, quum particulam singulorum relinqueret.» cet. Macrobius (s. Sc. I 1) graecis vocabulis utitur: epitritus, hemiolius, epogdous. De origine vocis *sesqui* egit Jul. Caesar Scaliger in poët. 2. 26.

sesquioctavis] Ita non solum varians lectio in libri Norimbergensis margine notata, sed codices etiam Vossianus (Arntz. misc. p. 200) et Hungianus habent pro *octavis* apud Grotium, quem errorem

facile corrigere potuisset, si fontem cognovisset, e quo noster hausit.

sine discretione juncturis] Sine intervallo consonantiis. VULC.

limmata] Recta est scriptura. Liquet ex Plutarcho: λείμμα τῶν τμημάτων ἀνίδων ὄντων τὸ ἐλάττον ὅτι τοῦ ἡμιβέως ἀπολείπει. Glossa: «*Limmata* hemitonio.» GNOT. — Minus accurate! A Platone ejusmodi intervallum jam hemitonium appellatum fuisse observat quidem Macrobius (in somn. Scip. 2, 1. f.), sed monente Censorino (10, 7) abusive, quum duo hemitonio tonum complere non possint: quapropter Macrobius etiam semitonium definit «sonum tono minorem», cui adstipulatur Boeckhii (in Daubii et Creuz. stud. III. p. 60 §. 11). Neque enim ita accipiendum esse addit Macrobius, ut dimidiatus tonus putetur, quia nec semivocalis in literis pro medietate vocalis accipienda. Adde igitur alium Plutarchi locum (de animae procr. p. 1017. f.). Plurimi Martiani codices perperam *limmata* scriptum exhibent; melius duo Monacenses (C. G.) *lymmata*: Y enim saepe pro EI poni alibi (in palaeogr. erit. IV. p. 543) docui. Alia sunt *lemmata* quasi *indicaturae* (Scalig. poët. 1. 59). In codice Monacensi E glossa haec legitur:

«Quinque musicas consonantias exsequitur. Duplis accentibus, i. e. duplis organis. Diapason videlicet symphonia. Quod enim in arithmetica duplam, in musica vocatur diapason. Est dupla proportio, ut minoribus utamur numeris, duo ad unum. Diapason vero est symphonia, quando vox vocalum dupla sui quantitate superat, sive in extensione acuminis, sive in remissione gravitatis.» — Et ad vocc.: «*sesquialteris* etc.» «Sexquialtera proportio in arithmetica diapente vocatur in musica. Sexquialter autem numerus est, quando major numerus minorem

Ita fiebat, ut nemus illud harmoniam totam superumque carmen modulatione
 12 congrua personaret. Quod quidem exponente Cyllenio Virtus edidicit, etiam
 in coelo orbis parili ratione aut concentus edere aut succentibus convenire.
 Nec mirum, quod Apollinis silva ita rata modificatione congrueret, quum coeli
 quoque orbis idem Delius moduletur in Sole: hincque esse quod illic Phoebus,
 15 et hic vocitetur Auricomus. Nam Solis augustum caput radiis perfusum circum-

habet in se totum numerum, insuper et ejus medietatem; ut sunt tres ad duo. Diapente vero symphonia est, quando vox voculam totam sui praecedit quantitate et insuper superatae vocis medietatae (!) sive in acumine, sive in gravitate. — Sexquitertia propositio est in arithmetica, quae in musica dicitur diatessaron symphonia. Est autem sesquitertia proportio, quando major numerus habet in se minorem et ejus tertiam partem, ut sunt IV ad III. Diatessaron symphonia est, quando vox vocem totam superat sui quantitate et ejus insuper partem in acumine, ut dictum est, vel gravitate. — Epogdous in arithmetica, tonus dicitur in musica. Est autem epogdous, quando major numerus habet in se minorem et ejus octavam partem, ut IX ad VIII. — Semitonium *lima* (lege *leimma* vel *linma*) graece. Semitonium cur media pars diesis dicitur. Haec omnia poetica in nemore Apollinis finguntur fuisse, quia ipse est moderator musicae coelestis.

nemus illud] Dixerat etiam Arnobius (L. 3. p. 112): «Sunt in *sidereis* motibus (al. montibus) silvae, sunt lustra, sunt *nemora*» est.

modulatione congrua] E codicibus Monacensibus B. D. E.) et Dresdensi hanc lectionem recepi pro eo quod legebatur «modulationum congruentia.»

etiam in coelo] Conf. Heraclid. alleg. Hom. ed. Gal. p. 425. Cic. somn. Scip. et Macrobr. Gozz. — Permulti de sphaerarum harmonia laudari possunt scriptores (Cic. divin. 1, 3. N. D. 3, 11. Max. Tyrius II. p. 206. 207. Reisk. conf. nostr. §. 27). Co-

piosius de ea alibi (pal. cr. III. §. 256. 259) egi. Plato (R. P. 10. p. 617 Steph.) Sirenum ope eam perfici finxerat, vocibus, ut videtur, *Σειρήν* et *σειρὰ* ludens, ut nexum inter orbis coelestes simul exprimeret. Pythagoram eam audivisse fabulantur Pythagorici (Jambl. in vit. ejus 15. p. 53 Küst.). Ceterum codicum Darmstattensis, Reichenauensis, Basileensis et Bongarsii lectio *edidicit* omnino melior est, quam quod editum erat *edicit*.

succentibus] Aliis *succentor* erat, qui cantori respondebat (Burm. syll. epist. III. p. 461), *concentor*, qui consonabat (Cang. voc. *Succentus*): sic chorus ei qui praecinebat (Aristot. de mundo 6). Nostro etiam *succentus* sunt, qui consonant, id quod ex addito verbo *convenire* patet.

ita rata modificatione] Lege «aetherae modificationi.» Vonck. Absit ista correctio! Bene se habet *rata modificatione*: vide supra «*ratis succentibus*».

esse] Grotius ediderat *est*, quod non cohaerebat cum reliquis. Neque probandum erat *esse dicitur*, quod Arntzenius (misc. p. 200) substituerat. Superiorem igitur lectionem, solamque veram, e codicibus Monacensibus (C. D. E. G.), Darmstattensi, Basileensi, Reichenauensi et Hugiano substitui.

illic] E codicibus Monacensibus (B. C. D. E.) hoc recepi. Grotius habebat *ille*.

Auricomus] Ita enim Valerius Flaccus (4, 92) Latine; Graece Macrobius sed Latinis literis (Sat. 4, 17) Chrysocomes (*χρυσόκομος*).

nam Solis] Vide ad haec Macrobius. Grot. —

actumque flammantibus velut auratam caesariem rutili verticis imitatur. Hinc quoque Sagittarius, hinc quoque Vulnificus, quod possit radiorum jaculis icta penetrare. Demonstrabat praeterea Virtuti Cyllenius amnes quosdam coelitus de-
fluentes, quos transeundos esse perhibebat, ut ad eum ipsum, quem reperire
curae est, pervenirent. Verum eosdem amnes diversicolor fluentorum discrepan-
tium unda raptabat. Quippe primus diffusioris ac prolixi ambitus gurgis liventis
aquae volumine nebuloso, atque algidis admodum pigrisque cursibus haesi-
tabat. Interius alius lactis instar candidaeque lucis mitis per omnia quietusque

Saturnalia dicit (1, 17). Hi radii fuere duodeni, Solis ad exemplum, sicut Virgilius (Aen. 12, 165) vult, de rege Latino canens:

— — — «cui tempora circum
Aurati bis sex radiis fulgentia cingunt
Solis avi specimen.» — —

Sagittarius] Naevius (ap. Macrob. Sat. 6, 5): «Deinde pollens sagittis inelytus arquitepens sanctusque Delphis prognatus Pythius Apollo.» Maximus Tyrius (10, 8. T. I. p. 182 Reisk.): «Ἐννι-
ημι καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, τοξότης ὁ θεὸς καὶ
μουσικὸς καὶ φιλῶ μὲν αὐτοῦ τὴν ἀρμονίαν,
φοβοῦμαι δὲ τὴν τοξείαν.» (Add. Burm. ad
Propert. p. 814. et Ammianum 19, p. 149 Lind.).

Virtuti Cyllenius] Ita transposita sunt verba in codicibus Darmstattensi, Monacensi (D), Hugiano, et in libri Norimbergensis variantibus.

amnes quosdam] Septem intelligit planetas. Ita dicuntur, quia in modum amnium lubrico quodam flexu periodico volvuntur. Diversicolores sunt, id quod Plinius dicit. Gloss. (cod. Monac. E) — Isid. orig. (l. 14, 27): «Amnis fluvius est nemore ac frondibus redimitus, et ex ipsa amoenitate amnis vocatur.» Non inepte igitur a Martiano planetae sub amnium imagine describuntur. Radii enim e stellis emicantes non incommode cum flumine comparari possunt. Goetz. — Neque commode, ut mihi quidem

videtur. Non enim planetae ipsi, sed eorum cursus fluvii sunt similes et Mercurio transeundi erant comitante cum Virtute. Hoc pacto explicari etiam potest «primi diffusior ac prolixus ambitus», quod non nisi ad circulum, quem meando efficit, spectare potest. Ac ne quid dubites, adi fontem e quo noster hausit (Plat. Tim. p. 36 f. Steph. et de R. P. 10. p. 616. 617). Ubi contra gurgitis nomine utitur Martianus, ibi planetam ipsum intelligit.

coelitus] Ne quid omittam, codd. Darmstattensis et Hugianus quodam cetu habent; et paulo post pro ad eum exhibent ad deum, pro curae deinde cura; pro fluentorum denique Hugianus fluentium.

diversicolor] Latinum non est. Sed de scripturae sinceritate dubito. Burm. (ad Ovid. met. 11, 611. p. 794) — Cur dubitat? Quia Martianum cursim, non totum legit. (Vide infra §. 67. 811)

primus] Saturnus inquit. Goetz. — Planetae potius cursus: non enim Saturnus ipse ambitu est diffusior; sed cursus, ut dixi, longior, unde ipse tardior esse videtur (§. 70. 855. Vitruv. 9. p. 264. 266 Bip. Lucian. Astrol. 21. p. 225. Bip. Palaeogr. mea crit. III. §. 232).

interius alius] Jupiter. «Deinde est hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor, qui dicitur Jovis» (Cic. somn. Sc.) Goetz. — Propertius (4, 1, 105) hunc planetam felicem appellat. Sed lege Mar-

motu undas volvebat argenteas. Tertius vero nimio rubroque igne rutilantes festinaque rapiditate praecipites fragososque cursus anhela sulphureus celeritate torquebat. Qui hunc sequebatur, auratus ac fulgidus et flammis coruscantibus rutilans, sed diversitate fluminum utrinque conjunctus, quibusdam rivulis intermixtis, quantum pensabat moderatio, temperabatur. Verum interior ille

tianum ipsum, cujus verbis optima ejus fit interpretatio. Infra enim (§. 196) «temperamenti esse salubrem», et inferius «stellam Jovis salutarem esse ad omnia» scribit. (Adde palaeogr. crit. III. §. 241. 297). Cum lacte autem comparisonem repetitam mox (§. 15) deprehendes, ubi hujus planetae cursum *lacteum* fluvium appellat, et infra (§. 209) Jovi ipsi *lacteum* subsellium tribuit. Clarum enim colorem planeta habet. Confer praeterea Senecam (in Oed. 495), virosque doctos ad Appulejum (I. p. 62. Oudend.) et infra (§. 17) nostrum.

alius lactis instar] Ita melius transposita verba sunt in Hugiano et Darmstattensi codice.

tertius] «Tum rutilus, horribilisque terris, quem Martem dicitis.» Cic. somn. Scip. Gozz. — Planetam hunc Claudianus (tert. cons. Honor. 166) «*flammam nocentem Gradivi*» appellat. Sed pluribus docui (pal. cr. l. c.) noxium eum habitum rubrumque ei colorem tributum esse, unde et infra (§. 82) Marti ipsi noster speciem «*rubri juvenis*» tribuit: unde et Chaldaeis ejus stella 𐤓𐤓𐤍 audit ab 𐤓𐤓𐤍 *rubrum esse*. Similiter Plato de eo (Epin. p. 987 Steph.) «*πάντων δὲ τούτων οὗτος ἐρυθρότατον ἔχει χρώμα.*»

nimio] Rejectam hanc ad marginem a Grotio lectionem praetuli edito *minio*, quia *ruber* color proxime sequitur.

rubroque] Ita pro Grotiano *rubeoque* habent codices Monacenses (C. E. G), Basileensis, Darmstattensis, Britannicus, et Cantabrigiensis; Vossianus etiam, teste Arntzenio (misc. p. 201), qui

licet Martiani aevo non indignam esse vocem *rubeus* observet, ego tamen praetuli illorum codicum lectionem; quia ipse Martianus pluribus locis (§. 82. 677. 699. 700) voce *ruber* utitur.

festina rapiditas] E variantibus libri Norimbergensis lectionibus melius visum est, quam vulgari lectio *festinata*.

fragososque] Grotius *fragrososque*, varians in libro Norimbergensi adscripta lectio propius ad verum *fragososque*, codices Bodlejanus primus, Britannicus, Cantabrigiensis, Basileensis, Darmstattensis et Monacenses (D. G.) optime *fragososque*. Sic Valer. Fl. Argon. 2. 198:

— — «*nimbisque et luce fragosa*

Prosequitur polus et tonitru pater auget honores.

auratus ac fulgidus] Facile hoc epitheto Solis cursus agnoscitur. Infra etiam (§. 75) Sol ipse cognominatur «*auratus*» et inferius (§. 185) «*fulgor* dicitur splendentis Olympi», cujus caput (§. 188) «*aurea lumina ferat.*» Catullus (63, 59) «*oris aurei Solem*» appellat. Vidimus et supra (§. 12 f.) cognomen *auricomi* (χρυσόκομον) ei tribui. E coloribus denique *aurum* huic planetae sacrum fuisse alibi (Pal. crit. III. §. 282. 292. 311) docui.

moderatio] Lege «quantum pensabat moderatio temperata», aut «quantum pensata moderatio temperabat.» Vonck. — Neutram veram esse lectionem jam e codicibus patet in libri Norimbergensis margine laudatis, in quibus legitur «*temperabatur.*» Docuisset potius vellem criticus ille, quomodo tota intelligenda sit periodus; siquidem verba sic acci-

electro purior resplendebat amnis, quem praeter ceteros fortunarum ille consistens populus appetebat: quarum alias ejus odor et halatus illexerat, alias lenis undae canori permulsero modulatus. Gustum autem haustumque quam plures ex eodem dulcissimo gurgite sitiebant. Nec deerant, qui cadem foveri abluique lymphæ ac se in illam jacere cupiebant. Praeterea duo restrictiores sinu ambituque parvo raptabantur interius: quorum uterque pro aliorum vicinia

pienda sunt: «Qui sequebatur, auratus ac fulgidus erat et flammis coruseantibus rutilabat: sed diversitate fluminum, quibus utrinque conjunctus erat, quibusdam rivulis intermixtis, (quantum necesse erat), temperabatur.» Posteriora facilia; Solis enim vis in temperantia cernitur (§. 18); unde et infra (§. 186) noster eum alloquitur: «dans solus amicam Temperiem superis»; et (§. 54) Phoebum *placiditatem* afferre solitum dicit (conf. Anson. ecl. 369. p. 404 Delph.). Sed in prioribus quid voluerit «rivulis illis intermixtis», nemo interpretum explavit. Equidem primum conjiciebam nubes sub iis latere. Nubila enim minuunt aestum et interdum Soli opponuntur. Ita Ovidius (trist. 5, 8, 51):

Si numeres anno soles et nubila toto,
et tritum illud *post nubila Phoebus.* At vero secundis curis adhibitis et totius loci contextu perpensa nunc Zodiaci signa, maxime ad sortem fortunæ facientia, intelligo (Manil. 3, 87 seqq.). Verbis denique *diversitate fluminum* utrinque conjunctus illi cursus, qui Soli sunt vicini, mihi videntur denotari.

interior] Veneris planeta. Gloss. — Confirmant quæ de ejus odore et de halata sequuntur, quibuscum conferenda, quæ supra (§. 7) observavimus.

electro purior] Imitatur Virgilium qui et ipse (georg. 3, 522): *electro purior amnis.*

fortunarum] Omnia, quæ sequuntur, mihi persuadent, ad astrologiam verba illa referenda et cum Propertio (4, 1, 104 seqq.) artem descriptam esse

e planetarum concursu et signorum constellatione, ut vocant, varias et hominum et nationum (§. 11) fata prædicendi. Sed fortunarum nomine melius noster utitur quam fatorum. Manilius certe *sortem fortunæ* semper dicit. Confirmabitur denique nostra interpretatio infra (§. 15).

deerant] Sic Monacenses (B. C. D. E.), Darmstattensis, Basileensis, Reichenauensis, Dresdensis, Britannicus, Bodlejanus primus, Cantabrigiensis, et teste Arntzenio (p. 201) Vossianus. Pariter paulo inferius veteres jam editiones præferebant *cupiebant*. Utrumque et in margine Grotianæ videmus adscriptum.

restrictiores sinu ambituque] Ita Vossianus codex (Arntzen. p. 201) et Norimbergensis liber. Mercurii enim et Lunæ cursus breviores, et ideo circuli, quos faciunt, minores sunt quam eorum, quos hactenus recensuit; unde et *interiores* dicuntur. Illud *ac*, quod apud Grotium ante *sinu* insertum, in Darmstattensi codice a prima manu quidem scriptum sed postea deletum est.

pro aliorum] De Luna, quæ lucem a Sole accipit, verba facile intelliguntur, difficilius de Mercurio: sed vide notam, quæ sequitur, et consule Plinium, qui (2, 18): «colores» inquit «ratio altitudinum temperat, siquidem earum similitudinem trahunt, in quarum aëra venere subeundo, tingitque appropinquantes utralibet alieni meatus circulas.» Atque circuli iidem Plinio sunt, qui nostro, ut supra (§. 14) affirmavi, amnes.

et confinio coloratus, exiguum proprii saporis haustum multa mutabilis admixtione traxere. Nam alter nimia celeritate festinus, ac plerumque consistens relabensque ferebatur; alius vero quandam undarum originem gestans, flexuosisque anfractibus errabundus spumabat cunctis seminibus fluentorum.

15 Hic igitur cursus discoloris amnes praedictas rerum hominumque fortunas immensis primo sinibus ambiebant. Tum diversa undarum violensque rapiditas

mutabilis admixtione] De Luna, quae luce aliena lucescit, iterum aperta ratio est. De Mercurio autem consulendus Ptolemaeus (tetrab. 1, 4), comparandique Manilii (1, 870. secund. cod. Gemlac.) hi versus:

— *sicut Cyllenius orbis*

*Et Venus, accenso cum ducit Vespere noctem,
Saepe nitent falluntque oculos, rursusque re-
visunt.*

traxere] Pro *traxerat* e Basileensi codice.

nam] Lego: *jam*: de qua confusione videndus cl. Drakenborch ad Sil. Ital. 9, 242. Vonck. (spec. ex. p. 145). — Non est, quod Drackenborchium consulamus. Demus enim sexcenties particulas illas confusas fuisse, neququam inde cogitur, istud hoc etiam loco esse factum. Immo servandum *nam* est, siquidem utriusque amnis mutabilitas, modo praedicata, nunc explicatur.

consistens] Lego *concidens*. Vonck. — Immo *consistens*. Vide quam perverso modo critici, verum sensum ignorantes, falsam lectori lectionem obtrudant. Nullum tibi remanebit dubium lectis duobus inferioribus locis (§. 25. 280), ubi idem Mercurius *remorata statione consistens* appellatur.

alius vero] Luna. *«In infimo orbe Luna radii Solis accensa convertitur»* (Cic.) Goetz.

undarum] Ab antiquissimis temporibus persuasum hominibus erat, Solis igne et Lunae humore omnia ali. Hinc Plinius (2. 9) non solum *«Lunae maculas non aliud esse»* docet, *«quam terrae raptas cum humore sordes»*; sed vim etiam ei ad-

scribit *«humorem, quem Solis radii absument, augendi.»* Quocum conferre licet Porphyrium (de antro nymph. 11, p. 12) aliosque recentiores. Ptolemaeus enim (tetrabibl. 1, 4): *«major», inquit, «Lunae vis est humectandi: est enim terrae propior, a qua vapor humidus ab imo usque ad eam adscendit; et paulo superius (c. 2) «Solem» ait «calescere, Lunam humectare. Pariter Macrobius (somm. Sc. 1, 19) scribit: «Luna aëris et aquae faex habetur; omnium enim physicorum assertionem constat, calorem humore nutrire», et Alcman lyricus apud eundem (Saturn. 7, 16) Rorem Aëris et Lunae filium appellat. Inde etiam in lapidum titulis (Grut. inscr. 39, 8) Diana undarum appellatur regina. A poetis autem Luna cognominatur roscida (Virg. georg. 3, 337. Sil. 1, 576. Claudian. 3 consul. Stil. 288. Burm. anthol. Lat. 5, 3, T. 2. p. 301) et roriflua (catalect. 2, 14. ap. Burm. 5, 46, 14. p. 327); noster denique, sicuti hoc loco *«cunctis eam seminibus fluentorum spumare»* vult, ita infra (§. 165) *«sub Luna circa ipsum terrae circulum aërem ex halatu madoreque infero turbidatum esse»* addit (conf. §. 169).*

hominumque] Ita Hugianus codex pro Grotiano *nationumque*; et certe hoc loco melius *rebus* opponuntur *homines*, quam *nationes*, quae supra (§. 11) cum *regibus* sunt conjunctae.

sinibus] Dresdensis et in libro Norimbergensi varians lectio adscripta, Monacenses quoque (B et E) male cum anterioribus editionibus dant *finibus*.

singulas quasque pervadens improvisa vi per declivis alvei praecipites lapsus rapidis turbinibus pertrahebat, ita ut alius eadem plerumque alteri transfunderet fluvio, et quam ille exercitam longa collisione vexaverat, alter aut rixae redderet, aut amne mersaret. Non tamen fortunas omnes illi sanguineus aut caeruleus involutas gurgites rapiebant. Plerumque illius lactei praenitens unda repente correptas eminentis tractus vertice subvehebat. Aliquando etiam sublimatas atque flucta elatiore suspensas in illum cruentae similitudinis rejiciebat aestum, aut in torrentem lividum vorandas hiatu piceo despuebat. Alterne

tunc] Reposui hoc pro tunc, Hugiani et Reichenauensis codicis auctoritate.

aut amne mersaret] Plutarchus (de facie Lun. p. 943), animarum e corporibus egredientium fortunam describens, »multas«, inquit, extrudit, aestuandoque projicit, jamjam Lunam subire affectantes: nonnullae etiam, quae jam eo pervenerant, subversae conspiciuntur tanquam in profundum devolutae.

gurgites rapiebant] Ita lege ex MS. pro gurgite rapiebat. Movit gurgite corrigentes φράσις illa »gurgites sanguineus aut caeruleus« quam rhetores, ni fallor, κατ' ἐπὶ νόθον appellant. Graec. — Vossianus codex pariter atque ille Grotii: »Non tamen fortunas omnes illi sanguineus aut caeruleus involutas gurgites rapiebant.« ARNTZ. (misc. p. 201). — Nonne igitur miremur Walthardum et Goezium edidisse: »non tamen fortunas omnes illi sanguineos aut caeruleos involutas gurgites rapiebant« — sententia quam nemo unquam intelliget? Scilicet non adverterunt, sola typographorum incuria apud Grotium »sanguineos aut caeruleos« legi, id quod hujus tam nota addita, quam priores omnes editiones, Hugianus praeterea codex et Darmstattensis manifesto docent. Sed clarus nunc sensus est, modo observes vocem »involutas«, Martiani more transpositam, ad »fortunas omnes« pertinere.

praenitens] Codices Monacenses (B. C. D. E. G.), Hugianus, Reichenauensis, Bodlejanus primus, Britannicus, Cantabrigiensis, Vossianus, aliique (Oudendorp. ad Appulej. I. p. 62) pro Grotiano renitens habent praenitens, quod praetuli, tum ob antecedentem lactis colorem, tum ob subsequens verbum subvehebat.

vertice] Vertex vel vortex, turbo, δῖνος. Graec. Virgilius (Aen. 1, 117):

————— »et rapidus vorat aequare vortex.«
Quintilianus: »Vertex est contorta in se aqua, vel quidquid aliud similiter vertitur.« (8, 2, 7. p. 199 Spald.). Unde et Appulejus (de mundo p. 317 Oud.): »Turbo autem dicitur, qui repentinis flabris praesilit atque universa perturbat. Vertex ille est vel, uti dicitur, Disc.«

sublimatas] Ita Grotius jam coniecerat; Walthardus ex manuscriptis attulit. Concinnunt Bodlejanus codex secundus, Merstonianus, Hugianus, Basileensis et Darmstattensis.

cruentae] Idem quod supra (§. 14) verbis »nimo rubroque igne rutilans« significaverat. Sensus est: »e Jovis benigni planetae radiis in malignorum Martis et Saturni noxium conspectum relabuntur.«

vorandas] Licet permulti codices Monacenses (B. C. D. E. G.), Dresdensis, Darmstattensis, Reichenauensis, Bodlejanus primus, Britannicus et

igitur permixtione fluviorum illo fortunarum populus agebatur. Neque enim ulla prorsus erat, quae ab omni immunis incursu cunctoque esset gurgite
 16 feriata. Denique Virtus secuta Cyllenium, dum sola cunctos interrite transmearet, licet eam magno fragore colliserint, tamen opprimere nequiverunt. Tandem trans fluvios, qui ad quoddam Phoebi spectaculum ferebantur, cum Virtute Mercurius constiterunt. Ac tunc Latioium conspicati edito consistentem arduoque suggestu, atque in conspectu quatuor urnulas adopertas vicissim

Cantabrigiensis, Hugianus, nec non Arntzenio teste (p. 201) Vossianus, dent *vorandum*; Grotii tamen lectio praeferranda est, siquidem non ad torrentem hoc adjectivum, sed ad fortunas spectat.

agebatur] Nemo profecto haec probe intelliget, nisi aliquam saltem astrologicarum artium notitiam sibi comparaverit. Ante omnia enim notandum quod Manilius (3, 86) hisce versibus tradit:

*Ordo ducem sequitur donec venit orbis in orbem
 Has autem facies rerum per signa locatas,
 In quibus omnis erit fortunae condita summa,
 Ut quum jam stellae septem laeduntve juvantve;
 Cardinibusque movet divina potentia mundum:
 Sic felix aut triste venit per singula fatum,
 Talis et illius sors est speranda negoti.*

Deinde tenendum, quamvis septem illorum planetarum alii benefici, alii malefici sint (Pal. cr. III. §. 241), eorum naturam tamen vicinitate aliorum mutari, qualitatemque naturalem per eos, qui contrarii ipsis obstant, infirmari (Ptolem. tetrab. 2, 8). Quibus praemissis nunc intelligitur discolorēs planetarum amnes planetarum esse cursus, a quibus pendeat fortunae sors, prout hanc aliquis pertraxerit, vel in alium cursum duxerit, qui eam vel servare, vel perdere possit. Non enim Martem planetam (gurgitem sanguineum), aut Saturnum (caeruleum gurgitem) fortunas omnes involutas rapere, sed plerumque Jovis (lactei) cursum eas tueri, quamvis sic levatae aliquando tamen in Martis (cruentae si-

militadinis) aut Saturni cursum (lividum) rejiciantur. Hoc igitur modo sortes fortunae cursibus planetarum aliis alios transeuntibus *agitari*. Videbis apud Orphicum (hymn. 6, 5) istam jam legi superstitionem.

nequiverunt] Ita praeter anteriores editiones Cantabrigiensis et Hugianus codex pro Grotiano *non quiverunt*. Damnat hic Martianus astrologicas artes, quibus Virtus, Mercurii comes, terreri non potuerit. Vide et Senecam (ep. 83. p. 566. 567 Lips.).

Latioium conspicantur] Grotius *conspicati*. Bongars. *Latonium conspicantur*. Goetz. — Verbi tempus quidem melius in Darmstattensi pariter et Hugiano codice; sed nomen *Latioius* Ovidio usitatum retineri potest. Similiter enim *Latoia* Diana (§. 914), *Latoia* proles, *Latoia* stirps, *Latois*, *Lataidae*, *Latoides* legeris. Quin noster etiam infra (§. 897) idem illud Apollinis cognomen repetit.

urnulas] Urulae hae Phoebi sine dubio decantatis Homericis doliis originem debent, et ex eorum imitatione effictae sunt (II. Ω. 527 — 54) Goetz. — Immo conf. Orphicum hymnum in Apollinem v. 20:

*Πάντα πόλον κρίνας κρίνεις βιοθρέμματα
 φῶλα,
 Ἀρμονίη κεράβας παγκόσμιον ἀνδράδι μοί-
 ραν,*

Μίξας χειμᾶνος θέρεός τ' ἴσον ἀμφοτέροισι.
 Nam hic quoque anni tempora innuit noster. Ferrea

atque alternis inspectionibus enudare, quae diversa specie metallisque formatae erant. Nam una ex ferro, quantum conjici potuit, durior; alia ex argenti fulgentiore materie; tertia liventis plumbi fusili robore videbatur; at vero propior deo perlucens vitri salo renidebat. Singulae autem rerum quaedam semina elementaque gestabant. Nam flamma flagrantior, et ab ipsis cecaumenis exan-

17

urna, cui nomen *Vulcani vortex*, ex qua flamma flagrantior anhelat, aestatem continet. Argentea, quae dicitur *risus Jovis*, coeli temperie renidens, auctumnum comprehendit. Plumbea, *Saturni exitii* nomine insignita, et plena undosae hiemis atque algidi frigoris, ipsam continet hiemem. Vitrea denique et salo resplendenti similis, quae totius aëris seminibus referta, quibus *Junonis uberibus* nomen inditum, ver complectitur.

erant] Omissum hoc apud Grotium e Dresdensi codice supplvi.

plumbi] E metallis hoc Saturno planetae uno ore omnes tribuunt (Pal. cr. III. §. 282. 292).

robore] In Vossiano codice prima manus dedit *fulvi robore*; quid illud *robore* sibi velit non perspicio, neque perspexit Heinsius, qui ad Gronovium epist. 372 Syll. Burm. T. III. p. 460 emendabat *rodere* vel *rodo*. Id si placeat, *fulvo* posset legi. ARNTZ. (misc. p. 201) — Haud placet. De urna enim sermo est, quae «liventis plumbi fusili robori» similis videbatur. Plumbo Saturnus planeta et hiems denotantur. Atque fusilium vasorum aeneorum noster infra (§. 860) meminit. Robur addidit memor Horatii verborum «*robur et aes triplex*» pro «*robur aeris*»; quae sane praefenda est interpretatio illi, qua *robur* pro *arbore* circa pectus accipere volunt.

salo renidebat] Infra «urnam sali resplendentis» dixit. MS. tamen hic habet *salore nidebat*, et in libro Germ. *vernantis aethrae salore renidebat*, pro *colore*, ut sit «salor» splendor; sed satius est di-

camus utrobique ex syllabae geminatione erratum. GROT. — Quodsi altius inquisiveris, cur haec urnam ita designaverit, videbis *salore* et *salo* mare, quod viride est, intelligi (§. 881 not.); unde ipse Martianus (§. 643) dictas esse narrat *insulas quae in salo*; cum autem colorata urnas, qua ver contineretur, optimo jure tribuit. Legunt quidam Barthius (ad Stat. HL p. 160) hoc loco *salore* pro *salo*; sed neque in editis, neque in codicibus, hanc locutionem deprehendi, neque vulgari melior est.

elementaque] Cave quatuor illa intelligas ignem, aërem, aquam, et terram, siquidem haec nunquam cum diis illis, solo excepto Vulcano, conciliabis. Sed aëris elementa secundum diversas tempestates in mente habuisse videtur. Flamma itaque flagrantior tempestatem Vulcano, quia ignis ipse est, tribuit; serenum coelum Jovi, quia pro aethere sumitur; perfrigidam tempestatem Saturno, quasi frigidissimo planetae; fructiferam humorem Junoni, quia haec dea aër est inferior.

cecaumenis] MS. «*ipsis cecaumenis*». Cecaumeni fontes (?) ambusti, *κένανυμένοι*. Quemadmodum Hyginus zonam terridam *διακεκαυμένην* appellari testatur. GROT. — Solinus (c. 32): Aegyptium limum, qua ad Diacecaumena tendit. — Graecorum est *Διακεκαυμένη*. Strabo lib. XVII: *τῶν δὲ πρὸς τῇ διακεκαυμένη τινὲς καὶ ἄθροισμοὶ νομίζονται*, et alibi passim. — Martianus Capella Cecaumenen vocat duobus (?) locis. Servius: «Garamantes populi inter Libyam et Africam juxta Cecaumenen.» Sic vocatur et Acroni ve-

tlata fomitibus ex ferri praedicta anhelabat urna: quae tamen Vertex Mulciferi dicebatur. Alia etiam, quae fuerat ex argenti materie, praeferebat serena fulgentia et vernantis coeli temperie renidebat: hanc dicebant Risum Jovis. Illa vero metalli gravioris plena undosae hiemis atque algidi frigoris, nec non etiam

teri interpreti Horatii. Theophylactus de Nilo: *διὰ γὰρ τῆς Κεκαυμένης ἔχοντα λίαν φάσι κατέφραδα.* Diodorus, a quo accepit, *διὰ γὰρ τῆς Κατακεκαυμένης.* Sic et Catacecaumene regio in Maconia ab adustione vocata. SALMAS. (ad Sol. p. 473. pr. edit.).

Mulciferi] Quasi mulcens ferrum. GLOSS. — Igneis aëria, quasi mulcens imbrem. Cum enim nubes altiora petierint, resolvuntur in pluvias. VULC. — Certe melior scholiastes ille interpres fuit, quippe qui cum Festo concinat: Vulcanius nimirum ad illam potius demum respicere debebat, qui, ut Ciceronis (N. D. 3, 22) verbis utar, Lemni fabricae praefuit. Martianus forsitan, quum aliis locis (§. 48, 576. 889) *Mulciber* scribat, hic consulto, Festi etymologiam amplexus, *Mulcifer* scripserit, quo propius ad *ferream urnam* nomen accederet, quamquam et hoc sensu *Mulciberi* nomine utuntur (Macrob. Saturnal. 6, 5).

fulgentia] Lege: «serena fulgera», vel praefere: «serena fulgentique vernantis coeli temperie.» VONCK. (spec. crit. p. 79) — Profecto Vonckius non is est, cujus ad arbitrium substituamus lectionem, quae in nullo vel edito vel scripto exstat libro. Itane inauditum isti erat adjectivi *serenus* neutrum pro substantivo positum? Nonne legerat Virgili (georg. 1, 393) «aperta serena»? nonne Sili (5. 88): «aligo nitido resoluta sereno»? Utinam critici, quibus tantus secandi pruritus est, scriptori, in quem incidunt, toti prius noscendo operam darent! Martianus enim ipse infra (§. 74) eadem locutione utitur verbis: «candentibus serenis enituit.» *Serena*

igitur *fulgentia*, sive serenum, quod fulget, Jovi planetae noster tribuit, quod idem astrum infra (§. 197) dicit «fulgentibus blandisque vibratum candoribus.» Unde ne codices quidem Monacenses (B. D. E.) secutus sum, qui *fulgida* pro *fulgentia* exhibent, sed vulgarem et Martiani dictioni magis conformem lectionem retinui.

temperie] Haec ipsa qualitas jam Jovem designat planetam (v. infra §. 196).

Risum Jovis] Finxit hoc urnae nomen ex illo Virgili (Aen. 1, 254):

«Olli subridens hominum sator atque deorum

Vultu quo caelum tempestatesque serenat.»

De sereno hoc Jove infra (§. 67) plura leges.

hiemis atque] Ita Claudianus (tert. consul. Honor. 168): «Argenti qua zona riget Saturnia tractu.» Lucanus (10, 205): «Frigida Saturni glacies, et zona nivalis cessit.» Virgilius (georg. 1, 336) «frigidam Saturni stellam» dicit, repetitque hoc Plinius (18, 25, 57) affirmatque alio loco (2, 6, 8) «Saturni sidus gelidae ac rigentis esse naturae.» Pariter Vitruvius (9, 1) eandem stellam «vehementer frigidam esse» docet. Ptolemaeus denique (tetra-bibl. 1, 4 et 18) eam «natura frigidam et calori contrariam» dicit. Sed noster ipse infra (§. 197) eundem planetam «deorum rigidissimum creatorem in algido haerentem pruinisque nivalibus» appellat, alioque loco (§. 70) «ipsius canitiem pruinosis nivibus candicantem» memorat. Quid mirum ex quatuor anni tempestatibus hiemem ei hic tribui?

frigoris] Hoc pro Grotiano *rigoris* codices habent Monacenses (B. C. E.), Hugianus, Darmstat-

pruinarum: haec Saturni vocabatur Exitium. At vero sali resplendentis, atque ad ipsius dei dexteram sita, aëris totius seminibus erat referta: hanc Junonis Ubera memorabant. Ex his igitur urnis deus alternatim, quantum dispositis 18 sat erat, hauriebat. Nam quoties orbi complacito vitalis spiritus salubres ministrabat auras, ex illa argenti clementia aëris hausti permiscens semina temperabat. Quum vero pestem diram commeritis mortalibus minabatur, aëri

tensis, Bodlejannus primus, Britannicus et Cantabrigiensis, quod praefendum esse videbatur, quia paulo post Apollo ex hac urna »torpentis frigoris venena miscere« (§. 18) dicitur. Nec tamen altera lectio, quam Basileensis etiam praebet, contemnenda erit, praesertim si plures illos, quos in nota praecedenti laudavi, scriptores cum nostro conferre placebit.

exitium] Lege Saturni exsilium. VONCK. (spec. crit. p. 79) — Neutiquam! Nomen tam absurdum Martianus quidem urnae illi non dedit. Criticus autem de Saturno nihil compertum habuit, quam regno cum pulsum fuisse, nihil de exitiali hujus planetae vi (v. palaeogr. meam III. §. 241) unquam audivit! Neque Porphyrium (ap. Euseb. in praep. ev. p. 237) legit, qui κατὴν ἀταρπὸν ei tribuit; neque poëtas, e quibus Orpheus (Argon. 424) Κρόνον αἰνολέτην appellat, Lucanus (1, 652) »Saturni stellam nocentem«, Appulejus (florid. 2, 10. p. 41 Oud.) »perniciosa«, Virgilius (georg. 1, 356) »frigidam« cet. Neque lapidum titulos novit, in quibus (Donat. suppl. I. p. 33) »Saturnus deus malus« dicitur; neque, quod omnium pessimum est, censor iste Martianum ipsum, quem corrigendum sibi sumsit, perlegit. Quod si fecisset et majori diligentia, quam secandi pruritu, praeditus fuisset, sane inferiori loco (§. 197) eundem nostrum observasset »de exitialis Saturni horrore« agentem! Hoc igitur loco »Saturni planetae exitium« idem illud est.

temperabat] Plinius enim de tempestatibus agens

(2, 39): »Solis natura«, inquit, »temperando intelligitur anno.« Similiter Ovidius (met. 1, 770) Solem laudat, »qui temperet orbem.« Et Ciceroni (ap. Macrob. in somn. Sc. 2, 3) »dux est, et princeps, et moderator luminum reliquorum.« In Aegyptiaci quoque obelisci inscriptionis explicatione, quam Ammianus (17, 4. p. 177 Gron.) nobis servavit, Sol ter appellatur δεσπότης οὐρανοῦ et χρόνων. Sed constat sibi noster tam inferioribus (§. 34. 186), quam superioribus locis (§. 14).

pestem] Res est nota ex Homeri Iliadis primo. Quod vero Apollinem pestilentiae auctorem facit, ex Aegyptiorum disciplina id habet, qui teste Clemente Alexandrino λοιμικὰς νόσους ἥλιω ἀνατιθέασιν. Conferatur Munckerus ad Hyginum p. 215. Heraclides suo more super hac re philosophatur. Gozz. — Heraclidis verba melius leguntur in Galei opusculis (p. 418). Clementis Alexandrini locus est stromat. V. (p. 567). Apud Munckerum autem nihil reperies, et vereor ne voce pestis, qua loco laudato minime ὁ λοιμός significatur, sed formido, terror, Goezius deceptus fuerit. Ceterum quum Apollinem non tantum immittere, sed etiam sedare pestilentiam veteribus persuasum fuerit (Pausan. 1, 3, 3 et 10, 11, 4. Horat. carm. 1, 21 f.) etiam noster utrumque innuere videtur, Solis tam beneficia, quam damna; atque in iis describendis omnino ante oculos habuit Macrobius (Sat. 1, 17 et 20). Confer et superiorem locum (§. 15).

aëri] Ita e codicibus Basileensi, Reichenauensi

similiter anhelos ignes aut torpentis frigoris venena miscebat, et in affligen-
 19 dum meare cogebat orbem. Tali dei temperamento Virtus admonita, ma-
 gisque quum eum salutare auras miscere conspiceret, Graeci poëtae Grajum
 versum Mercurio comprobante commemorat:

Φοῖβος ἀκερβεκόμης λοιμοῦ νεφέλην ἀπερόκει.

Ex quo pestem fugari posse Mercurius, si voces primae vestigiis ejus accederent,
 admonebat. Subdendae tamen Clario fidibus personanti, atque inter sarta
 20 laurigera infularum lubrico implexoque crine redimito. Talia conserentes ut
 procul Pythius adventare conspexit, causamque adventus primis adspectibus

et Britannico reposui pro Grotiano *aëris*. Id enim si legeris, sensus contrarius exhibit, siquidem flagrans aestas et torpens frigus mixta salutarem dant temperiem, nequam noxium mortalibus venenum.

cogebat] Basileensis *ablegabat*, non male.

salutares] E codicibus Momacensibus (B. C. D. E.), quamvis *salutaris auras* quilibet etiam intellexisset, e literarum I et E confusione.

Graeci poëtae] Pro *Graeci* Grotius ediderat *caeci*, explicans haec verba de Homero, addensque: «sic supra caecutientem Maeonidem dixit, et Terullianus Homericos oculos pro caecis libro de pallio.» — Haec ille: sed olim (in palaeogr. crit. III. §. 61) jam observavi apud Homerum frustra illum versum quaeri, licet Waltherus (p. 85) eum Homeri esse contenderit. Me quidem haud fugit, plures laudari ejus versus, qui non in omni editione reperiantur (Quintil. 5, 11, 40. p. 355 Spald.); neque ignoro eundem poëtam canere pestem, quam Phoebe immiserit, sedatam (Il. α. 472): verum illo nequam utitur versa. Opportune igitur Hugianus codex lectionem praebet «Graeci poëtae», quam e causis in nota sequenti expositis lubens recepi.

ἀκερβεκόμης] Ita codex Britannicus et Cantabrigiensis. In eo, quem Waltherus in medium

protulit, Latinis quidem scripta literis leguntur «akersekomes» et «aparukei» pro quibus Grotius edidit *χρυσόκομης* et ἀπ' ἔρυνεν. Quum vero lectio illa, quam recepi, eadem sit, quae apud Lucianum (in Alex. 36. T. 5. p. 97 Bip.) legitur, Homerus autem hunc versum non habeat; verisimile est, Martianum ex illo hausisse.

ejus] Intellige *pestis*. Quippe τοῦ λοιμοῦ ἀλεξιφάρμακον habebatur, ut ait Lucianus, ille versus, quo januis inscripto arceri pestem domibus arbitrabantur.

subdendae] In codice Britannico male *subdendo*. Intelligendae enim *voces* sunt, quae *mitis* Apollinis imagini subscribantur.

fidibus personanti] Hoc est placido, conditis sagittis. De Apolline Servius (ad Aen. 3, 138): «Hic contra, si citharam teneat, *mitis* est. Unde Horatius: Condito mitis placidusque telo, Supplices audi pueros Apollo.» Confer et Maximam Tyrium loco supra (§. 13 not.) inserto.

conspexit] Manuscriptus codex bonae antiquiorisque notae, quam omnes, ut puto, hactenus collati, habet *praespexit*. Quod ordinem rei videtur argutus concipere. *Praespexit* enim nondum aliis videndum coetum; quid vellet idem primis ex adspectibus velut antea notum recognovit. Miro modo

recognovit, throno quo insidebat exurgens Musas jussit occurrere. Quae licet in Majugenaee officium properare viderentur, ratis tamen incessibus movebantur. Ac tunc germano in participatum operis consessumque suscepto, prior orsus est Phoebus:

omniscientiam Apollinis ingerit. BARTH. (advers. p. 934). — Equidem unius codicis variantis auctoritatem non tanti facio, ut vulgarem mutari lectionem velim; praesertim quum melior etiam haec mihi videatur. Non enim opus erat addere verba »primis adspectibus«, si ante adspectus jam praespexerat Apollo adventus causam.

properare] Veram lectionem, nemini adhuc visam, e codice mihi instar thesauri charo, erui: »quae licet in Majugenaee officium *properari* videbantur, suis tamen incessibus movebantur.« Haec totidem literis scriptura est casci libri. Suos quidem incessus Musarum, dicit, ad numerum et harmoniam compositos nec aliis nominibus tali modulo aut regula usitandos. Legebam ante ex conjectura »*statis* incessibus«, quod statutis velut et ordinariis notat, unde peccare ne unus quidem velit. Sed manuscripti lectio tollit dubium omne. Ex illo vero, quod priori loco disjunctas voces offendo, scribendum puto »quae licet in Majugenaee officium *prope* *rapi* videbantur.« Tantus amor, tanta veneratio Mercurii, ut *prope* *rapi* aliena vi videantur Musae ad ejus officium. Nihil utraque lectione hoc loco dignius. BARTH. (in adv. p. 934): — Lectionem »*prope* *fari*«, quam Grotius jam in margine notaverat, e libro suo Munckerus reposuit. Vulgatae editiones satis taediosa tantologia *properare* legunt. Nihil magis nostro frequentatum, quam *fari*, *fatus*, *profata* cet. Gozz. — Equidem, quamvis Bodlejanus primus et Cantabrigiensis *prope* *fari* habeant, vulgatam tamen retinui lectionem, arbitratus neque Barthium, neque Goezium intellexisse, quae sibi

in hac periodo sint opposita. Conferas velim annotationem, quae sequitur. Praeterea quem sensum Goezium tribuerit verbis »in officium *fari*« nemo, puto, quisquam perspiciet. Codex Britannicus male etiam »*prope* *facere*«, et illud »*prope* *fari*«, quod in Reichenauensi erat, a prima manu jam correctum vidi.

ratis] Grotius ediderat *satis* hac addita nota: Distinguo: »quae licet in Majugenaee officium *properare* viderentur *satis*; tamen incessibus movebantur.« Incessus sunt graves grandesque passus. — Barthius, ut modo vidimus, legit *suis*; quae quidem lectio melior erat Grotiana, qua adverbio *satis* incommodus adsignatur locus: sed praefero *ratis*, quod Cortius in Guelferbyitano codice invenit, recte interpretante glossa: »*definitis*«. Concinnus enim et aptus, vel minus Latine *proportionatis* incessibus moveri Musas dixit noster, ut mitigaret verbum, quo antea usus erat, *properare*. Perperam, ut mihi quidem videtur, *ratum* apud Ciceronem (N. D. 2, 37 et 38) interpretantur *certum* et *immutabile*. *Ratum* a *reor* quidem est, sed eo sensu quo *rationem inco*, *computo*, significat. Germani dicunt *berechnen*, id quod glossa habet: *definitum*. Vitruvius (3, 1): »*Proportio est ratae partis membrorum in omni opere, totiusque commodulatio*«. Ne vero dubites Martianum hoc loco *ratis* scripsisse, inferiores confer locos, ubi noster: *ratis* modus (§. 41), *ratum* silentium (§. 117), *rata* congruentia (§. 908), et supra: *rati* sucentus (§. 11), *rata* modificatio (§. 12) identidem usurpat, et ubi vocabulo *ratio* computationem intelligit (§. 104 — 107).

Anxia quum trepidis nutat sententia rebus,
Fluctuat incertis aut sors ignota futuris,
Consultat mortale genus, quodque indiga veri
Cura facit dubium, vel spes incerta fatigat.

trepidis] Confer pulcherrimos Horatii (od. 3, 29, 29) versus:

»Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit deus,
Ridetque si mortalis ultra
Fas trepidat.«

Unde et noster supra: (§. 5) »hominum votis trepida curarum ambage suspensis.«

nutat sententia] Similiter Sedulius (1, 225):
— — »quocumque trahit sententia nutu.«

Et Minucius Felix (12, 2): »nutat sententia, ut sit nobis ambigendum.« Sed ipse Cicero (de fin. 2, 2) »nutare Epicurum« dixit. Seneca (in Agam. 704): »Incerta nutant lumina.«

rebus] Res argumenta concludendi notant, quasi tu rationes argumentandi dicas. Julianus J. C. (l. 51 ad l. Aquil.): »multa autem jure civili contra rationem disputandi pro utilitate communi recepta esse innumerabilibus rebus probari potest.« Claudianus (l. 2. Stilic.):

— — »quamquam nullis mihi cognita rebus
Fabula, vix tanto risit de crimine rumor.«

BARTH. (advers. p. 1241) — At vero ista viri docti observatio nihili hoc loco esse mihi videtur.

consultat] Sententia est, deos per divinitatem suam opus non habere, ut anxium animum habeant rerum administrandarum eventibus; hominibus conditione mortalitatis id expetere. Scribendum itaque »consultet« cet. In MS. uno lacuna est, unde suspicamur τὸ quodque mendosum etiam esse. Vel sane quod quia exponetur, ut fatiget reponendum putes. Nos tamen nihil amplius sollicitamus. BARTH. (advers. p. 1241) — Sed cur nihilo secius sollicita-

vit, quod probum est? *Consultet* Arntzenius quoque (misc. p. 201. 202) legi vult; sed eodem redit indicativus, qui »alias mortalibus, alias divis consultandi Apollinis causas esse« significat: illis, quia futura ignorent, his, siquando ipsa voluntas non constet. Nec quodque mutandum, licet cod. Guelf. Cortio teste habeat atque, Hugianus proque; modo ne pro quia accipias, sed ita construas: »genus mortale et quod cura reddit dubium.«

indiga] Sic legendum opinor ex Vossiano codice et aliis. *Indaga*, quod editum, lexica tuentur hoc Capellae loco. Sed cum codices aliam vocem praeferant, eamque magis usitatam, nihil inde auctoritatis depromi potest, ut Latina civitate hoc vocabulum donemus, praecipue hoc loco, cum et syllabae quantitas repugnat. »Cura veri indiga est, quae veritate caret atque verum perspicere nequit. ARNTZEN. (misc. 201. 202). — Legerat indiga etiam Barthius (advers. p. 1241), eandemque lectionem, quam Grotius tantum in margine notavit, praebent codices Monacenses (C. D. E. G.), Bodlejanus, Britannicus, Cantabrigiensis, Hugianus, Basileensis, Darmstattensis et Reichenauensis. Sententia eadem in Senecae (Hercul. fur. 183) versibus:

»At gens hominum fertur rapidis
Obvia fati, incerta sui;«

et apud Virgillum (Aen. 10, 501):

»Nescia mens hominum fati sortisque futurae.«

cura facit dubium] Hypallage: neque enim cura facit dubietatem, ut ita dicam, sed dubietas curam. VULC. — Hoc quidem loco non opus est statuere hypallagen. Aperte enim mortale genus dixerat, quod dubium redditur cura.

At praescire deis vacuum est, cunctatio nulla est;

praescire] Ita etiam Arnobius, Martiani popularis, (3. p. 112) «deos non esse» demonstrat, «qui ventura praedicere inscitia nesciant.» Adde quae hujus disputat discipulus (Lactant. 1, 11); quarum uterque scilicet sua e Ciceronis de divinatione libro habet.

deis] Grotii liber: «At nobis praescire vacuum.» — In eo, quo nos usi sumus: «At praescire deis facile est.» Quod ut a glossa esse non dubito, ita puto varietatem lectionis scriptae hoc facere, ut Capella aliter quam in utroque nunc sit scripsisse credendus sit. Lege: «At praescire deis factum est.» Acute ita, nec dubitem quin vere; non turbant sequentia quoque, cum excipiat deus iste se non de perfecta praescientia jam loqui. Confirmat belle quod sequitur: — «cunctatio nulla est.» BARTH. (advers. p. 847) — Viro docto equidem assentiri nequeo (v. notas, quae sequuntur): sed lectionem *deis* probo. Licet enim non Grotii tantum codex, sed Vossii etiam (Arntzen. misc. p. 202), Bongarsii, Hugii, Dresdensis, Basileensis, Darmstattensis et Monacenses (B. D. E. G.) habeant nobis; metrum tamen poscit *deis*.

vacuum est] De diis ita Ovidius: — «Quicquid superi voluere, peractum est.» An leges melius in Capella ad juncturas veterum literarum: — «praescire deis actum est.» BARTH. — *Vacuum est* glossas interpretari concessum est scribit Grotius, idemque testatur Munckerus ad Fulgentii mythol. I. p. 596 ad Staver., ubi plura de hoc significato. — Versus constat, si *vacuum* fit bisyllabum, et ita posterior syllaba eliditur. *Vacuum* expono per inutile, temerarium, et vanum: vid. Barth. ad Claudian. in Rufin. 1, 15. quem locum notasse etiam video Wopkensium in observ. misc. 7, 2. p. 205; adde eundem ad Sedul. 4, 117. Quae et ratio est,

quod librarii frequenter hanc vocem cum *vanus* confundant, ut ibi ostendi, eademque significatio est in Graeco *κενός*. Aelian. var. 2, 12: *εἰς κενόν, διὰ κενῆς* (Bos ad epist. 1. ad Thessal. 3, 5); *κενεων χέεσ* apud Homer. Il. 9. 230 Scholia exponunt per *κενὰ καὶ μάταια κενώμενοι*. Adde Pric. ad epist. 1. ad Timoth. 6, 20. Eodem sensu *διακενήσ* Hesychio restituit Munckerus ad Anton. Liber. c. 6. p. 49. Sententia ita Martiani haec est: «Consultet mortale genus in rebus dubiis, et spe incerta, nobis tamen temerarium est ea praescire, quae his in rebus incertis futura sunt.» Egregie conspirat Minucius Felix Octav. p. 39: «Ut neque quae supra nos coelo suspensa sublata sunt, neque quae infra terram profunda demersa sunt, aut scire sit datum, aut scrutari permissum, aut stuprari [lege: sciscitari] religiosum — coelum ipsum et ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus.» ARNTZEN. (misc. p. 203). — Haud equidem nego, ita intelligi vocem *vacuum* posse; immo debere aliis in locis; sed hoc Martiani loco in sensum mentemque docti sane Arntzenii intrare nequeo, quin potius glossae veteri subscribo. *Concessum* nimirum cuilibet est rem occupare possessore *vacuam* (Justin. 19, 3, 6. 31, 3, 2. Cic. de orat. 3, 31), eumque hoc loco verum verbi *vacuum* sensum esse, ex illis quae infra leguntur «superis praescire datum» omnino colligo. Pari sensu Fulgentius (myth. p. 2 Munck.) vocem usurpavit: «*Vacat* potentibus opprimere, — miseris flere.» Neque serioris tantum aevi scriptoribus illam locutionem usitatam fuisse testis est Sallustius (fragm. hist. 1. p. 935 Cort.) scribens: «simultates exercere *vacuum* fuit.» Quem imitatur Tacit. annal. 14, 28: «ante *vacuum* id solutumque poena fuerat»; et hist. 2. 58: «aemulis urbibus excisis securas opes concupiscere *vacuum* fuit.»

Quod superi voluere, licet; de pectore fixis
 Praeoptare caret; si quid placet, atque necesse est.
 Sed tibi quod nondum venit mansura voluntas,

pectore] Ita Cantabrigiensis codicis auctoritate reposui pro Grotiano *pectora*. De interpretatione hujus periodi tot sensus reperies, quot capita. Vulcanius quum, ut apud Grotium est, *pectora* legeret, verba sic colligebat et explicabat: «Licet careat (inane atque inutile sit) praeeptare (hominum) pectora de fixis (de iis quae immutabili modo disposita sunt), tamen quod (diis) placet necesse est ut fiat.» Contra Barthius (in *advera*. p. 847), pro *licet* substituens *liquet*, sensum hunc esse voluit: «Liquet quod voluere dii, pectora de placitis sibi praeeptare, dubio quasi voto, non indigent.» Vonckius autem (sp. cr. p. 80) legi jussit:

«Quod superi voluere licet: de pectore fixis

Praeeptare caret si quod placet atque necesse est. Arntzenius denique (misc. p. 203) totum locum ita distinguendum arbitrabatur:

— — *vel spes incerta fatigat;*

At nobis praescire vacuum est. Cunctatio nulla est,

Quod superi voluere, licet de pectore fixis.

Praeeptare caret, si quod placet, atque necesse est.

Sententia, inquit, est: «Nulla est cunctatio eorum, quae superis placere, licet sint ex iis, quae quis pectore suo fixat, atque proposuit. Non opus aliquis habet praeeptare, si statim necesse sit, ut id fiat quod placuit. Cur enim id optaret, quod ex rei necessitate, fieri deberet?» Haec ille; mihi vero iam universum verborum sensus hic esse videtur: «Futurorum ignaros homines anxia quum cura fatigat, ii quidem consultant; nos autem praescimus. Quod superi voluere, licet; neque eis opus est praeeptare

de iis quae pectore fixa sunt. Si quid enim placet (superis), statim (ut fiat) necesse est.» Singulorum rationes suis locis reddidi.

praeeptare caret] Infinitivus *praeeptare* Graeco more est pro substantivo. Similia exempla pete ex notis ad Livium (37, 33, 5 et 40, 47, 5); copiose Vechnerus (Hellenol. L. 1. P. 2. c. 10). ARNTZ. (misc. p. 203 f.) — Addas velim Horatium (od. 1, 2, 8. 1, 23, 9), Ciceronem (Tuscul. 1, 26), Virgilium (Aen. 1, 527), Quinctilianum (9, 3, 9. p. 453) et Scioppium (in gramm. philosoph. p. 13 Herz.).

quid] Ita reposui pro Grotiano *quod*. Non solum enim Hugianus et Monacenses codices (C. G.) meliorem illam lectionem praebent; sed in aliis etiam libris scriptis sic legi, ad marginem Norimbergensis libri annotatum vidi.

atque] Hoc est *statim*, exemplis a Nonio in medium datis. «*Simul* ut quid placet id fieri etiam necesse est.» Sententia similis apud Ciceronem 3 de nat. deorum: «Nihil est quod deus efficere non possit et quidem sine labore ullo.» Ovidius (metam. 8, 622): «quicquid superi voluere, peractum est.» Capella vero suis expressit de Venere verba Appuleji libr. 4: «Ecce jam profundi maris udo resedit vortice et ipsum quod incipit velle *statim*, quasi pridem praeeperit, non moratur marinum obsequium.» De *atque* exempla habes apud Gellium libr. 10. c. 29, Palmerium Spicilegius, L. Carionem Emendat. L. 2. c. 12; quae indicare juvat, non recoquere. BARTH. (advers. p. 848. 1241.) — De particula *atque* plura dabit Burmannus ad Phaedr. 1, 16. VONCK. (spec. critic. p. 80). — Plura et Pareus in lexico crit. p. 123, et Drak. ad Liv. 27, 21.

Consilium vis ferre meum: sic semper ab omni
 Velle capis socium, faciunt atque addita mentem.
 Est igitur prisci generis doctissima virgo
 Conscia Parnaso, cui fulgent sidera coctu:
 Cui nec tartareos claustra occultare recessus,
 Nec Jovis arbitrium rutilantia fulmina possunt;

22

consilium] Cicero (de orat. 1, 45) scribit: «Pythius Apollo apud Ennium se eum esse dicit unde sibi si non papuli et reges, at omnes sui cives consilium expectant

«Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex Incertis certos competesque consili

Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.»

velle] Ita et infra (§. 32): «Tuumque velle est ante praesentia.» Notissimum illud Persii (§, 53): «Velle suum cuique est.»

addita] Grotius *abdita*. — Nonnullae veteres editiones *addita* offerunt. Sed praestat recepta scriptura. GONZ. — Nempe *abdita*. Car praestet non dixit. Ego vero ingenue fateor, reposita voce *abdita* me locum prorsus non intelligere. Vox *addita* contra ad ea, quae praecedunt: «ab omni velle capis socium» spectat. Vocabulum *mens* hic majus aliquid quam *velle*: sive voluntatem significat, et «facere mentem» idem est ac «dare mentem». *Addita* igitur sic intelligo, ut spectat ad superiora: «nondum firmam esse voluntatem; nunc, si quibus ei a consulto *adderet*» eam firmam. Quod docet, suppleri Horatii (epist. 2, 2, 6) versu potest:

«Verbis quae timido quoque possent addere menti

Hugianus etiam codex *adita*, Basilensis autem et Darmstattensis *abdita* praebent.

est igitur] A principio versus ad hunc usque praefatus est Apollo: nunc laudes Philologiae aggredditur. VULC. — Quod prisci generis sit, omnia

rerum gnara, et, ut cum Horatio loquar, arcanis Jovis admissa. GONZ. — De Philologiae laude confertotum aureum Woweri de polymathia librum.

coctu] Scriptum hoc pro «coctus.» VULCAN. — Lege «cui tu.» BARTH. (advers. p. 933. 975. 1242). — Lege «coeli.» VONCK. (spec. crit. p. 145). — Ego vero: lege quod scriptum vides! Constant enim omnium librorum lectio praebet *coctu*; quae si aliquo saltim modo defendi potest, mutandi causa nulla erit. Potest autem. Namque «cui fulgent sidera *coctu*» idem est ac si dixeris «cui fulget siderum coctus.» Accedit quod infra (§. 90) noster «coctum siderum» simili fere modo dixit. Sensus autem est «quae callet astronomiam.»

claustra] Habet membranaceus codex *flustra*; unde eo veni, ut Capellam putaverim *flustra* a mari ad Erebi tranquillitatem detorsisse. BARTH. (advers. p. 933). — Ut hanc suam vir doctus conjecturam defendat, ad Festum provocat et Tertullianum (de pallio), quae omnia apud ipsum legas liquet. Ego enim constantem omnium librorum lectionem tucor. Quidni «claudi tartareos recessus» dicere potuerit, e quibus nemini concessus erat reditus? Philologiae igitur ne tartarei quidem recessus *claustris* occultari possunt. Vide quantum spatium Hesiodus (in theog. 724 seqq.) a coelo ad tetram, atque a terna ad tartarum usque finxit!

possunt] Scribendum «fulmina possunt.» Iovis enim diis superna cognosci a mortalibus non raro ajunt ethnici BARTH. (advers. p. 1244). — Hanc

Fluctigena spectans qualis sub gurgite Nereus,
 Quaeque tuos norit fratrum per regna recursus;
 Pervigil immodico penetrans arcana labore,
 Quae possit docta totum praevertere cura,
 Quod superis praescire datum; quin crebrius in nos
 Jus habet illa deos, urgens in jussa coactos,
 Et quod nulla queat superum tentare potestas,

conjecturam omnium librorum auctoritati repugnantem vix proposuisset vir doctus, si rectam verborum construendorum viam ingressus esset. «Fulgmina rutilantia non possunt occultare Jovis arbitrium» vel simpliciter: «fulmina deterrere non possunt a noscendo Jove», vel paulo obscurius significat: «nec fulminum portenta posse latere Philologiam, quin ea explicet».

qualis sub] Rescribendum: *quod alit sub*. Bene, puto. Nam et intima maris penetrare humanam euriostitatem autumat. Quod et ipsum contra deorum voluntatem fieri autumabant antiqui. Pcedo Albionovanus:

«Di revocant, rerumque vetant cognoscere finem
 Mortales oculos; aliens quid aequora remis
 Et sacras turbamus aquas, divumque quietas
 Turbamus sedes?» —

BARTH. (advers. p. 933. 1242). — Correctione certe non opus est, licet quae sint lectiones, altera *quali* (praeter Grot. et Darmstättensis codex), altera *qualis* (in Dresdensi cod.). Illud si legeris, de loco explicabis, quo maris deus degat, quem et ipsum noscere Philologia flagitur. Haec contra si vera lectio est, ad ipsam mare spectat; Nereum enim mare sive aequor significare testes fere omnes sunt poëtae. «*Qualis* igitur sit sub gurgite Nereus» Philologiam scire quum affirmatur, hoc ita explicandum erit: «et altissimorum in mari gurgitum naturam ab ea esse exploratam».

fratrum] Fratres sunt Planetae astraque reliqua; aut, quod potius reor, tres fratres, Jupiter, Neptunus, Dis, per quorum regna instar veredarii quotidie sursum et deorsum currit Mercurius. BARTH. (advers. p. 933). — Vox *tuos* non ad *fratres* pertinet, sed ad *recursus*, Mercurii nimirum, male igitur *Planetam* Mercurium intelligit Barthius, quum de hujus dei nuntii, recurrentis officio sermo sit (§. 5 not.).

immodico] In libro est *indomito*, quod ego magno opere reducendum censeo; infatigato quippe ea vox in meliorem partem bene saepe ab auctoribus accipitur. BARTH. (advers. p. 933 f.). — Vulgarem equidem retinui scripturam.

labore] Ita infra (§. 39) Philologiae «incessabilis labor» memoratur. Confer etiam quae ad verba *pervigilia laborata* (§. 37) observamus.

praevertere] Hoc est *anticipare*, priusque scientia adsequi, quam is, de quo loquimur. Sic carmine sequenti:

— «nam solitus ciere pectus,

Et praeversa vigil monere sensa.»

Alioquin *praevertere*, praepondere. Tertullianus (de pallio): «An aliter mutavit Anacharsis cum regno Scythiae philosophiam *praevertit*» BARTH. (advers. p. 934).

coactos] Omnino operae pretium erit inferiorem locum (§. 37 f.) cum hoc conferre, ubi illa Philologiae in deos potestas uberius explanatur.

Invito scit posse Jovē. Ut stent ardua magno,
Alterutrum cumulat parilem meruisse jugalem.

His Apollinis dictis laetabunda Virtus, quod tam excellentis Virginis 23
suasum videt esse conjugium, ut nihil amissum ex supradictarum duceret dig-
nitate, nomen tamen ejus inquit. Quod ubi cognovit Philologiam esse, de
qua foedus instabat, tanta gratulatione alacritateque concutitur, ut aliquanto

scit posse] Ita infra «sciat esse» dixit. GROR. —
Equidem intelligo: «Philologia se posse scit, quod
invito Jove nulla superam potestas tentare possit.»
Similiter solus Apollo Jovis noverat consilia, quae
praeter eum nullus scire poterat (Homeri hymn.
in Mercur. 534).

ut stent] Ego vitium in distinctiuncula puto,
et sensum esse: «Ut ardua magno constant, per-
stent, consentiant, alterutrum ex his mereri con-
jugium Mercuriale in laudatissima virgine.» BARTH.
(advers. p. 954). — In distinctione mutanda Bar-
thium secutus punctum, quod sustuli post magno,
repositi post Jove. Etenim ut concessive dictum est
pro licet, ut Cic. de div. 1, 6; Tusc. 1, 39 cet.

alterutrum] *Alterutrum*, penitus intuenti, ut-
rumque Capellae Martianismo quodam de Africa
notat. Ambos cumulat, hoc est concludit, parilem
conjugem meruisse. Quodsi penitissime videas, vi-
debis alterutrum «mutuo» sonare. Ardua magnis cum-
ulant saec. Eo exemplo sermonia Tertullianus (apol.
c. 39): «Vide, inquit, ut invicem se diligant, ipsi
enim invicem oderunt; et ut pro alterutro mori sint
parati, ipsi enim ad occidendum alterutrum paratiores
erunt.» Qui ipse et *cumulandi* verbo ita usus,
sed loco nobis memoria jam elapso. BARTH. (advers.
p. 934). *Parilis* jugalis est Mercurius, quo non
indignam Philologiam sponsam vel ob alterutrum
meritum magiae et astronomiae, utraque enim in
ea commendavit modo, retur, quod junctis amba-
bus nunc illa cumulat. BARTH. (p. 1242). — In

praemissis quidem nihil, quod ad magiam spectet,
legitur; sed ad inferiorem locum fortasse vir doctus
respexit, ubi vide (§. 37 f.) quae notamus.

cumulat] Anget. Sensus est: alter alterius con-
sortio beatus, atque extollitur Mercurius Philo-
giae, et Philologia Mercurii. VULC. — Sed edoceri
potius ab interprete maluissem, quo pacto infinitus
modus *meruisse* cum reliquis verbis jungi possit;
quod mihi quidem fieri non posse videtur, nisi *cumu-
lat* interpretemur «utrique honori est meruisse» cet.

jugalem] Conjugem. Aliis locis (§. 31. 39) Ju-
nonem appellat *jugalem*, sed κατ' ἐξοχήν, quippe
deam pronubam. — Ceterum verborum ordo in his
versibus hic esse videtur: «Est igitur virgo prisci
generis doctissima conscia Parnaso, cui fulgent sidera
coeta, cui nec possunt claustra occultare recessus
tartareos, nec fulmina rutila arbitrium Jovis; spe-
ctans fluctigena qualis (sit) sub gurgite Nereus;
quaeque novit tuos (Mercuri) recursus per regna
(trium) fratrum (Jovis, Neptani et Plutonis); quae
pervigil immodico labore penetrans arcana potest
docta cura totum, quod superis praescire datum,
praevertere; quin crebrius etiam in nos (deos) jus
habet illa, urgens deos in jussa coactos (§. 37. f.),
et scit (se) posse quod nulla potestas superam in-
vito Jove tentare queat. Licet igitur ardua magno
(pretio) stent, utriusque tamen honorificum erit, si
(alterum sibi) parilem conjugem meruerit.»

foedus] Sic infra (§. 31) «pignoris (filii) pro
foedere.» Foedus simpliciter pro conjugio. GROR.

de ingenito rigore descendens etiam corpore moveretur. Quippe propinquam esse commemorat, et laudatae illius Mantices patronam, in ipsam quoque Sophiam suppellectilis multae remuneratione largissimam. Nam *Ψυχὴν* incultam ac ferino more versantem apud hanc asserit expolitam: ita ut, si quid pulchritudinis ornatusque gestaret, ex Philologiae sibi cultibus arrogarit: quae ei tantum affectionis impenderit, ut eam semper immortalem facere laborarit. Nihil igitur immorandum, quum impigrum gerendorum sciat esse Cyllenium. Sed acceptis Apollinis fatibus respondit ipse Majugena:

24

Certum est, Lauripotens decusque divum,

concutitur] Haec quidem *alacritate concussa*, alia apud Petronium (c. 18) *gemitibus largis concussa*.

aliquanto] Perperam codex Britannicus a manu priori habebat *aliquando*.

descendens] Grotius e MS. reposuit *discedens*, cum in vulgatis *descendens* legeretur. Cicero: *Ennio delector, ait quispiam, quod non discedit a communi more verborum.* Goetz. — Vulgatum *descendens*, quod in plurimis etiam codicibus legi, retinui. *Descendere* enim Virtus de ingenito rigore (severitate) omnino dici potest; licet Cicero eo loco, quem Goezius affert, scribere non potuerit *descendere a more verborum.* De alia omnino re alia usurpantur verba.

etiam corpore] Agroetius (ap. Widemann. de pr. serm. p. 110 et Putsch. p. 2271): *Gaudium animi laetitia est, exsultatio membrorum atque factorum.*

patronam] Nutricem. Goetz. — Nonne dilucida vox *patrona* est? Cur igitur ad alium sensum eam detorqueamus?

ferino more] Confer Ciceronem (de inv. 1, 2).

immortalem] A Philologis animae immortalitatem demonstratam esse contendit. Hos igitur Philosoplia imbutos fuisse sequitur.

impigrum] Editum a Grotio: *quippe cum im-*

piger gerendorum sciat esse Cyllenius, sed acceptis — respondit. cet. Nullum vitium hic suboluisse Grotio equidem miror. Si enim totius loci nexum advertas et antecedentia, de veritate lectionis, quam suggerit codex, non dubitabis. Legendum utique cum MS. *quippe cum impigrum gerendorum sciat (Virtus nempe) esse Cyllenium.* BONDAM (var. lect. p. 53). — At vero ita legens apodosin forsitan exspectes, quae nulla sequitur. Unde Dresdensis etiam codicis auctoritate istud *quippe* expunxi. Defendi quidem hoc sicut totam lectionem Grotianam posse non ignoro; cur vero non reponamus quod clarior est, quam codicem auctoritate minime simus destituti?

certum est] Sensus hujus carminis hic est: Mercurius Apollinem seque ipsum ait iisdem patribus oriundam, eademque a stirpe venire, probari luculenter posse ex perpetuo voluntatum utriusque consensu. Numquam vero magis, quam quum in praesenti negotio tam apte inter se de ducenda in uxorem Philologia ambo conveniant. Quocirca se ait labentem equidem pariturum monitis, et conjugem domum ducturum, modo Apollo, quem in manu sua habeat, coeptis favere Jovem, parentem communem, faciat. BARTH. (advers. p. 935). — De metro glossa in codicibus Monacensibus (B. E.):

Nostrum ex configuis venire pectus,
 Et quidquid socium ciere numen
 Junctus compererim probare rerum:
 Sed nunquam mage velle disparamus,

»Metrum Phalaeium (l. Phalaeium) Pentametrum, quod constat ex Spondeo et Dactylo et tribus Trochaeis.«

et *quidquid*] Moram facit τὸ *quidquid*, quod interpretaberis *omne*, *quidvis*. Deinde minus obvium est, properantibus certe, quid τὸ *ciere* sibi velit, et distinctio vulgo recepta. Tu *ciere cieris* cape, et expone: »Et quidquid rerum tu *ciaris*, ego numen compererim probare junctus.« Vel adeo junctus *juncturas consensusque* sonat; ita sententia sit: »Quidquid socium numen *ciaris*, junctus rerum compererim probare.« Hoc est harmoniam et consonantiam, si ita dicere licet. Utcunque haec sint, mihi tamen legendum etiam contra libros cum hac distinctione istud comma sic videtur:

»Et quidquid socium ciere numen:

Nunc jus compererim probare verum.«

Ut prior versus optimo sensu adhaereat primis duobus carminis istius. Sic *quidquid* valet *quidvis*: alter ea lectione interprete non eget. Praecivit vero, ne quid in aram alieni tollamus, MS. liber, in quo diserte *verum* legitur. BARTH. (advers. p. 935). — Scribendum:

»Est quidquid socium ciere numen

Junctos compererim probare verum.»

Graecismus est: »quidquid est ciere numen«, quidquid *contingit*. Compererim propter versum conjunctivus grammaticorum modus pro indicativo est. BARTH. (l. c. p. 1242). — Vide quam incertae conjecturae sint, scilicet ab uno eodemque auctore diversae ad unum eundemque locum propositae! Ego vero verba ad manuscriptorum fidem retenta

sic explicare conor: »Et quidquid rerum (omne quod) junctus (ego Mercurius) socium numen (Apol linem) ciere compererim, (me) probare (certum est).« Manifestum enim infinitos illos modos omnes pendere a »certum est« quod in carminis initio legitur. *Ciere* autem significat *annuntiare*, vel etiam *suadere*.

sed nunquam] Quintus hic versus omnem sententiam intercludit; contra enim pronuntiat ac debeat. Sententia enim est, nunquam in re aliqua tam consensusse pectora horum fratrum, quam in istoc matrimoniali judicio. Error autem omnis in verbo *disparamus* latet, quod ad sensum et stilum Martiani disjungendum, inque plane contrarium ducendum. Lege: »Sed nunquam mage velle *sic paramus*.« Quam veram puto Capellae scripturam; deque ea prolixè verba facere extra propositam sit. Parare, quod pariare alioqui, in usu veterum fuisse notat compositum disparare. Si enim in quaquam, in vocum censione habet auctoritatem logicorum sententia, privationem supponere, ut technice loquamur, habitum. A manuscripto miror hic nihil mutari. BARTH. (advers. p. 935) — Haec ille loco laudato: audi nunc eandem inferiori loco sibi ipsum repugnantem: — Nihil in his versibus mutandum, licet intricatius suo more *ganniat*. Nunquam, ait, amplius dissentimus, quam ut alter alterum interroget; statim vero ut interrogatio facta est, consentimus; tamen enim perit prior voluntas alterius, et ambigere de adsensu nefas arbitramur. BARTH. (adversar. pag. 1243) — Mihi quidem Barthius, quod parte ejus Manium dictam sit, *gannire* ipse videtur. Versuum enim obscuritas

Et fit collibitum manere jussis,
 Quam quum Deliaco meare fatu
 Cura atque arbitrio monemur isto.
 Hunc quippe ambiguum nefas putamus:
 Et quaecunq; fuit, perit voluntas.
 Quocirca officio decentiore
 Paret praecluibus libens profatis
 Arcas in thalamos venire jussus,
 Sed tu Delie, quo Tonantis exstet
 Compar propositum volensq; nutus,
 Instes, nam solitus ciere pectus,

ex ambigua tantum verbi *disparamus* relatione oritur, et interpretis est subjectum quaerere, de quo hoc dicatur. Quod si ad Mercurium et Apollinem junctos referre volueris, totius orationis prorsus contrarius sensus evadet. Sed de Mercurio tantum, qui nunc loquitur, illud *disparamus* eo magis intelligere licet, quo certius id quod sequitur *monemur* etiam de *Mercurio solo* dici potuit. Contextus igitur orationis hanc postulat interpretationem: «Sed nullo unquam tempore magis disparo (amoveo) velle meum, et nunquam magis lubet parere jussis, quam quum Deliaco obedire oraculo cura et arbitrio Apollinis moneor.»

hunc] Id est Apollinem. VULC. — Non placet, quia proxime praecedit *fatus*, haud Apollo. Guelferbytanus quidem codex pro *hunc* habet *nunc*, et sic legere Barthius (p. 1242) etiam jussit. Sed vulgatam retinui lectionem, quia perspicua est. *Fatus* enim quartae declinationis *oraculum* est (v. §. 124 et not. praeced.), unde Prudentius (apoth. 594): «Promite secretos *fatus*»; et Apollinaris Sidonius (epist. 9, 13. p. 276 Sirm.) «*ficta fatu*» pro «*falsis oraculis*» scripsit. Quia apud Cicronem etiam (de

divinat. 1, 31) «*fari fatu*» pro «*oracula fundere*» Cassandra dicit. Loci apud nostrum sensus est: «*quippe nefas putamus hunc (fatum) ambiguum (credere)*». Ambigua enim oracula vulgo habita esse notum est.

perit] In membranis: «*Et quaecunq; fuerit perit voluntas*»; ut suspicio nos subeat «*praecit*» Capellae relictum. Quaecunq; fuit antea, praecit ista voluntas. BARTH. (advers. p. 936) — Vide quam male nostrum, quem interpretari aggrediuntur, habeant critici. Martianus omnino recte sibi que constans scripserat; sed censor cogere eum conatur, ut absurda proferat.

Quocirca] Tres illos versus sic construe: «*Arcas (Mercurius) in thalamos venire (ab Apolline) jussus officio decentiore praecluibus (§. 3) profatis (nobili oraculo) libens paret*». Dresdensis quidem codex *praefatis* exhibet; sed melior vulgaris lectio ad Apollinis divinandi potestatem referenda.

ciere] *Ciere pectus*, ut supra «*numen*», *com-movere* et *ducere* sonat. Sic in quinto carmine hujus libri: «*Ne vulgata ciant corda doloribus*». BARTH. (adv. p. 936).

Et praeversa vigil monere sensa:

Illum contribuas favere jussis,

Et coeptis sacra fulserit voluntas.

Haec dicente Mercurio, quin potius, inquit Virtus, uterque vestrum Jovem 25
voce conciliet. Nam et hic ejus consiliorum conscius, et tu praeceptionis ar-
canus. Ille mentem novit, tu verba componis. Phoebus sive Phoebus
sed tibi solitus aperire. Addo quod vos non convenit disparari, et licet hic

praeversa monere sensa] Lege: *movere*. In al-
tero viri docti codice erat *perversa*; sed *praeversa*
melius. VONCK. (sp. crit. p. 145). — Quodsi in
ullo codice *movere* legeretur, equidem *perversa*
praetulerim. In nullo vero legitur, quapropter *prae-*
versa retineo. Nam »praeversa monere sensa« Mar-
tiano est »de praepropere (v. Aen. 1, 721) sive
praecipitibus sensibus monere«, idem quod praep-
ropere arbitrantem corrigere.

favere] MS. *favere*. Sed ego vulgatam scri-
pturam *manere* se tueri allusione ad versum sextum
arbitror. BARTH. (adv. p. 937). — Illic de Mercurio,
hic autem de Jove sermo est, unde praetuli *favere*,
quod praeter Bongarsianum Hugii etiam codex ex-
hibet et Darmstattensis.

et coeptis] Jubet quidem Barthius (ad Stat.
Theb. 6. p. 492) reponere *ut pro et*; sed corre-
ctione non opus est, siquidem facile intelligitur,
Mercurium Apollini dixisse: »facias — illa — et
(tunc) sacra fulserit voluntas«; nimirum si illa feceris.

sacra] Confirmata et sacrata voluit. Jovem enim
praesse sancienti foederibus cujuscunque generis,
ad eaque peculiari quodam fulmine uti, constans
doctrina scriptorum. BARTH. (advers. p. 937). —
Nisi *sacrum* epitheton tantum sit, quod principibus
et eorum actis adscribi solitum erat, cujus rei
multa in Corpore juris prostant exempla.

consiliorum conscius] Haec ex Homero (hymn.

in Merc. 535) vel Virgilii hisce versibus (Aen. 3,
250):

»Accipite ergo, animis atque haec mea figite dicta,
Quae Phoebus pater omnipotens, mihi Phoebus
Apollo,

Praedixit« ect.

instanti] E Dresdensi codice pro Grotiano *in-*
stante, quod varianti literae E pronuntiationi ori-
ginem debuit.

aperire] Ita Hugianus codex. Supple e supe-
riori versu *mentem*. Ita etiam infra (§. 92) Jovi
Mercurius »interpret meae mentis« audit. Quoniam
autem vulgaris lectio habet »tibi *sectus*«, haec vox
variis doctorum virorum conjecturis, quae nunc
sequuntur, ansam praebuit: »*Sectus*, ductus et clo-
quia. Verba enim quasi quaedam semitae sunt animi.
Hinc et *sectas* dicimus philosophorum.« VULC. —
»*Sectus* id est eloquia.« GOKZ. — »*Sectus* lege
sensus.« VONCK. (sp. cr. p. 80) — Quodsi etiam
Vonckius hic hariolando locum esse statuerat, non
tamen talem conjecturam proferre debebat, qua e
sex literis duae essent mutandae, immo ne unam
quidem mutare opus fuisset, si cognitum habuisset,
P formam aliquando quam simillimam fuisse literae
S. Exemplo sint figurae in Palaeogr. crit. I. p. 106 f.
vel alia in novo op. dipl. tab. 29. Facile igitur fieri
potuisse consentaneum est, ut ab incautis librariis
sectus pro *pectus* legeretur. Sed ista non nisi eo

cursor Apollinei plerumque axis celeritate vincatur, ac remorata statione consistens captetur, demumque festinat praevertere; tamen dum consequitur, ita libratus antevenit, ut cessim plerumque recursitans gaudeat occupari. Unâ igitur vestrum Jovem pia pignora convenite. Certum quippe est, quod et

consilio protuli, ut ostenderem, quam perversus iste interpretandi per conjecturas modus sit, quarum aliae aliis semper meliores, certae nullae sint; quarum si quam in textum receperis, eam deleas necesse erit, sicubi codex forte repertus fuerit, cujus lectio defendi possit.

non convenit] Reichenauensis, Basileensis et Darmstattensis *nunquam* pro *non* habent.

cursor] Confer Lucani (1, 662):

— — *motuque celer Cyllenius haeret.*

et in Priapeis (76, 10) versum, quo sacrata esse dicitur *Cyllene celeri deo nivosa.* Vocem *cursor* Cornelius Nepos etiam hoc sensu (in Miltiade 4) usurpavit. Idem Graecis *δρομεύς* erat. Plura de cursoribus Pignorius (de serv. p. 147 ed. 1615) dabit.

remorata statione] Remoratur interdum Mercurius planeta post Solem, id quod infra (§. 880) clarius docetur. Adde Lucani hos versus (10, 201):

— — *Sol tempora dividit anni,*

Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra

Ire vetat, cursusque vagos statione moratur;
quos verisimile est nostrum in mente habuisse.

consistens] Ad hunc locum glossa codicis Monacensis (E) observat: *radiis enim Solis confixus stare videtur immobilis et tunc stationarius dicitur.* Cf. pal. cr. III. §. 283, ubi etiam de Mercurii nomine *Μορμύρον* disserui. Conferatur praeterea notater duobus aliis locis (§. 8 et 880).

captetur] Bongarsius legebat *captetur*, quod etiam Grotius in margine annotavit. Sed nihil mutandum. Goetz. — Haud quidem ignoro, a nostro

vocem *licet* tam cum indicativo quam cum subjunctivo jungi (§. 11); attamen hoc loco, quo subjunctivus *vincatur* proxime praecedit, vix credi potest cum eo indicativum *captat*, quem Grotius edidit, junctum fuisse. Praetuli igitur anteriorum editionum lectionem *captetur*, et demumque pro Grotiano *demum*, praesertim postquam vocem *festinat* pro *festinata* etiam restitueram codicum Dresdensis et Darmstattensis auctoritate.

libratus] Male Monacensis (E) *liberatus*. Vide infra (§. 880 not.).

Cessim] Retro. Sic infra lib. VIII.

Cessimque formidantes

Abeunt pedes tremore.

Apulejus: Et lagena juxta orificio cessim dehiscente patescit. Justinus in Epitome Pompeji: Aut si hoc parum est, ite cessim, inhibete remos et a bello discedite. Glossa: Cessim, gradatim. Utitur hac voce Alphenus J. C. bis in lege *Si ex plagis sexta a fine ff. ad l. Aquiliam. GROT.* — Adde omnino Stephanium (ad Saxonem p. 165) et doctos, qui ex eo hauserunt, viros ad Appulejum (Op. P. L. p. 126 Oud.).

occupari] Praecedi a Sole. VULC. — Intellego *Jungi cum Sole quippe cum assecuto.* Cicero quidem (de univ. 9) scribit: *aeque conversione, quam inter se habent Lucifer, Mercurius, Sol, alii alios vincunt, vicissimque vincuntur;* sed hoc loco omnis oratio Mercurii cum Apollinae conjunctionem postulare videtur, unde etiam lectionem *occupare*, quam Cortius affert, negligendam, et vulgari inhaerendum duxi.

Phoebeo connivens splendori succumbat, et cum Stilbonte incedens, con-
nubiorum copulis allubescat. His dictis, Virtus praecedentis officio ac Mer- 26
curialis virgae perflatione concussa, in coelum itura sustollitur. Augurales
vero alites ante currum Delio constiterunt, uti quis vellet vectus ascenderet.
Nam futura plerumque conformans, his praesagire consueverat. Petaso autem
ac talaribus concitatus coepit praeire Mercurius. Sed scaudente Phoebō, Mu-

connivens] Male Cortius *conhibens* et codices Cantabrigiensis atque Britannicus *cohibens*: melius Bodlejanus *conibens*. B enim pro V scriptum eos non morabitur, qui palaeographiam meam (III. §. 578, 597, 410, 416 — 418) legerint. Eleganter ambigua illa voce utitur ad utrumque sensum, tum Jovis oculatorum prae splendore Solis nutantium, tum consentiendi; quod isti capere nequiverunt qui olim *cohibens* reposuerunt.

Stilbonte] Mercurio. Eratosthenes: *πέμπτος τοῦ Ἐρμῶ ὀτίλβων, λαμπρὸς καὶ μικρὸς*. Cic. de nat. deor. (l. II. 53): «Infra hanc (stellam Martis) stella Mercurii est. Ea *ὀτίλβων* appellatur a Graecis; quae anno fere vertente signiferum lustrat orbem, neque a Sole *longius* unquam *unius signi intervallo* discedit, tum antevergens, tum subsequens.» Conf. Fulgent. myth. l. 1, 23. Goetz. — Magis cum Cicerone facit Hyginus (astron. 4, 16. p. 485).

alubescat] Faveat. Gloss. — Quamvis hoc verbo jam Plautus utatur, haud tamen scio an nemo ante Appulejum eo sensu, quo Martianus (§. 31. 181. 726. 913), id usurpaverit. Appulejus (met. 9. p. 598 Oud.) «aquam *alubescere*» pro *desiderare* dixit.

Mercurialis virgae] Vide de ea Homerum (hymn. in Mercur. 526. seqq.) Goetz. — Conf. superiorem locam (§. 9) et inferiores (§. 126. 176).

concussa] Sensus est: «Postquam haec dixerat, Virtus praecedentis (Mercurii) in officio coelum ascensura Mercurialis virgae (§. 9) perflatu concussa tollitur.

Augurales] Cygni. Catalect. Pith.:

«*Jam dimitte tuos, Paeon o Delphice, cygnos: Dignior haec nox est, quae tua templa colat.*»

Goetz. — Sed Virtus quum comes sit, magis placet Ciceronem advocare, qui (Tusc. 1, 30) de Socrate scribit: «Itaque commemorat, ut *cygni*, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quod ab eo divinationem habere videantur, qua providentes, quid *in morte boni sit*, cum cantu et voluptate moriantur, sic omnibus bonis et doctis esse faciendum.» Adde Hugium (in myth. p. 281).

Delio] In libri Norimbergensis margine adnotata lectio erat *Delium*, quam et Vossianum codicem habere Arntzenius (misc. p. 205) affirmat, ut referretur ad currum: quae lectio primo quidem aspectu placebat; sed quum ex iis, quae sequuntur, Phoebi sive Delii ipsius nomen praemissum fuisse utique appareat, vulgarem lectionem retinui. Quantumvis enim dura locutio videatur «ad currum consistunt equi *alicui*» pro «ad nutum vel usum alicujus»; defendi tamen potest ex dativi, quem vocant *commodi*, natura, quo facto facile intelligitur ita periphrasus: «Augurales alites constiterunt Delio (ad nutum et arbitrium ejus parati) uti quis (ut si iis) vectus esse vellet ascenderet.» Basileensis ut pro *uti*, quod, licet parum intersit, tamen clarius est.

concitatus] Nihil in his quod quis jure desiderare possit: vide tamen, num placeat codicis nostri lectio: «Petaso autem ac talaribus *concitatus* coepit praeire Solem Mercurius.» Ita «Ver praeire

sarum pedisequus adhaerensque comitatus candenti canoraque alite vehebatur.
 27 Tunc vero conspiceres totius mundi gaudia convenire. Nam et tellus floribus luminata, quippe veris deum conspexerat subvolare Mercurium, et Apolline conspicato aëria temperies sudis tractibus renidebat. Superi autem globi orbisque septemplices suavis cujusdam melodiae harmonicis tinnitibus concinebant, ac sono ultra solitum dulciore, quippe Musas adventare praesenserant, quae quidem singulatim circulis quibusque metatis, ubi suae pulsum modu-

aestatem dicitur auctori de Aetna p. 18; «cursu servat quod praesit sationibus.» Fortasse ab eo feras praecire dicitur Adamus Bremensis c. 251. Veris dei nomen invenit, quod mense Majo, quo BONDAM. (var. lect. p. 53. 54). — Vulgo enim concitatus. Parum quidem interest; quoniam autem Hugianus quoque codex Solem et concitus pro concitatus exhibet, Bondamum secutus sum.

pedisequus] Basileensis uno S, quae melior scribendi ratio est, quam Grotiana geminato. Notat hanc vocem Quinctilianus (1, 5, 68. p. 155 Spald.) utpote ex ambabus corruptis conflata. Confer de pedisequis Pignorium (de servis p. 212) nostrumque inferioribus locis (§. 39. 111. 146).

luminata] Aliis lumina; forte luminabat voce Capellae usitata. Gloss. luminata, decorata. GROT. Atque ex glossa jam patet, olim luminata lectum fuisse; sed accedit plurimorum codicum fides: luminata exstat in Basileensi, Cantabrigiensi et Bodlejano altero, quod Federo acceptum refero, in Vossiano, quod Arntzenius (misc. p. 205) docet, in Monacensi (G), quod ipse legi. Adde, si tanti est, virorum doctorum annotationes in Vellejum Patereculum (P. Burmanni ed. 2. Lugd. Bat. 1744. p. 278).

veris deum] Ad haec Remigius monachus Antesidorensis: «quod et ipse fertur praeesse seminibus maris et terrae, et ipse est dictus Favonius.» Quem locum vide apud Alexandrum (in tab. Heliaca p. 85), qui multis defendere studet hanc Martiani opinionem. Vulcanius etiam Mercurium ita appellari ob-

servat quod praesit sationibus.» Fortasse ab eo Veris dei nomen invenit, quod mense Majo, quo ver incipit, Mercurio sacra fiebant (Plutarch. in Numa p. 72. Quaest. Rom. p. 285; add. Macroh. Saturn. 1, 12. Censorin. de die nat. 22, 12. Laur. Lyd. mense Majo 53. p. 244 Roeth.); licet praesidere huic mensi Apollinem non ignorem (Pal. crit. IV. §. 324). Certe noster utriusque dei vires discernit, Mercurii in terram, Apollinis in aërem. Apud Ovidium (met. 2, 27) Ver novum deae personam sustinet, eademque dea ab Appulejo (met. 10. p. 744. 745 Oud.) celebratur. Martianus infra (§. 52 f.) Veris fructus nomine deum inducit.

temperies] Ita a Cicerone (in somn. Scip. s. de R. P. L. 6. §. 4 p. 128 Zell.) Sol «mens mundi et temperatio» dicitur. Ita superiori loco (§. 18) noster Phocbum «aëris semina temperare», ita infra (§. 54) «eum placiditatem afferre solitum esse» scribit.

septemplices orbis] Planetae, quorum nunc tangit harmoniam. Uberius eam explicat Aristides Quinctilianus (de musica 3. p. 145 Meibomii). Nicomachus praeterea (in harm. manuali 2. p. 37. Meib.) «Quotquot» inquit «abusi sunt septem sonorum consonantia ut naturali, non hoc sumere ab orbibus, sed ab ipsis universo inditis sonitibus modulate constitutis, quos etiam solos ex elementis vocales et sonabiles appellamus.» In gemma antiqua (ap. Wild. n. 165) quinque Planetae effinguntur.

singulatim] Grotius habet hoc loco singillatim,

lationis agnoverant, constiterunt. Nam Urania stellantis mundi sphaeram per extimam concinit, quae acuto raptabatur tinnitu. Polymnia Saturnium cir- 28

et infra (§. 707) *sigillatim*. Codices Monacenses (A. B. C. D. E. G.), Basileensis, et Darmstattensis *siugillatim*, Hugianus codex *sigillatim*. Alios autem esse libros scriptos, qui *singulatim* praebent, a viris doctis (ad Appulej. met. 7. p. 501 Oud. add. T. II. p. 37) accepimus: quumque vera haec scriptio sit et noster ea infra (§. 525) etiam utatur, hanc reposui. Nec movemur iis, qui Ciceroni (de inv. 1, 30) *sigillatim* obtulerunt: Leidensis enim codex omnino rectius *singulatim* habet, pariter atque Coelius Antipater apud Nonium (v. Cortii app. ad Sallust. p. 39).

suae modulationis] Statuit enim esse suam cuique Musae affinitatem in modulatione (cantu) cum coelestis harmoniae genere aliquo; Macrobii nimirum (in somn. Sc. 2, 3) de Musis in orbibus coelestibus sententiam amplificans. Adde hunc Martiani locum iis, quae Hugius (in myth. p. 233) disseruit. Atque ante Martianum popularis ejus Arnobius (3. p. 112) jam scripserat: «In coelo cantatur et psallitur, ut intervalla et numeros vocum novem conserant *scitulae* ac modulentur *sorores*.» Similiter in opusculo de musica coelesti, quod Isidoro olim tribuebatur (Op. VII. p. 25 Arev.) legitur: «Philosophi Musas novem finxerunt, qui a terra usque ad caelum novem consonantias deprehenderunt, quas homini naturaliter insitas invenerunt.» Explicat intervalla illa a terra usque ad summum coelum Censorinus (de die nat. 15). Cui adde Boeckhium (in Daubii et Creuz. stud. III. p. 90-91). Plato autem (de R. P. 10. p. 617 Steph.) cuilibet orbi *Σειρήνα* tribuit, vocem (*φωνήν*) unam edentem.

Urania] Ei in primis sphaeram extimam tribuit, quae proprie coelum appellatur (Macrob. 2,

4), Graecum nominis etymon secutus. Ausonius (Eid. 20):

«*Uranic coeli motus et astra scrutatur.*»

Unde et astrum capiti ejus apponitur in numis (Beger thesaur. Brandenb. II. p. 576. not. 4).

extimam] E somnio Scipionis (Macrob. 1, 17) explicandus hic locus, ubi Ciceronis haec sunt verba: «Novem tibi orbibus vel potius globis connexa sunt omnia, quorum unus est coelestis *extimus*, qui reliquos omnes complectitur, summus ipse deus arcens et continens ceteros, in quo sunt *infixi* illi qui volvuntur stellarum cursus sempiterni.» Unde patet sphaeram extimam eam esse, quae *aplanes* vocata stellas fixas complectitur. Unde planetas Manilius (1, 804) sidera appellat,

«*Quae coelum terramque inter volitantia pendent.*»

Appulejus quoque (in dogm. Plat. p. 203 Oud.) *ἀπλανέβι* primum ordinem esse ait.

concini] Lege *concipit*. Eruditi viri unus codex habebat *concinnat*, alter *concinat*, utrumque male. Vonck. (sp. crit. 145) — Nullus autem *concipit* habet, quod in critici tantum cerebro conceptum. Sed vide quam periculosa omnis correctio sit, quae a codicum auctoritate destituatur. Scilicet *concinat* illud bene se habet, postquam ab Arntzenio (misc. p. 205) et ex libro Norimbergensi didicimus, esse codices, in quibus «mundi sphaeram per extimam» legatur.

acuto] Hominum enim opinio ferebat, sphaeras, quo magis remotae a terra essent, eo acutiorem sonum edere (Pal. crit. III. §. 256): Ceterum, quod insertum apud Grotium est *sonora* delevi: abest enim rectius ab Hugiano codice.

Polymnia] Ita Graeci v. c. Hesiodus et Diodorus (4, 7); Latini poetae plerumque *Polyhymnia* scribunt, Horatius, Virgilius, Ovidius, Martialis,

culum tenuit; Euterpe Jovialem. Erato ingressa Martium modulatur; Melpomene medium ubi Sol flammanti mundum lumine convenustat. Terpsichore Venereo sociatur astro. Calliope orbem complexa Cyllenium; Clio citimum circum; hoc est, in luna collocavit hospitium, quae quidem graves pulsus modis raucioribus personabat. Sola vero, quod vector ejus cygnus impatiens oneris atque etiam subvolandi alumna stagna petierat, Thalia derelicta in ipso florentis campi ubere residebat. Interea tractus aëreos jam Phoebus exierat, quum subito ejus vitta crinalis immutatur in radios, laurusque, quam dextera retinebat, in lampadem mundani splendoris accenditur; fiuntque vo-

Ausonius, cct. Attamen in Anthol. lat. 1, p. 51 Burm. legimus:

•Flectitur in varios facilesque Polymnia motus.▪

Saturnium] Planetas recensens hoc quidem loco a supremo incipit: infra (§. 169) ab infimo. Copiose de eorum ordine olim (in pal. crit. III. §. 282. 284) disserui, quem versibus complectitur Manilius (1, 805) sidera nominans

•Saturni, Jovis, et Martis, Solisque; sub illis Mercurius Venere inter agit Lunamque locatus.▪

medium] Ausonius (Eid. 20 f.):

•In medio residens complectitur omnia Phoebus.▪

astro] Alii auro. Aurum et alibi pro sidere dixit; hic vero assignate aurum Venereum; Ἀφροδίτη enim χρυδῆ, et Lucifer stella Veneris: sed et infra aurato Phosphoron auro. An et hic astro mavis? Grot. — Malo. Primum enim Venus Planeta et Lucifer hoc quidem loco confundi non debent: deinde aurum a nostro tribuitur Soli (§. 14. 66. 73. 188), interdum quidem Veneri deae, Planetæ nunquam (Palaeogr. crit. III. §. 299); denique astro legitur in codice quodam in libri Norimbergensis margine laudato, aequè ac in Vossiano (Arntzen. misc. p. 205).

citimum circum] Proximum. Cicero (in somn.

Scip. §. 3) Lunam dicit ultimam a coelo, citimam terris.▪

raucioribus] Vide quae supra (§. 11) observavi.

Thalia] In attribuendis huic Musae florentibus campis allusit Martianus ad vocem θάλλειν, eamque solam in terra relictam esse pari ratione finxit, qua in numis (Beger thes. Brandenb. II. p. 576. n. 6) aratrum ei, astrum vero (ibid. n. 4) Uraniae tribuitur. Sic apud Plutarchum (symp. 9, 14. p. 744. 745) Dionysius Melitensis Nos inquit agricolae Thalam nobis vindicamus, plantarum et seminum germinantium (hoc est θάλλειν) curam ei adscribentes, et paulo post (p. 746): Μοῦσαι δὲ εἶδον ὀπὼ σφαιραῖς, μία δὲ τὸν περὶ γῆν εἰληχε τόπον.▪ Confer et Virgilium (ecl. 6, 2).

vitta] Qui hactenus Apollo fuit Delius, ad coelum appropinquans nunc in Solem convertitur, quapropter omnia ejus mutantur insignia. Male apud Grotium legitur immutari; lectionem igitur praetuli codicum Dresdensis, Guelpherbytani, Darmstattensis, Monacensium (B. C. D. E. G.), Bongarsii, Hugiani, Vossiani, et quinque codicum Leidensium, in quibus legitur: ei vitta crinalis immutatur. (Conf. Arntzen. in misc. p. 205). Basileensis praebet ejus pro ei, sed parum refert utro modo legas.

lucres, qui curru Delium subvehabant, anhelis flammis lucis alipedes. Atque idem pallio rutilante ac reserato stellantis poli limine Sol repente clarus emicuit; Cyllenius quoque in sidus vibrabile astrumque convertitur. Atque ita metamorphosi supera pulchriores per Geminos proprietate quadam signi familiaris invecti Augusto refulsere coelo, ac mox Tonantis palatium petiverunt. Qui postquam introgressi et coram data copia fandi, ut vidit Clarius consortio patrem Junonis haerentem, quam noverat suffragari plurimum ac favere connubiis, laetus primo omine ipsamque concilians, in cujus arbitrio positam mariti noverat voluntatem, ita mitis affatur:

Possem minore ambigens fiducia

Solum Tonantem pignoris pro foedere

51

anhelis] Sic Virgilius (georg. 1, 250):

•Nasque ubi primus equis orions adflavit anhelis
et Ovidius (met. 15. 418):

•Deseret ante dies et in alto Phoebus anhelos
Aequore tinget equos• cet.

flammis] Lege *flammanis lucis*, ut p. 17 *flammanem* coronam, et p. 38 substantiae *flammanis*, ut legendum monui. Vocex. (sp. crit. p. 145) — At vero ex eo, quod vox aliqua pluries apud scriptorem quendam legitur, minime sequitur, eandem ubique apud eum legi debere. Contra, quoniam *flammanis* in nullo, quod sciam, Martiani libro hoc loco legitur, retinendum censeo, quod in omnibus est, *flammis*, praesertim quum noster Ovidii (met. 2, 152) versus:

•Interea volucres Pyrois, Eous, et Aethon,
Solis equi, quartusque Phlegon, hinnitibus agras
Flammiferis implent• — — —

ante oculos habuisse videatur, et pro *flammiferis* posuisse *flammis lucis* (*flammis igneis*). Construo: •qui hucusque volucres erant, sunt nunc alipedes flammis igneis anhelis. Eosdem alipedes infra (§. 190) Soli iterum tribuit.

clarus emicuit] Conferendas hoc loco Homeri hymnus in Apollinem (440 seqq.) Gozz.

Geminos] Castores. Gloss. (cod. Monac. E) — Sive Dioscuri, Jovis filii. Scite noster Apollinem et Mercurium transeuntes hoc Zodiaci signum fingit, propter fraterni amoris similitudinem, in quo proprietatem illius spectari mox significat. Sed subest praeterea causa ab astrologis petita, siquidem Mercurii planetae primum domicilium Gemini sunt (Palaeogr. crit. IV. §. 282). Isidorus (etym. 3, 71, 25. p. 165. Arev.) scribit: •Castorem et Pollucem post mortem inter notissima sidera constituerunt, quod signum Gemini dicunt. Jamblichus (in vita Pythag. 28 p. 151 Rüst.) docet •Castoribus rerum omnium harmoniam celebrari. •

postquam introgressi] Totum Virgilio (Aen. 1, 520) inseruit versum:

•Postquam introgressi et coram data copia
fandi. •

possem] Huic carmini adscriptum in glossa Monacensis codicis (E) legitur: •Metrum Jambus senarium. •

Bupaeda vixdum vel paterna contremens
 Praecepta adire, ni jugata coelitum
 Omen pararent prosperum consortia
 Tabensque divum nunc moneret nexio.
~~Junone~~ thalamos quis rogare conscia

Bupaeda] *Pubeda*. Sic libro nono „Phrygium pubedam“ dixit, uti nos emendamus. Glossae Isidori: „Pubeda, vel Pubeta, adolescens.“ Glossa nostra: „Pubeda, juvenis sine pube.“ Et alibi: „Pubeda, adultus.“ GAOT. — Sane *bubeda* inveni in veteribus membranis Capellae. Festus (in *bulimam*): „Hinc est, quod grandes pueros *bupaedas* appellant.“ MÜNCK. (ad Fulgent. p. 105). — In codicibus Monacensibus quibusdam (C. et G.) legitur *pubeda*, in Basileensi *bubeda*. Apud Walthardum variat lectio, siquidem Bongarsium legisse *bupaeda* observat. Tanta scriptionis diversitas inde orta esse videtur, quod alii vocem, Latinam putantes, a *pube* derivarent; alii, Graeci βούβαις non ignari, hinc facerent *bupaeda*, sicut monente Munckero a *perdix* fecerunt *perdica*, ab *Arcas Arcada*, ab *Atlas Atlanta*, a *tripus tripoda*, omnia nominandi casu, quod improbat Quinctilianus (1, 5, 62. p. 129 Spald.). Sed noster (§. 330. 893. 924) etiam *Tritonida* (pro *Tritonis*) casu recto scripsit. Restat ut quaeramus, cur Apollo ipse sibi hoc nomen imposuerit? Si quid video lusit Martianus in verbis *Phoebus* et *ephebus*, quum nonnullos etiam ab hoc illud nomen duxisse ex Isidoro (etym. 8, 11, 54 p. 386 Arev.) pateat, et certe imberbis ille esset. *moneret*] Grotius *moveret*; Walthardus ex Bongarsii lectione et Curtius ex alia *moneret*, sicut et codices habent Darmstattensis, Reichenauensis et Basileensis. Cantabrigiensis quidem praebet *maneret*; sed haud dubius praetuli *moneret*; de omine enim sermo est (conf. §. 10).

nexio] Martiani popularis (Arnobius 5. p. 156) hac voce utitur. Priores hujus carminis versus sic construendi esse videntur atque explicandi: „Possem adire (adirem) vixdum bupaeda vel paterna contremens praeepta (vixdum pubes et patris adhuc metuens monita) minori ambigens fiducia solum Tonantem (minori quidem fiducia Jovem solum) pro foedere pignoris (de concedendis ipsius filio nuptiis), ni coelitum jugata consortia (nisi Jupiter Junoque juncti) omen pararent prosperum, tabensque divum nexio (eorumque blandior complexus) nunc moneret (de prospero successu).“

Junone] Vide an e tribus hisce versibus verborum ordo sic possit restitui: „Quis deorum nolet rogare thalamos Junone conscia, quum eadem futura pronuba, quaeque (et ea sit quae) profecto suffragabitur.“ Vide etiam paulo post (§. 34): „nuptiis Juno non solita refragari.“ Satis enim nota Juno Pronuba est vel e poetis (Virg. Aen. 4, 166. Ovid. her. 2, 4, 4, 136. 6, 43. Claudian. epist. 2, 54), e nostro (§. 705. 905) et e Plutarcho (qu. Rom. p. 264).

conscia] Consentanea et favente. VULC. — Haud sisse Mart. hoc videtur vel ex Ovidii (her. 12, 87): „Conscia sit Juno, sacris praefecta maritis;“ vel e Maronis (Aen. 4, 116):

— — et conscius aether connubiis.

jugalis] Alio quidem loco (§. 22) noster hac voce simpliciter conjugem intellexit, hoc vero et inferius (§. 39) eam eminentiori sensu usurpavit, Serviique verborum memor fuit, qui ad Aen. 4.

Nolet deorum? quum fata pronuba
 Eadem profecto quaeque suffragabitur.
 Jugalis ergo blanda nutus praestruo
 Nostrisque suada quo allubescat nisibus.
 Te nunc parentem principemque maximum
 Fatumque nostrum, quippe Parcarum chorus

32

16) observaverat: unde etiam Juno jugalis dicitur. Latine enim pronuba et juga, Graece ζυγη (Nonn. 43. p. 805 Falk.) sive ζυγια, ἀπὸ τοῦ ζευγῶναι τὸ θῆλυ τῷ ἄρσενι (Dion. Hal. τέχνη, Opp. II. p. 36 Sylb.) appellabatur, quam vocem Appulejus (met. 6. p. 389 Oud.) Latinis etiam literis scriptam exhibet.

nutus] Voluntas, arbitrium, satis notum, et paulo post «cujusque nutus nimirum Jovis (v. Hom. II. 1, 524); sed Junoni Martianus dum tribuit nutus, Virgillii (Aen. 7, 592) verba «nutu Junonis cunct res» respexisse mihi videtur.

suada] Emacula: *suade*. Ut nostris votis favent persuade Jovi, ut tu jungas simul tuam quoque voluntatem. Suadere ἀντὶ persuadere superioribus libris notatum. BARR. (adv. p. 1242) — Vellem *suade*. GROT. — E manuscriptis plurimis reponendum «suada quo allubescat nisibus.» OUSEL. (ad Appulej. I. p. 144) — Lege *suade*, vel *suadeas* dissyllabum: et ita aliquoties aliis (?). Sic apud Corippum emendabat Barthius l. 24 adv. c. 2: «Hoc mihi da de fonte bibam, tu pabula praebes.» Legitur vulgo: «tu pabula praebens» quod et retinere nil prohibet. VONCK. (sp. cr. p. 145. 146) — Nec quidquam prohibet retinere *suada*, quod et Vossianus codex (ap. Arntzen. in misc. p. 206 f.) exhibet. Inno omnibus iis est praefertendum, quae titubans criticus nec Martianum intelligens docere voluit. Quinque quidem nuptiarum fuerunt dii: Jupiter, Juno, Venus, Πειθα, et Diana (Platarch. qu. Rom.

ab init. p. 284); unde dixerit fortasse aliquis, Jupiter et Juno quum jam nominati sint, Suadam a nostro nunc addi. Ego vero cum hoc loco non pro dea accipiendam esse existimo, sed innui iterum (per appositionem) Junonis persuadendi vim, a Martiano ei supra (§. 3) jam tributam. «Πειθα», inquit Cicero (in Brut. 15), «quam vocat Graeci — hanc Suadam appellavit Ennius: ejus autem Cethegum medullam fuisse valt, ut, quam deam in Periculis labris scripsit Eupolis sensitavisse, hujus hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit.» *Suada* igitur, neglecta prosopopoeia, eodem est, quae *suadela*; et orationis nexus postulat, ut hanc persuadendi virtutem Junonis esse interpretemur, sicut inferiori loco (§. 888) Veneria. Quod reliquum est, perperam ab Oudendorpio post *suada* interpunctionis signum positum esse, quicumque sensum ceperit, videbit. *Allubescat* denique pro Grotiano *lubescat* praeter Leidenses codices etiam Dresdensis et Reichenaensis praebent.

te nunc] Verbum ad hanc ἀποβροφήν pertinens si quaesiveris, multa esse inserta videbis, et infra demum *deposco* huc pertinere. Antecedentem autem periodum sic construe: «Jugalis (Juno ζυγη) ergo blanda (blandiens, permulcens) nutus (sententiam de hac re) praestruo (praefare): et quo (et ut) suada (suada quae es, sive persuasio tua) nisibus nostris allubescat (conducat); te nunc — Jovem — deposco» cet.

fatumque] Seneca (nat. qu. 2, 36): «Quid enim

Humana pensat, tuque sortem coelitem;

intelligis fatum? Existimo necessitatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. De Ciceronis verborum »praeter naturam praeterque fatum« sensu conferatur Gellius (13, 4).

Parcarum chorus] Male! Lege potius *colus*. HEINS. (ad Ovid. Heroid. 12, 3. p. 156 Burm.) — An *trium* recte dicatur chorus dubito. VONCK. (sp. crit. 146). — Scilicet vulgari tantum opinioni inhacuit vir doctus, ignorans fortasse a multis scriptoribus *Parcarum* numerum omnino majorem statui. (Mem. de l'acad. des inscr. V. p. 26). Sed ut tres tantum exstiterint, nonne absurde reprehenditur poeta, praesertim qui quinto seculo exeunte scripsit, in eo quod tres chorus posse efficere sibi persuasit? Demus et Heinsium et Vonckium melius voce *colus* usuros fuisse, non illos tamen, sed Martianum jam legere lubet, ejus libri omnes tam scripti, quam editi, *chorum* habent. Ignorabant praeterea critici isti *chorum* etiam de tribus dici, id quod non solum ab Appulejo discere licebat, qui (met. 2. p. 108 Oud.) in Veneris comitatu »*Gratiarum chorus*« recenset, sed a Seneca etiam, qui (de benef. 1, 3. p. 263 Lips.) item »*Gratiarum chorus*« dixit, postquam ternarii earum numeri paulo ante expressis verbis meminerat; et profecto hi Homeri jam (Odyss. 18, 193) auctoritate nitebantur.

humana] Distinguit Martianus hominum fata ac deorum; haec in Jovis, illa in Parcarum potestate esse statuit. Parcas jam Orphicus (hymn. 58. 48) *παντοδοτειρας, ἀραιστίδας, θνητοῖσιν ἀνάγκην* alloquitur, pariterque Homerus (H. 8. 488): *Μοῖραν, inquit, οὐτινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνθρώπων*. Unde Seneca tragicus (Oed. 580):

»*Fatis agimur; cedite fatis;*
Non sollicitas possunt curae

Mutare rati stamina fusi.

Quidquid patimur mortale genus,

Quidquid facimus, venit ex alto

Servatque sua decreta colus

Lachesis — — —

Non illa deo vertisse licet,

Quae nexa suis currunt causis.

Ne superos quidem »ferrea veterum decreta serorum« rumpere posse Ovidius cecinit (met. 15, 780), Homerum scilicet secutus, qui ipsum Jovem ne filii quidem sui mortem avertere potuisse tradiderat (H. 16. 444); pariterque Lucretius (5, 310) »nec sanctum numen fati protollere fines posse« affirmat, Silius vero (13, 857) »nulli divum mutabile fatum« praedicat. Adde Graeci poetae versum (apud Cicero. de divin. 2. 10):

»*Quod fore paratum est, id summum exsuperat Jovem.*«

et Anton. Liber. (10, p. 225 Verh.) Quamquam Pausanias (1. 40. 3) »Fata parere Jovi« ait, quem inde »*Moeragetae*« nomen invenisse alio loco (8. 37. 4) testatur; ipsique Stoici, licet, ut Taciti verbis utar (annal. 6. 22), »fatum quidem rebus congruere putarent — apud principia et nexus naturalium causarum«, illud ipsum tamen divinitus constitutum esse docuerunt. Seneca certe (de prov. 5. p. 141 Lips.): »ille ipse, inquit, omnium conditor et rector scripsit quidem fata, sed sequitur«, id quod alio etiam loco (qu. natur. 2. 45, p. 716) confirmat; Boëthius autem (consol. 4, 6; Opp. p. 1084): »Deus providentia quidem singulariter stabiliterque facienda disponit, fato vero haec ipsa quae disponit, multipliciter ac temporaliter administrat.« Adde Statii versus (Theb. 1, 212):

»*Incepit ex alto, grave et immutabile sanctis*
Pondus adest verbis et vocem fata sequuntur;

Tuumque velle est ante praescientias;
 Ac mente gestas, quidquid instabit deis:
 Cujusque natu gignitur necessitas,

et Claudiani locum (de bello Gildon. 201), ubi, postquam Jupiter dicere coepit,

»voces adamante notabat

Atropos, et Lachesis iungebat stamina dictis: quem mirum est interpretes (p. 218 Burm.) explicare non potuisse. Distinguit enim poeta inter duas Parcas, quarum priori officium tribuit Jovis dicta excipiendi (v. §. 65), alteri stamina dictis conformia iungendi; Jovis igitur dicto audientes erant. Digna praeterea est quae conferatur philosophica distinctio de Fati duplici natura apud Aristidem Quintilianum (de musica 3, p. 160 — 162 Meib.). Ipsum adeo Jovum Fatum esse et omne quod de Fato dicitur, quum pridem contendit Augustini interpres Vives (de civit. dei, 7, 11; p. 641), tum nuperrime Edwardus Reinholdus Lange (Einkl. in das Stud. d. griech. Mythol. Berl. 1825, p. 100 sqq.)

coelitus] Hoc quoque multis quaesitum est antiquitus, utrum a fatiis dii regerentur annona. Et de mundi regimine fati obnoxio jam superiori in nota egimus; sed ne deo quidem ipsi *τὴν πεπραμένην μοῖραν ἀλλεῖναι* licere Herodoti est sententia (1, 94), quod idem de Jove jactat Prometheus Aeschyleus (v. 817) et ipse confitetur apud Ovidium (met. 9, 453):

*»Vos etiam, quoque hoc animo molire feratis,
 Me quoque fata regunt.*

et Sidenium Apollinarium (v. 125, p. 354 Sirm.)

— — »Fatum, quo cuncta reguntur,

Quoque ego, non licuit frangi.

Aldo Lucianum (Jov. confat. 7, p. 207 Bip.), Arnobium (3, p. 119), hujusque discipulum Lactantium (1, 11), qui *fata esse, quibus dii omnes, et ipse Jupiter pareat*: ex vulgi opinione tradit. A

contraria tamen parte stat non Jamblichus modo, qui (de myst. Aegypt. 8, 7, p. 162): *οὐδ' αὐτοῖς θεοῖς, inquit, τὴν εἰμαρμένην ἀνήψαμεν, οὐδ' ὡς λωτῆρας τῆς εἰμαρμένης ἐν τοῖς ἱεροῖς καὶ ξοάνοις θεραπεύομεν* (conf. et Porphyg. ap. Stebicum in ocl. 1. 52, 49; p. 1028 Heeren.); verum etiam, quem certe noster legerat, Claudianus, qui Jovem induxit deos hoc versu alloquentem (gigant. 81):

»Coeli progenies, nullaque obnoxia fati.

quidquid instabit] Orphicus (hymn. 58, 13):

— — — ἐπεὶ γ' ὅσα γίγνεται ἡμῖν

Μοῖρα τε καὶ Δεὸς οἶδε νόος διαπαντός ἅπαντα.

et Pacuvius (ap. Gell. 1, 14 p. 211 Cour.):

»Nam si, quae oventura sunt, provideant;

Acquirarent Jovi.

natu] Ex Homeri versibus (Il. α, 527)

— — »οὐ γὰρ ἐμὸν παλιναίγρετον, οὐδ' ἀπατηλόν,

Οὐδ' ἀτελεύτητον, ὃ τι κεν κεφαλῇ κατανεύσω.

Confer Horatium (od. 3, 1, 8) de imperio Jovis seuncta supercilio moventis, neque poenitebit contulisse Nigium (in myth. p. 241). Quamquam Fortunae quoque talis motus tribuitur apud Appulianum (met. 7, p. 146): *»absit Fortunae visus hilarioris,* et (10. p. 227): *»haec seralem Fortunae nutum latere non potuerunt.*

necessitas] Triemegistus apud Appulianum (de natu deor. T. 2. p. 325 Bip.): *»Θ Αὐτοῦ, οὐδ' ἕστ' ἡσυχίας οὐρανῶν, quae gerantur, semper sibi retentatis nexibus vineta. Haec itaque est aut effectrix rerum, aut summus deus, aut ab ipso, deo qui se-*

Futura cujus alligat decretio:
 Instatque quidquid velle vel serum potes —
 Te ne igitur illo quo benignus numine es
 Deposco, coeli blanda temperatio
 Piumque culmen, jure qui divum pater,

cundus effectus est dens, aut omnium coelestium terrenarumque rerum firmata divinis legibus disciplina. Haec itaque *ἀναγκή* est *necessitas*, — necessitas vero cogit ad effectum (ea) quae ex illius primordiis pendunt.

alligat] Substitui hanc lectionem, quam editi libri ad marginem habent, quibuscum e scriptis etiam Hugianus, Dresdensis, testeque Arntzenio (misc. p. 206) Vossianus concinit, pro *illigat*. Arbitrium enim Jovis non involvit, sed alligat, sive immutabilia reddit, futura.

decretio] Dresdensis quidem codex habet *discretio*, ut pro electione sit, quae a libero pendet arbitrio: sed vulgatam retinui lectionem. Construe: *Acujus decretio alligat futura.*

instatque quidquid] *Lege: instare quidquid.* VONCK. (sp. ex. p. 80) — Hocine est versum interpretari obscurum? Certe non magis intelligeretur hac admissa emendatione, quae prorsus igitur est inutilis. Equidem, quid voluerit noster, non nisi hoc pacto explicare ausim: *Omne quod velle sive jubere potes, etiamsi sero demum eventurum videatur, tamen protinus jam instat.* Ita utrumque sibi opposuerat Claudianus (in Entrop. 2, 53) scribens: *serumque quod instat creditur.* Ita et Seneca (de benef. 4, 32. p. 323 Lips.) de diis: *Nota est enim illis rerum per manus suas itarum scientia, in aperto semper est: nobis ex abdito subit, et quae repentina putamus, illis provisiva veniant ac familiaria.* Adde Ciceronem (de divin. 1, 56).

Te ne] *Lege ted aut te te.* GAOR. — Particula

ne vacat: te deposco. VULC. — *Lege te te.* VONCK. (sp. crit. p. 146) — Nihil profecto facilius, quam *lege* semper scribere, ubi scripti sensum non capimus. Nos vero communem lectionem neutiquam mutamus, sed syllabas tantum separamus, ut *ne sit*, quod alii *nae* scribunt (v. §. 2); quemadmodum apud Plautum (in Trinummio 3, 2, 8): *tu ne* et (in Curcul. 1. 2. 49): *tibi ne* cet.

quo] Darmstattensis codex quidem causale *quod* praebet; sed praefero vulgatam lectionem. Jovem enim, ut ceteros deos, modo tristem et severum, modo blandum et benignum sangebant. Hoc igitur loco invocatur quo numine benignus esse credebatur.

temperatio] Ibi glossa: Alludit ad Jovis planetae naturam, qui est temperatissimus. GAOR. — De Jove planeta quidem superior (§. 17) et inferior locus (§. 196) conferendi sunt; sed hoc loco non de planeta, verum de Jove ipso sermo est; unde Martianum potius suspicor respexisse ad Heracium (carm. 1, 12, 14) hos versus:

— — — *qui res hominum ac decorum
 Qui mare ac terras, variisque mundum
 Temperat horis.*

pium] *Blandum* glossae. Libro sexto: *Monquimitata pium lactea luna diem.* GAOR. — *Diffidere* glossae Grotius debebat: nunquam enim *pium* et *blandus* aequivoca fuerunt. Loco etiam, quem laudat (§. 585), dies pro Sole, Lunae fratre, positus est, qui *pium* sit erga sororem; hic autem Jupiter *pium* erga prolem appellatur.

Concede proli quo nepotum provehat
 Numerum, supernis astra quem vibrant polis;
 Majae tuumque flagitat pignus sacrum,
 Thalamis jugetur virginis doctissimae.
 Sed te parentis cura si stringit pia:
 Par est deorum convocos coetum potens,
 Connubium ipsa sanciens cum conjuge:
 Quo prolis exatent lege supera nuptiae,
 Perpesque vinclum coelitem signet decor.

33

Hic postquam Delius conquievit, conversus ad conjugem Jupiter, quid 34
 ejus voluntas haberet, inquit. Verum illa multa ratione permulsa — primo

concede proli] Ita distingo ex patris sententia. *Gaer.* — Neque intelligo hanc notam, neque distinctionem video ullam, nisi in versa sequente post vocem *supernis*, quae tamen tollenda. Sic enim locum intellige: «O pium cultorem (pater Jupiter deorum summe), qui jure divum pater (es), concede proli, quo (ut, §. 24) numerum nepotum provehat (augeat), quem (numerum) astra vibrant polis supernis.»

vibrant] Numerum astra vibrant: poetice dictum est pro indicant, fulgoribus nempe suis. Tot igitur nepotes, quot astra in polis supernis. *Poll.* autem summum coelum significant, unde locutio «inter polos recipi», ut in illo *Rutilii* (itin. 48):

«Inter sidereos Roma recepta polos.»

(*Palaeogr. crit.* III. §. 285).

sed te parentis] Transponendae haec voces sed ai te postulante carminis ratione et *MS. Gaer.* — Concinaunt quidem cum *Grotiano* codex *Basiliensis*, *Hagiannus*, et ille in libro *Norimbergensi* laudatus; sed minime carminis ratio istam postulat lectionem, quapropter servavi vulgatam.

coetum deorum] Primus *Homerus*, quarto *Iliadis*

ab initio, deorum cecinit consilium. Secuta poetarum turba est, *Euripides* (*Hel.* v. 878), *Lucilius* (l. p. 186 *Bip.*), *Virgilius* (*Aen.* 10), *Ovidius* (*met.* 1, 167), *Statius* (*Theb.* 1, 198) *Claudianus* (*Proserp.* 3, 6), *Apollinaris Sidonius* (*carm.* 7, 38 sequ. p. 351 *Sirm.*) ceter., quos suo more ridet inter *Græcos* *Lucianus* (*deor. concil.* T. IX *Bip.* p. 101. *Jup. trag.* VI. p. 228. 229. 230); inter *Latinos* *Seneca* (*apocoloc.* p. 325 *Lips.*). *Martianus* certe, ut ex sequentibus liquet, eandem, quae Romanorum erat, diis tribuit rem publicam, adeo ut ad normam etiam legum Romanarum ipsos vivere fingeret (conf. §. 218). Quod reliquum est, in numeribus, quae supersunt, legimus tam concessam quam concilium deorum: (*Græc. inexc.* 2, 11. 12).

primo] Ediderat *Grotius*: primo quod ei quæ placiditatem affere solitas *Phœbus* orabat quique etiam a se ejusdem filias eruditae ad parentum quoque conspectum fecerat subvelare. Miror antecessorum meorum nullum operae pretium duxisse, corrupto huic loco aliquantulam lucis afferre! Etenim quavis melior nunc procedat lectio, postquam

quod eam qui placiditatem afferre solitus Phoebus orabat, quique etiam a se ejusdem filias eruditas ad parentum quoque conspectum fecerat subvolare; dehinc nuptiis Juno non solita refragari, tunc etiam Cyllenium diligebat, quod ejus uberibus educatus poculum immortalitatis exhauserat: perindeque et matris gratiam conferebat; accrescebat votis, quod multa eam Clarius conciliatione devinxerat — faciendum profecto accelerandumque persuadet, ne itidem Cyllenius Cypridis lactatus illecebris Hermaphrodito fratrem gignere succensus optaret.

35 Stimulabat paululum Jovem, ne uxoris Cyllenius fotibus repigratus somno-

codicis Dresdensis ope eam pro ei reposui; tota tamen periodus multum obscuritatis habet. Equidem verba sic construo: primo quod eam (Junonem) Phoebus orabat, qui placiditatem afferre solitus, quique (Phoebus) ejusdem (Junonis) filias (Musas) a se (Phoebo) eruditas ad parentum (Jovis et Junonis) conspectum subvolare fecerat. In sequentibus singula explicare studebo.

filias] Ejusdem Junonis filias Musas; quarum licet vulgo Maemosynaa mater statueretur, tamen quam Maemosynam latine Monetae interpretarentur (Liv. in Odysa. ap. Prisc. 6 init. Hygin. praef. p. 10 Munck.), Junonem etiam in illius locum substituisse videntur, quam Monetae cognomine cultam esse constat.

eruditas] Ab Apolline nimirum, qui lyram manu tenet, quique Mnsagetes appellabatur (Orph. hymn. 35, 6. Diodor. 1, 18. Strabo 10, p. 468 Casaub. Corn. 32, p. 227 Gal. Aristid. in osot. pro Rhet. contra Plat. III. p. 10. Macrob. somn. Sc. 2, 5).

conspectum] Musae enim, ut supra vidimus (§. 26), in comitatu Phoebi in coelum adscenderant.

Juno] Vide supra (§. 31). Huic enim (Virg. Aen. 4, 56) vincula jugalia curae, datque (Stat. Silv. 1. 2. 239) Juno verenda vincula.

uberibus] Lactatum a Junone Mercurium esse

tradunt Hyginus (astr. 2, 43. p. 418) et Albricus (c. XI. ap. Munck. II. p. 315). Lac autem Junonis Nonnus (35. p. 882 Falk.) appellat *λεπὰν ῥαδάμυγα προσηγῆταιραν ὀλύμπου*. De poculo immortalitatis v. infra (§. 141).

matris] Nutricis, quae Plauto mater quae mammam dedit. Gnor. — Non solum Plautus, sed Virgilius etiam (Aen. 8, 631) vocabulo *matris* hoc sensu usus est. Certe Mercurium Juno materno amore, quasi ipsa ejus fuerit mater, prosecuta est.

Hermaphrodito] Ausonius (epigr. 100):

*Mercurio genitore satus, genitrice Cythere,
Nominis ut mixti, sic corporis Hermaphroditus
Concretus sexu.* — — —

Fabulam exponunt idem Ausonius (epigr. 60. 101), Ovidius (met. 4, 288) et Laurentius Lydus (mens. Apr. 44. p. 214 Roeth.). Adde anthologiam Graecam (4, 12, 42 Bosch.). Imaginem quoque videre licet in monumentis antiquis (apud Augustin. in gemmis II. 16. Cayl. III. 23. 29. Pignor. magn. mat. p. 1; in museo Florent. III. 40. 41. Spon. recherch. 121. misc. 9).

stimulabat] Stimulantem cave Junonem intelligas. Jovem potius cura stimulabat, id quod ex iis patet quae sequuntur. Cic. ad Att. 13. 28: *abiit illud, quod tam me stimulabat.*

lento repente marcore torperet, et jam velut maritali vacatione feriatus discursare sub praeceptis Jovialibus denegaret. Nam illum jam pridem, ait, 36 Philologiae sentio amore torreri, ejusque studio comparatas habere quamplures in famulatio disciplinas, ipsumque linguae inagnis ornatibus fandi nimiam venustatem quo placeret virgini consecutum, deinde barbato aurataque chely ac doctis fidibus personare. Adde quod celebrat mirabile praestigium elegantiamque pingendi quum vivos etiam vultus aëris aut marmoris signifex animator inspirat.

repigratus] De verbo *repigrare* non Appulejo tantum et nostro, sed Saxoni etiam grammatico familiari ad Stephanium (ad hunc p. 151).

vacatione] Alii libri scripti *vacatione* habent, quod ad marginem tam Norimbergensis, quam Lipsiensis libri adnotatum legi. Sed illud melius: *vacationem* significat a partii discurrerentis officio, quo aspirare posset Mercurius, si in patris familiaris statum pervenisset.

quamplures] Grotius *quamplurimas*; sed praestat illud, quod e codicibus Reichmanstegni, Darmstatteni et Basileensi recepi.

disciplinas] Haec septem illae sunt artes, quas infra Philologiae in domum nuptiale (§. 113 not.) confert Mercurius, quaeque septem libris posterioribus traduntur.

barbato] Haud secum a nostro memoratur (§. 910. 943) haec instrumentum musicum (Euripid. Alcest. 344, Atheniensis 14. p. 635. 636. Casaub. Pollux 4, 56. Horat. od. 1, 1, 34 et 3, 26, 4. Ovid. Heroid. 15, 8. Stephan. ad Saxon. p. 87. Heskin in Bion. p. 27. ed. Oxon.), quod alii ab Anacreonte inventum (Athen. 4. 77), vultumque alii barbaramque origine (Strab. 10. p. 471. Casaub. Athen. 4. 89) praedicant.

chely] Mercurium Ovidius (fast. 3, 667) alloquitur *Lacte lyrae pulsus*, atque eundem appellat Horatius (od. 1, 10, 6) *curvae lyrae parentem*.

Sed nota haec ex Homeri hymno in Mercurium, Instrumenti huius musicae descriptionem dedit Barrette (in Mem. de l'Acad. X. p. 217).

doctis fidibus] Enallage pro *personare fidibus doctum*, ut infra (§. 124) *peritis lacernis acribit*. Similia sunt *salx doctae* apud Propertium (2, 15, 12), *docta praes* apud Horatium (epist. 2, 1, 35), et *docta manus* apud Ovidium (art. am. 4, 518. fast. 3, 832. 6, 792).

addo] Exponitur nunc illa Mercurii virtus, quam Aegyptiorum quoque Mercurio Diodorus (1, 16) tribuit his quidem verbis: *της σοφουμίας και της περι το σωμα προκομής κλάσεως εκμελεσηθηναι*.

praestigium] Inscota haec vocis forma in glossa Graeco-Latina *προκαλύμμα* (Vulgar. thes. ling. p. 594) et in onomastico (ap. eund. p. 117) *γοητεία* explicatur: in glossa autem Basileensi ad Martianum *miraculum*, quod *praestringit*, *aglemni praestringendi* et *praestinguendi* confusione, (cf. Giese ad Cicero. de divin. 1. 60, p. 107; et Otto ad eund. de senect. 42 p. 100). Ceterum Sarruberiensis (nug. cur. 1, 9. p. 35) *praestigium*, inquit, *Mercurius dicitur invenisse. — fuitque magorum peritissimus* cet.

pingendi] Galenus (Protrept. 3) Mercurium dicit *λόγον δεβπότην εργατήν δε τέχνης ἀπάσης*, et simulacrum ejus cingi omnium artificum corona

Totum certe complacitum est, quidquid comit. decorem juvenalium gratiarum. Se igitur eoque jam pridem amore mutuo colligatos idcirco paululum distulisse, ne in thalamum primaeva affectione festinans, quum discurrendum esset, totis
 37 noctibus repigrior paululum simularet anomalum. Tunc Juno: Atquin, ait, ejusdem convenit virginis subire vinculum, quae illum etiam quiescere cupientem contivere non perferat. An vero quisquam est, qui Philologiae se asserat pervigilia laborata et lucubrationum perennium nescire pallorem?

flagit: proximos deo liberalium artium professores, quos sequuntur pictores, statuarii et id genus; hos denique alii omnes, qui artes aliquas exercent. Πάντες δέ, inquit, πρὸς τὸν θεὸν ἀποβλέπουσι κοινόν, τῶν κατ' αὐτοῦ προεργματι πειθόμενοι (conf. Woweri polymath. c. 13 §. 20, pag. 157). Quanquam Seneca (epist. 88. p. 567 Lips.): «Non adducor: inquit aut in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis quam statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriae ministros.»

signifex] Cortius in Guelferbythano codice legit *signifer* et ita etiam in Hugiano scriptum vidi; sed hoc librarium errori tribuendum esse facile apparet. Nostra quoque lectio corrigenda visa est Oudendorpio (ad Appul. II. p. 93), qui duobus verbis abblatis legi vult: «quam vivos etiam vultus aeri aut marmori signifex inspirat»; sed vide, an sic forsitan *θεοτεχνός* noster intelligi possit: «Quum signifex Mercurius aeri aut marmoris animator vivos etiam vultus inspirat» (nempe aeri et marmori, quod facillime supplebitur). Dixerat et Appulejus (met. 11. p. 789 Oud.) «simulacra spirantia», et Martialis (7, 84, 2):

«Spirat et arguta picta tabella manu.»

Ceterum vel male imitatus est noster duos Virgilia (Aen. 6, 849) versus hos:

«Excudent alii spirantia mollius aera,

Credo equidem vivos ducent de marmore vultus;»

vel certe legerat quae Graecus ille poeta (in anthol. 4, 7) εἰς ἀγάλματα ζώων larga profudit manu.

juvenalium] Grotius *juvenalem*, alii *juvenilem*, codex Dresdensis *juvenilium*; Oudendorpius autem (ad Appulej. I. 723) ex libris scriptis Leidensibus ut supra (§. 5) *juvenalium*, id quod Bongarsius etiam apud Walchardum, Britannicus praeterea, Cantabrigiensis et Darmstattensis codices habent.

idcirco] Ita Reichenanensis codex. Antea esse offensit *idcirco*, quod Grotius edidit.

repigrior] Grotius ediderat quidem *repigritior*, emendavit autem *repigritior*. Quem qui sequi voluerit, praesidium habebit in voce *repigritus*, qua superius (§. 34) noster utitur; tamen quum hoc loco in nullo codice legatur, equidem *repigrior*, quod Vossianus codex praebet (Arztzenius misc. p. 206) substitui, quomodoquidem compositum hoc e simplici *pigrior* defendi et explicari potest. Quam e diligenti deinde *pigrior* factus. Basilicensis quoque codex a prima manu quidem *repigritior* habebat, sed correctum postea et repositum est *repigrior*.

anomalum] Inaequalem. Anomala dicuntur signa, quando pro latitudine Zodiaci vagantur nec lineam naturalem sui corpus peragunt. VULCAN. et ab eo Gozz. — Quid sit anomalum nemo ignorat (conf. §. 325), in genere nimirum declinans a regula, hic declinans ab officio.

pervigilia] «Laborata pervigilia» primo ad spectu

Quae autem noctibus universis coelum, freta, tartarumque discutere, ac deorum omnium sedes curiosae indaginis perscrutatione transire, quae textum mundi, circulorumque volumina vel orbiculata parallela, vel obliqua decussata polose, et limmata, axiumque vertigines, cum ipsorum puto siderum

offensionem praebent. At si figurarum memineris, quibus noster studiosissime utitur, videbis hypallagen pro «a pervigili Philologia laborata.» Ita enim supra (§. 22) de ea dixerat: «Pervigil immodico penetrans arcana labore»; et infra (§. 124) «vigil ejus cura», atque (§. 38) incessabilis labor memoratur, deinde etiam (§. 143) per prosopopeiam Labor Philologiae «pedisequus ejusque alumnus» dicitur. Alios si perustrare volueris poetas, videbis Ovidium (trist. 2, 41) «vigilatorum laborum» dixisse, ac Claudianum, qui saepe Martiano exemplo fait, (bell. Get. 360) «pervigil labor.» Sed quid multa? Statius (Theb. 1, 341) sicut noster «laborata vita» scripsit, Virgilius (Aen. 1, 638) «laboratae vestes», Quinctilianus (2, 3. 6. p. 269 Spald.) «laboratam studio actionem» etc.

pallorem] Legisse videtur hunc Persii (3, 62) versum:

«At te nocturnis juvat inpallescere chartis.»

coelum, freta] Ita Hermes (in Stob. ecl. 1, 50, 8. p. 769 Heer.): «Homo siquidem animal est divinum, nec est cum terrenis brutis, sed cum diis coelestibus comparandus. Quin imo, si audendum est verum fateri, homo verus vel coelicolis est praestantior, vel saltem pari sorte potitur. Nullus enim coelitum descendit ad terram, coeli limitem deserens; homo autem ascendit ad coelum, illudque metitur: nec cum fugit, quae ima sunt, quaeve sublimia, ac reliqua omnia diligenter inquirat, quodque majus est, terram quidem haud dimittens in coelum attollitur; tam ampla est humanae naturae potestas.»

discutere] An *discurrere*, quia subiectit transire? Grot. — Praestat recepta lectio, quae etiam veterum librorum auctoritate firmatur. *Discutere* est cogitando inquirere. Geoz. — Posterius probo non obstante Darmstattensis codicis lectione *discurrere*.

textum mundi] Id est juncturam sive machinam. VULG. — Similiter Appulejus (de deo Socr. p. 140 Oud.) «texta corporum» scripsit.

obliqua] Locus mecastor luxatus. Sic sano: «oblique decussatos polos et climata.» *Decussare* pro dividere usitatum Martiano. *Climata* tum ex sensu, tum ex MS. litaris restitue. Sic et *oblique* pro *obliqua*. Error (?) tamen hic vetus: agnoscit enim cum glossa Isidori, in qua invenio: «Polose, alte. Polosas, altas.» Grot. — Quod saepe animadverti criticos, qui locum, quem non intelligunt, sanare sibi videntur, auctorem non semper totum ante oculos habere; hoc etiam in Grotio nunc reprehendendum est. Equidem nihil muto; nam si quid video, ex astronomia, quae infra (libro octavo) docetur, satis huius loco lucis affulget. Philologiam enim solere noster dicit numerare *circulorum volumina vel orbiculata parallela* (circuli sunt *paralleli* de quibus §. 817), vel *obliqua* (circuli *obliqui* §. 825), *decussata* (circuli, qui *colluris decussantur* §. 825), *polos* (v. §. 815. 816. 817), *limmata* (spatia inter circulos §. 837), *axiumque vertigines* (§. 815. 816. quib. add. §. 201). Grotii igitur in codice lituras, e quibus locum, mihi quidem non obcurum, emendaturus erat, neutiquam curio.

decussata] Sic scripsi pro *decussata*, quia Mar-

multitudine numerare, nisi haec Philologia gracilentia quadam affectione consuevit, quoties deos super ejusdem coactione instantiaque conquestos, quum eos concubiae aut intempestae noctis silentio quiescentes ad se venire inaudita

tianus ipse infra (§. 208) recte *decussare*. Cortius ad marginem libri Norimbergensis legit: «obliqua decussat polos climat.» Cui lectioni non solum obstat tertia verbi persona inter infinitos modos; verum verborum etiam sensus, siquidem illa decussatio ipsa Philologiae neutiquam tribui potuit, sed rei tantum cognitio. *Decussatio* autem est crucis instar persecutio, unde agrimensoribus lapis decussatus est, qui cruce signatus: licet hi *decus* cum *decussis* confundant. Plura de hac voce dabant Rigaltius (ad rei agrar. auct. p. 300 Goes.) et Cangius (ad voc. *Decusia*). Martianus igitur hoc loco directionem descripsit, qua circuli illi sese perseceant (conf. et not. ad §. 85). Atque pro enormi sua eruditione forsitan ad Platonem etiam respexit, qui (in *Tim.* p. 36 Steph.) orbium coelestium curans in speciem Graecae litterae X sese perseceare docuit. De voce *polose* pro *alte* vel *prope polos* conf. Cangium.

limata] *Limma* Macrobius quidem (somm. *Scip.* 2, 1, f.) explicat semitonium: sed nostro spatium est inter orbis coelestes, siquidem et tonos et hemitonios pro spatii usurpat (§. 169. 171. 181. 182. 194. 196 — 198). Sed conf. superiorem notam (ad §. 11).

Philologia] Sic, non *Philologiae* legendum esse patet e codicibus Monacensibus (C. D. E. G.), Britannico, Bodleiano primo, Hugiano, et teste Arntzenio (misc. p. 206) etiam Vossiano.

gracilentia affectione] Sic scripsi e cod. *Dread.* pro Grotiano *adfixione*. Intellige tantam Philologiae affectionem, ut *gracilis* inde facta esset. Paulo etiam superius de ejus *vigiis* et *lucubrationum*

perennium pallore sermo erat. Tales figurae nostro familiares sunt. Sic infra (§. 140), postquam inter divos recepta Philologia, «*gracilentia* ejus perit *macies*» (conf. §. 109 et *Vellejum Paterculum* 1, 17, 2. p. 114 ibique *Burm.*)

coactione] Unde supra (§. 22) de Philologia: «*Jus habet ista deos urgens in jussa coactos.*» *instantiaque*] Grotius *constantia*; Cortius in *Guelferbythano* codice legit *hiantia*, quod glossa addita explicat *desiderio*. Secutus equidem sum codices *Dresdensem*, *Cantabrigiensem*, *Basileensem*, atque *Bongarsii*, qui omnes *instantiaque* habent: itaque correctum etiam in *Britannico*, ac *Monacensi* (G).

concubiae] Quod jam Grotio subduerat substituendum esse ei, quod in editis erat, *consubiae*, optimi confirmarunt codices *Basileensis*, *Darmstadiensis*, *Bongarsianus*, vetustissimus *Scriverii* (ap. *Oudend.* ad *Appulej.* I. p. 151), et *Vossianus* (ap. *Arntzen.* in *misc.* p. 206). De voce conscrendus *Nonius Marcellus* (p. 91). Dici enim divisio docente *Macrobio* (*Saturn.* 1, 3) haec erat: «Primum tempus dicebatur *mediae noctis inclinatio*, deinde *gallicinium*, inde *conticum* quum et galli conticescant, deinde *diluculum*, inde *mane*, deinde de mane ad *meridiem*, hoc est ad *medium diei*, inde jam vocatur tempus *occiduum*, et mox *suprema tempestas*, deinde *vespera*, deinde *concubia*, et inde *intempesta*. Haec, inquit, est dici civilis a Romanis observata divisio.» Addit deinde ad majorem sibi de voce *concubia* conciliandam fidem quosdam *Ennii* versus. Eadem fere apud *Appulejum* (*metam.* 2. p. 151 *Oud.*) reperies.

quadam obsecratione compelleret? Tam vero abest, ut sub hac possit pi- 38
grescere intricarique Cyllenius, ut commotis ab eadem suscitatisque pennis
extramundanas petere latitudines urgeatur. Cur igitur, rex optime, differantur
nuptiae, quum pro sola Atlantiadae solertia duos pervigiles repromittam?
Haec quum Juno affixa, ut adhaerebat elatiori plurimum Jovi, acclinatis ejus 39
auribus intimaret, de quodam purgatoris vibratorisque luminis loco allapsa

obsecratione] Barthius (advers. p. 1242) de ma-
gia intelligit, sed diversis modis interpretari hoc
verbum possumus. Poetas forsitan noster inuit, qui
deos Musasque saepe advocant, ut sibi adesse ve-
lint. At solutae etiam orationis auctores deos in
auxilium vocasse testis nobis Varro est (de R. R.
1, 1, 4 et 7. p. 144 Gesn.). Praeterea qui mythos tra-
ctant philologi semper deos in scenam producant.

tam] Unus tantum codex Monacensis (B) tamen
praebet, Hugianus jam, nullas autem tantum.
Nihil tamen mutare ausus sum.

intricari] Retardari. *Tricae* enim dicuntur im-
pedimenta gressuum. VULCAN. — Vide Nonium. A
Cicerone (ap. Gell. 6, 2 f.) «intricari Chrysippus»
dicitur, id est, laqueis sese implicare.

pennis] Respexisse videtur Graecum *πτεροῦν*
et *ἀναπτεροῦν*, quod, ut Beckius ait (ad Aristoph.
Aves 1444), proprie est *alas addere*, sed tropice
excitare aliquem ad agendum, ad suscipiendum ali-
quid. Respexit etiam forsitan Platonem (Phaedr.
p. 251 Steph.).

extramundanas] Uno verbo. Sic et alibi, et
ultramundanus. Usitata haec Afris. Graec. — Confer
inferiora (§. 185. 910) et Appulejum (I. p. 204
Oud.). E Neo-Platoniorum doctrina haec expli-
canda sunt, sicut et infra (§. 202) deus ille *em-
pyrico* mundo gaudens. Latine enim reddit Grae-
cum *ὑπερκόσμιον*, quo Jamblichus et Sallustius
philosophus utantur duo decorum genera distinguen-
tes: *ὑπερκόσμιος* et *ἐγκόσμιος*, ut Sallustius

(6, p. 25 Gal.), sive ut Jamblichus (8, 8, p. 163)
περικόσμιος.

differantur nuptiae] Ita codex Dresdensis. Apud
Grotium vox *nuptiae* negligenter omissa, quam
tamen in anterioribus editionibus exstaret.

Atlantiadae] Grotius edidit *Athlantidae*, quod
corrigendum erat e Martiano ipso (§. 726).

pervigiles] Ita reposui Monacensium codicem
(B. D. E.) auctoritate pro Grotiano *vigiles*. Philo-
logia etiam supra (§. 22) *pervigil* inmodico pene-
trans arcana labore dicebatur.

elatiori] Male in Vossiano codice (Arntzen.
misc. p. 206) et in libro Norimbergensi legitur
alacriori. Junone enim elatior Jupiter, id quod
paulo post repetit. Ovidius (met. 1, 178) de Jove:

«Celsior ipse loco, sceptroque innixus eterno.»
Augustinus (de civ. dei 4, 10) «Jovem esse aethle-
rem, Junonem aërem, junctos quidem, sed alterum
superius, alterum *inferius*.» (Conf. §. 66 not.).

intimaret] Vox est posteriorum seculorum. Graec.
— Non noster tantum saepissime ea utitur (§. 516.
587. 724. 727. 743 f. 867. 963) sed Ammianus
etiam, Solinus, Prudentius, Arnobius, Tertullia-
nus, alii (conf. Elmenhorst. ad Arnob. p. 172. et
doct. interpr. Spartani ad Pesc. Nigr. 7, et ad
Capitol. Ver. 1).

purgatoris] E Diodoro haec hausisse videtur
Ille enim (1, 12) aërem (melius aetherem) Athe-
nam appellatam Jovisque filiam et virginem puta-
tam esse tradit, ideo quod aër suapte natura cor-

sensim Pallas corusea descendit, atque ita ut videbatur vertici Joviali inhaerere, supervolans tandem constitit sublimiore quodam annixa suggestu. Quam quum Jupiter, ut jugali elatior adhaerebat, de proximo contiguoque suspexit, sic exorsus est: O virgo nostri pars melior, opportune votis intermixta Majugenae,

ruptioni non obnoxius sit et summum universi mundi locum occupet; unde etiam fabulam originem traxisse, e Jovis vertice illam natam esse (Strab. 14. p. 655. 667; 16. p. 744). Clarius etiam Augustinus (4, 10) Minervam aetheris partem superiorem tenere, ideoque a poetis originem ejus de Jovis capite esse fictam (add. eund. 7, 16). Nostro eadem «Celsior una Jove flammantis circulus aethrae» (§. 568) appellatur. Seneca (de ira 3, 6. p. 44 Lips.): «Pars superior mundi et ordinatio ac propinqua sideribus nec in nubem cogitur, nec in nubem cogitur, nec in tempestatem impellitur, nec versatur in turbinem: omni tamulta caret, inferiora fulminant.»

allapsa] Legerat illud Ovidii (met. 3, 101):

— — — *superas delapsa per auras*

Pallas adest.

Sed et *allabi* Virtutem et Voluptatem ad Scipionem fixerat Silius (15, 21).

Pallas] Ut trias completeretur, Minerva addenda erat. Veteres enim solebant Jovem, Junonem et Minervam jungere (Pausan. 10, 5, 1. Cic. in Verr. 3, 14. Liv. 6, 16. Dio Cass. p. 655 Reim. Dion. Hal. 3. p. 201 Sylb. Ovid. fast. 5, 231. Macrob. Sat. 3, 4. et inscript. ap. Fuchs. in hist. Mogunt. I. 20). «Prudentes Etruscae disciplinae ajunt», inquit Servius (ad Aen. 1. 422), «apud conditores Etruscarum urbium non putatas justas urbes fuisse in quibus non tres portae essent dedicatae et votivae, et tot templa, Jovis, Junonis, Minervae.» Sic Romae etiam in Capitolio (cf. eund. ad Aen. 2, 225), ubi ad Jovis epulam ipse in lectum, Juno autem

et Minerva iu sellas invitabantur (Valer. Max. 2, de matrim. 1, 2. p. 119 Torr.) et P. Victor (regione 8) retulit: «In templo Jovis optimi maximi erant tria delubra, medium Jovis, dextram Minervae, laevum Junonis.» «Nec defuerunt, Arnobius (3. p. 123) inquit, «qui scriberent, Jovem, Junonem, Minervamque penates existere, sine quibus vivere ac sapere nequeamus, et qui penitus nos regant calore ac spiritu» (conf. §. 41). Copiosius eadem Macrobius (1. laud.) explanat. Tertullianus (ad nation. 2, 12) e Varrone repetit, antiquissimos hos esse deorum. Adde Valerium Maximum (3, 10. p. 517 Torr.).

vertici Joviali] Arnobius (3. p. 118, add. 4. p. 137) «Minervam aetherium verticem esse» scribit «et summitatis ipsius summam.» Macrobius (Saturn. 3, 4) iisdem fere verbis «Minervam summum aetheris esse cacumen» tradit, alioque loco (1, 17 f.): «Porphyrius testatur», inquit, «Minervam esse virtutem Solis, quae humanis mentibus prudentiam subministret. Nam ideo haec dea Jovis capite prognata memoratur, id est, de summa aetheris parte edita, unde origo Solis est.» Unde Ovidius (fast. 6, 427) «aetheream deam» eam appellat. Adde Cornutum (20. p. 185. Gal.). Eodem spectat in proxime sequentibus «sublimior suggestus»; aether enim summum omnium, quem deus, ut Ovidius ait (met. 1. 67):

— — *superimposuit liquidum et gravitate carentem*

Aethera, nec quidquam terrenae faecis habentem.

est] Supplevi hoc e Darmstattensi codice.

quae sive Deliacis vocibus permulsa descendis, sive absque te Jovis non erat foruare consilium, seu consensus noster ne mutilus videretur appropere: novris tamen Philologiae Cyllemiam nuptias postulare. Nondum mea prompta sententia est; exspecto quid suadeas. Novi quippe quam ejusdem virginis inaccessibilis labor tibi semper acceptus, et ut e tuis numeretur illa pedisequis. Par est igitur ipsa praesertim decernas, quidquid de ejus connubio provisura dispensas. Tunc Pallas aliquanto submissior, ac virginalis pudoris rubore 40 suffusa, oculosque poplo quod rutilum circum caput gestabat obnubens, im-

pars melior] Quippe Jovis e capite procreata. Sic Platoni (Crat. p. 467 Steph.) nomen Ἀθήνη, quasi ἡ θεονόη, θεία νόησις erat. Observat Faber (ad Apollodor. p. 164): «quod de nativitate Palladis ad oram fluvii Tritonis scribunt negae sunt. Τριτάει vox est Aetolica, quae caput significabat.» Scholiastes Aristophanis (Nabb. 965) id firmabit. Et quamvis Horatius (carm. 1, 12, 19) secundum post Jovem ei tribuat locum, noster tamen infra (§. 567. 568) eam ingenium mundi, prudentiam sacram Tenantis appellat, quae sit melior una Jove. Ovidius etymon nominis captae (capitae) ita (in fast. 3, 857) investigat:

*Nominis in dubio causa est: capitale vocamus
Ingenium solers: ingeniosam dea est.*

*An quis de capitis fertur sine matre paterni
Vertice cum olypeo presiluisse suo.*

Unde alii etiam (Cornutus 20 p. 184 Gal. et Fulgent. myth. 2, 2) Minervam ideo de Jovis vertice natam esse dicunt, quia ingenium positum sit in cerebro. Valerius Flaccus (4, 542) eam Jovis appellat optimam prolem. Praeterea ad dictionem quod attinet, in memoriam nobis revocantur illa Virgilio (georg. 2, 40) «haec pars maxima nostrae», vel sentio illius apud Gallum (1, 5): «perit pars maxima nostrae», vel Rutillii (itin. 493): «nostrae pars maxima mentis.» Adde Juvenalem (15, 153).

consilium] Minerva enim ipsa apud Homerum (Od. 5, 298) «ἐγὼ δ' ἐν πᾶσι θεοῖσι, inquit, Μῆτι τέ κλέομαι.» — Athenis autem Antiphon (orat. pro Choroeta c. 45) tradit: «ἐν αὐτῷ τῷ βουλευτηρίῳ Λὸς βουλευτῶν καὶ Ἀθηναῖς βουλευτῶν ἱερὸν ἔστι καὶ εἰδιόντες οἱ βουλευταὶ προσέχονται.» Memorata digna praeterea sunt, quae ex Orphici recentioris cujusdam doctrina Suidas (h. v. p. 740) tradit, nempe «summum aetherem omnipotens antiquissimum esse, quo rupto lumen terram illustrasse, quod nominari βουλήν, φῶς, ζωήν.»

mutilus] Vossianus codex inutilis, quod non spernendam est. Antr. (misc. p. 206) — Mihi tamen praeferenda esse vulgaris lectio videtur. Modo enim distrat, Palladem partem Jovis esse meliorem; hac igitur parte deficiente totam mutilam esse sequatur.

inaccessibilis] L. e. continuus. Fulgentius: «publicae inaccessibleiter vexantur actiones.» Et Capella libro 20: «Superam inaccessibleiter pectorum arcana tenerunt.» Gozz.

poplo] De Palladis poplo passim auctores, et Servius ad illud Aeneidos (1, 490):

«Crinibus Iliades passis peploque ferebant.»

De poplo Minervae apud Athenienses conf. Meurs. lectt. Att. II. 12 et Boeckhins de trag. gr. princ. p. 492. Jam apud Homerum (H. 6, 273) pepulum

probabat aliquantum, quod super nuptiis virgo conseditur, praesertimque ejus, quam propter consociationis officia manere cuperet semper intactam. Deditur praeterea hujusmodi adhibere consensum, quum ita expers totius copulae censeatur, ut neque de ulla commixtione progenita, neque ipsa procreare quidquam Arithmetica teste monstratur. Ac tunc septem radiarum

Minervae offertur. At ibi vestis est, ut plerumque apud antiquos; noster pro velo accipere videtur, ut haud scio an etiam Claudianus (de nupt. Hon. 123):

*Et crines festina ligat, pepulumque fluentem
Allevat et blando spirantem numine ceston
Cingitur: cet.*

Arithmetica] Arithmetica teste *ἑπτὰς* Palladi comparatur, quod ex nullo numero duplicato conflata sit, neque ex ea duplicata nascatur numerus, qui sit intra decadem, quemadmodum Pallas omnis copulae virilis ipsa expers est, et sine copula procreata. Sic infra ad Palladem:

— — — — *ἑπτὰς in numeris* — — —

et in Arithm. ad Heptada: »Quae quod naturae opera sine foeturarum contagione conformaris, inter deos Tritoniae virginis vocabulum possedisti. Macrobius de Heptada: »Haec autem numero, hoc est septenario (Glossema), adeo opinio virginitatis inolevit, ut Pallas quoque vocitetur cet. GAVR. — Quae de septenario numero dicenda erant, ea in palaeographia critica jam congressi (P. III. §. 244—267). Conferendus praeterea Arnobius (L. 7. p. 227). Quod autem neque gignere, neque gigni septenarius numerus dicitur, de primo numerorum ordine intelligendum est, quem primum versum noster (§. 245 seqq.) appellat, in quo nullus est numerus, cujus multiplicatione septenarius gignatur: quemve multiplicando ex se gignat.

ipsa procreare] Editi: »*ipsa procreare*»; Dresdenensis codex »*ipsam procreare*»; plurimi autem codices, Leidensis (Munck. ad Hygin. p. 46), Mons-

censes (B. C. D. E. G.), Basileensis, Darmstattensis, Britannicus, Cantabrigiensis, et ille etiam, quo Cartianus usus est, »*ipsa procreare*». Pendet nimirum primus casus *ipsa* a verbo *monstratur*.

»*se tunc*] Pro Grotiano at tunc, Basileensis, Guelferbytana, Darmstattensis, Reichenanensis, et qui ad Norimbergensis libri marginem laudatur.

septem radiarum] Haec corona perfecta scientia septem artium designatur. Pallas autem summam sapientiae figuram tenet: Philologia typus est rationis; Mercurius symbolum sermonis. Plerumque ergo dum philosophi posthabita ratione cultui sermonis insistunt et minus inquirendae veritatis studium gerunt, Pallas, quae typum tenet sapientiae, quaeque solet rationis curam, non verborum gerere, fugere videtur. Quae fugiente corona septem radiarum aperitur, quia, quum sapientia verborum oratum negligit, septem liberalium artium scientia demonstratur. Non ergo detrectat Pallas nuptias Mercuri et Philologiae; sed interesse recusat, quia sapientes debent quidem scientiae et eloquentiae studere, plus tamen inquirendae veritati operam dare. VULC. — Verum videre virum doctum affirmare nolim: quamquam Laurentius Lydus (aetate Apr. 46 p. 222 Roeth.): *ὁ δὲ ὀλίγονος τελεώτητος δειγμά ἐστι*. Hoc totum cartum, numerum septenarium a nostro tam Minervae quam virginitati (§. 738), pudori igitur virginali, tribui. Praeterea non reticendum, in Virginitati, signi coelestis, veste itidem septem esse stellas (Hygin. astr. 3, 24. p. 445. Munck.) et in concilio deorum a Luciano (15. p. 192)

coronam salivaga virginitas remandavit, ne futurarum causis et copulis interesset. Quia tamen ejus optaverat Jupiter exegeratque consilium, suadet deos maritos deorumque grandaevas in haec decernenda conduci. Quippe convenire Cyllenio, ut pro officiorum praemiis potissimum favor coelitus ejus viacula sanciret. Augustus quoque fieri Joviale decretum, quum costu-
deorum attestante depromitur, ipsamque nupturam deo convenire non posse, nisi super senatus consulto mortalis esse desineret. Id genus plurima suadenti
Tritonia, regum conjugum uterque consensit. Ad mox Jovis scriba prae-

etiam fingi septem quatuordecim (*επτακοσίων*) majorem deis eligendos.

remandavit]. Pariter Claudianus Minervam Gorgone ora revulsa. (de raptu Proci. 2, 205) ut praetentis aperire cristas. (206) sinit. Attonem vide ne potius praegnantur dictum sit pro *veloxit*, deponit coronam, adeo ut nudam ejus caput appareret neque corona virginalis deliberationibus de matrimonio interesset.

futararum]. Sc. nuptiarum. VULO. — Lege futurarum aut futurarum rerum. GORT. — Sed recepta veterum editionum lectio non sollicitanda est: subintelligendum enim nuptiarum. GORT.

maritas] In MS. deos maris; optime. GORT. — Hand approbandum. Licet enim Grotio facile per-
otidamus, e neglecta pronuntiatione litterae H sensu petuisse maris pro mares, necnon tamen orationis; quandoquidem de matrimonio agitur, vocem maritus potestque videtur, quam reliqui omnes libri habent. Temere igitur Grotius deos maris in contextum recepit.

coetu deorum] Suaserat id (§. 35) jam Apollo. super]. Hoc est de consilio senatus. Phronesis enim, mater Philologiae, mortalis fingitur fuisse, ideoque et Philologia mortalis. VULC. — Legendum superi S. C. Infra enim sic loquitur, et in Geometria ecclesiis S. C. dixit GORT. — Ita quam-

vis infra (§. 36. 676) legantur, hoc tamen loco omnes libri, tam editi, quam scripti, super habent: Quo magis Grotium in eo reprehendimus, quod in textum intravit superi, praesertim quum altera et sententia recte nullo negotio defendi possit, modo illud super pro adverbio accipiamus. Primum tamen agitur de eo quod fieri Joviale decreto debeat, deinde vero additur, quid insuper senatus consulto confirmari necesse sit. Super enim pro insuper vel ab optimis scriptoribus poni testis est Ovidius (met. 12, 206):

— Dederatque super, ne sanctus ullis
Vulneribus feri ferrove occumbere posset.

regum] Hic rex (uterque) poni pro rege et regina recte monuit Moncher. ad Hygin. fab. 100; adde notis ad Livium E. 20. Notandum vero, quod in Vossiano illud conjugum, ut saepe, scribitur conjugium. ARNTZ. (misc. p. 206) — Jupiter nimirum *βασιλεύς* (Pausan. 8, 56, 5. 4. Arrian. 5, 5. p. 187. Raph.) sive rex (Virg. Cir. 520. Aen. 2, 648, 10. 112. Ovid. fast. 3, 354. Sil. 3, 217) appellabatur, pariter atque Juno regina (Aen. 1, 46. 7, 373. 620. Ovid. 6, 37. Sil. 7, 78. Plant. Cist. 2, 1, 37. Cic. in Verr. 5, 72. Liv. 5, 21. 27, 57. Arnob. 4. p. 144. Victor urb. region. 13) id quod in lapidum etiam titulis observatur (Grut. A. 7. 8, 12. 5, 3—6. 7, 1 sequ. 24, 6. 7. 26, 8. 1063, 4. 1065, 4,

cipitur pro suo ordine ac raris modis coelicolas advocare, praecipueque senatores deorum, qui penates forebantur Tonantis ipsius, quorumque nomina quoniam publicari secretum coeleste non pertulit, ex eo quod omnia pariter
 42 repromittunt, nomen eis consensione perfecit. Vulcanum vero Jovialem ipse Jupiter poscit, licet nunquam ille de sede cœrusca descenderet. Tunc etiam

5. 7. Fuchs Mog. I. p. 6. 11. 20. 22. 23. 26. 30. II. p. 1. 232. 266. 408; conf. infra §. 68).

scriba] Constat Parcas esse exceptrices et arcarias Jovis. VULCAN. — E sequentibus hoc quidem patet; sed scriba hic singulari numero profertur; nisi ita accipere volumus, ut supra (ad §. 3 in nota) legimus de Parcis: »*scribit*«. Ceterum Grotius, licet observasset lectionem in voce *scribae* variare, edidit tamen *scribae*, et sic cum aliis Arnobianus quoque (misc. p. 207 f.) legit; Oudendorpius contra (ad Appulej. I. p. 202) e codice praebet *scriba* aequas ac Hugianus codex, quod eo magis praetuli, quo certius infra (§. 705); similiter legitur »Geometria praecipitur.« Eadem verborum constructio est in *jubetur* et *jussitur* apud Catonem (de R. R. 24, 1. p. 32 Gesn.).

penates ipsius Tonantis] Cave vulgari sensu nomen illud accipias, quo res divinae penatibus ab hominibus fiebat. Hoc loco penates Jovis consiliiarii sunt intimi. Interpretatio petenda ex hisque Arnobii (L. 3. p. 123) verbis est: »Nigidius — exponit, disciplinas Etruscas sequens, genera esse Penatum quatuor, et esse Jovis ex his alios, alios Neptani, inferiorum tertios, mortalium hominum quartos; inexplicabile nescio quid dicens.« Sed vide Camdeni praelect. acad. p. 694 sequ. et Malleri Etrusc. II, p. 87. Eorundem infra (§. 46) sedes indicantur in prima coeli regione.

secretum] Haec quoque ex Arnobio explicanda, cujus verba (L. 3. p. 123) haec sunt: »Varro, qui sunt introrsus atque in intimis penetralibus coeli

deos esse censet quos loquimur, nec eorum numerum, nec nomina sciri. Hos *Consentes* et *Complices* Etrusci ajunt et nominant. Idem esse videntur quos Seneca (nat. qu. 2, 41 f. p. 715 Lips.) »*deos superiores et involutos*« vocat.

ci] Ita omnes fere, Basiliensis, Darmstadtensis, Monacensis (B. C. D. E.), Bodlejannus primus, Britannicus, Cantabrigiensis, et in margine a Grotio laudati codices. Male vulgo *ejus*.

consensione] Meminit Arnobius deorum Consentium et alii. Haec forte pertinet antiqua inscriptio Spoletana: »Consentio deorum Mariana Soromene imperio fecit.« Gronz. — Ipsi »*Diis Consentibus*« duas dicatas inventas apud Gruterum (p. 3). Quos Martianus a *consensione* appellatos censet, alii a *consulendo* (Voss. Etymol. I. lat. p. 154), alii quasi *ὀνομαστες* a *onus* et *esse*, ut *praesentes* a *prae* et *esse*, cf. Malleri Etrusc. T. II, p. 81, qui Arnobii quoque loco (III. extr.) utitur. Praeterea observandum, Martianum *Consentes* distinguere a »his senis collegis Jovis«, quos plerique ipso illo nomine insigniunt.

Vulcanum Jovialem] Haud scio an praeter Martianum nemo quisquam ejus meminerit. Sed facile intelligitur distingui hunc deum ab illo sine patre nato, de quo infra (§. 87). Jovialis enim Vulcanus pater Jove (Homeri II. 1, 578. Apollodor. 1, 3, 6. Cornut. p. 181 Gal.) sive Aethere (Cic. N. D. 3, 21), qui idem est, procreatus erat. Cognomen praeterea illud aliis etiam diis tribuitur; ita Joviam Venerem (Grut. inscr. 59, 8), Jovialem

ut inter alios potissimi rogarentur ipsius collegae Jovis, qui bissemi cum eodem Tonante numerantur, quosque distichon complectitur Ennianum:

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovi, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Genium (Arnob. 3. p. 123. 125) et Jovium Herculem (Grut. 18, 4) inscriptiones produunt.

rogarentur] Invitarentur, advocarentur, proprie ad coenam. Apulej. met. Lib. 1: *Rogat te inquit. Gaor.*

bissemi cum eodem] Prorsus ut Plautus (Epidie. 5. 1. 4):

«Si undecim deos praeter sese secum adducunt
Jupiter»

et Ovidius (met. 6, 72):

«Bis sex coelestes medio Jove sedibus altis
Augusta gravitate sedent» — — — — —

Plato quoque (in Phaedro p. 246 Steph.) Jove primo nominato addit «τῶν δ' ἕκσται θεοῖα τὰ θεῶν τε καὶ δαιμόνων κατὰ ἕνδεκα μέρη κενοβημήνη.» Infra noster iterum (§. 914) «bissemi numina» laudat eaque *Hetruscorum* esse observat, qui quidem locus eorum theologiam illustrans probe notandus. Aegyptiorum duodecim deorum jam meminit Herodotus (2, 4), in quibus tamen Herculem (Aegyptiacum) fuisse (2, 45) dicit. Graecorum duodecim deos memorant Plato (de legib. 8. p. 745 Steph.), Apollodorus (2, 7, 2 et 3, 14, 2), Pindarus (Olymp. 11, 51), Strabo (13. p. 606. 622 Casaub.), et Pausanias (1, 3, 2. 1, 40, 2. et 8, 25, 5). Quibuscum conferre licet Plinium (38, 10, 36). Sed memorata omnino digna sunt, quibus Sallustius philosophus duodecim illos distinguit. Sic enim docet (a. 6. p. 254 Gal.): «mundum efficiunt Jupiter, Neptunus, Vulcanus; animant Ceres, Juno, Diana; adaptant Apollo, Venus, Mercurius; custodiunt Vesta, Pallas, Mars.»

Ceres] In Vossiano legitur *Ceresque*: sed male illud *que* intrusum est a librario nesciente primam in *Diana* recte produci, ut docuit Heinsius (ad Ovidii met. 8, 353) ubi eadem ratione peccatum est. Arniz. (misc. p. 206) — E nominis nempe origine prima syllaba producenda; quam quidem originem qui ignorarunt, eam corripuerunt, ut in multis aliis, praeter Vossianum, codicibus, Bongarsii, Britannico, Cantabrigiensi, Gualsferbyano, Basileensi et Dresdensi fecerunt.

Jovi] Alii *Jupiter*. Quo factum est, ut scholastae ad hosce versus haesitando deliberarent quo modo legendum esset ut versuum numerus constaret. Ita glossa Monacensis (E) legi vult *Neptunus*, additque «aliter scandi non potest.» Vulcanius autem haec adnotat: «Sciolas aliquis reposuit *Jupiter*, omnemque versus rationem sustulit. Legendum itaque est *Jovis*, sed nominandi casu, ut veteres id nomen usurpabant. In scansione autem eliditur ultima litera S, more Enniano, et constat versus.» Landare etiam poterat Lucilius (v. Gerall. ad Albinovan. eleg. 1, 23. p. 7). Edidit quidem Grotius *Jupiter*; sed codicem, que usus est, habuisse *Jovis* ex addita colligo nota, qua scripsit: «*Jovis*. Citantur hi versus et ab Apulejo. Nominativum *Jovis* inter recentiores et Hyginus usurpat.» Unde patet illud *Jupiter* vitio vel amanuensis vel typographi tribuendum esse: quod tamen non advertit Walthardus in repetita Martiani editione. Onuphrius Panvinius (de lud. Circens. 2, 2. in Graev. thesaur. X. p. 385) et Vossius (v. Burmanni anthol. Lat. I. p. 1) apud nostrum legendum *Jovi* esse

43 Item et septem residui, qui inter duodecim non vocantur; post hos quamplures alii pro suis gradibus coelites, ac deorum omnis populus absque

probe observarunt. Nam ita etiam Appulejus (de deo Socr. p. 121 Oud.) habet, quem a Martiano saepe exscriptum esse quilibet videbit, qui utrumque legerit. Sed multo etiam magis scire refert, quo pacto Ennius ipse versum illum scripserit. Hunc *Jov?* scripsisse Ludovicus Vives (ad Augustin. de civ. dei 4, 23) testatur, cujus auctoritas eo major esse debet, quo certius constat (vid. ad Aug. 2, 21. et Fabric. bibl. Lat. 4, 1. p. 29 Ern.) Ennii eum editionem molitum esse. Omnibus igitur illis perpensis eo adductus sum, ut *Jov?* in textum reciperem. (Conf. Cup. in Harpocr. p. 69. Reines. inscr. p. 4. Gyrald. op. I. p. 18. Vosa. idolol. 1, 14. Montf. antiqu. expl. praef. p. 94 et T. L. p. 35. Casal. de ritib. p. 100).

septem residui] Habebat Grotius «Item ex his septem residui.» Unde animadvertibat: «quomodo septem, quum duodecim nominarit? At quinque praesentes jam erant, Jupiter, Juno, Mercurius, Apollo, Pallas. Septem igitur alii advocati, et magna turba, quae isto numero non erat comprehensa.» Ingeniosa omnino haec est explanatio, quam tamen glossae debebat Grotius, Grotioque Goezius. Nihilominus superiorem praefero lectionem, quam Cortius ex libris scriptis Guelferbytanis prodidit, et quacum Monacenses (C et E), Britannicus, Cantabrigiensis, et Bodlejanus primus concinunt, nisi quod hi particulam *et* omittunt, quo parumper, aut nihil, a superiori differunt. Obstat certe Grotianae explicationi illud *item*, quo innuitur, praeter duodecim jam nominatos, septem etiam residuos quosdam esse convocatos. Neque Grotius, neque Goezius, fontem detexerunt, e quo Martianus sua hauserat. Deos enim Maximus Tyrius (17,

12. p. 337 Reisk.) *ὄρατὸς* et *ἀφανείς* distinxit, quorum priores Appulejus (de deo Socr. p. 119. 121 Oud.), e Platonis doctrina, Solem, Lunam et quinque vagas dicit, posteriores autem deos *con-sentes*, quos considerare non datum sit. Ita et Ovidius (trist. 4, 4, 20) de diis:

«*Quorum hic aspicitur, creditur ille deus.*»

Praeter duodecim igitur residui nostro sunt septem Planetae, siquidem hoc loco alios vult haberi Solem, Lunam, Saturnum, Jovem, Martem, Venerem, et Mercurium, *planetas* conspicuos; alios Apollinem, Dianam, Saturnum, Jovem, Martem, Venerem, et Mercurium, *deos νοητούς*. Superiorem etiam loco (§. 29) ad coelum adscendentes Apollinem et Mercurium, illum in solem, hunc in planetam transmutari sinxerat: et inferiori (§. 741 f.) septem diis aperte planetas designat. Distinguendi igitur hi a veris diis. Atque hoc pacto locum sane Müllero etiam (Etrusc. II. p. 84) obscurum equidem interpretor. Ipse Cicero (de N. D. 3, 20) «Solem inquit deum esse Lunamque, quorum alterum Apollinem Graeci, alteram Dianam putant.» Adde Appulejum (de dogm. Plat. p. 203, et de deo Socrat. p. 127 Oud.).

omnis] Meliorem hanc lectionem e libro Norimbergensi, Hugiano codice, Vossiano (Arntzen. misc. p. 208), et excerptis Bondami (lect. var. p. 54) recepi. Grotius habebat *omnium*. Hosce deos Lucianus (Jap. trag. p. 231 Bip.) lepide, ut assolet, *νανόμους* appellat, et *ἀναπληροῦντας μόνον τὴν ἐκκλησίαν*. Ovidius (met. 1, 173. 593; fast. 5, 20) aliique (Senec. epist. 110. Martial. 8, 50, 3. Prudent. c. Symm. 1, 27) *plebem* sive *de plebe* deos nuncupant. Statio (Theb. 1, 205) sunt

impertinentibus convocandi. Nec mora: milites Jovis per diversas coeli regiones 44
 appropierant: quippe discretis plurimum locis deorum singuli mansitabant, et
 licet per Zodiacum tractum nonnulli singulas vel binas domos animalibus titu-
 larint, in aliis tamen habitaculis commanebant. Nam in sexdecim discerni di- 45

— — — — — turba vagorum

Semideum, et summis cognati nubibus amnes,

Et compressa metu servantes murmura venti.

Claudio (rapt. Proserp. 3. 15)

— — plebejo stat cetera more juventus

Mille amnes. Liquidis incumbunt patribus udae

Najades et taciti mirantur sidera Fauni.

Quendam deorum, Arnobius (3. p. 304) inquit,
 »populum plebejae multitudinis faciunt.« Qui qui-
 dem populus Graecis *δαίμόνων δῆμος* est (Span-
 hem. ad Callim. p. 60).

absque impertinentibus] Excerpta nostra manu-
 scriptorum: »absque discordantibus impertinentibus.«
 Per impertinentes eos intelligo, quibus certas quas-
 dam ab causas deorum concilio adesse, Jovisque
 in conspectum advenire, denegatum fuerat, quales
 sunt praeter alios Manes, quos ideo pag. sequ. re-
 futatos dicit »quod hi in conspectum Jovis non
 poterant advenire.« BONDAM (misc. p. 54) — Quam-
 vis vir doctus vocem *discordantes* defendere studeat,
 et copulativam post eam inserere jubeat, ego tamen
 nil nisi glossema esse illud *discordantibus* censeo,
 praesertim quum a reliquis omnibus libris id exsulet.
 Praestat igitur legere, ut in vulgata est, idque
 explicare »praeteritis iis, qui eo non pertinerent.«
 Apud solum Martianum hoc duabus praepositioni-
 bus auctum verbum legi, sed quamquam talis prae-
 positionum cumulatio seriori maxime aevo invaluit,
 legimus tamen apud optimos etiam scriptores »irre-
 vocabilis, impervius«, et similia, quin apud Virgi-
 lium etiam *imperterritus* (vide Quintilian. 1, 5, 65.
 p. 132, ibique Spaldingium).

milites Jovis] Iterum noster infra (§. 63) horum

mentionem fecit, atque ego alio loco (pal. crit. III
 §. 480. IV §. 698) hoc militum genus comparavi
 cum illo astrorum officio apud Graecos (Max. Tyr.
 19, 6. f. p. 33 Reisk.) et *ἡρώων* apud Hebraeos.

appropierant] Apud Claudianum (rapt. Pros. 3,
 3) Iridis hoc negotium est, deos ad concilium vo-
 care, namque

»Illa colorato Zephyros praelapsa volatu

Numina conclamat pelagi, Nymphasque morantes

Increpat, et fluvios humentibus evocat antris.

Ancipites trepidique ruunt» cet.

animalibus] Zodiaci signa innuit, in quibus de-
 orum planetarum mansiones sunt, quas alio loco
 (in palaeogr. crit. III §. 282 et 305) uberius ex-
 plicavi, et quinam planetae bina habeant domicilia
 demonstravi (conf. Serv. ad Virg. georg. 1, 53).

sexdecim] Ex Etrusca disciplina. Cicero (div.
 2, 18): »coelum in XVI partes dividerunt Etrusci.«
 GNOT. — Cf. Serv. ad Aen. 8, 427. Clarius Plinius
 (2, 54): »In sedecim partes coelam — dividere
 Thusci. Prima est a septentrionibus ad aequinoctia-
 lem exortum, secunda ad meridiem, tertia ad aequi-
 noctialem occasum, quarta obtinet quod reliquum
 est ab occasu ad septentriones. Has iterum in qua-
 ternas dividere partes, ex quibus octo ab exortu
sinistras, totidem e contrario appellavere *dextras*.«
 Locus hic prae ceteris notandus. Adde e recentio-
 ribus Müllerum (in Etrusc. II. 127 sequ.) eo liben-
 tius, quo facilius in sequentibus interpretatio ejus
 cum mea, si forte erraverim, conferri possit.

discerni dicitur] Ita ex Hugiano, Cantabrigiensi,
 Britannico, Darmstattensi et Monacensi (C) reposui
 pro *discernitur*.

citur coelum omne regiones. In quarum prima sedes habere memorantur post ipsum Jovem dii Consentes, Penates, Salus ac Lares, Janus, Opertanei, 46 Nocturnusque. In secunda itidem mansitabant praeter domum Joyis, quae ibi quoque sublimis est, ut est in omnibus praediatus, Quirinus, Mars mili-

Salus] Eadem haec dea Romanis quae Graecis Hygea (Martial. 11, 61, 6) sive Hygia (Plin. 34, 8, 19. 38, 41, 49). In Salutis haec templis religiose colebatur (Livius 9, 43. 10, 1. 40, 57. Taciti anal. 18, 53 et 74. 12, 23. Cic. de leg. 2, 11. N. D. 2, 23. 3, 36. Val. Max. 8, 14, 6. Macrobian. Saturn. 1, 16 et 20. Fest. v. Salutar. Ovid. fast. 3, 822. Kalend. die V Kal. Apr. Terent. Hec. 3, 2, 3); et saepe etiam in lapidum titulis (Grut. 68, 12. 100, 1. 2. 118) et in numis comparet (Rasch. lex. num. 4, 1. p. 1564. 1609 sequ.). De ejus symbolis alibi egi (in palaeogr. crit. IV §. 816 f.). Conferatur praeterea Bosjii commentatio de dea Salutis (in Woltereck. elect. numar.).

Lares] Illos hoc loco intelligo, quibus Romae templam erat publicum (Ovid. fast. 6, 791), quique in marmoribus (Grut. inscr. 106, 4. Donat. 46, 8) Lares publici appellantur. Adde Appulejum (dogm. Plat. p. 206 Oud.) et inferiorem notam (ad §. 54).

Janus] Legebantur apud Grotium inter hunc et Opertaneos *Favores*, quos omittere esse censui, quia infra ter (§. 48. 50. 55) *Favor* legitur, et quia a codicibus Monacensibus (B. D. E.) rectina, ut puto, vox *Favores* prorsus abest. Volebat quidem Vonckius (sp. crit. p. 80) *Sopores* pro *Favores* reponere, audaci sane conjectura: sed quamvis *Sopor*, consanguineus *Leti*: (Virg. Aen. 6, 278. Sen. Herc. fur. 690. Stat. Theb. 12, 308. Claud. Rufin. 2, 325. Prop. 1, 3, 45) nobis haud ignotus sit, Martianus tamen male finisset *plures*, quum *unus* tantum *Sopor* esse posset.

Opertanei] Id est *obscuri* et a scientia humana

remoti. VULC. — Hi dii qui sint ex octavo liquet, ubi ait: *quo miraculo stupefacti aërii, terrestres, marinique divi, et si quos clausa telluris operiunt.* Meminit Plinius sacrorum opertaneorum. GAOT. — Plin. 10, 56. Valer. Flacc. 2, 440:

— *sacrisque metum servemus opertis.*

GOZZ. — Sacra haec huc non pertinere recte censet Müllerus (Etrusc. II. p. 151).

Nocturnusque] Meminerunt Plautus, Papinius, alii. GAOT. — Bis quidem inducitur a nostro idem dei nomen; sed quum in omnibus tam editis quam scriptis libris legatur, repetitum expungere non audeo, sed distinguendam potius inter utrumque arbitror. Hesperum, quem Plautus (Amph. 1, 1, 116) et Statius (Theb. 6, 240) a Grotio laudati innuunt, hoc loco intelligi vix posse arbitror. Videtur enim Martianus Nocturnum vel Nocturnum, deum noctis, voluisse, de quo consulendus Tanhmannus (ad Plautum p. 28 ibique Varro). Suadent certe hanc interpretationem paulo ante memorati *opertanei* dii. Nox certe dea fuit antiquissima (Hesiod. theog. 123. Orph. hymn. 2. Pausan. 5, 18, 1. 10, 38. 3), quam et Latini poëtae celebrant (Virg. Aen. 6, 390. 7, 138, 331. 12, 846. 860. Ovid. met. 8, 82. 11, 607; fast. 1, 455. Stat. Theb. 1, 498. Senec. Herc. fur. 705. Manil. 3, 60. Claudian. bell. Gild. 215); quibus adde Ciceronem (N. D. 3, 17) et Hyginum (pr. p. 1). Alius ejusdem nominis deus infra (§. 60) memoratur.

praediatus] Utitur hac voce Madaurensis philosophus Floridorum IV. Glossa: *Praediatus, dives*. GAOT. — Sensus est: Jupiter sedem et domicilium

taris. Juno ibi quoque domicilium possidebat: Fons etiam, Lymphae, Diique Novensiles. Sed de tertia regione unum placuit corrogari. Nam Jovis Secun- 47

ubique habet. Sed parum abfuit, quia correcturi praediatus critici (ad Appul. II. p. 102 Oud.) praeditus reponerent. Quod in Vossiano codice sequitur hereditarius merum glossema esse videtur. Sed corrigenda erat apud Grotium P majuscula et delenda ante eam distinctio. Müllerus tamen (l. c. p. 129) peculiarem deum arbitratur, cujus nomen fortasse Praebiatum scribendum esse conjecit; temere.

Quirinus] In excensis exemplaribus est: Quirinus Mars Laris militaris. Vetus codex habet: Quirinus Mars, Mars militaris. Ita duo Martes sint: unus pacificus dictus Quirinus, qui in urbe templum habebat; alter, qui bellis praecrat et extra urbem templum habebat. VULG. — Forte Quirinus, Lar tutelaris. VONCK. (sp. crit. p. 146. Arntz. misc. p. 208) — Nonne autem omnes Lares sunt tutelares? A codice Dresdensi omnino exsulant verba Laris militaris. In aliis manu scriptis, ad marginem libri Norimbergensis laudatis, legitur Lar militaris. Quae quum ita sint, equidem codicis, quo Vulcanius usus est, lectionem praetuli, tum quod infra (§. 50) legitur: nam Mars Quirinus et Genius superius (hoc videlicet loco) sunt postulati; tum quod Lar militaris hic legi nequit, quum infra (§. 48) additur, quamvis Grotius vim ei inferre et militaris in familiaris transmutare tentet, non perpendens tali potius in singulis domibus, quam in coelo locum esse. Recte igitur Goezius Vulcanianam lectionem in textum recepit, siquidem Quirini nomine significatur deus Romanis peculiaris (Lactant. 1, 15) sive Romulus (Fest. v. Curis. Ovid. fast. 2, 475. Platarch. in Romulo p. 36. Arnob. 1. p. 24); Militaris autem Mars non solum in lapidum titulis (Grut. 58, 4) legitur, sed probe etiam distinguitur a Milichio Marte (ap. Nonn. in Dionys. 5, 94) vel

Pacifero vel Pacatore in numis (v. Rasche lex. num. 3, 1. p. 302). Adde Servium (ad Aen. 1, 282) qui: Mars inquit quum saevit, Gradivus dicitur, quum tranquillus est, Quirinus.

Fons] Fontis dei meminit Varro: item Cicero III. de natura deorum: itaque et Fontis aram Mass ex Corsica dedicavit. Et de legibus II: Eodemque ritu in eo sepulchro, quod ad Fontis aras regem nostrum Numam conditum accepimus; in quo loco legendum meo quidem judicio in eo sepulchro, quod procul ad Fontis aras regem cet. Festorum fontinalium uti apud auctores, ita et in calendario veteri mentio. GAOR. — Locis laudatis adde Ovidium (fast. 3, 300. 4, 759), Arnobium (3. p. 117), et inscriptiones apud Gruterum (57, 3. 94, 4. 6. 121. 1072, 7). E Quelferbytanis Cortius quidem Fors legit pro Fons; sed hoc praefendum, quum Lymphae sequantur. ☉

Lymphae] Lympha idem quod nympa aut aqua. Infra (§. 928) Lympharum insulae scribit pro Nympharum. Antiquam hanc orthographiam esse Festus et Servius (ad Aen. 7, 377) docent. Inter rusticorum deos Lympha quoque invocatur (Varro de R. R. 1, 1. p. 144. Gesn.). Reposuit quidem Gyrardus (Op. p. 13) apud nostrum Nymphae; sed sine causa, nisi ex libri alicujus auctoritate id fecerit. Namque in lapidis quodam titulo etiam legitur Lymphaeis (Murat. I. p. 298, 1), in alio Lymphae et Nymphae (Gruter. inscr. 93, 1). Nec solum Ovidius quam saepissime Lympha pro Nympha scripsit; sed Phaedrus etiam (1, 4, 3) Lympharum in speculo pro in aqua posuit; pariter atque Horatius (od. 3, 13, 16) et Propertius (3, 14, 4) voce nympa pro aqua utuntur.

Novensiles] Videndus Arnobius sub finem libri

dani, et Jovis Opulentiae, Minervaeque domus illic sunt constitutae. Sed omnes circa ipsum Jovem fuerant in praesenti. Discordiam vero ac Seditionem

tertii adversus Paganos. GROT. — In codice Dresdensi legitur «*Jovensiles*» cum glossa absurda si qua alia: «*Jovensales*, hoc est saltatores Jovis!» Varro (de L. L. 4. p. m. 23) a Sabinis repetit Novensiles. Apud Livium (8, 9) invocatur pontifex *divos Novensiles*. Quare temere Scaligerus (ad Orph. hymn. 75, 2. p. 285. n. 15 Gesn.), ut archaismum affectaret, pro Musis Novensiles posuit. Sed de natura horum deorum etiam si omnes legeris diverse disputantes (Serv. ad Aen. 7, 678. Arnob. 3. p. 122 sequ. Canter. ad eund. p. 14. Elmenhorst. ad eund. p. 124. Salmas. ad Spartiani Adrian. c. 14. Voss. etym. v. Novem. Gyrald. Op. p. 20. Müller Etr. II. p. 84), incertus nihilominus abibis. Hoc solum e Varrone et Livio elucet, deos illos indigetibus opponi, unde a *novus* potius, quam a *novem* vox, modo Latinam putemus, derivari possit. De novenario numero dubitare Müllerus quoque videtur.

Secundani Jovis] A secundis et felicibus successibus. VULC. — Dubito num verum viderit. Mihi Martianus consulto usus esse videtur voce *Secundani*, ne ambigua *Secundi* pro *prosperi* acciperetur. Ita infra (§. 51) etiam *Secundanus Pales* legitur. Certe e tribus fratribus Jovi proximus Neptunus erat, tertius Pluto. Quumque Pluto Jupiter Stygius audiat (Virgil. Aen. 4, 638. Ovid. fast. 5, 418), quid mirum Neptuno nomen inditum esse Jovis secundani? Sed lege hosce Statii (Ach. 1, 48) versus:

— — — *dextramque secundi*

Quod superest complexa Jovis

qui sane Neptunus erat. Obstat tamen, fateor, quod inferiori loco (§. 54) Neptunus vulgari hoc nomine adicitur. Cujus quidem reiteratae aditatio-

nis causam nondum perspicio, nisi eum duplici officio, in mari nimirum et lacubus functum esse ponamus, quippe qui ea de causa a Catullo (31, 3) etiam Neptunus *uterque* appellatus sit. Müllerus (p. 129. 159) neque Secundanum Jovem neque Secundanum Palem explicuit, quod dolemus.

Jovis Opulentiae] Quemadmodum Genius Jovialis Capellae et Arnobio dicitur, itemque Junonis Genius; sic forte Jovis Opulentiae dici videtur. An verum est, quod citatur a Gyrardo «*Jovis opulenti*», tum quod Secundani praecessit, tum quod Graeci *Δία πλούδιον* et *πλήθειον* dixerint? GROT. — Lege *Junonis Opulentiae*. VOXCK. (sp. crit. p. 80) — Apage! Bene Martianus Latine, quem Pausanias (2, 19, 7) *Δία πλούδιον* quem eundem esse censeo, qui Hermeti Trismegisto (cf. Asclep. ap. Gyrald. p. 195) est *Jupiter Plutonium*. E Pausania certe noster satis defenditur. Müllerus igitur (p. 129) non debebat *Jovem Opulentiae* convertere in *Opulentiam Jovis*.

Discordiam] Frequens hujus deae fit mentio (v. Homeri II. 4, 440. 18, 535. Hesiod. theogon. 226. scut. Herc. 148. 156. Pausan. 5, 19, 1. Phocylid. poem. 71. Ennii annal. apud Serv. ad Aen. 7. 622. Virgil. Aen. 6, 280 et 8, 702. Senec. Herc. fur. 95. Val. Flacc. 2, 204. Stat. Theb. 5, 74. Petron. c. 124. p. 593. Burm. Claudiani in Ruf. 1, 50. Hygin. fab. pr. p. 1 et fab. 92 p. 147. Munck. Fulgent. myth. 3, 7. p. 119. Arnob. lib. 3. p. 115.). Hesiodo auctore Noctis erat filia: cur autem ad nuptias non corroganda fuerit, facile perspicient, qui meminerint, quantas haec dea turbas dederit in nuptiis Pelei et Thetidis; quam quidem fabellam explicare stnduit Sallustius philosophus (4. p. 249 Gal.).

quis ad sacras nuptias corrogarit, praesertim quum ipsae Philologiae semper fuerint inimicae? De eadem igitur regione solus Pluton, quod patruus sponsi est, convocatur. Tunc Lynsa silvestris, Mulcifer, Lar coelestis, nec non etiam 48 militaris, Favorque ex quarta regione venerunt. Corrogantur ex proxima 49

Seditionem] Nec Martianus hanc per prosopopoeiam primus finxit. Certe Ovidius (met. 12, 61) ansam fictioni praebuit. Pro *corrogaret* reposui Dresdensis codicis auctoritate *corrogarit*.

praesertim] Lectionem *praesertim* quum ipsae (Discordia et Seditio) Philologiae e Monacensibus (B. C. D. E.) in textum recepi. Grotius *praesertimque*: Basileensis et Vossianus (Arntz. misc. p. 208) fuerunt: Reichenauensis ipsi.

patruus sponsi] Mercurii videlicet, qui Jovis, Platonis fratris, erat filius.

Lynsa] An non Lympha? cujus meminit Varro Lib. 1. c. 1. de re rustica. Neque te moveat, quod supra dixerit *Lymphae*; multa enim hic deorum vocabula aliquotiens repetita. Gaor. — Unus quidem Cantabrigiensis codex Grotii conjecturam firmare videtur; sed in textum hanc lectionem recipere equidem non ausus sum, quum epitheton *silvestris* sit additum et in codicibus Monacensibus (C. D. E. G.), qui cum Basileensi *Linsa* exhibent, glossa sane antiqua hanc *bestiarum deam* interpretetur, quo adducor ut credam, scholiastam a Graeco λυγξ nomen repetuisse. Confirmatur haec conjectura Vossiano codice, in quo *Lynxa* (Arntz. misc. p. 208) et Hugiano, in quo *Linxia* legitur. Multos certe noster *silvicolas* divos statuit, nominibus tamen eorum praeteritis. Certe Homerus (hymn. 17, 24) Pani, qui silvester sane deus erat, *lynxis* pellem tribuit. Jure igitur, donec certiora reperiantur, vulgata servanda lectio est.

Mulcifer] Ex Festi etymo a *mulcendo ferro* petito, quod Martianus approbasse videtur. Paulo

enim post appellat Vulcanum (§. 49) alio profecto sensu. Hoc contra loco illum notare videtur, qui infra (§. 889) *Lemnius fabrilium tantum operum sollers* cognominatur.

Lar coelestis] Frustra hunc alibi quaesivi. Quoniam autem permulti erant Lares (§. 54 not.), poterat noster loco nobis jam ignoto *Coelestem Larem* deprehendere, vel poetica licentia fingere. Quumque Lares et Genii saepe confundantur (infra §. 54 not.), *Coelestis* ille Lar forsitan idem est, qui in lapidum titulis (ap. Grut. 109, 8. 602, 4) *Coeli Genius* audit.

militaris] Forsan *nec non et familiaris* Gaor. — Cum Grotio legendum *familiaris*. Vonck. (sp. critic. pag. 146) — *Familiaris*, quod mihi sese probaret, si auctoritate librorum firmaretur. Goz. — Sed oblitus vir doctus erat, supra (§. 46) a se ipso pro *Lar militaris* repositum fuisse *Mars militaris*, hoc igitur loco *Larem militarem* retineri posse. Haud enim video, cur Lar militaris fingi nequiverit, quum vel *Jovem militarem* (ap. Appulejum de mundo p. 371 Oud.) fictum fuisse legamus, et *Lar etiam hostilis* (Alexand. gen. dier. 3. p. 142) et *permarinus* (Liv. 40, 52), quorum uterque non nisi *militaris* esse potuit, reperiantur. Meram Grotii conjecturam Müllerus (p. 130) recipere non debebat.

Favorque] Favores quidem tam fortunae quam fati celebrantur a poetis (Lucan. 5, 696. 7, 705, 8, 21); sed deum hoc nomine laudatum nondum observavi; quin ipsam etiam vocem *favor* novam esse credebatur Cicero (Quinctil. 8, 3, 34. p. 239 Spald.). At si quis ex ingenio aliud reponere nomen

transcursis domibus conjugum regum, Ceres, Tellurus, Terraeque pater Vul-
50 canus, et Genius. Vos quoque Jovis filii, Pales et Favor, cum Celeritate, Solis

voluerit, nil tamen proficiet, siquidem, ut locum taceam superiorem (§. 45), ubi abesse poterat Favor, non hic solum, sed bis praeterea (§. 50. 55) redit.

Tellurus] Vulgaris haec lectio, quam unius Dresdensis codicis auctoritate in *Tellus* mutare eo minus ausus sum, quo plures dii ancipitis generis sunt, maxime autem Terra, de qua Varro apud Augustinum (civ. dei 7, 25): una eademque Terra habet geminam vim, et *masculinam*, quod semina producat, et *femininam*, quod recipiat atque nutriat: unde a vi feminae dictam esse *Tellurem*, a vi masculi *Tellumonem*. Tellumo igitur idem esse videtur, qui a nostro Tellurus dicitur. Servius (ad Aen. 1, 469) inter Tellurem et Terram hanc esse differentiam statuit, ut Terra ipsum sit elementum, Tellus vero dea; ejus effigies in monumentis exstat antiquis (ap. Murat. I, 52. Graev. X. 623. Choul. 118. M. A. V. N. 33. Bie 37, 13. et in Museo Florent. IV. 43. 44.) Cf. praeterea egregias ejus laudes apud Statium (Theb. 8. 303).

Vulcanus] Non faber ille, quem modo nomine *Mulciferi*, et supra (§. 7) *Lemni* induxit; sed ignis (Accius ap. Macrobr. Saturn. 6, 5), unde Terrae patrem eum nominat. Ovidium (met. 15, 239 sequ.) et Stoicos (ap. Cic. N. D. 2, 24) secutus primum elementum (§. 738) ignem dicit, e quo aër, aqua, terra. Pariter Varro (L. L. 4. p. m. 20) terrae patrem ignem, matrem aquam nuncupat, et paulo post (p. 25) ab ignis jam majore vi *Vulcanus* dictus. Pluribus hac de re alio disserui loco (in palaeogr. IV. §. 669).

Genius] Principalis forsitan, qui inter Deos selectos refertur (Augustin. de civ. dei 7, 2) et pars universi dicitur, quem in lapidis quodam titulo (Reines. p. 185, n. 165), pariter atque apud Augusti-

num (7, 13) *deum aeternalem*, in aliis inscriptionibus (Reines. p. 245. n. 295) *Genium aeternalem* appellatum legimus. Sed silentio haud praetereunda in codice Hugiano lectio unius pro *Genius*, quae quidem aliter defendi nequit, nisi ab *et unius* comma hoc incipiamus, vocemque ad *Jovis* referamus, quod tamen minus placebit. Ceterum de *Geniis* in primis disseruerunt Barthius (ad Rutil. 328 Alm. sive in advers. p. 2448 sequ.), Marinus (fratr. Arval. II. 369), Datheus (de *Geniis* vet. in Martini thesauro diss. II. p. 60), Baudelotius (util. des voyag. p. 218); Graevius (in thesaur. VI. p. 328 sequ.), Montfauconius (in ant. expl. I. p. 316), Lindembrogius (ad Censor. de die nat. c. 3).

Pales] Illa sive dea, sive deus (Serv. ad georg. 3, 1. Müller Etrusc. II. p. 88), in ejus honorem antiquissima festa *Palilia* celebrata, et a quo certe distinguendus alius videtur, qui paulo post (§. 51) cognomine *Secundani* appellatur. Quo autem pacto *Jovis* filius dicatur, juxta cum ignarissimis ignoro (v. tamen Arnobium 3. p. 113. 123, 125, et Müllerum p. 89).

Favor] Vide supra (§. 47). In Cantabrigiensi codice pro *Favor* semper *Fabor* legitur ex solita illarum literarum permutatione. Quodsi *Labor* inde legeremus (conf. §. 145), ejusdem vocabuli iterationem vitaremus.

Celeritate] Gyraldus (p. 15) vult *Celebritate*; quo jure, equidem ignoro. Ut *Veritas* ab aliquo veterum poetarum (Gell. 12, 11) *Temporis* filia dicta est (cf. et Plat. qu. Rom. 12, p. 266), ita *Celeritas* *Solis*, ejus conversionis, ut ait Cicero (Tusc. qu. 1, 28) *celeritas* tanta, quanta cogitari non possit. Unde *Arge* venatrix, quum cervum sequeretur, cervo dixisse fertur: Tu licet *Solis* cursum sequaris.

filia, ex sexta posticipi. Nam Mars, Quirinus et Genius superius sunt postulati. Sed etiam Liber ac Secundanus Pales vocantur ex septima. Fraudem 51 quoque ex eadem post longam deliberationem placuit adhiberi, quod crebro ipsi Cyllenio fuerit obsecuta. Octava vero transcurritur, quoniam ex eadem 52 cuncti superius corrogati, solusque ex illa Veris fructus adhibetur. Junonis 53

tamen te consequar. (Hygin. fab. 205); noster autem infra (§. 76) pennata ipsi vestigia tribuit. In Zoroastri etiam oraculis (162) ταχὺς ἥλιος dicitur.

Secundanus Pales] Ut supra Secundanum Jovem dixit. Pales masculi meminit Arnobius: Genium Jovialem, ait, et Palem, sed non illam feminam, quam vulgaritas accipit, sed masculini nescio quem generis ministrum Jovis ac villicum. Et Servius: Pales autem, ut diximus, dea est pabuli, quam alii Vestam, alii matrem deum voluerunt. Hanc autem feminino genere appellat Virgilius, alii, inter quos Varro, masculino. Gnor. — Loci a Grotio negligenter laudati sunt apud Arnobium libro tertio (p. 123; conf. 113, 125) et apud Servium ad georgica (3, 1). Plerique certe Romanorum scriptores Palem feminini generis ajunt (Virg. georg. 3, 1; ecl. 5, 35. Ovid. fast. 4, 722. 729. 776. Tibull. 1, 1, 14. 2, 5, 28. Columella 10, 4. Florus 1, 20 f.), sed Servii verba nullam admittunt dubitationem. Copulam et ante Pales Gyraldus habet, eaque ad libri Norimbergensis marginem, e Vossiano fortasse codice (Arntzen. misc. p. 208) addita est; in Dresdensi etiam Palesque, quod idem, legitur: ego vero vulgarem secutus sum lectionem, siquidem nomen Secundanus solum vix quisquam interpretari poterit. Iste contra Pales eo magis superiori (§. 50) oppositus esse videtur, quod infra (§. 425) Pales inter deos minores refertur, qui itaque idem Secundanus esse potest.

Fraudem] Graecis haec Ἀπάτη, filia erat No-

ctis (Hes. theog. 225), eademque a Romanis etiam *Fraudis* nomine memoratur (Cic. N. D. 3, 17) vel Laverna dicta est (Horat. epist. 1, 16, 60) quae fraudibus praesesset (Arnob. 4. p. 143; add. Camden praelect. acad. p. 675. 677. 678).

quoque] Vulgo quippe. Illud, quod jam Vorkius conjecerat (sp. crit. p. 80), consentiente codice Bodlejano primo recepi.

Cyllenio] Ita Arnobius (IV. p. 143) quoque Lavernam eum Mercurio simul fraudibus praesidere furtivis tradiderat. Conf. Horatium (od. 1, 10, 7).

Veris fructus] Adeo obscurus iste deus est, ut praeter Martianum nemo ejus meminerit. Alius *Keris deus* est, quem Mercurium esse noster supra (§. 27) docuerat. *Ver* ab Ovidio (met. 2, 27) et Appulejo (met. p. 744. 745) etiam per prosopopoeiam quasi nomen inducitur. Cujus fructus quam flores sint, Flora intelligi possit, quippe quae se *Vere* semper frui apud Ovidium (fast. 5, 207) praedicet. Sed masculinum genus interpretationem hanc respuit. Vide igitur an ex Etruscorum antiquitatibus ille forsitan explicari possit? Certe apud Laurentium Lydam (Mense Febr. 20 p. 170 Roeth.) Anysius docet «Φεβροῦσον τὸν καταχθόνιον εἶναι τῆ ἑσθέρων φωνῆ, καὶ θεραπέυεσθαι πρὸς τῶν Λουπερῶν ὅπως ἐπιδοθείας τῶν καρπῶν.» Subterraneum dicit, eodem jure, quo Proserpina dea infera est, et tamen, ut Martiani verbis (§. 81) utar, «frugem exposcentibus tribuit.» Ita et Februus ille, quia sub terra omnia praeparat, ut fructus crescere possint, id quod praesertim in

54 vero hospitae Genius accitus ex nona. Neptune autem, Lar omnium cun-

illis regionibus jam Februario mense fieri constat, *Veris fructus* a Martiano appellari certe potuit. Sed meliorem fortasse explicationem legeremus, si eam nobiscum communicare placuisset Müllero (in Etrusc. II. p. 130).

hospitae] Lege *sospitae*. Ejus frequens apud auctores mentio. Cultam innuit Cicero cum pelle caprina, hasta, scutulo, ac repandis calceolis. Meminit aedis Junonis *Sospitae* Livius, quam ait Romanis et Lanuvinis fuisse communem. Monitus sum ab amico, assentiri P. Colvium. Notandum autem hic, quod deorum Genii memorantur, ut in illa tabula antiqua: «Genio numinis fontis. Ser. mon. Chryseros Caesaris nostri lib. Gangala.» Et in alia: «Fontis Agineos Genio. B. P. Oculi P. S. T. Alexis Aqueegus. V. S. L. M.» Gæor. — Adeo placuit hæc Grotii conjectura Genio, ut non solum fuisse Junonem (*Sospitae* locis e Cicero (N. D. 1, 30) et Livio (8, 14) demonstraret; sed in contextum etiam recipi *Sospitae* pro *Hospitae* inter corrigenda ad calcem editionis suae juberet. Nullus codex *Sospitae* habet, unus tantum (Arntz. misc. p. 208) *hospitio*, quam tamen spernendam esse lectionem patet. Servavi equidem communem, quam glossis antiquiorem esse liquet, quod hæc illustrationis causa addunt: «quæ dat jura hospitalitatis.» Quodsi perpendissent viri docti illud *hospita*, sive *hospitalis*, sive *hospitus* commune fere deorum fuisse epitheton (Pollux 1, 23. p. 15) atque hospitalium deorum a Romanis scriptoribus sæpe mentionem fieri et tam Venerem (Cic. pro Coel. 21) quam Minervam (Pausan. 3, 11 l.) et Jovem (Id. l. e. Hom. Odyss. 9, 271. Ovid. met. 10, 224. Cic. de fin. 3, 20; pro Dejotaro 6; ad Quint. fr. 2, 12. Appulej. de mundo p. 337; met. 3. p. 224. 7. p. 477 Oud. conf. Virg. Aen. 1. 731) *hospitales* dici, Martiano

certe veniam dedissent Junonem simili cognomine decorandi; præsertim si apud eundem nostrum (§. 81) legissent, Neptuni etiam conjugem *hospitam* appellari.

Genius] Diis quoque suos Genios adscribi e monumentis patet (Reines. p. 122. n. 85. Marini frat. Arv. II. p. 368; add. notam ad infer. §. 92).

Lar omnium] Quasi generalis compugnancia rerum, quia ignis aquae repugnat, et terrae gravitas levitati aëris. GLOSS. — Videtur Larem cunctalem, *δαίμονα πάγκοινων*, familiari opponere. Sic alibi «et generalis omnium praesul, et specialis singulis mortalibus Genius admovetur.» Vide quæ ad Onomacritum. Gæor. — Locus nostri laudatus a Grotio libro secundo (§. 152) legitur: veramque est Genios ac Lares sæpenumero pro iisdem accipi (Miancius Felix 3. Censorin. 3, 2. Lactant. 2, 14. Appulej. de deo Socr. p. 152 Oud.); cf. Lud. Vives (ad Augustin. 7, 13), Fabrettus (inscr. p. 72), Montfauconius (ant. expl. I. p. 316. 320). Et licet repugnare videantur quidam lapidum tituli (ap. Gruter. 106, 5, 107, 7. Boissard. IV. 137) dedicati «Genio Larum Augustorum»; in iis tamen Lares pro domibus accipiendi sunt, unde iidem etiam *Genii fororum* ab Arnobio (4. p. 130) dicti sunt. Alia contra inscriptio (ap. Bianch. in marm. Crem. p. 31. a): «Felicitati, Lari viali, et Genio loci» illam Geniorum et Larum confusionem probare videtur. Qui enim in hac atque apud Plautum (mercat. 5, 2, 24) est «Lar vialis», idem in aliis inscriptionibus (Reines. p. 247. n. 209) «Genius viarum» audit. Quodsi igitur confusos a veteribus esse Lares et Genios statueris, minime Martianum inducentem Larem *universalem* miraberis. Etenim non solum varios et multiplices fuisse Lares ex antiquitate cognovimus, utpote Agrestem, qui etiam

etalis, ac Neverita, tuque Conse ex decima convenistia. Venit ex altera 55

Ruralis, Compitales, Domesticos, qui et Familiare, Grandules, Hostiles, Militares, Permarinos, Praestites, Publicos, Salutares, Viales; sed etiam innumeros Genios fictos fuisse notum est, adeo ut Prudentius (c. Symm. 2, 444) scriberet:

— — — cur Genium Romae mihi fugitis unum,
Quam portis, domibus, thermis, stabulis, solcatis
Adeignare suos Genios: perque omnia membra
Urbis, perque locos, Geniorum millia multa
Fingere, ne propria vuocet angulus ullus ab
umbra?

Sic Servius (ad Aen. 5, 85 et 95): «Nullus enim locus sine Genio est: et Festas: Alii, inquit, Genium esse putaverunt unius cujusque loci deum. Quibuscum conspirant etiam monumenta, in quibus multifaria obvia sunt genera Geniorum, utpote Aeternalis, Boni, Caelii montis, Centariae, Civitatis, Cohortis, Coloniae, Exercitus, Fontis, Gubernatoris, Historiae, Horreorum, Jovialis, Jovis, Jovis Stygii, Junonis, Larum Angustorum, Loci, Magni, Municipii, Paciferi, Plutonis, Populi, Priapi, Principis, Publici, Romani populi, Sancti, Senatus, Somni, Theatri, Thesaurorum, Viarum. Vide igitur, an *Cunctalis* Lar forsitan ille sit Genius antiquissimus a Varrone (ap. Augustin. 7, 5) inter deos selectos relatus, qui in lapidis etiam titulo (ap. Reines. p. 183. 168) nomine *Genii dei* decoratur, et quem praepositum esse statuebant ac vim habere *omnium rerum signendarum* (Augustin. 7, 15). *Cunctalis* enim a *cunctus* derivandum, non a *cunctari*.

ac *Neverita*] Dea timoris vel reverentiae. VULG. — Alii plerique libri *Nerita*. Forsan *Nerina* pro *Nerio*, ut Gellius l. 13. c. 21, vel *Nerine* pro *Nereides*, ut opportune Neptuno jungantur. Glossa tamen *Neverita*, reverentiae dea. GRÆC. — Glossa

lectionem *Neverita* firmare videtur. GRÆC. — Sed nomen inauditum neque idem, quod *reverentia*! Audaciores quam ego, pro *Neverita* fortasse *Reveritam* substituissent; et tale quid jam Vulcanius iam mente habuisse videtur. Nec deum tantum Timoris fuisse Virgilius (Aen. 9, 719), Claudianus (in Ruf. 1, 54) et Augustinus (epist. 44) testantur, quem Laodæmonios coluisse Plutarchus (in Cleom. p. 808) docet; sed feminini etiam generis deam *Paventiam* apud Augustinum (civ. dei 4, 11) invenies. Quamque Plutarchus monnerit; ubi metum, ibi etiam *reverentiam* esse; et Servius (ad Aen. 7, 527) tradiderit *Venerationis* Platonem patrem esse; probaveris deam ab Ovidio (fast. 5, 23) *Reverentiam* dictam eandem a nostro quoque appellari. Attamen vulgatam non ausim mutare lectionem.

Conse] Consum a Neptuno distinguit; non vero Ausonius, qui canit: «Tum Jovis et Consi germanus Tartareus Dia.» Item: «Caenula convertit proles Saturnia Consus.» Meminere Dionysius, Varro, Augustinus, Servius: sed et Livius et Plutarchus *Consualia* nominant festa, quae celebrata, ni fallor, vigesimo primo Augusti, iterumque decimo quinto Decembria. Pro *Capella* glossa vestus: «Conso τῶν ἑσπερίων τῆς Ἰσίδος.» GRÆC. — *Conse* habent priores editiones et multi e libris scriptis, codices etiam Monacenses quatuor (B. C. D. E.). Alii exhibent *Cesse*, quod facile intelliges, modo brevitate descriptionis vocum qualis *concul* cet. memineries. Fortassis ad eundem deum etiam referenda inscriptio est «Cososo deo» dedicata, licet Reinesius (p. 121 n. 84) locale numen intelligat. Quoniam autem scriptores veteres omnes *Consum* appellant, hoc nomen omnino erat praefendum. Consiliorum deum fuisse perhibent (Varro L. L. 5. p. m. 54. Festas voce *Consualia*. Dionys. Halic. 2. p. 100 Sylb.

Fortuna et Valitudo, Favorque, Pastor, Manibus refutatis; quippe hi in con-

et ab eo sua habens Plutarch. in Romulo p. 25. Augustin. 4, 11. Arnob. 3. p. 113. Add. Ovid. fast. 5, 199. Tertull. ad nat. 2, 11; de spectacul. 5). Inprimis notata digna inscriptio est, quam in circo effossam Tertullianus prodit, hujus quidem tenoris: «Consus consilio, Mars duello, Lares comitio (vel ut Salmasius ad Solin. vult «colio» al. «Coilo» Müll. Etr. II. 94. n. 31.) potentes.» Plurimi quidem Neptunum equestrem eundem quem Consum esse affirmant (Liv. 1, 9. Serv. ad Aen. 8, 636. Anson. Eid. 12. monosyll. Dis. Epigr. 69, 9. Ascon. in Cic. Verr. 1, 10. Hieron. in vita Hilar. c. 16); Dionysius autem Halicarnassensis tradit, alia opinione statui ludos quidem equestres Neptuno fieri: aram vero subterraneam positam Genio cuidam, cujus nomen proferre nefas sit, δαίμονι ἀρρήτω, occultorum consiliorum duci et custodi.

Fortuna] Difficile dicta est quænam hic intelligi debeat, sed verisimiliter antiquissima, quippe cui jam Servius Tullius fanum prope Tiberim extra urbem dedicaverit (Varro de L. L. 5. p. 53 f.), et cujus in honorem quotannis festum celebratum fuerit (Ovid. fast. 6, 773), vel ea, quæ dicta est *publica* Fortuna (Ovid. fast. 4, 376. P. Victor in urb. regione 6.) sive *populi* Fortuna *potentis*, cujus festum IX Kal. Jun. in Calendario (Burm. ad Ovid. fast. p. 262) notatur.

Valitudo] Quamvis bonam intelligendam esse, quæ sæpe Hygieæ vel Salutis deæ nomine invenitur, conjeceris, supra tamen (§. 45) Salus dea jam adcitata erat. Restat igitur ut ad duplicem verbi *valeo* sensum respiciens Martianus *Valitudinem* deam, quasi *validam*, fixerit pro illa, quæ nomine *Valentiae* apud scriptores (Solin. ab init. c. 1) pariter atque in marmoribus (Grut. 2, 12) legitur.

Pastor] Gyraldus citat: «Favorque, Pavore (pro

Pastor) et Manibus refutatis.» Probe: nisi forte *Pallorc* scripserit Martianus, quod propius abest a veteri seu inveterata scriptura. Et Pallorem, et Pavorem, deos fuisse, nemo est qui nesciat. Gaor. — Quo ex codice Gyraldus lectionem illam habuerit, incertum est: equidem in nullo eam reperi. Sed et Grotius ipse vulgarem lectionem inveteratam esse fatetur; quapropter nihil ausus sum mutare; praesertim quum *pastor* ille *Nomius* esse possit, non quidem legislator (Cic. N. D. 3, 25), sed ἀπὸ τῆς νομῆς, ut Servius ad hosce Virgilia (in Georg. 3, 1) versus, ad quos respexisse Martianus videtur, cognomen illud interpretatur:

«Te quoque, magna Pales, et te, memorande,
canemus,

Pastor ab Amphryso.»

Attamen non repugnabo si quis Pana maluerit intelligere, quippe quem Homerus etiam νόμιον θεὸν appellavit (add. Pausan. 8, 38, 8). Quin etiam fateor illud *que* voci *Favor* adjunctum Gyraldianæ lectioni favere. Cuique me audaciori licebit in textum recipere «Pavore et Manibus refutatis.» Ego vero iudicium meum suspendo.

Manibus refutatis] Id est: diis inferis repulsis. Vulc. — Male, si quid video. Deos enim inferos, Plutonem, Vejovem, neutiquam repulsos sed potius adcitatos fuisse ex ipso Martiano liquet (§. 47. 59). *Manibus* autem, Appulejo teste (de deo Socrat. p. 155. Oudend.), non nisi «honoris gratia *dei* vocabulum additum est», quum incertam sit, «quæ cuique eorum sortitio evenerit, utrum Lar sit an Larva» quippe, inquit, «tantum eos deos appellant, qui ex eodem numero juste ac prudenter vitæ curriculo gubernato, pro numine postea ab hominibus proditi, fanis et caerimoniis vulgo advertuntur.» Anceps igitur Manium appellatio est, quia incertum

spectum Jovis non poterant advenire. Ex duodecima Sancus tantummodo 56
 evocatur. Fata vero ex altera postulantur. Ceteri quippe illic dii Manium 57
 demorati. Ex his septena Saturnus ejusque coelestis Juno consequenter acciti. 58
 Vejovis, ac dii publici ter quino ex limite convocantur. Ex ultima regione 59 60

est, boni an mali illi sint futuri. Unde idem Appulejus (florid. p. 57 Oud.) Pythagoram ait a Brachmanis in India didicisse »quot partes animi, quot vices vitae, quae diis Manibus pro merito suo cuique tormenta vel praemia.« De nomine ipso conf. Müller (Etrusc. II, p. 95).

non poterant] Car manes a Jovis conspectu removeantur, haec est causa, quia Jupiter aether (§. 67. 149. 150) vel certe superior aër est, Manes autem in inferiori tantum aëre versantur (§. 162).

Sancus] Deus, qui sancit et confirmat res. Vulc: e glossis. — Hercules Sabinorum. Sic Arnobius: »At Hercules Sanctus deus.« Sanctus enim, Sangus, et Sancus idem sunt. Gror. — Male Arnobii locum (L. 4. pag. 145) huc refert Grotius; melius Goezius Ovidium (fast. 6, 213) et Tertullianum (ad nation. 2, 9 f.) laudat; sed uberiores adire poterat fontes (Liv. 8, 20. 32, 1. Fest. v. Praedia. Dion. Halicarn. l. II p. 113; IV. p. 257 Sylb. Sil. Ital. 8, 422. Propert. 4, 10, 74. Lactant. 1, 15. Augustin. de civ. dei 18, 19 ibique Viv. Varro L. L. 4, 40. Plin. 8, 48, 74. Grut. inscr. 96, 5 — 8, et prae omnibus Ald. Manut. in Grut. lampade IV p. 173). Evocatur pro devocatur e Dresdensi codice reposui.

Fata] De Fatis, sive Parcis (Gell. 3, 16), docte disserendo otium nobis fecit Spanhemius (numism. II. p. 659 sequ.). Iterum iterumque eorum mentionem facit noster (§. 89. 360. 733.).

ceteri] Sensus est, ex altera, nimirum quae duodecimam sequeretur, tertia decima regione non

nisi Fata postulata esse, quum reliqui in ea Dii Manium essent, quos Jovis in conspectum venire non posse (§. 55) noster dixerat. Innumerae leguntur inscriptiones »Dis Manibus« dicatae, id quod probe advertit Prudentius (c. Symm. 1, 402; add. superior ad §. 5 not.). Graeci ὑποχθονίων εὐς vocant (Apollodor. 3, 10, 2 f.) sive καταχθονίων (Strab. 5, p. 244; 7, p. 277). Probe Manes a Superis distinguit Virgilius (Aen. 10, 34; 12, 646. 647).

ex] Omiserat hanc particulam Grotius, quam e codicibus Monacensibus (B.D.E.) supplevi.

ejusque coelestis Juno] Quia Saturni erat filia: unde potissimum ejus nomen Saturnia (Ovid. met. 4, 447. 463. 5, 330; fast. 5, 235. 6, 507. Virg. Aen. 1, 23 cet. Silius 2, 527. 3, 711. 9, 296. 14, 46), quod apud nostrum (§. 727 f.) etiam et in lapidum titulis (Grut. 89, 3) legitur. Coelestis autem cognominatur, ut ab Inferna (Virg. Aen. 6, 438), Averno (Ovid. met. 14, 114. Sil. 13, 601), sive Stygia (Stat. Theb. 4. 526. Appulej. met. 11. p. 763 Oud.) distinguatur.

Vejovis] Meminerunt ejus Cicero (N. D. 3, 24), P. Victor (urb. Rom. reg. 8), et Plinius (H. N. 16, 40, 79). Quantopere autem in describendo eo dissentiant veteres, ex eo patet, quod alii (Gell. 5, 12) eum nocentem et sagittis armatum, alii (Fest. v. Vesculi p. 589. Ovid. fast. 5, 450. 457. 440) juvenem et inermem dicunt, mirorque doctos Ovidii interpretes, qui hanc contradictionem ne verbo quidem attigerint; unde omnino Gronovius ad Gellium (p. 402 Conr.) conferendus. Sed aperte

61 Nocturnus, Janitoresque terrestres similiter advocati. Ex cunctis igitur coeli regionibus advocatis diis, ceteri, quos Azonos vocant, ipso commonente Cyl-

Martianus infra (§. 167) »Vejovem, Vedium, Ditem et Platonem unum eundemque esse» docet, praesidiumque habet non solum in monumentis a Gronovio allatis, sed in devovendi etiam formula a Macrobio (Sat. 3, 9) prodita, cujus primitiva verba sunt: »Dis. Pater. Vejovis. Manes.»

publici] »Deos publicos» Varro (ap. Augustin. 7, 17) esse ait eos, »quibus Romani aedes dedicaverunt, quosque pluribus signis ornatos notaverunt.» Eisdem inscriptiones etiam produnt adhuc exstantes (Grut. inser. 106, 2, 3).

Nocturnus] Dudam Nocturni meminerat. Hic itaque loco non suo quantocius erit deijciendus. Lege: »Ex ultima regione Forculus, aut Foriculus.» Vide Augustinum de civ. dei L. 4. c. 8 et L. 6. c. 7; nisi malueris »Vortumnus» aut »Portumnus.» Vide Festum hac voce, Vonck. (sp. crit. p. 80). — Certe illud viri docti »nisi malueris» centies repeti potest. Equidem malo pro non scriptis habere ejusmodi conjecturas nullis argumentis fultas. Diversus quidem Nocturnus hic a superiori (§. 45) esse videtur: quiaam autem sit non liquet. Videant alii num forsitan loco illi (Ovidii de art. am. 1, 567):

»Nytelliumque patrem nocturnaque sacra precare»
lucem debere possit?

Janitoresque] Janitorem aulae coelestis quidem Janum (Ovid. fast. 1, 1, 139) Orcique janitorem Cerberam (Virg. Aen. 8, 286) novimus; terrestres autem alibi nequidquam quaesivimus. Si quid video, Martianus popularium suorum scripta ante oculos habuit, vel Tertulliani, qui (de idolol. 15): »Cardeam» docet »a cardinibus appellatam, Forculum a foribus, Limentinum a limine»; vel Arnobii, qui (l. 4. p. 132) Romanorum ridet opinionem »Li-

mentinum et Limam custodiam liminum gerere et Janitorum officia sustinere.» Sed accuratius Augustinus (de civ. dei 4, 8) inquit: »Unusquisque domui suae ponit ostium, et quia homo est, omnino non sufficit. Tres igitur deos posuerunt, Forculum foribus, Cardeam cardini, Limentinum limini.» Confer Ovidium (fast. 6, 127). Hos igitur noster uno terrestrium Janitorum nomine comprehendisse videtur.

Azonos] Qui intra zonas, sive sedecim has regiones non habitant. VULC.— Azonorum meminist Servius ad illud Virgilia:

»in medio focos et dis communibus aras.»

»Dii, inquit, communes sunt, ut aliqui dicunt, Mars, Bellona, Victoria, quod hi in bello utriusque parti possunt favere; ut autem altioris scientiae hominibus placet, dii communes sunt, qui ἀζωνοὶ dicuntur, id est, qui coeli certas non habent zonas.» In catalectis habes, Gaor. — Melius Servium intelliges, si verba (ad Aen. 12, 118) etiam ea, quae Grotius omisit, addideris. Scripserat enim: »qui coeli certas non habent partes, sed generaliter a cunctis coluntur: ubique enim eos esse manifestum est; ut Mater deum, cujus potestas in omnibus zonis est.» Curiosius Paellus in brevi expositione dogmatum Chaldaeorum (in Gallaei Sibyllin. orac. append. p. 111) inquit: »ἀζωνοὶ sunt dii, qui zonam non habent, ut Sarapis, Dionysus, sive Bacchus; Osiridis item θεῖα quasi ad genitorum series catenae more connexa, et Apollinis, appellantur azoni dii, quod expedit potestate sua in zonis utuntur et supra deos conspicuos collocati sunt» (add. Stanleyum in Clerici op. philos. 1, 2, 7; et Cleric. in indice).
commonente] Grotius commovente edidit, no-

lenio convocantur. Tunc elementorum praesules, atque utilitatis publicae 62
mentiumque cultores, omnisque populus potestatum, quis Numae multus
successor indicatur; qui confestim omnes imperio Jovis convocati, in aulam
stramque lectionem, quam et Basileensis habet, ad marginem rejecit; male!

elementorum praesules] Eosdem, quos inf. (§. 211)
» *elementorum praesides* » appellatos cum angelis
» *animisque beatorum sociatos Mercurii comites* fingit.
Diodorus quidem (1, 42) elementa ab Aegyptiis
pro diis habita esse docet; et Minucius Felix (19,
12) Zenonem interpretari ait » Junonem aëra, Jovem
coelum, Neptunum mare, ignem Vulcanum, et ce-
teros similiter vulgi deos *elementa* esse monstrare.
Quod etiam Empedoclem statuisse, diversis tamen
deorum nominibus cuique elemento adscriptis, Di-
ogenes Laertius (8, 76. p. 538 Meib.) tradit. Conf.
Stobaeum (in ecl. 1. 3. p. 67 Heer. 1, 11, 11,
p. 289. 1, 52, 40. p. 973 f.). Attamen mirum vi-
deri potest, hosce deos, qui jam aderant, a nostro
iterum in scenam duci, nisi eos duplicem personam
sustinuisse et eo fere modo elementorum praesides
appellatos esse dicamus, quo Cicero (in Verr. 5,
72) Mercurium » *juventutis praesidem* » dixit, quan-
tumvis majus etiam huic deo inculceret officium.
De elementis confer et notam inferiorem (ad §. 758).

mentiumque cultores] Similiter Persius (5. 63):

» *Cultor enim es juvenum* »;

philosophos enim intelligo, quos infra (§. 211. 213)
etiam inter » *beatorum veterum animas, quae coeli
templa meruerint* » refert, quosque Virgilius (Aen.
6, 663) in elysio collocat:

» *Inventas aut qui vitam excoluere per artes.* »

Confer et Ciceronem, qui (pro Rabir. 10) pariter
dixerat » *virorum sapientissimorum mentes* » sibi vi-
deri ex hominum vita ad deorum religionem et san-
ctimoniam demigrasse, seque pro illorum fama, glo-
ria, memoria, non secus ac pro patriis fanis atque

delubris propugnandum putare. (conf. infra §. 94).
Ceterum *mensiumque* pro *mentiumque* in codice
Cantabrigiensi exstare ea tantum de causa observo,
ut attentos criticos faciam ad corruptam tantopere
ex sola pronuntiatione scribendi rationem, de qua
diligenter (in palaeogr. V. III) interpretes, sed sur-
dis interdum auribus praeditos, admonui.

indicatur] Ita in plerisque exemplaribus, etiam
manuscriptis. Unus vero habet *indicat* cum interro-
gatione, ut sit sensus: » *Nec Numa, qui cum Egeria
nympha congregiebatur, nec quisquam ejus suc-
cessor potest indicare nomina omnium illorum coe-
lestium potestatum.* » Vulc. — Locus est nodosus:
forte an sic enodandus: » *cum quis Numa, mul-
tusque successor. Inde atque confestim* »; vel si
maius » *Tullusque successor* » non pugnabo: successit
enim Numae Tullus Hostilius, sed hoc longius abs-
cedit. Gron. — Neque Vulcanius, neque Grotius
locum intellexit. *Potestates* quas dicit ipsi reges et
imperatores sunt Romanorum in deorum numerum
recepti; quorum tamen primus Romulus Quirini
nomine supra (§. 46. 50) jam indicatus hoc loco
praeteriri a Martiano potuit. Quinam reliqui sint,
definire noster non audeat, ideoque *multos* tantum
Numae successores nominat. » *Deum* », Cicero (de
N. D. 3, 45) inquit, » *habent Romulum nostri
aliosque complures, quos quasi novos et adscripti-
tios cives in coelum receptos putant* »; et alio loco
(de legib. 2, 8. p. 100 Davis.): » *Divos et eos, qui
coelestes semper habiti, colunt et ollos, quos endo
coelo merita locaverunt, Herculem, Liberum, Ae-
sculapiam, Castorem, Pollucem, Quirinum.* » Hi
enim omnes initio mortales erant. Claudianus igitur
(bell. Gild. 131) in universum:

65 coelitem convibrantibus venere sideribus. Tunc Janus in limine, militesque Jovis ante fores regias constiterunt, ingressuros etiam cunctos nominatim vo-
64 cabat Fama praeconans. At intra consistorium regis quaedam femina, quae

»Moerent indigetes, et si quos Roma recepit
Aut dedit ipsa deos« — —

(Adde Minuc. Felicem 6, 2). Quod autem ad Numam attinet, notissima res est, deorum cultus fundamenta ab eo jacta fuisse (Florus 1, 2. Quintil. 3, 7, 18. p. 553 Spald.), unde Prudentius (perist. 2, 443):

»Fiat fidelis Romulus

Et ipse jam credat Numam

quasi maximum Christianae religionis triumphum canit. Arnobius etiam (2. p. 50) »Numae regis superstitionum« meminit; neque est cur hoc Martiani loco corruptum Numae nomen esse cum Fabricio (in bibl. Lat. III, p. 222 Ern.) censeamus.

coelitem] E Basileensi codice sic reposui pro coelitem in editis, quamvis hoc, quod paulo post sequitur (§. 64), etiam legi posse alii censuerint.

convibrantibus] Ita pro cum vibrantibus non solum in Grotianae editionis margine notatum; sed Guelferbytanus etiam codex teste Cortio, praeterea Hugianus, Basileensis, Britannicus, Cantabrigiensis, et Bodlejanus primus habent. Sensus est: »Sidera recipere cum applausu animas eorum qui coelum meruerint« (§. 94, 241). In astris enim dii (§. 93, l. 97). Unde locutio Martiano familiaris »propositum in sidera tendere« (§. 93) sive »propositum sidereae cupiditatis« (§. 94). Mortales enim coeli ascensione digni inter stellas recipiebantur (Hygin. fab. 224. p. 291 Munck.).

limine] Hoc suum officium profitetur ipse Janus verbis »coelestis janitor aulae (Ovid. fast. 1, 139) qui limina servo« (1, 173). Ita et Virgilius (Aen. 7, 610):

— — »nec custos absistit limine Janus.«

Fama] Prorsus contraria Valerius Flaccus de Fama haec canit (2, 217):

»Quam pater omnipotens digna atque indigna
canentem

Spargentemque metus placidis regionibus arcet
Aetheriis.« — —

Atque alii etiam poetae (Virgilius 4, 173. Ovid. met. 12, 43) in malam partem eam accipiunt. Claudianus quidem (Stilich. 248) idem Famae officium, quod noster canit; ejus tamen versus non ut Burmannus, sed hoc modo legas velim atque distinguas:

»Haec dum Roma refert, jam Fama loquacibus
ales

Pervolat oceanum linguis, et mille citatos

Festinare jubet proceres« — — —

male enim vir doctissimus »alis loquacibus« edidit, licet ales Mercurius, ales Amor, cet. minime inauditum sint; et alas dicere loquaces Claudiano profecto indigna figura erat.

praeconans] Glossa: »Praecono κηρέσσω.« Uti- tur et Cyprianus lib. 1 adv. Demet. uti mihi indicium fecit Meursius meus. Gloss. Isidori: »Praecono, praefor, loquor.« Graec. — Finxisse haec videtur Martianus ad nomenculatorum officii similitudinem, quos praeconum etiam nomine appellatos esse lapidum tituli docent (Grut. 626, 1, 3. 4. 1116, 6). Conferre praeterea operae pretium erit Horatium (epist. 1, 6. 50) et Juvenalem (sat. 1, 97):

»Ille tamen faciem prius inspicit, et trepidat, ne
Suppositus venias, ac falso nomine poscas.

Agnitus accipies: jubet a praecone vocari« cet. Plura dabit Pignor. (de serv. p. 144 sequ. ed. 1623).

Adrastia dicebatur, urnam coelitem superamque sortem irrevocabilis raptus celeritate torquebat, excipiebatque ex volubili orbe decidentes sphaeras peplo inflexi pectoris *Εἰμαρμένην*. Clotho vero, Lachesis, Atroposque, quoniam sen- 65

Adrastia] Cf. praeclarum locum Ammiani Marcellini (14, 41, p. 65 Gronov.): »ultrix facinorum impiorum, bonorumque praemiatrix *Adrastea*, quam vocabulo duplici etiam *Nemesin* appellamus; jus quoddam sublime numinis efficacis, humanarum mentium opinione lunari circulo superpositum, vel, ut definiunt alii, substantialis tutela generali potentia partilibus praesidens fati; quam theologi veteres fingentes Justitiae filiam ex abdita quadam aeternitate tradunt despectare terrena. Haec, inquit, ut regina causarum et arbitra rerum ac disceptatrix *urnam* sortium temperat, accidentium vices alternans, voluntatumque nostrarum exorsa interdum alio quam quo contenderant exitu terminans multiplices actus permutando convolvit; eademque necessitatis insolubili retinaculo mortalitatis vinciens fastus tumentes incassum, et incrementorum detrimentorumque momenta versans nunc erectas mentium cervices opprimit et enervat, cet. Plura de *Adrastea* dabit Spanheim. ad Callim. h. Apoll. v. 107; Wyttenbach. ad Plut. de sera num. vind. p. 107 et ad Plat. Phaed. p. 251, et Blomfield. ad Aeschyl. Prometh. v. 972. Eandem esse cum Fato et Necessitate Aristoteles confirmat (de mundo c. 7 et in Stobaei eclogis 1. 6. 22, p. 190 Heeren.), quare parum abest, quin ex ipso Platone hausisse nostrum arbitrer, qui (Republ. 10, p. 616 Steph.) fasum (*ἄτρακτον*), quo totius mundi forma exprimitur, ἐν Ἀνάγκῃς γόνασι στρέφεσθαι ait; sicut etiam Apollonius Rhodius (Argon. 3. 133) simile artificium, quo orbium coelestium cursus significantur, ab *Adrastea* dono datum Jovi canit. *Urna* vero est unde sortes exeunt; qualem Minoi quoque tribuit Virgilius (Aen. 6. 432).

torquebat] Verba: »torquebat excipiebatque ex volubili» in Hugiano codice culpa, ut videtur, librarii desiderantur, eorumque loco absurdam hoc glossema insertum est: »Sortes enim propter humanam impotentiam repertae sunt, quia per se nesciebant homines quid esset, vel quid vitandum foret.»

sphaeras] Id est gyros, quos rota faciebat. VULC. — Vix arbitror. Cf. descriptionem Fati, quod Graeci *Περωμένην* sive *Εἰμαρμένην* vocant, ex Chrysippi Stoici sententia apud Gellium (6. 2): »Fatum est, inquit, sempiterna quaedam et indeclinabilis series rerum et catena,volvens semetipsa sese et implicans per aeternos consequentiae ordines, ex quibus apta connexaque est.» Adde Cic. de div. 1, 55, 125; et Euseb. Praep. evang. 15, 15, p. 818.

peplo inflexi pectoris] Hypallage pro inflexo peplo pectori. VULC. — Etenim ut orbes peplo excipi possent, hoc inflexum esse debebat.

Εἰμαρμένην] In editis libris *Imarmene* legitur, in manu scriptis Britannico, Cantabrigiensi, Bodlejano primo, Monacensibus (B. C. E.) *Imarmene*, in Hugiano perperam in *marmore*. Glossa Monacensis (E) addit: »Ymarmene quasi proprium feminae, quae hoc faciebat. Interpretatur (sic) autem ex Graeco Ymarmene *chronus senecches*, temporis continuatio.» In Bodlejano etiam codice glossa addit: »Lunaris dea, quia *mene* Luna dicitur; et in Britannico: »firma memoria.» Quas absurdas interpretationes cum in finem commemoro, ut palam fiat, nihil fere ab istis scholiasticis disci posse (§. 2. not.). *Εἰμαρμένην* autem Latinis literis scriptam *Imarminen* nemo mirabitur; pariter certe Ovidius

tentias Jovis orthographae studio veritatis excipiunt, utpote librariae superum archivique custodes, quum senatum curiamque contrahi, et ipsum Tonantem exuviis indusiari publice cernerent, magistratus in acta coelestiumque consultum 66 stilos acuunt cerasque componunt. Tunc Jupiter, publica et quae senatum contracturus assumit indumenta percipiens, apponit primum vertici regalis

(met. 14, 89) et Lucanus (S. 101) *Inarimen* scribunt pro *Εἰναρίμην* (conf. Palaeogr. crit. IV, p. 534). Aspirationem autem modo demi modo addi supra jam monui (§. 7).

Atroposque] Lege de hac Parca Claudiani (de bello Gild. 201) versus:

*•Iret adhuc in verba dolor, nisi Jupiter alto
Coepisset solio. Voces adamante notabat*

Atropos, et Lachesis jungebat stamina dictis.
Scribentis equidem (in palaeogr. crit. III. §. 527) hanc olim exhibui effigiem:

orthographae] Ita praeter Leidensem codicem (Munck. ad Fulgent. p. 40) codices etiam Mona-

censes, Guelferbytani teste Cortio, Bodlejanus primus, Basileensis, Reichenauensis, Darmstattensis, et Dresdensis, librique editi antiquiores: veramque hanc lectionem esse glossa testatur, qua explicantur *rectae* scriptrices. Orthographae igitur ad tria illa Parcarum nomina referendum. Cassiodorus etiam (de inst. div. praef. in f.) adjectivo *orthographus* utitur.

librariae] Defenditur Martianus marmore antiquo (in mus. Pio-Clem. ed. Mediol. T. V. tab. 34), in quo Parcarum una, Clotho, fingitur utraque manu volumen gestans. Confer inferiorem locum (§. 89).

archivique] Alii *archium*. Capella *archivum* scripserit. Consonus est huic loco ille Ovidii:

— — — *•intres licet ipsu sororum
Tecta trium, cernes illic molimine vasto
Ex aere et solido rerum tabularia ferro.*

Tabularia Nasoni, quae Martiano archiva. Grot. — Neque est quod *archium* reponamus. Voce *archivum* jam ante Martianum non solum popularis ejus Tertullianus (apol. 19), sed alii etiam (v. Duker. de latinitate ICTor. p. 444) usi sunt.

exuviis] Ita Octavius (Sueton. Aug. c. 94) in somno vidit *•filium mortali specie ampliorem cum fulmine et sceptro exuviisque Jovis Opt. Max. ac radiata corona.*

indusiari] Utitur sensu eodem Capella libro secundo, et Apulejus: *•Pulchre indusiatus adulescens.* Grot.

vertici] Descriptione mundi per verticem Jovis altissima pars mundi, id est sphaera coelestis, intelligitur; per coronam Zodiacus; per rutilans vela-

serti flammantem coronam, contegitque ex posticis caput quodam velamine rutilante, quod ei praesul operis Pallas ipsa texuerat. Dehinc vesti admodum candidae obducit amictus hyalinos, quos stellantibus oculis interstinctos crebri vibratus ignium luminabant. Tunc duos globosos orbes, quorum unus auro, electro alius praenitebat, dextra porrectiore corripuit: laeva enneaphthongon

mea splendor aetheris. Vestis candida superiorem aërem, hyalini, id est vitrei, amictus perspicuitatem aëris designant; per vibratus ignium intelliguntur stellae. VULC.

contegitque] Velamen hoc Jovis contemplaturi Winckelmannum (monum. n. 11) et Viscontium (in museo Pio-Clement. V. tab. 2 edit. Mediol.) adeant. An riciniatus Jupiter, de quo Arnobius (6. p. 209), idem sit, nondum liquet. At non Jovi tantum, sed Saturno etiam (§. 70) et Junoni caput tectum (§. 67) noster tribuit, quin et reliquis diis, mortalibusque in decora numerum receptis, hoc commune fuisse, ita ut divinitatis esset nota, uberius demonstravit Cuperus (apoth. Homeri p. 202 sequ.). Quid? quod omnes umbras sive animas velatas a veteribus pictas esse multa testantur monumenta (Graev. thesaur. ant. Rom. XII. Tab. 10. Museum Pio-Clem. IV. tab. 35. V. tab. 18).

ex posticis] Libro II. de lectica loquens: «Postica (ita lego ex MS.) Epimelis et Agrypnia dilecta sustulere mancipia.» GAOR. — Intellige *partibus*; illud enim adjectivum est, et male Grotius (§. 145) correxit e MS. suo *postica*, siquidem *posticam*, scilicet *partem*, noster voluit.

texuerat] Arnobius (3. p. 112): «Vestis indigent (dū) tegmine, ut virgo Tritonia curiose iis stamen neat, et pro qualitate temporis, aut trilices tunicas, aut de serico et sine onere imponat.» Adde Oppianum (de piscat. 2, 23.) Sed magis ad Apollinaris Sidonii hosce versus (carm. 15, 126; p. 378 Sirm.) noster respexisse videtur:

«At parte ex alia textrino prima Minervae

Palla Jovis rutilat» — — — — —

Nam altior verbis sensus inest, quam si ea de textoria tantum arte explicare volueris. Pallas enim summus aether (§. 39. 568), qui *rutilante* hic *velamine* significatur.

dehinc] Sive *dein*, ut in Guelferb. Cortius legit.

hyalinos] Junoni etiam (§. 67) «hyalinam vestem» tribuit, quoniam aether pariter atque aër lucem transmittit. Romanorum poëtae Latina quoque voce *vitreum* usi sunt, ut *agnosum* denotarent (Silius 4, 347. 7, 413), pariterque Martialis (12. 3. 13) aquam ob perspicuitatem *vitream* appellavit. Colorem si intelligere malueris, ille erit, ut Ovidii verbis (met. 5, 48; art. am. 3, 173) utar, «aëris quum sine nubibus est.»

duos globosos] Non *duo*, ut Grotius, sed *duos* editiones anteriores, Hugianus et Cantabrigiensis codices habent, licet parum intersit. Duobus globis, ni fallor, Solem et Lunam denotare voluit, auro illum (§. 73. 188), electro hanc. Electrum hoc quoque loco, ut Heynius ad Virgil. georg. 3, 522, metallum, non succinum intelligendam puto, quia illud splendore nobilius, quanquam *adulterato*; aurum enim, cui quinta argenti portio inesset, *electrum* appellatum esse Plinius testatur (33. 4), quod *λευκὸν χρυσοῦν* Herodotas dixit (1. 50). Conf. doctam Buttmanni dissertationem (in Mythologo T. II, p. 337 sequ.).

enneaphthongon chelym] Ut *ἐννεάχορδα* apud Athenacum (14 p. 636). Hac lyra regimen harmo-

chelyn innitenti similis imprimebat. Calceos autem smaragdineae fluctu viriditatis herbosos vestigiis ejus Tellus annexerat. Insidebat autem ex pavonum pennis intertextae oculataeque pallae, ex qua multicoloribus notulis variata

niae coelestis designatur; novem autem ei chordas tribuit, quia supra (§. 28) harmoniam illam ex septem planetis cum sphaera aplane et terra constare dixerat. Conf. Euclid. in introd. harm. p. 19. Meib. et Strab. 13. p. 618 Casaub. Hugiumque in libro de myth. p. 183. 184, imprimis autem Boeckhium in Creuzeri Stud. T. III, p. 89 sequ.

calceos] Ex hac calceorum descriptione quilibet terram agnovisset, etiamsi Martianus non addidisset a Tellure eos annexos esse. Sapit poetica haec descriptio opinionem antiquissimam, dei sedem a coelo inde usque ad terram pertinere, quam ideo dixerunt «suppedaneum pedum ejus», Serapisque, deorum maximus, in epigrammate Graeco, a Macrobio (Sat. 1, 20) nobis servato, ipse de se praedicat: «Γαῖα δὲ μοι πόδες εἶσι.»

smaragdineae] Duo *smaragdinae*. VONCK. (sp. crit. p. 147) — Sed illam adjectivi formam, qua noster utitur, Venantius etiam Fortunatus (8, 6, 18) habet. Martianus «calceos fluctu smaragdineae viriditatis herbosos» dixit, quia smaragdis color tribuitur *viridis* (praeter Plinium vide Lactantium in carm. de Phoenice 135).

viriditatis] Grotius *viriditati*: nostram lectionem codices praebent Dresdensis, Basileensis, Darmstattensis, Bodlejanus, Britannicus, Cantabrigiensis, Hugianus, et teste Cortio Guelferbytanus.

annexerat] Grotius *annexuit*. Sed illud, quod reliquis verbis conformius est, e codicibus Monacensibus (B.D.E.G.) recepi.

insidebat] Lege: *infigebat autem et pavonum pennas* cet. VONCK. (spec. crit. p. 147) — Minime! Sensum scilicet criticus capere nequibat, qui hic est: «insidebat Jupiter pallae ex pavonum pennis

intertextae et oculatae, ex qua pictura notulis multicoloribus variata vernabat.» Palla enim amplioris vestimenti genus est, quod noster, sicut infra (§. 71) Terrae *herbidam pallam* tribuit, Jovis vestibus supra descriptis addit, eique cum insidere fingit. Vestes enim ita etiam usurpatas esse Pollax (7, 51; p. 722) docuit.

oculataeque pallae] Coelum significat, stellis distinctum, eadem figura qua infra (§. 811) *Astronomiam* «quandam gemmatam nec minus totis artibus decenter *oculeam*» finxit, Argi nimirum fabulam respiciens, de quo Macrobius (Saturn. 1. 19): «Argum, quem ferunt per ambitum capitis multorum oculorum luminibus ornatum — sed sub hujuscemodi fabula Argus est coelum stellarum luce distinctum, quibus inesse quaedam species coelestium videatur oculorum.» Plura dabit C. Fr. Hermannus ad Lucian. de hist. scr. p. 75. Pavonis autem e pennis textam eam pallam ait eandem ob causam, quia Argi occisi oculos, Ovidio teste (met. 1. 722), Juno excepit volucrisque suae pennis collocavit, et *gemmis caudam stellantibus* implevit; quapropter et Martialis (14. 85. 2):

«Nunc Junonis avis, sed prius Argus erat»,
et Gallus poeta (de duab. soror. fragm. 15):

«Quum quatit et caudam Junonius explicat ales,
Mille oculos, gemmas mille decenter habet.»
Pro *notulis* Vonckii conjecturam (spec. crit. p. 147) *floribus* aut *flosculis* retulisse taedet.

variata] MS. *varie grata*; lege *variegata*. GROT. — MS. *varicata, variegata, forsitan variegata?* OUDEND. (ad Appul. T. I. p. 785. II. p. 296) — Postremum in textum quidem recepit Goezcius; ego vero prius retinui, siquidem in uno tantum Rei-

pictura vernabat. Sub calceis vero fuscina deprimebat. Hujus suggestui 67 subditus Junonis consessus, haud indecenter ornatus. Ipsa vero tecto capite lacteo quodam calummate praenitebat, cui gemmis insitum diadema pretiosis: nam neque Scythidis virecta, nec Cerauniorum vibrans fulguransque lumen,

chenanensi codice *variegata* legitur, et ex corrupta quorundam scriptura constantem in reliquis lectionem corrigere nefas est; praesertim hoc loco, quo noster eodem jure utitur, quo Appulejus popularis ejus, apud quem legimus (de mundo p. 296): »coloribus variatur«, vel Catullus, qui (64, 50) »vestis priscis hominum *variata* figuris« per hypallagen scripserat.

fuscina] Bongarsius *fuscina*, male! Subintelligendum sine dubio *mare*. Infima Latinitas *fuscina* pro *fusco*, ut *aurinum* pro *aureo*, et *marmorinum* pro *marmoreo* dixit. Gozz. — Profecto non erat, quod corruptum Martiano *fuscinum* obtruderet vir doctus. *Fuscina* non Bongarsii tantum codex, sed Dresdensis etiam, Basileensis, Hugianus, Britannicus, Guelferbytanus, et Monacenses (C et E) habent, atque antiquam hanc lectionem esse glossa (E) testatur, qua »*fuscina*, sive tridente, *mare* significari« probe annotatur, quae praeterea notissima res est (cf. Cic. nat. deor. 1. 56).

subditus Junonis] Ita rectius transposita verba in Hugiano codice, Britannico, Cantabrigiensi, Basileensi et Darmstattensi.

calummate] *Galummate*. Lege vel *calymmate*, G pro C positum; vox est Graeca κάλυμμα. Gozz. — Quoniam autem Leidensis codex (v. Appul. II. p. 360 not. Ond.) recte habet Latinis quidem literis scriptam *calummate*, hanc lectionem in textum recepi. Sed liberum ut sit arbitrium iis, qui maluerint *chlamyde* legere, hic addo lectionem *clamide*, quam Cortius e Guelferbytano codice adnotavit.

gemmis] Nennus (in Dionys. l. 32; p. 82) gem-

mis etiam pretiosis ornatam Junonis coronam pluribus descripsit versibus.

Scythidis] Id est Smaragdi. Gozz. — Ita etiam Salmasius (ad Solin. p. 195 ed. 1629). Sed legere debebant viri docti nostrum paulo inferius (§. 75), ubi: »gemmarum, inquit, *Smaragdus* una, *Scythias* altera, *Jaspis* tertia vocabatur;« quo patet a Martiano minime Smaragdum et Scythidem pro una eademque gemma acceptas esse.

virecta] Ita habent veteres membranae bibliothecae Leidensis; non *virecta*, ut ediderunt. Festus: »*Dumecta* antiqui quasi *dumiceta* appellabant, quae nos *dumeta*.« Idem: »*Vestices fruteota* densa dicta a similitudine vestis.« Lactant. Argument. Metam. 1, cap. 3: »*Fruteota* sylvarum.« Marcellin. l. 14: »*Fruteota* prensando vel dumos.« Virg. Aen. 6: »*Amoena virecta*.« MUNK. (ad Fulg. p. 12). — Adde potest Sedalium (37), qui Virgilium imitatus est. Codices etiam Dresdensis, Britannicus, Cantabrigiensi, Hugianus, Basileensis, Reichenauensis, Darmstattensis, et Monacenses (B. D. E. G.) *virecta* habent.

Cerauniorum] Claudianus:

— — »*Pyrenaeisque sub antris*

Ignea fulmineae legere Ceraunia nymphae.«

Ita et hoc loco Ceraunii color e *pyropo*: quare manifesto Ceraunium inter ardentis et ignitas gemmas retulere contra veterum sententiam, quibus Plinius utitur auctoribus. SALMAS. (p. 278). — Ceraunium recentiores scriptores *carbunculum* vocarunt. Tertull.: »Cerauniis gemmis non ideo substantia ignita est, quod coruscent rutilato rubore.« Gozz.

nec flucticolor hyacinthi credebatur abesse profunditas. Sed totum illud sertum capitis fulgurantis Thaumantias obtulisse reginae coelitem ferebatur. Ipsius vero divae vultus assidua perlucens gratia, fratri consimilis, nisi quod ille immutabili laetitia renidebat, haec commutationum assiduarum nubilo crebrius turbidabatur. Nam vestis ejus hyalina, sed peplum fuerat caliginosum, quod

flucticolor] Idem est color, quem melius descripsit Martialis (4, 61, 7) versu:

•*Duasque similes fluctibus maris gemmas.*•

Sed amat noster composita hujus generis adjectiva, ut: multicolores (§. 66 f.), multigenum, multian-gulum (§. 138), multifidum (§. 117. 227), multi-vidum (§. 109), multinodum (§. 423), diversicolor (§. 14. 15. 67. 811). Aliorum scriptorum similia collegit Darmannus (ad Ovid. met. 11, 611; p. 794).

Thaumantias] Iris Thaumantis filia, Junonis ancilla (Hesiod. theog. 265. 266; Plat. Theaet. p. 155 Steph.). Familiari hoc Romanis etiam poetis (Virg. Aen. 9, 5. Ovid. met. 4, 479. 11, 674. 14, 845. Val. Flacc. 8, 116. Claudian. rapt. Pros. 3, 1; add. Cic. N. D. 3, 20) nomine satis docetur Junonis diademate modo descripto arcem denotari coelestem. Iris enim (Virg. Aen. 4, 701)

•*Mille trahens varios adverso Sole colores.*•

Add. Ovid. Metam. 6, 65. 11. 589. Claud. rapt. Pros. 2, 98. Sen. nat. qu. 1, 3, et Appulej. de mundo p. 325 Oudend.

laetitia] Differentiae causa, quae inter Jovis et Junonis naturam statuitur, haec est: illum pro aethere, hanc pro aëre veteres habuerunt (Cic. N. D. 1, 15. 2, 25 et 26; acad. quaest. 1, 41. Macrobb. Saturnal. 3, 4. Porphyz. ap. Euseb. in praep. ev. 3, 4, 11; p. 108 Vig. Serv. ad Virg. Georg. 2, 325; Aen. 1, 47. 4, 122. 12, 140 Albric. philos. 11. p. 314 Munck. Sallust. philos. 6. p. 255. Cornut. 3. p. 143. Vita Homeri p. 525 Gal. Arnob. 3. p. 118), unde noster infra (§. 149) *Juno-*

nem aëriam appellat. Atqui aër interdum turbidus, aether contra purior est et serenus. «Pars enim», ut Senecae (de ira 3, 6. p. 44 Lips.) verbis autar, «superior mundi et ordinatior et propinquior sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempestatem impellitur, nec versatur in turbinem.» Hinc Horatio (carm. 3, 10, 8) Jupiter «puro numine» est; Claudiano (tert. cons. Honor. 167) placidus, et Martiali (5, 6, 9 et 9, 25, 3) serenus audit. Lucerna etiam fictilis (ap. Passer. 1. tab. 35) totque lapidum tituli dicati *Jovi sereno* (Grut. 23, 1. 77, 6. 1009, 9. Gud. inscr. 4, 4. et 8, 3), pariter atque *Jovi Serenatori* (Gud. 3, 8 et 9; 4, 1. 2. 3. 5 et 6), quod quidem ejus cognomen haud latuit Appulejum, qui (de mundo p. 371 Oud.) eam *Serenatorem* et *Amicalem* nominavit: quo spectant et Graeca ejus cognomina *αιθρίων* (Aristot. de mund. 7. Strabo 1 init. p. 3 f. Casaubon.) et *μειλιχίων* (Orph. hymn. 72, 2. Thucyd. 1, 126. Pausan. 1, 37, 3. 2, 9, 6. 2, 20, 1. Cornut. 11. p. 154 Gal. Grut. inscr. p. 210). Inde apud Homerum illa: *Ζεὺς αἰθέρι ναίων* (II, 2, 412) et *αἰθέρα καὶ Διὸς ἀόγας*. Atque noster etiam supra (§. 17) «*Jovis risum*» celebrarat. Simili modo Aegyptii Seneca teste (natur. quaest. 3, 14. p. 727 Lips.) «aërem marem judicant, qua ventus est, feminam, qua nebulosus et iners.» Quod sequitur verbum *renidebat*, modo *splendore* (§. 15. 17. 27. 208. 581. 728.), modo, ut hoc loco et apud Macrobbium (in Saturn. 1, 11), *subridere* significat.

turbidabatur] Hoc verbum noster cum Saxone,

tamen, si appulsu cujusque luminis tangeretur, inter obumbrantes nebulas sudae perspicuitatis gratia praeniteret. Haec fulmen dextra, laeva sonorum bombis terrentibus tympanum sustinens, sub quibus plurimum sudans ima subiecta roscidis videbatur inundare fluoribus. Hujus vero calcei admodum furvi: quorum maxime solea atrae noctis nigredine coloratur. Nam ejusdem genua zona

Solino, et Apollinari Sidonio commune habet. Male in Britannico et Cantabrigiensi praesens legitur *turbidatur*, quum *residebat* praecedat.

caliginosum] Densum aërem et in nubes conversum designat, qui natura ipsa obscurus, nisi Solis radius illustretur. VULC. — Omnino rectius *caliginosum*, quam *caligosum*, quod hoc loco Basileensis, Darmstattensis, Britannicus et Cantabrigiensis habent. Sed hanc etiam adjectivi formam a serioris aevi scriptoribus usurpatam fuisse non solum Cangius docet, sed apud nostrum etiam (§. 803) tam in editis, quam in libris scriptis legitur.

quod tamen] Ita Guelferbytanus, Britannicus, Cantabrigiensis, alique, et veteres praeterea editiones: unde apparet illud «quod tamen» apud Grotium non nisi typographorum errori adscribendum, quem errorem non animadvertentes Walthardus et Goezsius secuti suum fecerant.

cujusque] Ita Hugianus codex, Basileensis, Darmstattensis, Dresdensis, Monacenses (C. G.), alique (Oudend. ad Appulej. I. p. 356) pro *cujusdam* in editis.

fulmen] Bongarsius et Valesius: *flumen*. Gorr. — Recte vulgarem retinuit lectionem: absurda enim est altera, quam Basileensis et Cantabrigiensis exhibent. Ne fingi quidem potest aliquis *flumen* dextra tenens. *Fulmen* contra bene tribuitur Junoni, quae ipsa apud Flaccum (1, 116) hoc jaciendi potestatem sibi attribuit verbis:

«Jam jam ego et inviti torsissem conjugis ignem»,

Unde et Argolicarum matrum ad eam preces (Stat. Theb. 10, 69), ut velit in Thebas *excudere fulmen*. Effigies ejus dextra fulmen tenentis exstat apud Smetium (in antiquitat. Neomag. p. 28).

sonorum bombis] Tonitrua intellige, quae Junoni pariter atque Jovi adscribuntur. Ipsa enim Juno apud Virgilium (Aen. 4, 122): «et tonitrua coelum omne ciebo» inquit; unde et Seneca (Medea 59) Jovem et Junonem «sceptriferos tonantes» appellat; atque noster tympanum ei tribuit, cujus sono terreri Philologiam finxit (conf. §. 197), imitatus Ovidium, qui (fast. 4, 189) de Cybeleio etiam tympano: «Sed me sonus aeris acuti Terret.»

tympanum sustinens] Ita transposita haec verba in codicibus Britannico, Cantabrigiensi, et Darmstattensi.

ima] Imus certe aër, terrae proximus, quandoque roscidus. Forsan et terram ipsam significare voluit, secundum illud Lucretii (1, 251):

«Postremo pereunt imbres, ubi eos pater Aether
In gremium matris Terrae praecipitavit.»

Id quod posteriores poetae Virgilius alique fere totidem imitati sunt verbis.

maxime] Haud supervacaneam hanc voculam inserui codicum Dresdensis, Darmstattensis, Cantabrigiensis, Britannici, aliorumque (Bondam var. lect. p. 55) auctoritate.

solea] Prudentius (apoth. 456): «soleas Junonis lambere.» Noster quum inferiora aëris cum Junonis calceis comparasset, infima necesse erat soleae assimilare, quam cum Noctis nigredine comparat.

quidem diversicolor ambiebat, quae nunc perfulgido resplendebat orbe, nunc vanescentis gratiae tenuata varietas ita penitus obliquabat, tanquam nihil ha-
 68 buisset ante discolorum. His igitur indumentis uterque regum decenter ornati ante consessum in suggestu sidereo positam quandam sphaeram caelatam varietate multiplici conspicantur, quae ita ex omnibus compacta fuerat elementis, ut nihil abesset, quidquid ab omni creditur natura contineri. Illic coelum omne, aër, freta, diversitasque telluris, claustraque fuerant tartarea. Urbes etiam, compita, cunctorumque species animantium, tam in specie, quam in genere numerandae. Quae quidem sphaera imago quaedam videbatur ideaque mundi. In hac, quid cuncti, quid singuli nationum omnium populi quotidianis motibus agitent pede ire, formante speculo relucebat. Ibi quem

Nam quo inferior aër, eo obscurior. Voce *nigredo* infra iterum utitur (§. 137) licet barbara sit (Sciopp. pr. phil. p. 56 Herz.).

zona] Inconstantem mediæ aëris naturam zona describere videtur, qua modo perlucidus, modo nubilus est.

obliquabat] Bongarsius quidem cum Basileensi dat *ablegabat*, Darmstattensis *abligabat*, Hugianus *alegabat*, Guelferbytanus teste Cortio et Bodlejanus primus *obligabat*; sed vulgatam retinui lectionem, siquidem verbum *obliquare* sensum habet variandi, qui omnino aptus huic loco est.

discolorum] Non semel hac adjectivi forma utitur noster (§. 71. 528) et praeter eum Appulejus etiam et Prudentius.

uterque regum] Omissa apud Grotium haec verba e codicibus Dresdensi et Hugiano supplevi.

coelum omne] Sic transposita sunt verba in Basileensi, Reichenauensi, Britannico, Cantabrigiensi, et Hugiano codice.

cunctorumque] Codices Cantabrigiensis, Britannicus, Hugianus, Leidensis (Oudend. ad Appulej. T. I. p. 152. Burmann. ad Claudian. p. 1048, v.

71) pariter atque anteriores editiones habent *cunctorumque*; sed praestat Grotiana lectio, siquidem non de bestiis solis noster loqui videtur.

ideaque] Nullus dubito, quin ad Platonis ideas noster respexerit, quales in Phaedro potissimum (p. 246 Steph.) descripsit ille non intelligendi solam, sed etiam dicendi gravissimus auctor et magister (Cic. orator. 3); colorem tamen duxisse videtur e *clypeo* illo, quem Homerus finxit a Vulcano fabricatum (Iliad. XVIII, 478 sequ.).

pede ire] Locus monstrosus: faveat Hercules monstrorum Avernuncus. Lege *pedae reformantis speculo*. Nam *re* etiam in MS. voci *formantis* adhaeret. Sensus hic: *Relucebant, inquit, in speculo quasi vestigiorum (id enim pedae teste Festo) veram formam referentiam*. Forte haec eadem vox Petronio restituenda, ubi vulgo legitur:

— *manifesta prius vestigia lusit,*

Deceptique pedes

(f. inquam pedas). Gaor. — Haec conjectura fretus Goezius Martiani textum foedissime corrupit. Quamvis enim locus obscurus sit, tamen si ad conjecturas confugiendum est, non solam Grotianam,

augeri, quem deprimi, quem nasci, quem occidere Jupiter vellet, manu propria ipse formabat. Quam terrarum partem disperdere, quam bearb: quam vastam quamque celebrem cuperet, fitor arbitrarius variabat. Hoc nigror 69 fatum publicum conspicans componensque deorum senatum jussit admitti: Quamvis intus, quos innominabiles sacra vis testatur, intrarent, tamen etiam primatibus divum, praesertimque parentibus uterque consurgunt. Verum 70 sator eorum gressibus tardus ac remorator incedit: glaucoque amietu tectus

sed innumeras admittit conjecturas. Atque lenior certe medela fuerit, ubi *pedie* i. e. *paediae*, *παιδίας*, legeris, quo nomine noster identidem geometriam appellat (§. 378. 728); geometricis enim rationibus descriptam esse sphaeram, qualem Jupiter manu teneat, clarum est. Sed hoc speciminis tantum causa attuli, ut appareat nihil facilius esse quam mutatis literis ex ingenio conjecturas fundere, quales *Sardos venales* aliquando Ruhnkenius appellavit *alium alio noquiorum* (v. Wyttenbach vit. Ruhnk. p. 221); vulgatam integram servavi, licet reticere non possim, codicem Reichenauensem exhibere *pidci reformantis*, unde orthographia tantum mutata *Apollinis* nomen *Pythae* indagari possit. Minime hoc spernendum, quo posito hic sensus exit satis congruus: «In hac sphaera quid singuli, quid populi agitent, speculo Pythae reformantis relucebat.» Verbum enim compositum *reformare* more istorum scriptorum (v. not. ad §. 73. 84. 102. 160. 576; add. Freinsh. ad Justin. in ind. Gronov.) usurpatur, quemadmodum apud Appulejum (met. 2. p. 156 Oud.) *Fotis* in speciem *Veneris reformata* legitur.

fitor] Figulus, *πλασθής*. Cic. «Reliquos deos ea facie noyimus, qua pictores, fictoresque voluerunt.» Et alii saepe ita usi. Grot. — Nempe vocem tantum explicaturus Grotius erat, neutiquam Martiani locum.

arbitrarius] Ita Jupiter cognominatur (Euseb. praep. ev. 1, 7, 10. p. 37. l. Macrob. somn. Sc. 2, 2). In quodam etiam lapillis titulo (Gud. 7, 5) legitur: «Jovi optumo maximo Arbitrariis. Quis templum etiam Jovis *Arbitrariis* in decima urbis regione fuisse P. Victor testatur (de Grad. thesaur. IV p. 1315).

uterque] Jupiter et Juno. Ita enim supra (§. 41) verbis «regum conjugum uterque» *τραπεζοκρατῆρας* designantur.

sator eorum] Ad Saturnum alludit nomen, qui infra (§. 197) «deorum rigidissimus creator» audit. Sed *satoris* nominis omnem etiam gentis alicujus auctorem significari ille apud Silium (9, 204) «sator Quirinus» docet. Pro certum Holmian (in Crenii analect. p. 398) et Barthius (ad Stat. Theb. 5, p. 226) legi jubent *deorum*; frustra.

gressibus] Jam Platón (Spinom. p. 278. Steph.) Saturni stella ceteris tardior, Nicomachus (de harm. man. 1, 2, 3. p. 6 Meib.) «in motu Saturni» scribit, «qui longissime a nobis abest, gravissimus in *διὰ παδῶν* consonantia sonus hypate est: appellatus: *ὕπαστον γὰρ τὸ ἀγώτατον*» (conf. nostr. §. 197. 202). Unde et Auspinus (in ecl. de sign. etel. extr.): «Saturnus»

«Celsior his Saturnus, tardior omnibus astris.» Claudianus quoque (in laud. Stilicli 2, 459) «pigram Saturni semitam» per hypallagen dixit (conf. §. 853).

caput. Praetendebat dextra flammivomum quendam draconem caudae suae ultima devorantem, quem credebant anni numerum nomine perdocere. Ipsi autem canicies pruinosis nivibus candicabat, licet ille etiam puer posse fieri
 71 crederetur. Ejus conjux grandaeva corpulentaque mater, quamvis foccunda circumfusaque partibus, tamen floridam discoloramque vestem herbida palla
 72 contexuerat, in qua totus gemmarum metallorumque census, atque omnium proventus frugesque sationum larga admodum ubertate ferebantur. Huic Vesta

tectus caput] Graecismus, ut apud Livium (27, 37) «virgines longam indutae vestem», Martialem (5, 14, 6) «caput tectus», Ovidium (met. 5, 51) «indutus chlamydem Tyriam», (14, 262) «pallam induta nitentem», Horatium (ep. 1, 17, 28) «quidlibet indutus», Virgilium (Aen. 2, 275) «exuvias indutus» (11, 490) «oculos dejecta decoros», (Cir. 206) «dulci devinctus lumina somno», et Priscianum (l. 8. p. m. 201) «indutus terga leonia». Appellat Rufianus (p. 248. Ruhnk.) «figuram per accusativum». Atque apud nostrum iterum infra (§. 114) «obtectaque vultum virgo» legitur. Saturnum autem velato pinxerunt capite; quapropter Servius (ad Aen. 3, 407) observat: «Sciendam sacrificantes diis omnibus caput velare consuetos, excepto Saturno, ne numinis imitatio esse videretur»; atque eadem tradit Macrobius (Saturnal. 1, 10).

draconem] Pluribus de hoc symbolo aeternitatis alio loco (palaeogr. crit. III. v. indic. p. 495) disserui. Hinc annus Graecis ἐνιαυτός dictus, quia, posteaquam Sol duodecim Zodiaci signa peragravit, in se ipsum quasi redit, vel ut Virgilius (georg. 2, 402) ait,

«In se sua per vestigia voluitur annus.»

Aenigmatis, quod sequitur, de anni numero solutionem ibidem (pal. crit. III, §. 252) proposui. Ante nomine codex Dresdensis addit sui, glossa in Basileensi suo, sed abest a reliquis tam editis quam scriptis.

pruinosis nivibus] Pariter infra (§. 197) Philologia Saturni planetae circulum transiens conspiciatur «deorum rigidissimum creatorem in algido haerentem pruinisque nivalibus.»

puer] Perquam docte, ut assolet, Cuperus (in Harpocrate p. 103) de hoc loco disputat, cui tamen assentiri nequeo. Promta enim interpretatio est, modo memineris Saturnum pro tempore accipi, quod et senis et pueri forma describi potest, prout antiquum vel recens intelligitur. Ceterum ille etiam scripsi pro etiam ille e codicibus Britannico et Darmstattensi.

grandaeva] Mutuatus est hoc epitheton a Silio (16, 124):

«At grandaeva decem praenoscens omina mater.» (Conf. et not. ad §. 4).

tamen floridam] Alioquin enim non matronae sed meretrices pietas floridasque vestes, ἀνδρῶν, gestabant, quod docte probat Welckerus (in proleg. ad Theogn. p. LXXXVIII). Tellurem vero is ornatus decebat, quem e Virgilio (Cal. 69) forsitan hausit noster:

«Florida quum tellus gemmantis picta per herbas Vere notat dulci distincta coloribus arva.»

In sequentibus pro *contexuerat* complures codices habent *contexerat*, quod tamen ambiguum videri possit.

larga ubertate] Festus: «Opis», inquit, dicta est conjux Saturni, per quam voluerunt terram

quae etiam coeva ejus fuerat, adhaerebat. Quae quod nutrix Jovis ipsius, suoque eum sustentasse gremio ferebatur, caput regis ausa est osculari. Post hos candida cum sorore Sol auratus expetitur: qui mox ut coepit ingressui

significare, quia omnes opes humano generi terra tribuit. Orphico (hymn. 13, 11) haec dea jam erat

*Ειρήνην κατάγουσα δὸν εὐόλοις κτεά-
τεσσι.*

Item Macrobius (Saturn. 1, 10) tradit eodem mense Saturnalia et Opalia celebrari, quod Saturnus ejusque uxor tam *frugum*, quam *fructuum* repertores esse credantur; itaque omni jam *fectu* agrorum coacto ab hominibus hos deos coli — Saturnumque a sata dictam, terram Opem, cujus *ope* humanae vitae alimenta quaerantur.

ferebantur] Miror Grotium edidisse *ferebant*, quum veteres editiones omnino rectius *ferebantur* praebent, atque ita etiam in Reichenauensi, Darmstattensi, Hugianoque codice exstet, atque Casalius (de prof. rit. 3. p. 111) pariter olim legerit. Sed iterum iterumque observavi permulta apud Grotium menda irrepsisse typographorum quidem culpa, quae ipse (p. 344) fatetur se non omnia ob instantes nundinas Francofurtenses correxisse.

adhaerebat] Multi enim Vestam eandem quam Terram putabant (Cornut. 28. p. 206 Gal.). Unde Ovidius (fast. 6, 460):

«Et Tellus Vestaque numen idem est»
porroque (6, 267):

«Vesta eadem est quae Terra: subest vigil ignis
utrique;

Significant sedem Terra Focusque suam.

Eadem docuerat Euripides (in fragm. 178 e Macrobi. Sat. 1, 23) versibus:

«Καὶ γαῖα μήτηρ· ἐστὶαν δὲ σοὶ δοφοὶ
Βροτῶν καλοῦσθαι, ἡμένην ἐν αἰθέρι.»

Sed confer omnino Astium ad Plat. Phaedrum

(p. 247 Steph.) et eundem in Cratylō (p. 401 & Steph.).

nutrix Jovis] Ennius (ap. Lactant. 1, 14) «Jovem», scribit, «clam abscondunt dantque eum Vestae educandum.» Eadem Albricus refert philosophus (17. p. 319 Munch.). Cicero (de univ. 10): «Jam vero (deus) terram, altricem nostram — custodem antiquissimam deorum voluit esse eorum, qui intra coelum gignerentur» (conf. not. ad §. 93).

osculari] *Ausculari* Manuscriptas. Vide Festum: *ausculari* dicebant antiqui pro *osculari*. Gaer. — Scioppius (in gr. philos. p. 206 Hera.): «Transit AU in O productam more antiquo, ut *lotus* pro *lautus*, *plostrum* pro *plaustrum*, *cetes* pro *cantes*: sicut etiam contra pro O — AU, ut *austrum* pro *ostrum*, *ausculum* pro *osculum*, frequentissimeque hoc faciebant antiqui.»

candida] Quae ab Ovidio (her. 18, 61) *dea candida* appellatur, eadem Virgilio (Aen. 7, 8) «*candida Luna*» est.

sorore] Martialis (9, 35, 5), et saepe Ovidius (met. 5, 330; fast. 3, 109. 117; her. 11, 45) Lunam sororem Phoebi appellat. Pluribus verbis alii, ut Seneca (Oed. 254):

«Sororque fratri semper occurrens tuo.»

Virgilius (georg. 1, 306):

«fratris radiis obnoxia Luna.»

Silius (8, 175):

«Lunaque fraterno lustrabit lumine terras»
et porro (16, 35):

«ut Phoebe stellas, ut fratris lumina Phoeben.»

Adde Propertium (2, 25, 52), Parmenidem (ap. Plutarch. in qu. Rom. 75. p. 282), Cornelium Se-

propinquare, purpuræ rutilantis puniceus quidam fulgor antevenit, et rosulenti
 splendoris gratia totam aulae ipsius curiam obstupefactis ceteris ornatibus lu-
 minavit. Ast ubi primos honorati capitis radios ingressurus immisit, ipse
 etiam Jupiter paululum retrogressus sub immensi nitoris lumine caligavit;
 sphaeræ verò orbisque, quos dextera sustinebat, veluti speculo cognati lu-
 74 minis refulsere. Juno autem diversicoloris illustris ornatibus, ac varia velut
 75 speculo cognato gemmarum luce resplendens, candentibus serenis enituit. Erat
 enim illi in circulum ducta fulgens corona, quae duodecim flammis ignitorum

veram (in Actna 236), et inferiorem locum (§. 77. not.).

puniceus fulgor] Auroram designat, quae infra (§. 116. 219) uberius describitur. Nondum enim ingressus erat Sol, sed ingressui propinquabat. Similibus fere verbis Rutilius (itin. 1, 277):

«*Rosida puniceo fulsere crepuscula coelo*» eandemque Appulejus (met. 5. init.) «*punicantibus phaleris*» inducit. *Rosulentum* praeter nostrum Prudentius quoque dixit.

obstupefactis] Forte *obscurefactis*. VONCK. (ap. crit. p. 147) — Melius sic scripsisset Martianus, non tamen scripsit, id quod librorum exempla docent, neque audacior est figura quam illa, qua Arnobius (1. p. 26) utitur: «*calcabat ponti terga undis ipsis stupentibus*».

luminavit] E Darmstattensi et Basileensi codicibus pro *illuminavit*. Non Appulejo modo illud, sed Martiano etiam (§. 27. 729. 901) usitatum est.

lumine] In codicibus a Grotio in margine laudatis pariter atque in quatuor Monacensibus (C. D. E. G.), Basileensi, Darmstattensi, Bodlejano primo, et Cantabrigiensi legitur *numine*, quo recepta verborum *luminare* et *lumen* repetitio evitaretur; sed vix apta huic loco vox *numen* esse potest, quapropter vulgatam servavi.

sphaerae] Hic locus pessime ab exscriptoribus

exceptas repetitis praesertim vocibus. Lego: «*Sphaerae vero orbisque, quos dextera sustinebat, refulsere; Luna autem diversicoloris illustris ornatibus ac varia velut speculo cognati luminis gemmarum luce resplendens*» cet. Sic infra «*quem juxta Lunam (ita lego) leni quodam teneroque vultu ex fraterna fulgorem lampada resumebat*» GROTIUS. — Nec Grotius locum intellexit, nec Goezcius, qui summa cum levitate conjecturam ejus in ordinem recepit. De Junone enim sermo est, minime de Luna. Hanc enim afficere Solis ingressus non poterat, quia simul cum eo advenerat. Jove autem sive aethere tacto Solis splendore Junonem sive aërem pariter affici necesse erat. Praeterea e descriptione quoque Juno agnoscitur; quam ut hic *diversi coloris* ornatibus illustrem ait, supra (§. 67) *zona diversicolore* ornaverat. Tautologia autem minus jam offendet, postquam iteratum *luminis* ante *gemmarum* expunxi auctoritate codicum Monacensium (C et G), Dresdensis, Britannici, Cantabrigiensis, Bodlejani primi, Darmstattensis, Hugiani, aliorumque a Walthardo laudatorum.

candentibus serenis] Substantive; sic supra: «*serena fulgentia*» Juvenalis:

— — «*velut hoc dilata sereno*».

GROTIUS. — (Conf. §. 17. 196 not.).

ccrona] Albricus de Sole: «*coronam vero ca-*

lapidum fulgurabat. Quippe tres erant a fronte gemmae: Lychnis, Astrites, et Ceraunos, quae ejus effigiem reverendam a cognitione conspicientium vibrantibus radiorum fulgoribus occulebant. Quarum alia Cancri cerebro, Leonis oculis altera, Geminorum fronte assumpta tertia dicebatur. Aliae sex ex utroque latere rutilabant, quarum Smaragdus una, Scythis altera, Jaspis tertia voca-

pite gestabat Apollo duodecim lapidum pretiosorum. GROT. — Numeri rationem noster ipse infra (§. 188) exponit, Solem hisce versibus alloquens:

*„Bis senis perhibent caput aurea lumina ferre,
Quod totidem menses, totidem quod conficis
horas.“*

Gemmarum enim numerus a Solis radiis translatus est, qui plerumque duodecim in carminibus memorantur (Virg. Aen. 12, 163). Interdum etiam duodecim radii in monumentis antiquis (Palaeogr. crit. III. §. 296. Caylus V. tab. 2. n. 4. Passer. lucern. I. tab. 89) pinguntur.

ignitorum] Ad stellas ἀλληγορίζει. Anaxagoras enim sidera ignitos lapides vocabat: sic lib. II: *„eademque saxa stellas appellans“*, ut in MS. meo legitur: quamquam non reprobem, imo praeferam illam lectionem quae in vulgatis, *stelae*, id est *columnas*. Et in Geometria: *„interstinctum cylindris gemmantibus pavementum.“* GROT. — Pro *ignitorum* alii quidem *ignitorum* habent; sed male. Imitatur enim noster Claudiani (de laud. Stil. 2, 92) hunc versum:

„Et vario lapidum distinctas igne coronas.“

Unde simul patet *ignitum* hoc quidem loco nihil aliud significare quam splendorem. De Ariadnes corona si sermo esset, omnino astra intelligere liceret.

fulgurabat] Sic Dresdensis, Reichenauensis et Cantabrigiensis pro Grotiano *fulgorabat*.

tres] Quater ternas recenset gemmas, ut anni tempestates simul et menses indicentur. Erant pro

fueraut reposui e Basileensi codice. In fronte autem ponit gemmas aestatem repraesentantes, quia tum vires Solis maximae; simulque, ut videtur, quia non Aegyptiorum modo (Porphyr. antr. nymph. 24, pag. 22 Goens.) verum Atheniensium etiam Olympicusque annus a solstitio aestivo initium ducbat.

Lychnis] Martianus Solis coronam duodecim gemmarum quadripartito ordine describens eandem cum Tertulliano (de spectac. 9 f.), Isidoro (etym. 18, 41, 1. p. 402 Arev.), et Corippo (de laudib. Justin. l. 1) colorum rationem secutus est. Dat siquidem aestati Lychnitem, Astritem, Ceraunon, ignei coloris gemmas, quaeque idcirco a lucerna, ab astro, a fulmine nomen sumserunt. ALEAND. (tab. Heliac. p. 69).

vibrantibus] Quamvis Grotiana lectio *vibrantes* (nimirum gemmae) defendi possit; praetuli tamen illam, quam codices habent Darmstattensis, Hugianus, et teste Cortio Guelferbytanus.

Cancrī] Zodiaci signa intelligenda esse apparet, et quidem ea, quae aestivis mensibus, Junio, Julio, Augusto, praesidere ex tabula mea (palaeogr. crit. III. §. 520) discas. Cancro Macrobius etiam (Saturn. 1. 17) aestatem denotari docet (conf. Hygin. astron. 1, 7, p. 352 et 4, 5, p. 467 Munck.)

ex utroque] Respondent Smaragdus Majo, Scythis Aprili, Jaspis Martio, et ab altero latere Hyacinthus Novembri, Dendrites Octobri, Heliotropius Septembri. Smaragdus Ovidius quoque (met. 2. 24) Phoebe solium lucere finxit.

batur. Inter quarum virorem foeta mari per lumina coruscatus fronti quaedam interioris suavitas resplendebat. Hyacinthos, Dendrites, etiam Heliotropios utrinque compacti. Qui lapides coloribus suis terras ratis temporum vicibus herbidabant: quos ei ad obsequium numinis recurrentis Ver dicebatur et Auctumnus munere contulisse. Posterior autem pars coronae Hydatide, Adamante,

inter quarum] Totum hunc locum partim ex conjectura, partim ex variantibus lectionibus et MS. sic restituo: *inter quarum virorem et foeta mari lumina coruscans fronti quaedam interiori suavitas resplendebat Hyacinthos, Dendritis etiam cet. Hyacinthorum mentionem habes apud Marcellum in responsis, cujus fragmentum citatur de auro arg. l. Seja ab herede §. 1. Sed et apud Plinium et in Apocalypsi. Dendritidos gemmae meminit Plinius. Forte tamen hic foeta passive dixerit pro nata. Grot. —* Quamvis obscurus locus sit, hoc tamen certum est, sequentes auctumni gemmas huc referri non debere, quod Grotius opinatus esse videtur; concidunt igitur jam eam ob causam ejus conjecturae, quibus omnino abstinendum erat in loco tam corrupto, ut quam plurimae pariter pateant corrigendi viae. Sed ne codices quidem multum subsidii praebent. Neque enim *per* abesse potest, licet in solo Reichenauensi id invenerim; neque *fonti pro fronti* ex Darmstattensi, Reichenauensi, et Guelferbyitano reponere ausim. Unum illud feci, ut pro Grotiano *coruscat* e Bongarsii et Darmstattensi codice reciperem *coruscatus*, quod sive pro nominativo participii absoluto, sive pro genitivo substantivi verbalis acceperis, aliquatenus certe cum reliquis coibit.

virorem] Virides gemmas verno tempore adscribit: Smaragdum scilicet, Scythlidem et Jaspidem. Smaragdi color viridis notus omnibus; de Scythide patet ex eodem Martiano, qui alibi *Scythidis virrecta* nominat; — diluitori colore sunt Jaspides.

ALRAND. (tab. Heliac. p. 68). — *Virides Smaragdo loricis* dixit Claudianus (laud. Stil. 2. 89), ut Lucretius (2, 804):

Inter caeruleum virideis miscere Smaragdos.
Viror Appulejo et serioribus idem est quod *viriditas*, eodemque pertinet *mari foeta*; mare enim viride, unde infra (§. 78) Neptunus *maritima semper inundatione viridior* dicitur.

Auctumnus] Auctumni gemmae in Solis corona dicuntur a Martiano Hyacinthus, Dendrites, Heliotropios. Hyacinthum coerulei coloris esse testatur Isidorus, violacei Plinius, diluitoris tamen, quam sit in Amethysto. At Solinus c. 33 id quandoque evenire asserit, quia ea gemma vitis non parce obnoxia; pingi enim nitore coeruleo, quum inculpabilis est. *Flucticolor* ab eodem Martiano alibi dicitur. Heliotropius vero teste Plinio porraceum prae se fert colorem sanguineis venis distinctum: vulgo dicitur *Diaspro*. Quis sit Dendritidi color, haud facile invenio. Scio quandam hujusce gemmae speciem ab eodem Plinio appellari albam, ac, ni judicii fallor, varietatem, quae Auctumno assignatur, indicare voluit variis hisce gemmis Martianus. Potiorem tamen locum coeruleo dedit color, qui purpureo affinis; ac Auctumnus ipse appellatur ab Horatio *purpureo varius colore*. Ad livorem uterque vergit. ALRAND. (tab. Hel. p. 69). — Hyacinthi tria genera descripsit Marbodaenus (17. p. 12 Gori.).

coronae] Perperam *corona* apud Grotium. Meliorem lectionem codices habent Reichenauensis,

et Crystallo lapidibus alligabatur. Hos enim Hiems undosa genuerat. Ipsius vero divi auro tinctam caesariem comasque crederes bracteatas. Facie autem 76

Darmstattensis, Dresdensis, Bongarsii et Hugii. *Coronae* enim pars lapidibus alligabatur.

Hydatide] Hydatis, seu Hydratis (ut alii legunt) ab aqua nomen habet. Estne ea, quae Plinio et Isidoro Enhydros dicitur? Ille candidam esse perhibet; hic ita loquitur libro 16 orig. c. 13: «Enhydros ab aqua vocata, exundat enim aquam, ita ut clausam in ea putes fontanam scaturiginem», quae verba ex Solino desumpsit extremo cap. 40. ALEAND. (l. l. p. 68).

hos enim] Vonckius (in spec. crit. p. 80) *hos ei* legere jussit, sed non necessarium. Genuisse eas gemmas hiems dicitur, quia ex aqua videntur esse congelatae, quam speciem prae se ferunt crystalli. Unde Propertius (4, 3, 52) «Crystallum *aguosam*» appellat; Claudianus autem multis epigrammatibus lusit in crystallum, quorum unum subjeci:

«*Sollers* lusit hiems imperfectoque rigore
Nobilior vivis gemma tumescit aquis»;

quo poeta Graeca epigrammata (anthol. 4, 18, 2 et 3) imitatus esse videtur. Plura dabunt Plinius (37. 2. 9) et Seneca (nat. qu. 3. 25 f. p. 735 Lips.). Probe igitur noster causali particula *enim* usus est, quo magis pateret, cur posterior coronae pars illis insignita esset gemmis. Sicut enim priorem aestati tribuerat, ita posteriorem hiemi assignavit.

bracteatas] Sic infra: «cujus sonorum (malim *honorum*; quamquam de musica seu harmonia sermo) caput auri coruscantis *bracteis* comebatur.» GROR. — Bractea tenuissima lamina cujuscunque metalli. Bracteatus, bractea obdnetus. Apud Senecam epist. 41 «leo bracteatus» dicitur ornatus bractea. Haud secus atque Ammianus Marcellinus libr. 14: «statuas

auro curant imbracteari»; et libro 17: «facis imitamentum in figura aereum, itidem auro imbracteatum, velut abundantis flamma candentis.» Ita Sidonius libro 2. epist. 10 «bracteatum lacunar» et l. 8. ep. 8 «gestatorias bracteatas.» Martianus Capella «comas bracteatas.» STEPH. (ad Saxon. p. 174) — Addere poterat «malum *bracteis* inauratum» apud Appulejum (met. 10. p. 737 Oud.), «auri *bracteas* apud Plinium (33, 3, 19), et «auri coruscantis bracteas» apud nostrum (§. 909). In lapidum quoque inscriptionibus (Grut. 1074, 12) collegii *bracteariorum* et *inauratorum* mentio fit. Eisdem memorat Firmicus (astron. 8, 16). Per metaphoram Seneca (epist. 115. p. 652 Lips.) *bracteatum felicitatem* appellat eam, quae *videatur* tantum felicitas esse.

facie] Albr. de Sole: «Iste pingebatur specie impuberis juvenis, nunc facie puerilis, nunc juvenili, semper imberbis, nunc autem in cana diversitate apparentis.» Macrobius: «Item Liberi patris simulacra partim puerili aetate, partim juvenili fingunt, praeterea barbata specie, senili quoque, uti Graeci ejus quem *Βαββαρία*, item quem *Βριβία* appellant, et ut in Campania Neopolitani celebrant *Ἡβώνα* cognominantes.» GROR. — Tres anni tempestates Martianum significare censet Gesnerus (ad Orph. p. 220); nec pluribus olim annum constitisse alio loco (palaeogr. crit. §. 668. 771) docui. Attamen magis propensus sum ad recipiendam eam interpretationem, quam Cuperus (in Harpocr. p. 76) dedit, videri nempe Martianum tempus matutinum, meridiem, et vesperam designare, quibus Solis vis ac potestas valde immutetur. Quae conjectura etiam iis confirmatur, quae de Sole oriente ad sequentia observo.

mox ut ingressus est, pueri renitentis, incessu medio iuvenis anhelii, in fine senis apparebat occidui: licet duodecim nonnullis formas convertere crederetur. Corpus autem ejus flammeum totum, pennata vestigia, pallium coccineum, sed
77 auro plurimo rutilatum. Sinistra autem manu clypeum coruscantem, dextera

in incessu] Ita Basileensis codex, Darmstattensis, et Bongarsii. Omissum in editis est *in*.

duodecim] Singulis horis illi forte volebant, qui in formas duodecim converti eum censuerunt; nisi potius duodecim Zodiaci signa sint intelligenda, quia aetates, quas quatuor facit Macrobius (1, 18), ad anni tempora idem refert. Nam postquam do-
cuerat Liberi patris simulacrum partim puerili aetate, partim juvenili, praeterea barbata specie senilique ore effictum fuisse, addit: »Hae autem aetatium diversitates ad Solem referuntur, ut parvulus videatur hyemali solstitio, qualem Aegyptii proferunt ex adyto die certa, quod tunc brevissimo die veluti parvus et infans videatur: exinde autem procedentibus augmentis aequinoctio vernali similiter atque adolescentis adipiscitur vires, figuraque juvenis ornatur; postea statuitur ejus aetas plenissima effigie barbae solstitio aestivo, quo tempore summum sui consequitur augmentum. Exinde per diminutiones dierum velut senescenti quarta forma deus figuratur.« CUPER. (Harpoer. p. 76. 77). — Quae quamvis docte disputaverit vir egregius, addenda tamen haec esse videntur: Porphyrius (in epist. ad Anebon. ap. Jambl. atque etiam ap. Euseb. praep. ev. 5, 6. p. 198) de Aegyptiis quaerit: »quae tandem ratio excogitari potest, quod eundem Solem commemorant vel ex limbo emergentem, vel loto insidere, vel navigio provehi, vel singulis horis formam commutare, ac varios per singula Zodiaci signa vultus inducere?« Ad quae respondet Jamblichus (myst. 7, 3. p. 152 Gal.): »Solem secundum Zodiacum figurari et formas mutare καθ' ὥραν τοῖς ἡμέραις

διαβημαίων.« Adde quae Orpheus apud Macro-
bium (Sat. 1, 18) de hac Solis commutatione canit. Eundem singulis horis mutari Solis faciem credidisse ex iis patet, quae (ibid. 1. 21) de tauro Soli sacro narrat »insigni miraculis convenientibus naturae Solis« qui »per singulas horas mutare colores« affirmetur (conf. Palaeogr. crit. III, §. 506, ubi add. Xenoph. mem. Socr. 4. 3. 4).

pennata vestigia] Corrumperet et hunc Martiani locum tentabat Vonckius substituens (in spec. crit. p. 147) »per rata (aut stata) vestigia.« Licet enim alii alas Soli a tergo affixerint (Palaeogr. crit. IV. §. 770. Cuper. Harpoer. p. 34); in quadam tamen patera (in Causei museo Rom. 3, 19, 5. Gracvii thesaur. V. 320) Apollo sive Sol ejusmodi pennatis pedibus pictus est. Adde nostrum infra (§. 378. 379). *Vestigia* autem dici pro *pedibus* confirmat Barthius (ad Stat. 2. 11, p. 254).

rutilatum] Intextum erat aurum. Haec ideo annotamus, ne quis diversitate colorum ad corrigendum aliquid moveatur, ut videmus nihil non sibi indulgere homines otiosos, lauream ex quovis mustaceo quaerentes. BARTH. (advers. p. 361).

clypeum] Hunc Soli Ovidius quoque tribuit (met. 15. 192):

»Ipse dei clypeus, terra quum tollitur ima,
Mane rubet« — — —

nec qui Abraxan in gemmis mecum pro Sole accipiunt (pal. crit. III §. 124, 460, 566; IV. 697), hoc attributum mirabuntur. Etiam in numo Chalcidis Syriae (Vaillant. num. Gr. Commod. p. 86) Sol conspicitur sinistra *clypeum* et hastam tenens;

ardentem facem praeferebat; calcoi vero similes ex Pyropo. Quem juxta Luna
leni quodam teneroque vultu ex fraterna fulgoreta lampade resumebat. Post 78
hos admissi fratres Jovis, quorum alter maritima semper inundatione viridior,
alius lucifuga inumbratione pallescens. In capite uterque dominandi sertum 79
pro regni conditione gestabat. Nam unus albidus salis instar candidum atque 80
spumarum caniciei concolorum, alter ebeneum ac tartareae noctis obscuritate
furvescens, qui quidem multo ditior fratre, et semper eorum, quae gignuntur
ex terra, conquisitionibus opulentus: alius vero propter molem elationemque

ejusdemque Cartarius (imagini dei dei, Venet. 1580, p. 62) una cum lyra et sagittis meminit ex Servii loco (ad ecl. 5. 66), ubi tamen in vulgatis exemplaribus *gryphen* vel *gryphenaecum* legimus.

facem] Cereri quidem, Dianae luciferae, Baccho, Cupidini, Hymenaeo, Hecatae et Furiis faces tribui notissima res est: rarae autem Solis imagines sunt, in quibus, ut in Probi numo (Rasche lex. IV. 2. p. 1351), facem gerit. Alias collegit I. R. Meyer in commentatione de diis ac deabus *δαδούχοις* (Francof. ad M. 1790) p. 18 sequ.

Luna] Ita codices Britannicus, Cantabrigiensis, Darmstattensis, et Hugianus recte habent, non *Lunam*. De alieno ejus lumine confer Plutarchum (de placitis philosoph. 2, 28. p. 891; de facie Lunae p. 929), Macrobius (in somn. Scip. 1, 19. p. 101 Zeun.) et superiorem notam (ad §. 73).

lampade] Ita codices Monacenses (B. C. D. E. G.), Britannicus, Cantabrigiensis, Darmstattensis, Basileensis, Hugianus, et teste Cortio Guelferhytano pro *lampada*, quamquam *lampada* pro *lampas* etiam in usum fuisse constat. Lampadem Solis jam supra (§. 29) noster dixit, ut *Phoebeam lampadem* Virgilius (Aen. 3. 657).

caniciei] Sic Darmstattensis omnino rectius quam Grotius, qui *caniciem* edidit. *Concolorum* pro *concolor* dixit et infra (§. 659 f.).

ebeneum] Grotius habet *hebenum*, codex Dresdensis *hebencum*, Darmstattensis, Britannicus et Cantabrigiensis *ebenum*, sed praetuli lectionem, quam Monacenses (B. D. E.) suppeditarunt. Quamvis enim hanc vocem alibi frustra quaesiveris, vix tamen rectius ab *ebeno* adjectivum formare poteris. Magis certe placet, quam *ebeninus* (in vita S. Dunstani ap. Cangium). Conf. notae inferiores (156. 223).

furvescens] Aliam lectionem *fervescens* e Guelferhytano Cortius affert; sed *ebenum* et *nox* cum hac lectione vix conciliari poterant. Retinui igitur *furvescens* ut candido Neptuni oppositum. In Darmstattensi a prima quidem manu scriptum erat *fervescens*, sed correctum *furvescens*.

ex terra] Haud supervacanea mihi visa haec verba sunt, quae ex Hugiano codice inserui. De Plutone enim sermo est, de quo Cicero (N. D. 2, 26): „Diti patri — qui *Dives* ut apud Graecos *Πλούτων*, quia et recidunt omnia in terras, et orientur e terris.“

opulentus] Phurnutus: *Πλούτων δὲ ἐκλήθη, διὰ τὸ πάντων ὄντων φθαρτῶν, μηδὲν εἶναι ὃ μὴ τελευταῖον εἰς αὐτὸν κατάγεται καὶ αὐτοῦ κτῆμα γίνεται*. Grot. — Locum Cornuti reperies in Galei opusculis (p. 145). Sed operae pretium erit Romanum conferre poetam (Claudian. de raptu Proserp. 1, 20) canentem:

- 81 corporis renudatus, ac despuens divitias oppressione quaesitas. Verum utrique diversa conjux: nam hic nudus omnium nutricem deorumque hospitam secum ducit; ille puellam accessibus gratulantem, quae ita plerumque frugem expositentibus tribuit, ut magni numinis vota sint eidem redhibere centesimam.
- 82 Dehinc admissi Tonantis ipsius filii. Inter quos primus quidem ruber iuvenis, ac vorax omnium sititorque etiam sanguinis gradiebatur. Alter suavis et comis,

«*Di, quibus innumerum vacui famulantur Averni
Vulgi iners, opibus quorum donatur avaris
Quidquid in orbe perit.* — — — — —

Confer Platonem (in Crat. p. 403 Steph.), Diodorum (§. 49 et 77), scholiasten ad Aristophanem (Plut. 737), Ovidium (met. 1, 140), et Phaedrum (A. 11, 1). Posidonius quoque apud Strabonem (3. p. 147) ait, «non tantum terram esse divitem, sed infra terram etiam *opes* esse *conditas*, quippe non Hadem, sed Plutonem ibi habitare.»

despuens] Britannicus quidem codex, Cantabrigiensis, Basileensis, et Monacensium unus (C), Guelferbytanus etiam teste Cortio *dispuens* habent; sed nostra lectio, quam etiam codices Darmstattensis et Hugianus praebent, omnino melior est, quandoquidem mare naufragorum bona *despuit* ad litus.

verum] Codex Hugianus *fuerat*; male. Opponuntur enim haec antecedentibus, ubi Neptunum pariter ac Plutonem diadema gestare dixerat, quamvis diversum; conjuges autem omnino diversas utrumque habere ait.

hospitam] Neptuni conjux aliis Amphitrite, aliis Venilia, aliis Salacia appellatur; quarum eequam Martianus intellexerit, non decernam; illud tamen perspicuum est nostram pariter atque illas *maris* vel *aquae* personam gerere, quam *nutricem omnium* ait eodem sensu quo Thales antequam cum Homerus

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσθαι καὶ μητέρα Τηθύων
(Plat. Theact. p. 152; Cratyl. p. 402 Steph.);

Tethys enim Platoni (Tim. p. 40) quae Ciceroni (de univ. 11) Salacia. *Hospitam* autem *deorum* appellat, quia sidera deos esse censet (§. 811), quae pare in casu recipere hospitiumque illis praebere videtur.

gratulantem] Verbo *gratulari* noster pro *laetari* sive *gaudere* (§. 107 f. 693 f.) utitur: sed hoc loco *laetificantem* significare videtur.

centesimam] Fulgentius: «Proserpiam vero quasi segetem voluerunt, id est terram (lege terrae) radicibus *proserpentem*, quae et *ἐκάτη* Graece dicitur; *ἐκατὸν* enim Graece centum sunt, et ideo hoc illi nomen imponunt quia centuplicatum Ceres (melius esset seges) proferat fructum.» Ovidius:

«*Obrue versata Cerealia semina terra,*

Quae tibi cum magno foenore reddat ager.»

Capella alibi: «ejus satio centesimo messis incremento foeneratur.» Grot. — Isidor. orig. 14, 5: «Glebis ita praepinguis, ut jacto ibi semine incremento paene *centesimo* fruges nascantur.» Goez. — *Centesimam* teste Cortio Guelferbytanus codex, et teste Federo Britannicus, Bodlejanus primus, et Cantabrigiensis, Monacenses praeterea (B. C. E. G.), Hugianus et Basileensis habent, scilicet partem; vulgo *centesima*, quod pro accusativo plurali neutrius generis habuisse videntur; sed minus commode.

ruber] Cantabrigiensis «*juvenis rubens.*» De Marte, Jovis filio, sermo est, cujus Planetae etiam tribui illum colorem supra (§. 14) vidimus.

sititor] Sic antiquiores editiones omnes, pariter atque codd. Basileensis et Darmstattensis; apud Gro-

falcem dextra, laevaue gestans cratera somnificum, ac pronus in petulantiam ferebatur. Hujus gressus incerti, atque olacis temeti madoribus implicati. Post hos duorum una quidem germanaque facies; sed alius lucis sidere, opacae noctis alius refulgebat. Dehinc quidam roboris inauditi et expavendis semper

tium est *sitior*, typographorum incuria, ut videtur; quam tamen solita cum negligentia Walthardus et Goezius secuti sunt. Accuratiores certe fuerunt Appuleji (met. 1. p. 16 Oud.) interpretes, nisi quod male »sanguinis sititorem» Platonem interpretati sunt, qui nequiquam Jovis erat filius! Facile etiam ex addito verbo *gradiebatur* Martem *Gradivum* agnoscere potuissent. »Sanguinem sitire» non modo Martiani popularis Arnobius (1, p. 13), sed etiam Cicero (Phil. 3, 7) dixit, notaque ex Justino (1, 8-f.) vox est Tomyridis ad caput Cyri abscissum: »Satia te sanguine, quem sitisti.» Martem autem simili cognomine invocat Orphicus (hymn. 64, v. 4):
αἵματι ἀνδροφόνῳ χαιρών!

comis] Correctum quidem in codicibus Bodlejano primo et musei Britannici *comes*; sed ab imprudentis cujusdam manu. *Comis* enim oppositus est sanguinis sititori, et infra (§. 431) Bacchus »*facetior*» dicitur deorum, quemadmodum apud Virgilium (Aen. 1, 734) »*lactitiae dator*», et in epigrammate Graeco (2, 47, 28. p. 315 de Bosch.)
ἐγερθυέλως.

falcem dextra] In MS. »*faciem*»: vide an »*facem*», de Baccho enim sermo, cujus in festis *facies* usitatae, unde *Διώνυκος λαμπτήρ* itemque *φροστήριος* dicitur. *Falcem* tamen ferri potest pro eo quo vineae putantur. Si vero Albricum sequimur, cui semper quam conformissimus Martianus, quod ex diligenti collatione facile patet, videatur »*racemum*» legendum. Graec. — *Facem* (Baccho) tribuit Martianus Capella: »alter suavis et *comis facem* (aliae tamen editiones *falcem*, quae non male Bac-

cho convenit, exhibent) *dextra* — *gestans*. CURZA. (in Harp. p. 93) — *Facem* Grotius et Cuperus legi jubent. Gozz. — Quantopere falsus Goezius sit, ipsa illorum verba docent; neque in textum recipere debebat *facem*. Omnem dubitationem remonent Tibulli (1. 4. 7) versus:

»*Sic ego: tum Bacchi respondet rustica proles,
Armatus curva sic mihi falce deus*»;

Ovidi quoque idem (1. 7. 34) *falcem* tribuit, *vineaticam* nimirum sive *vinitoriam*, cujus saepe mentio fit apud rei rusticae scriptores (Cato r. r. 11. 4; Varro 1. 22. 5; Colum. 4. 25). *Vinivatorem* Dionysum appellat Accius (apud Macrobi. Sat. 6. 5).

olacis] Verbum est insolens, nunc *εὐόδιον* (ut libro secundo »*acerram olacem*»), nunc *δύσοδιον* (ut hic) significans. Glossa Isidori: »*Ola*, *olidus*.» Graec. — Similes in AX desinentes voces, *vigilax*, *mentax*, *crepax*, *loquax*, Barthius (advers. p. 1648) collegit. Martiani popularis (Arnob. 3. p. 119f) eundem Bacchum similiter »*faeculentae hilaritatis datorum*» appellaverat.

madoribus] Codex quidem Cantabrigiensis »*odoribus*»; sed praetuli vulgatam lectionem. *Madoribus implicatum* ait, ut *madidum* simul et *infirmis* sive *impeditis* gressibus incedentem significaret.

opacae noctis] Primam vocem e Hagiario codice supplevi. Nota est fabula de alterna Castorum morte (Hom. Odyss. 11, 302. Virg. Aen. 6, 121. Ovid. fast. 3, 717. Sil. 9, 295. Lactant. 1, 10).

expavendis] Sic teste Cortio in Guelferbythano. Edit. *extirpandis*, sed »*adversitates extirpare*» quis dixerit? Cave tamen ita accipias, quasi ex-

adversitatibus praeparatus. Sed ejus miros lacertos rictusque Cleonaebs limis:
85 Juno cernebat. Quin inter eos decernentes feminae: quarum una virgo fere-

paverit *Hercules* adversitates; sed ipsas dixit expavendas, utpote maximas, saevissimas, ad quas tamen ille bene praeparatus accesserit. Pro praeparatus Dresdensis codex habet *paratus*, sed praetuli compositum, quo noster saepe pro simplici utitur.

lacertos] Lacertosum et torosum Herculem a poëtis appellari, Burmannus (ad Ovid. V. II. p. 1025) pluribus docuit exemplis.

rictusque Cleonaeos] Infra quidem rictus leonis dixit; sed alio, ni fallor, modo, quam hic rictus Cleonaeos, a leone Cleonaeo, qui et Nemaeus, ejus exuviis ovabat Hercules. An ergo *amictus*? an rictus est *ἐπιθρόνιον*, ut est in glossario? *Ἐπιθρόνιον* vero generaliori significata pellis superpendens, quasi *ἐπιθρόλιον*, ut volunt etymologici. GROS. — Cleonaeos rictus qui a gloria derivant, nae illi suae in hoc genere litterarum incuriosi sunt. Est enim leo ille dictus a loco Cleonaeus, in quo ab Hercule devictus est. Valerius Flaccus lib. 4:

— *Cleonaeo jam tempora clausus hiatu
Alcides* —

Vestitus enim pellis leonina erat Herculi. Lucanus lib. 4:

— *Ille Cleonaei projecit terga leonis,
Antaeus Libyci.*

Ausonius Eidyll. 19:

— *Prima Cleonaei tolerata aerumna leonis.*

Idem lib. 5 epigr. 73:

— *Rura Cleonaeo nunquam temerata leone.*

Ejusdem meminerant Claudianus 1 in Rufin. et Papinius. BARTH. (adv. p. 1256 et 1508).

limis] Sc. oculis, ut apud Terentium (Eunuch. 3. 5. 53): *ego limis specto*; licet pro nominativo

etiam accipi possit, ut apud Ammianum est (20. 9) *limibus oculis*. Multi quidem codices a vulgari hac lectione recedunt et *sublimis* substituunt, ut Leidensis (Munck. ad Hyg. p. 71 s. 83 Stav.), Basileensis, Darmstattensis, Bodlejanus, Dresdensis, Hugianus, et inter Monacenses duo (C et G); unde et Goezius *sublimis* edidit; sed nemo ignorat quanto Herculem odio prosecuta sit Juno et quantum ei inviderit (Hesiod. theog. 315. Ovid. her. 9, 8, 11; met. 9, 256. 260), ita ut novercae nomen meruerit (Sil. 2, 478. 3, 91); quae quum miram Herculis speciem videret, profecto melius *limis cernere* dici a Martiano potuit, quam *sublimis*, quod nihili hoc loco et admodum frigidum cognomen fuisset.

quin inter] Si quis litterarum transpositioni et audaciori conjecturae locus, legerem: *Sequuntur eos decentes feminae.* *Sequuntur* ex elementorum *μεταθέσει*. *Decentes* vero eo modo, quo saepe in MS. *descendentes* pro *decentes*, *conscendentes* pro *concedentes* invenimus, quod et ego saepe in Martiani collatione expertus sum. GROS. — In libris scriptis nihil reperi, quod interpreti adjumento esse possit, nisi quod Darmstattensis codex *quis pro quis*, quod in editis legitur, multo melius habet. Quamvis enim inter codices Monacenses tres (B. D. E.) ante *quis* copulativam et addant; non minus tamen obscurus manet locus, qui licet corruptus, vario certe modo emendari potest. Quapropter nihil praeterea in contextu mutandum duxi, donec codices forte reperiantur meliora nos edocentes. Ceterum *decernentes* pro *certantibus* accipio. Diana enim et Venus prorsus sibi sunt contrariae. Ita *armis decernere* dicit Vellejus Paterculus (2, 118. p. 560 Burm.) pariter ut Virgilius (Aen. 12, 709)

batur: alia generationum omnium mater: illi arcus cum phœtra, huic rosis decussatim vinctis sertata contextio. Quam et conspicerent nitentem, et fantem audire dulces illecebras, et attrahere fragrantissimi spiritus halatibus redolentem, et osculis lambere, et contingere corpore, ejusque velles cupidine suspirare. Quae quidem licet amorum voluptatumque mater omnium crederetur: tamen eidem deferebant pudicitiae principatum. Cum his grata Ceres, admodum 86 gravis femina, alumnaque terrarum ac nutrix mortalium, videbatur. Quidam 87

an amore ferro scipit, et Lucretius (5, 393) bellam magnis de rebus inter se cernere certant.

[*generationum omnium*] Venerem intellige eam, quam Genitricem a Romanis appellatam esse, tam scriptores veteres testantur (Dio Cass. 49. p. 599. Reim. Appianus II, p. 470. Steph. Macrobi. Saturn. 4, 12. Plin. 7, 5, 39. 8, 41, 64. 35, 4, 9. 35, 12, 45. Sueton. in Caes. c. 61. 78 et 84), quam lapidum tituli (Gret. 225, 3. 1012, 3. Murator. 58, 4 et 5. Gud. 59, 3) et numi (v. Rasche II, 1. p. 1358. V, 2. p. 897). Egregie describitur prae ceteris ab Ovidio (fast. 4, 95) aliisque poetis tam Latinis (Lucret. ab init. Stat. silv. 1, 2, 182. Senec. Hippol. 469), quam Graecis (Stobaeus in oel. 1, 10. p. 268 sequ. Heer.).

[*rosis*] Rosam, scribit Pausanias, Veneri esse cum myrto consecratam et Amorum in eam dominii meminit Anaereon. BARTH. (advers. p. 1236).

[*vinctis*] Grotius *vinculatis*: codex Dresdensis *junctis*: Guelferbytanus, Britannicus, Cantabrigiensis, Monacenses (C. G.) Basileensis, Darmstattensis et Bongarsianus melius *vinctis*, quod recepi.

[*decussatim*] Codices Monacenses duo (C et E), Reichenauiensis, Darmstattensis, et Britannicus uno S scribunt, fortasse quia a *decus* derivarent, ut esset *decenter* sive *ornate* (Cang. h. v. et voce decussare); Martiano tamen significare nexionem crucis instar factam ad imitationem signi X ex supe-

riori loco apparet (§. 57, ubi conf. notam nostram et Baldum ad Vitruv. p. 53).

[*fragrantissimis*] Ita teste Cortio in Guelferbytanis, quod, quia *redolentem* sequitur, praeferectioni, quam Heugianus, Darmstattensis, et Monacenses (C. D. E. G.) praebent, *flagrantissimis*. Servius enim (ad Aen. 1, 436) subtiliter distinguens: «quotiens incendium», inquit, «significatur, quod flatu alitur, a flamma per L dicimus *flagrat*; quotiens odor, qui fracta specie major est, per R dicimus *fragrat*» (add. Claudian. in primo cons. Stil. 470 ibique Buzm.).

[*pudicitiae*] Conf. Propertii (2, 23. 89) versus: «*Ipsa Venus, quamvis corrupta libidine Martis, Num minus in coelo semper honesta fuit?*»

Duas Veneres coluisse veteres, alteram coelestem, sive Uraniam, alteram Vulgivagam s. *Πρόδημον*, notum est (Plat. Conv. p. 180. 185 Steph.), quarum priorem hic significari apparet. Romani quoque praeter vulgarem sinxerant Verticordiam (Pausan. 9, 10, 2. Jul. Obsequ. de prodig. 97), quo facilius, ut Valerii Maximi (8, 13, 12) verbis utar, «virginum mulierumque mentes ad pudicitiam converterentur» (conf. Ovid. in fast. 4, 160 et nostrum infra §. 144).

[*grata Ceres*] Cortius in Guelferbytanis legit: «*Gratae et Ceres*»; sed minus placet. *Grata* enim Ceres dicitur ob beneficia in humanum collata genus.

etiam claudus faber venit: qui licet crederetur esse Junonius, totius mundi
88 ab Heraclito dictus est demorator. Tunc etiam omnium garrula puellarum, et
contrario semper fluibunda luxu, levitate, pernix desultoria gestiebat. Quam

alumnarum] Orphicus (hymn. 39, 2, 3) «Σέμνη
Δήμητηρ — πλουτοδότειρα — παντοδότειρα.»
Et apud Diodorum (1, 12) dicitur: «Γῆ μήτηρ
πάντων Δήμητηρ πλουτοδότειρα.» *Alumna*
enim non solum quae alitur, sed etiam quae alit,
est. Ita Italiam «terrarum alumnam» dicit Plinius
(3, 5. Conf. et viros doct. ad Appulej. II. p. 446.
III. p. 423. Oud.).

Junonius] Guelferbytanus quidem codex teste
Cortio «Junonis» habet. Sed melius dixit Martianus
Junonium, videlicet Junone matre natum. Unde
Ovidio (met. 4, 175) quoque Vulcanus audit «Ju-
nonius» (conf. Hesiod. theog. 927. Lucian. de sa-
crif. p. 72 Bip. Hygin. fab. pr. p. 9 Munck.).

demorator] Id est retentor et ligator, sive for-
mator totius mundi. Gloss. (cod. Monacens. B.). —
Nihil enim in rerum natura sine igne constat. Unde
et Heraclitus ex igne constare omnia asserbat.
VULC. — Lege *devorator*. Rerum enim ortum et in-
teritum ad ignem referebat Heraclitus, unde eum
infra ardere fingit. Interitus meminit divinus Ari-
stoteles, phys. acroamatum lib. II: «ὡςπερ Ἡράκλει-
τός φησὶν ἅπαντα γίνεσθαι ποτε πῦρ. De
ortu innuit Varro, ubi ignem ab ingenendo derivat.
Utramque refert Cicero lib. III. de nat. deor. GROT.
— *Democrator*, ita lego pro *demorator* vel *devo-
rator*, quod malebat Grotius tum admodum adoles-
cens. Nam Cleanthes apud Ciceronem IV. 41 acad.
quaest. Solem dixit dominari et rerum potiri. FABRIC.
(bibl. Gr. I. p. 802) — Goezius Grotio adstipu-
latus, in textum, quod pejus erat, recepit *devorator*.
Poterant quidem alium Martiani locum (§. 576) ubi
«*devorante* Mulcibero» legitur, in usum suum con-
vertere eoque conjecturam illam firmare; ego tamen

assentior eo magis glossae et Vulcastio, quae cer-
tius scriptum habeo, nullum ex omnibus codi-
cibus a vulgari lectione recedere. Quid? quod se-
riori aevo *demorare* dicebant pro *regere*, id quod
verba docent chronici Novalicensis (ap. Cang.): «*De-
moravit* abbatiam suam decem annos cum omni
moderatione aequa.» Grotius quidem Ciceronem
laudat; sed eo potius loco eum (N. D. 2, 15) in-
spicere debebat, quo Cleanthis verba referuntur,
quippe qui distinxisse dicitur «inter ignem, qui
adlibetur ad usum atque ad victum, et eum qui
corporibus animantium confineatur.» Illum «con-
sumtorem omnium» esse contendit: hunc contra
«vitalem et salutarem omnia conservare, alere, au-
gere, et sustinere»; unde Martianus quoque *Jo-
vialem* Vulcanium, ut videtur, opposuit illi *Lemnio*
et *fabrili* (§. 49).

desultoria] Ausonius enim (epigr. 137):

«Fortuna nunquam sistit in eodem statu;

Semper movetur, variat, et mutat vices.»

«Et ita differt» ut in vita Pythagorae (ap. Photium
cod. 249. p. 1318 Schott.) legitur, «a Fortuna
Fatum, quod hoc serie quadam et ordinate, fir-
moque progressu fit, in Fortuna autem inest ar-
bitrarii aliquid (το αὐτόματον καὶ τὸ ὡς ἐτυ-
χεν).» Adde Porphyrium (in vita Pyth. p. 61
Rüst.) et Maximum Tyrium (I. p. 200 Reisk.);
inprimis autem Appulejum (de dogm. Platon. p. 200
Oud.): «Plato nec sane omnia referenda esse ad
vim Fati putat, sed aliquid in nobis, et in Fortuna
esse non nihil: et Fortunae quidem improvidos cas-
sus ignorari a nobis fatetur. Instabile enim quiddam
et *incurrans* intercedere solere, quae consilio fuerint
et meditatione suscepta, quod non patitur, medi-

alii Sortem asserunt, Nemesinque nonnulli, Tychenque quam plures, aut Nortiam: Haec autem quoniam gremio largiore totius orbis ornamenta portabat, et aliis impertiens repentinis motibus conferebat, rapiens his comas

tata ad finem pervenire. Optima item verissimique sunt Pedonis Albinovani (eleg. 1. 370) versus:

Fortuna arbitriis tempus dispensat iniquis;

Illam rapit juvenes, sustinet illa senes;

Quaque ruit, furibunda ruit, totumque per orbem

Fulminat et caecis caeca triumphat equis.

gestiebat] Reposuit Goezius *gestibat*, quia in uno codice Leidensi sic legi Munckerus (ad Fulgent. p. 16) adnotaverat. Sed quum reliqui et omnes editi meliorem orthographiam habeant, et Martianus, quamvis Afer, rectius etiam scribere potuerit, laud scio cur pravum recto substituamus?

Sortem] Fortunam, ob casum sortis incertum, sic appellari vel ex reliquis nominibus aequivocis patet. In Planetis sunt sortium loci, Nemesios in Saturno, Τύχης in Luna (Manil. astron. 3, 96. Palaeogr. crit. III. §. 282). Sed Graecum noster forsitan in mente habuit Λάχων, quippe nomen παρά τὸ λαγχάνειν (Diogenian. ap. Euseb. in praep. ev. p. 203. Vig.) dictum, sive ἀπὸ τοῦ τῆ κατὰ κλήρου λήξει τὰ ἀποδιδόμενα ἐνάτω. προσκοιμένα (Cornut. 13. p. 186 Gal.). A Pindaro etiam Pausanias (7, 26, 3) habebat, unam e Parcis Fortunam esse, eamque sacerdotibus potestate antecellere. Ceterum in lapidis ejusdem titulo (Grut. 73, 8) Fortuna cum Bhamusia conjugitur, i. e. Nemesi, ut in alio quoque elusis verbis legitur (Grut. 80. 1): *Deae Nemesi sive Fortunae*, quem certe non erat cur Boethianus (ad Plat. qu. Rom. 13 in Græv. thes. V. 942) a quasi dubitante scriptum diceret. Quid solum mihi inter utramque interesse videretur, alio loco (Palaeogr. crit. III, §. 527) exposui.

Nortiam] Fortuna Tuscia. Meminit Livius.

Alia ab his Nemesia, Volsinensium dea, cuius Lixius. Utriusque Tertullianus. De Nortia Juvenalis; si Nortia Thusco favisset. Gror. — Adde lapides huic deae inscriptos (ap. Reines. p. 167 n. 131. Fabrett. p. 742. n. 307. Don. p. 52. n. 180). Sed falsum esse Grotium in eo, quod diversam a Nortia deam esse Volsinensium Nursiam contendit, ex hisce inscriptionis (ap. Fabrett. p. 742) patet verbis: *Nortia te venetor lare cretus Volsiniensi.* (Add. Drahenb. ad Liv. 7, 37) Ceterum et Nursiam pro Nortiam scribi potuisse quis negat? (Vide Barmanum in anthol. Lat. I. p. 57 et add. Müller in Etrusc. II. p. 54).

aliis impertiens] Grotius *impartiens*, quod quum minus usitatum sit, illam formam e codicibus Monacensibus (B. C. D. E. G.), Reichemanseni, Basileensi, Darmstatteni, Cantabrigiani et Britannico reposui. Simillima iis, quae Martianus scribit, in Ceбетis tabula (p. 170 ed. 1646) haec sunt: *Vagatur Fortuna et aliis, quod habent, rapit, aliisque largitur; iisdemque rursus statim eripit, quae dedit, eaque aliis donat temere et inconstanter.* Unde Ovidius (trist. 3, 8, 15):

Passibus ambiguis Fortuna volubilis errat.

Et pōiso (S; 7, 41):

Nempic statq̄ cuicumque libet Fortuna rapitque,

Invicta est habitis qui modo Croesus erat.

Paniter ab Horatio dicitur (Od. 3. 29. 50):

Ludum insolentem ludere pertinax,

Nunc mihi, nunc alii benigna;

et alibi (l. 35. 2):

Præcens vel imo tollere de gradu

Mortale corpus vel superbos

Vertere funeribus triumphos.

puellariter, caput illis virga comminuens, eisdemque quibus fuerat eblandita
 89 ictibus crebris verticem complicatisque in condylos digitis vulnerabat. Haec
 mox ut Fata conspexit omnia quae gerebantur in Jovis consistorio subnotare, ad
 eorum libros et pugillarem paginam cucurrit, et licentiore quadam fiducia,
 quae facta conspexerat, inopinata descriptione corripuit, ut quaedam repente
 prorumpentia velut rerum seriem perturbarent; alia vero, quae causarum
 ratio prospecta vulgaverat, quoniam facere improvisa non poterat, suis tamen
 90 operibus arrogabat. Post hanc vulgo ceteri devenere. Jupiter nunc solio resedit
 praecepitque cunctos pro meriti ordine residere. Tuncque subsellia flamma-

caput comminuens] Vix hoc intelliges, nisi ad *capitis deminutionem* respexeris, eo quidem sensu, quo in jure Romano status in pejus mutatus dicitur. Simili modo Fortunae facta Vellejus Paternulus (2, 118, 4. p. 568 Burm.) describit: «Quippe ita se res habet, ut plerumque, qui fortunam mutaturus est deus, consilia corrumpat efficiatque, quod miserrimum est, ut quod accidit, etiam merito accidisse videatur et casus in culpam transeat. Ipsa autem locutio Plautina (Menaechm. 5. 2. 104. Rud. A. 4. 74).

complicatisque in condylos] Ita Saxo grammaticus: «complicatis in condylos digitis.» Domitius ad Martianum V. epigr. 80: «Condylos inquit in musicis dicitur digitorum curvatura usque ad dimidium orbem.» Catholicus Fr. Joh. de Janua in voce Condylus: «A Condo» ait «dicitur condylus, id est nodus, et praecipue qui apparet in articulis digitorum pugno clauso, quo solemus quandoque capita puerorum percutere.» Adde Jul. Pollacem VIII. cap. 7. Hesychius: *Κόνδυλις, κολαφιζει. Κόνδυλος, ἕτερον τι τοῦ κολάφου.* STEPHAN. (ad Saxon. p. 25). — *Κόνδυλος* dicitur a colapho eo quod hic expansa manus palma, interiori manus parte, ille exteriori et articulis digitorum infligitur, ideoque probrosior est habitus.

(Toll. ad Longin. p. 232. Hemsterh. ad Lucian. I. p. 463 Bip. Demosth. adv. Mid. p. 537 Reisk. ibique Taylor. Thomas Magist. v. *ἄλι κόρυς*).

Fata] Ita pro Grotiano facta codices Reichenauensis, Dresdensis, Leidensis (Munck. ad Fulg. p. 40. Gronov. ad Gell. 3, 16), Hugianus, et Monacenses (B. D. E. G.), habent, moxque pro *subnotari*. Britannicus, Cantabrigiensis, Monacenses (C. D. E. G.) Hugianus, Basileensis, Darmstadiensis, et Guelferbytanus *subnotare*. Videtur noster Pacatum (in panegy. 18, 4. p. 59 Arntz.) imitatus esse, ubi legitur: «Deo feruntur assistere *Fata cum tabulis*.» (Confer §. 65).

quae facta] Ita clarius Leidensis (Arntzen. ad paneg. I. p. 42 f.) et Dresdensis omissam apud Grotium vocem *facta* exhibent.

corripuit] *Descriptione* aliquid *corripere* est «festinanter descendentem aliquid perstringere.»

devenere] Pro Grotiano *devenere* Hugianus quidem codex exhibet *ibi veneret* sed vulgatam ceterisque communem lectionem non ausus sum mutare. *numa*] Ita codices Darmstadiensis, Cantabrigiensis, et teste Cortio Guelferbytanus omnino melius quam Grotius, qui *tunc* edidit.

pro meriti ordine] Ita supra (§. 41) etiam *coelicolas advocatos esse* legitimus, *pro suo ordine* ac

bunda coetum suscepere sidereum. Verum quidam redimitus puer ad os compresso digito salutari silentium commonebat.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.

Tunc Jupiter coepit:

91

ratis modis. Claudianus (de rapt. Proserp. 3, 9), postquam deos memoraverat in consilio considerare a Jove jussos esse, addit:

«Nec confusus honos. Coelestibus ordine sedes
Prima datur. Tractum proceres tenuere secun-
dum.

Nec non et senibus fluvii concessa sedendi
Gloria. Plebejo stat cetera more juvenus. cet.

Pariter Ovidius (met. 1, 171):

— — — — «Dextra laevaue deorum
Atria nobilium valvis celebrantur apertis.
Plebs habitant diversa locis. A fronte potentes
Coelicolae, clarique suos posuere penules.»

Quos quidem exemplo sibi sumsisse Sidonium illico advertes, si carmen ejus (7, 38. p. 331 Sirm.) legeris.

residere] Eodem Statius modo (Theb. 1, 203) fingit Jovem stellanti locatum solio additque:

— — — — «nec prolinus ausi
Coelicolae, veniam donec pater ipse sedendi
Tranquilla jubet esse manu.»

ad os compresso digito] Gestus est Harpocratis, de quo pluribus disserui in palaeographia critica (P. III et IV). Ridicula est glossae interpretatio de Cupidine puero. Ipsum *redimiti* epitheton Aegyptium significare videtur, conf. Lucian. Navig. 3 (p. 137 T. VIII. Bip.). Graecum ei nomen a *δρυῶν* petiit Ausonius tribuit, taciturnitatem haece versibus describens (epist. 25. 27):

«Tu velut Oebaliis habites taciturnus Amychis,
Aut tua Sigalion Aegyptius oscula signet,
Obnixum Pauline taces.» — —

Qui hic Aegyptius, idem infra (§. 729) nostro *piceus* est puer (ab Aegyptiorum nempe colore) jussus admonere *silentium*. Catullus duobus locis (74, 3 et 102, 4) ad taciturnum hunc alludit puerum. Eundem Ovidius (met. 9, 696) innuit versu:

«Quique premit vocem digitoque silentia suadet.» Augustinus denique (de civ. dei 18, 5) «in omnibus templis», scribit, «ubi celebrantur Isis et Serapis, erat etiam simulacrum, quod *digito labiis impresso* admonere videretur, ut silentium fieret.» *Salutaris* autem digitus medius est, qui alioquin *infamis*; conf. interpr. ad Persii sat. 2. 33.

conticuere] Notissimus versus est Virgilio (Aen. 2, 1). Sed in re ipsa Ovidium potius imitatus est, qui de Jove (met. 1. 205) ita:

— — «qui postquam voce manuque
Murmura compressit, tenere silentia cuncti»; et Statium (Theb. 1. 211):

«Postquam jussa quies silitque exterritus orbis,
Incipit ex alto» cet.

coepit] Hugianus codex ait. In Monacensibus (B. D. E.) ante versus, qui sequuntur, haec leguntur annotata: «Metrum dact. tetramet. catalecticum.» In glossa autem: «Metr. dactylicum (sic) tetrametrum catalecticum constat ex spondeo et dact. catalecto et duobus dactylis.» Est vero potius Choriambicum Asclepiadeum minus, quale apud Horatium in oda prima, ita tamen, ut Martiannus majore, etsi non inaudita licentia (conf. Hermann. elem. doct. metr. II. 36. 14. p. 434) dactylo quoque in basi usus sit versuum 31, 37, 38, quod in

Ni nostra, astrigeri, nota benignitas
 Conferre arbitrium cogeret intimum,
 Et quidquid tacito velle fuit satis
 Id ferre in medium collibitum foret:
 Possem certa meis promere ductibus,
 Nec quisquam illicitis tollere nisibus
 Concertans cuperet jussa deum patris.

errorem glossatores induxisse videtur. Ceterum in tota hac oratione Ovidii (met. 9, 243) imitationem, quod supra jam monui, agnosces.

astrigeri] Simili ratione Martianus infra (§. 889) deos *astrilucos* appellat, terrestribus oppositos. Quod Barthius (ad Stat. Theb. T. III. p. 860) ex uno codice substituere jubet *astriregis*, nec cum Latinitate, nec cum metro convenire videtur, eoque magis ista displicet correctio, quo saepius noster (§. 193 f. 802. 808) voce *astriger* usus est, intimamque cum astris divorum statuit conjunctionem (§. 93 f. 97. 312).

conferre arbitrium] «Consilia conferre» Terentius (heautont. 3, 1, 64), «sollicitudines» Cicero (ad familiar. 6, 21), «sermone aut consilia» idem (Philipp. 2, 15), et prorsus ut hoc loco, Coelius (ad Cic. epist. 8, 15) «omnia intima conferre» videlicet *communicare*. Arbitrium autem pro decreto posuit noster.

promere] Non est *eloqui*, ut aliis in locis, sed quasi e *penu* in lucem proferre. Nam *πολλῶν ταμίᾳς Ζεὺς ἐν Ὀλύμπῳ* (Eur. Med. 1415).

nec quisquam] MS. *ne quicquam*. Forte *ne quisquam*. Sensus hic: «Possem equidem talem de hac femina vindictam sumere, ut nemo posthac tentare auderet deorum patris (id est: mea) scrinia: sed semotis tristibus nos ad lactiora convertamus. GROT. — Profecto non erat, quod haec sua faceret

Goezius: nam si unquam, sane tunc dormitabat Grotius, quum ista scriberet. Ubi, quaeso, in illis versibus quidquam legitur de *vindicta*, de *femina* quadam, de *scriniis Jovis*? Quam quidem feminam si forte Philologiam intellexit, quae Jovis scrinia expilasset, Jovem huic favere potius, quam infestum esse, omnia docent. Vide ne non sit necesse corrigere communem omnium librorum lectionem! Immo bene se habet illud «*nec quisquam*». Similis de Jove locus apud Ovidium (met. 9, 255) est, ubi ille, postquam Herculis apotheosin decreverat, idque reliquis diis annuntiaverat, lactabile eis fore hoc factum quidem confidit, sed addit:

— — «*si quis tamen Hercule, si quis*

Forte deo doliturus erit, data praemia nolet:

Sed meruisse dari sciet; invitatusque probabit;»

Junonem scilicet denotans (v. §. 84 f.).

deum patris] Qui apud Platonem (Tim. p. 11 Steph.) deorum patris ad deos verba legerit, videbit nota haec fuisse Martiano. Sensus loci hic est: «Nisi benignitas mea, omnibus nota, me impelleret ad communicandam vobiscum animi mei sententiam, et nisi libitum esset mihi de iis, quae etsi silentio premerem, rata tamen per ipsam meam voluntatem forent, ad vos referre; possem profecto meis unius auspiciis meoque imperio fixa atque immutabilia efficere: nec quisquam auderet nefario conatu patris deorum jussa suscepto certamine irrita reddere.»

Sed tristis melius censio clauditur,
 Atque infanda premit sensa silentium,
 Ne vulgata ciant corda doloribus;
 At quum laeta patrem promere gaudia
 Et certo deceat foedere pignora
 Palam perpetuis jungere nutibus:
 Cassum est nolle loqui sensa decentia.
 Vobiscum ergo dii, grata propinquitas,
 Conferre studium est vota propaginis.
 Aequum quippe puto foedere coeliturum
 Quae sectanda forent orsa probarier.
 Nostis Majugenam pignoris inclyti

92

censio] Pro eo, quod quis censet, id est *sententia*, quemadmodum Symmachus voce *censio* utitur (epist. 1, 3). Atque ita jam Plautus (rud. 5, 1, 9), quamvis cum quadam ambiguitate, *consensionem facere* dixit pro *censere*.

vulgata ciant] Dresdensis codex pro *ciant* habet *sciant*, quod non cohaeret cum voce *doloribus*. Forma *cire* pro *ciere* rarior, attamen usurpata a Columella (6, 5, 1) est. Basileensis *ciant* habet. Quod autem dicit: *ne vulgata ciant corda doloribus*, hypallage est pro: *cordibus dolores*. Clarius Lucretius (3, 292) *qua ciet horrorem membris*.

cassum] Quae ex Guelferbytanis enotavit Cor-tius *fassum*, et paulo ante *quin fanda*, deinde *ne vulgo taceam* monstra sunt lectionis: neque, quod in pluribus Monacensibus (B. C. D. G.), et in alio (E) ex correctura exstat, *ciant*, metrum patitur. Totius loci sensus hic est: *Tristem quidem sententiam silentio premere praestat, quaeque clam esse debent continere, ne, ubi in vulgus exierint, animos dolore atque anxietate perturbent: sed quum patrem deceat gaudia sua in medium proferre et*

coram omnibus voluntate in perpetuum duratura liberos legitimis nuptiis jungere, vanum foret reticere consilia decentia. Vobiscum igitur, dii, qui grata mihi estis propinquitate juncti, communicare studeo filii vota. Aequum enim arbitror consensu deorum in ipso initio approbari viam, quae nobis est persequenda. Ceterum metrum postulat scribi *dii*, ut est in Monacensi (G). Vulgati ante Grotium habebant *di*. In Darmstattensi correctum *divi*.

pignoris inclyti] A principio hujus versus olim legebatur *Nostri* in cuius locum ex codicis Dresdensis auctoritate repositi *Nostis*, id quod legendum esse suspicabatur jam Barthius (adv. p. 1243) et postea Vonckius (in spec. critic. p. 81). Sed quod hic pro *pignoris inclyti* reponere quoque jubebat *pignus id inclytum*, hoc in textum recipere non ausus sum, siquidem altera, quam dedi, constans omnium librorum lectio est, ipsius etiam codicis Dresdensis. Videtur Martianus appositionem vitasse vel versus causa vel genitivam, quem qualitatis vocant, in mente habuisse, et quemadmodum dicimus *virum magni ingenii*, dixisse *Ma-*

In nostris merito degere sensibus:
 Quae nec frustra mihi est insita caritas,
 Ut suevit patria stringere pectora.
 Nam nostra ille fides, sermo, benignitas,
 Ac verus Genius, fida recursio:
 Interpresque meae mentis honos sacer.
 Hic solus numerum promere coelitum,
 Hic vibrata potest noscere sidera;
 Quae mensura polis, quanta profunditas,

jugenam pignoris inclyti; licet semper obscuram esse elocutionem non negem. Addit Barthius: »Pignoris inclyti Graecismus est, vice pignoris, virtute id merentis, vivere in nostris sensibus.«

degere sensibus] Degere in sensibus intimum amorem notat, ut in oculis, in corde, in intimis sensibus alii dicunt. Animo insitum Paulinus in carmine ad Nicetam valedictorio, quod nomine Sexti Natalis Felicis citat Beda. BARTH. (advers. p. 1243).

sermo] Sermonem cum dicit, *λόγον* ex sacris literis notat; unde conjectari licet Christianitate imbutum fuisse Martianum. BARTH. (adv. p. 1243). — Miramur doctissimi sane viri absurdam hanc interpretationem; *sermone* profecto nihil nisi nuntii sive interpretis officium hic designatur.

Genius] Veteres cuique fere deo suam tribuerunt Genium. Ita superiori loco (§. 53) Junonis hospitae Genium memoravit. Ita non solum Minucius Felix (29, 7) Jovis Genii meminit; sed in vetustissima etiam inscriptione (Murat. 587, 1 f.) ejusdem fit mentio. E penatibus Jovis fuisse Jovialem Genium Caesius (ap. Arnob. 3. p. 123) affirmat, atque conspicitur (ap. Montf. in ant. expl. I. tab. 15) ejus effigies cum cornu copiae adstantis subjecta inscriptione: *Genio*. Quaeritur igitur num forsitan Mercurius idem Jovis Genius fuerit. Certe

tam Mercurius, quam Genius Tagetis pater, Jove erat procreatus (Fest. in fragm. p. 90 Dac.). Sed re accuratius examinata potius ad illam Genii significationem respexisse nostrum arbitror, qua *δαίμων* etiam *interpres* seu *ἄγγελος* e Platonis (symp. p. 202 Steph.) est sententia (conf. §. 153. 154 ibique not.). Quae quidem notio apprime cum Mercurio, Jovis nuntio, convenit. Ceterum in Darmstattensi codice versus hic, duoque sequentes transpositi sunt.

fida recursio] Memoriam notat, quam sibi esse Mercurium ait Jupiter. BARTH. (advers. p. 1243) — Nuntii potius fidelitatem ultro citroque discurrentis significari arbitror, qui quocumque a Jove ablegatus sit, semper tamen ad eundem redeat.

hic solus] Observes velim, Mercurii laudem simillimam esse illi, qua infra (§. 118) Philologia celebratur.

hic vibrata] Manilius (1, 30 Bip. 36 Scalig.): »Tu princeps auctorque sacri, Cyllenie, tanti: Per te jam coelum interius, jam sidera nota« cet. Ovidii quoque versus huc pertinent (fast. 1. 297): »Felicis animos, quibus haec cognoscere primis Inque domos superas scandere cura fuit.« Ceterum vibrari astra dicit, quae supra (§. 32) ipsa vibrare scripserat, poetice.

Qualis sit numerus marmoris haustibus,
 Et quantos rapiat margine cardines,
 Quaeque elementa liget dissona nexio,
 Perque hunc ipse pater foedera sancio —
 Sed forsán pietas sola recenseat,
 Quae parens probitas munera pensitet;
 Qui Phoebi antevolans saepe jugalibus
 In sortem famuli nonne relabitur?
 Hic quoque sic patruis servit honoribus,
 Ut dubium proprium quis mage vindicet.
 Illum connubio rite jugarier
 Suadent emeritis secla laboribus,
 Et robur thalamo flagitat additum.

marmoris] Ita noster saepe (§. 584. 659. 908) pro *mare* voce *marmor* utitur pariter atque alii poëtae (conf. Sedul. 1, 124 ibique a *vixis*, doctis notata).

haustibus] Fingit enim mare haurire aquam. Sensus esse videtur: »quibus legibus vel qua ratione fiat fluxus et refluxus.«

et quantos] Profecto intellectu difficillimus est hic versus, quapropter omnes etiam hic silent interpretes. Equidem intelligo: »quantos sinus faciat mare.« In praecedentibus enim disseruerat de aquae quantitate, quam capiat mare: in hoc versu ejus persequitur irruptiones in terram. Cardines enim saepe pro ostiis poni nemo ignorat; et ad vocem *marginem* supplenda vox est *terrarum*, secundum illud Ovidii (met. 1, 13)

— — — — — *nec brachia longo*

Margine terrarum porrexerat Amphitrite.

perque hunc] Intelligo: »et per quem.« Mercurius enim praeco, vel potius fetialis, *ἠήροξ*, est, per quem Jupiter foedera sancit mortalium.

parens probitas] Probitas, quae caret, poëtica pro proba, qui dicto audiens est, ut semper erat Mercurius.

famuli] Intellige: qui quamvis Solem aliquando antecedit, semper tamen in sortem famuli redit (§. 25). Atque simili ratione Jovis honoribus servit, quae *fida* ejus *recursio* est, de qua supra.

patruis] Sic recte Grotius pro *patrius*, quod in anterioribus erat. Adjectivum est, ut apud Horatium (od. 3. 12) »*patruae* verbera linguae«; referendum autem ad Plutonem, cui pariter atque ipsi Jovi Mercurius servit.

suadent emeritis] Ita pro Grotiano »suadentem meritis« rectius codices Monacenses (B. D.) et Dresdensis. Corruit igitur et Vonckii (in spec. crit. p. 81) correctio, qua *sudantem* legere jubet. Sensus est: »Suadent secula (tempora), postquam emeriti sunt labores (Mercurii)« cet.:

thalamo] *Thalamos* praebent tam quinque libri scripti Leidenses (Oudend. ad Appulej. I. p. 384), quam Dresdensis, Monacensis (C), Cantabrigiensis,

At virgo placuit docta quidem nimis
 Et compar studio, sed cui terreus
 Ortus, propositum in sidera tendere:
 Plerumque et rapidis praevolat axibus,
 Ac mundi exsuperat saepe means globum.
 Cunae ergo officiant quo nihil editae,
 Censendum, superi quique crepundia
 Terris recolitis vestra tenerier,
 Quae occultant adytis sacra latentibus.
 Jungantur paribus, nam decet, auspiciis,

musei Britannici et Bongarsii; sed vulgata lectio praeferenda esse videtur. Sensus enim est: »Mercurii robur, quo jam praeditus est, flagitat, ut detur thalamo.« *Additum* sc. esse pro *addi* ad modum Graeci aoristi dictum est.

cunae] Verba intricata, sensus planus: non ob id Mercurio Philologiam denegandam, quod terris nata sit, cum idem et diis acciderit. Legendum forte:

»Cunae ergo officiant quoi nihil? editae censendum superi: quique« cet.

GROT. — *Editae* gignendi casus est, quod scholiastes priscus non potuit intelligere (quamvis in omnia se vertens. Ut nativitas illi nihil obsit, quae cum deo jungenda est, consilium in medium dandum censet. Deos non natos esse sapientiores censebant. Lucanus lib. 8:

— — — — — »si numina nasci
 Credimus, aut quemquam fas est coepisse deorum.«

BARTH. (advers. p. 1243) — Non genitivus sed dativus casus est *editae*, neque quidquam intricatum, nisi verborum ordo, quem tamen recte jam Barthius enucleavit, quo pro *ut* accipiens; *cunas* tan-

tum melius ad conditionem nascendi mortalem quam ad ipsam nativitatem retuleris; natum enim vel Jovem ipsum veteres credebant, ejusque *cunas* celebrat Ovidius (fast. 5. 212). Quod restat, pro *editae* Cortius in Guelferbytanis invenit *deditae*, sed vulgata sana.

quique crepundia] Sensus est: »Qui recolitis teneri (haberi) in terris vestra crepundia i. e. nutrimenta puerilia vel munuscula s. blandimenta, quae a nutricibus infantulis vagientibus exhibentur; quae sc. crepundia, occultant sacra, i. e. templa adytis latentibus h. e. in secretiori eorum parte. VULCAN. — Cicero (Tusc. 1, 15) »mysteriis initiatos non latere« ait »ipsos majorum gentium deos e terra in coelum profectos esse.« Non tamen solam mysteriorum doctrinam, sed testimonia quoque et monumenta nativitatis et pueritiae eorum significare Martianus videtur, qualia *reliquiarum* instar in adytis templorum servabantur, ut v. c. ovum Ledaec apud Spartanos (Paus. 3. 16. 1). Cf. Lobeck. Aglaopham. p. 52.

auspiciis] Ita pro *auspiciis* scribe versus causa. Sic in libri fine *jurgis* pro *jurgis*. GROT. — Ita etiam Reichenauensis codex. Imitatur noster Appu-

Et nostris cumulent astra nepotibus.

Sed postquam Jupiter finem loquendi fecit, omnis deorum senatus in 94 suffragium concitatur, acclamantque cuncti fieri protinus oportere, adjiciuntque sententiae Joviali; ut deinceps mortales, quos vitae insignis elatio et maximum culmen meritorum ingeniumque in appetitum coelitem propositumque sidereae cupiditatis extulerit, in deorum numerum cooptentur; ac mox inter alios, quos 95

lejum apud quem (met. 6. p. 426 Oud.) Jupiter Venerem allocutus: »nec tu, inquit, »filia quidquam contristare; nec prosapiae tantae tuae statuque de matrimonio mortali metuas. Jam faxo nuptias non impares« cet. De deorum conjugio impari plura vide apud Nonnum (10. p. 276 Fabr.). Verba autem noster sumpsit e Virgilio (Aen. 4, 103) ubi Juno Veneri dicit: »paribus regamus auspiciis«, alio licet sensu. *Auspicia* enim hoc loco *initia* sive *originem* significare arbitror, licet etiam ad *dignitatem* et *potestatem* referri possint, quae in magistratibus Romanorum auspicio- rum jure cernebatur.

astra] In astris enim deos habitare, quin ipsa etiam deos esse cum Pythagora (Diog. Laert. 8, 27. p. 509 Meib.) finxit Martianus (§. 91. 97 ibique not.). Extremorum sex versuum igitur sensus hic esse videtur: »Quo nihil (quo minus) ergo cunae (ortus, natales) editae (genitae, nempe Philologiae) officiant, censendum (vobis) superi, quique (et qui) recolitis (recordamini) crepandia vestra (natalitiorum mysteria) sacra (ἱερά) adytis latentibus occultare. Jungantur (igitur uterque), nam decet, paribus auspiciis, et cumulent astra nostris (Jovis) nepotibus (conf. §. 93. 97. 123. 153. not. 811. 813 f. et Platon. de leg. 10. p. 899 Steph. Cic. de divin. 1, 10. Davis. ad Max. Tyr. 17, 5. p. 317 et 17, 12. pag. 377). Macrobius (Sat. 1, 23): »θεοῦς dicant sidera et stellas ἀπὸ τοῦ θεῶν, id est τρέχειν, quod semper in cursu sint.«

sed postquam] Sallustius (Catil. 53): »Postquam

Cato adsedit — — senati decretum fit, sicuti ille censuerat.«

acclamantque] Imperatorum demum aetate, ut videtur, per acclamationem senatus consulta facta sunt (Plin. epist. 4, 9. Capitolin. in Max. et Balb. 2. Brisson. de formul. 2, 66. p. 175).

adjiciuntque] Cicero (Philipp. 13, 21) ita: »Servilio assentior et hoc amplius censeo.«

coelitem] In Monacensibus (B. D. E.) et Basileensi legitur *coelitem*. Utrumque rectum quidem; sed praestat vulgata lectio, quandoquidem difficilior sive audagior potius et Martiani ingenio aptior, praesertim quum statim eadem figura »sideream cupiditatem« subjungat pro »siderum cupiditate«, more antiquo fere, sicut Accius (ap. Cic. N. D. 3, 26) »familia- re parricidium« dixit pro »familia- ris alicujus parricidio.« *Sidera* autem vitam coelestem significant, ut Peto Albinovanus (eleg. 3. 27):

»Vive diu, mi care senex, pete sidera sero.«

in deorum] Ita in lapide quodam sepulchrali (in Velseri op. p. 418) legimus: »animula in deorum numerum recepta.« Alia exempla invenies apud Diodorum (3, 56. 4, 24), Quinctilianum (3, 7, 5 et 9. p. 549 Spald.) cet.

cooptentur] Adeo ut vere Persaeus, Zenonis auditor, apud Ciceronem lib. 1 de natura deorum dicat »eos esse habitos deos, a quibus magna utilitas ad vitae cultum esset inventa, ipsasque res utiles et salutare deorum esse vocabulis nuncupatas«, et Minucius Felix: alicujus muneris vel artis

aut Nilus dabat, aut Thebae, Aeneas et Romulus, aliique, quos postea astris doctrinae nomen inseruit, designati coelites nominentur, ut post membra
96 corporca deorum fierent curiales. His quoque annuente Jove, jubetur quaedam gravis insignisque femina, quae Philosophia dicebatur, hoc superi senatus

repertorem veneratam fuisse unamquamque nationem ut civem bonae memoriae. CUPER. (apoth. Homeri p. 3) — Vide pulchros Horatii (od. 3. 2, 21) versus:

»Virtus recludens immeritis mori

Coelum, negata tentat iter via.«

Animas deus alloquens (ap. Stob. ecl. 1, 52, 40. p. 857 Heer.) edicit: »Si pauca fuerint vestra crimina, carnis relicta compage coelum rursus amplectemini.« Confer et nostrum inferioribus locis (§. 135. 145). In editis a Grotio *coaptentur* quidam legitur; sed in notis (ad §. 6) observavit librum scriptum hoc loco habere *cooptentur*, et habet etiam Reichenauensis. In Basileensi et Darmstattensi tamen vidi scriptum esse *coaptentur*.

Nilus dabat] Similiter Claudianus (v. §. 62 not.): »si quos Roma recepit aut dedit ipsa deos.« Nilo deorum generationes assignatas esse testatur Eusebius (praep. evang. 3, 3. p. 89; add. Arnob. L. 4, p. 135), nominatimque ex eo orti ferebantur Vulcanus (Cic. N. D. 3. 22. Diogen. Laertius praem. 1, p. 2 Meib.), Dionysus (Cic. N. D. 3, 23; Laur. Lydus mense Mart. 38, p. 199 Roether.), Mercurius (cf. eund. mense Apr. 44, p. 215), Hercules (ibid. 46, p. 225), alii. Haud tamen scio an nostro loco Nilus omnino pro Aegypto positus sit, ita ut Aegyptiaci dii, Osiris, Isis, Anubis, Apis, intelligantur, qui sero tantum a Graecis Romanisque deorum in ordinem recepti sunt.

Thebae] Herculem intelligo, quem *Thebarum alumnum* Pacatus (in panegy. 4, p. 18 Arntz.) appellat, et Bacchum, Cadmi nepotem, quem Ho-

ratius quoque (Od. 3. 3. 13) illis addit, qui quum mortales nati essent, constantia et virtute enisi arces igneas attigerint; forsitan etiam ipsum Cadmum, quem non herois tantum (Paus. 3. 13. 6), sed divino etiam honore cultum fuisse quidam volunt (v. Müllerum in Orchomeno p. 216 et 466), neget licet Lobeckius (in Aglaopham. II. p. 1253).

Aeneas] De Aenea deo indigete (§. 62) consule Livium (1, 2 f.) et Virgilium (Aen. 12, 794) Ovidiumque (met. 14, 585 — 608) ac Tibullum (2, 5, 44). De Romulo Horatius (ep. 2. 1. 5):

»Romulus et Liber pater et cum Castore Pollux
Post ingentia facta deorum in templa recepti«;
adde Varron. de L. L. 4. 31. Cic. N. D. 2. 24; 3. 15; Tusc. 1. 12. Minuc. Felic. 23, 2. Tertullian. ad nat. 2. 9 cet.

post membra] Per ellipsin, pro »post membra corporca exuta.« Ita infra (§. 162) »post vitam« nempe »peractam« et (§. 135) »post membrorum nexum« nempe »dissolutum.«

curiales] Glossa Isidori: »Areopagitae, curiales.« Curialium vocabulum Plauto usitatum, sed et juris consultis. Gron. — Curiales Romanis iidem erant qui Graecis *φρατῆρες*, interdum etiam *quá δημόται* (v. Cic. offic. 2, 18 f.). Namque in *φρατρίαν*, vel in *δήμον* aliquem qui recipiebantur, apud Athenienses aliosque participes civitatis juris optimi fiebant (Platner Beytr. zur Kenntn. d. Att. R. p. 143 — 152. 188 — 201): unde deorum curiales fieri erudite dicit Martianus eos, qui in deorum numerum cum pari et aequabili jure recipereantur.

Philosophia] Ita meliores libri scripti, Mona-

consultum aeneis incisum tabulis, per orbis et compita publicare. Tunc Juno 97 condicit propter praedictorum thalamum iuvenum et nuptialia peragenda, uti postridie omnis ille deorum senatus in palatia, quae in Galaxia Jovis habita-

censes (B. C. D. E.), Dresdensis, Bodlejanus primus, Mertonianus, Britannicus, Cantabrigiensis, Basileensis, Darmstattensis, Reichenauensis, et Bongarsii. Quibus tamen etsi destituti essemus, nihilominus vulgatam lectionem correxissemus e Martiano quidem ipso, qui infra (§. 576) per Philosophiam ait Jovem coelestis consultum senatus tabulamque vulgasse (add. §. 131).

senatus consultum] Prorsus contrariam (ap. Senec. in apocol. p. 826 Lips.) sententiam dicit Janus: «ne quis post hunc diem deus fiat ex his, qui ἀροῦρης καρπὸν ἔδουδιν.»

aeneis] Morem incidendi aeneis tabulis leges antiquissimum fuisse e Platone (in Minoe p. 320. Steph. add. Apollinar. Sidon. epist. 5, 3 f. p. 131 Sirm.) patet. Apud Romanos aeneorum tabularum usum Aneo Martio fuisse recentiorem colligi e Dionysio Halicarnassensi (l. 3. p. 178 Sylb.) posset, quippe qui in quernis tabulis leges fuisse inscriptas referat. Sed ipsas duodecim tabulas aeri incisae fuisse Livius (3, 57 f.) tradit, quamvis alii voluerint, eburneas eas fuisse (l. 2. §. 4. de orig. jur.). Foedus etiam Carthaginense aeri incisum fuisse Polybius (3, 26) refert. Atque in aes incisarum tabularum saepe mentio fit (l. 8 ad l. Jul. pecul. Dion. Halicarn. 10. p. 681. Cic. Philipp. 3, 12; in Catil. 5, 8. Tacit. annal. 14, 14 f. Plin. 34, 9. Plin. Secund. epist. 8, 6, 14 p. 417 Cellar. Sueton. Vesp. 8. Serv. ad Aen. 6, 622. Ovid. met. 1, 92). Unde leges quoque convivales Saturni jussu in aes incisae lepide finxit Lucianus (Cronosol. f. T. 9. p. 22 Bip.). Ab aere igitur aerarii nomen locus invenit publicus quo leges condebantur

(Sueton. Caes. 28) sive deferebantur (Tacit. 3, 51). Ita Macrobius quoque (Sat. 1, 13) legis meminit in columna aerea incisae. Quod autem in specie ad SCta attinet, famosum illud de Bacchanalibus coercendis Viennae exstat, cujus literarum ductus publicarunt Matth. Aegyptius et post eum Drakenborchius (in suppl. ad Liv.), ut Heracleenses (a Mazoch. expl.) tabulas, aliasque taceam.

compita] Per compita idem est, quod supra (§. 3) dixerat «triviatim.»

condicit] «Condicere» praeter vulgares significationes est «denunciare.» Livius: «Quarum rerum, litium, causarum, condixit Pater Patratus P. R. Quiritium Patri Patrato Priscorum Latinorum.» Tribonianus in instit. Tit. de actionibus: «Condicere enim (inquit) est antiqua lingua denunciare.» Glossarium: «Condico *δυντάδομαι μετὰ παραγγελίας*. Glossae: «Condicat, imperat, praecipit.» Gloss. Isidori: «Condico, statuo, decerno.» Grot. — Conf. quae contra Scioppium monuerunt viri docti (in Burm. antholog. Lat. I. p. 502) et Gronov. ad Plaut. (Stich. 3. 1. 28).

habitationem] MS. *arbitrationem*, non male. Innuit itaque de rebus maximis ibi positum consilium. Videndus Ovidius. Grot. — Atque passim hanc lectionem Goezius non dubitavit, expuncta meliori, in textum recipere! Quamvis enim Britannici codices omnes, Monacensium unus (C), Hugianus et Darmstattensis perversam illam habent lectionem, quam in Basileensi tamen a secunda manu correctam vidi; nemo certe «palatia facere *arbitrationem*» Latine dici posse putabit. Martiani contra plana est sententia, quam infra (§. 208)

tionem potissimam faciunt, diluculo convenirent. His igitur actis solio rex ipse surrexit, omnisque ille deorum numerus sedes proprias cursusque repetivit.

repetit de *Galaxia* scribens: «erat autem ibi *Jovialis domus*.» De eo Ovidium etiam conferre operae pretium erit in versibus (met. 1, 168 sequ.):

«Est via sublimis coelo manifesta sereno:

Lactea nomen habet, candore notabilis ipso.

Hæc iter est superis ad magni tecta Tonantis;
et paulo inferius (175):

Hic locus est, quem, si verbis audacia detur,

Haud timeam magni dixisse palatia coeli.»

De *Galaxia* ipso cf. Cic. somn. Scip. apud Macrobr. 1. 4. 1; Aristot. meteor. 1. 8; Plutarch. de plac. phil. 3. 1, p. 892.

cursusque] *Lege curasque.* VONCK. (spec. crit. p. 81) — Abstinnisset hac conjectura criticus temerarius, si meminisset deos apud Martianum *sidera*

esse, quorum *cursus* et noster (§. 118. 811) et alii sæpe memorant. Ita Claudianus (Prob. et Ol. 9) ad Solem:

— — — *Sæpe soles ductoribus illis*

Instaurare vias et cursibus addere nomen.»

Ad eundem noster (§. 186):

«*Nam medium tu curris iter — — coercens*

Sidera sacra deum, quum legem cursibus addis.»

Hinc tam Phœbum, quam Mercurium in coelum adscendentes in Solem illum, hunc in Planetam converti (§. 29) sinxit, et infra (§. 897) Lunam in ipso deorum coeta transcursionis officii memorem, Astronomiam autem (§. 815) *deorum macula* non tacere, licet impudentis sit *diis* suos *cursus* edisserere docereque velle deos, quod faciant (§. 812).

M A R T I A N I
MINEI FELICIS
C A P E L L A E,
AFRI CARTHAGINIENSIS,
D E N U P T I I S
PHILOLOGIAE ET MERCURII

LIBER II.

Sed purum astrificis coelum scandeat habenis
Nox revocans merso fulgentia sidera Phoebō.
Ardua tunc senior succendit plaustra Bootes,
Et spiris torvo nituerunt astra Draconi;

98

Nox] Multorum poetarum, Virgilio, Statii, Siliii Italici, aliorum habemus noctis descriptiones; sed profecto non ultimum haec nostri occupat locum. Fulgentius quidem (p. 23 Munck.) imitari eum voluit, verum male huic opera successit.

merso] «Merso Phoebō» de Solis occasu noster, quemadmodum Statius (Theb. 1, 344) de ortu et Aurora «repercusso Phoebō» canit.

succendit] Corrigendum *succedit*. Inepte vulgo editur *succendit*. Saepius alibi «succedo, succido, succendo, accedo, accendo» sunt permutata. OUDEND. (ad Caesar. p. 95). — Num forsitan et Lucanus (2, 415) corrigendus, qui scripsit:

«Succendit Phaethon flagrantibus aethera loris?» Adeo futiles saepe sunt criticorum emendationes, praesertim eorum, qui non totum ante oculos ha-

bent auctorem, verum cursim tantum sive saliendo menda vel errores venantur. Infra (§. 808) noster:

«*Illic bis septem solitus servare triones*»

Plaustro Hyperborea resplendet luce *Bootes*. Bootes cum plaustris Ovidius quoque jungit (met. 10. 447). Idem alias *Arctophylax* (Cic. N. D. 2. 42 f.), quia plaustra sive triones ursarum quoque figura fingebantur (Arat. Phaenom. v. 26).

torvo] Imitatus est Ciceronis (N. D. 2, 42): verba:

«*Torvus Draco serpit subter*» — —

Quapropter spernendam arbitror emendationem *torvo*, a viris doctis. (Burmanna anthol. Lat. 1. p. 185) propositam; praesertim quum haec notio iam in *spiris* contineatur. Pro *Draconi* nonnulli codices *Dracone* habent, sed parum interest.

Auratis etiam flagrans splendebat in armis
 Qui trahit aestifero fulgentem Sirion ortu;
 Hoc quoque Nysiacis quod sparsum floribus ardet
 Multiplici ambitum redimitur lumine sertum.
 Virginis interea trepidas perlabitur aures
 Fama Jovis magno dum complet tecta boatu.

99 Denique ipsa compertis superum decretis, adultaque jam nocte Philologia pervigilans, multa secum ingenti cura anxia retractabat. Ingrediendum primo senatum deum, Jovisque subcundos inpraemeditata visione conspectus,

auratis] Hunc Orionem esse ex descriptione apparet. Graeci eum *στρυγών* (anthol. 2, 47, 18. p. 510 Bosch.) appellant; Virgilius (Aen. 3, 517) *armatum auro Orionae*; Ovidius modo (art. am. 2, 56) *ensigerum*, modo cum Lucano (1, 665) *ensiferum* (fast. 4, 388), canitque (met. 13, 294) *nitidumque Orionis ense*. Isidorus (etym. 3, 71, 11. p. 162 Arev.) scribit: *Hunc Latini Jugulam vocant, quod sit armatus, et gladio et stellarum luce terribilis.* Exitiale signum esse jam Homerus (Il. 22, 29) cecinit.

aestifero] Sumit a Virgilio (georg. 2, 353). *Ferventem* appellat Cornelius Severus (Aetn. 599). Isidorus (etym. 3, 71, 14 et 15. p. 163 Arev.): *Canicula stella, quae et Sirius dicitur, aestivis mensibus in medio centro coeli est: et dum Sol ad eum ascenderit, conjuncta cum Sole duplicatur calor.* — Sirius vocatur propter flammae candorem, quod ejusmodi sit, ut prae ceteris lucere videatur. Plura de Sirio aliis locis (in palaeogr. III. et infra ad §. 640) dixi; adde Arat. 326 cum intpp. *Trahi eum ab Orione dixit, quia hunc proxime sequitur.*

ambitum] Ne te forsan turbet producta media syllaba, lege virorum doctorum notas ad illum Ovidii (met. 1, 57) versum:

Jussit et ambitae circumdare litora terrae.
sertum] De Ariadnes hac corona Juno apud Senecam in Hercule furente conqueritur:
 — — — *ne qua pars probro vacet*
Mundus puellaeserta Gnossiacae gerit.
 Goetz. — Potuerat Martianus etiam Ovidii (fast. 3, 345) versus respicere:

Bacchus amat flores: Baccho placuisse coronam
Ex Ariadneo sidere nosse potes.
 Adde met. 4, 13; fast. 3. 459. Arnob. 5. p. 176.
trepidus] Jure respuunt multi codices illud *ad*, quod apud Grotium praemissum erat (Oudend. ad Appul. I. p. 691). Omissum id etiam est in Britannico, Cantabrigiensi, et Hugiano. In Darmstatiensi superne reperitur impositum. Sed supervacaneum est, quia *perlabitur aures* idem est quod *labitur per aures.*

boatu] Famam praeconis officio functam in palatio Jovis supra (§. 63) vidimus. Eodem igitur jure noster ei tribuere potuit *boatum*, quo Appul. (met. 3. p. 177. 10. p. 691 Oud.) *praeconis boatum* scripserat. Musae *boatum* Ausonius (Eid. 20, 2), *reboatum* noster (§. 121) tribuit, uti philosophorum etiam in coelo *reboatum* inferius (§. 213 f.) commemorat.

exsiliendumque sibi in superam coelitem sortem. Deinde ipsi sociandam esse 100
 Cyllenio, quem licet miro semper optarit ardore, tamen vix eum post un-
 ctionem palaesticam recurrentem, dum flores ipsa decerperet, praelectis qui-
 busdam herbusculis conspicata est. Quid? quod utrum sibi haec nuptialis con-
 duceret amplitudo, anxia dubitabat? Nam certe mythos, poëticae etiam diver-
 sitatis delicias Milesias, historiasque mortalium, postquam supera conscenderit,
 se penitus amissuram non cassa opinatione formidabat. Itaque primo condu- 101
 catne connubium, atque aetherei verticis pennata rapiditas apto sibi foedere.

optarit] Emendavi Grotianum *optaret* e libro Norimbergensi, Bodlejano primo, Hugiano et Darmstattensi codicibus. Sed anteriores editiones meliorem hanc lectionem jam praebuerant.

eum] Neutiquam, ut in editis, *cum*, sed *eum* omnes fere codices tam Grotii, quam Monacenses (C. D. E. G.), Darmstattensis, Basileensis, Dresdensis, Hugianus, Britannicus, Bodlejanus primus, Cantabrigiensis, aliique ad marginem libri Norimbergensis, et in notis a Appulejum (I. p. 219 Oud.) laudati. Nonne igitur miremur novissimos editores Walthardum et Goezium dedisse *cum*, quin etiam *quam*!

palaesticam] Unctus et nudus placuit scilicet Philologiae. Ovidius (heroid. 16, 149):

«*Mors tuae gentis nitida dum nuda palaestra
 Ludis et es nudis femina mixta viris.*»

Praefuit enim palaestrae una cum Hercule Mercurius (cf. Horat. od. 1, 10, 4 et ad eum Mitscherlich, cui adde Pausan. 4, 32, 1. Diodor. 5, 75. Stat. Theb. 4, 228. Arnob. 3. p. 114. Prudent. in Symmach. 2, 519. Conf. etiam nostr. superiori loco §. 5 et notas ad inferiores §. 177. 210).

Milesias] Apulejus: At ego tibi sermone isto Milesio varias fabulas conferam. Respexit ad hunc Capellae locum, quisquis ille veterum glossarum auctor, cum ait: «*Milesiac, amatoriae.*» Gaor. —

Confer. Erasmus in proverbio: *Domi Milesia.* Goz. — Equidem non amatorias tantum, sicut Ovidius (trist. 2, 413), sed omnes fabulas remove voluisse nostrum arbitror, quasi indignas decorum majestate. Mythos enim cum illis conjungit, addens verba «*mortaliumque* historias.» Ceterum *delicias*, non *delitias* in codicibus Monacensibus (B. C. D. E. G.) legitur.

non cassa] Servius ad illud Virgilii (Aen. 12, 780):

«*Dixit opemque dei non cassa in vota vocavit*» explicat «non ad inania vota poscit auxilium.»

formidabat] Permulti codices, Reichenauensis, Darmstattensis, Hugianus, Britannicus, Cantabrigiensis, Bodlejanus primus, et Monacenses (B. D. E.) habent praesens *formidat*.

conducatne connubium] De sponsalibus contrahendis auspices etiam auguria captasse pluribus exponit Burmannus Secundus (ad Claudian. p. 56 not. 85).

aetherei verticis] Id est Mercurii. Goz. — Quo autem pacto Mercurius audire potest aetherius vertex? Intellige potius «in aethereo vertice pennatam rapiditatem»; hac enim Mercurius denotatur. — Pro *pennata* Bodlejanus codex quidem *pinnata* dat, quod melius videri potest; sed illud, quod Basileensis et Darmstattensis etiam habent, retinui,

102 copuletur, ex nuptiali congruentia numero conquirat. Moxque nomen suum, Cylleniique vocabulum (sed non quod ei dissonans discrepantia nationum, nec diversi gentium ritus pro locorum causis cultibusque finxere; verum illud quod nascenti ab ipso Jove siderea nuncupatione compactum, ac per sola Aegyptiorum commenta vulgatum, fallax mortalium curiositas asseverat) in digitos calculumque distribuit. Ex quo finalem utrinque literam sumit, quae numeri primum perfectumque terminum claudit. Dehinc illud quod in fanis omnibus soliditate cubi ac dominus adoratur. Literam quoque, quam bivium

quia et supra (§. 76) noster *pennata* scripserat, et infra (§. 379) hujus descriptionis rationem affert.

numero] Pro *numeris*, per numeros. De hoc cabalae genere pluribus olim (in palaeograph. III. §. 142 sequ. 227) egi. Adde exemplum ex Artemidoro (oneirocrit. 2, 75. p. 158; 3, 34. p. 178 Rigalt.).

nomen suum] *Φιλολογία*, ejus nominis numerus est secundum literas Graecanicas DCCXXIV. GROT.

Cylleniique vocabulum] Vocabulum hoc admodum torsit ineptos glossatores. Nos *Θωνδ* esse invenimus, quod Mercurii apud Aegyptios nomen nemo nescit. Hujus numeri juxta Graecos characteres MCCXVIII. GROT.— Tenendum autem *Θωνδ* tam Mercurii quam primi mensis nomen apud Aegyptios fuisse (Cic. N. D. 3. 22. Cf. Pal. crit. IV §. 604).

digitos] Satis nota haec computandi ratio est (Woweri polym. c. 7. p. 58 sequ. Fabricii bibl. Lat. T. III. p. 385 Ern. Bergler ad Alciph. p. 108 et inferior ad §. 745 not.) Maxime etiam celebrata erat statua viri digitis computantis exsculpta ab Eubolide (Plin. 34, 8, 29) pariter atque Jani statua (v. Pal. crit. III. §. 230. 236. 454). Atque infra (§. 729) Arithmetica eodem computandi modo utitur. Adde Appulejum (de mag. p. 579 Oud.)

Nec tantum numeros, sed etiam literas digitis significatas esse, Isidorus (etym. 1, 26 f. p. 42 Arev.) demonstravit.

terminum] Litera Theta, qua novenarius numerus exprimitur. Primus enim numerorum terminus enneas est, quia in hoc numero monades desinunt et ab eo decades incipiunt. Infra (§. 745) »primus«, inquit, »versus est a monade usque ad euneadem.« Terminum autem *numeri* scripsit pro *numerorum*, ut saepe singulari scriptores utuntur pro plurali (Palaeogr. crit. III. §. 232. Spartian. Adrian. c. 7.).

dehinc] Ω est DCCC. Ogdoas autem primus cubus. GROT. — Sed ogdoas non est Omega: debebat Grotius ad sequentem *regulam novenariam* respicere, secundum quam numerus ille 800 ad monades reducendus erat, ut primus exiret cubus (§. 740).

soliditate] Cubi natura hac voce exprimitur, »siquidem«, ut Macrobii (in somn. Scip. 1, 6) verbis utar, »a paribus bis bini, qui sunt quatuor, superficiem faciunt: bis bina bis, quae sunt octo, corpus *solidum* fingunt.«

cubi] Vulgo *cybica dominus*. Grotii codex habet *cubi ac dominus*, legi autem ille jubet *ac domibus*, quia »fanis« praecesserit: Goezius *domibus* in textum recipere ausus est. Ego vero nihil mu-

mortalitatis asserere prudens Samius aestimavit, in locum proximum sumit, ac sic mille ducenti decem et octo numeri effulserunt. Quos per novenariam 103

tandum esse censui (in palaeogr. crit. III. §. 227), siquidem accepta particula *ac* pro *tanquam* sensus planus est: *cybi soliditas (ara) quae in fanis tanquam dominus (ipse) adoratur.* Vitruvius enim (3, 1) *aras ad normam debere esse quadratas* monet. Fortasse etiam de cippis Hermae quadratis Martianus cogitavit. Lectionem nostram praeterea firmat Reichenauensis codex, in quo *cybi ac* legitur.

bivium] Editi *vim*; ad quod Grotius: *MS. vivium. Literam Y inanit, de qua habes in calectis:*

•Litera Pythagorae discrimine secta bicorni

Humanae vitae speciem praeferre videtur.

Exstat hoc distichon in Anthologia Burmanni Latina (II. p. 416). Sed adde Ausonii (Idyll. de monosyllab. 9) hunc versum:

•Pythagorae bivium ramis patoo ambiguis Y

qui magis nostro respondet. Confer praeterea Pericium (3, 56), Servium (ad Aen. 6. 136), atque ex eo Isidorum (etym. 4, 47. p. 5 Arey.), graphiceque descriptionem apud Athenaeum (10, 90. p. 454. Cas.) et Strabonem (13. p. 597 Cas.). *Vivium* in Reichenauensi quoque codice exstat, quapropter *bivium* scribere, orthographia tantum mutata, non dubitari; nam B et V saepius confundi notum est (v. §. 25. 102. 582. 608). Sensum illustrant Laetantii (6, 3) verba haec: *•Dicunt enim humanae vitae cursum Y literae esse similem, quod unusquisque hominum, quum primae adolescentiae haec attigerit, et in eum locum venerit, partes ubi se via findit in ambas, haereat nutabundus ac nesciat, in quam se partem potius inclinet: cet*

mortalitatis] Alii libri scripti, a Cortio in libro Lipsiensi notati, habent *immortalitatis*; sed male.

Namque voce illa humanum genus notari ex alio loco (§. 103) patet, quo scribit: *•intra latebras uteri septimo mense absoluta mortalitas.* (add. §. 625. 899). Aperte etiam Arnobius (1. p. 6) verbis *•miseranda mortalitas.* nil nisi miserum hominum genus denotare voluit. Atque Gallius (13, 28) jam defenderat hunc vocis usum. Adde Ciceronem (N. D. 3, 36), Liviam (1, 2), Senecam (de clement. 4, 5), aliosque permultos, Virgilium, Ovidium, Lucanum, Curtium, Plinium, Quinctilianum.

aestimavit] Ita alios codices habere Grotius et Walthardus jam notaverant. In Monacensibus ipse vidi, tum *estimavit* (in B et D), quod Darmstadiensis etiam exhibet, tum *aestimavit* (in C. et E), quod praeter hosce Monacenses etiam Basileensis, Reichenauensis, Britannicus, Cantabrigiense, ac Bodlejanus primus habent. Verumtamen, quod in editis est, *existimavit* etiam defendi potest; neque ignotum est a scriptoribus saepe composita usurari pro simplicibus (§. 68. 75. 160).

quos per] Quod dicit tale est: solent Magi, ubi quid ex nominibus scrutantur, collectam ex nominum numero summulam per enneada dividere, subtrahendo eam quoties licet, tum numerum qui erit superfluus nominis ipsius numerum arbitrantur. Vide etiam si lubet Agrippam de occulta Philosophia, diligentem profecto Martiani lectorem. Grot. — Bene, modo recte intelligas Grotium. Minime enim numerum innuit illum, qui invenitur priori numero per novem diviso; is enim e Mercurii numero esset $135\frac{1}{2}$ et e Philologiae $80\frac{1}{2}$: sed eum vult, qui perfecta divisione novenario minor per novem amplius dividi nequit, quemque nunc numeri fracti indicem appellamus, ut supra numerum 3. in Mercurii, et 4. in Philologiae ne-

regulam distribuens minuensque per monades decadibus subrogatas, in ter-
 104 tium numerum perita restrinxit. Suum quoque vocabulum per septingentos
 105 viginti quatuor numeros explicatum, in quaternarium duxit, qui uterque
 numerus congruenti ambobus ratione signatur. Nam et ille, quod ratio prin-
 cipium, medium, finemque dispensat, profecto perfectus est; quippe lineam
 facit solus, et solidorum frontes incunctanter absolvit. Nam longitudine pro-

mine. Sed hanc viam, quam Grotius iniit, Mar-
 tianus non indicaverat, ut statim apparebit.

novenariam regulam] Hujus regalae, quod sciam, praeter nostrum nemo nisi Varro (de L. L. 8, 15. p. 131 ed. Lugd. 1563) mentionem facit. Recentiores eam appellant, Galli «la preuve de neuf», Germani «die Neuner-Probe.» Sed horum simplicior via est, qua ad eundem, quem Martianus, finem perveniunt. Exemplo sit Philologiae nominis numerus 724, in quo probatio hoc modo instituitur: 7 et 2 et 4 = 13; $\frac{1}{3}$ autem = $1\frac{4}{3}$. Numeri fracti igitur index 4 est. Multo morosiores viam veteres ingressi sunt. Martianus enim numeros jubet «per novenariam regulam distribuere, minue-
 reque per monades decadibus subrogandas (substituendas) et sic in monadem perite restringere.» Id quod alia, quam hac ratione, fieri vix potest:

$$724 = 700 \text{ et } 20 \text{ et } 4.$$

Resolvendi 700 in 7

$$20 - 2$$

$$4 - 4$$

Fiunt 13

Resolvendi iterum, quia

$$13 = 10 \text{ et } 3, 10 \text{ in } 1$$

$$3 - 3$$

Fit 4

Copiosius haec in palaeographia critica (III. §. 228) exposui.

uterque numerus] Ternarius nimirum et quaternarius. Omnia, quae proxime sequuntur, noster

et Macrobius ex una eodemque fonte hausisse videntur: hic enim (somm. Scip. 1, 6), postquam de septenarii numeri partibus et praestantia egerat, addit: «unde Vergilius, nullius disciplinae expertus, plene et per omnia beatos exprimere volens ait: O! terque quaterque beati.»

quod ratio] Quum nostro ratio saepe *computatio* sit (§. 105 not.), illud «quod ratio» pro «quia ratio (sive *computatio*) accipiendum est. Nostra certe melior lectio est quam «quem ratio» in Dresdensi codice.

profecto] Ita Basileensis et Bongarsii codex. Editi habebant *pro certo*. Ternarii numeri hanc laudem repetit infra (§. 733); adde Aristidem Quintilianum (de musica 3, p. 120 Meib.) et Jamblichum (de vita Pythag. 28, p. 128 Küst.). Pythagoricum dogma esse jam Aristoteles tradit (de coelo 1. 1): καθάπερ γάρ φασι καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, τὸ πᾶν καὶ τὰ πάντα τοῖς τριβὶν ὠριῖται· τελευτῇ γὰρ καὶ μέθον καὶ ἀρχὴ τὸν ἀριθμὸν ἔχει τοῦ παντός. Plura de ternario numero alio loco congressi (in Palaeogr. crit. III.).

longitudine] Grotiana haec lectio est. Monacenses vero (B. D. E.) et Guelferbytanus, quem Cortius laudat, praeter longitudinem profunditatemque etiam *latitudinem* addunt; male me quidem iudice. Non enim de solidis sermonem esse e voce «frontes» patet, qua significantur figurarum in plano extremi fines. Superficies autem quum profunditate careat, profunditas quidem a nostro omittenda erat

funditateque censentur. Dehinc quod numeri triplicatio prima ex imparibus *κόβον* gignit. Tres autem symphonias quis ignorat in musicis? Numerusque impar maribus attributus est. Omne vero tempus tribus vicibus variatur. Atque idem numerus seminarium est perfectorum, sexti videlicet atque noni, alterna diversitate juncturae. Recte igitur deo attribuitur rationis. Philologia 106 autem, quod etiam ipsa doctissima est, licet femineis numeris aestimetur, absoluta tamen ratione perficitur. Nam quaternarius suis partibus complet et addenda potius latitudo (§. 707. 709). Non ab-

similem confusionem videbis apud Stobaeum (in ecl. 1, 52. p. 865 Heer.).

triplicatio] Primo adpectu error hic latere videtur. Numeri enim ternarii triplicatio prima ex imparibus est $3 \times 3 = 9$, qui novenarius quadratus quidem est, sed cubus dici nequit. Pariter Ausonii (Idyll. 11, 2. 3) versus:

— — — vel ter tria multiplicanti

Imparibus novies ternis contaxere cubum.

Scaligero (epist. 2, 199. p. 404) fraudi fuit, qui Ausonium putasse suspicatur *ter tria esse cubum*, posterioris scilicet versus verbis *novies ternis* neglectis. Clarus primum ex imparibus cubum Gellius (1, 20) descripsit hisce verbis: *In numeris etiam similiter κόβος dicitur, quam omne latus ejusdem numeri aequaliter in sese solvitur, sicuti sit quum ter terna dicantur: atque idem ipse numerus triplicatur.* *Triplicatio* igitur apud nostram sic intelligenda est ut numerus *ter* secum ipse multiplicetur, quo facto sane cubus exhibit. Adde Aristidem Quinctilianum (de musica 3, pag. 154 Meibom.).

symphonias] Diapason, hemidion, diatessarum. Grot. — Vide Martianum ipsam infra (§. 733, 833 sequ.).

attributus] Darmstattensis, Britannicus, Cantabrigiensis addunt est. Notum illud Virgilli (ecl. 8, 75): *Numero deus impare gaudet.* Et Plinius

(2, 47. 48, 4 f.): *Mares inquit existimantur impari numero.* Clarus Macrobius (in somn. Sc. 1, 6): *impar numerus mas, et par femina vocatur: item arithmetici imparem patrie, et parvam matris appellatione venerantur.* Exemplum dabit Plutarchus (de Isid. p. 363) in triangularibus et quadratis figuris. Adde eundem in questionibus Romanis (p. 270. 280) et Butherum (in Stobaei eclogis 1. 2. 5, p. 12 Heeren.).

tribus] Confer inferiores laeos (§. 539. 733. 895). Seneca (epist. 124. p. 675 Lips.): *Tempus tribus partibus constat, praeterito, praesenti, et futuro.* Adde Homerum (in Iliad. 1, 70) et Plutarchum (de Ei p. 381).

seminarium] Stobaeus (in eclog. phys. T. I. p. 22 Heer.): *Πλήρη δὲ καὶ τέλειον ἀπέφηνε τὸν περιττὸν, ὅτι μὴ γινόμενός τε πρὸς τὸν ἄρτιον ἀσὶ ποιεῖται περιττῶν τὸν ἐξ ἀρφοῖν περιττὸν, ἀντὶ δὲ πάλιν ὑπεριδύμενος γινῆ τὸν ἄρτιον.* (Conf. §. 739. 741).

rationis] Quaedam forsitan *rationis* substituere velia. *Ratio* hoc loco, et in multis aliis (§. 103. §. 106 sequ. et v. not. ad §. 109) Martiana est *computatio*. Et recte idem, qui mercatorum deus, *computationis* etiam deus appellari potuit. Fecerant viros doctos glossae. Ceterum Bodlejanus codex pro *rite* melius habet *recte*, quod recepi.

femineis] Paribus. V. supra.

perficitur] Computatione (v. not. ad §. 109 et

decadis ipsius potestatem, ideoque perfectus est, et habetur quadratus, ut ipse Cyllenius, cui anni tempora, coeli climata, mundique elementa conveniunt.

107 An aliud illa senis dejeratio, qui *μὰ τὴν τετράδα* non tacuit, confitetur, nisi

103) enim perficitur numerus in nomine Philologiae, et invenitur quaternarius, qui omnino est perfectus (§. 734).

nam quaternarius] Optime huc facit auctor Theologumenorum qui ait: *τὴν δεκάδα ὑπ' αὐτῆς (τετράδος) ἅμα τοῖς ὑπόπροσθεν ὀνομαζομένους*. Ita enim ibi legendum ut in Epigrammatis Graecis: *κορυφούμενος εἰς ἓν ἀριθμός*. Sed et Hierocles: *τῆς δὲ δεκάδος δύναμις ἢ τετράς, πρὸ γὰρ τῆς κατὰ διέξοδον τελειότητος τῆς τῆ δεκάδι ἠνωμένης τις τελειότης ἐν τῇ τετράδι θεωρεῖται, κατὰ γὰρ ὀνομαζομένης ἀπὸ μονάδος εἰς τετράδος δεκάς τὸ πᾶν ἀδροιδμα γίνεται· ἃ γὰρ καὶ β' καὶ γ' καὶ δ' τὴν δεκάδα est. Δύναμιν potestatem dixit Capella, Arnobius Graecum nomen servavit, ut emendavit amicus meus J. Meursius, communi (vere dicam) auctorem omnium bono natus. Huc facit locus ille ex Arithmetica: «Decasque plena his quatuor numeris gradatim plicitis integratur, id est uno, duobus, tribus, quatuor.» Graec. — Omnino conferenda hic Meursii commentatio de denario Pythagoreo. (in Gronov. thesauro T. IX).*

Cyllenius] Repetit haec infra (§. 734) verbis: «Hic numerus quadratus ipsi Cyllenio deputatur, quod quadratus deus solus habetur.» Artemidorus (2, 42. p. 135. Rig.) tradit «quadratum Mercurium in somnio visum, si barbatus fuerit, solis philologis conducere.» Sed imprimis conferendi Plutarchus (symp. 9, 3. p. 738) et Macrobius (Saturn. 1, 19), qui quadratum ad Hermas, dei statuas, referunt; pariterque Laurentius Lydus (die Mera. p. 60 Roeth.).

quatuor] Vocem quatuor e Guelferbytanis Cor-

tius nobis suppeditavit. Concinnunt Monacensis (C) et Basileensis, confirmantque hanc lectionem eadem verba infra (§. 734) repetita.

coeli climata] Hoc est mundi partes, seu coeli frontes, ut dicitur in Arithmetica. Nam alias climata Mathematicis sunt octo, ut infra habet in Astronomia. Saepe sane auctor noster technicis vocabulis abutitur, ut in Astronomia et Musica liquebit. Graec.

μὰ τὴν] Mathen tetradem vel Mathen tetrada seripsisse putabam Martianum vel pro Matheseos quadriga ex Arithmetica, Geometria, Astrologia, Musica, quarum Arithmetica unitati, Musica binario, Geometria trinario, Sphaerica seu Astrologia quaternario comparatur, ut legimus *ἐν θεολογουμένοις τῆς ἀριθμητικῆς*: vel sane pro doctrina de quaternario, quam docte explicavit Democritus, quem hic senis dii (ita enim lego, non dei) appellatione indigitat, ut infra Abderitae senis: *μάθη*ν autem dixisse pro *μάθηθιν*. Hesychius: *μαθάς, μαθήσεως*. Sed jam hisce conjecturis relictis eo pedibus in illustrissimi Scaligeri sententiam et per *senem dium* Pythagoram intelligo, et lego *μὰ τὴν τετράδα*: sic in aureis carminibus habemus:

Ναὶ μὰ τὸν ἀμπετρα ψυχᾶ παραδόντα τετρακτὸν,

Παγὰν ἀενάου φύσεως — —

ad quem locum vide Hieroclem. Graec. — Cui volupe est varias easque inter se maxime diversas de hac Pythagorica tetracty sententias cognoscere, eum ablegamus ad Bruckeri histor. philos. T. I. p. 1053 et ad prolegom. Jablonskii ad panth. Aegypt. p. 119 sequ. Gorz. — Melius versum, quem Grotius adjecit, edidit Boecklius (in Daub. et Cruz.

perfectae rationis numerum? Quippe intra unum, secundum, triademque ipsumque bis binum tenet, quibus collationibus symphoniae peraguntur. Nam tres ad quatuor epitritus vocatur arithmetica ratione, ac diatessaron perhibetur in musicis. Item intra eum jacent tres ad duos, quae hemiolios forma est, symphoniamque secundam, quae diapente dicitur, reddunt. Tertia symphonia diapason in molis perhibetur, diplasioque conficitur, hoc est, uno duobus collato. Igitur quaternarius numerus omnes symphonias suis partibus perfectus absolvit, omniaque mela harmonicorum distributione conquirat. Hanc igitur discutiens numeri congruentiam perita virgo gratulatur. Deinde utrumque 108

stud. III. p. 54) qui omnino hic conferendus. Laudati etiam scriptores prorsus omiserunt Macrobius, quapropter non gravabor locum (e somn. Scip. 1, 6) hic inserere. «Quaternarium», ait, «Pythagorei, quem τετρακτὸν vocant, adeo quasi ad perfectionem animi pertinentem inter arcana venerantur, ut ex eo et jurisjurandi religionem sibi fecerint:

Ὁὐ μὰ τὸν ἀμύτέρα ψυχῆ παραδόντα τετρακτὸν.

Juro tibi per eum, qui dat animae nostrae quaternarium numerum. Hactenus Macrobius, qui verum illum a Plutarcho (plac. philos. 1, 3. p. 877) habuisse videtur. Adde Jamblichum (in vita Pythag. 28. p. 127), Porphyrium (in ead. p. 29), Sextum Empiricum (7. adv. logic. 94), et Stobaeum (in ecl. 1, 11, 12. p. 302 Heer.). Jam vero ad nostrum ut redeamus et veram lectionem ut eruamus, pro τετρακτὸν in Darmstattensi codice quum legatur *tetraden*, et rectius in Cantabrigiensi *tetrada*, non dubitavi *τετράδα* recipere. Ad reliqua verba quod attinet, tam libri editi, quam manu scripti omnes, excepto uno Reichenauensi, *senis dei ratio* exhibebant; sed jam Meursius (in denar. Pyth. 6. in Gronov. thesauro) et anonymus ad marginem libri Norimbergensis conjecterant *dejeratio*, quod quum illo codice confirmari

vidissem, ambabus manibus amplexus sum. Senem autem Pythagoram appellat, ut Ovidius (trist. 3. 3. 62) «Samium senem.»

intra] Lege ex Leidensi codice cum editis a me collato «intra se monadem, dyadem, triadem, ipsum bis binum tenet. MUNCK. (ad Fulgent. p. 128) — Cum MS. legas: «Quippe intra se unum, secundum, triademque, ipsumque bis binum tenet», nisi Munckerianam lectionem praefendam judicaveris. BONDAM. (var. lect. p. 56). Vulgo *ipsum*.

collationibus] Hoc in uno codice pro *collocationibus*, et rectius, i. e. proportionibus. VULCAN. — Codices etiam Reichenauensis, Darmstattensis, Basileensis, Hugianus, Britannicus, Cantabrigiensis, et Bodlejanus primus *collationibus* exhibent, ac probatur insuper haec lectio inferioribus verbis «uno duobus *collato*» (conf. et §. 934). De symphoniis conf. superiorem notam (ad §. 11).

perhibetur in musicis] Ita transposita sunt verba in codicibus Cantabrigiensi, Britannico, Bodlejano primo, et Darmstattensi. In antiquis est *in musicis perhibetur*.

gratulatur] Laetatur, gaudet. Ita et supra (§. 81) et infra (§. 693 f.) noster hoc verbo utitur. Donatus (ap. Widem. de proprietate sermonis p. 112): «*Gratulamur* in rebus laetis; *gratias* agi-

consociat, et trias quaternario sociata heptadem facit. Qui numerus rationis superae perfectio est, sicut etiam *ὀμαλῶν* illa docet plenitudo. An aliud fatalis temperamenti cursus, siderumque circuli motusque testantur, intraque latebras
 nus beneficiis acceptis; gratificamur, rem gratam
 facientes.

heptadem] De generali circa hunc numerum superstitione plura verba feci in palaeographia (III. §. 237. IV. p. 494). Ceterum in hoc commate non semel Grotium correxi, reponens nempe *trias* pro *trias*, *sociata* pro *consociata*, et *facit* pro *fecit*. *Trias* omnes codices habent; *sociata* Britannicus, Basileensis et Monacenses (B. C. D. E. G.); *facit* praeter anteriores editiones etiam Hugianus, Britannicus et Monacensium plurimi. Cuncta autem simul Darmstattensis et Reichenauensis praebent.

ὀμαλῶν] Planarum figurarum. VULC. — E glos-
 sis obscuram hanc interpretationem mutuatus est
 vir doctus. Qui si fontem adisset ipsum, e quo
 Martianus hausit, meliorem, opinor, attulisset. Ma-
 crobium enim ante oculos noster habuit, e Pla-
 tonis doctrina locum in somnio Scipionis explican-
 tem de *septenis octies solis amfractibus*. De
 septenarii igitur numeri praestantia disputans haec
 addit: *Nam primo omnium hoc numero anima
 mundana generata est, sicut Timaeus Platonis edo-
 cuit. Monade enim in vertice locata, terni numeri
 ab eadem ex utraque parte fluxerunt, ab hac pares,
 ab illa impares: id est:*

et ex his numeris facta contextio generationem
 animae imperio creatoris effecit. Hactenus Macro-
 bii Plutareum (de anim. procreat. pag. 1017) se-
 cutus; cui adde doctam Boeckhii commentationem

(in Daub. et Creuz. stud. III. p. 54). Illos autem
 numeros Martianus *ὀμαλούς* appellat, quoniam
 ab utraque parte similis progressio animadvertitur,
 utraque etiam in primum cubum desinit; illa ex
 paribus, haec ex imparibus. Construendum: *sicut
 etiam illa ὀμαλῶν plenitudo docet.*

plenitudo] Macrobius enim (somm. Sc. 1, 6):
*»Plenitudo numerorum», inquit, »est eorum, qui
 aut corpus efficiant, aut vim obtineant vincularum.»
 Pergit deinde: »Superest, ut septenarium quoque
 numerum plenum jure vocitandum ratio in medio
 constituta persuadeat.» Et pluribus nunc exponit
 argumenta, e quibus quaedam modo attulimus.*

fatalis temperamenti cursus] Constellationis.
 VULC. — Iterum nobis adeundus Macrobius est,
 qui (1, 5), ut somnium explicaret Scipionis, e
 Cicerone haec illius verba attulit: *»Nam quam aetas
 tua septenos octies solis amfractus reditusque con-
 vertesit, duoque hi numeri, quorum uterque plenus
 alter altera de causa habetur, circuitu naturali
 summam tibi fatalem confecerint.» — Quam sum-
 mam fatalem hic Cicero dixerat, Martianus fatale
 appellat temperamentum, annum nimirum 56, sum-
 mam numerorum 7 X 8. Explicat enim idem Ma-
 crobius (c. 6 f.): *»Quum aetas tua quinquagesimum
 et sextum annum compleverit, quae summa tibi
 fatalis erit», cet.* Hoc unum ad illustrandum Ci-
 ceronem, quod a doctis interpretibus omissum,
 addendum esse videtur, illum ipsum aetatis gra-
 dum ab Hippocrate, teste Censorino (14. 3), sex-
 tum e climacteriis vitae annum dictum esse (conf.
 Gell. 3, 10).*

siderumque circuli] Infra (§. 738): Item septem
 sunt circuli et tot planetae.

uteri septimo mense absoluta mortalitas? Dehinc quod trias triplicata novem numeros facit, quaternarius autem per *διπλάσιον* geminatus octo reddit. Novem vero ad octo epogdoi numeri efficiunt junctionem, tantumque pensat in numeris, quantum symphonia diapason in melicis, quae tonon facit, qui est consonae unitatis continua modulatio. Ex quo nihil est quod discrepet aut resultet in medio, consentaneaue congruit jugitate. Ergo praedictorum nominum 109 numerus concinebat. Sic igitur rata inter eos sociatio copulam nuptialem vera ratione constrinxit, ex quo commodissimum sibi connubium laetabunda alio mentis fluctu multivida concitavit. Nam nihil differens animo, decori, formae

uteri] Macrobius «mense septimo maturari partum» scripserat. Adde Censorinum (7, 2), Gellium (3, 10), alios, et nostrum infra (§. 738).

διπλάσιον] Infra (§. 934): «ex ratione *diplosia*, hoc est *dupli.*» Macrobius (somm. Sc. 2, 1) latine «duplarem numerum» dicit. Cantabrigiensis *διπλασιον*, Britannicus et Darmstattensis *διὰ πλάσιον*, sine sensu.

epogdoi] Macrobius (somm. Scip. 2, 1) e sex numeris, e quibus soni nascantur, hunc esse docet, qui intra se habeat minorem et insuper ejus octavam partem, ut novem et octo, quia in novem et octo sint et insuper octava pars eorum sive unum. Infra (§. 935) noster etiam Latine «epogdoi rationem» scribit. Atque hoc loco in Bodlejano, Britannico, Cantabrigiensi et Darmstattensi quoque *epogdoi* Latinis literis exaratum est.

melicis] Dresdensis quidem codex *musicis*: sed praestat vulgata lectio. Melos enim numeris opponitur, quum musica ex utroque composita sit.

tonon] Macrobius (2, 1) «epogdous», inquit, «sonam parit, quem *tonon* musici vocaverunt.» Conferendi loci sunt inferiores (§. 736. 950. 951. 938. 960. 971. 993). *Tonum* in Hugiano quidem et Darmstattensi; sed *tonon* in Britannico, Bodlejano, Basilcensi, et Reichenauensi legitur.

sociatio copulam] Variat quidem lectio: Guelferbytanus codex, teste Cortio, habet «*sociatos copiam*»; Reichenauensis, Darmstattensis, Britannicus et Cantabrigiensis *sociatio copiam*; Leidensium unum *coplam* (Oud. ad Appulej. I. p. 118): sed vulgatam practuli lectionem.

connubium] E septenario igitur numero. Alia aliorum fuit sententia. Plutarchus (quaest. Rom. p. 264) «inter impares» inquit «numeros omnium maxime congruit *nuptiis* quinarius: nam ternarius primus de paribus; ex his tanquam mare et femina miscetur quinarius.» Contra Pythagorei, docente eodem (de animae procr. e Tim. p. 1018), Clemente Alexandrino (strom. 5. p. 593 et 6. p. 685), et Aristide Quintiliano (3. p. 152 Meib.) senarium vocabant tum conjugium, tum Venerem (Stobaei ecl. phys. 1, p. 20 Heer.), quia sex ex impari ternario, qui masculus, et ex pari binario, qui femineus, gigneretur: his enim tria fieri sex. In eo tamen omnes cum nostro concinunt, ex impari numero et pari constare connubium debere. Imparem enim numerum secundum esse docebant (cf. Plutarch. de Ei p. 388. Vita Hom. p. 359 Gal.).

multivida] Schellerus in Lexico, cui inaudita haec vox esset, explicaturus eam conjecit «valde *vididam*» posse significare. At vero non minus ob-

ac substantiae coepit formidare corporeae. Quippe perferendos flammaram
 110 caelestium globos et ignes ardentium siderum mortalibus adhuc artibus et
 illa quoddam Abderitae senis alimma, cui multa lapillis surculisque permixtis
 herbarum etiam nemorumque congesserat, praeparavit. Colchica etiam in
 centum voces continuata fiducia adamantini cacuminis impressione signatur;

scura hoc loco ista interpretatio videtur. Adi potius
 Cangium, apud quem reperies »multividum« signi-
 ficare »oculatum hominem« vel »virum perspicacis
 ingenii.« Et Papias: »*Multivida*«, scribit, »multa
 videns est.« Sed Martianum etiam ipsum si con-
 sulueris (§. 571), videbis eum similiter compo-
 sisse noctuae epitheton »noctivida«, ut de nostra
 interpretatione porro dubitari nequeat.

nihil differens animo] Legendum puto: »Nihil
diffidens animi decori«. GROTIUS. — Hanc lectionem
 Goezium in textum recepit; sed repugnantibus omni-
 bus, quotquot exstant, libris scriptis. Quapropter,
 quum mihi legem praescripserim, ut verba scripta
 servem quantumvis sint obscura, interpunctionem
 tantum post vocabulum *animo* inserui. Quo facto
 »nihil differens animo« explicare licet »neutiquam
 cadens animo«; ut »*differre animo*« idem sit atque
 »secedere animo« sive »deserere animum.« Meliora
 tamen ab aliis codicibus exspectamus.

macilenta gravilente] Infra (§. 140) transposi-
 tis verbis »*gracilenta perit macies*« scribit. Cicero
 (Brut. 91) »*gracilitatem* et infirmitatem corporis«
 conjungit, et apud Ovidium (her. 21, 15) Cydippe
 adversa valitudine *gracilis* dicitur (confer. §. 37.
 140 f.).

non cassum formidabat] Ita pro Grotiano »non
 incassum formidat« reposui. Priora duo verba au-
 thoritate codicum Dresdensis, Guelferbytani, Hu-
 giani, Britannici, Cantabrigiensis, et Monacensis (C)
 correxi, posterius e duobus Monacensibus (E. G.)

et Cantabrigiensi. In codicibus Basileensi et Darm-
 stattensi a prima manu recte scriptum erat »non
 cassum«; sed ab inepto critico perperam repositum
 »non incassum.« In Cyrilli glossario (p. 534 Vul-
 can.) legimus: »*μάταιος*, inanis, *cassus*«. Apud
 Senecam (in Herc. 352): »quid *cassum* times?«
 (confer. §§. 7, 91, 100, 576, 803, 905 et Doe-
 derl. Lat. Synon. III. p. 101).

alimma] Unguentum. VULCAN. — Ut »*Aliptes*«
 unctor, et »*epalimma*« genus unguenti vilioris est
 Festo. GROTIUS. — Descendit igitur a graeco *ἀλει-
 φειν*. Inepta Glossa in codice Basileensi: »*Alymna*
incorruptum sonat: Abderites senex Saturnus, qui
 Abderites vocatur a lapide quem pro Jove devo-
 ravit, qui Graece Abaddir dicitur.« Vide ne istorum
 temporum glossae obscuriores etiam ipso Martiano
 sint! Abderita procul dubio Democritus est phi-
 losophus, quem *senem* appellat ut supra (§. 107)
 Pythagoram; reliqua sane etiam nunc Oedipum
 suum exspectant.

nemorumque] Foede depravatus locus erat apud
 Grotium verbis *membraorumque concesserat*. Rectius
 Guelferbytanus teste Cortio habet *nemorumque*,
 et *congesserat* ipse vidi in Monacensi (D). Non
 igitur necessaria emendatio a Vonckio (sp. cr. p. 81)
 proposita.

centum voces] Numerus finitus pro infinito. VULC.
 — Equidem lusisse Martianum conjicio numeri
 nomine Graeco. Fulgentius enim (myth. 9. p. 42
 Munck.) Proserpinam, quae et Hecate, hoc nomen

quod adversum ignes superos et deorum confinia praeparata decoris incuriam venustatis etiam lumine submovebat. Denique revibratu corpori mensis apposito irrorati liquoris allinebat unguentum. Sed quum talia virgo componit, 111 pedisequa ejus Periergia, utrum a matre virginis missa an sua sponte, utpote ejus collactea, trepidatione sollicita quid ageret conspicatur. Quam quum 112 disponentem praedicta rimatim ab ostio speculabunda cognosceret, aliam ejus

accepisse vult ab *ἐκατόν*, centum. Colchidem autem Medeam Hecates filiam fuisse sunt qui tradant.

adamantini cacuminis] Annulum intelligo, quem amuleti etiam loco adhibitum fuisse non ignoramus (Pal. crit. III. §. 59. 60. IV. §. 842).

quod adversum] Grotius edidit *quid*; unde Vonckius (sp. crit. p. 81) conjecit *quis*. Sed in nullo id codice legitur. Contra Monacenses (B. D. E.), Guelferbytanus, et Dresdensis exhibent *quod*. Obscurum igitur hunc locum ita interpreto: »quod (adamantinum cacumen) adversum ignes superos (Solis et ardentium stellarum ignes) et praeparata deorum confinia (spem enim nacta erat divinitatis) lumine venustatis (per venustatis suae lumen) incuriam decoris submovebat. Quamvis enim pulchritudinem non curabat (§. 112), pulchra tamen erat.

denique revibratu] Sensus hic est: »Denique allinebat composito, h. e. apto et applicato corpori suo unguentum irrorati liquoris ex revibratu mensis. Apposito corpori, hypallage i. e. appositum unguentum. Irrorati, i. e. ex rore confecti, qui ros erat ex revibratu mensis, h. e. ex fulgore Lunae. Revibratum autem mensis vocat Lunae coitum: quando Luna iterum incrementa accipit et a Sole illuminatur. VULCAN. — Corpori mensis, Lunae. GROTIUS. — Conf. Macrobius somn. Sc. 2. 11; Casaubonus ad Spart. Caracall. 7, p. 413. »Revibratu Lunae corpori unguentum apponere non audacius dictum est quam apud Persium (A. 35) »figere in

cute solem. Eodem vocabulo infra quoque utitur (§. 169 f.) de Luna, eodem sensu quo Ovidius (her. 18. 77) *repercutere* scripsit. Denique quod ad lectionem attinet, neque *alliniebat*, neque *illiniebat*, ut Grotius edidit, legendum; sed cum Guelferbytano, Basileensi, Darmstattensi et Monacensibus (B. D. E.) *allinebat*, quod reposui.

sua sponte] Omnino haec Dresdensis et Hugiiani codicum lectio melior est, quam illa in editis, a qua vox *sponste* abest. Excidit etiam apud Grotium particula *a*: anteriores enim editiones clarior *a matre* habebant. Atque concinit cum his vetus Martiani interpres Teutonicus, cujus tamen non nisi fragmentum novi a C. Lachmanno in spec. linguae Francic. 1825. 8. editum, §. 111 usque ad 122 complectens. Ita enim ille totum locum vertit atque explanare sibi visus est: »*Uax si dax ál uuórhta* (quum talia omnia faciebat) *só gesáh tro dtonest uusb* (pedisequa) *periergia. dax tir chtt* (significat) *studiosa operatrix. fure sta sórgendiu. uuánda si tro gialtera* (coeva) *uuás. uuáz si téta. si danches tára cháme* (danches tára est »ingratiis» sponte sua) *alde* (aut) *dára* (eo) *gesendet uuárc fone dero mdoter.* Facile nunc etiam perspicitur cur glossa (§. 6) vocem *collactea* interpretata sit *coetanea*. Sumsit enim explicationem ex hac versione, non perpendens illi, qui translaturus erat vocem *collactea*, in mentem non aliud venisse vocabulum Teutonicum quam *gialtera*, quo illam exprimeret. *ostio*] Ita pro *hostio* reposui e Reichenanensi

ancillam, cui Agrypnia vocabulum est, atque intra cubiculum praebat excubias, adorta est increpare, quod paululum connivere servandi decoris gratia virginem non sivisset, quum ipsa haec cuncta, si Philologia injungeret, valeret implere.

113 Nam jam multa asserit circuisse, mancipiaque dotalia, quid sollertiae, quid

codice et ex rationibus supra (ad §. 7) allatis. Quam incertus fuerit literae H usus, e Guelferbytano codice patet, in quo, monente Cortio, legitur *ospicio*. Sed praeferenda omnino superior lectio, quum *rimatim* (per rimam) praecedat, et Teutonicus interpres habeat: »durch tia nüt tero türon.«

Agrypnia] Dilectum a Philologia mancipium (§. 145) a vigiliis appellatum. Male Hugianus codex et Basileensis *Agrimnia*, quod etiam apud Teutonicum interpretem legitur, sed apud hunc profecto librarii errore: recte enim explicat »daz chit uigilia.« Joannes Saresberciensis (metalog. 4, 17. p. 898) hunc locum explicaturus: »est autem«, inquit, »Periergia, quae laborem circuit operis, ἀγρυπνία vigilans diligentia, quae exercitium temperat ne quid nimis.« Quarum definitionum prior verbalis est, aegreque intelligitur. *Periergia* est inepta assiduitas sive *curiositas* malo quidem sensu (§. 111), id quod inferiori loco (§. 146) confirmatur.

atque] An non *ae quae*? GROT. — Minime; solemnus hic usus et Graecis et Romanis, omittere post copulam relativa, etiam si alio casu praecesserant. Sic v. c. Plinius (epist. 1. 5. 11): »et cui est cum Cicerone aemulatio, et contentus non est eloquentia saeculi nostri.« Vetus etiam interpres Germanice »unde« scripsit, quod sane *atque* sonat.

excubias] Excubiae enim ad portas pro summa custodia erant. Flaccus lib. 3:

»Jamque adeo nec porta ducem nec pone morantur

Excubias sortita manus — —

Thalami etiam regum excubiis munitur vigilia. Virgilius Cciri:

»Jamque adeo dulci devinctus lumina somno
Nisus erat, vigilumque procul custodia primis
Excubias foribus studio jactabat inani.«

BARTH. (advers. p. 1052). — Sed *excubias* non noctu esse factas Servius (ad Aen. 9, 159) docet, verum *vigilias*. De illis noster. Conferre licet Pignorium de servis (p. 221 sequ.). Vertit Teutonicus interpres: »unde intro chemenatum (cubiculum) dero uuáhto (excubias) flág (nostris pflegte, pro »exercibat.«).

quam ipsa] Damnat enim Martianus futilem illum laborem, quo Philologia ad calculos revocaverat illorum nominum literas, siquidem pedisequa ejus curiosa idem facere potuisset, heraque *conquiescere*. Ita enim *connivere* recte interpretatus est Vulcanius (conf. Quinctil. 10, 3, 16. p. 150 Spald. Gell. 2, 1) beneque Goezius superiorem locum (§. 57) hic in memoriam revocavit. Teutonicus interpres: »éteuuaz sláfen.«

mancipiaque dotalia] Haec sine dubio sunt septem artes. GOEZ. — Dubium sane moveri possit. Septem enim artes a Mercurio in *donum nuptiale* oblatae sive per donationem propter nuptias in remunerationem dotis factam: *dos* autem a Philologia vel ejus matre constituenda erat. Sed Martianum omnino dotalium mancipiorum nomine illas disciplinas, quamvis parum accurate, denotasse, ex inferiori loco (§. 803) patet, ubi non Arithmeticam tantum, sed reliquas etiam artes *dotales* appellat feminas. Ita etiam intellexit interpres Teutonicus

ornatus, quid denique indumentorum sumerent comperisse. Non sibi quoque nescium, quid sponsus ipse perageret, quid Jovis in palatio gereretur; an Leucothea succenderet facem lumenque purpureum, et an Solis remigia vigilarent sonipesque Phosphori comeretur. Id genus innumera, quae curiosis perscrutationibus aspexerat, astruebat. Verum secretum cubiculi repente **114** Phronesis mater irrupit. Quam quum virgo conspiceret, ad eam accurrens

qui «mancipia dotalia» verterat «videmdtuue» addideratque: «ih méino septem liberales artes.»

sollertiae] Dotalia enim Mancipia, sicut omnes servi (v. Lucian. in vitar. auct. 3 sequ. op. III. p. 82 Bip.), sua aestimabantur habilitate et scientiâ. Unde apud Terentium (eunuch. 3, 2, 23) servum venditurus sic laudet:

— — — — — *Fac periculum in literis,
Fac in palaestra, in musicis; quae liberum
Scire aequum est adolescentem sollertem dabo.*

Alius apud Horatium (epist. 2, 2, 6) hisce verbis commendatur:

*«Verna ministeriis ad nutus aptus herilis:
Literulis Graecis imbutus, idoneus arti
Cui libet» cet.*

Periergia igitur se nosse dicit, ut verbis utar veteris interpretis, «uuz quunnen (quid possent, i. e. scirent Mancipia illa) ioh cléinlistes (*sollertiae*) ioh uub zterdo (muliebris ornatus) ioh ánaslóufó (indumenta quoque).

nescium] Ita MS. Vocem (voce) enim illam (illa) passive usi veteres teste Gellio. GROR. — Add. Kritz ad Sallust. Catil. p. 53.

Jovis in palatio] Respexit noster ad illud Plauti (in Trinum. 1, 2, 170):

*«Sciunt id, quod in aurem rex reginae dixerit:
Sciunt quod Juno fabulata est cum Jove.»*

Periergiae enim hoc sane quam convenit.

Leucothea] Vellem explicassent docti interpretes hoc nomen. Neutiquam enim noster illam de-

notavit Leucotheam, quae prius Jno, deinde Leucothea Graecis, Romanis autem Matuta mater vel Albunea, *maris dea* erat: sed Martianus voluisse videtur, ut Graeca illa vox Latine verteretur, quae quidem *lucente dea* designari Auroram e totius loci tenore colligitur. Certe maris deae neque fax, neque purpureum lumen affingi potuit, Auroram vero *purpurare* infra (§. 219) noster dicit. Hanc etiam vetus ille interpretes intellexit, cujus versio haec est: «ibe der tãgerod stna fãccheln. unde stn scbna lleht inzundet hãbe.»

remigia] Id est equi. GOEZ. — Minime vero! *alas* potius intellige. Saepissime poëtae, Virgilius, Ovidius, Propertius, Silius, Lucretius, Appulejus hac allegoria utuntur, eamque noster infra (§. 811) etiam repetit. Quemadmodum enim Graecorum alii *naves* dixerunt *alatas* (Pindar. Olymp. 9, 36) et *remos* appellarunt *alas* (Hom. od. λ. 124. ψ. 272. Lycophr. 25); ita alii *alas* dixerunt *remos* (Aeschyl. Agam. 50). Virgilius utrumque conjungit, (Aen. 6, 19) «*remigium alarum*» scribens. *Alas* autem Soli tributas fuisse supra (ad §. 76 f.) ostendi. Vetus ille Teutonicus interpretes locum vertit: «ibe dero súnun rella inuúago uúdre» (si Solis auriga in motu sit).

sonipesque Phosphori comeretur] Interpretes Teutonicus: «unde des tãgosternen rós káro uúdre; ubi vox káro mihi esse videtur *paratus*».

Phronesis] Cicero (de offic. 1: 45): «*Phro-*

honorandumque pectus exosculans praeparatorum poematum consciam fecit. Verum illa exuvias filiae ornatusque detulerat, quis induta deorum sociari coetibus non paveret. Itaque vestem peplumque lactis instar fulgidum dedit, quod vel ex illa herbarum felicium lana, qua indusiari perhibent Indicae

dentia, quam Graeci *Φρόνησιν* dicunt. At Plautus (Truculent. 1. 1. 60):

«*Suum nomen omne ex pectore exmovit meo*

Phronesium. Nam Phronesis est sapientia.»

Quaquam indistincte haec vocabula haud raro usurpantur, ut apud Platonem quoque *σοφία* et *φρόνησις*, quae Aristoteles demum (eth. 6. 5 et 6) accuratius distinguit. Conf. et Max. Tyr. diss. 12 (T. 1. p. 210. 220 Reisk.) et Meinersium in Comm. Gott. (T. XV. p. 154—151). *Prudentiam* tamen maluisse Martianum docent sequentia (§. 115). Teutonicus interpres nomen illud prorsus omisit scribens: «*Tò gieng in álles kahes (ad verbum: «omni praecipitatione») íro mùoter.*» Quod restat, pro Grotiano *irrupit* e Reichenauensi, Darmstattensi, Hugiano, et monente Cortio e Guelferbytanis codicibus reposui *irrupit*.

poëmatum] Nun solum codices Monacenses (B. C. D. E. G), Reichenauensis, Basileensis, et Hugianus, sed alii etiam testibus Vulcanio, Grotio et Waltharto vocem illam *boematum* efferunt scriptam; et de *auxilio* vocem olim intellectam fuisse, vetus interpres Teutonicus testatur verbis: «*ságeta si íro. uuáz si uuárnungo gemáchet hábeta.*» *Poëmata* insuper, i. e. *carmina*, omnino ab hoc loco aliena sunt; quae nisi alio modo ad ea quae modo *facta* erant, referre potueris, videndum erit ne olim *βοηθημάτων* scriptum fuerit.

fulgidum] Lege: «*lactis instar albidum*»; ut p. 56: «*perlucida inanitate albidoque humore.*» Vonck. (sp. crit. p. 147). — Cave candidam tibi vestem a male sedulo critico fingi sinas! Doctior

utique Martianus non ignorabat ornatae sponsae peplum fuisse luteum. «*Lutei coloris*» Plinius (21, 8, 22) inquit, «*video honorem antiquissimum in nuptialibus flammis totum feminis concessum.*» Unde vestimentum sponsae sive peplum *flammeum* dicebatur (Festus v. flam. p. 149 Tac. Martial. 11, 78, 3. 12, 42, 3. Catull. 61, 8. Petron. 26. Juven. 10, 334 et infra §. 358 f. 905). Quod luteum fuisse Lucani docere poterant versus (2, 360):

«*Non timidum nuptae leviter tectura pudorem*

Lutea demissos velarunt flammea vultus.»

Quumque fulgeat ruber color, Ovidius utrumque conjunxit de sponsa canens (heroid. 21, 162):

«*Et trahitur multo splendida palla croco.*»

Atque haec omnia ignorabat criticus, qui quum lactis colorem esse albidum compertum haberet, hac solummodo de causa Martianum correcturus erat. Nonne autem Horatius (od. 4, 10) olores ipsos *purpureos* dixit? nimirum quia fulget color purpureus; et Albinovanus (in obit. Maec. 2, 62): «*Brachia purpurea candidiora nive*» canit. Vera igitur haec explicatio est, licet versio hujus loci Teutonica haec sit: «*St gáb tro uuát zelliche (dedit ei vestem simul) dáz ist tíu imuertiga ratio (quo significatur interna ratio) unde uberslónfe (et peplum) skínháftez (lucens, fulgidum) ébenuáizez milche (aeque albidum atque lac) dáz ist tíu scóni tro honestatis unde tro sapientiae (hoc est pulchritudo ejus honestatis et ejus sapientiae).*»

Indicae] Indi linteorum praestantia celebrati. Plin. L. 12. c. 11. Graec. — Plinius de arboribus

prudential vates accolaeque montis Umbracii, et quantum usus ejus telluris apportat ex candentis byssi netibus videbatur. Dehinc apponit vertici diadema virginal, quod maxime medialis gemmae lumine praenitebat, ex qua galeata

Indiae laniferis L. 8. c. 10 haec habet: Ferunt cotonei mali amplitudine cucurbitas, quae maturitate ruptae ostendunt lanuginis pilas, ex quibus vestes pretioso linteo faciunt. Gozz. — Reliqui, quos vir doctus affert, loci, ad Aegyptum spectant, minime ad Indiam. Sed antiquior Herodotus silentio non transeundus erat, qui (3, 106) in India ait arbores agrestes pro fructu lanam edere pulchritudine et reliqua virtute ovinam superantem, et *vestimentis* Indos ex his arboribus uti. Plura infra (§. 667. 693) et apud Strabonem (15. p. 713. 719 Casaub.) reperies. Adde Arrian. Ind. p. 179; Philostr. vit. Apollon. 2. 9, p. 79; Polluc. Onomast. 7. 75, inque primis egregiam I. R. Forsteri de Byaso commentationem (Lond. 1776. 8).

vates] Brachmanes, quos Strabo (l. c.) refert sindone indusiari; Arrianus (in Ind. 16. p. 582) linteae veste, lino ex arboribus facto. Adde Appulejum (in flor. p. 21 et 37 Oud.) et Curtium (8, 9, 31). Teutonicus interpres pro vates usurpat *biscosa*.

Umbracii] Lege *umbrati*. Sic supra: Indici montis secretam obumbratumque scopulum. Nysam invenit. Gozz. — Umbracii jam vetus interpres Teutonicus legit: Dáz sin unólton unisen genuórhtez unésen (texta) ázer déro unóllo (e lana) déro tíurron chrúterro (pretiosarum herbarum) mit téro sih hárouent (quacum parant) *he frúcten biscosa* in india (sapientes vates in India) unde die *inasidelinga umbratii* (et accolae Umbratii); quare codicum omnium lectionem mutare non ausus sum; praesertim quum Plinius (6. 20 f.) inter Indiae gentes Umbratas quoque commemorat.

Unus] Sic scripsi ex codice Monacensi (C) pro

usus, quod veteres pro usus dixisse temere sane Vulcanius contendit. Jam Grotius vel usus legi jusserat, vel oisus, quod Martiano teste (§. 236) pro illo usurpabatur; prius tamen quia in Codice manuscripto exstat, praetuli. Vetus interpres vertit: só iz tár in lánde sito ist (uti id in terra mos est) tár dér fláhs unáhset (ubi linum crescit) tér bissus *húizet* (qui byssus appellatur).

candentis] Nuptiales quoque heroum vestes albae erant. Nonnus lib. 35:

Κάτθεο δὸν θῶρηκα διδήρσον, ὅττι χορεύει
Ἐς γάμον ἀβροχίτων, ὅτε Κύπριδι μίθυε-
ται, Ἄρης

Eĩmati χιονέω πεπνοκαβμένος — — —

Vide etiam Heliodorum lib. 3 in pompis. ΒΑΡΤΗ (advers. p. 1051). — De heroibus apud nostrum nullus est sermo, et verbis *candere*, *candescere* etiam *splendorem* significari, nemo ignorat. Melius certe ex eodem Nonno versum paulo inferiorem (*καὶ λινέω* poet. p. 876 Falk.) adduxisset.

netibus] Sic codices omnes praeter Britannicum, qui perperam *bissine tibi*, et Cantabrigiensem, qui *nectibus* habet. Johannes de Janna (in glossario Lat. Gall. Sangerm.) *netus* reddit *filement* (v. Cang. h. v.). Teuton. interpres vertit: unde unás iz ázer bissinemo gárne (et erat id e byssino filo) *medialis*. Vox a Solino usurpata et inf. (§. 849) etiam obvia, ad quam Teutonicus interpres *derf miltun gimmo* (gemma?) *ih méinú diu gagen* (versus) *mittemo énde stúont* (inquam, dico, quae versus medium inerat).

galeata] Versio Teutonica: *teijn gehélmot, tierma* (galeata virgo) *gefúre hullotín* (procedens velata) *sámó só dáz píldé getán unás* (veluti effigies facta

quaedam obiectaque vultum virgo instar secreti Trojani penitus incisa re-
 115 splenduit. At cingulum, quo pectus annecteret, sibi prudens mater exsolvit
 et, ne Philologia ipsius Phronesis careret ornatibus, ejus pectori, quo verius
 comeretur, apposuit. Calceos praeterea ex papyro textili subligavit, ne quid
 ejus membra pollueret morticinum. Acerra autem, multo aromate gravidata,
 eademque candenti, manus virginis onerantur.

erat) *tero trojániscun tóugeni* (Trojani mysterii) (conf. §. 567). Virgo secreti Trojani instar Pallas est, virginittatis symbolum, neque quidquam praeter doctrinae ostentationem stylique variationem in mente habuisse videtur Martianus, quum Palladii Trojani potissimum mentionem faceret; nisi forte hoc voluit, antiquissima illa rigidaque specie Minervae imaginem insculptam fuisse, qua Palladium in gemmis antiquis conspicimus (cf. Levezow über den Raub des Palladiums auf den geschnittenen Steinen des Alterthums, Braunschweig 1801. 4). Inapte vero Vulcanius ex glossa: «solebant enim Trojani reges in suo diademate Jaspidem gemmam gestare, cui insculptum erat Palladium i. e. simulacrum Palladis»; licet hujus explicationis vestigia jam apud Teutonicum interpretem exstent: «*Dés keltónisse tróugén díe troiánisken chúnínga*» cet. De Palladio conf. diversas opiniones apud Meziriac (sur les építres d'Ovide I, p. 60 sequ.). Pro *vultum* legitur quidem in Darmstattensi, Bodlejano, Britannico, et Cantabrigiensi *vultu*, sed praetuli vulgatam. V. supra (§. 70 not.).

cingulum] Hoc etiam inter nubentis virginis ornatus recte numeratur. Ovidius (met. 12, 215):

«*Ecce canunt Hymenaeon, et ignibus atria fumant*»

Cinctaque adest virgo matrum nurumque caterva.
 Ad Homeri (Od. 11, 244) exemplum Catullus (2, 13. et 67, 28) *zonam* et cum Ovidio (heroid. 2, 116) *zonulam* vocat: Festus autem (p. 78), Varro

(ap. Augustin. 4, 11), et Claudianus (6 consul. Hon. 525) cum Martiano *cingulum*. Unde infra (§. 149) Junonis pronubae cognomen *Cinxiae*. Interpres Teutonicus «fasciam pectoralem» scripsit hac explicatione addita: «*mit téro sih fróuam in zierton. tíu caritatem bezeichenet.*» Unde hanc cinguli significationem hauserit ignoro. «*Quo pectus*» per hypallagen dictum est pro «*quod pectori.*» Darmstattensis addit *ejus*.

ipsius] Recte Grotius e MS. addidit *honestis*, quod ex vulgatis editionibus exsulat. Gozz. — Dresdensis quoque codex adjectivum *honestis* exhibet. Nomen Phronesis autem secundo casu accipiendum, quae omnino legitima forma esse videtur (conf. Heinrich. ad Cic. pro Flacco p. 95).

morticinum] Impuri enim fiebant morticinum tangentes (Diog. Laert. in Pythag. 8. p. 588. Theophr. char. c. 16 aliis 17. Jamblich. myst. 6, 1. p. 144 Gal.). Unde mortuum nunquam attingere licebat Flamini diali (Gell. 10, 15); neque videre quidem censori condenti lustram (Dio Cassius 54, 28. p. 759 Reim.). Quid quod de Diadocho fabulatur Marbodaenus (de gemm. 58 p. 24 Gorl.):

«*Sed si defuncto quis forsitan applicet illum, Protinus asseritur solitas amittere vires:*

Namque sacer lapis est, et quae mors sternit abhorret.»

Vocem ipsam explicat Varro (de L. L. 6, 48) verbis: «*dicimus scortea ea, quae ex corio et pellibus sunt facta. Inde in aliquot sacris ac sacellis scri-*

Et jam tunc roseo subtexere sidera peplo
Coeperat ambrosium promens Aurora pudorem:

ptam habemus: ne quid scorteum adhibeatur, ideo ne *morticinum* quid adsit. Ovidius (in fastis 1, 620) eadem canit versibus:

«*Scortea non illi fas est inferre sacello,
Ne violent puros exanimata focos.*»

Sed ad calceos quod attinet e corio factos, Festus (p. 246) et Paulus referunt: «Mortuae pecudis corio calceos fieri Flaminiis nefas habebatur, quoniam sua morte extincta omnia funesta aestimabantur.» Et Servius (ad Aen. 4, 518): «Sane Flaminiacae non licebat neque calceos neque solcas *morticinas* habere. Morticina autem dicuntur, quae de pecudibus *sua sponte mortuis* fiebant.» Accedit quod Philologia inter deos recipienda erat, quibus mortuos adspicere non licebat. Teutonica hujus loci versio haec est: «*nto tro lide* (ne ejus membra) *ieht sttrbiges* (aliquid morticini) *nebeuuille* (pollueret). *Der binez* (papyrus) *pezéichenet* immortalitatem. *uuánda er to gróne ist.*»

acerra] Horatio (od. 3, 8, 2) «*acerra* turis plena est. Ovidius (fast. 4, 954) «cum meri patera turis *acerram* jungit; alio loco (met. 13, 703) «custodem turis» vocat; et ex Ponto (4, 8, 39):

«*Nec quae de parva dís pauper libat acerra
Tura minus grandi quam data lance valent.*»

Sed doctissimum adi Cuperum, qui (apoth. Hom. p. 74) rem copiosius tractat, allata etiam imagine, quales complures videre licet apud alios (Graev. thesaur. V. 316 ad tab. 8. Choul. relig. Roman. p. 111. 196. 266). Aromate saepius utitur apud nostrum Philologia (§. 142. 149. 215).

et jam] Dividendum sic Grotianum etiam lectio docet in Basileensi et Dresdensi codice.

peplo] Id est *velamine*. Infra etiam L. VI: «*Aetheris astrifico lumina multa peplo.*»

Fulgentius Capellam imitari videtur:

— «*nox stellato mundum circumlita peplo
Caerula rorigeris pigrescere jusserat alis.*»

GOEZ. — Vide Burmannum (in anthol. Lat. II. p. 352), nosque supra (ad §. 40).

ambrosium] Hanc vocem Bongarsius e suo, et Cortius e Guelferbytano codice substituit lectioni Grotianae *Ambro-num*, quae in Darmstattensi quoque codice exstat. Quam, etsi perversam, antiquam tamen esse, ridicula, ut saepe, glossa testatur haec: «*Ambrones* gens est in oriente homines devorans.» Quacum quia concinit antiquissima versio Teutonica, non piget eam hic transscribere, quo magis pateat, medio, quod vocant, aevo jam non intellectum fuisse Martianum. Vetus enim ille interpres: «*Irbáronda* (promens) *día únera* (pudorem) *déro mán ézon* (anthropophagorum).» Ita nimirum vertit «*Ambro-num*», illustrationis causa addens: «*Cibus héizet* graece *hrosis* (βρῶσις). *ddn-nan sint* ambrones *kenámot*. *Dte héizent óuh* antropofagi. *daz chít* (hoc significat) commessores hominum. *inscithia* (sejungendae voces) *gestézzene*. *Ste ézent náhtes. tés ste sth táges scámen mágen* (quod interdum facere eos forsán pudet) cet. Coloris ambrosii Appulejus etiam (met. 10. p. 738 Oud.) meminit, sive purpureum vel pulcherrimum significare voluerit, sive divinum. Quapropter missum facio Barthium (advers. p. 543), quem sibi ne constare quidem (p. 966) videbis.

pudorem] Laevius vetus poeta (ap. Gell. 19, 7) Auroram *pudoricolorem* cognominaverat (conf. §. 219). Columella (10, 102) verbis: «*rosa plena pudoris*» eundem designat colorem. Itaque jam Plautus (Captiv. 5. 2. 9): «*At ego faciam ut pudent;* nam in ruborem te totum dabo.»

Quum creperum lux alma micat gemmata decore,
 Quum nitet aurato fit et quum Phosphorus astro:
 Tunc candens tenero glaciatur rore pruina et
 Matutina greges quatiunt in pascua caulas:
 Languida mordaces quum pulsant pectora curae,
 Et fugit expulsus Lethaea ad littora somnus.

117

Ecce ante fores quidam dulcis sonus multifidis suavitatibus cietur, quem

quum creperum] Conjicio e vestigiis et lituris
 manuscripti:

«*Cum creperum lux alma micat, gemmata Dione
 Cum nitet aurato, et cum fulgit Phosphorus auro.*»

GROT. — Arbitror reponi commodum posse:

«*Cum creperum lux alma micat gemmata decorem
 Cum nitet aurato vilet cum Phosphorus astro.*»

Primo versui corrumpendo fuisse videtur *micandi*
 verbum active positum, qualia poëtis non sunt
 insolentia. *Nitere* vero et *vilere* simul Phosphorum
 quam elegantissime dixit, cujus a majori luce splen-
 dor paulatim exstinguitur, ita ut non nunquam in-
 tersplendeat, et niteat etiam tum cum *vilere* inci-
 pit: facilis lapsus *fit* et *vilet* in permutatis ejus-
 dem potestatis literis. Haec pro veris non vendita-
 mus, sed otium conjectationibus verisimilibus so-
 lamur. BARTH. — Emendat Reinesius (epist. ad
 DAVID. 33) «*aurato fulgescens Phosphorus ostro.*»
 ARNTZEN. (ad paneg. vet. II. p. 755) — Librorum
 lectionem pro more meo retinui. *Creperum micare*
 elegantissime dictum est de luce oriente quasi
 tremula, quae incerto adhuc debiliq; fulgore non-
 dum omnia satis illustrare possit, sed hic illic
 tantum caligines noctis perrumpat ac solvat. Con-
 structio eadem, quae apud Horatium (Od. 1. 22.
 23) «*dulce ridere.*» *Gemmatam* vero appellat vel
 propter scintillas lucis passim dispersas, vel pro-
 pter rorem et pruina, ut apud Lucretium est
 (2. 319):

— — *herbae gemmantes luce recenti*
 et alio loco (§ 462):

«*Aurea quum primum gemmanteis rore per
 hērbas*

Matutina rubent radiati lumina solis.»

glaciatur] Versio teutonica: «*Só der grámo
 rífo* (quum cana pruina) *uúirt án demo éccheroden
 tóuue* (sit in tenero rore). *Glaciari* hoc loco idem
 est ac *coire*. Coit certe ros tempore matutino
 (conf. §. 75. not.).

matutina] Gravis hic, ut saepe, Capellae in
 quantitativis syllabarum error, nisi copulativam et
 ad priorem versum retrahas. GROT. — Versio Teu-
 tonica: «*Unde diu scáf* (et oves) *áz ándia uuéida
 dríngende* (in pascua erumpentes) *die stigá eruné-
 gent* (ovilia concutiunt).» In toto hoc Martiani non
 inaeleganti carmine ante oculos fuisse ei videntur
 Virgilii (encl. 42) illa:

«*Igneus aethereas jam Sol penetrarat in arcis,
 Candidaque aurato quatiebat lumina curru;
 Crinibus et roseis tenebras Aurora fugarat;
 Propulit e stabulis ad pabula laeta capellas
 Pastor cet.*

Ceterum particulam *et*, quae in versus initio ante
matutina posita fuerat, flagitante metro ad finem
 antecedentis remisi.

Lethaea] Sic de umbris Propertius (A. 7. 91):
 «*Luce jubent leges Lethaea ad stagna reverti.*»
cietur] Ita pro *suscitatur* non solum ad mar-

Musarum convenientium chorus impendens nuptialibus sacramentis modulationis doctae tinnitibus concinebat. Nam nec tiliarum mela, nec ex fidibus sonitus, nec hydrauliarum harmonica deerat plenitudo: sed in blandum collata cantum ac modificato fine compactum voci virginum complementi spatio ratum fecere silentium. Ac tunc omnis ille chorus canoris vocibus dulcique modulatu praevertit omnes organicas suavitates, et cum sacrae numeris cantilenae haec dicta profunduntur:

Scande coeli templa virgo

ginem a Grotio notata varians habet lectio, sed codices etiam Bodlejanus, Cantabrigiensis, Darmstattensis, Hugianus, aliique permulti (Oudend. ad Appulej. L. p. 525. Bondam lect. var. p. 57) exhibent. »Sonum enim *ciere*« dictum a veteribus esse Bondam e Vellejo Paterculo (1, 4) docuit. Infra (§. 918) »cantis *ciere*« usurpat noster.

Musarum] Fabulam noster imitatur, qua Musas Harmoniae nuptias celebrasse (Pausan. 9, 12, 3. Theogn. 15, 16) finxerunt. Ita et Appulejus (met. 6. p. 427 Oud.) in Cupidinis et Psyche nuptiis Musas induxit »canora voce personantes.«

sacramentis] Foederibus; eo nimirum sensu, quo Petronius et Appulejus vocem usurpant. Teutonice reddidit: »*zeëron dten wiihen brátlúften*« (in honorem sacrorum sponsalium).

plenitudo] Ad hanc vocem Teutonicus interpres: »*Dár negemánga* (in eis nec deerat) »*svégelsánges* (calamorum cantus) »*nóh séitsánges* (nec chordarum cantus) »*nóh téro folleglicki* (nec plena similitudo) »*dero órgenlútun* (hydraulicorum sonorum).« De hydraulis exstat docta commentatio Meisteri (in nov. comm. soc. Gott. T. II, p. 152).

complementi spatio] Hoc est donec voces virginum completerentur. VULC. — Inserta nimirum musica inter verba permutatis vicibus; sive succedentibus in locum vocalium verborum musicis instru-

mentis. Eodem etiam sensu locum intellexit vetus interpres, modo bene ceperim haec ejus verba: »*zemézhastigemo ázláze* (moderato spatio) »*getáten sie sament stíli dero mágedo sánge* (fecerunt conjunctim silentium inter virginum cantum) »*únz sie óuh taz erfólloton* (donec etiam id explebant). »*Zé-érst sungen diu musica instrumenta. dára náh sungen selben die musae.*« (primo canebant musica instrumenta, deinde canebant Musae ipsae). »*Ratum silentium est aptum, concisum, sive, ut barbara voce utar, proportionatum.* V. supra (§. 11) »*rati succentus*«, (§. 12) »*rata modificatio*«, (§. 41) »*ratis modis*« cet.

organicas suavitates] Dresdensis quidem codex *harmonicas* habet: sed vulgarem praetuli lectionem. Viva enim vox pariter *harmonica* dici potest, sed illi opponitur *organica*. Ita etiam vetus interpres: »*sinde dó úbernuant tro gesémine* (chorus) »*állá dta órgalichun stózi* (suavitatem). »*beidiu* (utroque) »*ióh indéro látreisti dero stinmon* (tum puritate earum vocum) »*ióh indéro listami dero wítsun* (tum suavitate earum modulationum). In antecedentibus omnis ille scripsi pro *ille omnis* e codice Basileensi.

scande] Teutonicus interpres, quatenus per suum idioma licuit, ita haec vertit: »*Unde méterlichu* (ad metrum accommodata) »*sungen sin disin swort*: »*Ná fár úf* (scande) »*tterna* (virgo) in hi-

Digna tanto foedere.

Te socer subire celsa

Poscit astra Jupiter.

118 Tunc Urania, ceteris paululum reticentibus, coepit:

Sidereos coctus et culmina sacra polorum

Nil jam conjiciens numine fisa vide.

meliske séldá (in coelestia habitacula). *gerístig pist tú* (apta es) *sólchemo gehléiche* (ad tale genus). *Dín suér* iuppiter *héizet tih fúnden* (jubet te petere) *íber díe hóhen stérnen.* Confer Cnorrii de consecratione dissertationem (recus. in Martini thesauro T. II. p. 117 sequ.). In eodibus Monacensibus (B et C) et Basileensi glossa addita est haec: «Metrum Trochaicum tetrametrum alternis currens versibus; recipit Trochaicum et Spondeum; unus versus recipit quatuor pedes, alter tres et catalecton.»

tunc] Musarum, quae nunc sequuntur, ordo alius ac supra (§. 28) describitur et prorsus arbitrarius esse videtur. Neque est quod miremur, siquidem ille apud veteres non magis certus erat. Novem enim Musarum primi meminerunt poëtae, quibus metri servandi potior causa erat. Ita Hesiodus (theog. 77. et ap. Diod. 4, 7) et Orpheus (hymn. 75) hunc earum ordinem statuerunt: «Clio, Euterpe, Thalia, Melpomene, Terpsichore, Erato, Polymnia, Urania, Calliope»; quem sequuntur epigrammatis Latini (Burm. 1, 73) auctor et Cornutus (14. p. 158. 159 Gal). Alium ordinem servat Graecum epigramma (1, 67, 23 de Bosch.) hunc: «Terpsichore, Erato, Euterpe, Thalia, Calliope, Clio, Urania, Melpomene, (Polymnia).» Alium reperies in utriusque linguae epigrammatibus (Anth. Gr. 1, 67, 22. Lat. 1, 74), nimirum: «Calliope, Clio, Euterpe, Melpomene, Terpsichore, Erato, Polymnia, Urania, Thalia»; alium apud Ausonium (Id. 20): «Clio, Melpomene, Thalia, Euterpe, Ter-

psichore, Erato, Calliope, Urania, Polymnia.» Luciani autem scholiastes (ad imag. 16. T. VI. p. 20 Bip.) hoc eas recenset ordine: «Clio, Thalia, Euterpe, Melpomene, Terpsichore, Erato, Polymnia, Urania, Calliope.» Fulgentius denique (myth. 1, 14. p. 47—49 Munck.) sic: «Clio, Euterpe, Melpomene, Thalia, Polymnia, Erato, Terpsichore, Urania, Calliope.» Unus restat Apollodorus (1, 3, 4), cui plurimum fidei tribuo, primum quia metro non impeditus erat, deinde quia Calliopem omnibus jure (§. 1. n.) anteposit. Ordo autem hic est: «Calliope, Clio, Melpomene, Euterpe, Erato, Terpsichore, Urania, Thalia, Polymnia.»

ceteris] Imitatur Homerum, qui saepius (Il. a. 605: Odyss. ω. 60; hymn. in Apoll. 189) de Musis: ἀμειβόμεναι ὄπι καλῆ. Adde Hugium (in myth. p. 222).

sidereos] In affingenda huic Musae astronomiae scientia omnes fere consentiunt, quippe cui sententiae vel nominis etymon ansam praebet. Observes etiam velim similem in hoc carmine laudem Philologiae tribui, quam superiori loco Mercurio. Atque de illa etiam noster (§. 22) dixerat: «cui fulgent sidera coetu.»

conjiciens] Probe conjecturis in posterum locum esse negat, quandoquidem Philologia, diva facta, jam ipsam veram visura sit. *Fisa* idem quod *freta*, igitur *certa*, *secura*. Monacenses (B. D. E.) male *fida*. — Teutonicus interpres ita haec reddit: *unde sih tia htmeliskun manigi* (coelestem multitudinem)

Olim disquirens nexos quid torqueat orbes:
 Nunc praesul causas raptibus ipsa dabis.
 Quae circos textura liget, quae nexio claudat,
 Ambiat et quantos orbita curva globos:
 Sidereos cursus quid cogat quidve retardet:
 Quis Lunam flammet vel minuat radius;
 Quis coelum stellet fomes et quanta revolvat,

unde die hókina dero himelgibelo (et altitudinem coelestium fastigiorum) *ünzutueligtu* (nil dubitans) *unde baldiu* (et audax) *föne dero götcheite* (duce numine) *Dea uuérdendo* (dea futura) *uuirdest tú dés álles kuis* (fies hujus omnis certa). *tés tu fóre uuáre únguis* (cujus ante eras incerta).•

dabis] Duorum horum versum antiqua versio haec est: *•Tú uuáre ér frágende* (eras olim perquirens) *uuáz tíe zesámine háftenten ringa dero* planetarum *úmbe uuárbti* (quid nexos circos circumvertat). *nú uuírdet táz tú sélba scáffunga tílost íro fértén* (nunc fiet, ut ipsa dirigas eorum itinera).• Sed displicet haec interpretatio, quum *dare causas* pro *docere* accipiam, eo magis quod in posterioribus etiam libris deos ipsos arte grammatica, dialectica, ceterisque disciplinis institui legimus. Praeterea iterum noster verbo *dare* utitur pro *docere* inferiori loco (§. 125), ubi *efficiendi* sensum frustra ei obtrudere conaberis. Nullum denique mihi remansit dubium, postquam Senecae (cons. ad Marc. 25. p. 128 Lips.) haec verba legeram: *•Parens tuus Marcia illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi nova luce gaudentem, et vicinorum siderum meatus docet.*•

quae circos] Recte Teutonicus interpres verba construxit a voce *aspicies* incipiens: *•Tú gesthest tír sélba* (aspicis ipsa) *só dá dára chüimést* (quum illuc advenis) *uuío getán gefluhte die ringa bínde* (quae facta textura circos ligat) *uuélich nísta*

ste úmbe hábee (quae ansula eos circumdet) *uuánda última spera. dáx chít* caelestis *spera. úmbe hábee tíe ándere* (siquidem última sphaera, hoc est caelestis sphaera, ambit reliquas), *unde uuío má-nige dero éngerón der uuítero ring úmbehábe* (et quot minorum major circos *ambiat*). *Uuáz tero planetarum ferte iágoe* (quid planetarum itinera acceleret) *uuíz sie óuh lézze* (quid eos etiam retardet) *dáz tílot tíu chráft tero súnnun* (hoc efficit vis Solis). *St gíbet in éinuuéder spílot álde tuála* (dat eis aut celeritatem, aut moram) *unde uués skímo den mánen getúe uuáhsen unde súnnen* (et cujus splendor Lunam faciat crescere et tabescere).• Quae quo clarins explicaret interpres haec addidit: *•Só er férrest kát fóne dero súnnun* (quando longius abít a Sole) *só mág st in únder skínen* (potest Sol Lunam inferius illustrare) *hediu íst er dánne fól* (quare est tum plena) *só er áber bí tro gút* (si autem eam comitatur) *uuánda st in dánne obenán ánaskínet* (quoniam Sol Lunam tunc superius illustrat) *pedú ist er dánne uuáner únsereen óugón* (ideo videtur Luna tunc debilior nostris oculis).•

quis] Grotius ediderat *qui*, nec sine codicum auctoritate, quod quamvis ferri possit et saepe ista vocabula promiscue usurpentur (Herald. ad Arnob. p. 161. Ruhnk. ad Rufinian. p. 201 not.); hoc tamen loco e Dresdensi codice reposui *quis*, quo melius respondeat antecedenti versui.

quanta] Lege: *quando*. ВОНСХ. (sp. crit. p. 81).

Quae sit cura deis vel modus, aspicias.
 Scande coeli templa virgo
 Digna tanto foedere.
 Te socer subire celsa
 Poscit astra Jupiter.

Tunc Calliope:

Semper complacitis amica Musis,

— Minime! Objecto carere non possumus. Quanta dictum est pro *quot*, ut apud Claudianum (rapt. Pros. 2. 308):

«*Conveniunt animae, quantas truculentior Auster
 Decutit arboribus frondes*» cet.

Sic etiam Teutonicus interpres accepit: «*Uuelih
 fiur den himmel erlechte* (quis fomes sive ignis
 coelum illuminet) *uueléz áne dero sánnun?* (ad-
 ditum hoc illustrationis causa videtur) «*únde uuto
 mánige stérnen sí uuidere getríbe.*» Illustrationis
 causa addit interpres: «*Dáz túot si die planetas só st
 sie retrogrados mácht*»; finemque reddit his verbis:
 «*Tár síhest tu* (ibi perspicis) *uuto getán dero góto
 síht sí* (qualia deorum iussa sint) *únde uuelih scáf íro
 ríhtennes sí* (et qualis effectus eorum ordinationis sit).»

aspicias] Totum igitur hujus Musae carmen sic
 intelligo: «O Philologia supersede tandem conje-
 cturis: inspicere jam sidereos coetus ipsos et sacra
 culmina polorum. Olim disquirebas, quid torqueret
 orbis nexos: nunc praesul ipsa causas docebis side-
 reorum cursum. Adspicias quae textura circulos li-
 get, et quae nexio eos claudat, quantosque globos or-
 bita curva ambiat; quid sit, quod sidereos cursus co-
 gat vel retardet; quis radius Lunam flammet vel mi-
 nuat; quis fomes coelum stellet et quanta (sc. sidera)
 revolvat; quae denique in his omnibus cura vel mo-
 dus a diis adhibeatur.» Similia apud Propertium
 (3, 3, 47) legere poteris. Metrum est elegiacum.

Calliope] Musarum principem hanc dici, ab ini-

tio libri (§. 1) jam monuimus. Ex artibus noster
 ei tribuit poëticam (v. schol. ad Luciani imag. 16
 p. 20 Bip.) et musicam, Ausonius (20, 7) heroica
 inprimis carmina; quocum conceit Graecum apud
 Cuperum (apoth. Hom. p. 26) epigramma. In Her-
 culanensibus monumentis (tab. 9.) ejus imagini ad-
 scriptum legimus *ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΠΟΙΗΜΑ*. Cor-
 nutus (14. p. 160 Gal.) praesse eam dicit rheto-
 ricæ exornatae. Fulgentius (myth. 1, 14. p. 49
 Munck.) ad solum nomen respiciens, optimam ei vo-
 cem attribuit. Metrum glossa Monacensis (E) appel-
 lat «Phalæcium.» Accuratius in Basileensi glossa
 additur: constat spondeo, dactylo et tribus trochæis.

semper complacitis] Priores hujus carminis ver-
 sus ita explicat Teutonicus interpres: «*Die brún-
 nen magnesiae hábent tíh ketrénchet* (fontes Mag-
 nesiae praebuerunt tibi potum) *tú hólða dterna díen
 dítr gélíchetén musis* (tu amica virgo his tibi com-
 placitis Musis). *Magnesia íst in thesalia* (Magnesia
 est in Thessalia). *Dár íst libetros fons* (ibi est
 Libethros fons) *ímbe dén mánige poëtae sízzent*
 (ad quem multi poëtae sedent) *sámo so díe nóte
 sín poëtae* (similiter consortes sunt poëtae) *díe in
 trínchén* (qui ex eo hībunt). *Vuánda óuh tú phi-
 lologia musicam chánst* (quoniam etiam tu Philo-
 logia musicam calles) *pedíu skínet* (ideo videtur) *táz
 tú libetron getrúnchen hábest* (te e Libethro bibisse)
*únde dér brúnno dés rósses pegasi dáz úzer démo
 bláote wúárd gorgonae hábet tíh ketrénchet s. sa-*

Cui Magnesia poculum fluenta
 Et fons Gorgonei tulit caballi:
 Vertex Aonidum virens corollis
 Cui frondet violas parante Cirrha:
 Tu vatium mela dulcibus Camoenis

ment tien poëtis (et fons equi Pegasi, qui e sanguine fiebat Gorgonis, potum tibi praebuit una cum his poëtis) Pegasus *chît fama* (Pegasus significat famam?) *uuânda poëtae sint samo si* (quoniam poëtae sunt cum ea. Quaeritur utrum recte legerit editor *samo si*, an potius scriptum sit *famosi*?) *bedis chît man* (ideo dicitur) *ste getrûnchen haben des prûnnen* (eos bibisse ex fonte) *dên pegasus* *szet dero êrdo slûog mit sinemo fûoze* (quem Pegasus e terra eruerat suo pede).*

Magnesia] Lege *Permessia* ex vestigiis (!) manuscripti. GROT. — Sane *Permessus* *Musis* sacer erat: sed *Magnesia* non minus. Ipse noster infra (§. 654): *«Magnesia, cujus fons Libethris poëtici haustus nomine celebratus.»* *Libethra* urbs quidem in *Boeotia* (*Pausan.* 9, 30, 5) ibique *Libethrius* fons cum *Musarum* cultu situs erat, *Heliconi* contiguus et in colendis *Musis* aemulus (*Otfr. Mülleri Orchomen.* p. 381); non tamen solum fuisse testis est *Solinus*, e quo totam fere geographiam noster exscripsit (c. 8. f): *«Sed ne transeamus praesidium poëtarum, fons Libethrius et ipse Magnesiae est.»* Adde et *Plinium* (4, 9, 16) et *Spanhemium* ad *Callimachum* (*hymn. in Cer.* 25. p. 682).

caballi] Imitatus est illos *Persii* (ab init.) versus:

«Nec fonte labra probis caballino:

Nec in bicipiti somniasse Parnasso

Memini, ut repente sic poëta prodirem.»

Confer et *Prop.* (3, 2, 1. 2) et *Strab.* (9. p. 410).

corollis] Scriptum in editis erat *choraulis*. —

Puto coraulis pro *corollis*, quamquam nec alteram

omnino reprobem: est enim vox usitata isti saeculo. GROT. — Sed nihil mutandum. GOTT. — Grotii conjecturam confirmant codices *Reichenauensis*, *Britannicus*, et *Cantabrigiensis*, quos secutus sum; in *Guelferbytanis* etiam *Cortius* legit *corollis*. Atque hic omnino *corollis*, sive *coronis* (v. *Beroald.* ad *Appulej.* T. II. p. 79 *Oud.*) aptior locus est, quam *choraulis*. Teutonicus interpres vocem substituit «poëtis» sic scribens: *«Tir stat obenan gelüber* (tibi stat in summo virens) *aea.* (*Aonidum*) *gezletter mit poëtis* (ornatus poëtis).

frondet] *Britannicus* quidem codex *fundit* habet, i. e. *fundit*; quod etsi minime absonum sit (cf. *Cic. Tuscul.* 5. 13), tamen recipere nolui, quia *violae* cum *parante* jungere praestat. Similiter noster infra (§. 917): *«calamos parante Musa.»*

violae] *Ovidius* de antiquorum temporum simplicitate (*fast.* 1, 345):

«Si quis erat, factis prati de flore coronis

Qui posset violas addere, dives erat.»

Quamquam has etiam inter flores coronarios in pretio fuisse e *Theophrasto* apud *Athenaeum* (15. p. 680 *Casaub.*) patet; ipsisque *Musis* caras videmus apud *Theognidem* (*eleg.* 250):

Ἄγλαὰ μουσάων δῶρα ἰοῦτεφάνων.

Cirrha] Teutonicus interpres: *«Apollinis perge dîr gâgene blâomen habentemo* (*Apollinis monti obvios flores habenti tibi*).» At non montem, sed oppidum fuisse *Cirrhâ* prope *Delphos* vulgo notum est (*Strab.* 9. p. 288).

Camoenis] *Vetus* interpres vertit: *«Tâ bochémeest*

Et scis Pindaream chelyn referre;
 Te dictante fides sacrumque plectrum
 Movit Threïcium sonare carmen.
 O lux nostra, sacros probare cantus
 Suesce, atque organicis beare circis.

tero poetarum carmina mit *slozen* metris (agnoscis poetarum carmina cum suavis metris).«

chelyn] Teutonicus: »*Dá chánst keanteron* citharam pindari musici (potes imitari (?) citharam Pindari musici).«

movit] Malim *novit*. Gæox. — Offendebatur Grotius, ni fallor, insolenti dicendi genere: »*movit* plectrum Threïcium *sonare* carmen.« Sed hæc insolentia ei in Martiano non imponere debebat, quum commode explicari possit »*movit* plectrum, ut Threïcium sonaret carmen.« Horat. 1. od. 24. Phædr. 3. fab. 16. Gœz. — Recte! Græcismus enim est, *ῶρε* cum infinito modo, nostro satis familiaris; ita infra (§. 123) »*rotet* circulus anni *claudere* secla« pro »ut claudat secula«; ita Nepos (in Phoc. 1, 3) »hortatur accipere«, Horatius (Od. 1. 2. 8): »egit visere montes« cet. (Adde Rufinian. p. 258 Ruhnk.). Haud tamen inficior, me maluisse codicem reperire, in quo Grotianum illud *novit* legeretur. Vertit vetus interpres: »*Dir irdénchentero chán der séito unde dáx ziterfin stngen intraciskun* (tibi excogitanti possunt fides et plectrum canere Threïcium) *dáx chít also orpheus sángx fóné* tracia (id est quemadmodum Orpheus canebat e Thracia).« Martiani sententiam illustrabit Plutarchus (de musica p. 1132 f.): »Orpheus autem neminem videtur imitatus: nemo enim tunc natus præter poëtas, qui facerent ea, quæ ad tibias canerentur: horum autem cum opere Orphicum nihil habet simile.« Hinc noster »Philologiam« ait »dictasse Orphicum carmen quod primum ad fides sonaverit.«

lux] Teutonicus: »*únser óuga hábe in geuó-neheite únser héilig sángx ze lóbenne* (noster oculo susce nostrum sacrum cantum laudare).«

circis] Proprie circi sunt symphoniae, quæ ad eandem rationem melodiæ recurrunt. VULC. — Sumisit hæc vir doctus e veteribus glossis. Teutonicus interpres, postquam verba »atque organicis beare circis« verterat »*únde uuirt kesáligot fóné órganis-kén*«, uberiorem hanc explanationem adjecit: »*dáx chít sángxlichen ringen* (hoc est cantibus in orbem). *Also dánne ring án demo sángx uuirt* (quandoquidem orbis in cantu efficitur) *só iz to uuidere eruútn-det zedéro sélbun stéte dar iz ána feng* (quum is rursus redit ad eundem locum quo incipiebat). *Heúe únde sing o'sapientia* (Habe et canta: O! sapientiA) *só findest tú dia sélbun lítun án demo a. diu zé-erest uuas án demo o* (reperis eosdem sonos [eundem sonum] in A, qui primum erat in O) *dér só getáno* perihodus. *dáx chít* circuitus. *héizet colon* (ita composita perihodus, hoc est circuitus, appellatur colon). *úbe dáx uuórt tár úz kát só th tir ná zéigota* (si dictio ibi finit, ut tibi demonstrabam) *úbe neist só héizet er comma* (si paenc; tunc appellatur comma).« — Sed ut ad circos illos redeat oratio, Cicero (Brut. 19) carminum meminit, »quæ in epulis a singulis convivis cantabantur.« Totum nunc hujus Musæ carmen sic construendum esse puto: »Tu Philologia Muis complacitis semper amica, cui Magnesia fluente et fons Gorgonei caballi poculum tulit, cui vertex Aonidum virens frondet corollis, violas parante Cirrha; tu scis Camoenis

Scande coeli templa virgo
 Digna tanto foedere.
 Te socer subire celsa
 Poscit astra Jupiter.

Ac sic Polymnia:

120

Tandem laboris fructus aethram fulgidam
 Divamque sedes ac Jovis consortia
 Provecta carpis inditoque numine,

dulcibus mela vatam et Pindaream chelyn referre; te dictante carmen Threicium movit fides sacrumque plectrum sonare. O! lux nostra, suesce probare sacros cantus atque beare (est imperativus) circis organicis.*

Polymnia] Inter tot varias de hujus Musae arte disputationes plurimi tamen ei tribuunt vel mimos (Auson. Id. 20, 9. sive anth. Lat. 1, 74. Anth. Gr. 1, 67, 22 de Bosch. Cassiod. var. 4, 51. p. 72 Gar.), quam ὄρχησιν alii appellant (schol. ad Lucian. de imag. 16. VI. p. 20 Bip.); vel memorandi facultatem sive memoriam (Plutarch. sympos. 9, 14. p. 746. Fulgent. myth. 1, 14. p. 48 Munck.). Utrique respondet ejus effigies (Antiqu. Hercul. II. tab. 7) quae ori adhibito digito silentium profitetur, ut intelligatur eam gestibus verba supplere. Unde «horcistarum loquacissimas manus» memorat Cassiodorus (l. c.), quarum inventionem Polymniae tribuit, i. e. ὄρχηστῶν, saltatorum, quorum artem non in pedibus modo, verum etiam in manibus totoque corpore concinne movendis spectatam esse constat (Cf. Böttiger. Sabina I. p. 317). Unde in Latino epigrammate (1, 73 Burm.) de ea:

«Flectitur in faciles variosque Polymnia motus» dicitur; Graecus autem poeta (anth. 1, 67, 23 de Bosch), licet reliquarum Musarum singula no-

mina referret, hujus tamen reticuit, pro eo autem extremum hoc posuit distichon:

Συγῶ φθεγγομένης παλάμης θελξίφρονα
 καλμὸν
 Νεύματι φωνήσθαι ἀπαγγέλλοντα δω-
 πήν.*

Id nostri tamen carmine de omnibus illis nihil reperitur. De rhythmo enim agitur, atque de iis quae mentem parare possint ad alta culmina. Carminis metrum in codice Monacensi (E) glossa definit: «Jambicum senarium yponacticum constat trimetro ac catalecto», melius tamen Jambicum senarium simpliciter dixeris.

tandem] Non ad verbum interpres vertit: «An stéte (statim illico) infáhest tú zelóne. dinero ar-beite. den scónen himmel (accipis in praemium tui laboris pulchrum coelum) unde dero góto gesáze (et deorum sedes) unde dta stýpa iouis (et cognitionem Jovis) táz tu sín snora wítrdest (ut fias ejus nurus).»

inditoque numine] Dicit Polymniam carpere divam sedes et consortia Jovis; itaque vix dubitem, quin Martianus scripserit *inditoque*, quod exhibet Vossianus codex. ARNTZ. (misc. p. 208 f.). — Lapsus est vir doctus in adscribendo Musae, quod de Philologia dicitur. Sed lectio haud dubia est, siquidem non Cortius tantum in Guelferbyitano pro

Cruenta dudum quae jugare rhythmica

Ac dispari mixta sueta regula,

Mox quid jacente, quid jugata linea

inchytoque legit inditoque; verum sic etiam scriptum in Basileensi et Darmstattensi ipse vidi. Concinit praeterea Teutonica versio hisce verbis: »*hina úf kefuortin* (illuc supra vecta) »*únde gótheit infáhentiu* (et divinitatem accipiens).« Confer praeterea in superiori loco (§. 118) verba »*numine fisa*.«

cruenta] Nova et imperfecta carmina, ut *cruentum* pro novo dicatur, tracta metaphora a foetibus animalium, qui cruenti nascuntur. VULC. — Quid hic *cruenta rhythmica* sibi velint, haud facile quisquam expediverit, nisi attendat ad Graecum verbum *κρούω*, et quod formatur inde. Ipsemet antequam hoc incideret, dudum tentaveram »*inchytoque numine favente*«; at prorsus infeliciter, ut postea comperi. Ceterum antiquiores etiam usos quandoque Graecis vocabulis, quae tamen Latinis notabant literis, jam olim observavit Muretus 1. var. lect. c. 3. Lucretio *durateus* equus dicitur pro *ligneo*, e media Graecia. V. Ang. Politian. observ. et emend. cap. 5. VONCK. (sp. crit. p. 82). — Cortius in Guelferbytanis legit *creante*; sed nihil hoc pacto efficitur. Neque Vonckii placet explicatio, quae non mihi tantum obscura est, sed ipsi etiam auctori erat, quippe qui ne vertere quidem potuerit vocem *cruenta* a *κρούειν* deductam. Fortassis *cruenta* poëtice a pugna petatum hoc loco significat hostilia, infensa, dissona. Certe ritmo proprium est, quae dissona sunt suaviter jungere. Cum Vulcanio tamen concinit versio: »*Dá dir tu & genuón uuáre níuutu* carmina *zemáchonne* (quum tu olim sueta eras *nova* carmina condere)« et *cruentum* et *crudum* cognata inter se esse videntur.

mixta] Cortius abesse a Guelferbytano codice hanc vocem observat. Sed retinendam suadent tam

reliqui omnes, tum versio antiqua: »*Ich kemisgtiu* (etiam mixta) »*mit misselichero únde únbenmázero* regula (ad variam et disparis metri regulam).« Cui illustrationis causa addit interpres: »*Uulo máng falte dir st díu misselichi dero níumon* (quam multiplex tibi sit varietas canticorum) »*uuér mág táz kezellen* (quis poterit hoc enumerare)?« Verum an viderit vetus interpres adhuc ambigi potest; Aristides tamen Quinctilianus (ap. Meibom. rei musices. p. 33) distinguit inter tria genera 1) rhythmum habentia, 2) ritmo carentia, et 3) rhythmici speciem habentia, quae tum rhythmum habeant, tum eo careant. Pari modo sibi opponere videtur Martianus regulam rhythmicam et disparem, quarum utraque *cruenta* jugare Philologiam solere ait; prorsus ut Cicero (de orat. 3. 44 et 45) versus *certa lege alligatos disparibus* numeris opponit; atque noster infra (§. 975 f.) de pedibus disserens: »*alios*« inquit »*alogós* hoc est irrationabiles nominamus, quorumque ratio nulla praestatur, sed incondita quaedam compositio profertur.« *Mixta*, ut nunc producta ultima in versu positum est, ad *regulam* referendum erit; vide tamen ne melius pro accusativo casu habeatur, quod facillime per transpositionem effici possit.

mox quid] Vetus interpres haec de geometria intelligit, qua in interpretatione vix acquiescere licet. Vertit enim: »*Unde uuáz triscósi mácho* (et quid ter-conjectum faciat). »*mit strácchentemo réize án dien síton* (per rectam lineam in lateribus) »*únde gefúogtemo án dien órten* (et per jugatam in cuspidinibus, id est in angulis). Ac ne dubites de horum verborum sensu addit: »*Dáz tst álso si cháde* (hoc est ac si diceret) »*Dá cháre in geometria* (ta

Trigonus recurvet circulusque torqueat;
 Melos probare, ac tonos et crusmata,
 Artesque cunctas solita, quaeque coelitum
 Possunt parare mentem ad alta culmina.

quaere in geometria) *uuto dri réisa gréhte* (quomodo tres lineae rectae) *án dien órten* (in apicibus) *sih chüssenie* (se conjungentes) triangulum *machont* (triangulum faciant). *Unde uuáz ter ring úmbe blege* (et quid circulus incurvet). *dáz chít. uuto ál úmbe gebógener réiz ten ring máchoe* (hoc est quomodo omnis incurvata linea circulum faciat). Sed valde dubito quin hypallagen in Martiani verbis »quid trigonus recurvet circulusque torqueat« intellexerit. Atque mirum profecto videri posset, si Martianus, quo loco de poësi tantum et musica loquitur, geometriam eis immiscuisset! Praeterea *jacentem* lineam minus accurate *rectam* interpret vertit, quum omnis linea, quae non obliqua sit, recta dicatur, jacens contra erectae opponatur. Sine ulla autem difficultate de quantitatis et accentus signis intelliges quae ad rem metricam rhythmicamque quam proxime pertinent. Cf. modo Priscianum (de accentibus p. 833): »Quid est longa linea? nota a sinistra in dextram partem ducta, ita: —; quid est brevis linea? nota jacens similiter, sed panda, sicut pars inferior circuli, ita: ∪ «; et Isidorum (etym. I. 17. 29; III. p. 29 Arev.): »nota brevis inferior semicirculus ∪, nota longa I jacens est ∩.« Idem alio loco (I, 4 f. pag. 12): »Apex est«, inquit, »linea jacens super literam aequaliter ducta.« Eandem notam, quam alii grammatici etiam *accantum longum* appellaverunt (Diomed. p. 429. Donat. p. 1742. Max. Victor. p. 1943) nostro »*jacentem lineam*« esse quis videbit; nec dubito quin *circulum* quoque *tortum* (nam ita haec per hypallagen accipienda) omnes mecum pro nota brevitatis habi-

turi sint. Restat *trigonus jugata linea recurvatus*, quem tamen et ipsum facili negotio intelliges accentum esse *circumflexum*, cujus haec forma: *A* jam antiquitus satis usitata fuit.

crusmata] Martialis 6, 71:

»*Edere lascivos ad Baetica crusmata gestus,*
Et Gaditanis ludere docta modis.«

Goetz. — Teutonico interpreti *crusmata* sunt *chordarum pulsus*. Ita enim octavum hujus carminis versum vertit: »*Quóniu zeschiesenne* (sueta eligere) *dte uuárbá des sanges* (ambitum cantus) *únde dte uutsá* (et melos) *únde dte rúorà dero séiton* (et pulsus chordarum).«

mentem] Ita e Dresdensi codice reposui pro *mente*, quam tamen antiquam esse lectionem Teutonica versio docet haec: »*Unde álle lste zeschiesenne* (et omnes artes eligere) *únde ál dáz himel sázen máchon mügen* (et omne quod coeli incolae efficere possint) *mít tro hóhen sinne* (cum eorum alta mente).«

alta] Dixerit forsán aliquis, vocem *coelitum* minime hisce verbis jungendam esse; sed ad *mentem* pertinere. At vereor ne erraturus sit. Plutarchum potius noster legisse videtur, qui (symp. 9, 14. p. 746) Polymniam *cupiditati descendendi* (*φιλομαθει*), quae animo inest, praeesse docet. Atque sic mens humana praeparari dicitur ad ascendenda *alta coelitum culmina*. Totius carminis constructio et sententia haec est: »Tandem provecta inditoque numine carpis laboris fructus, aethram fulgidam, divumque sedes ac Jovis consortia. Quae dudum suéta es cruenta jugare ad regulam rhythmicam et

Scande coeli templa virgo
 Digna tanto foedere.
 Te socer subire celsa
 Poscit astra Jupiter.

121

Tunc Melpomene:

Sueta cothurnatos scenis depromere cantus,
 Soccumque ferre comicum,
 Et reboare tua tulimus quae carmina cura

mixta ad disparem (vel, si mavis, ad regulam rhythmicam et mixtam disparem) tum solita es, quid vel jacente vel jugata linea trigonus recurvet circulusque torqueat, melosque probare ac tonos et crasmata artesque cunctas et ea, quae mentem parare possunt ad alta coelitem culmina.

Melpomene] Hinc Musae utrumque spectaculi genus, tam tragoediam, quam comoediam noster adscribit (conf. 888) similiter atque Cicero (orat. 31) de quibusdam artificibus scenicis scripserat, in utroque genere eos placuisse. Sed rectius ii, qui Melpomenae tragoediam tantum tribuunt (Hor. od. 1, 24, 2 et 3. Ovid. art. am. 3, 1, 11. Auson. Eid. 20, 2. Epigr. Lat. 1, 73. p. 51 Burm. Scholiast. ad Lucian. imag. 16. T. VI. p. 20 Bip.). In monumentis etiam Herculaneis ejus imagini subscriptum legimus: *ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑΝ*. Quod Mitscherlichius (ad Hor. od. 4. 3. 1) omnino lyricam ei poësin tribuit, etymologiae potius (a *μέλπεσθαι*) quam usui veterum convenit. Monacensis glossa (E) metrum definit: »dimetrum Jambicum Exametrum (sic) Dactilicum junctum.« Basilicensis autem »metrum Heroicum, cui subjunctum est dimetrum Jambicum.« Metrici dicunt Pythiam-bicum primum (Hor. epod. 14 et 15).

sueta] Teutonicus interpres: *Tú bist quón* (tu es sueta) in scenis *zesingenne dñu säng tero ge-*

sciohton tragicorum mit coturnis.« Et postquam explicaverat, qui sint cothurni et quae sit scena, pergit: »*Unde ana haben daz kescuhe dero* comicorum (et indutam esse calceorum genere comicorum).« Familiare poëtis erat, calceorum generibus diversa carminum genera denotare. Ita Apollinaris Sidonius (epist. 8, 11. p. 233 Sirm.):

»*Soccus ferre cave, nec ut solebat
 Laxo pes natet altus in cothurno.
 Sed tales crepidas ligare cura
 Quales Harpalice.* — — —

Virgilium (Aen. 1, 317) vel Propertium (2, 23, 41) noster ante oculos habuisse videtur: intelligit igitur calceos *leves*, quales Thaliae conveniunt, unde a nona hac sororum se reprehensum esse Martialis (8, 3, 9) finxit: Quintilianus autem (10, 2, 22. p. 130 Spald.): »Nam comoedia non *cothurnis* assurgit, nec contra tragoedia *socculo* ingreditur.«

reboare] Ita Petronius Afranius (in Burm. anthol. Lat. T. I. p. 51):

»*Melpomene reboans tragicis fervescit iambis.*

Ita Ausonius (Idyll. 20, 2):

»*Melpomene tragico proclamat moesta boatu.*«

Adde quae copiose de hoc verbo disseruit Macrobius (in Saturnal. 6, 4). Cassiodorus autem (var. 4, 51. p. 72 Garn.) discrimen inter tragoediam et comoediam demonstraturus ita distinguit: »Tragoedia

Melo favente rhythmico:

Nunc tibi virgo cano, spes atque assertio nostri,

Tenore versa carminis.

Nam thalamum redimire juvat, tuserta probato

Tuis placere ritibus.

Digna maritali semper videaris Olympo,

Decentiorque coelitum.

Scande coeli templa virgo

Digna tanto foedere.

ex vocis vastitate nominatur: quae concavis repercussionibus roborata talem sonum videtur efficere, ut paene ab homine (non) credatur exire. Erigitur autem in *hircinos* pedes, quia si quis inter pastores tali voce placuisset, *capri* munere donabatur. Saepes tamen in voce *boare* Graeci tantum verbi *βοάω* sensus respiciendus est. Unde Apollinaris Sidonius (epist. 8, 11. p. 234 Sirm.): «Et nunc inflat epos tragoediarum.» Teutonicus interpres illos *Melpomenae* vertit versus: «Unde singen du sang. tu mir fone dir trögen (et cantare carmina, quae nos a te accepimus): dine trütun (tuae amicae) stozemo sänge unsih lüchhentemo (suavi cantu, nos alliciente) unde scudentemo (et incitante) dax mir sin trögin unde gehielten (ut ea ferremus et servaremus).» Posteriora verba illustrationis causa ab interprete addita esse ipse videris.

assertio nostri] Facundia nostra. VULC. — E glossa, quae consona est cum versione Teutonica, malam hanc explicationem sumsit vir doctus. Melius potuit edoceri ex inferioribus locis, quibus *Musica* (§. 924) *Minervam* «nostri comitem», *Grammatica* (§. 229 f.) eum, qui hanc artem calleat, «assertorem nostri» appellat (conf. Gell. 20, 6. Non. Marc. p. 496 Merc. Serv. ad Aen. 2, 595). *Assertio* autem est, quam quis sibi vindicat, ut

Solem quoque noster (§. 185) «assertionem divam» appellat.

versa] Per hypallagen dictum pro *verso* i. e. mutato carminis tenore. Omnis locus ita construendus: «Ego, quae hucusque consueveram tragoedias comoediasque depromere scénis, et melo rhythmico favente reboare carmina, quae tua cura tulimus (i. e. accepimus), nunc carminis argumento mutato ad hymenaeum tibi canendum me converto.» Teutonicus interpres sic: «Nú singo ih tır máged (nunc cano ego tibi virgo!) mit temo dänse des sanges (cum extenta serie carminis) uuánda dú gútin uuorten bist (quippe diva facta es) unsér tröst (nostrum solatium) unde únsér zúnga (ac nostra facundia); qui vocem *versa* omnino neglexisse videtur.

maritali Olympo] Loco nimirum, quem maritus inhabitat. Hypallagen probe intellexit interpres vertens: «Tinen bráte stóol lústet míh zexlerene mit sänge (tuum thalamum libet mihi ornare eum cantu). die zierda lá dá lúchen dñén sítén (ornatum da placere tuis moribus). Uuerd méloxist tá stú dñemo hímelískén chárle mercurio (digna sis tuo coelesti marito Mercurio).»

decentiorque] Comparativum pro superlativo a nostro poni, supra (§. 6) observavi. Agnoscat etiam

Te socer subire celsa
Poscit astra Jupiter.

Ac si Clio:

Tu quae Rhetorico clangere syrmate,
Atque reum rabido absolvere pectore,
Quae nunc sensa ligans horrida nexibus,
Soritas cumuli accessibus aggerans,
Nunc quid grammatica stringere regula,
Quid fandi ambiguis conterat ordinem,
Sollers docticanis ludere sensibus:

vetus interpretas vertens: »*ünde allero himmel fröuon zámigósta* (et omnium coelestium feminarum decentissima).«

Clio] Si verum quaesiveris videbis hanc Musam praefuisse historiae. Ita Herculanensia (2, tab. 2); ita scholion ad Luciani imagines (16. p. 20 Bip.); ita et Ausonius (Idyll. 20, 1) aliique (anthol. Græde Bosch 1, 67, 23; anthol. Burm. Lat. 1, 73. p. 51). Alii historiam Polymniae, nostrae *laudationes* tribuunt, etymon secuti (Plutarchus in sympos. 9, 14. p. 746; cf. et Cornut. 14. p. 158 Gal.). Noster disputantem tantum inducit contra inanes Philologiae labores, quibus ad illud usque tempus rhetoricam, dialecticam, et grammaticam tractaverit, altiora mox et veriora in coelo visura. Metrum hujus carminis explicant glossae in Monacensibus (B. C. E.) et in Basileensi codice: »Dactylicum pentametrum catalecticum«: est vero Asclepiadeum primum (Hor. od. 1, 1. 3, 30).

syrmate] Ambagibus, circuitione, sive circumscripta elocutione. *Syrmata* tragoedorum erant vestimenta, unde hoc vocabulum inflatum dicendi genus, ampallas et sesquipedalia verba (Horat. ad Pison. 97) designat. Sic Martialis (A. 49. 8):

»*A nostris procul est omnis vesica libellis,
Musa nec insano syrmate nostra tumet*«,
et alio loco (12. 95. 4):

»*Aptasti longum tu quoque syrma tibi.*«

rabido] Pejus in Guelferbytanis *rapido* legerat Cortius. De forensi enim orationis genere sermo est. Quo autem melius locum intelligas, conferas velim in totius libri fine (§. 998) versus:

»*Indocta rabidum quem videre secula
Jurgis caninos blateratus pendere.*«

Festus (p. 419 Dac.): »*Rabidus a rabie*, qui morbus *caninus* est.« Sed et Seneca (Hercul. fur. 172) »*rabiosa fori jurgia*« scripsit. Sensus igitur est: rhetor reum rabido (forensi) pectore ita defendit, ut absolvatur. Eodem pertinet τὸ βροδρὸν et κίρχαρον (v. C. Fr. Hermann. ad Lucian. de hist. scr. p. 261). Praeterea conferre licet Graecum epigramma (2, 46, 14 p. 501 Bosch.) et Propertium, qui (3, 6, 11) »*rabidam* linguam« scripserat.

cumuli] Ciceronem noster videtur ante oculos habuisse, qui (divin. 2, 4) »*soritem*« scribit »si necesse sit, Latino verbo *acervalem* liceat appellare« (conf. acad. qu. 2, 16 et 29. Horat. epist. 2. 1. 47. Pers. sat. 6. extr. Sext. Empir. adv. log. 7,

Nunc stellata poli conspice limina,
 Et candore sacro aetheris utere:
 Quem vero pretium est noscere lumine.
 Scande coeli templa virgo
 Digna tanto foedere.
 Te socer subire celsa
 Poscit astra Jupiter.

Mox Erato:

123

Caput artibus inclyta virgo
 Cui panditur aula Tonantis:

416; adv. phys. 9, 182 et infra nostrum (§. 327).

limina] Guelferbytanus quidem codex, teste Cortio, et Dresdensis *lumina* exhibent; quoniam autem canentibus Musis Philologia non nisi in *limine* apotheseos erat, vulgatam lectionem eo magis retinui, quo propius vox *lumine* sequitur. *Limen coeli* noster etiam supra (§. 63) dixerat.

pretium est] Scilicet «tuorum laborum.» VULC. — Equidem pro «operae pretium est» intelligo. Ipse Tacitus (ann. 1, 57): «Germanico *pretium fuit* convertere agmen.»

lumine] Verborum in hoc carmine ordo satis intricatus ita struendus mihi quidem videtur: «Tu (Philologia!), quae sollers es rhetorico syrmate clangere reumque rabido pectore absolvere, quae nunc horrida sensa nexibus ligans et soritas accessibus cumuli aggerans, nunc (sc. sollers es) quid regula grammatica stringere, quid fandi ordinem, ambiguis conterat, sensibus docticanis ludere; conspice nunc limina stellata poli et utere candore sacro aetheris, quem pretium est vero lumine noscere.» Verba «*lumine vero*» e Lucano (9, 11) sumsit.

Erato] E Graeci nominis significatione huic jam Plato (Phaedr. p. 349 Bip.), amatoria tribuerat; secutus Ovidius (art. am. 2, 16):

«Nunc Erato: nam tu nomen amoris habes.»

(conf. eund. 2, 425 et Apollonium Rhod. 3 ab init.), quem quidem amorem Cornutus (14. p. 159 Gal.) in philosophiam detorquet. Monumenta Hiercalanensia (2. tab. 6) hanc Musam appellant *psaltriam*, quibuscum epigrammata Graeca (1, 67, 23. p. 257 Bosch) et Latina (1, 73. p. 51 Burm.) pariter ac Plutarchus (in symp. 9, 13. p. 743) et Ausonius (Id. 20, 6) concinunt. At vero apud nostrum eadem Musa de mundi et rerum naturalium cognitione disserit, quo iterum patet, Martianum ad id, quod cuique Musae peculiare est, minime spectasse. De metro glossae Monacenses (B. E.) et Basileenses: «Metrum anapesticum catalecticum constat tribus anapestis et syllaba.» Est igitur Paroemiaeum sive Anapaesticum dimetrum catalecticum.

artibus] *Caput* cum dandi casu Terentiana dictio (Andr. 2, 6, 27. Adolph. 4, 2, 29: add. Propert. 2, 18, 86). Quid *caput* hoc modo significet, docet Quinctilianus (3, 11, 27. p. 627 Spald.). Possit tamen etiam pro compellatione accipi, ut apud Homerum (Il. 9. 281) *Τεῦκρε φίλη κεφαλή*.

Tonantis] Egregie hic Jupiter epitheto *κεραυνίου* (Orph. hymn. 18) sive *Tonantis* (Sil. 13, 20.

Merito tibi subditur orbis
 Rationibus ante repertus:
 Sacra fulmina cur rutescant:
 Frigor intonet unde resultans:
 Quid agat per aperta madores
 Modo nubibus imbrificatis:
 Quid euntibus agmine nimbis
 Revocet nitidissima verna,
 Rotet omnia circulus anni

16, 234. Ovid. fast. 6, 346) ornatur, quia illico de fulminum natura disquiritur.

repertus] Hugianus et Cantabrigiensis codices *repertis* habent, quod primo aspectu placet; sed praestat vulgata lectio, qua pristini Philologiae labores praemiis futuris opponuntur; quae rationibus ducendis conjecturisque faciendis hactenus aegre paullatimque reperire studuerit, jam sponte ipsi patere, meritoque ei subdi orbem, quem dudum sibi ratiocinando quasi vindicaverit.

sacra fulmina] Vel Propertium (5, 3, 47 sequ.) imitatus est, vel Ovidium, qui (met. 15, 69) de Pythagora canit investigante:

•*Quid deus, unde nives, quae fulminis esset origo;
 Jupiter an venti discussa nube tonarent?*•

Fulmina pro Grotiano *fulgura* rescripsi e Guelferbytanis monente Cortio; idque eo magis, quod de naturali *fulminum* causa hic, sicut apud Ovidium, sermo est, neutiquam de *fulgurum* jactu, e quibus conjecturalem divinationem fieri supra (§. 7) dixerat. Adde Senecam (nat. qu. 1, 1 f. p. 684 Lips.) et Horatium (in epist. 1, 12, 16).

madores] Ita scripsi e Monacensibus libris (B. D. E.) pro *madorem*. Totius loci sensus hic est: •quid agat madores i. e. pluvias per aperta i. e. per spatia coelestia, nubibus modo i. e. paullo ante

imbribus repletis atque turgentibus. • *Aperta* eodem sensu Virgilius dixit (georg. 1. 393):

•*Nec minus ex imbri soles et aperta serena
 Prospicere et certis poteris cognoscere signis.*•

rotet] Cum reliquis haec non bene cohaerere, nemo non videt; nam quum proprium sibi subiectum habeat verbum *rotet*, illud *quid* in antecedentibus referri huc non posse videtur; tamen quum omnes libri in lectione concinant, qua constructio manifesto ab antecedentibus pendet, nihil restat, nisi ut *quid* accipiamus pro *quid sit quod*, pariter ut Virgilius eo usus est, quem in toto hujus Musae carmine noster ante oculos habuisse videtur (georg. 2, 475):

•*Me vero primum dulces ante omnia Musae,
 Quarum sacra fero ingenti percussus amore,
 Accipiant, coelique vias et sidera monstrent:
 Defectus Solis varios, Lunaeque labores;
 Unde tremor terris? qua vi maria alta tumescant
 Objicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant?
 Quid tantum Oceano properent se tingere Soles
 Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet?*•

Ad sententiam carminis Claudiani quoque locus (Cons. Mall. 160 sequ.) prope accedit. Totum imitandum sibi proposuisse videtur Boëthius (de consol. philos. I, p. 913 op. Basil.).

Properantia claudere secla.
 Quid habent rationis operta
 Canimus tibi cognita soli.
 Scande coeli templa virgo
 Digna tanto foedere.
 Te socer subire celsa
 Poscit astra Jupiter.

Ac tunc Terpsichore:

124

Lactor, honoris meritis conspicis astra virgo;
 Hoc tibi sollers peperit ingenium labosque,
 Ista peritis tribuit cura vigil lucernis.
 Perdia pernoxque sacris namque onerata chartis

claudere secla] Similiter Lucanus (1, 73):

•*Secula tot mundi suprema coegerit hora.*•

Infinitus modus positus pro »ut claudat« pariter ut supra (§. 119): »Threicium sonare carmen.«

Terpsichore] Gratulans haec Musa Philologiae simul de sacris, divinatione, et auguriis disserit. Plato (Phaedr. p. 259 Steph.) »in choris eam celebrari« dixerat, quare antiqua monumenta Herculanensia (T. 2. tab. 5) et Latinum epigramma (1, 73. p. 54 Burm.) lyram ei tribuunt, Ausonius (Id. 20, 3) citharam, quae eodem redit; Graecum vero epigramma (1, 67, 22 de Bosch) tibias.

lactor] Ita lege cum MS. Nihilominus peccat hic versus, ni ita transpositis vocibus legas:

•*Lactor: honoris meritis conspicis astra virgo.*•

GNOT. — Praeter Basileensem etiam Darmstatten- sis, Bodlejannus, Cantabrigiensis et Britannicus codices *lactor* habent, non *laeta*, ut in editis legitur. Praeterea verba »astra virgo conspicis« etiam in Cantabrigiensi transposita sunt, sed non ut voluerat Grotius, quem tamen secutus sum. Metrum enim carminis constat choriambis tribus et amphibrachy,

vel potius duobus choriambis cum ordine iogaec- dico, quale apud Ausonium quoque habemus in Bissula (Idyll. 7); quod in glossis est codicum Monacensis (E) et Basileensis: »Choriambicum catalecticum constat ex duobus choriambis et tribus trochaeis et syllaba«, unice ex prava primi versus scriptura profectum est.

peritis lucernis] Hypallage. Vulc. — Ita ab initio (§. 2) »Satura mecum lucernas edocuit« dixerat; et alibi (§. 36) »doctis fidibus.« Pariter Martialis »indocta falec« (6, 73, 1).

cura vigil] Dresdensis quidem codex »vigil cura«; sed hanc metrum respuit lectionem.

perdia] Ita et Appulejus (met. 5. p. 329 Oud.) »perdia et pernox.« Gellius (2, 4) et Symmachus (epist. 1, 53): »perdius atque pernox.« Onomasticum Graeco-Latinum (ap. Vulcan. p. 108): »perdius πανήμερος.« Adde Adelungium (in gloss. man. h. v.).

onerata] Forte *operata*. Vox enim haec sollemnis de rebus sacris, ut et *facere*, et Graecis ἱε- ζειν. Juvencalis:

Quidquid agentes stoaci praescia dant futuris
Semper anhelis docilis fomitibus tulisti.

«*Et matutinis operatur festa lucernis.*»

Propertius:

«*Cynthia jam noctes est operata decem.*»

Et Livius «operati superstitionibus» dixit; et Horatius:

«*Unico gaudens mulier marito*

Prodeat justis operata divis.»

Virgilius quoque:

«*Sacra refer Cereri laetis operatus in arvis.*»

Hoc autem eo arbitror quia addit «*sacris*», ut et in loco citato Flacci MS. nonnulli *sacris* pro *divis* referunt. Sed aptissime ad hunc locum Ovidius:

«*Nunc hederæ sine honore jacent, operataque doctis*

Cum vigil Musis nomen inertis habet.»

Et Valerius: «Integerrimi viri sanctitatem usibus et sacris operatam.» GROTIUS. — Quodsi unus saltem ex omnibus codicibus *operata* haberet, Grotius forsan accederem. Sed ad unum omnes dant *onerata*, quæ igitur lectio certa incertæ conjecturae utique præferenda, præsertim quum bonus exeat ex ea sensus, ut libris onusta et quasi sepulta Philologia cogitetur.

agentes] *Agere* speciatim verbum solemne erat de iis, qui hostias mactabant (v. Brisson. de formul. 1. 18, p. 11), qua de re notus Ovidii verbus est (fast. 1, 322):

«*Semper Agone rogas, nec nisi jussus agis.*»

Atque hoc sensu *agentes* hic intelligendos arbitror. Nam postquam *egerant*, exta *denuntiabant*, sive ex iis futura prædicebant.

stoaci] In editis quidem reperitur *stoasi*; sed in Grotiano codice fuisse *stoaci* hæc ejus nota docet: «*Stoaci lege Stoici.* Fuerunt enim ii τῆς μαντιῆς propugnatores acerrimi. Vide Tullium libro 1 de divinatione.» Hæc Grotius, qui quamvis perperam suum correcturus erat codicem, bene

tamen nobiscum egit, quod illam, quam codex præbet, lectionem prodidit, siquidem unice vera est. Ac profecto si eam intellexisset, neququam emendatione sua locum per se obscurum intellectu etiam difficiliorem reddidisset. Debebat tantummodo Latinis Graecas substituere literas, quo facto *στῶακ* i. e. *stoico*, legisset. Consulto enim Martianus formam hanc insuetam *στῶαξ*, *στῶακος* (Athenaeus 13. p. 563 Casaub. Junii adag. 1, 75) more suo elegit, quo magis exerceret discipulos suos, quos tamen non solos, sed deinde etiam interpretes vexavit. Nemo enim adhuc locum explanavit.

tulisti] Supra (§. 21 et 121) jam monui, *ferre* nostro saepe esse «accipere» sive «discere.» Totam etiam periodum, verborum ordine restituto, sic jam intelligere mihi videor: «Semper anhelis fomitibus (ad aras) docilis tulisti (didicisti) quidquid agentes (hostiam mactantes) dant (patefaciunt) Stoico praescia futuris (quæ noscuntur, antequam fiant).» Ridebat pariter Cicero Stoicos (divin. 2, 9): «Ita quoque se verterint Stoici, jaceat necesse est omnis eorum sollertia. Si enim id, quod eventurum est, vel hoc modo vel illo potest evenire, fortuna valet plurimum — Sin autem certum est, quid quaque de re quoque tempore futurum sit: quid est quod me adjuvent haruspices» cet. Porro idem alio loco (1, 52): «Non placet Stoicis singulis jecorum fissis — interesse deum; neque enim deorum est, neque diis dignum — — sed ita a principio inchoatum esse mundum, ut certis rebus certa signa præcurrerent, alia in extis, alia in avibus» cet. Non igitur perspexit Tertullianus veram Stoicorum sententiam, quum credidisse eos (in earm. contra Marcion. 1, 1, 12) scribat, *deum*

Nam Sabaeorum rapidis quid vapor edat aris,
 Fumida quid turicremis aura paret favillis,
 Omina vel certa ferant vocibus auguratis,
 Intrepidus nec dubitans fatibus antevortis.

Scande coeli templa virgo

Digna tanto foedere.

Te socer subire celsa

Poscit astra Jupiter.

Dehinc Euterpe:

Virgo perite

128

— — — — *posse videri*

Extorum inspicis resque exspectare futuras.

Sabaeorum] Plinius (12, 40 ab init.) *regio turifera Sabaeorum.* Virgilius (georg. 1, 57):

India mittit ebur, molles sua tura Sabaci.

rapidis aris] Pro rapido sive flammante igne in aris, per hypallagen. Porro edat hic pro significet. De praesagiis enim sermo est.

fumida] Neque hoc divinationis genus noster silentio praeterire voluit. Namque e fumi et flammæ directione omina captabant veteres (Dio Cass. 41, 45. p. 291 Reim.). Inprimis Senecam (Oedip. 301 sequ.) Martianus legisse videtur, eo quidem loco, quo Tiresiae filia, lucis inopi, refert:

Jam tura sacris coelitem ingessi focus;

et ad quaestionem:

Utrumne clarus ignis et nitidus stetit

Et summam in auras fusus explicuit comam,

An latera circa serpit incertus viae

Et fluctuante turbidus fumo labat?

respondet:

Discors favilla, genitor, horresco intuens,

Ambitque densus regium fians caput.

E quibus coecus ille attonitus *dira esse* colligit.

Ceterum ipse Seneca non nisi imitatus est Sophoclem (Antig. 1005), ubi locus classicus est de sacris illis *ἐμπύροις* (adde et Stat. Theb. 10. 599 et Valcken. ad Eurip. Phoen. 1261).

omina] Male in Grotiana editione et anterioribus legitur *omnia*, quod correxi e Vossiano (Arntz. misc. p. 209), Hugiano, Darmstattensi, Guelferbyitano et Bodlejano codicibus. In Basileensi scriptum vidi *ōma*, quo colligi potest, unde natus fuerit error.

fatibus] *Fatus intrepidi* opponuntur angurum et haruspicum trepidationi et haesitationi, quarum effata Philologia scientia sua antevertere dicitur. *Antevortere* est *praevenire*: ita Tacitus (annal. 13, 30): *damnationem veneno antevertere.*

Euterpe] Haec Musae, quae apud nostrum de philosophiae mysteriis apertis disputat, Horatius (od. 1, 1, 33) barbiton sive lyrica carmina, Graecum epigramma (1, 67, 23 de Bosch) pariter atque Latinum (1, 73. p. 50 Burm.) tibias, item Ausonius (Id. 20, 4) *dulciloquos calamos* tribuit, conformis scholio ad Lucianum (de imag. 16. p. 20 Bip.). Glossa Monacensis (B): *Metrum dactylicum bimetrum*; addit Basileensis: *Adonium acatalecticum.* Omnino Adoniacum est.

Praevia sortis,
 Quae potuisti
 Scandere coelum,
 Sacraque castis
 Dogmata ferre,
 Noscere semet
 Quis valere,
 Quisque videntes
 Lumine claro
 Numina fati
 Et geniorum
 Cernere vultus;
 Quaeque Platonis
 Pythagoraeque
 Esse dedisti

praevia] E Dresdensi codice restitui adverbium *perite* pro adjectivo, quod Grotius ediderat, *peritae*. Quo facto priores versus sic nunc intelligo: «Virgo quae perite praevia sortis scandere potuisti coelum.» *Praevia sortis* est, quae praevertit sortem suam, coelumque, quo nunc ipsi ascendendum est, saepe jam antea mente studiisque philosophicis appetiit indeque praeclara dogmata mortalibus retulit.

quisque] Sic in MS. non *quique*. Repetendum ἀπὸ νοῦνῳ valere. Grot.

lumine claro] Ita Seneca (ep. 79. p. 534 Lips.) de statu animi post mortem: «Tunc animus noster habebit, quod gratuletur sibi, quum emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexit, sed totum diem admiserit, et redditus caelo suo fuerit, quum receperit locum, quem occupaverit sorte nascendi. Sursum vocant illum initia

sua. Ita etiam ad Marciam (23 p. 128) huius filium mortuum nunc *nova luce* gaudere scripsit.

numina fati] Cortius quidem in Guelferbytano *numinae* legerat; verum omnino melior vulgata lectio est. *Videre numina fati* est *nosse fatum instans*; mea quidem sententia. *Numen* enim a poetis etiam pro oraculo ponitur (Virg. Aen. 2, 123. 3, 359. 360).

cernere vultus] Cuique homini suum esse Genium nota veterum opinio. Qui quum a mortalium adpectu remoti essent, a philosophis tamen Philologia didicit eorum vultus cernere. Respexit nimirum noster ad Socratem.

dedisti] Docuisti, ut supra (§. 118). Construe: «Quaeque dedisti (docuisti) Platonis Pythagoraeque mentes esse sidera; id est, fulgere nunc in caelo (confer notam quae sequitur). Eo magis autem hanc interpretationem omni praefero alii, quod

Sidera mentes,
 Tuque caducis
 Mortalibusque
 Nube remota
 Cernere justī
 Numina coeli;
 Jure senatum
 Scande Tonantis,
 Quam decet unam
 Mercuriali

paullo ante similiter noster de Philologia dixerat:
 » quae potuisti dogmata ferre.«

sidera] »Stellas divinis animatas *mentibus* esse Cicero jam dixerat (Macrob. somn. Scip. 1, 14). Atque supra (§. 94) noster »deos adjecisse sententiae Jovis, ut deinceps mortales, quos vitae insignis elatio et maximum culmen meritorum ingeniumque in appetitum coelitem propositumque *sidereae* cupiditatis extulisset, in deorum numerum cooptarentur« (conf. Sil. 3, 44. 10, 578. 13, 558). Aristoteles (ad Alexandr. de mundo 2) expressis verbis divina corpora inquit *astrā* appellari. Et Pythagoras (in aur. carm. 70):

Ἦν δ' ἀπολείπας βῶμα ἐς αἰθέρ' ἐλεύθερον ἔλθῃς,

Ἐββαί ἀθάνατος θεός, ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητός.

Manilius (astron. 4, 887. 888):

»An dubium est habitare deum sub pectore nostro,

In coelumque redire animas coeloque venire?»

tuque] Pro *quaeque*. Eloquentio similis illi est apud Terentium (Adelph. 3, 2, 8):

»Quem neque fides neque jusjurandum neque illum misericordia

Repressit.«

Propius etiam accedit illud Persii (sat. 4. 74):

»Quem trepida ante boves dictatorem induit uxor,

Et tua aratra domum licitor tulit.«

nube remota] Marius Victor (in Barth. advers. p. 1507):

»Atque ideo augustos homini fas carpere fructus Nohit esse deus, ne mentis nube remota

Immittant in coelum oculos.« —

justi] Cave hanc vocem cum sequente *coeli* jungas; verbum potius, quod desideratur, in voce *justi* inest, id quod Grotius jam intellexit. Similiter Martialis (3, 16, 13 et 3, 79, 4). »dixisti et surrexisti« pro *dixisti et surrexisti* usurpavit per syncopen, qua Terentius non semel (Adelph. 3, 9, 1. Eun. 3, 1, 15) utitur. Neque te moveat cum dandi casu verbum *jubere* construi, praesertim apud istius aevi scriptores (conf. Hygin. fab. 55. Barth. advers. p. 1659), quum aegre se torserint viri docti, ut a Cicerone (Att. 9, 13. p. 725 Graev.) hanc constructionem removerent.

Foedere jungi.

Scande coeli templa virgo

Digna tanto foedere:

Te socer subire celsa

Poscit astra Jupiter.

Deinde Thalia:

Beata virgo tantis

Quae siderum choreis

Thalamum capis jugalem,

Ac sic favente mundo

Nurus adderis Tonanti:

Ac cujus esse divi

jungi] Verborum itaque ordo in hoc Euterpes carmine sic restituendus esse videtur: »Virgo! quae potuisti praevis sortis perite scandere coelum et ferre dogmata sacra castis, quibus semet noscere, quibusque videntes lumine claro cernere valere numina fati et vultus Geniorum: quaeque mentes Platonis Pythagoraeque sidera esse dedisti (docuisti): quaeque jussisti caducos mortalesque nube remota cernere lumina coeli; jure senatum Tonantis scande, quam unam decet jungi foedere Mercuriali (hoc est: Mercurio nubere).»

Thalia] Metrum in hoc carmine glossae Monacenses (B. E.) et Basileensis observant esse Jambicum Anacreonticum et constare dimetro catalectico et recipere aliquando in principio Anapaestum. Est omnino Anacreonticum sive Jambicum dimetrum catalectum cum anacrusi interdum anapaestica. De praestantia hujus Musae Scacca (de benef. 1, 3. p. 263 Lips.) scribit: »Ecce Thalia apud Hesiodum Charis est, apud Homerum Musa.» Apud illum Musa quidem *Θάλεια* (Theog. 77), Charis autem *Θαλίη* (908) scribitur; sed variat orthogra-

phia (Orph. hymn. 59, 3. et 75, 8. Pindar. Ol. 14, 21. Plutarch. de philos. disput. p. 778. Pausanias 9, 35, 1). Quin ab Homero etiam Nercidum una Thaliae nomine appellatur, quod repetant Virgilius, Ovidius, Macrobius et Hyginus. Thalam Musam comoediae praesidem declarant monumenta Herculana (2 tab. 3), scholiastes Luciani, epigrammataque tam Graeca (1, 67, 73 de Bosch) quam Latina (1, 73. p. 51 Burm.); Ansonius (Idyll. 20, 3) Musam non solum comicam, sed lascivam quoque appellat. Quapropter de peculiari ejus arte noster nihil hoc loco affert, sed eam tantum inducit laudibus extollentem Mercurium et Philologiam. Martialis hanc Musam *suam* dicit (epigr. 10, 19, 3), pariter atque Ovidius (amor. 3, 1, 6) Elegiae nomine eam appellans.

nurus adderis] Habet hanc dictionem e Statii (Achill. 1, 655) versu:

— — »*Quid defles magno nurus addita ponto?*
ad quem Barthium confer (T. III. p. 1704).

ac cujus] *Ac* pro *at*, quod in editis est, supeditarunt codices Dresdensis, Darmstattensis, Gucl-

Tibi contigit maritam?
 Ejus, meante pinna
 Qui solus astra mundi
 Praetervolans perrexit
 Rapidis vigil procellis;
 Qui quum superna tranat
 Freta, Tartarum recurrit;
 Qui solus ante currum
 Et candidos jugales
 Almi potens parentis
 Memorem ciere virgam:
 Qui fata succidentis

ferbytanus et Cantabrigiensis, correxitque e suo codice etiam Grotius.

qui solus astra] Nituntur haec auctoritate Manili, apud quem (1, 30. Scalig. 1, 36) legeris:

• Tu princeps auctorque sacri, Cyllenie, tanti;

Per te jam coelum interius, jam sidera nota.

Constructio haec: •Ejus, qui solus meante pinna vigil rapidis procellis praetervolans astra mundi perrexit. •Pinna pro penna e Britannico reposui.

perrexit] Reposui *perexit*. GROTIUS. — At vero inaudita haecce vox, lectio contra, quam correcturus erat Grotius, bona est. Construe: •Qui solus astra mundi praetervolans vigil rapidis procellis perrexit. •Notissimus verbi *pergere* hic usus est (§. 141). *Perrexit* non tantum editi Martiani libri habent, sed scripti etiam, quapropter reprehendendi sunt Walthardus et Goezius, quod temere Grotium secuti *perexit* ediderunt.

freta] Ejus enim officium ad inferos pariter atque ad superos spectat (conf. quae dixi in palaeogr. crit. IV. §. 740). Horatio (od. 1, 10 f.) est •superis deorum gratus et imis.

almi potens] Ita non Bongarsii solum codex, sed Monacenses etiam (B. D. E.) dant pro *altipotens*, ac divisa voce legendum esse *almi potens* jam Grotius viderat. Construenda autem hoc modo verba sunt: •Qui solus, ante currum et candidos jugales almi parentis, potens (est) virgam memorem ciere. •Similiter fere Ovidius (fast. 5, 665) Mercurium alloquitur:

•Pacis et armorum superis imisque deorum
 Arbitr, alato qui pede carpis iter.

memorem virgam] Caduceum, quem ideo memorem vocat, quia per eum memoriam facit (nam sermo ad memoriam reducit), vel *memorem* pro *memorablem*. VULG. — Horatius (od. 1, 13, 12) •memorem notat. •Ovidius (ex Ponto (2, 7, 33): •memorem versum.

qui fata] Sensus est: •qui (Mercurius) separat, i. e. discernit, gravari fata, i. e. tempora, succidentis, i. e. amputantis Osiris repertis genitalibus sationibus. Nam Osiris vinearum cultum reperit. VULG. — MS. *facta*. Et exponunt glossae: *inventas Oviridos*. Ea autem sunt vites. GROTIUS. — Vix credo

Separat libens Osiris,
 Sationibus gravari
 Genitalibus repertis
 Quem scit pater deorum;

in hisce acquiescendum esse. Demonstrare ante omnia docti interpretes debebant, quid Mercurio cum Osiride commune fuerit. Equidem quum viderim Martianum (§. 95. 102. 137. 192. 193. 274. 330. 812. 924) rerum Aegyptiacarum non ignarum fuisse, hasce antiquitates hoc loco neutiquam praetermittendas esse censeo. Ex iis igitur repeto, Anubidem Aegyptiorum fuisse Mercurium (Pal. crit. IV §. 764) et Isidis Osiridisque comitem (Diodor. 1, 87). Deinde Osiridis membra, quae a Typhone fuerint dispersa, Anubidis auxilio ab Iside reperta fuisse (conf. §. 4) solis exceptis *genitalibus* (Diod. 1, 21, 22, 25. Plutarchus de Is. p. 338). Denique Aegyptiorum Osiridem Graecorum etiam fuisse Bacchum (v. infra not. ad §. 158). Quibus si Graecam addideris fictionem, qua Bacchum puerum a Mercurio in coelum fuisse deportatum tradiderunt (Paus. 3, 18, 7 et 5, 17, 1. Apollodor. 3, 4, 3) cujus rei imago in gemmis saepe obvia haec est:

aliquam certe inter eos animadvertes relationem (cf. Palaeogr. crit. III §. 218). Jam vero quinque horum versuum verba ita construo: »Qui (Mercurius) libens separat fata succidentis Osiris, quem pater deorum scit sationibus gravari genitalibus repertis.« Fata Osiris sive Osiridis modo memoravi. *Succidens* dicitur, ut mea fert opinio, non a *caedere*, ut reliqui volunt interpretes, sed a *cadere*. Cecidit enim sive succubuit Osiris in bello contra Typhonem. Haec autem fata *separare* dicitur Mercurius, id est, ut mea fert opinio, cum nemine communicare, reticere, donec genitalibus quoque tandem aliquando repertis in integrum restitutus ille sationibus rursus adjuvante Mercurio praeesse possit. Minime enim mihi ignorasse videtur Martianus, esse qui »Liberum patrem in membra discerptum et frustis sepultis rursus *unam* et *integrum* emeruisse« docerent (Macrob. somn. Scip. 1. 12).

sationibus] Sationes non vitium tantum verum etiam frugum intelligi possunt; cf. Tibull. 1, 7, 29:

»Primus aratra manu sollerti fecit Osiris
 Et teneram ferro sollicitavit humum.«

Adde Diodoram (1, 14 et 18 f.).

gravari] Non ea sententia hic accipiendum est, qua deponentis locum fere obtinet cumque accusativo casu junctum significat *recusare*, *detrectare*; sed passive pro *onerari* aliqua re, ut apud Lucanum (6. 517):

»Terribilis Stygio facies pallore gravatur«;

igitur hoc loco translate de munere vel provincia Mercurio cum Osiride injuncta.

Cui lacteam papillam
 Gaudens dedit noverca;
 Cujus vigente virga
 Dirum stupet venenum,
 Cui virus omne fanti
 Orbem facit gemellum.
 Est doctus ille divum,
 Sed doctior puella:
 Nunc nunc beantur artes,
 Quas sic sacratis ambo,
 Ut dent meare coelo,
 Reserent caducis astra,
 Ac lucidam usque ad aethram

cui lacteam] Sic supra: »Dehinc nuptiis Juno non solita refragari, tum etiam Cyllenium diligebat, quod ejus uberibus poculum immortalitatis hauserat.« Vide Hyginum. GRÖT.

venenum] Jurgia et contentiones. VULCAN. — Laudare vir doctus poterat Isidori haec (etym. 8, 11, 47. III. p. 384 Arev.) verba: »Mercurius virgam tenet, qua serpentes dividit, id est, *venena*.« Qui tamen, quum Servii scrinia expilasse saepenumero deprehendatur, depravato exemplo pariter atque noster usus esse videtur. Apud Servium enim (ad Aen. 4, 242) ad verbum leguntur quae Isidorus exscripsit, praeter vocem *venenum*, pro qua legitur: »*bellantes* dividit«; quod miror ab Arevalo ad illum Isidori locum non esse annotatum. Confirmatur etiam lectio »*bellantes*« iis, quae Hyginus (astr. 2, 7. p. 372 Munck. sive p. 459 Stav.) de caduceo scribit: »quem manu tenens Mercurius, quum proficisceretur in Arcadium, et vidisset duos dracones inter se conjuncto cor-

pore alium alium adpetere, ut qui *dimicare* inter se viderentur, virgulam inter utrumque subjecit; itaque discesserunt«; noster tamen locus satis explicatur, ubi recogitamus veneno serpentes facile significari. Notissimum praeterea est, a Mercurio *χρυσόοφθαλπιδι* Circei a beneficiis prohibitam esse (Hom. Odys. 2, 877. Ovid. met. 14, 291). Adde quae Barthius (in adv. p. 1235) observat.

orbem facit gemellum] Quo loquente omnis contentio dividitur. Nam per geminos orbis indicat duos serpentes, qui sunt in caduceo. VULC. — Pro *fanti* in Guelferbytanis teste Cortio legitur *fati*, quod idem in Reichenauensi quidem scriptum, sed correctum est *fanti*, et praestat omnino vulgata. Mercurio enim adscribitur, cujus *fandi* virtuti nihil possit obsistere. De dialectica hic sermonem esse palam fiet inferiorem legenti locum (§. 350).

nunc] Alterum *nunc*, quod sequitur in editis, abesse a manuscripto Guelferbytano Cortius testatur (ad Sallust. p. 140 not.).

Pia subvolare vota.
 Per vos vigil decensque
 Nus mentis ima complet:
 Per vos probata lingua
 Fert gloria per aevum:
 Vos disciplinas omnes
 Et nos sacrate Musas.

127 Dum haec igitur Musae, nunc solicanae, nunc concinentes, interserunt, vicissimque mela dulcia geminantur, ecce quaedam matronae sobrio decore laudabiles, nec conquisitis figmentis circa faciem vultuosae, verum simplici quadam comitate praenitentes, in penates virginis thalamumque conveniunt. Quarum una intenta circumspeditione cautissima, et omnia rerum vigili distin-
 128 ctione discriminans, dicebatur Prudentia vocitari. Hujus germana sua cunctis

nus] *Nov̄ς*, quod Latinis literis etiam Martiani popularis (Tertull. adv. Valent. 7 et 9) scripsit; Graecis Servius (ad Aen. 6, 749), quem vide. Appulejus (de dogmat. Platon. p. 220 Oud.) «prima bona esse» scribit «deum summum, mentemque illam, quam *νοῦν* Plato vocet.» *Intima* pro *ima* habet codex Dresdensis.

gloria] Grotius et Monacenses codices plurimi (B. C. D. E. G.) *glorias* habent; sed vulgarem retinui lectionem, sextum casum intelligens, ut ait «cum gloria.»

et] Ita pro Grotiano ac Hugianus et Monacenses (B. D. E.); quod recepi, ne identidem ab eadem voce versus inciperent.

solicanae] Vox a *solus* et *cano* ficta, invita licet Minerva. Neque eam intelligerem, nisi oppositum esset *concinentes*.

vultuosae] Male profecto hanc vocem explicant hoc quidem loco viri docti (ad Appulej. in ind. p. 725) contendentes *vultuosum* idem esse quod *triste*. Hand quidem nego id alias usurpari pro serio,

gravi, severo: attamen hoc sane loco totus verborum contextus docet *sobrio* et *simplici* illud opponi, et *affectatum* potius significare. Hinc Barthius (in advers. p. 194): «Capellae» inquit «alia ratione *vultuosus* est, qui vultum fuce tinxit.» Recte quidem: sed male in glossario Latino-barbaro (in Ludew. reliq. MS. III. p. 117) idem Barthius ad eundem Martiani locum adnotat: «*Vultuosus* pulcrum cum gravitate decorum denotat», quod omnino falsum quia negationem omisit. Apud nostrum enim legitur *nec vultuosae*, quo significari *nec affectatae* Cicero (orat. 18) nos docet.

omnia] Ita pro Grotiano *omnium* reposui auctoritate non solum priorum editionum, sed etiam codicum Darmstattensis, Dresdensis, Hugiani et Cantabrigiensis.

Prudentia] In numis quidem lemma «*Prudentia* Augustorum» legitur (Rasche lexic. num. IV. 1. p. 325); sed deae nomine illa neque in lapidum titulis neque apud scriptores mihi unquam occurrit. Qua de re acerbe Juvenalis (14, 315):

attribuens; nullumque eo, quo non merebatur, afficiens Justitiae ferebatur sortita vocabulum. Verum tertia contemptis muneribus atque abstinentia prae- 129
dicanda, ex morum temperantia nomen acceperat. Quae supererat, fortissima 150
ac tolerandis omnibus adversis semper infracta, subeundis etiam laboribus

•Nullum numen habes si sit Prudentia; nos te
Nos facimus Fortuna deam. — — —

In quibus praecivit ei Menander (ap. Stobaeum in
ecl. 1, 7, 1. p. 194 Heer.) canens:

•Τύχη κυβερνᾷ πάντα, ταύτην καὶ φρένας
Δεῖ καὶ πρόνοιαν τῆρ θεὸν καλεῖν μόνην. •

Accedit quod Prudentiae partes Minerva semper sustinet. Sed neque id Martianus egit, ut novas deas fingeret; verum per prosopopoeiam tantum quatuor illas matronas induxit, quibus principales virtutes significaret, quas philosophi statuerant nunquam negligendas (Plato in Phaed. p. 69; de R. P. 4. p. 427 et 433 Steph. Appulejus de dogm. Plat. p. 220 Oud. Aristotel. rhetor. 1, 5 et 9. Diog. Laert. 3, 80 p. 214. 7, 92. p. 421 Meib. Polus in Gal. opusc. p. 702. Macrob. in somn. Scip. 1, 8; conf. et Cebetis tab. p. 207. ed. 1646; Amnianns 25, p. 313 Lind.; cf. praesertim Observ. Hallens. T. 9. Obs. 6. p. 161 sequ.). Virtutes illae, quas cardinales appellant, Ciceroni (de finib. 1, 16. 5, 13 et 23; de orat. 2, 84; invent. 2, 53. 54) sunt prudentia, justitia, temperantia, et fortitudo, ut ex disputatione etiam de dei virtutibus (N. D. 3, 15. Tusc. quaest. 3, 8 et 17) colligi potest. Quintilianus (12, 2, 17. p. 524 Spald.) eas hoc recenset ordine: justitia, fortitudo, abstinentia, temperantia; Seneca (ep. 90 f. p. 581 Lips.): justitia, prudentia, temperantia, fortitudo. Aristides vero Quintilianus (de musica int. Meibom. scr. mus. p. 155) eas e mente, ut videtur, Pythagorae cum numeris comparans, prudentiae unitatem adscribit, fortitudini binarium, temperantiae ternarium,

et justitiae quaternarium. Qua cum distributione alios tamen non consentire olim (in palaeogr. crit. III. §. 732) jam observavi (conf. et nostrum §. 732). Sed Aristides ille (l. c. p. 139. 140) musices etiam systemata cum quatuor virtutibus conferre non dubitavit. Ceterum prudentiam Appulejus (de dogm. Platon. p. 228 Oud.), nostro prorsus similis illam virtutem dixit quae ratione sit nixa, spectatricem et dijudicatricem omnium rerum.

sua cunctis attribuens] Ulpianum noster habuit auctorem, qui (in l. 10 pr. de justit. et jure) Justitia, inquit, est constans et perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi. Similiter Cicero (de invent. 2, 53; N. D. 3, 15) et Gellius (14, 4. p. 124 Conr.). Confer et nostrum infra (§. 752).

Justitiae] Ab antiquissimis temporibus haec indeorum numerum relata est (Orph. hymn. 61. Pind. Ol. 13, 7. 7, 32. Pyth. 8, 1. Diodor. 1, 96 f. Anthol. Gr. de Bosch. 1, 73, 3. 2, 40, 14. 3, 6, 8. 4, 23, 10 et 11. 7, 86. Ovid. fast. 1, 249. Virg. georg. 2, 474. Sil. 2, 486. Claudian. in Ruf. 1, 56. 556); unde et Jovi assidens ficta (Arian. exp. Alex. 4, 9, 9; p. 281 Raph.) ejusque effigies tam a scriptoribus descripta (Damasc. ap. Phot. 242 p. 1055), quam ab artificibus in numis exsculpta est (Rasche lex. num. 2, 2. p. 1241 sequ. 7, 2. p. 287).

infracta] Quae frangi non potest. Minime igitur Gorallus (ad Albinovan. eleg. 1, 354 not. p. 77) contendere debebat, *infractum* necessario significare *fractum*, siquidem ambiguus hujus vocabuli sensus est. Mox quod post verbum *subeundis* legitur

robore quoque corporis praeparata, Virium vocabulum possidebat. Hae in amplexum ejus osculumque deferuntur, atque eam quum intra cubiculum conspicerent, per omnia trepidantem et velut lucifugam haesitationibus torpentem, pectus ejus faciemque tractantes in conspectum omnium et publicam
 131 venire faciem compulerunt. Post has ingressa quaedam gravis crinitaque femina, et ex eo, quod per ipsam Jupiter ascensum cunctis in supera tribuerit, admodum gloriosa. Quam quum virgo conspiceret, ad eam omni studio affectuque cucurrit: quippe quadam fiducia compertorum ipsa eadem scandendum coelum fuerat augurata, et nunc ad eam in nuptias corrogandam ab
 132 ipso transmissa Majugena. Praeterea tres puellae vultu decoreque parili ac

etiam, pleonasmum speciem refert; neque tamen omittere ausus sum, licet codices esse, a quibus exsulat, Bondam (var. lect. p. 57) doceat.

Virium] *Virtuti* vel *Fortitudini*, quam illo nomine noster significat, divinos tributos esse honores, tam scriptores testantur (Varro L. L. 4, 46. Plaut. Amphitr. prol. 42. Liv. 27, 25. 29, 11 f. Cic. N. D. 2, 23. 31. 3, 36. de leg. 2, 11. Valerius Maximus 1, 1. Sil. 5, 126. 15, 22. 40. 69. Claudian. in Ruf. 1, 52. Victor. urb. region. 1. Juvenal. 1, 115. Arnob. 4. p. 127. Lactant. 1, 20. Augustin. 4, 20. 22. 24. 5, 12. 7, 3. Anthol. Gr. de Bosch 3, 14, 6 et 7), quam lapidum tituli (Grut. inscr. 100, 4. 5. 102, 4. 106, 6. 456, 3), in quibus et *Virium* nomen, neque solum «*Vi divinae*» legitur inscriptum (Grut. 94, 5), sed etiam «*Viribus sacrum*» (89, 9. 1014, 1).

hae] E codice Hugiano hanc vocem inserui, quae nexus causa vix abesse poterat. Cantabrigiensis pro ea habet *itaque*.

compulerunt] E codicibus Britannico, Cantabrigiensis, Hugiano, Darmstattensi et Bongarsiano hoc reposui. Namque «*venire compulere*» auribus minus est acceptum.

femina] Philosophiam hanc esse patebit, si cum aliis apud nostrum locis (§. 96. 576) hunc contuleris.

ascensum] Ab Aegyptiis jam recepta sententia erat, fieri posse, ut mortales etiam homines in coelum ascenderent (Diodor. Sic. 1, 43). Idem et Graeci docebant (Pausan. 1, 54, 2. 8, 2, 2) et inter Romanos praesertim Cicero (N. D. 2, 24. 3, 19; de legib. 2, 8), quem pluribus locis secutus est noster (§. 94 sequ. et 145).

cucurrit] Melius hoc, quam *concurrit* in editis, recepi e Basileensi et Hugiano codice.

augurata] Philologi enim philosophiae ope immortalitatem animae sibi visi sunt invenire.

ac] Optime duae membranae *aequa venustate*. BARTH. (ad Stat. Theb. 2, 286; T. 2. p. 439). — Delet Vossianus codex illud *ac*, atque hinc arbitror confirmari scripturam, quam ex membranis produxit Barthius, quamque omnino veram puto, nisi quis mallet «*vultu decoro, aequa venustate*», ut illud *parili* ex glossa irrepserit, qua quis in margine *aequa* per *parili* exposuerit, de qua significatione dixi ad Sedulium 1. 17. ARNTZ. (in misc. p. 209). — Cautior ego lectionem servavi vulgatae. *Aequa* glossema est vocis *parili*.

venustate luculentae, sertis religatae invicem manus rosarumque spiculis redimitae, ad virginem convenere. Quarum una deosculata Philologiae frontem, illic ubi pubem ciliorum discriminat glabella medietas, alia os ejus, tertia pectus apprehendit; videlicet prima, ut

— laetos oculis afflaret honores;

secunda gratiam linguae inspirabat; animo tertia comitatem. Quippe illae Charites dicebantur, et quidquid apprehenderant venustabant. Quae quidem virginem postquam lumine replevere, Musis admixtae etiam gesticulationes consonas

manus] Graeca haec constructio est: «sertis religatae manus», pro «manibus religatis.» Ceterum Gratias inter se amplecti non poetae tantum docent, sed in gemmis etiam semper *σφραγίαι Χάριτες*, ut cum Euripide (in Hipp. 1147) scribam, comparent: cujus rei causas varias afferunt veteres (Senec. de benef. 1, 3. p. 263 Lips.).

rosarumque spiculis] In editis erat *speculis*. — Floribus. VULC. — Forte *rosarumque stephanis*. *Στέφανος* Graecis *corona, sertum*. An ad *speculis* hic quidquam fecerit *σπεκλώω*, quod notat *implico*, viderit alius. Saepius certe Graeca vocabula Latinorum ad usum formare et orationi suae inserere noster adamat. Sic supra *cruenta*. VONCK. (specim. crit. p. 81). — Sed utroque in loco iste falsus est interpres (conf. §. 120). Neque Vulcanius satisfacit. Equidem, quum literae I et E saepe vera neglecta pronuntiatione confundantur, reposui *spiculis*. Sic enim in primo epigrammate a Salmasio ad Historiae Augustae scriptores exhibito legitur:

•Venerunt aliquando rosae: proh veris amoeni
Ingenium! una dies ostendit spicula florum.»
(v. Baudisii amor. p. 446. ed. 1638).

deosculata] Mos oculos deosculandi facile innotescit, vel ex unico Catulli loco:

•Jucundum os oculosque basiabor.»

Capella vero locum aliquem singularem circa oculos designat, ubi nempe pellicula ab ipsa fronte in oculorum interstitio supra nasi supremam partem impendit. GROR.

ciliorum] In editis omnibus ita legitur: et licet in codice ad marginem libri Norimbergensis laudato exstare dicatur *superciliorum*, videtur tamen haec correctio esse insulsi hominis, cui illa vox ignota esset. Certe Isidorus (etym. 11, 1, 42. p. 7 Arev.): «*cilia* sunt tegmina, quibus cooperiuntur oculi, et dicta *cilia*, quod celent oculos — *supercilia* dicta, quia superposita sunt ciliis.»

glabella] Non *glabellae*, ut e MS. Grotius jam notaverat, et confirmant Darmstattensis codex virique docti ad Appulejum (1. p. 131 Oud.).

laetos] E Virgilio (Aen. 1, 591). Adde Homeri (Od. 6, 18):

— — *Χαρίτων ἄπο κάλλος ἔχονβαι.*

linguae] Delevi *ejus*, quod perperam in editis intrusum legitur et exsulat a codicibus Monacensibus (B. D. E), Darmstattensi et Dresdensi.

lumine] Lege *numine*. VONCK. (sp. crit. p. 82) — At vero nolo! namque in nullo legitur codice. Profecto non Gratiarum erat *numine* implere virginem in coelum ascensuram, sed Apotheoseos, quae sequitur. Quidni Gratiae, quas *luculentas* noster modo dixerat, lumen ei impertire poterant?

133 atque hymeneia dedere tripudia. Sed ecce magno tympani crepitu crotalorumque tinnitu universa dissultant, eousque ut Musarum cantus aliquanto bombis tympani obtusior redderetur; et cum sonitu introfertur lectica interstincta sideribus, cui ritu mystico crepitus praecinebant, qua mos fuerat nubentes Deas in coelestis thalami
 154 pervenire consortia. Ante hanc quaedam augustioris vultus femina, ac sacro lumine aethercoque resplendens venerabili antistitio praeminebat; quam quum omnes, qui affuere, conspicerent, reveriti sunt inclytam majestatem, ut deorum omnium mundique custodem. Huic Athanasiae nomen fuit. Et heus, inquit, virgo, praecepit deorum pater hac regali lectica in coeli palatia subveharis: quam quidem nulli fas attrectare terrigenae, sed nec tibi quidem ante poculum no-
 155 strum licet. Et cum dicto leniter dextra cordis ejus pulsum pectusque pertractat, ac nescio qua intima plenitudine distentum magno cum turgore respiciens: nisi, inquit, haec, quibus plenum pectus geris, coactissima egestionem

Non nomine tantum, verum verbo etiam simili modo infra (§. 901) utitur scribens: «Hymenaeus alacri tandem vigore luminatus» cet.

hymeneia] Male in anterioribus editum est *hymenaea*. Graece enim *ὑμενῆια* scribitur (conf. §. 725).

tripudia] Horatius (od. 1, 4, 6) de iisdem:

«*Junctaeque Nymphis Gratiae decentes
 Alterno terram quatiant pede*» cet.

antistitio] Senioris aevi vox est (v. Cangium), quam noster etiam infra (§. 893) usurpat.

reveriti] Supplevi *sunt*, quod teste Arntzenio (misc. p. 209) in Vossiano codice legitur.

mundique custodem] Tangit hic philosophorum doctrinam, mundum esse sempiternum, quippe cui Athanasia custos sit. Confer Platonem (in Tim. p. 37 sequ.).

Athanasiae] Personam immortalitatis ab alio quoquam, praeter nostrum, inductam fuisse equidem non memini. Martianus infra (§. 140) Athanasiam finxit Apotheoscos esse filiam.

et heus] Glossa in codice Basileensi ad haec: «Johannes Scotus: *heus ubi es?* resolvebat.» Quod quamvis non necesse sit, tamen hanc glossae partem inserui, quo magis pateat quanto in pretio nono jam saeculo Martianus fuerit, doctissimosque viros occupavit.

lectica] Philologiam lectica in coelum subvehi ideo fortasse finxit, quod praecipuus earum usus in evehendis mortuis erat (Gell. 10, 3. p. 6 Conr.), qua de re docte disserit Lipsius (elect. 1, 19).

ante poculum nostrum] Sic transposita verba sunt in codice Dresdensi et Darmstattensi. Vulgo *nostrum poculum*. Ellipsin videbis similem illis «post vitam» (§. 162) et «post membra corporea» (§. 95).

cum dicto] Ipso, quo haec dixerat, tempore, statim, illico. Ita noster saepe (§. 580. 705. 889) pariter atque ejus popularis (Appul. met. 2, p. 95. 149; 3. p. 197 Oud.).

coactissima] E Reichenauensi, Darmstattensi, Basileensi et Hugiano praetuli hanc lectionem pro

vomueris forasque diffuderis, immortalitatis sedem nullatenus obtinebis. At illa omni nisu magnaue vi quidquid intra pectus semper senserat evomebat. Tunc vero illa nausea ac vomitio laborata in omnigenum copias convertitur **136** literarum. Cernere erat, qui libri quantaue volumina, quot linguarum opera ex ore virginis defluebant. Alia ex papyro quae cedro perlita fuerat videbantur; alii carbasinis voluminibus complicati libri; ex ovillis multi quoque tergoribus,

coaptissima in editis. Vulcanius illam jam probaverat, et testibus Cortio et Arntzenio (misc. p. 209) ita etiam in Guelferbyitano et Vossiano legitur. Ejusmodi autem superlavorum exempla permulta Barthius (in advers. p. 1648) dabit. Melius etiam ab initio Dresdensis codex «nisi inquit haec» quam Grotius «nisi haec inquit» habet.

vomueris] Vel Chryssippi et Carneadis helleborum (§. 327) in mente habuit noster, vel Cebe-tis tabulam, ubi (pag. 191) tum demum sanari errantes docemur «quum repudiata falsi nominis eruditione veram ingressi viam, *purgatricem* vim *biberint*, et mala omnia, quibus urgeantur, *ejecerint*»

semper senserat] Ita Monacenses (B. D. E), Reichenauensis, Darmstattensis, Britannicus, et teste Cortio Guelferbytanus, quod utique praefero in-
audito illi Grotiano «persenserat.»

papyro] De ea praeter rei diplomaticae scriptores operae pretium erit conferre Scheybium (de tab. Peuting. p. 60), Munckerum (ad Fulgent. myth. p. 19); Oudendorpium (ad Appulej. I. p. 6), Novum opus diplomaticum, alios; et de libris lin-teis imprimis Livium (4, 13 et 20) et e recentiori-bus Camdenium (in praelectionibus academ. p. 654), Sardumque Ferrarium (de moribus ac ritibus gentium in Clausing. jur. publ. Rom. T. II. p. 660).

cedro] Omnino scribendum ex codice Vossiano «quae *cedria* perlita fuerant.» *Cedria* glossae in-terpretantur *resint cedri*; atque haec scriptura jam placuit Munckero ad Hygini fab. 138 et in epist.

ad Heinsium tom. V. syll. Burm. p. 378. Alia ad hunc locum habet Barthius advers. 35, 19. ARNTZEN. p. 209. — Optio igitur inter duas data est lectiones, quum duo libri (modo diversi sint Vossianus et Leidensis a Munckero laudati) habeant *cedria*, reliqui omnes cum editis *cedro*. Plurimorum equidem scripturam veram agnosco, agnovis-sentque, opinor, viri illi docti, si memores fuissent illius Horatiani (ad Pison. 332): «*linenda cedro*». Constat autem non nisi eximiis scriptis cedrum adhibitam fuisse: hinc Persii (1, 42) «cedro digna loqui»; hinc tristitiae signum erat, quod Ovidii ele-giarum liber «nec cedro notatus» (1, 1, 7) «nec cedro flavus» (3, 1, 13) erat.

fuerat] Sic Basileensis, Darmstattensis et Rei-chenauensis. In editis *fuerant*; male, quia ad pa-pyrum referendum.

carbasinis] Lintea intellige volumina. Antiquis-sima enim haec fuisse tot ex Aegyptiorum sepul-cris eruta docent monumenta. Quare cave cum re-centioribus quibusdam confundas linum cum materia multo recentiori artificio e carbaso trito praeparata, qua nunc utimur. Cujus tamen usus antiquior esse videtur, quam vulgo creditur, quum Irene Ducena, Alexii Comneni conjux, bombycinae sive cottu-neae chartae ex detritis pannis confectae meminerit in Typico suo autographo, ut creditur, quod as-servatur in bibliotheca regia Parisiensi (Montf. pa-laeogr. Gr. p. 18). De Indorum chartis pariter ac vestibus linteis conf. Curtium (8, 9, 15).

137 rari vero in philyrae cortice subnotati. Erantque quidam sacra nigredine colorati, quorum literae animantium credebantur effigies, quasque librorum notas Athanasia conspiciens quibusdam eminentibus saxis jussit ascribi, atque
 138 deorum stemmata praecepit continere. Sed dum talia virgo undanter evomeret,

complicati] Vulgarem hanc lectionem praetuli alteri *impliciti* in Vossiano codice (Aratzen. misc. p. 209), sive *implicati*, quod idem est, in Hugiano, Reichenauensi, Basileensi, Darmstattensi, Britannico, Cantabrigiensi, plurimisque Monacensibus. Non enim sermo hic de librorum tegumento est, sed de *plicatis* libris, qui *voluminibus* opponuntur.

multi] Male Guelferhytanus *multis*, ut ad *tergoribus* referatur. *Multos* libros hic oppositos esse *raris* facile perspicitur.

rari] Ad artificium forte referendum; non enim ad novitatem. BARTH. (advers. p. 1623). — Recte Martianus raros dixit libros e philyra confectos, quia injuria temporis facile consumuntur, quum teste Plinio (16, 14, 25) philyrae fuerint *tenuissimae*, id quod palaeographiae studiosi haud semel observabunt. Absurda apud Grotium erat ratio scribendi *phyllira*.

animantium] Britannicus et Cantabrigiensis *animantium*, quod quamvis ad idem redeat, Cicero tamen (de orat. 3, 45) *animantium* scripsit. Nostrum hieroglyphicas literas innuisse facile perspicitur; in primis autem ei in mente fuisse Taciti haec (ann. 11, 14) verba videntur: »Primi per figuras *animalium Aegyptii* sensus mentis effingebant: et antiquissima monumenta memoriae humanae impressa *saxis* cernuntur. De quibus literis Appulejus (met. 11. p. 801 Oud.): »Sacerdos de opertis adyti profert quosdam libros, literis ignorabilibus praenotatos, partim figuris cujuscemodi *animalium* concepti sermonis compendiosa verba suggerentes, partim no-

dosis et in modum rotae tortuosis capreolatumque condensis apicibus a curiositate profanorum lectione munita. Item Ammianus Marcellinus (17 p. 99; 22. p. 250 Lindenbr.) Aegyptios ait in syringibus »volucrum ferarumque genera multa sculpsisse et *animalium* species innumeras multas, quas hieroglyphicas literas appellasse, Latinis ignorabiles. Quibus si addideris Macrobius (Sat. 1, 21) et e Graecis Philonem Judaeum (de vit. Mos. p. 606 oper.) et Maximum Tyrium (I. p. 231 Reisk.), videbis primum fontem ex quo hauserint fuisse Diodorum (3, 4), qui prae omnibus est consulendus.

adyta] Bongarsius: *abditata*, male! Lege Arnobium (1. p. 25) recensentem »Aegyptiorum ex *adytis* remotas disciplinas; et Appulejum, qui (metam. 11. p. 801 Oudendorp.) »operta *adyti* in Aegypto memorat.

deorum stemmata] Legerat noster apud Herodotum (2, 4) »duodecim *deorum nomina ab Aegyptiis* primum instituta et figuras *lapidibus* insculptas esse. Contra Isis apud Hermetem (in Stob. eclog. 1, 52, 40; p. 977) Horo, de dei defluxu quaerenti, respondet: »hunc ortum nolim enarrare, quandoquidem fas non est, Hore magnifice, seminis tui initium referre, *ne deorum generationes postea hominibus innotescant*. Ad hoc responsum noster respiciens verbo etiam *defluere* infra (§. 732) utitur.

praecepit] Vulgari sensu pro *jussit* hoc verbum accipi hic non posse ex addito *continere* patet. Intellige: *docuit*, quo sensu et Cicero (Tusc. 5,

puellae quam plures, quarum Artes aliae, aliae dictae sunt Disciplinae, subinde, quae virgo ex ore effuderat, colligebant, in suum unaquaeque illarum necessarium usum facultatemque corripens. Ipsae etiam Musae, praesertim Urania Calliopeque, innumera gremio congersere volumina. In aliis quippe distinctae ad tonum ac deductae paginae, in aliis circuli lineaeque, hemisphaeriaque cum trigonis et quadratis, multiangulaeque formae protheorematum vel elementorum diversitate formatae. Dehinc pictura animalium membra multigentum in unam speciem complicabat. Erant etiam libri, qui sonorum mela signaque numerorum et cantandi quaedam opera praeferebant. Postquam igitur illam bibliothecalem copiam nixa imitatus virgo diffudit, exhausto pallore

14) »res humanas praeceptas habere« et (orat. partit. 19) »praeicipendi genus« dixit.

puellae] Ita Galaton Homerum pinxerat vomentem, reliquos autem poetas ea, quae ille evomisset, haurientes (Acl. var. 13, 22). Ceterum teste Arntzenio (misc. p. 209 f.) in Vossiano codice non ut Grotius edidit, *aliae* — *alterae*, sed bis *aliae* legitur, sicut rescripti.

deductae] Tenues, ut crassis sint oppositae, id quod apprime convenit papyro illi Aegyptiacae. Macrobius (Saturn. 6, 4) ad illud Virgilio (ecl. 6, 5):

»Pascere oportet oves, deductum dicere carmen« observat: »deductum pro tenui et subtili eleganter positum est: sic autem et Afranius in Virgine: Verbis pauculis respondit, tristis voce deducta. Item apud Cornificium: *Deducta* mihi voce garrienti. Sed haec ab illo fluxerunt, quod Pomponius — ait: vocem *deducas* oportet, ut mulieris videantur verba. Jube modo afferatur munus; ego vocem reddam *tenuem* et *tinnulam*.« Plura de hujus vocis tam generaliori quam specialiori sensu vide apud Nonium Marcellum (p. 289 Merc.), cui adde. Ovidium (trist. 1, 1, 39 et ex Ponto 1, 5, 13).

circuli] Ad astronomiam ejusque praesidem Ura-

niam haec spectare videntur, quemadmodum illae »ad tonum distinctae et deductae paginae« ad poetam Calliopenque.

protheorematum] Unus Martianus quod sciam Graecam hanc vocem latinitate donavit. Usus autem ea est ita, ut indicaret, figuras illas quidem geometricas esse, sed astronomos eas *praecognitas* habere in suum usum debere.

imitatus] Pontanus noster *imitus* legit, acute mehercule et eleganter. Sed MS. noster *undantur* vel simile quid praefert, ex quo ego *undanter* legendum esse colligerem. Sic supra: »sed dum talia virgo undanter evomeret.« Grot. — *Imitus* est ex *imo*. Hanc lectionem, quae unice vera est (?), recte Grotius ex conjectura Pontani reposuit. Gell. L. II, 30: »undasque — vi imitus commotas.« Goetz. — Sed vide quam falsus vir doctus sit, qui in textum reciperet *imitus*, quod ne Grotius quidem ausus erat. Atque unde compertum habebat, unice veram hanc esse lectionem? Gellium laudat: num autem cogitur, Martianum eodem verbo usum esse, quo Gellium? Sed ne Gellio quidem illud *imitus* unquam in mentem venisse mihi quidem fit verisimile. Duobus quidem locis id critici ei obtruserunt; pri-

confecta Athanasiae opem, quae tanti laboris conscia fuerat, postulavit. Tum illa: ut refectior coelum sublimisque conscendas, hoc tibi accipe sorbillandum.

140 Ac tunc matri Apotheosi, quae cum illa forte convenerat, etiam pridem libros, qui ex Philologiae ore defluerant, manu contingens ac dinumerans consecrabit, auferens quandam globosam animatamque rotunditatem sumit ac virgini porrigit hauriendam. Verum ipsa species ovi interioris coccino

mum loco a Goezio laudato: verum ibi in optima Gellii editione (p. 252 Conr.) minime *imitus*, sed *intus* legitur nec nisi unus codex *imitus* exhibet. Altero loco (17, 10. T. II. p. 387) olim haec legebantur: «Atque ille Graecus quidem fontes *imitatus* ignis eructare, et fluere amnis fumi, et flammarum fulva et tortuosa volumina in plagas maris ferre, quasi quosdam igneos angues, luculente dixit», ubi invitis omnibus quotquot sunt codicibus critici, quum locum intelligere frustra tentassent, audaci profecto manu reposuerunt *imitus*! Illic autem verbum *imitatus* adeo necessarium est, ut hoc sublato totus locus egregia illa, si dis placet, emendatione nunc corruptus compareat; siquidem Gellius dixerat poetam per metaphoram transtulisse effectus fontium ad ignes et fumi amnes. Sed ut ad nostrum redeamus Martianum, postquam videris quam male fundatus Goezcius in Gellio fuerit, nunc observes velim, tres jam esse allatas conjecturas, primam a Pontano, secundam a Grotio, tertiam a Susio, qui in Gurlitti animadversionum particula quarta (p. 9) legi vult «*animitus*». Quibus quum deinceps multae aliae ab iis addi possint, qui alia quam scripta verba fingere voluerint, unum illud certum manet, nullam earum in textum recipiendam esse, sed hoc solum fatendum, locum vel corruptum videri, vel si vera scriptura sit, a nobis non intelligi.

exhausto] Ita Martianus, qui maxime hypallagen amat, pro «exhausta et pallida.»

rotunditatem] Tota quidem descriptione ovum

designatur, qua ipsa etiam voce noster mox utitur: sed vide num in *rotundo* altior forsansensus lateat, siquidem circulus omnium perfectissima est figura (Quinctil. 1, 10, 41. p. 232 Spald.) et sphaerica certe tum divina, tum aeterna significabant, quod conditoris eam quoque figuram esse Plato dixerat (Diogenes Laert. 3, 72. p. 29 Meib. add. Palaeogr. crit. III. §. 235. IV. §. 702). *Rotunditate* igitur illa exhausta *aetheream* venit sine mortis legibus aevum. Non enim *aeternumque*, quod Grotius edidit, sed *aethereumque* in codicibus Monacensibus (B. C. D. E. G.), Britannico, Hugiano et Leidensibus (Oudend. ad Appulej. II. p. 141) exstat.

ovi] De ovo, morborum remedio, alio loco (Palaeogr. cr. IV. §. 816) verba feci. De mysterio autem in eo Macrobius (Saturnal. 7, 16) docet: «In sacris Liberi Patris hac veneratione ovum colitur, ut ex forma tereti ac pene sphaericali atque undiqueversum clausa et includente intra se vitam mundi simulacrum vocetur.»

coccino] Pro *coccino* ex Vossiano et aliis revocandum arbitror *crocinio*, quae vox, minus librario nota, fraudi fuit. Glossae recte interpretantur per *crocco*. Unguentum *crocinum* e Plinio jam produxit Livinecius ad Propert. III. eleg. 10, 22, quam in rem plura contulit Spanhemius ad Callimach. in Apollin. v. 38, atque huc quoque pertinent, quae idem notat de variis rebus croco tinctis ad v. 83, quem quoque locum adhibuit Burmann. ad Petron. Satyr. 68. Saepius autem voces *crocus* et *coccus*

circumlita exterius rutilabat ac dehinc perlucida inanitate albidoque humore, interiore tamen medio solidior apparebat. Quam quum Philologia susciperet, quoniam post tanti laboris afflictationes aestusque mentis plurimum sitiebat, reseratis ejus rotunditatis arcanis, postquam rem dulcissimam comperit, totam incunctanter exhaustit:

Continuoque novo solidantur membra vigore:

Et gracilenta perit macies, vis terrea cedit,

Aethereumque venit sine mortis legibus aevum.

Verum diva quum immortalitatis eam poculum cerneret ebibisse, quo e 141 terris illam in coelum pergere immortalemque factam velut aenigmate redimiculi perdoceret, ex herba quadam rurestri, cui *ἀείζων* vocabulum est,

leguntur confusae. Arvz. (misc. p. 210). — Cum Vossiana lectione concinuat praeter Bongarsii codicem Anglici etiam et Darmstattensis. Sed parum interest utrum legeris: quare retinui vulgatam.

gracilenta] Vide superiorem notam (ad §. 37). Basileensis quidem «ut *gracilenta*» habet, sed praetuli vulgatam.

terrea] Ante enim apotheosin omne mortale auferendum erat (Ovid. 13, 950. 14, 603). «Ad deos» Macrobius (Saturn. 3, 7) inquit, «non potest anima nisi libera ab onere corporis pervenire.» Hinc purificationum remedia, de quibus noster paulo post (§. 142. 155) agit, ne terrena origo (§. 93) impedimento esset quominus in coelum ascenderet.

immortalitatis] Manifestum est in apotheoseos descriptione nostrum ductum fuisse exemplo popularis sui Appuleji (met. 6 p. 426 Oud.), apud quem Jupiter correcto ambrosiae poculo, «sume», inquit, «Psyche et immortalis esto.» Adde Ovid. (met. 14, 606, 607). A Jove enim remedia impetrari posse, quibus homines immortales fierent, communis opinio fuit (Apollod. 1, 6, 1; 2, 5, 11 et 3, 6, 8), quam

vis Valerius Maximus (2, 6, 10) hanc opinionem derideat verbis: «persuasum habuerunt, animas hominum immortales esse. Dicerem stultos, nisi idem braceati, quod palliatus Pythagoras credit.»

pergere] Desideratur hoc verbum apud Grotium; sed legit Arntzenius (misc. p. 210) in Vossiano et Cortius in Guelferbytano: exhibent etiam Britannicus et Basileensis. Quod quum in anterioribus jam editionibus legatur, ejus omissionem typographorum negligentiae adscribimus. In Darmstattensi codice locus ita legitur: «eam coelum pergere.»

aenigmate redimiculi] Symbolo. Redimiculum hic non vulgari sensu pro *collaris*; sed ut e sequentibus verbis «virginem coronavit» patet, pro *corona* accipiendum est.

ἀείζων] Herba est, qua Glaucus deus esse factus creditur, unde proverbium: *Γλαῦκος φαρῶν ποῶν οἰκεῖ ἐν θαλάσῃ*. Ea de re sic Nonnus lib. 35:

*Γλαῦκε πολυπερίων ἐτέων τροφάλιγγε
κωλινδων,
Εἰ θέμις, ἀτρογγέτοιο λιπῶν κροθμῶνα θαλάσσης*

virginem coronavit, praecipiens ut omnia, quae adhuc mortalis adversus vinum superum in praesidium cooptarat, expelleret; quippe caducae mortalisque substantiae istaec esse minima memorabat. Quae quidem omnia eidem mater
 142 abstraxit, postquam eam mundana transcendisse studia recognovit. Tunc Philologia ex aromate praeparato acerraque propria Athanasiae primitus supplicavit, matrique ejus gratiam multa litatione persolvit, quod nec Vedium cum uxore conspexerit, sicut suadebat Etruria, nec Eumenidas et Chaldaea

Δείξον ἐμοὶ βοτάνην ζωαρκία, δείξον ἐκείνην

Ἦς ποτε τοῖς στομάτεσσιν ἐγεύσασθαι καὶ βίον ἔλκεις

Ἄμβροτον ἀενάοιο χρόνου κικλούμενος ὀλκῶ.

GROT. — Plinius (25, 13, 102) Latine Aizoum nominat. Paulo post particulam *ut*, quam Grotius omisit, e Dresdensi codice post vocem *praecipiens* inserui.

superum] Pro *superam* in editis Dresdensis codex.

minima] In MS. *minimanima*, ea forma, qua *magnanima pusillanimaque* dicimus. Aptè et satis convenienter sensui. GROT. — In solo Grotii codice sic legitur; in reliquis omnibus vel *minima*, vel *minimae*, sensusque idem. Haud dubie enim Martiani sententia haec erat, a diva nunc facta Philologia contemnenda esse illa remedia quae adhuc mortalis comparasset (§. 114), quippe quae caducae substantiae minimaeque essent efficaciae.

Athanasiae] Quasi deae. Sallustius enim (in fragm. p. 237 Bip.): «tum venienti (Metello) *turæ*, quasi deo, *supplicabatur*.»

Vedium] Vedius est Vejovis, ut Dius Vidius Jovis filius et sub dio sub Jove. Est autem Vejovis Dispater. Gloss. Papiæ: Vedius Pluto vel Orcus, id est malus divus. Qui locus liberali ju-

veni Friderico Tiliobrogae debetur. Exsequitur hic animarum apud inferos degentium poenas: sunt autem triplices: aëreae, aquae, igneae, ut notat Servius ad VI. Aeneid. et Arnobius: Quid? Plato idem vester, in eo volumine, quod de animae immortalitate composuit, non Acherontem, non Stygem et Pyrrhlegetonem nominat, in quibus animas asseverat volvi, mergi, exuri? Locus autem, ad quem respexit Arnobius, est circa finem Phaedonis, qui et *περὶ ψυχῆς* inscribitur. GROT. — Stolidus profecto Arnobius invectus in Platonem, qui ipse (in Phaed. p. 114 Stepl.) fabulas has esse, neque unquam virum sanae mentis eas pro veris accepturam esse claris verbis edixit, seque non nisi similitudinis causa eas narrasse testatur. Quod reliquum est, erravit etiam Grotius, Martianum ita interpretatus, quasi poenas Philologia extimisset. Etenim de lustrationum generibus tantum sermo est, a quibus ipsis Philologia, quemadmodum omnes per philosophiam jam purgati, e Platonis (l. c.) sententia libera erat. Denique ne miram nominis Vedii etymologiam silentio praeteream, Jaekel (de diis domesticis Romanorum p. 43) nomen Germanicum *Whegott* esse asseverat!

Etruria] Hoc est Etrusca disciplina. FABRIC. (bibl. Lat. 3. p. 221 Ern.) — Sed quaenam quaeritur: nempe de ascensione in coelum sermo est. Inter plura haec de re Arnobius (2. p. 86) refert:

miracula formidarit, nec igne usserit eam, nec lympha subluerit, nec animae

• sciolis nonnullis et plurimum sibi arrogantibus dicitur, deo esse se gnatos, nec fati obnoxios legibus; si vitam restrictius egerint, aulam sibi ejus patere, ac post hominis functionem, prohibente se nullo, tanquam in sedem referri patriam. Et Magi spondent, commendaticias habere se preces, quibus emollitae nescio quae potestates vias faciles praebent ad coelum contendentibus subvolare. Atque *Etruria* libris in Acheronticis pollicetur, certorum animalium sanguine numinibus certis dato, *divinas animas ferri et ab legibus mortalitatis educi.* Haec ille, nec fore quemquam censeo, qui neget Martiano hunc popularis sui locum ante oculos fuisse. Vide quae docte disputavit Müllerus (*Etrusc.* II. p. 27 et 92, n. 42).

Eumenidas] Lucianum (in *necyom.* 11. p. 14 Bip.) hic conferre operae pretium erit, et Porphyrium (in *Stob. ecl.* 1, 52, 46. p. 1031 Heer.). Recentior quidem scriptor, sed illis placitis omnino imbutus, Psellus (ap. Gallacum in *Sibyll. orac. append.* p. 103): «Subvectores angeli», inquit, animas a prima sui origine attractas ad se evehunt: contra *poenae ultrices* nimirum naturarum nobis concessarum, et *tormenta* humanarum animarum materialibus illas affectibus irretinunt et quasi strangulant.»

Chaldaea miracula] Docebant enim Chaldaei, Eumenides sive Furias infernales occurrere animabus easque cruciare. VULC. — Unde haec habeat, vir doctus non prodidit: suspicor tamen vel e Psello modo allato, vel e Plethone, qui ad Zoroastri oracula (in *app. ap. Gallacum* p. 119) addit: «*Poenae sive furiae*, hoc est daemones *cruciatibus irrogandis* praefecti, *ἀγκυραὶ* mortalium cognominari possint: quippe quos a vitis deterritos ad honesti rectique cupidinem accendant.» Pariter Plu-

tarchus (de *facie in Luna* p. 943) de animabus: «*impiae poenas flagitiorum* luunt, *piae lustrationis causa* in aëris purissima parte degunt, deinde quasi exsilio redeunt gaudium degustant.» Macrobius etiam (*somn. Scip.* 1, 12 f.): «*anima*», inquit, «*quum* rursus e corpore, ubi meruerit contagione vitiorum penitus climata purgari, ad perennis vitae lucem restituta in integrum revertitur.» Sapere haec Platonis placita quilibet animadvertet, qui hunc philosophum (in *Phaedone* p. 69) legerit. Haud tamen silentio praetereunda lectio in Cantabrigiensi codice, qui pro Grotiano *ad* exhibet et, eaque variatione Eumenides a Chaldaeis miraculis sejungit. Quae si verior lectio est, ut videtur, quia mox *miracula* cum illa ex oraculis petita interpretatione non convenit; equidem, praesertim quum hic de *subvehenda in coelum* Philologia agatur, de illo Chaldaico *miraculo* cogitavi, quod Julianus imperator (*orat.* 5. p. 178 oper.) innuit: «*Jam vero si arcana illa et mystica* persequi velim, quae circa septem radiis insignem deum *Chaldaeus* celebravit, ut per illum *animas in sublime provehat*, obscura quaedam eloquar, et in vulgus maxime ignota, tametsi beatis illis hominibus, qui theurgicis sacris operantur, probe sint cognita.»

formidarit] Pro *formidavit* Hugianus codex, et *infra consecrarit* pro *consecravit* Cantabrigiensis; omnino rectius.

usserit] Subintelligi videtur Vedius cum uxore quod modo dixerat. GAOT. — Procul absit ista interpretatio. Apotheosis potius, quam Athanasiae matrem esse (§. 140) scimus, intelligenda est, cui gratias Philologia agit, quod ejus auxilio ipsa neque — conspexerit, neque — formidarit; neque se illa usserit, nec subluerit. Verbum illud *urere* adeo fraudi erat docto juveni, ut ad orcum tantum re-

epiceret. Sed quum ignem aqua sequatur, facile lustrationum et expiationum genera agnoscere potuisset. Virgĭi locus (Aen. 6, 736) ei fortassis in mente erat, ubi poëta de mortuorum animis sic canit:

•Non tamen omne malum miseris, nec funditus
omnes

*Corporeae excedunt pestes penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.*

*Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliae panduntur inanis
Suspensae ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.*

Sed multum abesse, ut omnes animae poenis afficiantur, jam e Platone (de R. P. 10. p. 615 Steph.) liquet. Aliae enim lustrari tantum credebantur, cupientes quidem ipsae (Juvenal. 2, 156. Macrobr. somn. Scip. 2, 17 f.): aliae praemiis etiam ornari. Deinde, quod inprimis Grotius observare debebat, non mortuorum tantum apud inferos animas, sed in superis etiam auras viventes lustratos esse potestae finxerunt. De solo igne Tibullus (1, 2, 61):

•Et me lustravit taedis. — — — — —

de omni genere Ovidius (met. 7, 261):

•Terque senem flamma, ter aqua, ter sulfure
lustrat.

Similiter Propertius (4, 8, 86):

•Terque meum tetigit sulfuris igne caput.

Quoniam autem Martianus ea expositurus erat, quae aptam atque habilem Philologiam redderent ad impetrandam apotheosin, verbum *were* rite adhibuit. Ita Triptolemi Ceres (Ovid. fast. 4, 553):

— — *corpus vivente favilla*

Obruit, humanum purget ut ignis onus.

De Triptolemo idem Apollodorus (1, 3, 2), idemque Achilli ab hujus matre factum Apollonius (Argon. 4, 869) et Apollodorus (3, 13, 5 sequ.) retulerunt. Neque Hercules divus fieri potuit ante-

quam omnia humana, quae a matre habebat, flammarum vi consumpta erant (Liv. 36, 30. Ovid. met. 9, 251. Senec. Herc. Oet. 1966), neque semideorum alius quisquam (Dion. Halic. 7. p. 478 Sylb.). Iadus quoque Calanus (ap. Cicer. de div. 1, 23): «O praeclaram discessum e vita», exclamat, «quum ut Herculi contigit, mortali corpore cremato, in lucem animus excesserit!». Phorcum denique filiam suam suscitasse, postquam ejus corpus taedis combussisset, Lyeophon (48) fingit. Sed ut finem faciamus huic de lustrationibus disputationi, juvabit praestantium etiam philosophorum sententiam addere, maxime Senecae, qui (consol. ad Marc. 25. p. 128 Lips.): «Proinde non est», inquit, «quod ad sepulcrum filii curras: pessima ejus et ipsi molestissima istis jacent, ossa cineresque; non magis illius partes, quam vestes aliaque tegumenta corporum. Integer ille nihilque in terris relinquens fugit et totus excessit, paullumque supra nos commoratus, dum expurgatur et inhaerentia vitia situmque omnem mortalis aevi excutit; deinde ad excelsa sublatus inter felices currit animas.» Quibuscum per multa alia veterum conferri possint testimonia, ut Plutarchi (de facie in Luna p. 943), Aristophanis (in Pace v. 696 ibique Christianus), Pselli (ad Chald. orac. ap. Gallaeum in app. p. 103), Siliū (10, 578) cet.

eam] Omissam apud Grotium hanc vocem ex anterioribus restitui editionibus.

lympa] De lustratione et expiatione per aquam confer praeter locos modo laudatos Virgilium (Aen. 6, 229), Senecam (Herc. fur. 1526), et Ovidium (met. 13, 950. 14, 601; fast. 4, 790), qui etiam (fast. 5, 681):

•Ablue praeteriti perjuriam temporis, inquit,

•Ablue praeterita perfida verba die.

animae simulacrum] Animam ipsam quum mente complecti, docente Cicerone (Tusc. 1, 16), homines

simulacrum Syri cujusdam dogmate verberarit, nec Phasi senis ritu Charontis

nequirent, varia excogitarunt, ut similitudine quadam vel signo aliquo locum saltem describerent, ubi sedem fixerit, quo melius arctam ejus cum corpore conjunctionem explicarent. Hinc quidam corpus animae esse indumentum (Maxim. Tyrius 1, 3, 4 et 5 p. 239. 240 Reisk.), sive vestem (Lucret. 2, 613), sive velamentum (Senec. in epist. 92. p. 585 Lips.) dixerunt. Plato (in Crat. p. 400 Steph.) in corpore quasi in claustrum illam inclusam, et alio loco (Phaed. p. 82) corpus ejus carcerem esse dixit, id quod Cicero (ap. Macrobr. in somn. Sc. 1, 10) et Hermes (in Stob. ecl. 1, 52, 45 p. 1003 Heer.) repetant. Chaldaea oracula (293), Antoninus imperator (11, 38 f.) et Cicero (in Tusc. 1, 22 f.) animae corpus appellant *vas*; Seneca animi pondus et poenam (epist. 65 p. 494 Lips.) et vinculum (consol. 11. p. 82 Lips.) cum Cicerone (divin. 1, 49); nec domum esse hoc corpus, sed hospitium (Senec. epist. 120. p. 664). Ceterum non tam corpus h. l. animae simulacrum appellari arbitror, sed quod Homerus appellavit *εἰδωλον*, quod cremato corpore ad inferos descendat (Odyss. λ. 203 et 475; Iliad. ψ. 72 et 104); id quod more suo ridet Lucianus (in dial. mort. 16. p. 191 Bip.) Hercules simulacrum inducens. Optimus hujus placiti interpret Servius erit, qui Martiani temporibus in omnium manibus erat (ad Aen. 4, 654): «Tribus constamus: *anima*, quae superna est, et originem suam petit; *corpore*, quod in terram defecit; *umbra*, quam Lucretius sic definit: «supra spoliatus lumine aër.» Ergo umbra si ex corpore creatur, sine dubio perit cum eo, nec est quidquam reliquum ex homine, quod inferos petat. Sed deprehenderunt esse quoddam *simulacrum*, quod ad nostri *corporis* effigiem fictum inferos petat. — Et sciendum *simulacra* esse haec etiam eorum, qui

per apotheosin dii facti sunt. Ut apud nostram igitur Philologia. Videtur autem sua Servius et Chaldaeorum placitis, quae et Zoroastro adscribuntur, hausisse; in quibus *εἰδωλον* Pletho (apud Gallaeum in appendice pag. 87) explicat eam animae partem, quae quum bruta sit et rationis experta, cum parte rationali conjuncta ab ipsius *vehiculo* dependat — neque unquam deponere animam suam sibi adjunctum vehiculum. Ad Romanos poetas deinde transiisse illud animae nomen Ovidius docet, qui (met. 10, 14) Orpheum descendisse canit

«*Perque leves populos simulacraque functa sepulcris.*»

Præsertim ex Epicurea schola Lucretii hos versus 1, 121) subjungere juvat:

«*Et si praeterea tamen esse Acherusia templa Ennius aeternis exponit versibus edens:*

Quo neque permanent animae, neque corpora nostra;

Sed quaedam simulacra modis pallentia miris, cet. Porphyrius (in Stob. elog. 1, 52, 46. p. 1015. 1033. 1041. Heer.) Homerum secutus ea appellavit «*simulacra vita carentia.*» Homero enim sunt «*ψυχὰι εἰδωλα καμόντων.*»

Syri cujusdam] Pherecydem insuit, qui animae immortalitatem docuerat. GROTIUS. — Ac certe Pherecydes ille erat, cujus meminerunt Apollodorus et Strabo (10. p. 487 Cas.) item Cicero (Tusc. 1, 16 f.) et Appulejus (flor. 2, 15. p. 57 Oud.), qui eum ex insula Syro oriundum fuisse scripsit. Verum enim vero Martiani dogma de animae immortalitate hic in mente habere non potuit, quandoquidem de instantibus quae patienda sint animabus disserit. Grotius praeterea perpauca de Pherecyde cognita habuisse videtur, id quod nequiquam miramur, quum

rari fontes sint, e quibus ea possint hauriri iique ne doctissimis quidem viris noti. Ita Salmasium, qui in monstro eruditionis (ad Solin. p. 840 ed. pr.) multa de Pherecyde verba fecit, fugerat tamen insignis apud Maximum Tyrium (10, 4. T. I. p. 174 Reisk.) locus: ita Bruckerus (hist. philos. I. p. 986 sequ.) qui hunc quidem noverat, Celsum tamen (ap. Orig. 6. p. 303. 304 Spenc.) illius interpretem, qui ipsi omnino adeundus erat, prorsus ignoravit. Ab hoc autem solo discimus, Pherecydem dixisse »infra terram portionem esse tartaream, eamque custodiri a Boreae prole, Harpyiis et Thyella, quo Jupiter ableget eos qui peccaverint.« Si quis igitur verba »animae simulacrum secundum dogma Syri cujusdam« de Pherecyde intelligere voluerit, habebit in novissimis illis Celsi verbis, quo se tucatur. Quoniam autem semper dubia ac incerta ista manet interpretatio, aliam licebit conjecturam proferre. Neque enim necesse est, ut omnium antiquissimum philosophum Syrium a Martiano intellectum esse credamus. Erant e Neo-Platonicis plures, nimirum et Porphyrius, et Jamblichus, ex haereticis Saturninus (Epiph. 1, 2, 23. p. 62 sequ. Petavii. Mosheim hist. Christiana ante Constant. Sec. 2. §. 45), qui, quum putarent animam terrenis corporis sordibus impediri, quo minus altius eveleretur (Cic. divin. 1, 32. 49. 50. 57. Stob. eclog. 1, 3, 38. p. 98 Heer. Jul. Firm. math. 1, 2. p. m. 5. Philostr. heroic. p. 638 Morell.) scilicet e Platonis (Phaed. p. 65 et 67 Steph.) locis male intellectis, statuebant, cruciandum esse corpus, et ab omnibus, quae materiem alere possent, abstinendum, quo tenuior et agilior anima redderetur adque adscensum in coelum aptior. Jamblichus sane e Coele-Syria oriundus erat; et Porphyrius, sive eum Bataneotem Judaeum sive Tyrium Phoenicem, quod vero similis est, dixeris, pariter Syrus appellari potuit (Palaeogr. critic. III. §. 111. 470);

quapropter non erat, quod Bruckero (II. p. 237) illa regionum nomina scrupulum injicerent. Saturninus denique haud dubie Antiochensis fuit. Quod quidem philosophorum placitum quum ad antiquissimum *expiationum* et *lustrationum* usum proxime accederet, plura eorum genera hic inseruit Martianus, quo pulchriorem fictioni suae colorem induceret.

Phasi] Qui docebat immortalitatem adiri non posse nisi post mortem. VULCAN. — Patet hanc interpretationem non nisi ex ipsis Martiani verbis sumtam esse: senem illum, cujus id placitum fuerit, certe Vulcanius aequae ac nos ignoravit; nec video, quo pacto verba *Phasi* et *senis* jungere potuerit, nisi fortasse per contractionem *Phasi* pro *Phasii* dictum esse acceperit. Manet tamen admodum obscurus hic Martiani locus, cui frustra etiam in codicibus auxilium quaesivi, quippe qui cum editis conveniant, nisi quod Hugianus codex post vocem *senis* addat *cujusdam*, et Guelferbytanus, teste Cœrtio, pro *Charontis* exhibeat *Acherontis*. Senex autem ille quum nomine non appelletur, divinatione indagandus est. *Phasis* igitur quum Medeam Colchicam nobis in memoriam revocet, vide ne Pelias intelligendus sit, quem a filiabus Medae artibus deceptis per spem reviviscendi interfectum et excerptum esse constat, quo facto illae patris immortalitatem Charontis manibus involutam mortis *auspicio* consecrarunt. Quumque immortalitas, quae Charontis manibus adhuc involuta est, nondum perfecta sit, et a mortis auspicio demum incipiat; gaudet Philologia, se certiori et breviori via cam adeptam esse. Verum enim vero omnia haec neququam eo consilio protuli, ut in eis acquiescere debeant viri docti, sed ut meliorem potius, si qua est, obscurissimi loci interpretationem suppeditent.

Charontis] Ridet haec Juvenalis (2, 150) versibus:

manibus involutam immortalitatem mortis auspicio consecrarit. Interea con- 143
scendere jussa lecticam, quae in suggestu maximo quoniam videbatur, difficile
admodum sibi, ne dicam impossibile, deputabat. In quam rem consequenter
implendam alumnum suum dilectum prae ceteris convocavit, quo innixa
omnem difficultatem superae consessionis evicit; verum idem, qui Labor ab
eadem vocabatur, non solum in lecticae culmen eam sustulit, verum coelum
cum domina impiger permeavit. Quippe consociato sibi quodam puero reni- 144
denti, qui nec voluptuariae Veneris filius erat, et tamen Amor a sapientibus
ferebatur, a fronte lecticam subvehere moliuntur. Nam posticam Epimelia 145
et Agryphia dilecta virginis sustulere mancipia. Sic enim Athanasia praeceperat,

«*Et pontum, et Stygio ranas in gurgite nigras
Atque una transire vadum tot millia cymba
Neo pueri credunt, nisi qui nondum aere la-
vantur.*»

(Conf. Orphei Argon. 1138.)

consessionis] In suggestu nimirum maximo. Neu-
tiquam enim aliorum emendationem «*consessionis*»
curo. Quae sequuntur satis demonstrant «*conses-
sionis* laborem.»

Labor] De Philologiae laboribus multus quidem
est noster (§. 22. 37. 39. 124) ac probe eos lau-
dat (conf. Lucian. in bis accus. 20. p. 75 Bip.):
sed hoc loco per prosopopoeiam eum inducit quem
Hesiodus (theog. 226) Eridis, Cicero (N. D. 3, 17)
Noctis et Erebi filium et deum dixit, quemque
Virgilius (Aen. 6, 277) quasi malum daemone[m]
finxit. Cicero etiam (Tusc. qu. 2, 15) et Plautus
(Curc. 2, 1, 4 et Pseud. 2, 3, 20) laborem con-
ferunt cum dolore ex ambiguo Graecae vocis sensu.

voluptuariae] Haud dubie Platonem in mente
habebat Martianus (§. 85 not.). Appulejus (apol.
p. 412 Oud.) voluptariam illam *πᾶνδημον* Latine
vulgariam vertit, et noster «*lascivire eam*» (infra
§. 705) dicit.

Amor] Non ille quidem lascivus, de quo mox
(§. 148) Cupidinis nomine agit. Geminum enim
philosophi (Plat. symp. p. 180 Steph.) finxerunt
Amorem (conf. Lucian. excom. Demosth. 13. p. 143,
Bip. Widemann de propr. serm. p. 62. Gesner. ad
Orph. p. 7. Cuper. observ. 152), tresque adco di-
stinguit Appulejus (de dogm. Plat. 2. 310 p. 239
Oud.), quorum «*unus sit divinus cum incorrupta
mente, alter degeneris animi et corruptissimae vo-
luptatis, tertius ex utroque mixtus mediocris ingenii
et cupidinis modicae.*» Hoc loco de eo sermo est,
quo via ad sapientiam invenitur (Plat. p. 204 sequ.
209). De formosis autem calonibus lecticam ferenti-
bus vide Senecam (ep. 110) ibique Lipsium (p. 644).

postica] Pro *posticam* in editis e Grotii manu-
scripto correxi. Fugit haec lectio et Walthardum,
et Goezium, quia non ad hunc, sed ad alium locum
(§. 66) Grotius eam prodiderat. Concinit cum Gro-
tiano Darmstattensis codex.

Epimelia] Fictum mancipii nomen e Graeco
ἐπιμέλεια, diligentia. De altero, quod Agrypnia
dicitur, superiorem (§. 112) confer locum.

virginis] *Virgini* apud Grotium correxi e codi-
cibus Monacensibus (B. E. G), Vossiano (Arntz.

ut uterque sexus cum Philologia coelum posset ascendere. Praecedit illic
 conscendentem Musarum concinentium pompa, et praedictarum comitum ve-
 146 nerabilis multitudo. Periergia vero aliis comitata pedisequis dotalibusque
 mancipiis curiose universa perscrutans atque interrogans sequebatur. Verum
 147 ad culmina arcis aëriae comitatus ille cum virgine propinquabat. Et ecce
 advenire subito deorum Pronuba nunciatur, ante quam Concordia, Fides,
 148 Pudicitiaque praecurrunt. Nam Cupido corporeae voluptatis illex, licet eam

misc. p. 210), Gualtherbyano et Hugiano; quamvis
 dandi casus etiam defendi possit, si cum *dilecta*
 conjungatur.

mancipia] Llecticarii servi appellabantur, qui
 lecticam portabant, quos quatuor numero noster
 fingit; sed modo majorem, modo minorem fuisse
 viri docti observarunt (Lips. in elect. l. c. Pignor.
 de serv. p. 140. ed. 1613).

curiose] *Περισγυία* Quinctiliano (8, 3; p. 466
 Obr.) »*supervacua* illa operositas est, quae vitiosa;
 quemadmodum a diligenti *curiosus*, et a religione
 superstitione distat.« Donatus (ap. Widem. de propr.
 sermon. p. 63) »*curiosi*, inquit, pariter quidem ac
 studiosi cognoscendi cupidi sunt; verum illi ea quo-
 que, quae nihil ad se attinent, scire cupiunt.« Adde
 Gellium (14, 16). Exempla Wowerus (polymath.
 10. p. 89) affert, scriptoresque Senecam, Sueton-
 nium, alios laudat, qui frivolas doctorum hominum
 quaestiones jam riserant. Quarum omnium maxime
 ridicularum a nostris theologis prolatarum exempla
 alio in libro (vernacula lingua inscripto: *Bilder*
u. Schrift. II. §. 103. p. 167) attuli. Sed coronidis
 loco juvabit de tali curioso philologo Juvenalis
 hosce legere versus (7, 231):

»*Ut legat historias, auctores noverit omnes*
Tanquam unguis digitosque suos: ut forte rogatus
Dum petit aut thermas, aut Phoebi balnea, dicat
Nutricem Anchisae, nomen patriamque novercae

Archemori: dicat quot Aestes vixerit annos,
Quot Siculi Phrygibus vini donaverit urnas.«

Concordia] Quae Graecis *Ἄρμονία* (Pausan.
 5, 14, 6) dea, haec Romanis Concordia dieta di-
 vinis colebatur honoribus (Varro de L. L. 4, 47.
 74. 77. Cic. N. D. 2, 23. 3, 18. Plin. 2, 7, 3.
 Ovid. fast. 1, 639. 3, 881. 6, 91. 637. Stat. silv.
 1, 2, 240. Dict. Cret. 1, 15 f. p. 16 Delph. P.
 Victor urb. reg. 8. Calendar. mense Jan. Claudian.
 nupt. Honor. 203. in Ruf. 1, 52. Augustin. de civ.
 dei 3, 25. Arnob. 4. p. 127). Saepae etiam in la-
 pidum titulis (Grut. 100, 6—10. 119. 319, 5. 6.
 1017, 5), saepissime in numis reperitur (v. Rasche
 in lex. I. 2. p. 737. suppl. I. p. 1895 sequ.). At-
 que infra (§. 751 f.) noster e numeris monadem
 Concordiae a quibusdam tributam esse refert.

Fides] Dea Romanorum notissima (Varro L. L.
 4, 20. Liv. 1, 21. Plutarch. Numa p. 70. Cic.
 N. D. 2, 25. 31. 3, 18. 36. de leg. 2, 11. Virg.
 Aen. 1, 292. Catull. 30, 11. Juven. 1, 115. Victor
 urb. reg. 10. Augustin. 4, 20. Sil. 2, 480. 525.
 542. 6, 468. Claudian. in Rufin. 1, 53; cons.
 Mall. 171), quam Clementiae sororem Claudianus
 (laud. Stil. 2, 30) appellat. Saepae in lapidum ti-
 tulis (Grut. 99, 7. 8. 10) et in numis (Rasche lex.
 num. 2. 1. p. 1042) laudatur.

Cupido] Qua ratione hunc ab Amore pudico
 distinxerit, modo (ad §. 144) vidimus. Discrimen

semper antevolet, Philologiae occursibus non ausus est interesse. At ubi 149
in conspectum nubentis diva pervenit, atque, ut mos virginis erat, litavit
aromatis, deam talibus deprecabatur: Juno pulchra, licet aliud nomen tibi
consortium coeleste tribuerit, et nos a juvando Junonem, unde et Jovem
dicimus, nominemus; sive te Lucinam, quod lucem nascentibus tribuas, ac
Lucetiam convenit nuncupari; nam Fluoniam, Februalemque ac Februarum

inter utrumque persequitur Maximus Tyrinus (27. 4.
T. 2, p. 39 Reisk.).

litavit] Donatus (ap. Widem. de propriet. serm.
p. 210): «Sacrificare est veniam petere, *litare* vero
propitiare et votum impetrare.» Unde Plautus (in
Poen. 2, 1, 42): «Si Hercle istuc unquam factum
est, tum me Jupiter faciat, ut semper sacrificem,
nec unquam *litem*.»

aromatis] In editis erat *aromatibus*, quod cor-
rexī e Reichenauensi ac Darmstattensi codicibus et
ex ipso etiam auctore, qui (§. 215) sextum casum
cum popularibus suis (Oudend. ad Appul. I. p. 340)
ut supra formavit.

a juvando] Cicero (N. D. 2, 26). Varro (de
L. L. 4. p. m. 22): «Quae ideo videtur a Latinis
Juno Lucina dicta, quod terram, ut physici dicunt,
juvat et *lucet*.» Adde Fulgentium (myth. 2, 3. p. 69
Munck.).

et Jovem] Praeter Ciceronem (l. c. 25) Varro
(L. L. 4, 38) «quia omnes *juvat*», et Gellius (5,
12): «Jovem Latini veteres *a juvando* appellavere.»
Adde Servium (ad Aen. 1, 47) et Isidorum (etym.
8, 11, 34. p. 382 Arev.).

sive te] Ita Horatius (in carm. secul. 15):
«Sive tu *Lucina* probas *vocari*» cet.
et alio loco (in sat. 2, 6, 20):

«*Matutine pater, seu Jane libentius audis.*»

Ita Statius (Theb. 1, 717):

— — — «*seu te roseum Titana vocari*

*Gentis Achaemeniae ritu, seu praestat Osirin
Frugiferum, seu cet.*

Quibuscum omnino comparandus Martiani popularis
(Appul. met. 6, p. 388 Oud.) in Psyches ad Ju-
nonem et (11. p. 753. 762) in Lucii ad Isidem pre-
cibus. Servius quoque (ad Aen. 1, 8): «Juno, inquit,
multa habet nomina», et (ad Aen. IV): «Jupiter
omnipotens, seu quo alio nomine appellari volueris,
quo de more unum eundemque deum multis nomi-
nibus invocandi conferre licet nostrum inferiori loco
(§. 192), Spanhemiam (ad Callim. hymn. in Dian.
7. p. 129), Stanejum (ad Aesch. Agam. 168; Pro-
meth. 5, 210), Aristoph. in Plat. p. 111; et quae
ipse olim attuli (in palaeogr. cr. III. §. 114).

Lucinam] Notum hoc deae cognomen apud
omnes (v. not. sequ.) legiturque tam in lapidum ti-
tulis (Grut. 24, 16. 690, 5. 1009, 12. 1010, 1),
quam in numis (Rasche lex. 2, 2. p. 1154), quo
quidem cognomine Juno cum Diana fere confunditur.
Latino respondet Graecum *Λοχία* (Artemidor. onei-
rocrit. 2, 35. p. 125 Rigalt.).

quod lucem] Idem etymon a plerisque appro-
batur (Paus. 7, 23, 5. Cic. N. D. 2, 27. Fest. v.
supercil. Tertull. de anima 37), licet alii a *lucis*
nomen deducant (Plin. 16, 44, 85) vel dubii sint
in eruenda ejus origine (Ovid. fast. 2, 449. 450.
6, 39. Catull. 34, 12. 16). Templum hujus deae
in quinta erat urbis regione (v. P. Victor).

Lucetiam] Sicut Jupiter Lucetius, sic Juno
Lucetia dicitur; ut et Lucina, quod tamen nonnulli

mihi poscere non necesse est, quum nihil contagionis corporeae sexu intermerata pertulerim; Iterducam et Domiducam, Unxiam, Cinxiam mortales.

Dianae tribuunt. GROTIUS. — Utraque hoc cognomine gaudet, siquidem docente Cicerone (N. D. 2, 27) «Luna a *lucendo* eadem est Lucina; itaque, ut apud Graecos *Dianam*, eamque *Luciferam*, sic apud nostros *Junonem Lucinam* in pariendo invocant. Sed a nemine praeter nostrum, quod sciam, *Lucetia* dicta est; sicut *Lucetii* nomen Virgilius (Aen. 9, 570) monente Servio semel tantum usurpavit, quamquam hoc Salii jam canebant (adde Festum p. 207 Dac. et Gell. 5, 12).

nuncupari] Alii quidem codices, Britannicus, Cantabrigiensis, Guelferbytanus et Vossianus (ap. Arntz. p. 210) *nuncupare*; sed eodem redit sensus.

Fluoniam] Sic lege cum MS. Arnobiani codices vulgo quoque male *Fluvioniam* referunt, quod Meursium vidisse, ut vidi, non invidi. Festus: «Fluoniam Junonem mulieres colebant, quod eam sanguinis fluorem in conceptu retinere putabant.» GROTIUS. — Pro *Fluvoniam* codex Vossianus legit *Fluinam*; auctoritate Festi apud Grotium malim *Fluoniam*, eamque in rem faciunt quae habet Augustinus de civ. dei VII. 4. ARNTZ. (misc. p. 210) — Nihil ibi reperies. Ceterum non Festi, sed codicis auctoritate Grotius hoc nomen reposuit, pro quo Tertullianus tamen (ad nation. 2, 11) *Fluvioniam* habet. Glossa in Darmstattensi codice inserta eam interpretatur «deam fluoris.»

Februalem] Festus de Junone *Februata* loquens ait: quam alii *Februalem*, Romani *Februlim* vocant. Meminit et Arnobius. GROTIUS. — Arnobius nomine Februalis non utitur, sed (3. p. 118) *Februtis*, pro quo alii *Februlis* reposuerunt (Herald. ad Arn. p. 147). *Φεβρουάταν* tamen καὶ *Φεβρουάλεμ* Laurentius Lydus (p. 172 Roeth.) mensis Februarii praesidem appellat.

Februam] *Februam* forte *Februatam*. GROTIUS. — Quasi non notissimum esset adjectivum *februus*! Sicut enim lustrationum potens *deus Februus* appellabatur (Macrob. Saturn. 1, 13) et Pluto eodem nomine audiebat (Isidor. etym. 5, 33, 4. p. 225. Arev.); ita noster Junonem poterat dicere deam *Februam*.

intemerata sexu] Vocem construxit cum sexto casu ad analogiam vocabuli *integer*. *Intemerata* hic ad virginitatem spectat, quemadmodum Virgilius (Aen. 11, 584) «Diana» cecinerat «virginitatis amorem *Intemerata* colit.»

Iterducam] De his nominibus multa Augustinus de civitate dei, Festus et alii. GROTIUS. — *Iterducam* etiam ex Vossiano malim. Vide Brisson. de form. p. 49 (50). *Interducam* tamen praefert Barth. ad Stat. IV. Theb. 524. p. 1138. ARNTZ. (misc. p. 210) — Grotius quamquam *Interducam* edidit, ad marginem tamen alteram lectionem adiecit, quam e codicibus etiam Monacensibus (C. G), Britannico, Reichenauensi, et Darmstattensi haud sine causa recepi; quum proxime sequatur: «ut eorum et itinera protegas.»

Domiducam] Addit «ut in optatas domos ducas.» Nomen, praeter Augustinum (7, 3), Tertullianus etiam (ad nation. 2, 11) profert. Quid? quod deam etiam *Domiducum* Augustinus (6, 9) memorat.

Unxiam] Ab *ungere*, ut mox patebit. Idem deae nomen Arnobius his profert (3. p. 115 et 7. p. 227).

Cinxiam] Valde discrepant in hujus nominis lectione codices, quorum alii, ut Darmstattensis, *Cinctiam*, quod Grotius edidit, alii *Cineam*, *Ciniam*, *Cinthiam*, *Cynthiam* habent. Unus Britannicus *Cinxiam* suppeditavit, quod recepi, quia cum Festo

puellae debent in nuptias convocare, ut earum et itinera protegas, et in optatas domos ducas, et quum postes ungant, faustum omen affigas et cingulum ponentes in thalamis non relinquas; Opigenam te, quas vel in partus discrimine, vel in bello protexeris, precabuntur; Populonam plebes, Curitim debent memorare bellantes; hic ego te Aëriam potius ab aëris regno nun-

(p. 79 Dac.) et Arnobio (3. p. 115. 119) concinit. Sed neququam contemnenda lectio *Cynthia*, quam in codicibus Monacensibus (B. D) observavi, siquidem *Cynthia* Diana erat, quae saepe cum Junone confunditur, et *Αυσιζώνη* eandem ob causam appellabatur (Orph. hymn. 35, 5. Hesychius pag. 512 ibique nota). *Cinxia* autem defenditur e Martiano ipso, qui (§. 143) sponsam *cingulo* ornari tradidit.

ungant] Apud Grotium, eosque qui hunc secuti sunt, Walthardum et Goezium, legitur *ungent*, quod futurum hoc loco nihili esse quilibet perspicere potest. Equidem conjunctivi praesens e codice Cantabrigiensi recepi, quia hoc modo causa exprimi videtur boni ominis. De hujus unctionis usu conferre licet Lucretium (4, 1172), Plinium (28, 9, 37), Arnobium (3. p. 115), et Isidorum (etym. 9, 7, 12. p. 453 Arev.), qui sua, ut saepe, a Servio (ad Aen. 4, 458) habet (adde si tanti est, palaeogr. meam crit. III. §. 57). De limine sertis ornando noster supra (§. 1) egit.

Opigenam] Grotius *Sotigenam*, sed hac nota addita: «Lege *Opigenam*. Festus: «Opigenam Junonem matronae colebant, quod eam opem in partu laborantibus ferre credebant.» Nomen recte ponit, sed non verat veriloquium; dicta enim Opigena a matre Ope. In Arnobio quoque pro Ossipagina Opigena legendum; quanquam Meursius noster Ops, Opigena legat, quod vix probo. Videtur Vossianus codex, qui hanc lectionem, teste Arntzenio (misc. p. 210), habet, a Grotio jam inspectus fuisse:

quod ad nomen autem attinet, Ovidius (fast. 6, 285) etymon suppeditavit versu:

«Ex Ope Junonem memorant Cereremque creatas
Semine Saturni: tertia Vesta fuit.»

in bello] Britannicus quidem codex *inbecillo* exhibet; sed *inbecilli* profecto ista lectio est. Opigenam precantur, quia bello opes quaeruntur.

Populonam] Ita libri omnes praeter Reichenauensem, qui *Poplonam* exhibet. *Populoniam* alii scribunt (Macrob. Saturnal. 3, 11. Augustin. de civ. dei 6, 10. Arnob. 3. p. 118), sed eodem reddit, quia semper a *populo* erit quasi *popularis*, quod Martianum quoque voluisse addita vox *plebes* ostendit.

Curitim] Quamvis de hujus cognominis origine in prorsus diversas abeant sententias scriptores (Cuperi observ. 2, 2. p. 155), ex additis tamen a Martiano verbis «memorare debent bellantes» patet, ad illud etymon eum respexisse, quo a *curi*, hasta, *Curitis* deducitur (Festus p. 109 Dac. Plutarch. qu. Rom. 86 p. 285. Ovid. fast. 2, 477. Macrob. Sat. 1, 9. Müller in Etrusc. II. p. 45). Dionysio etiam Halicarnassensi (2. p. 114 Sylb.) ea *Κυρτία* audit; in lapidis denique titulo (Grut. 308, 1) hoc cognomen *Quiritis* scribitur.

Aëriam] MS. *Aeram*, forte Heram. «*Ἡραν* enim ἀπὸ τοῦ ἀέρος» derivant philosophi. Grot. — MS. *Aëram* offerunt, ut fortasse Heram legendum sit. Phurnutus: ἡ ἥρα, ἡ τις ἐστὶν ἀήρ. Grot. — Cave corrigas. Primum enim pauci tantum codices, nempe Grotianus ille et Vossianus (Arntz. misc. p. 210) *Aëram* habent; reliqui rectius *Aëriam*.

cupatam voco; da nosse poscenti, quid haec aëria latitudo, atque atomis perlucentes concurrentibus campi animantium gerant, quidve hic dicatur numinum subvolare. Non enim de humilitate aëris illius quaero, qui volucris permeatur, quem Olympi montis cacumen excedit, qui vix decem stadiorum altitudine sublimatur; sed elata disquiro, et jam fas puto quidquid
 150 *περὶ εὐδαιμονίας* lectitans intellexeram conspicari. Hic Juno conscendentis precibus non repugnans, eam secum in arces ducit aërias, atque exhinc multarum

Deinde ne Aera quidem legi potest Hera. Porro plures deae cognomen *Aëriae* gerant, ut Iris (Virgil. Aen. 9, 803), quia in aëre est; Minerva, quae proprie aër superior (Diodor. 1, 12). «Aër autem», Cicero (N. D. 2, 26) inquit, «inter mare et coelum Junonis nomine consecratur.» Sed vide quae superius (§. 67. 74) a me sunt observata. Sequentia quoque verba «ab aëris regno nuncupata» et paulo post «aëria latitudo» nullam admittunt dubitationem, quin *Aëriam* legendum sit, minime Aeram aut Heram. Denique optimus hujus loci interpres consulendus Tertullianus, qui (adv. Marcion. 1, 13) «Junonem» ait «explicatam esse aëream, secundum sonum Graeci vocabuli», nimirum «*Ἥρα*». Quibus omnibus perpensis satius duxi vulgatam retinere lectionem.

quid haec] In Guelferbytanis teste Cortio legitur *generant* pro *gerant*, sed praestat vulgata, quia mox etiam conjunctivus sequitur.

aëris illius] Pugnare inter se videntur veteres in determinandis aetheris et aëris finibus, quin poetae etiam minus accurate aetherem appellant, qui non nisi aër est (Virgil. georg. 1, 406. 409), et Eanius (ap. Varr. de L. L. 4, 37) Jovem *ἀέρα*, qui aether proprie est. Sed verum facile perapicient, qui duplicem utriusque conditionem spectaverint. Primum enim proximum terrae aërem separat noster a superiore, qui Junoni tribuitur (Cic. N. D. 2, 26.

Sallust. philos. 6. p. 255 Gal. Macrob. Somn. Sc. 1, 17; Saturn. 3, 4. Alber. philos. 11. p. 314 Munck.); deinde aether aëre superior Jovi assignatur (Cic. 1, 15 et 2, 26. Virg. georg. 2, 325. Macrob. l. c. Augustin. de civ. dei 4, 10); summus vero Minervae (v. not. ad §. 39).

volucris] Augustinus (de genesi contra Manich. Op. 1. p. 567): «Olympus mons excessit altitudine sua totum istum aërem humidum in quo aves volant.»

decem stadiorum] Ita et epigramma apud Plutarchum (in Paulo Aemil. p. 263):

Πλήρη μὲν δεκάδα σταδίων μίαν, ἀντάρ ἐπ' αὐτῇ

Πλέθρον τετραπέδω λειπόμενον μεγέθει.

et jam] Melius sic Basileensis codex, quam *at jam* apud Grotium aliosque.

περὶ εὐδαιμονίας] Lege: *περὶ δαιμόνων*. Grot. — Id Goezius in textum recepit, licet nullo in codice legatur, nec quidquam mutari opus sit. Philologia enim in coeli regiones ascendens et circumspiciens reminiscitur eorum, quae saepe *περὶ εὐδαιμονίας*, de felicitate vel beatitudine illis regionibus propria legerat.

arces aërias] Has Junoni Ovidius (met. 15, 859) tribuit. Macrobius (Saturnal. 1, 15) Junonem *aëris arbitram* esse docet.

diversitates edocet potestatum. Illi, inquit, quos ignitae substantiae flammantisque suspicimus, ab ipso aethere sphaeraeque superioris ambitu usque solarem circulum demeantes, ipsi dicuntur dii, et coelites alias perhibentur, causarumque latentium arcana componunt. Sunt enim puriores, nec admodum

illi inquit] Hoc loco et ad ea quae sequuntur, omnino Plutarchus (de orac. def. p. 415) comparandus, qui haec observat: «E Graecis Homerus videtur promiscue deorum ac geniorum nominibus uti, ut diis aliquando et daemonum nomen imposuerit. Hesiodus pure et distincte primus quatuor genera praedictorum ratione exposuit: primum deos, deinde genios, post heroes, denique homines; atque hinc distinctionis doctrinam instituit inter semideos et heroes.»

flammantisque] Flammantisque (in editis) parvus error, sed qui forte non advertenti sensum turbat. Lego cum *manuscripto* «flammantisque.» Grot. — Non igitur e conjectura Grotius hoc notaverat, sicut Arztenius (misc. p. 210) temere scribit; neque erat quod Vonekius (sp. crit. p. 82) conjiceret, reponendum esse id quod ante eum ita in codice scriptum jam monstratum erat! Sed quis finis esset laboris, si omnem criticorum socordiam notare vellemus! Ceterum codices tam Monacenses (B. C. D. E. G) *flammantisque* exhibent, quam Basileensis, Darmstattensis, et testibus Cortio et Arntzenio Guelferbytanus et Vossianus.

aethere] Darmstattensis «aetheris» non male, ita ut cum «ambitu» conjungendum sit, et respiciat ad «extimi ambitus murum», de quo infra (§. 202); recte tam vulgatam retinebimus, quum aether non tam formam et ambitum, quam materiam et elementum supremi circuli constituat (conf. Aristot. de coelo lib. 1 et 2).

usque solarem circulum] Eusebius (praep. evang. 4, 3, 5. p. 114) Graecorum theologiam exponens, diis assignat coelum cum aethere ad Lunam, locum

deinde circa Lunam aëremque daemonibus, illum denique, qui circa terram et subterraneus est, animabus (conf. Stob. in ecl. 1, 23, 1. p. 487. 1, 52, 41. p. 983. 1, 52, 61. p. 1077. 1083). E Romanis primus Varro apud Augustinum (civit. dei 7, 6) docuit mundam dividi in duas partes, coelum et terram: et coelum bifariam in aethera et aëra; terram vero in aquam et humum. E quibus summum esse aethera, secundum aëra, tertiam aquam, infimam terram. Quas omnes partes quatuor animarum esse plenas, in aethere et aëre immortalium, in aqua et terra mortalium: a summo autem circuitu coeli usque ad circulum Lunae aethereas animas esse astra ac stellas, easque coelestes deos non modo intelligi esse, sed etiam *videri*. Inter Lunae vero gyrum et nimborum ac ventorum cacumina aëreas esse animas, sed eas animo, non oculis videri, et vocari heroes et lares et genios. Haec Augustinus: quem si cum nostro comparaveris, videbis hunc subtilius etiam tam aëris, quam aetheris partes distinguere, et ad Aristotelis propius accedere sententiam. Quatuor enim statuit partes. Primam aetherem usque ad Solem (§. 150): secundam a Sole usque ad Lunam (§. 151): tertiam a Luna in terram portionem superiorem (§. 156): quartam denique a Luna in terram portionem inferiorem (§. 160).

demeantes] Praeter Martianum ejus etiam popularis (met. 6, p. 412. 10. p. 739 Oud.) hoc verbo usus est.

nec admodum] De hac re quid disputatum sit supra (§. 32) exposuimus.

151 eos mortalium curarum vota sollicitant, ἀπαθείςque perhibentur. Illic Jovem regnare certissimum est. At intra Solis meatum usque lunarem globum secundae beatitatis numina supparisque potentiae, per quae tamen vaticinia somniaque ac prodigia componuntur. Haec haruspicio exta fissiculant admo-

ἀπαθείς] Sensus est: deos ejusmodi curis, quibus homines crucientur, liberos esse. Ἀπαθείς enim expers est cupiditatum et ab omni animi perturbatione liber. Plato (Phileb. p. 33. Steph.) jam docuerat, absurdum esse si quis deos vel gaudere vel contristari credat. Quocum apprime convenit sagacissimus ille Epicureus (Lucret. 1, 57) versibus:

»Omnis enim per se divum natura necesse 'st
Immortali aevo summa cum pace fruatur,
Semota ab nostris rebus, sejunctaque longe;
Nam privata dolore omni, privata periclis,
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.»

(add. 2, 1092. 5, 83. 173. 6, 57). Ita et Socrates (ap. Xenoph. in memorab. 1, 6, 10) »nulla re indigere divinum esse« dixerat. Similiter Cicero ad Trebatium (epist. 7, 12), quem Epicureum factum miratur, scribit: »Quomodo autem tibi placebit, Jovem lapidem jurare, quum scias, Jovem iratum esse nemini posse?« Epicurum enim dixisse, alio loco (in Pison. 25) ait, »deos neque propitios cuiquam esse neque iratos«, sed »beatos potius, nec habere negotii quidquam, nec exhibere alteri« (de N. D. 1, 17). Adde Diog. Laert. (10, 77. p. 634 et 10, 139 p. 661 Meib.), Lactantium (de ira dei 4), Senecam (de benef. 4, 4), Horatium (sat. 1, 5. 101), Appulejum (de deo Socr. p. 124. 130. 132. Oud.)

intra Solis meatum] Quae de diis memorat, exposuit Lipsius Physiol. Stoic. lib. I. Diss. 18, ex quibus apparebit, codicem Vossianum male apud Capellam exhibere »infra Solis meatum.« ARNTZ. (misc. p. 211). — Infra pro intra codices Mona-

censes (C et G) Bongarsii, Hugii, Musei Britannici, Cantabrigiensis et Guelferbytanus habent.

beatitatis] Beatitudinis Hugianus, Dresdensis et Monacenses (B. C. E. G): sed utroque Cicero utitur.

supparis] Id est inferioris vel minoris. VULCAN. — Explicandum potius »prope paris.« Hoc enim sensu non Appulejus tantum (met. 6. p. 427 Oud.) sed Cicero etiam (Brut. 7) hac voce usus est.

potentiae] Darmstattensis codex substantiae.

vaticinia] Post Platonem, qui (in symp. p. 202; Epinom. p. 985 Steph.) generaliter agit de daemonum interpretandi munere, Diogenes Laertius (8, 32. p. 514 Meib.) e Pythagoreis docet »totum aërem plenum esse animarum, easque et daemones et heroes existimari; ab his hominibus immitti somnia signaque tam morbi quam bonae validudinis. — Ad eos etiam referri lustrationes vel expiationes, divinationem omnis generis, vaticinia et cetera hujus generis.« De provinciis singulorum daemonum in eis producendis vide Appulejum (de deo Socratis p. 134 Oud.).

haec aruspicio] Vide quae supra de fissiculatione dixi, et confer hunc locum cum eo qui est in libro Apuleji de deo Socratis, ubi pleraque eadem reperias. GNOT. — Goezius nonnulla ex Appuleji loco (Op. II. p. 132 sequ. Oud.) inseruit, de quo pluribus olim (in palaeogr. mea III. §. 92 sequ.) disputavi. Sed potius ad fontem, unde sua Appulejus hausit, accedere interpretes debebant. Nobilissimus enim Platonis (conviv. p. 202 Steph.) locus est, ubi docet »omnem daemonum naturam esse mediam inter mortales deosque. In medio consti-

mentia quaedam vocesque transmittunt, auguratisque loquuntur ominibus. Plerumque enim quaerentes admonent, vel sideris cursu, vel fulminis jaculo, vel ostentaria novitate. Sed quoniam unicuique superiorum deorum singuli 152 quique deserviunt, ex illorum arbitrio istorumque comitatu et generalis omnium praesul, et specialis singulis mortalibus Genius admovetur, quem

tuta hac totum compleri connectique. Per hanc *vaticinium* omne procedere, sacerdotumque diligentiam circa sacrificia expiationesque et incantationes et *divinationem* omnem atque magicam. Huic loco adde alium (in *Epinom.* p. 984 Steph.) quo *daemones* ait *in media regione aëris, interpretationis gratia, esse collocatos* et paulo post (p. 985): *»Dii summi et daemones, inquit, sibi invicem interpretes sunt; medii enim, qui animati sunt, tum ad terram, tum ad coelum levi motu feruntur; ut omittam quae hoc etiam loco de somniis et vaticiniis repetit. Plura infra (ad §. 154).*

fulminis] Sed Jovem ipsum hoc pacto omnia misisse fingunt non solum poëtae, ut Ovidius (*fast.* 3, 369):

»Ter tonuit sine nube deus, tria fulgura misit; sed philosophi etiam (Sen. nat. quaest. 2, 52. p. 711 sequ. Lips.) fulmina futura portendere statuerunt, quos jure ridet Seneca (2, 41. p. 714 sequ.).

ostentaria] Recte; non *»ostentatoria*, ut quidam correxerunt: de ostentis enim sermo. Adjectivum illud usurpat et Macrobius (*Sat.* 2, 16; 3, 7) pro *»ostenti vim habente, vel docente.* Ad totum locum conferenda haec Ciceronis (*N. D.* 2, 3) verba sunt: *»Praedictiones vero et praesensiones rerum futurarum quid aliud declarant, nisi hominibus ea quae sint, ostendi, monstrari, portendi, praedici? ex quo illa ostenta, monstra, portenta, prodigia.*

novitate] Ansam iterum Cicero praebuit, qui (*div.* 2, 22) de iisdem ostentis: *»causarum enim*

ignorantia in re nova mirationem facit. Cornelius Fronto (*II. p. 468 Maj.*): *»In ostento raritas admirationem facit.* Appulejus (de deo Socrat. p. 129 Oud.): *»Raritas conciliat ipsa rebus admirationem.*

generalis] Quum vario sensu vox Genius accipi possit (Vives ad Augustin. de civ. dei. 7, 13); haud equidem determinare ausim, quis generalis ille sit. Poterit tamen credi is, quem Augustinus (7, 16) partem universi dixit (conf. supra §. 49). Poterit et Fortuna intelligi, quam qui caecam et arbitrariam esse negarunt, *δαίμονα*, Genium, appellarunt. Jamblichus (ap. Stob. in eclog. p. 402): *»Fortuna, quam mox Deum vocamus, mox Daemonem. Si enim altior rerum ordo causa eventuum, Deus a nobis vocatur (quemadmodum Martianus §. 150 »causarum latentium arcana); si naturales causae, Daemon.*

singulis mortalibus] Ejusmodi Genii ab Hesiodo (op. 250) numerantur ter decies mille:

*Τρεῖς γὰρ μύριοι εἶδεν ἐπὶ χθονὶ ποικυλο-
τειροῖ
Ἀθάνατοι Ζηνὸς φύλακες θνητῶν ἀνθρώ-
πων.*

Quibuscum confer ejusdem poëtae superiores versus (121), Platonemque (in *Tim.* p. 40 Steph. in *Theag.* p. 128. de *R. P.* 5. p. 468), Menandrum (in *Stob. eclog.* 1, 6, 4. p. 168 Heer.) et Sextum Empiricum (9, 86. p. 571 Fabr.). E Romanis Varro (ap. Augustin. 7, 13) Genium dicit esse *»unius cujusque animum rationalem* quibus ad Socratis

etiam Praestitem, quod praesit gerundis omnibus, vocaverunt. Nam et populi Genio, quum generalis poscitur, supplicatur, et unusquisque gubernatori proprio dependit obsequium. Ideoque Genius dicitur, quoniam quum quis hominum genitus fuerit, mox eidem copulatur. Hic tutelator fidissimusque germanus
 153 animos omnium mentesque custodit. Et quoniam cogitationum arcana superae

Genium respexisse videtur. Ulterius deinde philosophando progressus est Seneca (de quo v. not. ad §. 153). Locum inter Lunam terramque interjectum Plutarchus etiam (de orac. defect. p. 416) Geniis assignat: quos plures esse quam homines Plinius (2, 7) refert.

Praestitem] Praestes, *προβάτης, πρόμαχος*. Sic Saxo Lib. 8 Plutonem Orci praestitem nominat, id est praesidem. Ita Lares praestites dicti, quod aedibus praestarent. STEPHAN. (ad SAXON. p. 34 f.) — Inde Jupiter prae omnibus *Praestitis* cognomen invenit (Capitolin. in Max. et Balb. 5), et in lapidum etiam titulis (Grut. 22, 1. 1065, 2) illo nomine honoratur (v. et infra §. 164 Manium praestites).

gerundis omnibus] E Festo, qui (p. 161 Dac.): «Genium appellabant deum, qui vim obtineret rerum omnium gerendarum.» Licet dubium videri possit, num vera Festi verba nunc legantur. Quid enim illa cum *Genio* commune habent? Verior videtur scriptio Varronis (ap. Augustin. de civ. dei 7, 15): Genius deus, «qui praepositus est ac vim habet omnium rerum *gignendarum*.» Atque ita Isidorus (8, 11, 88. p. 391 Arev.) etiam legit.

populi Genio] Romani populi hic Genius celebratur non modo in numis (Montf. ant. expl. I. p. 318. Spanh. num. I. p. 147. Rasche II. 1. p. 1364) et inscriptionibus (Grut. 8, 3. 1006, 5); sed etiam templi, ubi colebatur, mentionem faciunt scriptores (Dio Cass. 47, 2. p. 492. 50, 8. p. 609 Reim.). Idem esse videtur, qui alias *Genius publicus* appel-

latur (Ammian. Marc. 20, 5. p. 267. 22, 11. p. 353. 23, 1. p. 381. 26, 2. p. 451 Gron. Camden in praelect. academicis p. 180).

supplicatur] Ita pro *supplicant* in editis Reichenauensis, Basileensis, Darmstattensis, Cantabrigiensis, Britannicus, Bongarsiique codex.

gubernatori] Afferit Montfauconius (antiqu. I. p. 318) inscriptiones Genio *gubernatori*, et Genio *patrono* dicatas. Regimen modo flagro, modo gubernaculo significari alio monstravi loco (palaeogr. crit. I. §. 695—697).

genitus] In hoc vocis etymo a *gignendo* ductae plerique conveniunt (Fest. v. Genium p. 161 Dac. Censorin. de die nat. 3. Appulejus de deo Socrat. p. 151 Oud. Isidor. etym. 8, 11, 88. p. 391 Arev. Conf. Müller. Etrusc. II. p. 89 n. 24).

omnium] Legendum fortassis *hominum pro omnium*. Nam de Geniis sermo est. Susius (in Gurlitt, anim. 4. p. 9). — Profecto non opus correctione erat, siquidem Susius facile supplere poterat *hominum*. Sed melius etiam Martianus scripsit *omnium*, quia non hominibus tantum, sed diis etiam sui erant Genii (§. 55. 92), quin et rebus (Porphy. de abstin. 2, 38. p. 172 Rhoer.).

cogitationum] Seneca (epist. 41. Op. p. 455 Lips.) quam nostri theologi *conscientiam* dicunt, intelligit scribens: «Sacer intra nos spiritus sedet malorum honorumque nostrorum observator et custos.» Plautus (Rud. proleg.) Areturum finxit hominum facta, mores, pietatem, et fidem pariter ac perjuriam Jovi denuntiantem. Lucianus (Necyom. 11. T. III.

annuntiat potestati, etiam Angelus poterit nuncupari. Hos omnes Graeci *δαίμονας* dicunt, ἀπὸ τοῦ δαίμονας εἶναι: Latini Medioximos vocitarunt. Qui quidem omnes minus lucidae splendentisque naturae quam illi coelestes, sicut conspicis, approbantur. Nec tamen ita sunt corpulenti, ut hominum capiantur obtutu. Hic ergo Lares, hic post membrorum nexum degunt animae puriores, quae

154

155

p. 15 Bip.) ipsas corporum umbras apud inferos accusare homines refert, quippe quae, utpote eorum semper comites, omni fide dignae sint. Pindari nempe (Ol. 2, 107) vel Platonem (Phaed. p. 107. Phaedr. p. 249 Steph.) ante oculos habuit, ejus verba pluribus ita circumscripsit Appulejus (de deo Soer. p. 155 Oud.): «Plato autumat singulis hominibus in vita agenda testes et custodes singulos additos, qui nemini conspicui semper adsint arbitri omnium non modo actorum, sed etiam cogitatorum. At ubi vita edita remeandum sit, eundem illum, qui nobis praeditus fuerit, raptare illico et trahere ad judicem atque illic in causa dicenda assistere: si qua commentatiur redarguere; si qua vera dicat, asseverare: prorsus illius testimonio ferri sententiam.»

Angelus] Cave credas hoc nomine, quo nuntius significatur, non nisi Christianos scriptores usos esse. Usus est e Romanis jam Labeo, e Graecis Aristides (or. εἰς Ἀθηνᾶν) et, si fabula vera, Apollo ipse in responso (ap. Lactant. 1, 7). Porphyrius quoque (de abstin. 2, 38. p. 173 Rhoer. Isagog. ad Aristotelem 3) huc referri potest, διαγγέλλοντας inter deos et homines memorans. Sed eadem, quae Martianus, ante eum jam Plutarchus (de orac. def. p. 417) scripserat. Pariter Philo Judaeus (de somniis Op. p. 586): «Sunt quaedam purissimae optimaeque, quae altius diviniusque sapiunt, aspernatae terrestria, ministrac omnipotentis, tanquam magni regis aures et oculi videntes audientesque omnia. Has Genios philosophi, Ange-

los sacrae literae vocant (ὁ δὲ ἱερὸς λόγος ἀγγέλλουσι εἰώθε καλεῖν) nomine aptissimo: sunt enim internuntiae, patris mandata perferentes ad filios et ad illum vicissim preces filiorum. Confer Homeri hymnum in Mercurium (569), et Orphicum (27, 1), Max. Tyrium (14, 8. T. I. p. 266 Reisk.), Origenem (c. Cels.), Plinium Secundum (paneg. 32, 3. p. 657 Cellar.), ac si lubet quae alibi (in palaeogr. crit. III. §. 92. 93) de illis nuntiis exposui.

ἀπὸ τοῦ] Vulgaris haec etymologia est (Plato in Cratyl. p. 398 Steph. Isidor. etym. 8, 11, 15. p. 378 Arev.) a qua differt illa Lennepii (in etym.).

Medioximos] Quasi medios proximos inter deos et homines discurrentes. VULCAN. — Appulejus (dogm. Plat. p. 204 Oud.) «esse medioximos» ait, «qui sui ratione et loco et potestate diis summis sint minores, hominum natura majores.»

conspicis] Pro *conspicitis* in editis non Grotianus tantum codex, sed Reichenauensis, etiam Basiliensis, et Darmstattensis habent.

obtutu] Plato (Epinom. p. 984 f. Steph.) daemones ait, quamvis prope nos sint, conspici tamen non posse.

Lares] Manes intelligit illos, quos infra (§. 162), si vitae prioris adjuti fuerint honestate, dicit in Lares domorum urbiumque verti.

post membrorum nexum] Intellige: solutum, sive: «post animas a membrorum nexu solutas.» Non poenitebit contulisse haec Graeca Maximi Tyrii (15, 6. T. I. p. 278 Reisk.): «ἐπειδὴν δὲ ἀπο-

plerumque, si meritorum excellentia subvehantur, etiam circum Solis ac
 156 flammantia septa transsiliunt. Dehinc a lunari circulo usque in terram, quid-

κάμη τὰ νεῦρα ταυτί, καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ τὰ ἄλλα τὰ ὠβπερὶ καλώδια, ἐξ ὧν τίως προβάριμτο τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα, τὸ μὲν ἐφ' ἑαυτῆς ἐκνηξαμένη συνέχει τε αὐτὴν καὶ ἴδονται.»

degunt] Operae pretium erit hic e Dionysio Halicarnassensi (8. p. 522 Sylb.) matris ad Marcium filium haec inserere verba: «Si quis locus est, qui humanas animas a corpore solutas recipiat, meam non subterraneus caliginosusque capiet — nec campi, quos Lethaeos nominant; sed sublimis et purus aether, in quo ajunt diis genitos fortunatam et beatam vitam degere.» (Confer ap. Diog. Laert. 3, 44 p. 189 Meib. epigr. in Platonem et nostrum infra §. 211). Sed ipsi Aristoteli visum esse (ap. Cic. divin. 1, 25) legimus, animum, quum e corpore egrediatur, domum revertere. Ac Cicero (div. 1, 30) etiam «vigere et vivere animum post mortem, quum corpore excesserit» docet; et (Tusc. 1, 11) «posse animos, quum e corporibus excesserint, in coelum quasi in domicilium suum pervenire.» Alium Ciceronis (de consolatione) locum Lactantius (3, 19) affert, ubi ille «castos animos» ait «levi quodam et facili lapsu ad deos, id est, ad naturam sibi similem, pervolare.» Conferendus praeterea nobilissimus Ciceronis (de amic. 4) locus, cui adde Senecam, qui (ep. 79. p. 535 Lips.) animo gratulatur, «quum emissus his tenebris et redditus coelo suo fuerit, quum receperit locum quem occupavit sorte nascendi. Sursum vocant illum initia sua.» Unde etiam (ep. 86. p. 555) Scipionis Africani «animum in coelum, ex quo erat, rediisse» persuasum habebat, et pluribus locis (ep. 92 et 120; consol. ad Helv. c. 6.) praecepta eadem repetit,

quae ei cum Platoniorum τῇ εἰς τὰ σώματα καθόδω et ἀνόδω communia erant. E poetis conferendus imprimis Virgilius (georg. 1, 226).

quae plerumque] Successive enim dignitatis gradibus animas ascendere docebant veteres. Sextus Empiricus (9, 1 adv. phys. 71 sequ. p. 568 Fabric.) «animas, inquit, ne suspicari quidem licet quod deorsum ferantur. Nam quum sint subtiles, et non minus igneae, quam aërae, sua levitate magis feruntur in loca superiora. — Quum itaque extra Solis tabernaculum positae fuerint, habitant locum qui est sub Luna, et hinc propter puritatem aëris accipiunt majus tempus ad permanendum: et utuntur alimento convenienti, nempe exhalatione ex terra ut cetera astra; nec habent in iis locis quod eas sit dissoluturum. Si ergo permanent animae, fiunt ejusdem naturae cum daemonibus.» Haud aliter Julius Firmicus (mathes. 1, 5 p. 7 ed. 1533) scribit: «Quis dubitat quod per stellas terrenis corporibus divinus ille animus necessitate cujusdam legis infunditur, cui *descensus* per orbem Solis tribuitur; per orbem enim Lunae *praeparatur ascensus*.» Pariter Manes et Manichaei animas primum in Luna per aquam, deinde in Sole per ignem purgari docebant (Mosh. hist. Chr. ante Const. sec. 3. §. 49 not. 3. p. 862. ibique Augustin. haer. c. 46).

a lunari circulo] Plutarchus (de fac. in Luna p. 943): «Omnis anima, ubi primum e corpore exiit, fati lege ad tempus vagatur ea in regione quae terram et Lunam interjacet.» Macrobius (somm. Scip. 1, 11): «Immutabilem quidem partem a sphaera, quae aplanas dicitur, usque ad globi lunaris exordium; mutabilem vero a Luna ad terras usque dixerunt: et vivere animas dum in immutabili parte

quid interpatet, interstitii proprii partitione discernitur, et ab orbe lunari interfusa medietas disparatur. Sed superior portio ejus sicut conspicis claudit quos *ἡμιθέους* dicunt, quosque Latine Semones aut Semideos convenit memorare. Hi animas coelestes gerunt sacrasque mentes, atque sub humana effigie in totius mundi commoda procreantur. (His animus datus ex sempiternis ignibus, quae sidera stellasque vocamus). Qui quidem plerumque sui miraculo 157

consistant; mori autem quum ad partem ceciderint permutationis capacem: atque ideo inter Lunam terrasque locum mortis et inferorum vocari, ipsamque Lunam vitae esse mortisque confinium et animas inde in terram fluentes mori, inde ad supera meantes in vitam reverti, non immerito existimatum est. A Luna enim deorsum natura incipit caducorum. (Conf. palaeogr. crit. IV. §. 739 et Ocellum Lucanum de univ. natura p. 516. 529 Gal.) Paulo aliter illud circa Lunam spatium e Chaldaeorum placitis dispertit Psellus (ad Chald. orac. ap. Gallaeum in app. p. 91): «animam curriculo vitae humanae finito ad regionem, quae supra Lunam est, redire, eique sorte assignari locum undique luminosum. Nam qui subter Lunam locus, eum undique tenebricosum esse: lunarem vero alternatim lucidum et obscurum. — Graecorum contra doctrinam animam facere interitus nesciam eamque usque ad elementa sub Luna sita extollere.»

Semideos] Vide de iis Ovidium (met. 1, 192. 14, 873; her. 4, 49; in lb. 80), Statium (Theb. 3, 518. 5, 373. 6, 111. 9, 376. Ach. 1, 71. 2, 363), Rutilium (1, 365), Faliscum (cynege. 63), Servium (ad Aen. 1, 196), Ausonium (Id. 11, 21). Pro *ἡμιθέους* infra (§. 160) Latinis literis hemitheos scripsit regionemque aliam indicavit, in qua versentur. Confer Hesiodum (op. 159), Diodorum (4, 85) et Lycophronem (511). Inprimis autem hi Lucani (9, 6) versus memorandi:

•Quodque patet terras inter Lunaeque meatus

Semidei Manes habitant, quos ignea virtus

Innocuos vita patientes aetheris imi

Fecit et aeternos animam collegit in orbes.»

De Semonibus locus classicus est apud Fulgentium (in serm. ant. p. 172 Munck.).

mundi commoda] Apud Aegyptios Strabo (1. p. 24 Casaub.) tradit divinis honoribus cultos esse eos, qui aliquid utile excogitassent, et (17. p. 822) ab Aethiopicibus deum haberi eum qui benefecerit. E Graecis Persaeus, Zenonis auditor, eos esse dixit habitos deos, a quibus *magna utilitas* ad vitae cultum esset inventa (Cic. N. D. 1, 15 et 42). Ex hominibus enim deos factos, unde Dionysius Halicarnassensis (7. p. 478 Sylb.) et Plutarchus (in plac. philos. 1, 6. p. 880) «semideorum» ajunt «animas, relictis corporibus, in coelos ascendisse — Herculis, Aesculapii, Castorum, Helenae, Panos et aliorum innumerorum.» Quibus mox plures addit noster (§. 157 sequ.). Vide supra (§. 62) et (§. 94) Jovis quoque hac de re decretum.

his animus] Quae uncis inclusa sunt, Cicero ni (ap. Macrobr. in somn. Scip. 1, 14) debentur, neque reperiuntur in codicibus Basileensi, Darmstatteni, et Dresdensi. Intrusa ea esse e glossa aliqua eo magis videntur, quo certius male se haberent commata sese excipientia «hi animas» et «his animus.» Ceterum nota est differentia inter animum et animam. Ille est quo sapimus, haec qua vivimus, ut ait Nonius (de differ. verb. p. 426 Mercer.).

miraculo] Exemplis, quae in medium profert, ad-

fidem fecere coelestium, ut in ortu Herculis geminatae noctis obsequium serpentesque idem parvus oblidens vim numinis approbavit; Tages sulcis

dere poterat illud Romuli (Dion. Halicarn. 2. p. 119 Sylb.). Alios etiam, qui cum prodigiis nati, recenserat Apollinaris Sidonius (carm. 2, 103 sequ. p. 292 Sirm.).

fidem fecere] Et statim subjungit Herculis exemplum, ita ut verba illa habuisse videatur a Claudio (seu quis alius sit poeta) qui laudes Herculis canens hunc sic alloquitur (15. p. 396 Bip.): «Fecisti de patre fidem.»

geminatae noctis] Seneca: «Rosidae noctis geminavit horas» de eadem Herculis genitura. Grot. — Graeci quidem scriptores triplicatam fuisse noctem scribunt (Diodor. 4, 9. Apollodor. 2, 4, 8. Lucian. dial. deor. p. 32 Bip. Euseb. praep. cv. 2, 2, p. 54. Orph. Argon. 118), unde *τριβέρον λέοντος* nomine insignitur a Lycophrone (35) et *ἀλεξικακος τριβέληνος* appellatur a Pallada (anth. Gr. 1, 38, 9, 3. p. 168 Bosch.): sed Romanorum plerique geminatae meminerunt noctis (Propert. 2, 48, 25). Et quamquam verbum *geminare* etiam *multiplicare* significare poterit, id quod e voce *tergeminus* sive *trigeminus* patet, sintque praeterea qui numerum non definiant (Plant. Amph. prol. 113. 116; adde tamen 158. Senec. Agam. 816. Ovid. Heroid. 9, 9); aliis tamen locis, ut illo a Grotio laudato (Sen. Agam. 805) numerum expresserunt, ut Ovidius (amor. 1, 13. 45):

«*Ipsa deum genitor, ne te tam saepe videret,*

«*Commisit notes in sua vota duas*»

(conf. Senec. de brev. vit. 16. p. 228 Lips. Hieronym. alios). Servius contra (ad Aen. 8, 103) cum Graecis facit: atque Arnobius (4. p. 145) et Clemens (protrept. p. 20) tribus non contenti vel novem fingunt.

Tages] Cicero: «Tages quidam dicitur in agro

Tarquiniensi, quum terra agraretur, et sulcus altius esset impressus, exstitisse repente et eum affatus esse qui arabat. Is autem Tages, ut in libris est Etruscorum, puerili specie dicitur visus, sed senili fuisse prudentia. Ejus aspectu quum obstupisset bubalcus, clamoremque majorem cum admiratione edidisset, concursum esse factum, totamque brevi tempore Etruriam convenisse: tum illam plura locutum multis audientibus, qui omnia ejus verba exceperint literisque mandaverint. Omnem autem orationem fuisse eam, qua Haruspicinae disciplina contineretur.» Ovidius:

«*Haud aliter stupuit, quam quum Tyrrhenus arator*

Fatalem glebam motis aspexit in arvis
Sponte sua primum nulloque agitante moveri,
Sumere mox hominis terraeque amittere formam,

Oraque venturis aperire recentia fatis.

Indigenae dixere Tagem: qui primus Etruscam
Edocuit gentem casus aperire futuros.

Citat Planciades libros ejus Haruspicinae nomine inscriptos. Sed et Servius. Quoniam autem vocem *synnum* hic mendosam esse, et ex grammatica huc translata, idque manifestis MS. libri indicis liquet, ex locis hic laudatis lubens legerim: et *ritum* statim genti, *haruspicinamque* monstravit, vel si *ma- vis haruspiciumque*. Et sane alterutrum fuerit, quod vel ex intervallo, quod in MS. est, verum esse colligo. Grot. — Lacunam in MS. suo testatur fuisse Grotius. Nos priscum codicem possidemus qui ab hac scriptura nec unguem latum recedit. Quid vero illud *synnum* sit doceri cupimus. Legendum arbitror *ritum* statim genti *inspicinamque* monstravit. *Inspicium* solemnitas in sacri-

emicuit et ritum statim gentis. *sypnum*que monstravit; Ammon apparuit cum cornibus arietinis et vestimento lanitio, ac sitientibus undam fontis exhibuit.

ficiis vox. Tertullianus lib. I. in Marcionem: »Divum posse videri Extorum *inspiciis*, resque expectare futuras.« BARTH. (in advers. p. 1235) — Vid. de Tagete Cicero de divin. 2, 23 et Ovid. metamorph. I. XV. 555 (l. 555). Servius ad Aen. VIII, 398 et Scholiastes Statii ad III. Theb. 516 (?) Tagetem inter scriptores artis aruspinae numerant, cum quibus etiam plane consentiunt Fulgentius et Isidorus. Gozz.— Addere poterat Festum (p. 557 Dac.), Ammianum (21 pr. p. 193 Lind.), Censorinum (de die natal. 4 f.), Statium (silv. 5, 2, 1), Lucanum (1, 637), Columellam (10, 345), aliosque. Sed magis solliciti sumus de vocis *sypnum* interpretatione. Glossa quidem esse dicit »opidum Hispaniae, quod infra dicatur Sippone«, sed facile perspicitur scholiastem prorsus nihil hic intellexisse multumque sudasse, ut istam saltem daret interpretationem. Variantes igitur in codicibus lectiones perlustravi. Sed in Monacensibus nihil reperi, nisi quod in nonnullis I, in pluribus Y in voce illa erat. Neque ex Anglicis aliquid accepi memoratu dignum. In Dresdensi quidem substituitur *supplicium*; sed e iudicium numero Tagetem fuisse nemo audierit. Quod autem in Guelferbythano Gortius pro *sypnum*que legit *exitum*que, initio quidem mihi arrisit, comparatis nimirum huius Censorini (17, 6) verbis: »Quare in Tuscis historiis, quae octavo eorum seculo scripta sunt, ut Varro testatur, et quot numero secula ei genti data sint et transactorum singula quanta fuerint, quibusve ostentis eorum *exitus* designati sint, continetur.« Verum tamen neque in hac acquievi explicatione. Postquam enim videram eandem vocem *sypnum*, iisdemque literis scriptam infra (§. 254) a nostro repeti, statim mihi persuasi, hanc unice veram esse

lectionem, neque culpandum Martianum de ea in antiquissimis ritibus recensendis adhibita, sed nosmet ipsos in illius vocis ignoratione reprehendendos esse. Docuerat enim jam Gellius (13, 9. p. 148 Conr.) »Romanos pro Graeco *ύπνος* primum dixisse *sypnus*, e quo sensim enatum *somnus*.« Liqueat igitur vaticinia per somnia, de quibus noster paulo ante (§. 151) egerat, intelligenda esse, additumque verbum *monstravit* eminentiori sensu explicandum, ut significet *demonstravit*. Müllerum quoque (Etrusc. II. p. 25 n. 16) persuasum habeo, si alterum Martiani locum et Gellium inspexisset, non *haruspicium* substitutarum fuisse.

Ammon] Duas hic fabulas de Jove tangit, quarum una ab Herodoto lib. II. refertur, quae narrat Jovem Herculi apparuisse in pelle arietina: altera notior, qua refertur Hammonem sitientem Liberum, quum exercitum per Africam duceret, ad fontem deduxisse. GAOT. — Vide Herodotum (4, 181), Pausaniam (8, 32, 1), Macrobium (Sat. 1, 21), et Staverenum (ad mythograph. pag. 953. 957. 960). Frequens ejus cognomen »*corniger* Ammon« (Lucanus 3, 292. Silius 3, 10. 14, 572. Claudian. 4 Cons. Honor. 143. Ovid. met. 5, 17. 15, 309) ejusque etiam cornibus picta imago (Pal. crit. IV. §. 600).

vestimento lanitio] Linitium scribendum arbitramur. Ammonis enim mysteria non lanam, sed linitum vestitui quaerebant. Silius Italicus libro III. Punicorum (v. 24):

— — — *velantur corpora lino.*

BARTH. (advers. p. 1235). — Sed errat vir doctus: primum enim non de Ammonis sacerdotibus illie sermo est, sed de Herculis Gaditani, quod Drakenborch (ad Sil. Italic. p. 125) jam animadvertit:

158 Quid loquar eos, qui primi mortalibus usum rerum majoraque commoda praestiterunt? ut vitem Dionysius apud Thebas, Osiris apud Aegyptios haustum vini usumque comperiens; frumentum Isis in Aegypto, Triptolemus

deinde, etiam si (ex Herodoti 2, 84 loco) demus non nisi lineis vestimentis in mysteriis Ammonis locum fuisse, satis tamen notus est latior vocis *lanae* usus, adeo ut serica etiam lanitia dicantur (Plin. 6, 17, 20), omnisque nendi texendique ars hoc vocabulo contineatur; postremo non de vestitu in mysteriis, sed de *pelle arietina* noster loquitur, qua tectus Ammon apparuerit. Profecto igitur non erat, quod inusitatum verbum *linitium* criticus ille Martiano obtruderet. Quod reliquum est, Curtius quidem in Guelferbytano legit *vestimentum* pro *vestimento* et sic etiam in Darmstattensi legitur; sed vulgaris praeferenda lectio est.

qui primi] Lactantius (1, 18): «Artes quoque suis inventoribus immortalitatem peperisse dicuntur, ut Aesculapio medicina, Vulcano fabrica.» Adde Oppianum (in piscat. 2, 15 sequ.) et Lucretium (5. 13):

«Confer enim divina aliorum antiqua reperta,
Namque Ceres fertur fruges, Liberque liquoris
Vitigeni laticem mortalibus instituisse.»

Dionysius] Pro Dionysus, solemnii errore! MÜNCK. (ad Fulgent. p. 90 a). — Nihil mutò. Arnobius (5. p. 176) Bacchum appellat «Nysium et Semeleium Liberum.» Ipse Cicero (pro Flacco 25), si plurimorum eodicum lectionem spectaveris, nomina «Eviūm, Nysium, Bacchum, Liberum» jungit. Et profecto qui vulgatum illud nominis etymon probant, ut sit a *Jove* et *Nysa* compositum (Diodor. 4, 2; ali), non possunt *Dionysum* scribere. A *Nysa* enim gentile est *Nysium*, possessivum *Nysetius* sive *Nysaeus* (Steph. Byz. p. 500), nunquam *Nysus*. Sed qui sola consuetudine ducti rationes

non exquirunt, illico clamant et errorem se reperisse gaudent. Nomen equidem Dionysum, ut magis usitatum, scribo; sed eos etiam defendo, qui Dionysium praefereunt.

Osiris] Eundem enim hunc fuisse quem Graeci Romanique Dionysum et Bacchum appellarint, multis jam demonstravi (in Pal. crit. III. §. 465. IV. §. 641. 643. 646. Add. Auson. epigr. 29. et 30). Sed ipsi etiam Osiridi hederæ inventionem tribuerunt scriptores tam Graeci (Diodor. 1, 17) quam Latini (Tibull. 1, 7, 33). Heyne (ad Apollodor. 3, 5. p. 571) de Dionysio: «primam notionem», inquit, «ei fuisse symbolicam et ex oriente profectam nemo dubitet; satis quoque constat naturam ejus vim generandi ab initio fuisse declaratam notione in personam seu deum conversa.»

frumentum Isis] Isis Aegyptios terram colere docuit (Diodor. 1. 14. Isidor. etym. 8, 11, 84), unde cum Cerere confusa in Aegypto est (Apollodor. 2, 1, 3).

Triptolemus] Si plura de eo cupis, confer Diodorum (1, 18), Pausaniam (1, 14, 1 — 3. 1, 38, 6. 7, 18, 2. 8, 4, 1), Apollodorum (1, 5, 2), Anthologiam Graecam (2, 47, 24 de Bosch), Strabonem (16. p. 750 Casaub.), Ovidium (fast. 4, 550; met. 5, 646. 653; trist. 3, 8, 1; c. Ponto 4, 2, 10), Arnobium (1. p. 24. 3. p. 103. 5. p. 174), Hyginum (astron. 2, 14. p. 380; fab. 147. p. 216. f. 277. p. 336. Münck.), Fulgentium (myth. 1. p. 10 Münck.), Servium (ad georg. 1, 19. 163; Aen. 1, 323). Pictus etiam in gemmis comparet (Winckelman. catal. p. 70. not. 239. sequ. Rasp. 1888 sequ.).

apud Atticos docuere. Eademque Isis lini usum sementemque monstravit. Comminuendae frugis farrisque fragmenta Pilumno assignat Italia. Ascribit Asclepio Graecia medicinam. Alii quoque hujus generis homines in divinandi 159
usum et praescientiam procreati, ut Carinentis in Arcadia ab effuso per vaticinia carmine memorata; Sibylla vel Erythrea, quaeque Cumaea est, vel

lini usum] Hinc Isis linigera et Isiaci linigeri. Juvenalis:

•Qui grege linigero circumdatur et grege calvo,
GROG. — Aegyptii vero etiam laneae vestis inventionem Isidi tribuerunt, utpote quae Mercurio docente prima lanam nere, et vestem ex ea texere invenerit. Gozz. — Nili regis filiam et textrinae artis magistram. Julius Firmicus (de error. prof. relig.) Isidem appellat; quod praeterea Goezium docet, me latuisse ingenue fateor; quae enim de ea comperta habebam omnia pridem (in palaeogr. crit. IV. §. 593) exposui.

Pilumno] Vide de hoc deo Varronem (ap. Non. Marcell. 12. n. 36. p. 528 Merc.), Virgilium (Aen. 10, 76. 619), Minucium Felicem (25, 8), Servium (ad Aen. 9, 4 et 10, 76), Augustinum (de civ. dei 6, 9) et Gruterum (in inscr. 96, 4).

assignat] Ita pro Grotiano *signat* habent membranae Leidenses (Munck. ad Fulgent. p. 44) et codex Vossianus (Arntz. misc. p. 211), quamvis non sine exemplo ille verbi *signare* usus sit.

Carmentis] Evandri mater Nicostrata, alio nomine Carmenta vocabatur, aliis tamen *Carmentis*. Ovidius:

•Jamque ratem doctae monitu Carmentis in am-
nem

Egerat. — — —

Idem:

•Carmentis portae dextro est via proxima Jano.
Et forte rectius, si etymologicis credimus, qui inde dictam ajunt, quod careret mente: erat enim fati-

dica. GROG. — Nominis etymon prodidit Ovidius (fast. 1, 467):

•Ipsa monc, quae nomen habes a carmine ductum.

Quod et Graecorum nonnulli (Dionys. Halic. 1. p. 24 Sylb. Plutarch. in Romul. p. 31; quaest. Rom. 53. p. 278) comprobant. Strabo (5. p. 250 f. Casaub.) simpliciter *Καρμέντιν* eam appellat. Aedem habuit in regione octava (cf. Victor. urb. reg. 8).

Sibylla] De nominis etymo Varro (apud Lactant. 1. 6) ita statuit, «βιοῦς deos, non θεοῦς, et consilium non βουλήν sed βυλήν appellari Aeolico genere sermonis; itaque Sibyllam dictam esse quasi θεοβούλην.» Alia attulerunt Salmasius (ad Solin. p. 80 ed. a. 1629), Fabricius (in bibl. Gr. I, p. 171—174; edit. Harl. I, p. 229 sequ.), et Perizonius (ad Aelian. var. hist. 12. 35. 3), qui etiam monuit, tandem feminas fatidicas omnes hoc nomine appellatas esse, sicut et Staveren (in mythograph. p. 952) pluribus demonstravit. Primam tamen omniumque antiquissimam ab *Afris* nomen accepisse refert Pausanias (10. 12), unde fortasse fides accedit Hydio, qui (de relig. Persar. c. 32, p. 391 sequ. ed. 1700) reliquis omnibus originationibus spretis, e voce Phoenicia תְּבוּשָׁ, *spica*, explicat adque *Virginis* in Zodiaco signum refert.

Cumaea] Pro *Cumaea* Munckerus ad Hyginum fab. 228 e codice Leidensi profert *Cymca*, idque etiam exhibet Vossianus, neque illud male. Vide notam ad Livium 38, 39, et quem Drackenborchius excitat Heinsium ad Val. Flacc. 1, 5. Ad-

Phrygia: quas non decem, ut asserunt, sed duas fuisse non nescis, id est, Herophilam Trojanam Marmensi filiam, et Symmachiam Hippotensis filiam, quae Erythra progenita etiam Cumis est vaticinata. Ex hac divinandi possibilitate

datur Cellarius orthogr. Lat. p. 6. ARNTZEN. (misc. p. 211) — At vero Virgilius (Aen. 6, 98):

•Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla• cet.

Fabulam ipsam uberius exponit Ovidius (met. 14, 121). Nomen habet a *Cumis*, Campaniae oppido, quod Graecis *Cyme* (conf. Claver. Ital. ant. 4. 2. 8; Peregrin. de Campania felice in Graev. et Burm. Thes. antiqu. Ital. T. IX, P. 2; diss. II. c. 15), sicut *Erythraea* ab oppido Joniae (Strab. 14, p. 645 Casaub.), quas tamen plerique inter se distinguunt (vid. Solin. c. 2; Pausan. 10. 12. 4, et not. quae sequitur).

Decem] Sic verbi causa Scholiasta Platonis (p. 60 Ruhnken.) et Lactantius (1. 6), qui Varronem secutus primam enumerat fuisse de *Persis*, secundam *Libycam*, tertiam *Delphida*, quartam *Cimmericam* in Italia, quintam *Erythraeam*, sextam *Samiam*, septimam *Cumaeam* nomine *Amaltheam*, quae ab aliis *Demophile* vel *Herophile* nominetur; octavam *Hellesponticam*, nonam *Phrygiam*, decimam *Tiburtem*. Paulo aliter Aelianus (var. hist. 12. 35): *Σιβυλλαι τέτταρες, ἡ Ἐρυθραία, ἡ Σαμία, ἡ Αἰγυπτία, ἡ Σαρδιανή· οἱ δὲ φασι καὶ ἕτεραι ἕξ, ὡς εἶναι τὰς πᾶσας δέκα, αἶν εἶναι καὶ τὴν Ἡωμαίαν καὶ τὴν Ἰουδαίαν.*

Herophilam] Hanc noster *Trojanam* appellat, Lactantius *Cumaeam*, Plutarchus (Pyth. orac. p. 401), Solinus (c. 2) aliique (Suidas II, p. 77) *Erythraeam*; cum nostro conspirare videtur Pausanias (10. 12), ita tamen ut et ipse Erythraeos quoque sibi illam vindicare dicat (*ἀμφιβητοῦσι γὰρ τῆς Ἡροφίλης προθυμότερα Ἕλληνων*).

Trojanam] Eandem quam modo *Phrygiam* dixerat, etsi Lactantius eam, quam *Hellesponticam*

dixit in agro *Trojano* natam vico *Marmesso* circa oppidum *Gergithium*, a *Phrygia* distinxit; quod usdem fere verbis Suidas repetit.

Marmensi filiam] Quod eam *Marmessi* vel *Marmensi* (saepe enim veteres pro ss duplicata us ponebant, et sic antecessor Graecis *ἀντικένωρα* dictus) filiam ait, quum in vico ita nominato natam alii tradant, simile est ei quod Meletem quidam Homeri patrem dicant, alii ad Meletis fluminis ripas natum. Grot. — *Marmessi* Salmasius ad Solin. p. 92 pro vulgato *Marmensi* reponi jubet. Goez. — Variat nomen, quod alii *Mermessum*, alii (Pausan. 10. 12) *Marpessum* scribunt, ut satius sit nostram lectionem tueri, quam omnes libri retinent Grotiusque abunde defendisse videtur. Accedit quod *hominis* nostro vocabulum est, non *oppidi*, ut plerisque, nisi *Marmensi filiam* dictum volueris pro *Marmenso oriundam*. Ceterum Tibullus (2. 5. 67) distinxit *Mermessiam* ab *Herophile*:

Quidquid Amalthea, quidquid Mermessia dixit,

Herophile Phoebæ gratæque quod monuit;

Stephanus autem Byzantius (s. v.) *Mermessum Erythraeae Sibyllae patriam* fecit (cf. et Clem. Alex. Strom. 1, p. 323).

Symmachia] Venus quidem hoc nomine nota (Pausan. 8, 9, 5), de Sibylla autem *Symmachia* non habeo quod dicam. *Erythra* pro Grotiano *Erythraea* legerunt Cortius in Guelferbyitano, Arntzenius in Vossiano (v. misc. p. 211), et ipse legi in Darmstattensi et Basileensi. Patris quoque nomen in Darmstattensi non *Hypotensis* sed *Hipotensis* scribitur, unde *Hipotensis* restitui.

possibilitate] Pro *potestate*. Voce illa minus Latina saepe utitur noster (§. 335. 625. 739).

Amphiaraus Mopsusque celebrati. A medietate vero aëris usque in montium 160
terraeque confinia Hemithei Heroesque versantur, qui ex eo quod Heram
terram veteres dixerunt, Heroes nuncupati. Ibiq̄ue Manes, id est, corpori

Amphiaraus] Conferri possunt de hoc vate
Apollodorus (3, 6, 2), Pausanias (1, 34), Cicero
(N. D. 2, 3; de div. 1, 40; de leg. 2, 13), Pro-
pertius (2, 25, 39), Statius (Theb. 1, 399 ibique
Barth.), Hyginus (fab. 128 p. 195 Munck.), Ap-
pulejus (de deo Socr. p. 154 Oud.), et de ejus
oraculo quondam admodum celebri Strabo (9. p.
399. 404. 16. p. 762 Casaub.) et Valerius Ma-
ximus (8, 15. ext. 3). *Mopsus* plerumque cum eo
conjungitur (Stat. Theb. 3. 521), licet longe alia
in regione ejus oraculum cerneretur (Strab. 14,
p. 668 Casaub. Plut. de def. oracul. p. 434).

Heroesque] Fere eodem modo Augustinus (7. 6)
inter Lunae gyrum ait et nimborum et ventorum
cacumina aërias esse animas, sed eas animo non
oculis videri et vocari *Heroes* et *Lares* et *Genios*.
Pari confusione etiam Varro apud Arnobium (3,
p. 124) haesitans nunc aërios deos, nunc *Heroes*,
nunc antiquorum sententiam sequens *Lares* appel-
lat, quasi quosdam *Genios* et sanctorum animas
mortuorum. Quo sensu etiam ille apud Dionysium
Halicarnassensem (4, p. 207 Sylb.) κατ' οἰκίαν
ἥρωας intelligendus esse videtur. Noster tamen *Ge-
nios* et *Heroes* in assignandis sedibus distinxit,
Graecos secutus, qui Eusebio teste (praep. evang.
4, 3, 5; p. 141) daemonibus locum tertium, quar-
tum Heroibus assignabant, et coelestes deos in
primis, deinde daemones bonos, tertio loco Heroium
animas colebant (conf. eund. 5, 4, 3; p. 182, et
15, 43; p. 845. Plut. de plac. philos. 1, 8;
p. 882. Macrob. Saturn. 1. 23). Primarius locus
de Heroibus est apud Hesiodum (ἐ. κ. ἦ. 161):

Ἄνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, οἱ καλέονται

Ἡμίθεοι πρότερον γενεῇ κατ' ἀπειρονα
γαῖαν.

Unde Catullus (epithal. Pel. et Thet. v. 23):

O nimis optato seclorum tempore nati

Heroes, salvete, Deum genus! — —

(conf. et v. doct. ad Valer. Flacc. p. 4). Quamquam
et mali Heroes fingebantur, nocturnis occursionibus
perniciosi (Aristoph. Av. 1490), qualis erat Lybas
ille ab Euthymo demum Temesa expulsus (Pausan.
6, 6, 3 et 4); quaspropter in numo Hadriani (Spanh.
II, p. 336) consulto additur: Ἀντίνοος ἥρωας
ἀγαθός.

Heram] Ab Hebraica etymologia, ad quam
etiam Germanica terrae appellatio prope accedit.
VULCAN. — Bene MS. *Eram*. Veteres autem in-
tellige Graecos. Illis enim ἧρα terra est. Vetus
tamen Isidori glossarium: Hera, terra. Graec. —
Grotius praefert *Eram*, idque firmat Vossianus
codex. ARNTZ. (misc. p. 211) — Codices quidem
Reichenauensis, Borgianus et teste Cortio Guel-
ferbytanus *Eram* habent; verum non ab Hebraico
ἧρα, ut Vulcanius vult, sed a Syriaco ḡm Grae-
cam ἧρα deducendum. Suidas etiam (p. 849): ἧρα
ἢ γῆ: Hesychius autem (p. 1648) ἧρα scribit,
ubi mutato spiritu Juno intelligi poterit, quippe
quae pro terra interdum accipiatur (Eurip. fragm.
e Sexto Empirico advers. mathem. 10, 315. Virg.
georg. 2, 325. 326. Macrob. Saturn. 3, 4). In-
signis praeterea locus apud Isidorum (etym. 8, 11,
28. p. 393 Arev.) hujus est argumenti: Heroes
dicunt a Junone traxisse nomen; Graeca enim Juno
ἧρα (sic) appellatur, et ideo nescio quis filius ejus
secundum Graecorum fabulam ἥρωας fuit nuncen-

161 humano praesules attributi, qui parentum seminibus manaverunt. Denique haec omnis aëris a Luna diffusio sub Plutonis potestate consistit, qui etiam Summanus dicitur, quasi summus Manium. Hic Luna, quae huic aëri prae-

patus, hoc videlicet velut mysticum significante fabula, quod aër Junoni deputetur, ubi volunt Heroas habitare. Quo nomine appellant alicujus meriti animas defunctorum, quasi ἀηρώας, id est viros aërios, et coelo dignos propter sapientiam et fortitudinem. Plato tamen (in Crat. pag. 398 Steph.) Heroum generationem ἀπὸ τοῦ ἔρωτος derivat.

dixerunt] Vossianus edixerunt, quod etiam e membranarum Leidensibus protulit Muncker. ad Fulgent. myth. 1. p. 621, ubi ex Graecis et Latinis plura cumulantur exempla, in quibus compositum pro simplici ponitur. Eodem fere sensu verbum hoc pro indicare et proloqui adhiberi notavit Gronovius ad Liv. 30, 4. ARNTZ. (misc. p. 211. 212). Darmstattensis edixere habet.

ibique] Isidorus (etym. 8, 11, 100. p. 393. 394) «Manes» inquit «dicuntur dii mortuorum, quorum potestatem inter Lunam et terram asserunt.» De Manibus plura supra (ad §. 55) monuimus. Nomen eorum noster a manare derivandum censet, quam originationem quamvis absurdam tamen antiquam esse non Plutarchus modo testatur, qui (quaest. Rom. 52, p. 277) Genetae Manae vocabulum ait ῥύθιν τιὰ καὶ γένεθιν, ἢ ῥέουθιν γένεθιν significare, verum etiam Festus (p. 222 Dac.) licet alia relatione: «quod per omnia aetherea terrenaque manare crederentur.»

aëris a Luna diffusio] Generatim Cicero (ap. Macrobr. somn. Scip. 1, 17): «infra autem Lunam nihil est nisi mortale et caducum, praeter animos munere deorum hominum generi datos. Supra Lunam sunt aeterna omnia.» Adde Porphyrium (in

vita Pyth. p. 60 Küst.) Plutarchumque, qui (de plac. philos. 2, 4; p. 886) ex Aristotele refert «partem mundi infra Lunam affectionibus esse obnoxiam, in qua parte etiam terrestria suas patiantur mutationes.»

Plutonis] Nemo nescit a mythologicis aëris partem crassiorem Plutoni attribui. Phurnutus, quum de Jove, Junone, Neptunoque dixisset, subjungit: ἀδελφὸς δὲ αὐτῶν καὶ ὁ ἄδης εἶναι λέγεται καὶ ἐστὶν, ὁ παχυμερέστατος καὶ προθυγιώτατος ἀήρ. GROT. — Repetit haec Goezcius. Sed quoniam in hac aëris regione commorentur, hoc erat explicandum. Praeter eos enim, quos in sequentibus noster memorat, Plutarchus (de facie Lunae p. 943): «Animae» inquit «in regione terram inter et Lunam vagantur. Verum non idem est omnibus tempus praescriptum. Impiae enim et intemperantes poenas flagitiorum luunt; piaec certum tempus, quantum ad lustrandum et corporis utpote malae causae pollutiones abolendum sufficit, in aëris purissima parte degunt, quam prata Plutonis (λεῖμωναὶ ἄδου) appellant.» Psellus tamen in brevi dogmatum Chaldaeorum expositione (ap. Gallaeum in app. p. 111. 112) «Plutonem sive infernum» inquit «in varias partes dividunt, eumque modo deum appellant ordinis illius, qui circa terram sortem suam obtinuit, modo regionem sublunarem, modo medias inter aetherium et materialem mundum partes obeuntem.»

Summanus] Augustinus (4, 25): «Romani veteres nescio quem Summanum, cui nocturna fulmina tribuerunt, coluerunt — et vix invenitur qui Summani nomen, quod audiri jam non potest, se

est, Proserpina memoratur. Verum illi Manes, quoniam corporibus illo tem- 162
pore tribuuntur, quo fit prima conceptio, etiam post vitam iisdem corporibus
delectantur, atque cum his manentes appellantur Lemures. Qui si vitae
prioris adjuti fuerint honestate, in Lares domorum urbiumque vertuntur.
Si autem depravantur, ex corpore Larvae perhibentur ac Maniae. Manes 163

saltem legisse meminerit. Legerat nempe illum
Ovidii (fast. 6, 731) versum:

«*Reddita, quisquis is est, Summano templa fe-
runtur.*»

Varro (L. L. 4, 48) nomen Sabinum esse ait.
Sed male Augustinus ne legi quidem illud scribit.
Legitur sane non solum in lapidum titulis (Gruter.
121, 1. 136, 1) et in calendariis (mens. Jun.);
sed apud multos etiam scriptores (Liv. 32, 29.
Cic. div. 1, 10. Plin. 2, 52, 53. 29, 4. 14. Fest.
v. Dium p. 123. Plaut. Bacch. 4, 8, 54; Curcul.
3, 1, 43—48. Arnob. 3. p. 125. 5. p. 183. 6.
p. 191.). Adde Summanalia liba (apud Fest. p. 545).

praest] Omnino rectius, quam aliorum *propior*
est. Non enim solum codicum auctoritate illa lectio
nititur, ut Grotiani, Basileensis, Darmstattensis,
Hugiani, Monacensium (C. D. E. G), Guelferbytani,
Dresdensis, Cantabrigiensis, Reichenauensis; sed
fons etiam apertus est, e quo noster hausit, si-
quidem Varro (ap. Aug. de civ. dei 4, 10) «ter-
ram Plutoni tribuit, inferiorem autem terrae partem
Proserpinae.» Causam cur quidam *propior est* scri-
pserint, in ridiculo etymo quaerendam esse arbitror,
quasi illius deae nomen a *proserpere* ducendum
esset. Sed hanc opinionem jam Cicero (N. D. 2,
27) refutavit, neque de etymo apud Martianum
hoc quidem loco quaestio erat. De Lunae cum
Proserpina antiquissima collatione vide Orphicam
(hymn. 70).

corporibus delectantur] Communis fere omnibus
philosophis haec de animae humanae affectione

sive propensione sententia fuit. Philo Judaens (de
somm. Op. p. 586): «Animarum aliae descendunt
illigandae corporibus mortalibus quotquot viciniore
sunt terrae animantioresque corporum. Aliae rursus
redeunt separatae denuo post praefinitos a natura
terminos: et ex his aliae ante actae vitae desiderio
rursum ad eam recurrunt.» Adde Platonem (in
Phaed. p. 108 Steph.), et Macrobius (in somm.
Scip. 2, 16 et 17). Recentior etiam scriptor Clau-
dianus Mamertus (ap. Boeckh. in Philolao p. 177
f.) haec habet: «Diligitur corpus ab anima, quia sine
eo non potest uti sensibus: a quo postquam morte
deducta est, agit in mundo incorporalem vitam.»
Ceterum pro *hisdem*, quod Grotius edidit, co-
dices Cantabrigiensis, Reichenauensis, et Darmstat-
tensis melius praebent *iisdem*, quod recepi.

Lemures] Hos Manium genus esse recte dixit,
idque ex Ovidio (fast. 5, 436) etiam patet. Quae
enim de Manibus hic fabarum ope ejiendis canit,
eadem Varro (ap. Non. 2, 513) de Lemuribus.
Prae reliquis (Horat. epist. 2, 2, 209. Pers. 5,
185. Augustin. 9, 11) qui Lemures memorant,
hoc loco conferendus Appulejus est (de deo Socrat.
p. 152 Oud.).

Larvae] Profecto vel Platonem ipsum (in Phaed.
p. 81 Steph.) ante oculos habuit noster, vel po-
pularum suum Appulejum (de deo Socrat. p. 153 Oud.)
de Lemuribus scribentem: «qui *Lar* vero ob ad-
versa vitae merita nullis bonis sedibus incerta va-
gatione ceu quodam exilio punitur, inane terricu-
lamentum bonis hominibus, ceterum noxium malis-

igitur hic tam boni quam truces sunt constituti, quos ἀγαθὸς καὶ κακὸς
 164 δαίμονας memorat Graia discretio. In his etiam locis Submanes eorumque
 praestites Mana atque Manuana; dii etiam quos Aquilos dicunt; item Fura

id genus plerique *Larvas* perhibent* (add. Isidor. etym. 8, 11, 101. p. 394 Arev.). Larva Straboni (1. p. 19 f. Casaub.) est ἡ μορμολύκη, recentioribus δαιμόνιον εἶδωλον. Sed noster vocem *Larva* a *Lar* deduxisse videtur.

Maniae] Festus (p. 225 Dac.): «Manias, inquit, quas nutrices minitantur pueris parvulis, esse dicunt Larvas, id est Manes, quos deos deasque putabant, quosque ab inferis ad superos emanare credebant» (add. Strab. l. c.). Graecis Maniae erant Furiae (Pausan. 8, 34, 1). De Mania, Larium matre, confer inferiorem locum (§. 164).

Submanes] Vulgo *Sumanes*; tamen jam Grotius haec annotavit: «Lege: sunt Manes: nisi forte *Submanes*, ut iis opponantur *praestites*, quos subiungit, quorum etiam supra meminit Capella»; Vossius autem, teste Arntzenio (misc. p. 212), margini haec adleverat: «Legendum *Submanes*, ἀπὸ τῆς μάνης, id est Luna, quam eos in infima aëris regione Martianus commemoret, et μάνην vocitet eorum praestitem. Nam jam fere ad Lunam perventum erat, ut liquet ex pag. sequ. ubi est: «Lunari ingressa circulum virgo.» Eandem Vossii notam Cortius libro etiam Lipsiensi adscripsit: et quamvis duo tantum, quod sciam, codices Darmstattensis et Bodlejanus *Submanes* exhibeant, Britannicus et Cantabrigiensis autem *Summanes* habeant; illud tamen recepi, Grotii nimirum, minime Vossii rationibus motus. Hunc enim malus abstulit error. Namque Luna neque *praestitum* plurali nomine appellari poterat, neque in sequentibus (§. 169) *Lunarum* legitur, sed «Lunarem circulum»; nec denique locus ille cum superiori jungi potest, si-

quidem hic Juno Philologiam praesentem adhuc docet, posteriori autem loco haec jam profecta erat et a Janone prorsus sejuncta.

praestites] Meminit Plutarchus problematis et Ovidius:

«*Praestitibus Majae Laribus videre Calendae
 Aram constitui parvaque signa deum.*»

GROT. — Versus hi in fastis sunt (§, 129); sed memoratu dignior erat alius (134), ubi poeta et nomen *praestitum* explicat:

«*Quod praestant oculis omnia tuta suis.*»

Plutarchus (qu. Rom. 50. p. 276) de Laribus quaerit, ἰδίως πραιβίτας (*proprie praestites*) quos appellat. De Genio praestite vide quae supra (§. 152) monuimus.

Manuana] Nomen ignoro, nisi quod cognatio cum Manium vocabulo in promptu est. Variat etiam scriptura, siquidem e Monacensibus unus (C) *Manuona* habet; alii (B. D. E) *Montuona*; Dresdenensis, Reichenauensis, Darmstattensis, Britannicus, Cantabrigiensisque *Mantuana*; Gyraldus (op. pag. 214) *Mantuona*; Vossianus codex (Arntzen. misc. p. 212) *Manuina*; Basileensis denique *Montuani*.

Aquilos] Nigros. Gloss. *Aquilum μέλαν ὡς λονκίλλιος*. Gloss. Isidori: *Aquilum* fuscum, nigrum. De diis aquilis Arnobius lib. 3: «Siquidem quum facitis atque informatis deos, hos crinitos effingitis, alios laeves, alios senes, juvenes, pueros, *aquilos*, caesios», cet. Male est in veteri glossario Papiae: *Aquili* species daemonum, qui in similitudine aquarum (?) apparent. GROT. — «*Aquilarum apparent*» in hoc glossario legit Vulcanius multo rectius. Sed non praetereundus est Festus (p. 34

Furinaque et mater Mania, Intemperiaeque, et alii triptes divorum degunt. Circa ipsum vero terrae circulum aër ex calore supero atque exhalatu 163

ibique a Dacerio laudatus Plantus (Rud. 2, 4). Cui adde alium Plauti locum (Poen. 5, 2, 152), Suetonium (Angust. 79), Saxonemque Grammaticum duobus locis et ad eum Stephanium (p. 66 n. 49); inprimis autem Plinium (2, 7, 5. p. 72), quem ad verbum exscripsit Arnobius (3 p. 108) a Grotio laudatus, nisi quod, ubi ille *atri coloris* dixit, hic *aquilos* substituit.

Fura Furinaque] Furinae festa Furinalia, ut ait Varro et Festus: sacerdos Furinalis. Deae meminit Cicero. Pro *Fura* vero *Furia* legendam puto; utitur numero singulari saepe Tullius. Grot. — De loco Furinae conf. Ciceronem (de N. D. 3. 18) et Aurelium Victorem (de viris illustr. 65). *Forinam* quoque dictam esse vult Ursinus (ap. Creuz. ad Cicer. l. 1.); tamen dubito num huc referam *Forinarum Genium* in lapide (ap. Gruter. 9. 5). *Furinaque* cum gemino N exhibent codices Britannicus, Cantabrigiensis, Basileensis, et Reichenauensis.

Mania] Varro et Macrobius »Larium matrem« volunt, alii »aviam.« Constat certe aliquam ex furiali genere deam fuisse. Gloss. »Mania, *μανία*.« Gloss. Isidori: »Formidinum imagines.« Grot. — Verbis haud dubiis Macrobius (Saturnal. 1, 7) et Varro (L. L. 8, 11) Arnobiusque (3. p. 124) Maniam esse »matrem Larium« affirmant, unde et noster eam *matrem* appellat. Ac si Festus (v. Maniae p. 223 Dac.) eandem »Maniarum aviam matrem« esse tradit, id tantum inde colligo, quorundam e sententia a Mania fuisse Lares, a Laribus Manias, illius Maniae neptes. Atque Larium haec mater Sabina voce (Varro L. L. 4, 47 et 48) Lara sive Larunda, Latina etiam Muta est appellata (Ovid. fast. 2, 599. Lactant. 1, 20. Anson. idyll. monosyll. de diis 9). Maniae sacelli meminit

P. Victor in quarta decima regione urbis Romae. De Maniis vide supra (§. 162 f.): de Mania autem confer Müllerum (Etrusc. II. p. 101).

Intemperiaeque] Duae sunt vim habentes per intemperantiam nocendi, quas Cato jubet sacrificio propelli. Hinc phrasis »intemperis agi«, usitata Plauto et aliis. Grot. — Vocis *intemperiae* quum latior et angustior notio sit, ut nostrum intelligamus, omnino Plauti locus (Aul. 4, 4, 15) adscribendus esse videtur: »Larvae hunc atque intemperiae insaniaeque agitant senem.« Larvis igitur adnumerat intemperias, et quamvis specialiori etiam sensu vox accipi possit, hoc tamen loco universae positam censeo pro iis, quos Hesiodus (theog. 247) *νηλεοποιίνους* appellat.

triptes] Lege *thripes*. *Θρίψ* est id quod minimum est in quaque re, unde et in avium genere *θρίψ* minima est, et in vermium specie: sed et homines vilissimi hoc nomine appellantur. Vide Hesychium. *Ἀετούς θριπτούς ὀρώων*, proverbium est, quo utimur quum demonstrare volumus in ejus potestatem aliquem venisse, qui ei occinat illud Hesiodicum:

Ἐχει γὰρ σε πολλὸν ἀρείων.

Pater tamen *cryptas* malebat, *ἀπὸ τοῦ κρύπτειν*, pro iis, quos supra *opertaneos* dixit. Grot. — In codice Vossiano glossae exponunt per *illusores* a verbo *τριπτω*, illudo. ARNTZ. (misc. p. 212). — Equidem hanc praefero explicationem: dixerat noster »Intemperiae aliique triptes divorum«, unde colligitur triptes genus esse Intemperiarum, quales illae sunt, quibus omnis agricolarum spes eliditur, unde solemnes horum de avertendis vel prohibendis Intemperis preces (ap. Caton. de R. R. 141, p. 105 Gesn.) legimus; verbi causa Robigo, quae

madoreque infero turbidatus egredientes e corporibus animas quodam fluenti
 166 aestu collidens non facile patitur evolare. Hincque tractum Pyriphlegethonta sollertia poeticae adumbrationis allusit, atque in eo perenni strepitu volutata colliditur animarum, quas Vedius adjudicavit, impietas. Idem Pluton:

Ovidio quidem (fast. 4, 911) dea est. Praeterea teste Psello (Stanley philos. orient. in Clerici op. philos. 1, 2, 16) Chaldaei statuerant daemones, aërios et terrestres, qui animis hominum *illuderent*. — Observa denique a Basilcensi codice vocem *triples* prorsus abesse.

madoreque] Variantem quidem lectionem e Guelferbyitano affert Cortius »odoreque infero«; sed nostra multo melior est. Laurentius Lydus (in excerpt. 12. p. 10 Roeth.) de circulo Lunari »pervenire ad eum«, ait, »omnis materiae excrementum.« Seneca (nat. qu. 4, 10. p. 754 Lips.): »aër quo propior est terris, hoc crassior, quo editior et longius a terrarum colluvie recessit, hoc sincerior puriorque est.« Conferas hic quae Plato (in Phaed. p. 110 Steph.) de terra dixit. Hinc et Cicero (Tusc. 1, 19) de animo, »qui si permanet incorruptus sui que similis, necesse est ut penetret et dividat omne coelum hoc, in quo nubes, imbres ventique coguntur: quod et humidum et caliginosum est *propter exhalationes terrae*. Quam regionem quum superavit animus naturamque sui similem contigit et agnovit, junctus ex anima tenui et ex ardore Solis temperato ignibus insistit et finem altius se efferendi facit.« Pariter Sextus Empiricus (9. p. 568 Fabric.) »animas«, inquit, »ue suspicari quidem licet, quod deorsum ferantur. Nam quum sint subtiles, et non minus igneae, quam aëreae, sua levitate magis feruntur in loca superiora. — Quum igitur extra Solis tabernaculum positae fuerint, habitant locum, qui est sub Luna, et hinc propter puritatem aëris accipiunt

majus tempus ad permanendam et utuntur alimento convenienti, nempe *exhalatione ex terra*, ut cetera astra, nec habent in iis locis, quod eas sit dissoluturum.« Atque eadem apud Jamblichum (in Stobaei eclog. 1, 52, 55. p. 907 Heer.), Porphyrium (antr. nymph. 12. p. 12 Goens.), alios (Stob. l. c. 1, 52, 42 p. 1001) legere licet. Vetustissimorum Aegyptiorum hanc opinionem jam fuisse Jablonsky (in pantheo p. 50) nos docuit.

Pyriphlegethonta] Confer cum Arnobii loco supra citato de poenis animarum. Grot.— Et adde Ciceronem (de N. D. 3, 17). Quoniam autem »poëticae adumbrationis« noster meminit, neque ad Arnobium neque ad Ciceronem eum respexisse verisimile est, sed potius ad Homerum (Odys. x. 315). Latini poëtae versus causa non poterant toto nomine uti, quapropter *Phlegethon* tantum usurpant (Silius 15, 564. Statius Theb. 4, 523. Virgil. Aen. 6, 265. 551. Seneca Oedip. 162. Thyest. 1019. Agam. 748).

impietas] An non *impietatis*? Grot.— Minime; neque assequor, quid Grotio in mentem fuerit, quum vocabula antecedentia »volutata colliditur animarum« sine nominativo substantivi intelligi omnino non possint! Multo tamen pejus Vonckius (spec. crit. p. 82), qui quum perspiceret Grotianam conjecturam per se stare non posse, alteram addidit, atque »anima eorum« pro eo quod in omnibus libris exstat »animarum« legi jussit! Pessima utique interpretandi ratio est, scriptoris locum, quem non capiamus, funditus evertere! Nihil igitur mutans equidem verborum ordinem sic restituo: »Hinc-

quem etiam Ditem Vejovemque dixere. Ipsam quoque terram, qua hominibus invia est, referciunt longaeavorum chori, qui habitant silvas, nemora, lucos, lacus, fontes, ac fluvios, appellanturque Panes, Fauni, Fones, Satyri,

que sollertia poëticae adumbrationis (sollertium poëtarum adumbratio) allusit tractum Pyriphlegethonta, atque animarum, quas Vedius adjudicavit (ipsi nimirum Phlegethonti), impietas (id est animae impiae) perenni strepitu in eo volutata colliditur.

idem Pluton] Ita codex Hngianus et Monacensis (B). Alius (E) *Platon idem* habet. Utrumque melius quam Grotianum: *Id est Pluton.* Nec sic necesse erit, cum Grotio glossema statuere.

terram] Nullus dubito iis, quae nunc sequuntur, ansam praebuisse Ovidiū versus, ubi Jovis haec refert (met. 1, 192) verba:

Sunt mihi Semidei, sunt rustica numina, Nymphae

Faunisque Satyrique et monticolae Sylvani:

*Quos quoniam coeli nondum dignamur honore,
Quas dedimus certe terras habitare sinamus.*

Quibuscum plures etiam ejusmodi deos idem poëta (Ibis 81) alloquitur:

*Vos quoque plebs superum Fauni Satyrique
Laresque*

Eluminaque et Nymphae Semideumque genus.
(Adde insuper metam. 6, 392).

qua hominibus.] Vulgatae *quae hominibus*. praetuli illam lectionem quam plurimi praebent codices, Monacensium quatuor (B. C. D. E), Vossianus (Arntz. misc. p. 212), Darmstattensis, Britannicus, Cantabrigiensis, et Bongarsianus. Rem ipsam tetigerat jam Accius apud Macrobiū (Sat. 6, 5) versu:

Et nunc silvicolae ignota invisentes loca.

Panes] Discernendi nimirum a Pane, qui inter maximos refertur deos, hi minores et Semidei sunt,

Satyris plerumque (Ovid. fast. 1, 397; her. 4, 171; met. 14, 638) juncti.

Fauni] Ad hunc Ennii versum, quem Cicero (div. 1, 50) laudat,

Versibu' quos olim Fauni, vatesque canebant. Varro (L. L. 6, 22) observat: *Fauni dei Latinarum, ita ut Faunus et Fauna sint; hos versibus, quos vocant Saturnios, in silvestribus locis traditum est solitos fari: a quo fando Faunos dictos.* (Add. Aur. Vict. or. gent. 4. Lactant. 1, 15 et Pomp. Laet. de sacerdot. 1. in Clausing. jur. publ. I. p. 87). Quemadmodum Varro obscurum eis in silvestribus locis domicilium adsignat, ita Plinius (30, 10, 24) inter *nocturnos* deos Faunos refert. Cicero denique (N. D. 3, 6 f.) *Faunum quid sit omnino se nescire fatetur.* (Conf. Gerhard del dio Fauno e dei suoi seguaci. Rom. 1825).

Fones] Lege *Fontes.* Citat tamen Gyraldus *Fines*, quod non improbo, si pro terminis accipias. Per *Fines juratum* refert Livius hac formula: *Audi Jupiter, audite Fines, audiat Fas.* Glossa tamen Isidori: *Fones, dii silvestres.* Gaor. Varians lectio est *Foni*: sed Salmasius (ad Solin. p. 414) scriptum refert *Πόνος* pro *Πόνος*, additque: *inde Latinum Fonus, et veteri more scribendi Faunus.* Equidem non repugnarem si quis variantem lectionem *Fani*, quam Grotius ad marginem rejecit, praeterit. Certe melius id esse censemus, quam Grotii uti conjectura, quae nullius codicis auctoritate firmata est.

Satyri] De iis omnia collegit Casaubonus (in notiss. comm. de Satyrica poesi 1, 2; v. Crenii museum p. 27 sequ.). Nocturnos Semideos pariter

Silvani, Nymphae, Fatui, Fatuaeque, vel Fantuae, vel etiam Fanae, a quibus fana dicta, quod soleant divinare. Hi omnes post prolixum aevum

atque Faunos fuisse ex inferiori loco (§. 667 ibique not.) colligi potest. Itidem de locis, ubi echo auditur, Lucretius (4, 584):

*Haec loca capripedes Satyros Nymphasque tenere
Finitimi fingunt, et Faunos esse loquuntur.*

[*Fatui*] Meminit hujus nominis in feminino inter alios Arnobius, masculini Servius, qui Inuum Fatuum Fatuella dictum ait: utriusque Donatus ad illud Terentii *Fatuus est, insulens, tardus*: *fatuus, inquit, inepta loquens, a fando fatuus dicitur.* Inde Fauni Fatui et Nymphae Fatuae. GROT.— Vulgi superstitionem testatur Plinius, dum (27, 12, 83) herbae meminit, qua Fatui a mulieribus abigerentur.

[*Fatuaeque*] Gabinius Bassus apud Lactantium (1, 22) *Fauni in Latio sororem et conjugem Fatuam nominatam esse, quod mulieribus fata canere consuevisset, ut Faunus viris* (add. Cic. de divin. 1, 45. 50). Bonam deam autem Macrobius (Sat. 1, 12) Fatuam a fando dictam scribit.

[*Fantuae*] Fantua: ut Mana Mantua, sic Fauna vel Fana Fantua: in Arnobio lib. I. MS. pro *Fana* refert *Fenta*, forte sit Fantua vel Fentua. GROT.— Nomen ipsum reperies apud Saxonem Grammaticum 2, p. 22 Steph.). Sed juvabit totum locum, quia fere eadem, quae noster, habet, adscribere:

*Trux Lemurum chorus advehitur, praecipisque
per auras*

*Cursitat, et vastos edit ad astra sonos.
Accedunt Fauni Satyris Panumque caterva
Manibus admixta militat ore fero.*

*Sylvanis coeunt Aquili Larvaeque nocentes
Cum Lamis callem participare student.*

*Sattu librantur Furiae, glomerantur eisdem
Larvae, quas Simiis Fantua juncta premit.*

Ad quae Barthius (in advers. p. 1187): *Fantuam Fatuam gratia carminis dictam autumo. Sed et antiquiores ita dicebant. Glossae veteres: Fatuus quasi Fantuus a fando, quia Faunis oracula edebat.* (Conf. Aur. Vict. de orig. gent. 4. ibique Ennium).

[*vel etiam*] Sic vulgo et apud Grotium, sed fortasse e Cantabrigiensi reponendum *sive*. Certe enim noster ejusdem nominis non nisi diversam pronuntiationem notaturus erat, ut etymon vocis *fanus* adderet, quod a *divinando*, sive *fandis* eventuris deduxit, secutus Varronem (de L. L. 5, 14 sequ.), Servium (ad Aen. 7, 47) et Frontonem (ap. Dacer. ad Fest. v. Fanum p. 145).

[*prolixum aevum*] Ergo hi dii non immortales, sed longaevi, ut et ipse Capella nominat. Et haec ratione forte Virgilius dixit:

*Sylvius Albanum tua posthuma proles,
Quem tibi longaevo serum Lavinia conjux
Educet silvis.*

Longaevo est indigetam jam facto (?). Idem ferme testatur auctor epigrammatis de aetate animalium de Nymphis, quam prius de Phoenice dixisset

*Quam vos perpetuo decies praevertilis aevo
Nymphae Hamadryades quarum longissima vita
est.*

Ubi *perpetuo* improprie dicitur. GROT.— E Graecis Pausanias (10, 31 f.) *Nymphas* ait: *annos quidem vivere innumerabiles, non tamen esse mortis immunes.* Platonis (in Epin. p. 982 Steph.) doctrinam de animalibus longaevam vitam degentibus haec sapiunt. Atque conferre praeterea operae pretium erit Plutarchum (de oracul. defectu p. 415) addentem Hesiodi versus, qui alibi frustra quaeruntur. Epigramma, quod Grotius citat, in anthologia Latina Barmani (II p. 422) reperies.

moriuntur ut homines, sed tamen et praesciendi et incursandi et nocendi
 habent praesentissimam potestatem. Inter priores igitur Genios tua adhuc 168
 mortalis Virginis diva consistit. Nam eccam tibi Juno aetherea seu Vesta est;
 ut jam immortalis divaeque praecipit dicens: jam sede in concilio Jovis dilecta;
 demumque de acerra virginis partem sumit. Tunc portitores divae correpta 169
 lectica magno eam molimine subvexere. Sed postquam centum viginti sex millia
 stadiorum aëria subvecti levitate conscenderant, ac tonum primum ex phthon-

tua adhuc] Tuus, inquit, o Philologia, Genius vel potius (si ita dicere licet) tua Genia, ἡ ἑὸν δαίμων (feminae enim Nymphae mulieribus attributae, ut masculis Genii) inter priores Genios locum habebit. Te vero ego jubeo in ipso decorum concilio locum habere. Confundit autem Junonem cum Vesta, quod et alii faciunt GROT. — Multa hic sunt monenda. Primum, quod ad lectionem attinet, perperam in editis consistet legitur, quod e Cantabrigiensi codice, qui omnino melius consistit exhibet, correxi. Deinde corrumpit Grotius lectionem, edens *eccum*: femininum enim «Juno aetherea» proxime sequitur, unde anteriores etiam editiones, pariter atque codices, *eccam* habent. Exhibent illae etiam «in concilio», ubi particula in a Grotio negligenter est omissa. Quod vero ad interpretationem, errat Grotius deorum confusionem arguens. Juno enim neququam dicit, se Vestam et Philologiae Junonem (Geniam) esse; sed de Vesta loquitur, quem Genium muliebrem Junonem dici neque ipse Grotius ignoravit, multique praeterea testantur tam scriptores (Dionys. Halicarn. 3. p. 159 Sylb. Tibull. 3, 6, 48. Propert. 2, 4, 7. Plin. 2, 7, 5. Senec. epist. 110. p. 640 Lips.) quam lapidum tituli (Grot. 24, 1—5. 25, 11. 410, 5. 1065, 6. 1159, 2. Fabrett. p. 73. 74. Donat. suppl. ad Murat. 12, 1. 7. 11. 13. 15. 5. 7. 8. 10. 14, 2. 3. 4. add. Mus. Pio-Clement. I. p. 172.

173. ed. Mediol. Chiaram. p. 68. De Vita anal. Benev. I. p. 101. not. Montfauc. antiqu. I. p. 317. Turneb. adversar. 16, 19). Appulejus tamen (de deo Sacrat. p. 152 Oud.) muliebrem Genium maluit *Genitam* dicere.

aetherea] Bene distinxit Junonem aetheream ab ea, quae hactenus Philologiam edocuerat, quamque supra (§. 149) aëriam appellaverat. Hanc aetheream autem Vestam dicit, quia aether ignis aequae ac Vesta habebatur. Macrobius (in Saturnal. 3, 4) ad Virgiliai versum:

«Junonis magnae primum prece numen adora» observat: «Eodem nomine appellavit et Vestam, quam de numero Penatium aut certe comitem eorum esse manifestum est.»

dilecta] In editis legitur *directa*; sed recepi melius illud e codice Hugiano. Totum nunc locum sic intelligendum esse equidem persuasum habeo, ut Juno aëria Philologiae dicat: «Inter Genios (de quibus modo verba feci) priores (primores) diva tua adhuc mortalis virginis (dum adhuc mortalis eras) consistit. Nam eccam tibi (nam ecce eam)! Juno aetherea seu Vesta (ipsa) est, tibi que utpote jam immortalis divaeque praecipit dicens: dilecta jam in concilio Jovis sede.»

tonum primum] Coelorum distantiam per tonos metiuntur astronomi, de quibus Hyginus lib. 4: «A Lunae circulo abest circulus tonon dimidium,

gis complevere coelestibus, Lunarem ingressa circulum virgo, divae congruis nidoribus supplicando, de proximo conspicatur globosum quoddam tenerumque corpus ex superni roris levitate compactum instar speculi praenitentis adjaculati fulgoris radios revibrare. In eo sistra Niliaca, Eleusinaque lampas,

quo loco Mercurii sidus velitur. cet. quae ibi quaere: nam admodum ad horum locorum explicationem conducunt. Glossae Capellae ad vocem *Limmata*: «Circuli caelestes musica ratione vel tono vel semitono comprehenduntur.» Vide Macrobi. ad somn. Scip. Grot. — Quodsi ita Hyginus, profecto male scripsisset. Scripsit potius (poët. astr. 4. p. 483 Munck.): «Ab hoc (Lunae) circulo abest circulus *semitonio*, quo Mercurii sidus velitur.» Ac sic demum mensura cum illa Martiani convenit, qui «*tono* completo a terra in Lunarem circulum progressam» Philologiam fingit, hinc ad Mercurium (§. 171) *hemitonium* permeantem. Sed memini accuratius me hanc rem olim tractare (in philolog. crit. III. §. 285), et demonstrare *tonos* non solum sonos, sed etiam intervalla significare, multumque interesse intermetiendi rationem. Licet enim non negem distantiam inter corpora coelestia primum musica ratione aestimatam fuisse, postea tamen mathematicorum interventu factum esse arbitror, ut geometrica ratio cum illa confunderetur, immo praevaleret; Plinium tamen cum magno Boeckhio (in Daub. et Creuz. stud. III. p. 89) ignorantiae in musica arte accusare nolim. Magis enim ille sobrius geometras, quem admodum opus suum posebat, secutus, intervalla correxit, licet fictionis ex harmonia non ignarus videri vellet. Sed praeter Plinium (2, 21 et 22) de distantis planetarum confer Macrobinum (ad somn. Scip. 2. 3 extr.) et Hyginum de limitib. p. 171 Goes.), cujus tabulam in Monacensi etiam codice D fol. 45 b ante Martianum depictam vidi.

viginti sex] Unus e codicibus Monacensibus

(C) non nisi «CXXIII millia» habet. Stadium autem nostro (§. 610) 125 passuum est. Quibus igitur numeris multiplicatis tonus vel 15,750000, vel 15,375000 passuum erit. Sed Hugianus codex multo minorem numerum praebet, quippe qui *centum* omittat.

tenerumque corpus] Lunam enim «*aetheream terram*» physici vocaverunt, docente Macrobio (somn. Scip. 1, 11 et 19). Ac sic etiam Aegyptii (Procl. in Timaeum 1. p. 45). Rorem aëris et Lunae filium dictum ipsamque Lunam roscidam cognominatam esse supra (ad §. 14) diximus.

speculi] Debet hanc comparisonem populari suo (Appulej. met. 11. p. 737 Oud.), qui et ipse «planam rotunditatem in modum *speculi* Lunae argumentum» appellaverat.

adjaculati] Delenda erat, quae apud Grotium praecedebat, particula *et* auctoritate codicum Britannici, Cantabrigiensis, Darmstattensis, et Hugiani. Videt enim Philologia globosum corpus instar speculi praenitentis radios adjaculati fulgoris revibrare (conf. §. 110). Verbum *adjaculare* praeter nostrum, quod sciam, nemo usurpavit. Significatur eo, Lunam splendorem suum extrinsecus accipere.

in eo] Omnia mysteria in Luna esse reposita docet. Vere etiam Plinius (2, 9, 6): «*Omnium admirationem* vincit novissimum sidus terrisque familiarissimum et in tenebrarum remedium a natura repertum, Lunae. Multiformi haec ambage *torsit ingenia contemplantium*.» Dicto fidem faciunt in antiquissimis temporibus pronuntiata ab Jobo (31, 26) verba, Latmiique herois fabella. De Lilaco

arcusque Dictynnae, tympanaque Cybeleia videbantur. Triformis etiam discolorque vertigo terribili quadam majestate rutilabat. Quae licet cornigera et aspera videretur aggestionibus, opportuna tamen et felem et cervam, et con-

etiam pastore Plutarchus (æu quisquis libri de flaminibus auctor fuerit) scribit, superstitiosum hunc solam Lunam veneratum esse profundaque nocte ejus mysteria celebrasse.

sistra] Plutarchus (de Is. p. 376): «Sistri superiori parte rotundi conspectus admonet de quatuor corporibus quae concutiuntur. Nam quae pars mundi ortui et obitui est obnoxia, ea continetur globo *Lunae*, inque ea omnia moventur ac mutantur ratione quatuor elementorum, ignis puta, terrae, aquae, et aëris.» (Conferre licet Appul. met. p. 759 Ond. et Bacchini de sistris dissertationem, Traj. ad Rh. 1696. 4 praetereaque Fabretti Inscr. p. 467. 488).

Eleusinaque lampas] Sic *Eleusinam* Cererem dixit Arnobius pro *Eleusiniam*. Grot. — Non Arnobius tantum, sed melior etiam scriptor, Minucius Felix (21, 1), Cererem solo *Eleusinae* cognomine denotavit.

Cybeleia] De Cybeleis cerimonia sive mysteriis vide Apollodorum (3, 5, 1).

triformis] Arnobius (3. p. 119): «Non indocti viri, neque quod induxerit libido garricentes, Dianam, Cererem, Lunam, caput esse unius dei triviali germanitate pronuntiant: neque ut sunt trinae dissimilitudines nominum, personarum differentias tres esse: Lunam his omnibus vocari, atque in ejus vocamen reliquorum seriem coacervatam esse cognominum» (v. Prudent. in Symmach. I, 365). Adde illud Ovidii (her. 12, 79):

«Per triplicis vultus arcanaque sacra Dianae»
et (met. 7, 49):

— — «per sacra triformis» —

et Horatii (od. 3, 22, 4):

— — «diva triformis» — —

Graecis: Βριμῶ τρίμορφος (Lycophr. 1176).

vertigo] Corpus sphaericum, ut et alibi, a vertendo, τὸ πνικλοφοροσόμενον. Grot.

aspera] In MS. videtur fuisse «et sphaerica crederetur.» Grot. — Male. *Aspera* enim *aggestionibus* videbatur Luna. Sic enim, non *eggestionibus*, legendum esse me docuerunt codices Monacenses (B. C. D. E) et Darmstattensis. Unde etiam lectionem «parum aspera» in Hugiano codice sprevi. Lunae enim superficies omnino *aspera* nobis quoque videtur (conf. Plutarch. de facie in Luna).

felem] Felis Lunae (quae hic cum Diana, Cerere Cybeleque confunditur) sacra eo, quod narratur se ad Lunae conversiones mutare, mirabili *συμπαθειᾶ*, qualem aelurus, seu felis mas, cum Sole habet. Sed et felis apud Aegyptios Isidi sacra. Isis autem Luna est. Grot. — Felis Lunae teste Plutarcho dicatur διὰ τὸ ποικίλον καὶ νοκτουργὸν καὶ γονιμὸν τοῦ θηρίου, et eo quod narretur se ad Lunae conversiones mirabili *συμπαθειᾶ* mutare. Goetz. — Minime Martianus Lunam cum Diana, Cerere, Cybeleque confadit, ut Grotio visum est; sed mysteria tantum harum dearam omnia in Luna reposita esse finxit. Quod ad Plutarchi locum (de Iside p. 376) attinet, ex eo praecedentia verba non praetereunda erant, quae haec sunt: «Curvamini *sistri* in vertice infigunt *felem* humana facie.» Humanam ei esse faciem noster quidem non dixit, neque dicere potuit, si *sistra*, quae *felem* in superiori parte repraesentant (v. Bacchin. de sistr. p. 16. Montfauc. ant. expl. II. tab.

171 versiones bis binas vultibus praeferebat. Ex hinc medio quam ad Lunam conscenderat, ad Cyllenii circulum venit. Quo hemitonio permeato, multiplex
 172 ei, utpote nubenti dominae, ministrorum populus laetabundus occurrit. Inter quos splendentis formae habitusque femina ac promptae ubertatis ornatibus opulenta, virgine salutata, usque in ejus osculum confisa pervenit. Sed mirabatur illa obsequentium multitudo, quae sicut Syrus quidam astruit in numero duorum millium fuerat constituta, quod femina, quam Hetrusci dicebant ipsi deo nuptam fuisse Cyllenio, nulla prorsus invidia titillata, vir-
 173 ginem complexa constrinxerat. Haec autem Facundia, nam illi hoc erat vocabulum, in Philologiae penetibus se ortam educatamque memorabat, nec indignum esse, quod sibi alumna praelata est, quae et sibi semper ornatum

117. Cassal. de profanis ritibus Aegyptiorum 24, p. 77. Caussei mus. Rom. 3. tab. 15 sequ. Beger thesaur. III, p. 399. Sallengre thesaur. II. p. 1389) ante oculos habuit. Quod reliquum est, Ovidius quoque deos fingens Typhonem fugientes et in animalia sese transmutantes (met. 5, 330) «latuit inquit,

«Fele soror Phoebi, nivea Saturnia vacca.»

Adde Apollodorum (1, 6, 3), et Hugii librum vernacula lingua scriptum (Mythos p. 73 et 171), cui tamen concedere nequeo, nomen *Nestis* nihili esse et apud veteres omnes corrigendum, quia in tota lingua Aegyptiaca frustra quaeratur. Omnino enim (Scholtz lexic. p. 61) *nischti* significat magna.

cervam] Haec Dianae sacra, quae cum Luna eadem; hinc *ἐλαφηβόλος*, *ἐλαφηβολία*, *ἐλαφία*, *ἐλαφιαία* dicta, sed et *ἐλλοφόνος*, *ἔλλοι* enim antiquis *ἐλαφοι*. Grot.

bis binas] Cortius quidem e Guelferbyitano affert *bis senas*. Verum non de mensibus sermo est; sed de Lunae conversionibus, quare vulgaris lectio praefenda. Confer Aratum (780).

medio] Intellige *spatio*, vel *tono* (§. 169).

Illico enim hoc explicat voce *hemitonio*. Adde hunc locum Hugio (in myth. p. 208).

populus] Ita (§. 43) *populum decorum*, (§. 62) *populum potestatum*, (§. 211) *populum angelicum*, (§. 730) *populum astrorum* dixit. Pariter Saxo Grammaticus (12. p. 223 Steph.) *divitum populum* scripsit, et Plinius (2, 7, 5) *populum coelitum*.

Syrus quidam] Codex quidem Monacensis (C) lectionem *Cirus* praebet; sed hoc etiam nomine substituto non magis intelligimus ea, quae Martianus refert. Mox pro *in numero* Britannicus habet *in medio*, quod certe cum verbo *constituta* melius cohaeret; sed in tantis tenebris nihil mutare praestat.

Facundia] Hanc a Philologia educatam cur dicat facile intelligitur. Ubi autem ab Etruscis dictum fuerit Cyllenio eam denuptam fuisse, omnino me latet. Deum Horatius (od. 1, 10, 1) alloquitur «Mercuri, *facunde* nepos Atlantis», Orphicus (hymn. 27, 4) «*λόγον θνητοῖσι προφήτα*». Atque notissima res est, Mercurium, ut Macrohii (Sat. 1, 12) verbis utar, «vocis et sermonis potentem» fuisse.

alumna] Simili modo Varro (apud Nonium pag. 243 Merc.) «canam veritatem Atticae philosophiae

et pabulum multis praeberit disciplinis. Venit etiam quaedam decens ac 174
pudicissima puellarum, quae praesul domus custosque Cylleniae, verum
Themis aut Astraea aut Erigone dicebatur: spicas manu, caelatumque ex
hebeno pinacem argumentis talibus afferebat. Erat in medio avis Aegyptia, 175
quae Ibis memoratur ab incolis. Sed cum petaso vertex atque os pulcherrimum 176

alumnam dixit. Quoniam ibi dubium esse potest, utrum sit ea quae alat, an ea quae alatur; nostro loco certe active accipiendum est de ea quae *aluerit*; ut apud Silium (9, 532):

— — *lumen alumnae*

Hannibalem Libyae pelli florentibus annis.

praeberit] Ita pro Grotiano *praeberat* melius Monacenses (C. D. E), Britannicus, Cantabrigiensis, Darmstattensis, et teste Cortio Guelferbytanus: causa enim praelationis et approbationis exprimitur.

Themis] Quae Latinis Justitia. Themidem, Astraeam et Erigonem unam eandemque diversis tantum nominibus esse appellatam, recte dixit secutus veteres (Virgil. ecl. 4, 6; georg. 2, 474. Ovid. met. 1, 150. 7, 767; fast. 1, 249. Catull. 68, 153. Juvenal. 6, 19. Arat. 152. 155. Manil. 4, 83. 194. 544. Hygin. fab. 130; astron. 2, 25. p. 401 Munck. Minuc. Fel. 21, 16).

spicas] Attributas nimirum virgini coelesti sive Erigonae (Cic. N. D. 2, 42 f. Hygin. astron. 3, 24. p. 444 Munck. Macrob. Sat. 1, 21).

pinacem] Quum anteriores editiones omnesque libri scripti vocem Latinis illis literis exaratam praebant; a Grotio tantum Graecas literas substitutas fuisse suspicor.

argumentis] Argumenta sunt artificia ingeniosa et arguta, unde Quintilianus: *In picturis quoque argumentosa opera vocamus ingeniosa.* Ovidius:

— *Longo caelaverat argumento.*

Grot. — Alium debebat apud Quintilianum locum

(5, 10, 9. p. 234 Spald.) evolvere, ubi de vario hujus vocis sensu disserit. Paulo inferius Martianus (§. 177) verbis: *sponsi cognosceret argumentum* ipse declarat, Mercurii symbolum esse intelligendum. Alio etiam loco (§. 435) corvum dicit *Apollinis esse argumentum*. Pariter Appulejus (met. 11. p. 757 Oud.) dixerat planam rotunditatem *argumentum* esse Lunae. Haud male Forcellinus (in lexico) idem interdum esse ait, quod Galli vocent *armes parlantes*, Plinii exemplo usus, qui (hist. nat. 36, 5, 4) de Sauro et Batracho architectis loquens *etiamnum in columnarum spinis insculpta nominum eorum argumenta* ait, lacertam nimirum atque ranam. Ceterum *hieroglyphica* signa esse, quae sequuntur, quivis videbit, ignoscetque, si non totam eorum vim indagare lucusque licuit.

Ibis] Haec enim avis Mercurio sacra apud Aegyptios. Plato in Phaed. *Ἦκονθα τοίνυν, περὶ Ναύκρατιν τῆς Αἰγύπτου γενέσθαι τῶν ἐκεί παλαιῶν τινὰ θεῶν, οὗ καὶ τὸ ὄρνειον τὸ ἰερὸν ὃ δὴ καλοῦσιν ἴβιν· αὐτῷ δὲ ὄνομα τῷ δαίμονι εἶναι θεῶν.* Grot. — Lege *Θωνθ*, quem admodum Clemens Alexandrinus (strom. 1. p. 303) apud Platonem jam legerat. Quam quidem lectionem multo meliorem esse ipsa testantur quae adhuc supersunt monumenta (Palaeogr. crit. IV. §. 603), id quod contra tenues et valde infirmas Osanni objectiones evici (v. Allgem. Schulzeit. 1828. II. 82. p. 665). Sed ut ad Ibidem ejusque cum Mercurio conjunctionem oratio redeat, praeter ea, quae Asellianus (in hist. animal. 10, 29) vix lecta digna re-

videbatur, quod quidem serpentis gemini lambebat implexio. Subter quaedam praenitens virga, cujus caput auratum, media glauca, piceus finis exstabat.

177 Sub dextra testudo minitansque nepa, a laeva capra. Sed dilofon alitem,

tulit, plura dabit Strabo (17, p. 823 Casaub.), inque primis Ovidii (met. 5, 331) hic versus notandus erit:

•Pisce Venus latuit, Cyllenius Ibidis alis•

(add. Apollodor. 1, 6, 3. Anton. Liberal. 28. p. 187 Verh. Hygin. astronom. 2, 28. p. 404 Munch. Horapoll. 1, 10 f.).

petaso] De Mercurii pennis, galero, virga, gallo vide Fulgent. mythologicon Lib. I et Albricum de Mercurio. GROT.

auratum] Auream virgam Mercurii jam cognomen ejus *χρυσόδραπης* testatur (conf. Homer. h. in Merc. 527. Apollodor. 3, 10, 2. Orph. Argon. 135. Horat. Od. 1, 10, 19. Coraut. 16, in Gal. opusc. p. 165). Martialis quoque (7, 74, 2) eum alloquitur:

•Aurea cui torto virga dracone viret.•

Sed nostro loco caput tantum auratum, reliqua diversis coloribus notata, quibus diversa mundi regna, coeli, maris, et Orci, significari videntur; his enim omnibus pariter servire Mercurius supra dicebatur (§. 126).

testudo] Haec etiam inter Mercurii symbola referenda. Et testudine enim lyra a Mercurio primum est confecta (Horat. Epod. 13, 7. Od. 3, 11, 3) unde hic *curvae lyrae parens* (Id. 1, 10, 5) appellatur. Deinde lyra illa in coelum est translata (Hygin. poet. astr. 2, 7. Nicomach. harm. 2. p. 29 Meib. Arat. 266 — 274), quare Cicero (in Arat. 381 et 465) *fides Cyllenia* est, quae Arato (596) *λύρη Κυλληναίη*.

nepa] Genus est scorpium, qui fertur filios suos devorare: uno in setis dorso ejus inhaerente atque ita mortem evadente. Hinc et nepos dicitur, qui

facultates suas per luxum prodigit. Per testudinem autem, nepam, et capream id significatur: quemadmodum testudo undique durissimo tergore munitur, ita sermonem rhetoris debere omni ex parte circumspectum esse atque instar scorpium adversarium celeriter ferire. Per capream velocitas sermonis significatur. VULC. — Quot quantaque nugae! Nec Pignorius (ad tab. Isiac. p. 82) hunc locum intellexit, nepam pro scorpio accipiens. Ambiguam omnino vocem esse Festus (p. 275) testatur verbis: *•nepa Afrorum lingua sidus, quod Cancer appellatur, vel, ut quidam volunt, Scorpius.•* Clarus tamen apud Plautum vocis sensus ex hoc versu exit (Cas. 2, 8, 7):

•Recessim cedam ad parietem, imitabor nepam.•

Quum autem Canceri tutelaris deus Mercurius habitus esset, quid mirum *minitantem nepam* inter alia ejus symbola a nostro relatam esse? Quid mirum, quum in gemmis etiam cancer, caduceus et aries juncti (ap. Passer. in gemm. astrif. I tab. 154) compareant?

capra] Sic Monacenses (B. D. E) pro vulg. *caprea*, estque alterum Mercurii symbolum. Arietem enim fidelem Mercurii comitem fuisse alio loco (palaeogr. crit. III. §. 280) uberius demonstravi.

dilofon] Dilophon alitem, ibin, quasi *δειλοφον*, quod formidinem serpentibus incutiat. VULC. — De gallo, quem *δילוφον* nominat Capella, *bicristatum*, vide Fulgentii mythologicon Lib. 1. et Albricum de Mercurio. GROT. — Omnino melior haec Grotii explicatio est, quam Vulcanii. *Alitem*, non *aliten*, Britannicus et Cantabrigiensis praebent. De Mercurii gallo permulta olim (in pal. crit. IV. §. 874) e veterum scriptis monumentis-

quae sit oscinum mitior, in certaminis tentamenta pulsabat. Ipsa vero Ibis 178
praenotatum gerit nomen mensis cujusdam Memphitici. Hanc tabellam quum 179
ingestam sibi conspiceret virgo venerata, licet sponsi cognosceret argumentum,
tamen non ausa est sine supplicatione transire. Tunc etiam candidior Atlantidum 180

que attuli, ibique duas etiam gemmas interpretatus sum, quas lectorum oculis hic subjeci.

certaminis] Pugnaces gallos gallinaceos esse jam antiquitas novit adeoque publica illorum certamina instituit, quod Aelianus teste (var. hist. 2, 28) The-

mistocles primus Athenis fecisse fertur. Adde Plinium (hist. nat. 10, 21, 24), Lucianum (de gymnas. 37. VII. p. 199 Bip.), Plutarchum (Lycurg. p. 52; de stoic. repugn. p. 1049), Pausaniam (6, 26, 2. 9, 22, 4), gemmasque (Mus. Flor. 2, 91, 5. Licet. gemm. p. 235. Rossi gemm. ant. II. 226 sequ. Montf. ant. V, tab. 47). Sed vocabula «mitior oscinum» apud nostrum quid sibi velint, jure quaeras mirerisque interpretes, qui quum singula verba passim explicent, in obscuris sententiis provinciam suam turpiter destituant. Ego, quatenus possum, explico: «pulsabat (incitabat, manu vel pede) in certaminis tentamenta, quae inter oscines mitior sit (id est, ut certamine experiretur, utra certantium oscinum ignavior atque debilior esset).

mensis] Incertos in hoc mensis nomine explicando jam vidimus viros doctos et inter se pugnantem (Jablonsk. in panth. 5, 5; p. 162. Georg. in praef. ad fragm. evang. Joh. p. 140), neque mirum; Jablonskius enim locum, quo nititur, Plutarchi (symp. 9, 3; p. 738) nondum satis explicaverat, et Georgius de literis Aegyptiacis prorsus incerta profert. Vide potius Hugium nostrum (myth. p. 183 not.). Verisimillima Grotii est sententia, qui ad primum Aegyptiorum mensem, qui ab eorum Mercurio *Θωρ* nomen accepit, Martianum alludere arbitratur (§. 102 not.). Quanquam in tantis tenebris certam opinionem concipere nec licet nec libet.

ingestam] Quamvis codices Monacenses (C. D. E. G), Darmstattensis, Cantabrigiensis, Britannicus, Bodlejannus, Hugianus, et Vossianus pro *conspiceret*

Jovis congressu pignorisque culmine provecta supervenit, quae quidem nec in nurus officio sine bilance libra apparere dignata est. Quam virgo venerata, quoniam satis sociam filio recognovit, duabus cum lucrorum potente dicatis

labeant *cognosceret*, praetuli tamen vulgatam lectionem eo magis, quod hoc verbum proxime sequitur. *Ingestam* pro *adspiciendam* vel *contemplandam sibi datam* dixit.

candidior] Majam dicit Atlantis filiam, Mercurii matrem, quam Virgilius quoque *candidam* appellat (Aen. 8, 138). Comparativo noster pro superlativo usus est (§. 6. 121), eodem sensu quo Ovidius (fast. 5, 85) canit:

•*Quarum Maja suas forma superasse sorores
Traditur.*•

pignorisque] Pro *pignorisque*, quod Grotius edidit, Vossianus *pignerisque*, idque etiam ex cod. Leid. profert Muncker. ad Fulgent. mythol. I. 27, idque eo probat, quia Afri saepius archaismos adfectare soleant. Grammatici quidem voluerunt *pignora* rerum esse, *pignora* vero filiorum et adfectionum; sed doctos hanc distinctionem spernere recte notat Drackenb. ad Liv. III. 38; adde Burmann. ad anthol. vet. epigr. II. 26 et quae ad tit. ff. de pigo. action. passim notare solent. ARNTZ. (misc. p. 212). — Britannicus: *•pinnigerisque*; sed hoc eam reliquis verbis neque jungi potest, neque explicari.

culmina] *Pignora* pro *liberis* dici notum est (§. 25. 32. 91. 92). *Pignus* igitur hoc loco est Mercurius, Majae filius, cujus illa *culmine* provecta dicitur, quum dignitas ejus non minus filii auctoritate et splendore quam Jovis toro insigniter aucta esset. *Culmen* enim translato sensu accipiendum, ut apud Claudianum (6 cons. Honor. 64):

•*Inclinat populo regale modestia culmen.*•
Vide tamen, ne aliquid etiam astrologicae ambi-

guitatis his verbis subsit. Atlantides enim inter stellas quoque numerabantur (Virgil. georg. 1, 221), communi nomine Pleiades sive Vergiliae appellatae.

bilance] Veram hanc lectionem nemo est qui ignoret: alii tamen codices *blance* referunt, et exponunt Gloss. nostrae *blanda*, quibus suffragatur Gloss. H. St. Blanx *ἐνθηθής*. GROT. — Suis glossis suffragari glossam Stephani annotat Grotius, sed falsus in eo est; legendum: *•Blax ἐνθηθής*, hoc est stultus. MUNCK. (ad Fulgent. p. 165). — Quamvis in Vossiano codice (Arntz. misc. p. 212), et in duobus Monacensibus (D.E) etiam legatur *blance*, atque in alio Monacensi (C) pariter ac in Darmstatensi, Cantabrigiensi, Britannico, et Bodlejano *blancae*, omnino tamen vulgata lectio praestat corruptis illis, quae originem traxerunt ex eo, quod interpretes causam ignorarunt, cur librae hic mentionem faciat noster. Qua in re admodum obscura quum solis conjecturis locus sit, haud pudet meas exponere. Discimus e Macrobio (Sat. 1, 12) *•mense Majo mercatores omnes Majae pariter Mercurioque sacrificasse.* Mercurii igitur mater, eademque mercatorum dea, non dignata est (noluit) *sine libra* apparere; in nurus nempe officio. Ceterum pro Grotiano *ne* e Bodlejano et Monacensi (C) reposui *nec*, quod omnino praesferendum, quin etiam substitui adeo necesse est, ut quo pacto antecessores mei, *ne* legentes, locum intelligere potuerint, prorsus non perspiciam.

potente] In MS. fuit *lucrorum pote*. GROT. — Praestat omnino vulgata. De Mercurio enim sermo est, qui pariter *lucrorum potens* dicitur, atque a poetis *ignipotens* Vulcanus, *ensepotens* Mars, *belli-*

coepit honorare pecudibus. Hinc festinatur ascensus, et usque in Veneris 181
circulum hemitonio transvolatur, ipsaque Venere, quae nuptiis allubescerat,
quantum decebat honorata, hoc in ea perhibetur intuita, quod admodum
pulchra tamen antias draconibus circumflexa crebroque capillitio vulsa,
ambifariumque nital secum congressa mitificat. Mox studium in solarem cla- 182

potentes Mars et Pallas, nemorum et silvarum potens Diana, frugum potens Ceres, Manium potens Trivia, Umbrarum potens Pluton, lyrae potens Musa, maris potens Neptunus, nimbrosorum tempestatumque potens Aeolus, lauri potens Apollo, uteri potens Lucina, et a Macrobio (Saturn. 1, 12) Mercurius ipse sermonis potens appellatur. Accedit quod Graece etiam idem κερδῶος (v. Lucian. in Timone 41. Hesych. I. p. 1204) audit.

honorata] Editi orata. Cortius in Guelferbytania legit ornata. Meliorem lectionem e Cantabrigiensi et Basileensi substituit. «Quantum decebat» ideo adjectum videtur, ne Philologia Veneri nimium dedita censeretur.

antias] Cincinnos dependentes prope auriculas. Isidor. VULCAN. — Vide de hac voce Festum et Isidorum. Utitur et Appulejus. Gloss. H. St. κόμαι διὰ τῶν προταφῶν κρεμάμεναι γυναικείων. Gloss. Isidori: «Antiae, capilli emissi, vel capilli quos mulieres proximos in capite componunt.» Grot. — Appuleji locus in Floridis (1, 3. p. 14 Oud.) legitur. Longe quidem aliter accepit J. Scotus, qui a. 875 obiit, ut ex hac glossa codicis Basileensis videmus: «Locus iste corruptus est scriptorum vitio et ideo a nonnullis prave expositus; J. Scotus ita sentit: ipsa Venus admodum pulchra erat, tamen antias i. e. contraria videbatur Philologiae; quasi a Graeco ἀντίος descendat!

nital] Varians in margine lectio praebet amital, ad quod verbum Grotius haec annotat: «Multum de hoc laboravi, ac necdum verum comperi, sed ad-

huc haereo; in quibusdam codicibus Nisam legitur, unde conieci Misam, quem Isidis filium nominat Onomacritus in initiis Orphicis et ambifarium facit, ait enim: — — — Ἀρβενά καὶ θῆλον διφυρή. Postea vero in historiis Indicis inveni eoli apud Indos deum nomine Amida, cujus effigiem, et quidem monstrosam, vidi ipse ex India allatam: habebat ille non binas manus more nostro, sed quaternas, unde non immerito possit ambifarius Amida vel Amital (consona enim haec sunt) appellari. Sane constat, magica pleraque ex Indico fonte esse deducta. — Sed mera haec somnia esse Grotii manifestum est. Potuit quidem noster ante oculos habere hunc Martialis (5, 37, 8) versum:

«Quae crine vicit Baetici gregis vellus,

Rhenique nodos aureamque nitelam;»

sed hunc non magis quam Martiani locum intellexisse videntur interpretes, qui de micis pulveris auri repertis in arena et ramentis aureis, quibus conspersam comam illuminassent cogitarunt, quum de flavicomis potius Germanis poeta egerit, nemoque ignoret, flavum crinem pariter atque flavum aurum dici. Nital denique noster pro nitela usurpavit, quod Appuleji et Solini interpretes pro splendido accipiunt, me autem iudice apud utrumque etiam pro flavo colore accipi potest. Docere autem noster voluit minime fidendum esse pulchritudini Veneris ambiguae, cujus coma serpentibus circumflexa sit.

mox studium] Rectius forte excerpta nostra: «Mox studium in solarem elaborare circum, quippe sescuplo fatigabatur adscensu.» Alii id extulit p. 44:

borare circulum, quippe sescuplo fatigabatur ascensu, qui tonus ac dimidius
 185 habebatur. Ibi quandam navim, totius naturae cursum diversa cupiditate
 moderantem, cunctarum flammaram congestione plenissimam, beatis circum-
 actam mercibus conspicatur. Cui nautae septem germani sui que juris con-

«maximis conatibus sescuplo itinere evehi.» BOND. var. lect. p. 58) — Melior certe haec lectio est, quam apud Grotium *laborare* et deinde *fatigabat ascensum*; sed pro *circum* e Monacensi (G) et Cantabrigiensi *circulum* etiam reposui.

tonus ac dimidius] Legendum puto: Tonus dimidius. Hyginus: «Sol abest ab Hespero medietate toni.» GROT. — Dormitavit Grotius, neque erat quod Goezius hoc somnio textum corrumpere. Sequitur noster Plinium et Censorinum, quorum ille (hist. nat. 2, 20. s. 22) «Pythagoras» inquit «ex musica ratione appellat tonum, quantum absit a terra Luna; ab ea ad Mercurium spatii ejus dimidium et ab eo ad *Venerem* fere tantundem; a qua ad *Solem sesquiplum*»; alter autem (de die nat. c. 13) «hinc ad *Φώσφορον*, quae est *Veneris* stella, fere tantundem, id est, aliud *ἡμιτόνιον*: inde porro ad *Solem* ter tantum, quasi *tonum et dimidium*; itaque Solis astrum abesse a terra tonos tres ac dimidium, quod vocatur *διὰ πέντε*.» Alia tamen ratio est Plutarchi (de animae procr. p. 1028), alia aliorum (v. palaeogr. III, §. 285).

ibi quandam] Lectionem, quam e Guelferbytano codice prodidit Cortius, recepi. Grotius enim ediderat *curibus*, *cunctaque*, atque *et ante beatis*, quae copula a Britannico, Cantabrigiensi, Reichenauesi, et Darmstattensi abest.

moderantem] Jamblichus (de myst. 7, 2. p. 151): «Ubi in symbolis *deus* tanquam *navis rector* est, id ostendit potestatem *mundi gubernatricem*. Sicut enim gubernator navis adstat clavo, eodem modo

et *Sol mundi totius* temonem regit.» Conferendus hoc loco omnino Apollonius Tyaneus est (apud Philostr. 3, 11. p. 143 f. Mor.) et inferior (ad §. 186) nota.

septem germani] Septem fratres in prora navis sedentes significant hebdomadae dies. Leo aestatem; Crocodilus hiemem. VULC. — Septem hebdomadae dies indicat mystice ut solet. Nautas autem vocat quia etiam Soli et Lunae navigia uti currus tribuuntur. Vide Plutarch. de plac. phil. Lib. 2, c. 10. GROT. — In hoc Plutarchi loco illud non reperies, sed in commentatione de Iside (p. 364). De diis Aegyptiorum in navigiis constitutis pluribus olim egi (in palaeogr. crit. III. §. 238. IV. §. 695) permultisque imaginibus e gemmis selectis (III. §. 507. IV. §. 609. 649. 770. 779) rem illustravi. Errat autem cum Vulcanio Grotius, hebdomadis septem dies intelligens. Istos enim Martianus certe non dixisset *totius naturae* navem regere; sed intelligendi potius Sol et Luna cum reliquis quinque planetis. Quae sequuntur apud Grotium verba «*germani tamen sui que consimiles*» emendavi. E Vossiano enim codice (Arntz. misc. p. 213) vocem addidi *juris*, sed vocabulum *tamen*, quod a Cantabrigiensi abest, expunxi. *Sui juris* planetas esse ex suo cuique proprio cursu dixit. Voce *germani* autem, qua et Plato (Epin. p. 986 Steph.) planetas significat, ἀδελφούς eos appellans, nihil aliud quam illam eorum similitudinem innuere voluit, qua septem hae stellae semper contrarium reliquis omnibus cursum peragerent. Adde Hugium (in myth. p. 254. 255. 256).

similes praesidebant. In prora felis forma depicta, leonis in arbore, crocodili in extimo videbatur. In eadem vero rate fons quidam lucis aetherae, arca- 184
nisque fluoribus manans, in totius mundi lumina fundebatur. Quo viso Philo-
logia consurgens, totaque veneratione supplicans, ac paululum connivens
oculis, deum talibus deprecatur:

Ignoti vis celsa patris, vel prima propago,

185

felis] Miror Grotium, Walthardum et Goe-
zium, qui *felix* edere potuerint. Neque enim solum
in anterioribus Martiani editionibus (v. Lugdun. a.
1559) in margine varians lectio *felis*, quam recepi,
adnotata erat; sed *felis* etiam legerant Pignorius
(mens. Is. p. 40), Gale (ad Jambl. p. 289), Cuperus
(in Harp. p. 15), Montfaucon (in ant. suppl. 2.
p. 185). Certe igitur melior eligi debebat lectio.
Felis autem hic Lunae symbolum est, quemadmo-
dum supra (§. 170) a nostro jam traditum erat.
Transposita etiam interpunctione, quae falsa apud
Grotium et recentiores editores est, recte Martia-
nus felem sive Lunam in prora collocavit; leo-
nem sive Solem (Pal. crit. III. §. 298. 303. IV.
§. 705. 716) in summa navis arbore. Alias dii
tutelares in navis prora collocabantur (v. Lips. ad
Sen. ep. 76 p. 525).

leonis] Leonem Soli sacratum paucissimi igno-
rant, quod oculorum fervore et radiis ei possit non
immerito comparari. Afferit et alias rationes Macro-
bius Lib. 1. c. 21 Sat. Graec. — Plura qui cupit
evolvat palaeographiam meam (IV. §. 705. 716),
Hugiumque nostrum (in myth. p. 172), ubi de le-
onis et aquae vocabulis disserit; quibus adde Moy-
sis nomen a Salmasio (in epistol. p. 132) Aegyptia-
cae linguae vindicatum.

crocodili] Crocodilus Serapidi sacer, id est Soli.
Serapis enim idem cum Sole, ut ex oraculo ei
attributo comprobatur. Vide Macrob. c. 20, lib. 1.

Sat. Graec. — Hoc quidem non nego; verum quo-
niam leonem, Solis symbolum, in navi depictum
esse jam dictum, omnino pulchrior Martiani fictio
erit, si mecum conjeceris, cum hausisse e Cle-
mente Alexandrino, qui (str. 5. p. 566) e quoran-
dam sententia docet, »crocodilo significari tem-
pus a Sole genitum.« Unde 365 dentes, anni
nempe dierum numerum, huic animali adfinxerant
(Achill. Tat. Erotic. 4 f. p. 272 Salm.).

fons lucis] Heraclitus Solem »fontem coelestis
lucis« nominat (Macrob. somn. Sc. 1, 20), Plato
(de R. P. G. p. 508 Steph.) »lucis auctorem« (v.
§. 185), Orphicus (hymn. 7) οὐράνιον φῶς. In
sacra denique prece eum allocuti sunt ἤλιε
κόσμον φῶς (Macrob. Saturn. 1, 23).

connivens oculis] Alii *connibens*, et hinc alii
oculos contra MSS. vetustissimos exhibuere. OU-
DEND. (ad Appul. I. p. 44). — Non hoc solum correxi,
sed paulo post etiam e Cantabrigiensi, Darmstat-
tensi, Reichenauensi, et Hugiano reposui *depre-
catur* pro *deprecabatur*.

ignoti] Lucretius (5, 149):

»Tenuis enim natura deum longeque remota

Sensibus a nostris animi vix mente videtur.«

Neo-Platonici, quod olim jam observavi (palaeogr.
crit. III. §. 126), sibi persuaserant, hominibus in-
notescere tantum hujus mundi creatorem, ex factis
nimirum ipsius; eo autem longe antiquiorem esse
(τὸν πρῶτον νοῦν) deum supremum, quem ipsis

Fomes sensificus, mentis fons, lucis origo,
 Regnum naturae, deus atque assertio divum,
 Mundanusque oculus, fulgor splendentis Olympi,
 Ultramundanum fas est cui cernere patrem,
 Et magnum spectare deum; cui circulus Aethrae
 Paret, et immensis moderaris raptibus orbes.
 186 Nam medium tu curris iter, dans solus amicam
 Tempericm superis, compellens atque coërcens
 Sidera sacra deum, quum legem cursibus addis.
 187 Hinc est quod quarto jus est decurrere circo,
 Ut tibi perfecta numerus ratione probetur;

semper obscurum et ignotum manere necesse sit (Euseb. praep. ev. 11, 10, 18. p. 339), sive, ut Ciceronis verbis utar (N. D. 1, 14, f.), deum illum, quem mente noscamus nusquam apparentem. Praeterea conferre licet cum hoc carmine epigramma Latinum in Solis laudem (in Burm. anthol. Lat. 5, 1. T. 2 p. 295).

vel] *Vel* ego arbitror nimis ignavum, neque dubito *Sol* restituendum, cum recta eum Philologia alloquatur. BARTH. (adv. p. 517) — Ego vero contra sentio. Non intellexit censor verum illius particulae sensum. Non *vim* solum, sed, quod majus est, *primam propaginem* patris Solem esse docte scripsit Martianus, Platonem secutus, qui (Rep. 6, p. 509) Solem summi Boni progeniem dixerat.

oculus] Invocatur ab Orphico (hymn. 7) Sol: *αἰώνιον ὄμμα*, et ad quaestionem »quid sit Sol?« Epictetus philosophus respondet »Mundi oculus« (Fabric. bibl. Gr. 13. p. 557), et Atheniensis sophista (p. 566) »Ὀυρανίος ὀφθαλμός«, pariterque Ovidius (metam. 4, 235) de Sole:

»Ille ego sum, dixit, qui longum metior annum,

*Omnia qui video, per quem videt omnia tellus,
 Mundi oculus.* — —

ultramundanum] Graecus philosophus (Sallust. 6. in Gal. opusc. p. 253 f.) eum *ὑπερκόσμιον* dixerat, quam vocem primus Appulejus (dogm. Plat. p. 204 Oud.) Latine vertit, *ultramundanum* patrem summumque deum appellans.

tempericm] De Apolline aërem temperante vide supra (§. 18). Hic Solem laudat stellarum ducem (Orph. hymn. 7 et 53), qui Ciceroni (de re publ. 4. p. 128 Zell.) est »dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et *temperatio*«, Ovidio (met. 1, 770) »qui temperat orbem.« Ante oculos autem noster habuisse videtur Macrobius (in somn. Sc. 1, 20) ad illum Ciceronis locum (conf. §. 14. 18. 54. 185).

sidera sacra] Quasi diis solis sacrata, mortalibus negata. BARTH. (adv. p. 1242). — Vereor ne plus tribuerit vir doctus verbis, quam in iis latet. Astra enim quum noster semper fere cum diis jungat (§. 97), *sidera sacra deum* nil aliud est quam *sacri dii*.

Nonne ac principio geminum tu das tetrachordon?
 Solem te Latium vocitat, quod solus honore 188
 Post patrem sis lucis apex; radiisque sacratum
 Bis senis perhibent caput aurea lumina ferre,
 Quod totidem menses, totidem quod conficis horas.
 Quatuor alipedes dicunt te flectere habenis, 189
 Quod solus domites quam dant elementa quadrigam.
 Nam tenebras prohibens retegis quod caerulea lucet, 190
 Hinc Phoebum perhibent prodentem occulta futuri,
 Vel quia dissolvit nocturna admissa; Iseum 191

ac principio] Ita anteriores editiones, inque sequentibus *das*, quorum utrumque restitui. Grotius *hac et dans* substituit adnotans: »Lege *a* principio. Comparat Solem mese in musicis. Gemina autem tetrachorda sunt tres planetae utrinque et ipse utrinque quarti supplens vicem, in primo tetrachordo ultimus, in ultimo primus.« Sed quamvis recte geminum tetrachordon explicaverit (conf. tamen et Boeckhium in Crenz. stud. III, p. 88), emendatio tamen non adeo certa est, ut in textum recipi possit, quam plerique codices in vulgata consentiant. Unus ex omnibus Monacensis (G) *hic* pro *hac* habet; quam qui receperit lectionem profecto non contemnendam, certe non omni externa auctoritate destitutus erit. *Das* etiam in Darmstattensi, Cantabrigiensi, et teste Cortio in Guelferbyitano legitur.

solus] Latini nominis etymon, quod multi sic exposuerant (Varro de L. L. 4, 40. Cicero N. D. 2, 27. Fulgent. myth. 1, 11. p. 43 Munck. Macrobr. Somn. Sc. 1, 20; Saturnal. 1, 17).

patrem] Illam nimirum ignotum, de quo supra (§. 185). Nihil vidit in hoc loco Barthius, qui (adv. p. 317. 2084) Christi patrem intelligit!

bis senis] Val. Flacc. l. III. (lege 4) 92:

— »Sol auricomis (lege mus) ingentibus (l. cingentibus) horis

Multifidum jubar, et bisseño sidere textam

Loricam induitur — —

Bisseño autem dicit, quia duodecim signis via Solis, quem zodiacum appellamus, distribuitur. Goetz. — De radiis Solis eorumque numero causisque confer etiam superiorem locum (§. 75) ibique observata.

lucet] Pro *lucet* omnino scribendum *luce*. »Caerulea luce reterege« est *tenebras luce depellere*. MUNCK. (ad Fulg. p. 43) — Ne unus quidem codex viri docto adstipulatur, eoque minus aliquid mutare audeo, quod varians lectio in margine veterum editionum adscripta est *licet*. Quantum igitur possum, explico: »Nam tenebras prohibens retegis quod caeruleam lucem prodit«, ut *caerulea lucere* dictum sit ut supra (§. 116) creperum micare.

Iseum] Lege *Lyaeum*. Ostendit idem, quod Macrobius lib. 1, omnes deos ad Solem referri, Apollinem, Serapim, Osirim, Mithram Persarum, Ditem patrem, Typhonem, Atyn, Adonin, Ammonem, Triptoleum, et hic Liberum patrem. Obiter alludit ad nomen *Αναίον από τοῦ λέειν*, idque eo

Te Serapim Nilus, Memphis veneratur Osirim,
 Dissona sacra Mithram, Ditemque ferumque Typhonem;
 192 Attis pulcher item, curvi et puer almus aratri,

refert, quod Sol occulta dissolvat tenebrasque dissipet. Sed de deorum hac confusione plura collegimus ad Onomacritum. GROT. — Ipse Vossius in margine conjecerat *Lycaem*. AANTZ. (misc. p. 213) — Certe et Grotius non *Lycaem*, uti Goezcius incaute reposuit, sed *Lycaem* voluit. Nec tamen probo. *Iseus* enim *Isidis* filius appellari eodem jure potuit, quo (§. 87) *Vulcanus Junonius* dictus erat; quod autem ex conjunctione cum antecedentibus Grotius argumentum repetiit, in tanta constructionis ambiguitate nihil contra codicum auctoritatem efficere potest. Possit adeo ipsum vocabuli etymon ad *nocturna admissa* referri, si *Martianum* cum *Plutarcho* (de *Iside* p. 351) *Isidis* nomen ab *ἰσημ* derivasse statuamus; multo tamen melius *dissolvendi* illud officium ad *Phoebi* nomen referemus, quum *φοιβάζω* etiam *purgare* vel *verrere* significet. Ceterum *Iseum* pro *Isacum* e Basileensi codice reposuimus, quia Graece *ἰσεῖος* est. Glossa Monacensis (D) explicat *justum, aequum*, ut de *ἰσφ* cogitasse videatur!

Serapim] De magnifico hujus dei in Aegypto templo vide *Ammianum* (22, 12). Imitatus est noster variando unius ejusdemque dei nomina permultos alios scriptores (*Stat. Theb.* 1, 717. *Appulej. met.* 11. p. 733 *Oud.* *Anson. epigr.* 29 et 30. *Nonn. Dionys.* 40). Quibus diversis Solis nominibus hujus ipsius oracula ansam dederunt (*Macrob. Saturn.* 1, 18. *Euseb. praep. ev.* 3, 4, 15. p. 125. *Laur. Lyd.* p. 42 *Roeth.*). Accusat quidem *Goezcius* (*Grotium* secutus) *Martianum* de correpta media in nomine *Serapis*; sed corripuit eam jam antiquior *Prudentius* illo versu (c. *Symm.* 2, 531):

«Nil potuit *Serapis*» cet. Et omnino operae pretium erit audire *Hieronymum de Bosch*, qui (in *anthol. Gr. T. 4.* p. 297. 298. 418) observat, in nominibus propriis a veteribus eandem syllabam modo corripere, modo produci, quare nugae agere, qui in *Batavia* an secunda corripienda, an producenda sit, tantopere laborent. Atque eadem *Priscianus* jam docuerat (de accent. p. 814) scribens: «In peregrinis verbis, et barbaris nominibus, vel interjectionibus, nulli sunt certi accentus. Ideoque in potestate uniuscujusque consistunt, ut quo necessarium videat sic in metro ponat.»

dissona] *Barbara*. Sic supra «dissonans discrepantia nationum», et alibi «secundum dissonas nationes.» GROT. — Haec enim primitiva vocabuli *βάρβαρος* significatio est, unde jam apud *Homerum* *Κἄρες βαρβαρόφωνοι* (*Il. β.* 867), quo idem declaratur quod alibi (*Odyss. α.* 182; γ. 302; ο. 452) locutione *ἀλλόθροοι ἄνθρωποι*.

Mithram] Solem *Mithram* appellari liquet ex hac inscriptione Latina: «*Soli Mithrae*» et illa Graeca: «*ἩΛΙΩ ΜΙΘΡΑ ΑΝΙΚΗΤΩ*», aliisque centum similibus. GROT. — Res est notissima vel e *Nonno*, *Strabone*, *Justino martyre*, *Porphyrio*, *Statio*, *Curtio*, *Claudiano*, aliis. (*Conf. Palaeogr. crit.* III. §. 106. 309. 481. *Hyde de relig. Pers.* *Eichhorn de deo invicto Mithra*, et *Camdenum* in praelectionibus academicis p. 177). Literas in nomine *Μειθρας* numerum 365, nimirum annidierum continere, olim (loco citato §. 454) jam monui.

Attis] Sic pro *Atys* e *Vossiano* scribe, quod etiam placuit *Munckero* ad *Fulgent. mythol.* 3, 5,

Ammon et arentis Libyes, ac Byblius Adon.

Sic vario cunctus te nomine convocat orbis.

Salve vera deum facies vultusque paterne,

193

et recte quidem, quum ita priori longa semper poetis dicatur, iudice Schradero Obs. 1, 5, ubi et hanc emendationem a Munckero institutam probat. ARNTZ. (misc. p. 213). Salmasius quoque (ad Solin. p. 51) *Atyn* nomen Lydum, Cybeles autem amasium *Attidem* scribendum censet, itaque corrigit Arnobium (L. V), ubi de Attide pro Sole habendo itidem sermo est. Confer tamen et Doeringium (ad Catull. 63) et interpp. ad Persium (1, 93).

puer] Quicumque Virgilium (georg. 1, 19) legerit, sane videbit eum a nostro exscriptum fuisse. Sed difficilior quaestio est, quinam fuerit *almus* ille *puer aratri*? Etenim ipse Virgilius obscurus est adeo, ut vel Heyne eum non intellexerit, *puerum* interpretatus Triptoleum, qui a Martiano hoc loco designari non potuit, quum nunquam ille Solis nomine veniat. Viam potius nobis aperit Servius, ad Virgilio locum observans: *Alii Triptoleum, alii Osirin volunt.* Atque posterius rectius esse e poetis colligitur. Tibullus (1, 7, 29):

Primus aratra manu sollerti fecit Osiris

Et teneram ferro sollicitavit humum.

Idem Rutilius (itin. 1, 75):

— — *vinique repertor*

Et qui primus humo pressit aratra puer.

Bacchum enim et Osirin eundem deum fuisse non magis ignoramus, quam Osirin pro Sole accipi (Palaeogr. crit. IV. §. 643. 661). Hinc mihi quidem persuasum Virgilium a nostro melius intellectum esse, quam ab Heynio, cujus interpretatio et eo laborat, quod impertinentem Virgilio adfinxit conjunctionem *deorum* cum Triptolemo *semideo*. Sed in voce *puer* haesisse videtur, qua tamen ne-

que ipse Virgilius (in cul. 25. 36), neque Cicero (Phil. 4, 1) vel Caesarem Augustum appellare dubitarant. Erraret igitur similiter qui *pueri aratri* nomine inductus Tagetem intelligere vellet. Nemo enim unquam hunc pro Sole accipi legerit. *Curvum aratrum* similiter dixit Lucretius (5, 931. 6, 1251).

Ammon] Peccat Capella in legem pedariam, ut et supra Serapim media correpta dixit. Cur autem Sol Ammon dicatur, ex Nonio docebimus in notis Onomacriticis. GROT. — Macrobius (Saturn. 1, 21) *Hammonem* inquit *Solem occidentem Libyes existimant*: et ego de Ammone copiosius pluribusque locis (in palaeogr. crit. T. III. §. 125. 281. 481. T. IV. §. 600. 669. 670) egi. De metro equidem nostrum in nota ad nomen Serapim modo defendi. Ac profecto antiquissimorum etiam poetarum negligentiam non minus accusandam esse Athenaeus (14. p. 632 Casaub.) multis ostendit exemplis.

Adon] Pariter Theocritus (Syracus. 143) Solem intellexit his versibus:

*Ἰλαθι νῶν, φίλ' Ἄδωνι, καὶ ἐς νέωτ' εὐ-
δομήδαις.*

*Καὶ νῶν ἠνθεὶς Ἄδωνι, καὶ ὄκλ' ἀφίκη
φίλος ἠξείς.*

In primis autem Macrobius (Sat. 1, 21) totus in eo erat ut demonstraret Adonin Solem esse.

salve vera] Sumsisse videtur ex hemistichio loci Virgilio (Aen. 8, 301):

Salve vera Jovis proles. — —

Mox miror Walthardum et Goezium edidisse *pater-nae*, quod omni sensu caret. Scilicet non animadvertunt, in erratis a Grotio istud mendum cor-

Octo et sexcentis numeris, cui litera trina
Conformat sacrum mentis cognomen et omen.

Da pater aethereos mentes conscendere coetus,
Astrigerumque sacro sub nomine noscere coelum.

194 His auditis deorum sedes jussa est perineare. Verum hemitonio sublevatam
195 Pyrois circulus immoratur, in quo Jovis fuerat maximus filiorum. Ex quo
196 circulo visus Pyriphlegethon amnis ad infera demeare. Quo transgresso (neque

rectum fuisse. Verumtamen intelligere debebant, quod scriberent!

sacrum] Vulg. *sacrum nomen, cognomen et omen*, sed haec annotant docti interpretes: MS. »*sacrum mentis cognomen.*« Est autem hoc nomen, quod diligenti indagazione inveni, *HYΣ*, quod mentis affectum placidum denotat, estque *τρουράμματος* et numerorum 608. Nisi quis *YHΣ* malit. Id enim nomen Baccho tanquam humidae naturae domino tribuit Plutarchus. Ego tamen alterius malim, quo sit *mentis cognomen*. Et sane ab eodem fonte Apollinem *ἦιον* dici quis est qui ignoret? GROT. — Versiculum ipso suo sono horridum rectius forte codex MS. hunc in modum refert:

»*Conformat mentis sacrum cognomen et omen.*« Et ita etiam codex a Grotio adhibitus, quem virum summum egregie (!) haec illustrantem vide in notis. Aliam longe viam in illustrando hoc loco ingressus est Barthius (adv. XI. c. 3. p. 517) qui Capellam Christianum esse hinc colligit, rectene an secus ipse viderit. BOND. (var. lect. p. 58) — Scribendum omnino »*mentis cognomen*«, quod in suis codicibus invenerunt Grotius et Bondamius et in Vossiano exstat. ARNTZ. (misc. p. 215) — Ad-dere licet e Monacensibus plures, Hugianum, Basileensem, Darmstattensem, Britannicum et Cantabrigiensem. Ceterum ut non nego nugae egisse Barthium, ita et egregie errasse Grotium et Bon-

danium patet, quos Aegyptiacum Solis nomen *ΦPH* omnino latuerat (v. Palaeogr. meam crit. III. §. 229. IV. §. 588). Quod autem hic *mentis cognomen* dicit, hoc ex superiori loco (§. 185) illustrandum, ubi Solem *mentis fontem* appellat.

mentes] Grotius *mentis*. — Vel legendum est »*pater mentis*«, id est mundi, vel »*da pater mentes*«. VULC. — Cessat, quia Bodlejanus codex exhibet *mentes*, atque ipsum *mentis* pro accusativo pluralis numeri accipi potest. Sensus est: »*Da pater mihi animum, ut coner ascendere coelum.*« Nam sic intelligenda dictio est »*dare mentem*«. Confer illum Horatii (in ep. 2, 2, 36) versum:

»*Verbis, quae timido quoque possent addere mentem.*«

nomine] Lege *numine*. VONCK. — Equidem verbum, quod in omnibus tam editis quam scriptis libris exstat, corrigere non ausus sum, praesertim quum *vox cognomen* praecedat.

auditis] Grotius *audita*, quod correxi e varianti lectione apud Walthardum et e Basileensi codice. In sequentibus Guelferbytanus quidem *sublevata*, et Cantabrigiensis *circulo* praebent, sed quum Pyrois primus sit casus, male.

infera] Ita pro Grotiano *infra* habent Monacenses (C. D. E), Reichenauensis, Basileensis, Darmstattensis, Guelferbytanus teste Cortio, Britanni.

enim labor fuerat, hemitonii interjecta transcurrere) in Jovialis sideris pervenere fulgores, cujus circulus Phrygio phthongo personabat. Illic sidus erat temperamenti vivifici ac salubris, fulgentibus blandisque vibratum candoribus. Cujus quidem lucis natura, ex calidis humidisque commixtionibus candens, quadam prosperitatis tranquillitate rutilabat. Verum ibi sidus Jovis; nam ipse totius mundi membra collustrans ad deorum dicebatur imperium et senatum coelitem commeasse. Hunc etiam praetergressa circum, ac parili interjectione sublimis, deorum rigidissimum creatorem in algido inhaerentem pruinisque nivalibus conspicata: verum idem quem circumire nitebatur orbis melo Dorio tinniebat. Sed ipsi praesuli nunc draconis facies, nunc rictus leonis, nunc cristae cum aprugnis dentibus videbantur, totoque exitialis

cus et Cantabrigiensis teste Federo, quapropter haud dubius meliorem lectionem in textum recepi.

neque enim labor] E Virgilii (Aen. 11, 684):
«neque enim labor.»

phthongo] Quodsi Plinii (2, 22, 20) verba: «Saturnum Dorio moveri phthongo, Jovem Phrygio contuleris, videbis omissum esse *Phrygio*. Phthongus enim sonus est (§. 939) qui variatur, unde paulo post (§. 197) Saturno *Dorium* melos adscribit. Quumque liqueat Martianum sua e Plinio hausisse, ex eo etiam supplere quod omissum non dubitavi, praesertim quum viderem hoc ipso loco in Darmstattensi codice verbum quoddam erasum esse. Nicomachus (in harmon. manual. 1, 2, 3. p. 7. Meib.) *Jovi* sonum adscripsit *parhypates*.

temperamenti] Peculiarem hanc hujus planetae notam fuisse, supra (§. 17 et 32) vidimus, et infra (§. 885) legemus. Confirmant eam tam philosophi, quam poëtae. Etenim ex Saturno et Marte *temperari* illum interjectum et Cicero (N. D. 2, 46 f.) et Plinius (2, 8) et Aristides Quintilianus (de musica p. 148 Meibom.) docent, repetitque idem Ptolemaeus (tetrab. 1, 4); Vitruvius autem (9, 1.

p. 267. Bip.) «*temperatissimos*» ei effectus tribuit. Adde palaeogr. crit. III. §. 282.

fulgentibus] In locum vulgaris lectionis *effulgentia vibrata* meliorem recepi, quam Basileensis codex et teste Cortio Guelferbytae membranac habent, «*fulgentibus blandisque vibratum candoribus*».

coelitem] Cantabrigiensis *coelitem*, unde sensus exit idem.

algido] Virgilius (georg. 1, 336):

«*Frigida Saturni sese quo stella receptet.*»

inhaerentem] *Haerentem* Grotius; *inhaerentem* e variis lectionibus Bondam (p. 58), quamvis parum intersit. Sed paulo post pro *circumvenire* e Darmstattensi, Reichenaugensi, Basileensi, et Guelferbytano omnino rectius *circumire* recepi.

Dorio] Grayissimo sono. Vulc. — Confer Milichium (ad Plin. librum secund. p. 167) et Harduinum (ad Plin. 2, 22, 20. not. 11).

aprugnis] Ediderat Grotius *aprinis*. In MS. inquit Grotius, videtur *aprugnis*. Ita clare Vossianus, atque certe vox ea Capellae est restituenda, quum in magis notam a librario sit mutata. Hausit

198 saeviebat horrore; cui tamen potestas pro circi granditate major ac praelata
 ceteris habebatur. Denique harpis bombisque perterrita, tam intoleranda
 199 congressione virgo diffugit. Inde maximis conatibus sescuplo itinere evehuntur.
 Nam tono ac dimidio ad ipsius coelestis sphaerae globum ac laqueatum stellis
 ambitum pervenitur. Sicque sex tonorum conscensionibus et stadiorum de-
 fecta lassitudine fatigati, quum diapason symphoniam, quidquid emensi erant,

id certissime e Solino, qui cap. 32 »aprunis den-
 tibus« dixit, ut in quibusdam editionibus legitur,
 quod tamen in Venetiana ann. 1498, quae penes
 me est, mutatum quoque in *aprinis* eodem errore.
 Salmasius edidit *aprugineis*; sane Latinis dici *apru-
 gineus*, *apruginus* et *aprugnus* idem notavit exer-
 citat. Plin. p. 374. ARNTZ. (misc. p. 215). — Cor-
 reximus, quia in eodice illo *aprugnis* legitur; quam-
 vis *aprinus* haud deterior vox sit a Varrone et
 Plinio usurpata. Profecto sicut a *caper* est *capri-
 nus*, ita ab *aper* dici potest *aprinus*.

exitialis] Pro Grotiano *exitiali* e Vossiano le-
 gendum *exütialis*. Litera S absorpta est a sequenti
 voce, licet non novum fuerit Latinis etiam elegan-
 tioribus, qui duo adjectiva uni substantivo adpo-
 nant. Cicero pro Milone: »propter multa praeclara
 merita.« Drackenborch ad Liv. 1, 14, et ex poetis
 exemplorum segetem conguessit elegantissimus Brouk-
 hus. ad Tibull. 3, 3, 22. Neque id Graecorum
 poetis ignotum, unde *δεσμοῖς ἀλντοῖς ἀγρίοις*
 recte defendi posse apud Aeschyl. Prometh. vinct.
 v. 154 vidit H. Stephanus. ARNTZ. (misc. p. 214)
 — De Saturno *exitiali* confer superiora (§. 17).
Exitiali pro *exitialis* non nisi typographorum errori
 adscribendum esse videtur, quum anteriores omnes
 editiones meliorem proferant lectionem, quam Gro-
 tium mutare voluisse non arbitramur.

harpis] Ediderat Grotius *arpis*, quapropter co-
 actus erat hancce addere notam: »Lego. *harpis* et
 explico *falcibus*, ita enim sonat vox Graeca: est

enim *ἄρπη δρεπάνη*. Falces autem Saturno attri-
 buit antiquitas, ut omnis auctorum tam Graecorum,
 quam Latinorum, turba testatur. Mavult tamen
 illustriss. Scaliger pro musico instrumento acci-
 pere, praesertim quum *bombis* sequatur, motus
 inter alia isto Fortunati loco:

»Romanisque lyra tibi plaudo barbarus harpa.«
 Nomen hoc etiamnum Gallis et Belgis usitatum.«
 GROT. — Equidem Grotio potius, quam Scaligero
 adstipulor: haud enim video, quo pacto Philologia
 musico instrumento *perterrita* dici potuerit. A Thra-
 cibus *ἄρπην*, incurvum gladium, inventam fuisse
 Clemens Alexandrinus (strom. 1. p. 307) docet.
 Persei etiam falcem *ἀδαμαντινήν ἄρπην* poetae
 appellant (Apollodor. 2, 4, 2. Apollinar. Sidon.
 carm. 7 p. 307 Sirm.). Ab harpis etiam milites
 quidam harpigeri olim dicti (v. Cang.). Ceterum
 aspirationem addere non dubitavi e rationibus supra
 (§. 7 not.) expositis.

bombisque] Sono graviori (Varro R. R. 3, 16,
 32), veluti tympani (§. 67). Catullus (64, 264):
 »Multis raucisonos efflabant cornua bombos.«
sescuplo] »Tempora tria ad duo sescuplum fa-
 ciunt« (Quintil. 9, 4, 47. p. 556).

coelestis] Reichenauensis et Grotianus codex
 praebent *coelitis*, quod non minus probum est
 (v. §. 62 not.).

defecta] Ita pro Grotiano *defessa* codices Mo-
 nacenses (B. C. D. E. G), Reichenauensis, Basileen-
 sis, Darmstattensis, Bodlejanus, Britannicus, Can-

adverterent consonare, perfectione absolutae modulationis post labores maximos recreati, paululum conquierunt. Ipsa quoque Philologia lectica desiliens, 200
 quum immensos luminis campos aetheraeque tranquillitatis verna conspiceret, ac nunc tot diversitates cerneret formasque decanorum, tunc octoginta quatuor liturgos coelo miraretur astare: videretque praeterea fulgentes crebrorum siderum globos et circulorum alterna illigatione texturas; ipsam vero, quae 201
 ambitum coërcet, ultimam sphaeram miris raptibus incitatam, polosque et axem ex coeli summitate vibratum profundam transmeare terram, atque ab ipso totam coeli molem machinamque torqueri; tanti operis tantaeque rationis 202
 patrem deumque noscens ab ipsa etiam deorum notitia secessisse, quoniam extramundanas latitudines eum transcendisse cognoverat, empyrio quodam

tabrigiensis, Bongarsii, igitur plurimi. Tamen etiam *defessa* defendi per hypallagen potest.

desiliens] Hoc e codicibus Grotiano, Basileensi, Darmstattensi, Britannico, Bodlejano, et Guelferbytano substitui pro *dissiliens*, quod male se habet in editis.

immenses] Philologiam astrorum multitudinem admirantem eodem fere modo noster depinxit, quo Lucanus de Pompejo divo facto (9, 11) cecinerat:

— — Illic postquam se lumine vero
 Implent, stellasque vagas miratus et astra
 Fixa polis vidit, quanta sub nocte jaceret
 Nostra dies. — —

decanorum] Vide quae de iis eorumque nominibus Aegyptiacis in palaeographia critica (T. III. §. 320. 328. 550. 532) disputavi; quibus adde Hermetem (ap. Stob. in eclog. 1, 22, 9. p. 469 Heer.).

liturgos] *Λειτουργούς*. Ministri sunt publici Graeco vocabulo. Graec. — Plura dabit Salmasius (de ann. climaet. p. 522. 796). Absurda si qua alia ad hunc Martiani locum in codice Monacensi (E) legitur glossa: «quasi letargi, resolutores laboris!»

ipsam vero] Describit post coelos planetarum et *ἀπλανέων* astrorum primum mobile cum primo motore. Graec. — Supple ex antecedentibus «*quae videret*» et refer *vibratum* ad *axem*, ad eumque etiam, quod sequitur, *ab ipso*.

noscens] Grotius pro eo, quod in libris legabatur, *non sciens* reponi voluit *non nesciens*, quae tamen emendatio necessaria non est, postquam Curtius in Guelferbytano legit *noscens*.

secessisse] Vossianus: «*secessisse*», non male. Vulgatum tamen *secessisse* tueri posset frequens pronominis *se* ellipsis, cujus exempla dedi ad Sedul. 4, 80. Aantz. (misc. p. 214). — Cur desideret vir doctus pronomem *se*, prorsus ignoro. Certe Martianus nihil aliud quam Neo-Platonice doctrinam exponere voluit, qua *pater ille ignotus* summus deus est (palaeogr. crit. III. §. 126), quem adeo ignotum esse dicit, ut ab ipsa deorum notitia *secesserit*; adeo ut dū ipsi eum non noscerent. Conferre licet Jamblichum (de myst. 8, 2. p. 158 Gal.).

latitudines] Grotius quidem *beatitudines*; sed Hugianj codicis lectionem eo libentius recepi, quo

intellectualique mundo gaudentem, juxta ipsum extimi ambitus murum annexa
 205 genibus ac tota mentis acie coartata diu silentio deprecatur; veterumque
 ritu vocabula quaedam voce mentis inclamans, secundum dissonas nationes

certius et supra (§. 38) eadem legebantur. Hoc autem codice olim nondum inspecto, prius (in Palaeogr. mea III. §. 151) aegre hunc Martiani locum intelligebam.

extimi ambitus] »Coelum ipsum« inquit Cicero (div. 2, 43) »quod extremum atque ultimum mundi est.« Uterius progredi Philologiae non licebat, sed sola mente deum supremum atque ignotum, quippe qui extra mundum esset, persequeretur. Plato hunc locum (in Phaedr. p. 247 Steph.) ὑπερουράνιον τόπον appellat.

murum] Aut Maximi Tyrii (17, 12. T. I. p. 337. Reisk.) »οἶον τεῖχος« ante oculos habuit, aut Lucretium, qui pariter pluribus locis (1, 74; 5, 372. 455) »moenia mundi« statuit.

silentio deprecatur] Aegyptios jam Porphyrius (de antro nymph. 27. p. 25) refert σεβομένους ὑπὸ θωαπῆ θεῶν ἀρχὴν τῶν ὅλων ἔχοντα: et Jamblichus de mysteriis Aegyptiorum (8, 3. p. 159 Gal.): ὁ δὲ καὶ διὰ θυγῆς μόνης θεραπέυεται. Pulcherrima etiam Plinii Secundi (in panegy. 3 f. p. 615 Cellar.) haec est sententia: »Animadverto enim etiam deos ipsos non tam accuratis adorantium precibus, quam innocentia et sanctitate laetari: gratioremque existimari, qui delubris eorum puram castamque mentem, quam qui meditatam eorum intulerit.« (Conf. et not. quae sequitur).

voce mentis] Quod audiri nequit, sed sola percipitur mente. Ita et Manilius de felici alicujus genitura, ut vocant, hosce composuit versus (4, 198):

— — — causas viresque dabit perquirere rerum
 Atque oculos mentis, quae possit cernere cuncta
 Quamvis occultis naturae condita causis.

Seneca etiam (nat. qu. 7, 31. p. 810 Lips.) de deo inquit: »effugit oculos, cogitatione visendus est.« Unde quosdam a voce ad inarticulatos sonos transiisse testatur Nicomachus (manual. music. 2. p. 37 Meib.) scribens: »Inde est, quod Therini (mavult Meibomius Tyrrheni) sibilis inarticulatisque strepitibus numen invocant.« Ovidius quoque de Pythagora:

»Vir fuit hic ortu Samius« — —
 (metam. 15, 60) canit,
 — — — »isque licet coeli regione remotos

Mente deos adiit et quae natura negabat

Visibus humanis, oculis ea pectoris hausit.

Quibus adde Jamblichum (de vit. Pyth. p. 45 Küst.) Expressis autem verbis Seneca (de benef. 2, 1. p. 274): »adeo, inquit, deos, quibus honestissime supplicamus, tacite malumus et intra nosmet ipsos precari.« Certe e Platonis (Tim. de anima mundi p. 96 Steph.) doctrina: »deum sola mente videri«, Neo-Platonici dogmata sua »de patre ignoto sola mente invocando« (v. Palaeogr. crit. III. §. 151) hausisse videntur. Pulcherrima haec Ausonii (in ephemer.) est oratio:

»Omnipotens solo mentis mihi cognite cultu,
 Ignorate malis et nulli ignote piorum:
 Principio extremoque carens, antiquior aevo,
 Quod fuit aut veniet, cujus formamque mo-
 dumque
 Nec mens complecti poterit, nec lingua profari-
 cet.

Adde Hermetis Trismegisti dialogum, qui falso adscribitur Appulejo (in edit. Bip. T. II. p. 299 f. sequ.).

dissonas nationes] Vario sensu dissonum noster

numeris varia, sono ignota, jugatis alternatisque literis inspirata, veneraturque verbis-intellectualis mundi praesules deos eorumque ministros, sensibilis sphaerae potestatibus venerandos, universumque totum infinibilis patris profunditate coërcitum: poscitque quosdam tres deos, aliosque diei noctisque septimo ra- 204

dicit, ut *dissona elementa* (§. 1. 92. 912), *dissona sacra* (§. 192), *dissonas cantilenas* (§. 209), *dissonam suavitatem* (§. 912) cet. Hoc autem loco ita usurpat, ut Livius (1, 18) subjectos Numae Pompilio populos scribit esse «gentes sermone et moribus *dissonas*»; vel Silius (16, 19): «tot *dissona* lingua agmina» et (3, 221) «*dissona* linguis castra»; vel Claudianus (laud. Stilich. 1, 152): «nec tantis *dissona* linguis turba.» Adde Solinum (31).

ignota] Ita apud Ovidium (met. 14, 366) Circe «*Ignotosque deos ignoto carmine adorat.*»

alternatisque] Locum olim (in palaeogr. crit. III. §. 254) explicavi, literasque esse docui septem vocales Graecas, quas alternatas dixit, quum quolibet versa repetitarum ordo mutatus sit:

A E H I O Y Ω
E H I O Y Ω A
H I O Y Ω A E
I O Y Ω A E H
O Y Ω A E H I
Y Ω A E H I O
Ω A E H I O Y

Adde quae alio etiam loco (III. §. 260) annotavi, cum observationibus doctissimi nostri Hngii (in myth. p. 218 et 220).

verbis] Vide quemadmodum distinguat intellectualis mundi deos a patre illo ignoto, extramundano deo. Illos *verbis*, hunc *solis literis* sensu carentibus adorari (conf. Stanlejum 1, 2, 11 et 12 in Clerici op. philos. T. 2) dicit.

tres deos] Tres temporum varietates, praesens, praeteritam ac futuram. Gloss. (cod. Monac. E).

Videtur hic ad sacrosanctae Trinitatis absconditum profanis mysterium alludere, an ludere? GNOT. — Neque hoc neque illud Martianum voluisse mihi quidem persuasum est. Magis enim, quam isti interpretes, ille Neo-Platonica philosophia imbutus erat, ejusque dogmata haud ignorabat. Quos inter Numenius (*περὶ ἀγαθοῦ* in Euseb. praep. ev. 14, 10, 18. p. 537 Vig.) haec tradit: «*Primus* ille deus, ut est in semet ipso, simplex est, sibi que undequaque cohaerens et individuus. Deus etiam *secundus* ac *tertius* unus est; cet. Qui plura cupiat adeat: Eusebium ipsum, et Plotinum, qui (enn. 5, 1, 1) «sunt *tres*» inquit, «*hypostases*: unus seu bonum, mens seu intellectus, et anima mundi; nec de his nisi implorato dei auxilio et sedata mente loquendum» cet. Pariter Cyrillus (c. Julian. 1. p. 34) e mente Porphyrii, opinionem Platonis exponentis, docet dei substantiam ad *tres* procedere, esse verum *supremum deum optimum*, post ipsum et *alterum creatorem* seu opificem, *tertium* porro *mundi animam*.

septimo] An ad sabatha Judaeorum, ad quae Javepalis:

— «*Cui septima quaeque fuit lux ignava*» an ad diem *κρηταινη* Christianorum? GNOT. — Lege Ansonii eclogam de nominibus septem dierum (372. 5. p. 413 Delphin.), ubi «*radiatus Sol*» omnino diem habet primum et *supremum*, qui hebdomadis est *septimus*. «*Diei autem noctisque deos*» dicit, quia Sol interdum, reliqui planetae, qui *diebus* nomina sua dederunt, noctu conspiciuntur. Planetae ab Appulejo etiam (de deo Socr. p. 121

205 diatos. Quandam etiam fontanam Virginem deprecatur; secundum Platonis
260 quoque mysteria ἄπαξ καὶ δις ἐπικουρα potestates. His diutissime florem ignis

Ond.) *radiantes dii* appellantur. Quod reliquum est, confer inferiorem locum (§. 738).

[*fontanam*] Id est fontem et originem vitae, quod nihil est aliud quam deus. VULCAN. — Profecto haec omnia caecis sunt circumfusa tenebris. Forte tamen (si quis in loco tam intricato conjecturae locus) legendum videatur *fontanam uriginem*, ut Solem intelligamus, quem fontem aetherei ignis nominat Martianus, et profecto tale quid requiritur, et forte hoc ipsum, si *uriginem* pro igne accipias, nam subjungit *florem ignis*. Quod si hoc non probas, vide an *originem* malis. Sed sane quia hic magis de primo motore, quam de Sole sermo, vide an hanc *fontanam virginem* de Entelechia velis intelligere. GROT. — Meam de hoc loco sententiam jam dudum (in palaeograph. crit. IV. §. 776) aperui. Sed praestabit verba ipsa hic subungere: »Data enim opera Martianus omnem reconditam philosophorum doctrinam fabellae suae inseruit: quare vereor ut unquam nostrum sint intellectari, nisi qui illis placitis probe imbuti fuerint. Sane hi Chaldaicorum oraculorum versus (278. 279) consulendi sunt:

Λαιῆς ἐν λαγύβῳ ἘΚΑΤΗΣ ἀρετῆς πέλε
ΠΗΓΗ,

Ἐνδον ὄλη μίμνουδα, τὸ ΠΑΡΘΕΝΟΝ οὐ
προῖεῖδα.

Nec praetermittendum Pselli ad hos versus scholion (p. 99 Gallaci), qui »Chaldaei«, inquit, »Hecaten deae loco habent, quae medium ordinem ducat, et quasi centrum sit omnium potentiarum. In dextris ejus partibus collocant *fontem animarum*, in sinistris *fontem* honorum sive virtutum: adjunctque animarum quidem fontem ad propagationem esse proclivem, virtutum vero fontem intra propriae es-

sentiae limites coërcitum manere, *virginis* intactae instar incorruptum, eamque, quam habet, firmitatem et immobilitatem ab implacabilium potentiarum facultate adeptum esse et *virginali zona* accinctum. Fons autem ille animarum haud dubie e Platonis cratere (in Tim. p. 41 Steph.) est sumtus. Haec igitur Martiani illa *fontana virgo* est. Omnino alio, quam ego, modo nostrum interpretatur Joannes Sarisberiensis (in metalog. 4, 36; p. 921), quem vide.

ἄπαξ καὶ δις] Ridicula est glossa in codice Basileensi: »pater filius super omnia«; sed facilius est dicta quid non significant, meritoque miramur Grotium, qui nihil ad eorum illustrationem annotavit. Quum tamen Platonis illa arcana appellet, veri simillimum est placitum illud respici, quod non quidem in libris, sed in secretiori discipulorum coetu, Pythagoreos secutus Plato proposuerat, de monade et infinita dyade rerum omnium principiis, quibus inter se mixtis quum reliqua omnia, tum maxime ternarius omnia complectens oriatur. Conf. Aristidem Quintilianum (in Meibom. scr. r. mus. p. 121): »Ἀρχὴν τῆς τῶν ὄλων συμφωνίας καὶ ποιητικὴν αἰτίαν ἐλογίζοντο οἱ παλαιοί. Πάντα γὰρ γίνεσθαι διὰ τῆς εἰς ἓν ἀρμονίας συνεχόμενα. Τὴν δὲ δυνάδα κατὰ τὴν ὄλην ἔταττον, ἐναντιότητος οὐδὲν πρῶτην ἐμφαντικὴν. Τριάδα δὲ τὸ σύμπαν ἐκάλουν, ἐναντιότητι καὶ μεδότητι πέπληρωμένον,» inque primis Simplicium (ad Aristot. Physic. f. 104, B), quem egregie explicavit Brandis (de perd. Aristot. libris p. 33 sequ.).

[*florem ignis*] Flos ignis idem ignis purissimus, unde divinitati proximus putabatur, ut anima, quae divinae originis est. Vide quae de *fontana* virginis

atque illam existentem ex non existentibus veritatem toto pectore deprecata, tum visa se eernere ἀποθέωσω sacraque meruisse. Quippe quidam candores 207 lactei fluminis tractu stellis efflammantibus defluebant. Laetabunda igitur gra- 208 tesque testata iter in Galaxeum flectit, ubi senatum deum a Jove noverat congregatum. Erat autem ibi Jovialis domus, quae etiam granditate mira mundanum ambitum possideret, et decore conspicuo fulgorem siderum vinceret, et novitate situs signiferum circulum decussaret; praeterea tanto splendore renidebat, ut argenti crederetur fabricata materia. Ibi septa candentia, culmenque septatum limbis nivalibus albicabant. Ibi Jupiter cum Junone 209

modo adstruximus. Saepe πρὸς ἄνθρωπος in Chaldaicis memoratur oraculis (v. 21. 85. 155. 122. ap. Gallaeum de Sibill. orac. in app.). Infra (§. 571) Palladem quoque ex Jovis capite progeneratam et purissima virginitate praeditam *florem ignis* appellat. Hinc etiam explicandum est, quod ignem furatus Prometheus (ap. Claudian. 4 cons. Hon. 250) dicitur

«Sinceram patrio mentem furatus Olympo.»

non existentibus] Valde difficilis quaestio est, quam veritatem *existentem ex non existentibus* Martianus significare voluerit. Plerisque veterum videbatur, ut apud Persium est (3, 84), «gigni

De nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti, vel ut Lucretius ait (1, 151):

«Nullam rem e nihilo gigni divinitus unquam» idque «commune physicorum omnium placitum» (τὸ κοινὸν πάντων τῶν φυσικῶν δόγμα) Aristoteles (Physic. 1, 4; de gener. et corrupt. 1, 3. p. 499. a) appellat. (Adde Ocell. p. 511 Gal. Antonin. imp. 4, 4 et 5, 13; Democritum, Diogenem Apolloniatem, Epicurum ap. Laert. p. 573. 578. 619; auctorem de mund. incorr. in Philon. op. p. 939). Sed non physico, sed metaphysico sensu Martianus hic loquitur; quapropter veri simillimum est veritatem existentem ab eo dici divinam naturam vel quod Plato ait τὰ ὄντως ὄντα, quae

licet aeterna sint, ab hominibus tamen sero tantum intelliguntur, nec nisi multo labore ex terrestribus et caducis, quae *non existentia, μὴ ὄντα*, Platónico sensu appellare poterat, per abstractionem et inductionem inveniuntur.

se cernere] Male Grotius *secernere*, quod quilibet videbit, qui verba construxerit: «visa est Philologia *cernere*, se ἀποθέωσω meruisse.»

defluebant] Stellarum trajectionem describit. Lucretius (2, 209):

«Non cadere in terram stellas et sidera cernis?»

Veterum hac de re opiniones collegit Stobaeus (in eclog. 1, 28, 1. p. 580 Heer.) et Ammianus (25. p. 309 Lind.); praesertim etiam Seneca (natur. quaest. 1, 1. p. 684 Lips.), ubi: «Stultissimum est» inquit, «existimare, aut stellas decidere aut transsilire, aut aliquid illis auferri et abradi: nam si hoc fuisset, jam defuissent.»

Galaxeum] Nimirum circulum; de cuius natura disputarunt philosophi (v. Aristot. meteorol. 1, 8. Stob. eclog. 1, 28, 1. p. 572 Heer.). Saepe noster ejus meminit (§. 27. 209. 826. 835).

septatum] MS. *sectatum*. Sic in Gramm. *resectionem* pro *resectione* posuit. Videtur autem hic Capella coelum crystallinum (ut vocant patres Christiani) describere, quemadmodum supra empyreum

omnibusque divis in suggestu maximo ac subselliis lacteis residens sponsales
 210 praestolatur adventus; qui simul ut Musarum voces ac dissonis mela dulcia
 cantilenis virgine adveniente percepit, priore loco praecipit venire Cyllenium,
 cum quo Liber et Delius fidi amantissimique germani, Hercules etiam, uterque
 Castorum, Gradivusque, et quidquid deorum de Jove progenitum est, Cyllenii
 211 adhaerebat officio. Elementorum quoque praesides, angelicique populi pulcher-
 rima multitudo, animaque praeterea beatorum veterum, quae jam coeli templa
 212 meruerant, gressus Majugenae sequebantur. Linum, Homerum, Mantuanumque

descripsit: ait enim: »limbis nívalibus albicabant.«
 GROT. — Cum Grotiano codice tam Hugianus, quam Bodlejanus, Darmstattensis, et Reichenau-
 ensis conveniunt: Basileensis autem *septatum* prae-
 bet. Atque parum interest utro modo legas. Haud
 dubie enim ille sectatus vel septatus locus Jovis
 domus (§. 97) in lacteo circulo erat.

ut] Omissam hanc particulam e Basileensi co-
 dice supplavi.

dissonis] *Concentus* enim, Seneca teste (epist.
 84, p. 550 Lips.), fit *ex dissonis*; unde Ovidius
 (met. 10, 145) de Orpheo:

»Ut satis impulsas tentavit pollice chordas,
 Et sensit varios, quamvis diversa sonarent,
 Concordare modos« cet.

Pythagorei jam definiverant musicam *contrariorum*
compositionem aptam (Tennl. e Theon. pr. ad Jam-
 blich. in Nicom. arithm. p. 175), *dissimilumque*
concordiam, ut ait Quintilianus (1, 10, 12; p.
 216), *ἀρμονίαν* vocabant; quos secutus Aristote-
 les (de mundo 5), dum de concordia per contraria
 disserit: »musica«, inquit, »acutis et gravibus so-
 nis, longisque et brevibus una permixtis in diver-
 sis vocibus, unum ex illis concentum absolvit
 (ἀπετέλεβεν ἀρμονίαν).« Adde Maximum Tyrium
 (I, p. 271 Reisk.) et Macrobius (Saturn. I. in

praef.), qui Senecam ad verbum fere exscripsit.
 Ipse denique noster infra (§. 940) de Musica cly-
 peum gestante scribit: »Denique mox ingressa at-
 que (statim) ejusdem orbis sonuere concentus,
 cuncta illa, quae *dissona suavitas* commendarat,
 velut mutescencia tacuerunt.«

Hercules] Recte hunc deum adhaesisse Cyllenii
 officio dicit. Adeo enim junctos eos cogitavit anti-
 quitas, ut una eademque basi Hermeracles hodie-
 que conspiciatur, addita hac inscriptione: *EPMA-
 ΗΡΑΚΛΕΟC* (D'Orvill. Sicula p. 573. Torremuzza
 Cl. 7. n. 17). Nec Mercurio soli (Horat. Od. 1,
 10, 3) sed utrique deo palaestrae cura credita
 fuit (Palaeogr. cr. IV. §. 801). Eodem denique
 carmine uterque celebrabatur (Antholog. Gr. 1, 58,
 4. p. 165 de Bosch.).

beatorum] Similiter Nemesianus (ap. Barth. in
 advers. p. 1537):

— — »sublimes animae coelestia templa

Sidereasque colunt sedes, mundoque feruntur.«

Harum animarum sedis noster supra (§. 155) jam
 mentionem fecerat.

Linum] De Lino et Orpheo musicis pariter ac
 sapientibus vide Quintilianum (1, 10, 9; p. 215).
 Linum »divino carmine pastorem« appellat Virgi-
 lius (Ecl. 6, 67), ubi Heynius haec annotavit:

vatem redimitos canentesque conspiceres; Orpheum atque Aristoxenum fidibus personantes; Platonem Archimedemque sphaeras aureas devolventes. Ardebat 213 Heraclitus; udus Thales, circumfusus atomis Democritus videbatur. Samius Py-

•Linum, supra (4, 56) cum Orpheo junctum, memorat, nomen inter vetustissimae memoriae vates clarum, servatum illud partim fama ac mythis, partim carminibus, quae ejus esse ferebantur. Pluribus de eo egerunt Burette (Mem. de l'Acad. d. Inscr. X, p. 195), Bode (de Orph. poeta p. 77—79), Ambroschius (diss. de Lino, Berolini 1829), et Welckerus (Allgem. Schulzeit. 1830, n. 2—5). Statuam ejus prope Musarum lucum in monte Helicone Pausanias vidit ibique quotannis ei parentatum esse refert (9, 29, 3).

Orpheum] De eo omnia congressit Bode (de Orpheo poetarum Graecorum antiquissimo, Gottingae 1824). •Deorum in numerum consecratum• unus Albricus philosophus (18, p. 320 Munck.) tradidit.

Aristoxenum] Peripateticum, quem tamen non solum philosophum, sed et musicum (§. 925) insignem fuisse, plures testantur scriptores (Aristoph. schol. ad ran. 1337. Suidas p. 327. Cic. de finib. 5, 19. Gell. 4, 11). Conferenda omnino est Mahnii diatribe (Amstelod. 1795 et in Schäferi thesauro critico novo, T. I).

sphaeras] Nota sunt, quae Plato de natura sphaerae et de orbibus coelestibus pluribus locis exposuit; de Archimedis autem sphaera artificiosa noster infra (§. 585) agit.

ardebat] Ignem enim rerum principium esse Heraclitus docebat (Diog. Laert. 9, 7 ibique Meib. Plutarch. de plac. philos. 1, 3. p. 877. Cic. N. D. 3, 14. Vitruv. 2, 2 et 8 praef. Arnob. 2. p. 48). Quem secuti Stoici (Plutarch. de stoic. p. 1077) ignem ipsum deum esse docebant (Euseb. in praep. ev. 15, 16. p. 810). Heraclitum vero acri sed

justo judicio perstrinxit Lucretius (1, 639 sequ. 693. 783). Conf. et infra (§. 738).

udus Thales] Qui aquam esse rerum initium statuit (Aristot. metaph. 1, 3. Diogenes Laert. 1, 27. Cic. N. D. 1, 10; acad. qu. 2, 57. Lactant. 1, 5. Anson. sap. p. 240. Vitruv. 2, 2 et 8 praef. Minuc. Felix 19, 5. Plutarch. plac. philos. 1, 3. p. 875. Apollinar. Sidon. carm. 15, 82 et 89. p. 576. Arnob. 2. p. 48 et ipse Seneca nat. qu. 15. p. 727 Lips.). Sed confer omnino observationes Hallenses (2. p. 417 sequ.).

atomis] Docente Lactantio (inst. 3, 17; de ira dei 10) et Diogene Laertio (9, 50) primas Leucippus illam de atomis doctrinam Democrito tradidit. Exceperunt eam deinde Epicurus et qui hunc sectati sunt (Lucret. 1, 54. 56. Cic. de finib. 1, 6. Plutarch. placit. philos. p. 877 f. 878. Senec. nat. qu. 5, 2. p. 759 Lips. Minuc. Fel. 19, 9. Macrob. somn. Scip. 1, 14. Lucian. vitar. auct. 13. p. 93. Bip.). De Arcesilao etiam Apollinaris Sidonius (carm. 15, 94. p. 377 Sirm.):

•Post hos Arcesilas divina mente paratam
Conjicit hanc molem, confectam partibus illis,
Quas atomos vocat ipse leves. — —

Posidonius autem (ap. Strabonem 16. p. 757 Casaub.) contendit antiquum de atomis dogma Moschi esse, viri Sidonii, qui ante res Trojanas floruerit.

Pythagoras] Quo pacto arithmeticas harmoniae proportionem invenerit, multi tradidere scriptores, quos laudavit Bruckerus in praeclaro suo opere (hist. philos. I. p. 1057).

thagoras coelestes quosdam numeros replicabat; Aristoteles per coeli quoque culmina Entelechiam scrupulosius requirebat; Epicurus vero mixtas violis rosas et totas apportabat illecebras voluptatum. Zeno ducebat feminam providentem; Arcesilas collum intuens columbinum; multusque praeterea palliatorum po-

replicabat] Ubi de numeris sermo est, noster plerumque (§. 749. 757. 759. 760. 764) verbo *replicare* utitur pro *analogiam* inter numeros *exquirere*. Plutarchus (plac. philos. p. 876) *συμμετρίας* dicit, et noster infra (§. 764), multiplicationem a *replicatione* distinguens, *«replicatio»*, inquit, a maxima ratione incipit et subinde ad minores minoresque transit. Porphyrius (*περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων* p. 30) Pythagorae mentem his quidem verbis exponit: *οἱ γοῦν Πυθαγόρειοι, περὶ τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὰς γραμμὰς ὁπουδάζοντες, ἐπὶ τὸ πλεον τοῖς θεοῖς ἀπήρχοντο.* Unde Arithmetica infra (§. 730) Jovem cum monade comparans, *«tua»*, inquit, *«primigeniae naturae fontem Jupiter recognosce.»* Hoc tamen loco verbum *replicare* etiam simpliciter pro *repetere* sive *resolvere* accipi poterit. Ita enim Symmachus (epist. 6, 31) *«nota replicare»* pro *repetere* quae nota sunt» scripsit.

Aristoteles] *«Peripateticorum princeps Aristoteles fuit, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum»* (Cic. de finib. 5, 3).

Entelechiam] Confer Plutarchum (plac. philos. 1, 3. p. 878), Macrobius (somm. Scip. 1, 14), Justinum Martyrem (ad Graecos p. 7 f. Op. Colon. 1686), Tertullianum (de anim. 32), inque primis superiorem locum (§. 7) ibique notata.

violis rosas] De *violarum* usu in coronis supra (§. 119) disputavimus; *rosas* autem omnium maxime adhiberi ad convivia solitas esse quam plurimi veterum loci docent. Ovidius (fast. 5, 535):

*«Tempora sutilibus cinguntur tota coronis,
Et latet injecta splendida mensa rosa»;*

Horatius (od. 1, 36. 16):

«Neu desint epulis rosae,

Neu vivax apium, neu breve lilium»;

plura dabit Fulvius Ursinus (in append. ad Ciacconium de triclinio p. 263 sequ.). Unde apparet vitam voluptuariam et delicatam significari, quam Epicurus imprimis commendasse dicitur, licet immerito, quum ea, quam ille finem bonorum constituit, *ἡδονή*, neutiquam tam pravo et abjecto sensu accipienda sit, quam verbi causa a Cicerone in libro de finibus secundo factum est; id quod non Lucretius modo, verum etiam Seneca (de vita beat. 15, p. 259) recte intellexit. Martianum communem opinionem secutum esse docent sequentia; vide tamen ne flores illi simul et *hortos* significant, quos in deliciis Epicurum habuisse constat (Cic. N. D. 1, 33; de leg. 1, 21. Propert. 3, 20, 26. Juven. 13, 122. 14, 319. Stat. silv. 1, 3, 94).

providentem] Significat *πρόνοιαν* sive Providentiam, qua mundum regi Stoici docebant (conf. Cic. N. D. 2, 30 sequ. Diogen. Laert. 7, 158, et superiores notas ad §. 6 et 32).

Arcesilas] Idem philosophus, qui et Arcesilaus ab aliis, inter quos Laertius in ejus vita. In Minutio, ubi textus habet Arcesilas, MS. Arcesilaus refert, in Arnobio pro Arcesilao MS. Arcesila, ut ex excerptis Scaligeri monet Meursius meus. Hic ille quem ignorantiae magistrum vocat Lactantius, et quem Cicero omnem funditus philosophiae rationem ait sustulisse. Docebat enim *ἀναταληψίαν*,

pulus studiis discrepantibus dissonabat; qui quidem omnes inter Musarum carmina concinentium audiri, licet perstreperent, nullo potuere reboatu. Ve- 214
niente igitur introgressoque Cyllenio omnis ille deorum senatus veneratus verticem ingredientis exurgit. Ipse Jupiter eum propter suum consessum, Pallade a dextra sociata, medium collocavit. Nec longo interjectu ipsa quoque 215

nihilque certo sciri posse asserebat (meminit hujus opinionis Aristoteles in metaphysicis) utebaturque argumento remi infracti, et colli columbini (ut testis est Cicero in acad.), in quo aliud quid videtur, quam revera est. Huc alludit Capella. Gaor. — Ciceronis locus in academicis quaestionibus est (4, 25). Sed ante hunc jam Lucretius (2, 800) hac de re:

«Pluma columbae quo pacto in sole videtur,
Quae sita cervices circum collumque coronat:
Namque alias fit, uti rubro sit clara Pyropo,
Interdum quodam sensu fit, uti videatur

Inter cocruleum virideis miscere smaragdos.»

Adde huic Senecam (nat. qu. 1, 3. p. 687 Lips. et epist. 71 p. 512), et Apollinarem Sidonium (carm. 15, 89. p. 377 Sirm.). Certe Cicero (de div. 2, 119) edixerat: «Nihil tam absurde dici potest quod non dicatur ab aliquo philosophorum.» Quod reliquum est, non recordatus est Grotius, quod ipse Socrates sueverat dicere: «scire se nihil praeter hoc ipsum, quod nihil sciret.» (Diog. Laert. 2, 32. Cic. acad. 1, 16).

palliatorum] Id est philosophorum Graecorum, ut ex inferioribus locis (223. 328. 333. 424. 429. 430) apparet. *Pallium* quidem omnino ad Graecae gentis habitum pertinebat; Romanorum autem tempore ii potissimum eo utebantur, qui Graecarum literarum notitiam affectabant, ut v. c. Seneca rhetor (controv. 4, 29, p. 255 Elzev.) oratores commemorat, «qui quum Latine declamaverant, toga posita, sumpto pallio quasi persona mutata redibant et

Graece declamabant; inque primis philosophi eo insignes erant, qui diutius quam alii veterem cultus simplicitatem servarent (conf. Valer. Maxim. 2, 6, 10 ibique Vorst. n. 65 p. 178 Torr.; Apollinar. Sidon. epist. 9, 9, p. 265 Sirm., et in universum Salmasium ad Tertull. de pallio).

dissonabat] *Infra* (§. 912) noster:

«Ut nulli scateant dissona litibus.»

Ridet discrepantes de rerum principis opiniones, quem philosophorum dissensum alii multi pariter reprehenderunt (Max. Tyr. 32, 2. T. 2. p. 119 Reisk. Vitruv. 2, 2. et 8 praef. Tertull. de anim. 32 et adv. Marc. 1, 13. Arnob. 2. p. 48. Macroh. somn. Sc. 1, 14. Sidon. carm. 2, 156 sequ. p. 294. Sirm. Minuc. Fel. 19. Plutarch. de plac. philos. I. p. 874 sequ. Euseb. praep. ev. 1, 5. p. 22 sequ. Justin. Mart. ad Gr. Oper. p. 6. Theodor. c. Gr. de mater. 4. Claudian. consul. Mallii 84 sequ.).

reboatu] Ita codices Cantabrigiensis et Hugianus sane melius pro Grotiano *rabulatu*. Superiori loco (§. 98) nomen simplex *boatum* legimus. De prorsus dissimilibus philosophorum sententiis lege et Ciceronem (de divin. 2, 57 et 58).

propter] Godex Cantabrigiensis quidem *prope*; sed unum idemque est, illudque noster saepius aequae atque Appulejus (v. Oudend. ad cum I. p. 245), et quod majus est, Cicero (N. D. 3, 22; de invent. 2, 31) adhibuit. Paulo inferius, ubi Grotius *interjecta* habet, rectius Hugianus, Darmstättensis et Cantabrigiensis exhibent *interjectu*.

Philologia ambita Musis ac matre praecambula corrogatur. Qua ingrediente, ac Vesta deum nutrice ejusdemque pedisequa acerram illam olacem aromatis refundente, omnis ille ordo coelicolum portiones sibi competentes attribuens
 216 Arabicis laetabatur halatibus. Verum virgo, ut est per omnia verecunda, licet a Jove ejus assidere confinio juberetur, tamen ibi potius voluit, ubi
 217 Musas conspexerat, admota Palladis consortione residere. Tunc exurgens virginis mater poscit de Jove superisque cunctis, uti sub conspectu omnium, quidquid sponsalium nomine praeparaverat Majugena, traderetur, ac demum dos a virgine non deesset; tuncque tabulas ac Papiam Poppaeamque legem

Vesta] MS. «Vesta deum nutrice» habuit, unde liquet et *pedisequa* rescribendum. Attribuit autem Vestae munus thuris distribuendi, quod ea focus arisque sit praefecta. GROT. — Vesta eadem quae Tellus, atque haec deorum mater (Serv. ad Aen. 7, 136). *Pedisequa* autem Cortius etiam e Guelferbyitano notavit, quare pro *Vestae nutrice* et *pedisequae*, ut Grotius ediderat, reposui *Vesta nutrice* et *pedisequa*, et e Basileensi codice *ejusdem pro eidemque*. In Darmstattensi a prima manu recte scriptum erat *nutrice* et *pedisequa*, sed deinde perperam correctum. De Vesta Jovis nutrice plura dabunt Lactantius (1, 14) et Albricus philosophus (17. p. 319 Munck.), qui tamen reconditum fabulae sensum capere non potuerunt. Sane purificatur igne aër, eoque fit ut aether (Jupiter) nutriatur.

Arabicis] Confer ad hunc locum Spanhemium (de praest. numism. I. p. 334) et laudatos ab eo auctores, quibus adde Maximum Tyrium (1, 4. T. I. p. 53 Reisk.), Tibullum (2, 2, 3. 1, 2, 18), Propertium (2, 22, 17. 3, 11, 8), Lactantium (de Phoen. 79, 18), et Sirmondum (ad Apollin. Sidon. p. 148). Tertullianus (apolog. 30) tura *Arabi-cae* arboris lacrymas appellat.

tabulas] Nuptiales nimirum. Confer Brissonium (de form. 6, 124. p. 515 518), et Appulejum

(met. 4 p. 293 Oud.) ibique notata, et adde quae Quintilianus (5, 11. p. 304) e Cicerone de non usu tabularum in probando matrimonio affert.

Poppaeamque] Popaea I ab Augusto, Coss. extraordinariis M. Papio Mutilo et Q. Popaeo Secundo. Vide Dionem. Eadem et Julia dicta, quod Augustus se in ea ferenda a divi Julii commentariis edoctum profiteretur. Agit haec lex praeter alia multa de dote non alienanda, quod caput legis huc pertinet. GROT. — In Vossiano codice est *Poppaeamque*; sine ulla haesitatione substituendum *Poppaeamque*. Id jam vidit Grotius, quem secutus est (?) Burmannus ad Suetonium Claud. 23 et WIELINGIUS lect. juris civil. 2, 32. p. 262. Aliquando autem haec nomina a librariis esse confusa ostendi superius. ARNTZ. (misc. p. 214). — Vulgo enim perperam *Pompeamque*. Codices quidem Monacenses (B. C. D. E. G), Reichenaucensis, Darmstattensis, et Bongarsii *Popeamque* exhibent, cum quibus Grotius etiam orthographiam corrumpit, quod Arntzenius non vidit, ipse tamen meliorem scriptionem attulit e fontibus ipsis, quibus adde Tacitum (hist. 3, 25 et 28 et annal. 3, 25) et confer Augustinum (de legibus in Graevii thesauro II. p. 1241), Dionemque (54. p. 531).

legem] Jam supra (§. 86) finixerat senatus con-

sinerent recitari. Cujus petitioni justissimae deorum senatus attribuit, ut in con- 218
 sessu coelitem offerenda probarentur. Hinc Phoebus exsurgit fratris officium
 non detrectans, ac singulas ex famulatio delectuque Cyllenio incipit admovere,
 quae tam pulchrae cunctis quam ornatissimae refulsere.

Transcuraa, lector, parte magna fabula, 219
 Quae tam morosis implicata ductibus
 Tenui lucernam palpitare lumine
 Coëgit instans innitens crepusculum;
 Ac ni rosetis purpuraret culmina
 Aurora primo et convenustans habitu
 Surgens fenestras dissecaret lumine,
 Adhuc jugata compararet pagina
 Quocunque ducta largiorem circulum.
 Nunc ergo mythos terminatus; infiunt 220

sultum more Romanorum aereis tabulis incisum; imitatur nunc Senecam, apud quem (apocol. Claud. p. 834 Lips.) lege Cornelia de sicariis in ipso quaeritur orco. Ita Appulejus etiam deos non solum legibus humanis (met. 6. p. 391. 397 Oud.) subjicit, sed Jupiter quoque apud eundem jubet «Mercurium deos omnes ad concionem provocare, ac si qui coetu coelestium defuisset, in poenam decem millium nummum conventum iri.» Deinde Psyches et Cupidinis nuptias «legitimas facit et jure civili congruas.»

delectuque] Grotius *dilecto*. Sed ex Vossiano restituendum *dilectuque* vel *delectuque*, quod in aliis est. ARNTZEN. (misc. p. 214). — *Dilectuque* exhibent Monacenses (B. C. D. E), Basileensis, Bodlejanus, Cantabrigiensis, Britannicusque. *Delectuque* praebent Reichenauensis, Bongarsii et Hugii codex. Utrumque bonum.

innitens] In codice Lugduno-Bat. est: «et is-

nitens», unde emendo «et nitens.» ARNTZ. (ad p. neg. vet. II. p. 755). — Sed crepusculum vix nitet. Num forte pro *imminens* istud *innitens* scripserit? Geminata enim adjectiva non curio (§. 197 not.).

crepusculum] Crepusculum, quod jam instat, facit ut lucerna a claritate deficiat et tenui lumine palpitet, narrationique tam multis ambagibus impeditae finem imponit. GOSZ. — Confer supra *creperum* (§. 116).

purpuraret] Confer superiorem (§. 116) Aurorae descriptionem. Egregie Rutilius (itiner. 277):

«Roscida puniceo fulsere crepuscula coelo.»

primo et] Ita recte Basileensis. Male in reliquis et editis et omissum est.

largiorem] Circuli epitheton, quod omnino melius, quam Grotianum *longiorem*. Exhibent illud Basileensis, Darmstattensis, Guelferbytanus, Hugianus, Britannicus, Cantabrigiensis, et Bongarsii codex.

nunc ergo] Absunt septem postremi hi versus

Artes libelli qui sequentes asserent.
 Nam fruge vera omne fictum diinivent,
 Et disciplinas annotabunt sobrias
 Pro parte multa, nec vetabunt ludicra.
 Habes quid instet, si potestas coelitem
 Faveantque Musae et chelys Latoia.

a codice Guelferbytano, nec mirum, quum eo codice non nisi nuptiae contineantur, minime septem libri posteriores. Adduntur autem haec: »Mart. Min. Fel. Carth. de nuptiis Philol. finis.« Praeterea quae duobus in aliis codicibus continentur nuptiae, has ille uno tantum complectitur. In Hugiano codice spurius insuper hic versus additur:

»Gloria fulgenti Christo sit cunctipotenti.«
terminatus] MS. *terminatis*. Ergo lege et distingue: »Nunc ergo mythis *terminatis infant*
Artes libelli qui sequentes asserent.«

Sensus clarus: ait imposito fabulis fine incipere libros de septem artibus ad quos transeamus. GROS.
 — Sed *mythos* in omnibus legitur tam editis quam

manuscriptis, ipsoque Grotiano; quapropter male recepit Grotius *terminatis*. Equidem *terminatus* reposui codicum Reichenauensis, Monacensis (C), Cantabrigiensis, Britannici, Bodlejani, et Hugiani auctoritate. Alii quidem *terminatur* praebent; sed illud melius, quia jam factum est.

infant] *Infit* saepe; *infant*, quod sciam, non nisi apud nostrum legitur, quamvis Varronem dixisse *infio* testatur Priscianus (8 extr.).

fruge vera] Id est vero et simplici intellectu. VULCAN. — *Utilitatem veram* dicere praestabat, qua sequentes disciplinarum libros nuptiarum commenta superare Martianus ait. *Sobrias* Macrobius quoque (Saturn. 1. 5) fabulas suas appellat.

MARTIANI

MINEI FELICIS

CAPPELLAE,

AFRI CARTHAGINIENSIS,

DE ARTE

GRAMMATICA

LIBER III.

Rursum Camoena parvo

221

Grammatica] Perlecto tertio hoc libro quilibet videbit, minime totam hic propositam esse grammaticam, sed fragmenta potius quaedam ejus disciplinae. Cujus rei causam perspicere mihi videor. Primum enim absurdum ipsi Martino videbatur, Jovi in omnium deorum senatu hanc exponere velle artem, quae nonnisi pueris traditur (§. 263), unde etiam Minervae, Grammaticam interrumpentis, haec inserit (§. 326) verba: «quae (omnia) si ab scholaribus inchoamentis in senatum coelitum ducis, decursae peritiae gratiam deformabis.» Deinde suam noster encyclopaediam in eorum tantum gratiam scribere poterat, qui primis ejusmodi elementis jam imbuti essent. Alii enim, haec prorsus ignorantes, Martianum ne hucusque quidem intellexerint. Omnino autem praeterire hanc primam e septem artibus quum nequiret, ea elegisse videtur, in quibus vel dissentiret a superioribus grammaticis, vel clarius se docere posse putaret.

rursum] Sensus hujus carminis hic est: «Rursus acciugit se Musa ad similes fabulas, qualibus in duobus prioribus libris mythologicas et philosophicas doctrinas velaverat atque ornaverat, ut delectatione quoque aliqua difficultas et frigus discendi compensetur (v. 1—10). Cui Martianus obloquitur, artes, quas sobrias modo appellavit, serio tractandas esse (v. 11—16); sed cavillabunda illa reponit, omni tamen orationis ornatu carere ipsum non posse; quaeritque, quo ordine artes traditurus sit (v. 17—25). Respondet Martianus, se ipsas loquentes producturum esse (v. 26—29), quo facto Musa hoc ipsum figmentum esse arguit (v. 30—34) Martianusque victus manus dat (v. 35 et 36). Similis est Virgilio sententia (in culice 4):

«*Omnis ut historiae per ludum consonet ordo
Notitiae, ducam voces: licet invidus adsit,
Quisquis erit, culpae jocos Musamque paratus:
Pondere vel culicis levior famaue feretur.*»

Phaleras parat libello,
 Et vult amica fictis
 Commenta ferre primum,
 Memorans frigente vero
 Nil posse comere usum,
 Vitioque dat poëtae,
 Infracta ferre certa,
 Lasciva dans lepori,
 Et paginam venustans
 Multo illitam colore.
 Atquin prioris ille
 Titulus monet libelli,
 Mythos ab ore pulsos
 Artesque vera fantes
 Voluminum sequentem
 Praecepta comparare.
 Ad haec jocante rictu:
 Nil mentiamur, inquit,

222

phaleras] Primum equorum, deinde etiam hominum ornamenta (Barth. advers. p. 1176), unde factum est, ut metaphorice quoque de iis usurpetur, quibus fucum facere aliis speciemque ascitiam rei alicui addere conemur; ut v. c. *phalerata verba* apud Terentium (Phorm. 3. 2. 25).

amica fictis] Manuscriptus habet *amicta*, quod et rectius. GROT. — Utrumque bonum sensum praebet; rectius neutrum dixerim; quare majorem codicum numerum sequor.

frigente vero] Id est: extincta et cessante veritate. VULC. — Produxit primam syllabam secundi pedis Anacreontici, ut alibi. Sic libro VII: *Maddida* detergit ora. GROT. — Melius, quam Vulca-

nus, sensum ita capies: vel veritatem, quae alioquin nuda fingitur, vestimento aliquo carere non posse, quin frigeat; frigentem autem solo usu nihil amplius ornamentum accipere.

pulsos] Grotius *pulsans*, Britannicus et Reichenauensis *pulsas*, Cantabrigiensis *pulsus*, hi omnes sine sensu. Recepta igitur Monacensis codicis (C) lectione construo: *titulus libelli monet mythos ab ore pulsos, sive omissos esse.*

vera fantes] Pariter Cornelius Severus in Aetna (257) *verum professas artes* nuncupat.

jocante rictu] Horatius (sat. 1, 10, 7): *Risu diducere rictum.* Ovidius (arte am. 3, 283): *Sint modici rictus, sint parvae utriusque laeunae.*

Et vestiantur artes.
 An tu gregem sororum
 Nudum dabis jugandis,
 Et sic petent notandis
 In coelitem senatum?
 Aut si tacere cultum
 Placet, ordo quis probatur?
 Certe loquentur illae
 Quidquid ferant docendum,
 Habitusque consequentur
 Asomato in profatu.
 Haec nempe ficta vox est
 Et devius promissi es;
 Cur ergo non fateris
 Ni figminis figura
 Nil posse comparari?
 His me Camoena vicit:
 Fugis jugabo ludum.

Admoverat igitur Latoides unam priori loco Mercurialium ministrarum 225

jugandis] Id est Mercurio et Philologiae, qui matrimonii vinculo jungendi sunt; his indecorum fore ait, si nudaes artes dotalitiae tradantur. — Sequentia manifesto corrupta; nihil tamen varietatis exstat, nisi quod Grotius in margine pro *in* apposit et.
ordo] Quis ordo? id est, quae convenientia. VULC. — Vel potius, quae ratio, quae institutio operis? unde proficiscendum, quomodo progrediendum tibi videtur?

quidquid ferant] Melius forte: „Quae quid ferat docendum: quod ex vestigiis colligo. GROR. — Reichenauensis a prima manu *ferat* (omissa scilicet lineola N significatura); Monacensis (C) correctum

ferant: quod quum grammaticae simul et metro respondeat, recepi pro *erat* in editis.

asomato] Spectare haec videntur ad Stoicorum doctrinam, qui quum omnia alia *corporea* dicerent, *λεπτόν* et tria alia statuebant *ἀβώματα* (Sext. Emp. adv. phys. X. 218. p. 670 Fabric.).

promissi] Sic *devius aequi* apud Silium (1, 57), et *devia pectora recti* (8, 316).

fugis] Non intelligo, nisi pro dativo casu substantivi *fuga* accipiam, ut sensus sit: „victus a Camoena fugae (id est cladi) meae statim subjungam fictionem poeticae, quam illa me continuare coegit.“

actate quidem longaeuam, sed comitate blandissimam, quae se in Memphide ortam rege adhuc Osire memorabat, diuque obtectam latibulis ab ipso repertam educatamque Cyllenio. Quae femina, licet in Attica, ubi maiore aevi parte floruerat, se assereret incedere palliatam, tamen ritu Romuleo propter Latiale numen et Olium caput propterque Martiam gentem Venerisque propaginem senatum deum ingressa est penulata. Gestabat haec autem teres

Memphide] Grammaticam in Aegypto inventam primus testatur Plato (in Phileb. p. 18), quem sequuntur Cicero (N. D. 3, 21), Tacitus (ann. 11, 14), Plutarchus (quaest. sympos. 9, 3, p. 738 d), Servius (ad Aen. 4, 577).

Cyllenio] Plato inventorem nuncupat Theuth, sed restituendum esse Thoyth, id est Aegyptiorum Mercurium, alibi jam monui (§. 175 not.).

Attica] Ibi prima grammaticae fundamenta posita sunt a philosophis, inprimis Platone (Diog. Laert. 3, 25, p. 180 Mcib. Dionys. Hal. de compos. p. 14 Sylb.) et Stoicis (vide omnino Clasenium de prim. gramm. gr. p. 3 sequ.); Romae autem, teste Suetonio (de ill. gramm. init.), diu ne in usu quidem, nedum in honore ullo erat grammatica.

Latiale] Saepè noster vocibus utitur *Latialis*, *Latiale*. Codices Darmstattensis et Monacensis (C) semper alterum L cum R permutant: sed parum interest (Macrob. Saturn. 1, 6 et 16. Steph. ad Saxon. p. 7); quandoquidem Jupiter modo *Latialis*, modo *Latiaris* audit (conf. palaeograph. crit. III. §. 379).

Olium caput] MS. *Olium caput*, credo *capitolium*. Grot. — Lege *»Toli caput.* Nota est narratio de capite Toli Vulcentani evoluta ex fundamentorum sedibus in colle Tarpejo. Et mihi quidem aliquando placuit, etiam Varronis locum (de L. L. lib. 4) hoc Toli nomine insignire ad ipsius auctoris men-

tem: *»Capitolium dictum, quod hic quum fundamenta foderentur aedis Jovis, caput Toli hominis inventum dicitur.* PIGNOR. (de serv. p. 137 ed. 1613. p. 266. 1674). — Quousque tandem corrigendi pruritus criticos abripiet! Nonne multo melius Varro, Florus (1, 7), Aurelius Victor (de vir. illustr. 9) et Dionysius Halicarnassensis (A. p. 757 Sylb.) ignoti prorsus hominis, cujus caput inventum, nomen reticuerunt? Quis est etiam veterum, qui id prodat, vel prodere potuerit? Primus omnium Arnobius, quarti seculi scriptor, de eo fabulatur. Ac ne apud hunc quidem nominis lectio certa est. Quamvis enim Stewechius *Toli* legat, Haraldus tamen atque editio, quae Lugduni Batavorum 1651 prodiit (p. 194), *Oli* praebet. Et certe melius vox *Capitolium* e *»caput Olium*» prodit. Cave igitur Martianum corrigas, qui apud popularem suum *Oli* legens, ut illi nomini propius accederet, *Olium* scripsit. Accedit quod Servius (ad Aen. 8, 345) refert: *»caput humanum, quod Oli diceretur, inventum esse.* Neque Grotianus solus, sed Cantabrigiensis etiam codex *Olium* praebet, quare fidenter hoc reposui pro *olim* in editis, quod sensu carebat.

penulata] Pariter Augustinus (confess. 1, 16; Op. I, p. 82 Basil.) grammaticos *magistros* appellat *penulatos*. Initio in itineribus tantum penulae gestabantur, ut v. c. Milo, quum Lanuvium petens cum uxore in rheda veheretur, *penulatus* fuisse

quoddam ex compactis annexionibus ferculum, quod levi exterius elephanto praenitebat. Unde velut medendi sollers magistra curandorum vulnerum insignia proferebat. Nam ex eodem scalprum primo vibranti demonstrabat acumine, quo dicebat circumcidi infantibus vitia posse linguarum, dehiñcque nigello quodam pulvere, qui ex favilla confectus vel sepia putaretur, illato

dicitur (Cic. pro Mil. c. 10); mox autem in urbe quoque, initio, ut videtur, a delicatioribus hominibus facta, qualem Martialis (2, 57) «Alpha *penulatum*» appellat; sed paulatim adeo invaluerunt, ut togarum fere in locum succederent; unde factum est, ut noster *penulatam* opponeret *palliatæ*, ut antiquiores *togatam*. Qua de re jam queritur, quisquis dialogum de oratoribus scripsit (c. 39): «quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse *penulas* illas, quibus adstricti et velut inclusi cum iudicibus fabulamur?» et licet «*contra consuetudinem*» Lampridius dicat Commodum «*penulatos*» iussisse spectatores, non togatos, ad munus convenire (in vita Comm. c. 16), eo tamen ipsa consuetudo processit, ut Gratianus et Theodosius imperatores Senatores juberent «*chlamydis*» terrore deposito *quieta* coloborum ac *penularum* induere vestimenta (cod. Theodos. l. 14, tit. 10, c. 1; T. V, p. 252 Ritter. cum not. Gothofredi). Diligenter in hanc rem inquisivit Ferrarius (de re vestiaria T. II, p. 68 sequ.), quem vide.

gestabat] Ex iis quæ nunc sequuntur apparet, Grammaticam a nostro medici habitu induci. Pariter Lucianus (epigr. 22. T. X. p. 45 Bip.):

«*Ἰλαθὶ γραμματικῆ φροβίζοις, Ἰλαθὶ μοῦδα, Φάρμακον ἐρόμενῃ*» — —

elephanto] Totum pro parte: eburnum intelligit (conf. C. Fr. Hermann. ad Lucian. de histor. scr. p. 304). A Virgilio (georg. 3, 26) *solidus elephantis* dicitur. Ferculum autem hoc sive gestamen ipsum thecam calamariam vel graphiariam signifi-

care videtur, quam nuncupat Suetonius (in vita Claudii c. 35).

proferebat] Ad omnia illa, quibus Grammatica usa esse fingitur, Johannes Sarisberiensis (metal. 1, 21. p. 778) hæc observat: «Martianus Grammaticam inducit cum scalpro et ferula et unguentaria pyxide medicorum. *Scalpro* siquidem oris vitia purgat, et infantium linguas, qui ad artem philosophiæ, ea praelactante, cibante, et docente, ituri sunt, radit, dum erudit: et ne barbarismo aut soloecismo halbutiant, in sermone performat: peccantes autem castigat *ferula*; et *unguento* honestatis et utilitatis, quæ ex ea provenit, patientium mitiget poenam. Manum quoque ad recte scribendum reddit idoneam; acuit et visum, ut ei partes literæ densiores aut velum multipliciter elaboratum obstare non possit. Aperit aures, quas tam gravibus, quam acutis, immo et cunctis vocibus reddit accommodatas. De singulis præterea conferatur monstrum eruditionis, Jacobi Martorelli liber de regia theca calamaria (Neapoli 1756. 4).

nigello] Hoc est «*mero incausto*» (encausto) **VULCAN.** — *Incaustum* Vulcanius dicere videtur *atramentum*, quod etiam nunc Italis est *inchiostro*.

sepia] Ad atramenti alludit materiam. **GAËR.** — Persius (3, 13):

«*Nigra quod infusa vanescat sepia lymphæ.*» Confer Plinium (9, 26, 45. 11, 3, 2. 32, 10, 32. 35, 6, 25); Aristotelem (hist. animal. 1, 4), et Ausonium (epist. 4, 74):

«*Melonis albam fliam,*

per cannulas eadem resanari. Tunc etiam quoddam medicamen acerrimum, quod ex ferulae flore caprigenique tergoris resectione confecerat, rubri admodum coloris expromsit, quod monebat faucibus adhibendum, quum indocta rusticitate vexatae foetidos ructus vitiosi oris exhalant. Demonstrabat etiam quendam gratissimum gustum vespere multo olivoque laboratum, quo depulsa vocis
 225 insuavissimae diritate canoros etiam fieri posse memorabat. Arterias etiam pectusque cujusdam medicaminis adhibitione purgabat, in quo et cera fago illita, et gallarum gummeosque commixtio, et Niloticæ fruticis collemata no-

•Notasque fœvæ sepia
 Cnidiosque nudes prodidit.▪

cannulas] Calamos significat, quorum usum Quinctilianus (10, 3, 31; p. 163 Spald.) descripsit his verbis: «quoad *intinguantur* calami, morantur manum.»

ferulae] Ad ferulas scepra paedagogorum alludit, unde id quod in proverbialem formam abiit: «Et nos ergo manum ferulae subduximus»; et illud Columellæ: «Ferulasque minaces.» De ferulis diversum quid a reliquis subindicat Apulejus. Alii enim de manibus puerorum ferula caedendis indicant: ille vero ait libro 10 met. «quam altissime sublato puero ferula nates ejus obverberans.» GROTIUS. — Adde apud Suetonium (de ill. gramm. 9) Domitii Marci versum:

•Si quos Orbilius ferula scuticaque cecidit.
 et Martialis (10, 62, 9) hæc:

•Qua vapulavit Marsyas Celenæus,
 Ferulaeque tristes, scepra paedagogorum.
 alioque loco (14, 80)

•Invisæ nimium pueris, grataeque magistris.
 Conferatur etiam Juvenalis (1, 15).

adhibendum] Variantem hanc lectionem pro *ad-movendum* præfati, quum et Reichenauensis, Britannicus et Cantabrigiensis cum ea concinant,
caprigenique] Alludit ad scuticas. GROTIUS.

foetidos ructus] Saxo grammaticus (6. p. 107):

•Indigestam ventris saniam foetido oris anhelitu ructabatur.▪ Atque ipse Cicero (in Pis. 6): «quum isto ore foetido teterrimam nobis popinam inhalasses.»

vespere] Vigiliæ significat, ut *olivo* lucernas (conf. supra §. 2 et infra §. 576 not.).

diritate] Darmstattensis quidem codex *ariditate*, quod Heinsius (ad Sil. 11, 416 Burm.) etiam præferebat; sed vulgatam relinquere non opus est, quum *dirum* omnino *canoro* oppositum sit. *Diræ* alites nemini ignotæ. «Teterrimum omni *diritate*» Cicero (in Vatin. 3 f.) scripsit.

purgabat] In editis additum erat *gargarizando*. Notavit tamen Grotius: «in MS. meo hæc vox pro glossemate est, et recte: si enim hæc ad gargarizandum essent, utique epithemata non essent.» — Abest ista vox a codicibus etiam Reichenauensi, Darmstattensi, Monacensi (C), Cantabrigiensi et Britannico. Posterior codex præterea pro *purgabat* exhibet *curabat*.

cera fago illita] Notissimæ sunt tabulae ceratæ (Guilland. de papyro 3, 41 sequ. Nov. op. dipl. alii). Earum præ membranis præstantiam docet Quinctilianus (10, 3, 31. p. 162).

et gallarum] Observes velim hodiernam hic atramenti præparationem, cujus antiquius testimonium equidem non novi.

tabantur. Quae vis epithematis licet memoriam intentionemque procuraret, tamen natura sui etiam vigilias inferebat. Protulit quoque limam quandam artificialiter expolitam, quae octo partibus auratis velut diversis nexionibus

gummeosque] Gummis, ut Capella hoc libro testatur, feminino genere dicitur. In genitivo gummeos Graecanae, et gummis Latine. Nonius Marcellus: «Gummi generis neutrius, ut est usu monoptoton. Tamen feminini Cinna: Alpinaque gummi; ut sit genitivus ejus hujus gummis, ut puppis, febris, pelvis.» GAOT. — Confer infra (§. 291).

Niloticae] A Plinio haec habet, qui (3, 12, 23) de papyri scirpis: «textuntur» inquit «madente tabula Nili aqua. Turbidus liquor glutinis praebet vicem» eet. *collemata*] *Κολλήματα* sunt conglutinamenta. GAOT.

memoriam] In omni scripturae laude id maxime extollitur, quod rerum memoria ejus ope servatur. (Stob. serm. 79. Cicer. partit. 26).

epithematis] Quod Celso *emplastrum*, id Marcello Empirico (20 p. 131 Froben.) *epithema* est.

limam] Lima est cultura operis jam scripti, qua politur illud, et in honestam formam redigitur, vitiosis omnibus derasis velut. Horatius «arte poetica», libello jam Sidonii aevo singulari, ne quis epistolam esse acrius contendat:

«Nec virtute foret clarisve potentius armis

Quam lingua Latium, si non offenderet unum

Quemque poetarum limae labor et mora.» —

Cui eidem *limatus* pro subacto poeta et quamlibet cultissimo lib. 1. sat. 10. Martialis lib. 10, ep. 2:

«Nota leges quaedam, sed lima rasa recenti.»

Idem *limandi* verbo in eam rem usus lib. 6, ep. 64. Ovidius lib. 1 de Ponto, elegia 6:

«Scilicet incipiam lima mordacius uti

Ut sub iudicium singula verba vocem?»

Eleganter miri ingenii scriptor Martianus Capella

talem Grammaticae limam tradit BARTH. (advers. 1353). — Adde Ansonii (sapient. 299, 15. p. 228 Dac.):

«Et correcta magis, quam condemnata vocabo,
Apponet docti quae mihi lima viri.»

octo partibus] Quo melius haec intelligas, confer infra (§. 289) versus:

«Bis quarta fandi quis paratur portis
Vel vulneratur ductus oris integer.»

Unde (§. 326) Minerva: «ni fallor», inquit, «octo partes orationis velut incunabula repetitura intimare disponis.» Octo partes jam Aristarchus statuit Quinctilianique aetate (1, 4, 20; p. 78 Spald.) Palaemon, quod fugerat Isidorum, qui (etym. 1, 6, 1. p. 13 Arev.) a Donato demum orationem in partes octo partitam esse scribit.

nexionibus] Quae sunt diversae nexiones illae? Mihi videtur ab abbreviatione, solempni librariorum terriculamento, error natus, et non paulo Capella dignior vox reponenda *pectinationibus*, quod vocabulum rei ipsi mirum in modum conveniens curioso talium asserendum scriptori nemo, puto, negabit, qui scripti codicis penes nos exstantis lectionem *pensionibus* audierit, quae quidem fundamentum hujus correctionis nobis bonum est. BARTH. (advers. p. 1353). — Peccat Barthius hic in pluribus. Nam primum falsa, sed cum multis criticis ei communis, argumentatio est: quum alii libraril in legendis verbis brevitiis errarint, hunc etiam errasse! Error scilicet singulorum nequaquam omnium est, et a singulis argumentari ad universum profecto omnis vetat logica. Porro e corrupto in codice suo verbo, quod vitiosum esse ipse agnoscit, corrigere audeat

interstincta vibrabat, ex qua scabros dentes vitilignesque linguarum et sordes, quas in Soloe quadam civitate contraxerant, levi sensim attritione purgabat.

227 Haec abstrusa nosse carmina numerosque multifidos crebrae supputationis opere putabatur. Denique quoties curandos acceperat, nos ejus erat de nomine primo tractare. Casus etiam non tacebat, quanti vel vitia creare possent, vel prudentissime declinari. Tunc genera rerum, verba etiam curandorum cum ratione captabat, ne, ut fieri ab aegrotantibus moris est, nomen pro nomine commutarent. Tum morborum modos, tempora, figurasque et schemata requirebat, jubebatque alios, quis plenitudo obtusior atque immobilis torpor insederat, gradus percurrere scandereque quam plurimum operum,

vocem clavis literis scriptam. Denique in illud etiam criticorum vitium, quod persaepe in hoc ipso libro arguimus, incidit, ut auctorem ipsum quibusdam tantum locis legerit, neutiquam perlegerit. Unde factum est, ut vocem damnaret nostro per-familialem, ut supra (§. 31) «tabens divam nexio», et (§. 92) «quaeque elementa liget dissona nexio.» Neque solus noster hac vocis forma usus est; sed popularis etiam ejus (Arnob. 5. p. 156) verbis: «vinculorum illae injecta sunt nexiones»: ita ut Afris in primis usitata fuisse videatur. Neque sensus ullam mutationem flagitat, quum partes nexae inter se facile diversae nexiones appellari potuerint.

Soloe] Σόλοι Straboni et Ptolemaeo. Alludit ad soloecismum, qui ea ex urbe originem traxisse memoratur. Graec. — Adde Suidam, et imprimis Diogenem Laertium (I, 51 ibiqu. interpr.), similiter Strabonem (14, p. 663 Casaub.) et Isidorum (etym. 1, 33, 2. Op. III. p. 52 Arev.), cujus verba haec sunt: «Dictus autem soloecismus a Cilicibus: qui ex urbe Soloe, quae nunc Pompejopolis appellatur, profecti, quum apud alios commorantes suam et illorum linguam vitiose inconsequenterque confunderent, soloecismo nomen dederunt.» Sed verbum, quod

sequitur, non debebat a Grotio singulari numero addi, quum anteriores editiones jam contraxerant haberent, et ita etiam, quos vidi, libri scripti. Infra noster (§. 526) iterum soloecismos tangit.

quanti] MS. qua. Graec. — Profecto melior vulgaris lectio. Quanti enim e Graeco ὄβολι pro quotquot explicari potest.

declinari] Facete metaphoram persecutus est, usus verbis ambiguis, ut hic declinari vitia, quod de adversis in vita casibus pariter ac de nominum in grammatica casibus obliquis intelligi potest.

morborum modos] E manuscripto Grotius hanc lectionem in notis attulit, quam pro vulgata verborum recepi, magis nimirum convenientem ad metaphoram persequendam. In codice etiam Reichenauensi sic legitur.

plenitudo obtusior] Id est: magna ingenii tarditas. Vulc. — Hypallage pro «plena hebetudo.»

quam plurimum] Nescio quid haec sibi velint, ni legas: «scandereque quam plurimum, operum praepositionibus, aut conjunctionibus participatis» (ita est in manuscripto) «insistere.» Alludit, ut solet, ad partes, quas vocant, octo orationis. Graec. — Non vidit Grotius «quam plurimum ope-

praepositionibus aut conjunctionibus aut participatis insistere, totaque curandos arte fatigari. Hanc igitur feminam tali multorum curatione callentem 228 quum deorum nonnulli Jatricen, alii Genethliacen diversis rerum operibus aestimarent, addereturque fidei medendi sollertia, quod eam opitulari posse oris vitiis nec Pallas denegaret nec ipse Majugena; inconsentaneum tamen videbatur incedere medicam penulatam. Idcirco ab ea et nomen et officium suum ac totius expositio artis exquiritur. Tunc illa, ut familiare habebat expo- 229 nere percunctata ac docere facile, quae ab eadem quaerebantur, penula a dextra cum modestia verecundiaque revelata, sic coepit: *Γραμματικῆ* dicor in Graecia, quod *γραμμῆ* linea, et *γράμματα* literae nuncupentur, mihi sit attributum literarum formas propriis ductibus linearum. Hincque mihi Romulus Literaturae

rum idem esse ac si dixisset «quam plurima opera.» Voluit sane noster «discipulos cogere, ut gradus (quibus ad fastigia §. 268 pervenitur) percurrerent, *scanderentque* quam plurima opera (poetica), et insisterent praepositionibus (§. 287) aut conjunctionibus (§. 286) aut participatis (participiis §. 283 f. 285).»

curatione] Verbi *calleo* cum sexto casu constructi plura exempla congegit Stephanus (ad Sax. p. 87) e Petronio, Septimio Sereno, Sulpitio, Appulejo, Ammiano, aliis.

Genethliacen] Hanc a Phronesi educatam et a Pallade Apollineque laudatam noster inferioribus locis (§. 892 — 894) fingit. Confer Reimerum apud Mitscherlich. (ad Horat. carm. T. II. p. 696) et Horat. ep. 2, 2, 187.

inconsentaneum] Quia servi plerumque et libertini vel Graeci homines medicinam factitabant Romae. Conf. Schlaegeri historiam litis de medicorum conditione (Helmstadt. 1740).

revelata] Lectio quidem ad marginem notata *relevata* habet; sed vulgatam servavi, quoniam vox satis apta et a Martiani populari (Appulej. met. 3,

p. 188 et passim) quoque usurpatur. Graecum *ἀποκαλύπτειν* idem *revelare* est. Voluit igitur noster «veste composita ad dicendum agendumque significare (conf. Quintil. 11, 3, 144 sequ. p. 448 — 450 Spald.).»

propriis] Intellige «suis cuique literae peculiaribus» ut alia ab alia discerni possit. Augustinus (de ordine 2, 12 op. I, p. 342 Bas.) repertas esse ait literas «notatis omnibus oris ac linguae sonis atque *discretis*.» Infra (§. 232) ad artificiosam literarum formationem illos ductus refert.

Romulus] Utitur hoc nomine pro Romanis, ut Persius (1, 85): «an *Romule* ceves?» Quintilianus (2, 1, 4. p. 255. 2, 14, 3. p. 340 Spald.) «grammaticen», inquit, in *Latinum* transferentes *literaturam* vocaverunt.»

Literaturae] Ipsam Grammaticam esse *Literaturam* dicit sensu omnino latiori, quam in hujus vocis explicatione, a Cicerone (partit. 26. p. 282 Pronst.) data, latet. Seneca (epist. 88. p. 567 Lips.): «*Literatura*» inquit «per quam pueris elementa traduntur, non docet *liberales artes*, sed mox praecipendis locum parat.» *Literatorem* differre

nomen adscripsit, quamvis infantem me literationem voluerit nuncupare, sicut apud Graecos *γραμματικῆ* primitus vocitabar; tunc et antistitem dedit et sectatores impuberes aggregavit. Itaque assertor nostri nunc literatus dicitur, literator antea vocabatur. Hoc etiam Catullus, quidam non insuavis poeta, commemorat dicens:

Munus dat tibi Sylla literator.

Idem apud Graecos *γραμματοδιδάκκαλος* vocitatur.

a grammatico e serioris aevi scriptoribus patet (v. Jul. Capitolini Antonin. Philosoph. 11. p. 57 Obr. Aelium Lamprid. in Commodio Antonino 10. p. 118; in Alexandro Severo 3. p. 304. Jul. Capitolin. in Maximino jun. 1. p. 392).

infantem me] Manifesto hoc a Varrone habet, qui (apud Augustin. de ordine 2, 12. in op. I. pag. 342 Bas.) «grammaticae infantiam literationem» vocat.

γραμματικῆ] Codices quidem Darmstadiensis, Monacensis (C), Cantabrigiensis, et Britannicus *grammaticae* habent; sed vulgatam retinui lectionem, quacum concinit et Reichenauensis. Graeca illa voce utitur Sextus Empiricus (1, 2. p. 225 Fabric.). Plato quoque (in Protag. p. 312 Steph.) *γραμματικῆν* appellat grammaticae artis ludimagistrum, qui alias *γραμματοδιδάκκαλος* appellabatur. Confer omnino Wowerium (polymath. c. 4, p. 27 sequ.), Heraldum (Observat. 7, 25; p. 608), Solanum (ad Lucian. de merc. cond. T. III, p. 523 Bip.) et Classenium (de prim. gramm. gr.).

sectatores] Distinguit eos Suetonius a discipulis, scribens: «Marcus Valerius Probus non tam discipulos, quam *sectatores* aliquot habuit. Nunquam enim ita docuit, ut magistri personam sustineret» (illustr. gramm. extr.); hoc tamen loco iidem cum discipulis esse videntur.

literatus] Suetonius (de ill. gramm. 4): «Ap.

pellatio grammaticorum Graeca consuetudine invaluit: sed initio *literati* vocabantur. Cornelius quoque Nepos in libello, quo distinguit *literatum* ab erudito, *literatos* quidem vulgo appellari ait eos, qui aliquid diligenter et acute scienterque possint aut dicere aut scribere.» Apud nostrum inferiori loco (§. 231) *Grammatica*: «Sum, inquit, literatura ipsa quae doceo; *literatus* quem docuero.» Addit Suetonius: «Sunt qui *literatum* a *literatore* distinguant, ut Graeci *grammaticum* a *grammatista*; et illum quidem absolute, hunc mediocriter doctum existiment. Orbilius apud majores, ait, quum familia alicujus venalis produceretur, non temere quem *literatum* in titulo, sed *literatorem* inscribi solitum esse, quasi non perfectum literis, sed imbutum.» Gellius (16, 6) «quempiam linguae Latinae *literatorem*» memorat. Unde infra (§. 231) adverbium etiam *literate* explicatur «quod *perite* tractaverit, qui a Grammatica edoctus fuerit.» Hanc *literatoris* notionem graeca voce facilius, quam Latina, Aristoteles (categ. de qual. p. 38) *γραμματικώτερος* exprimere potuit. Appulejus (in flor. p. 97 Oud.) de Musarum crateris: «Prima cratera *literatoris* ruditatem eximit, secunda grammatici» cet.

Catullus quidam] Male se habet apud Grotium *quidem*, unde lectionem praetuli, quam Monacensis (C), Britannicus, et Darmstadiensis praebebant. Versum reperies in carm. 14, 9.

QUID SIT OFFICIUM GRAMMATICAE.

Officium vero meum tunc fuerat, docto scribere legereque. Nunc etiam **230** illud accessit, ut meum sit erudite intelligere probareque. Quae duo mihi vel cum philosophis criticisque videntur esse communia. Ergo istorum quatuor duo activa dicenda sunt, duo spectativa. Siquidem impendimus actionem, quum quid conscribimus legimusve, sequentium vero spectaculo detinemur, quum scripta intelligimus aut probamus; licet inter se quadam cognatione conjuncta

apud Graecos] Ita a Strabone (14. p. 638 Casanb.) Epicuri pater Neocles *γραμματοδιδάκκαλος* appellatur. Confer Diogenem Laertium (10, 2. p. 604 Meib.), Hesychium (p. 855 v. *γραμματιστής*); add. Stallb. (ad Plat. Phil. p. 116) et Dionem Cassium (28. p. 13. 75, 5. p. 1259 Reim.).

quid sit] Inscriptio haec et quae sequuntur omnes absunt a codicibus Anglicis, Darmstattensi pluribusque aliis.

nunc etiam illud] Sextus Empiricus (adv. grammat. 1, 2, 49. p. 226 Fabr.) «duplicem esse ait grammaticam, aliam quae doceat elementa, artem nimirum legendi et scribendi; aliam, quae facultas profundior versetur in examinanda etiam literarum cognitione et natura, et in orationis partibus, quae iis constant.» Augustinus (de ord. 2, 12. Op. I. p. 342 Bas.), postquam prius grammaticae officium in tradendis elementis literarum, doctrina verborum et syllabarum accentibus retulerat, addit: «poterat jam perfecta esse grammatica; sed quia ipso nomine profiteri se literas clamat, unde etiam Latine literatura dicitur, factum est, ut quidquid dignum memoria literis mandaretur, ad eam necessario pertineret. Itaque unam quidem nomen, sed res infinita, multiplex, curarum plenior, quam jucunditatis aut veritatis.» Senecae etiam verba (epist. 108. p. 636 Lips.) sunt «quae philosophia fuit, facta est

philologia.» Conferenda omnino hic pulcherrima Classenii commentatio (de primordiis Grammat. Gr. Bonn. 1829) et Herzogius (ad Sciopp. grammat. philos. p. 1).

criticisque] Unde Quintilianus (1, 4, 3. p. 55 Spald.) de grammaticorum officio: «Nam et scribendi ratio conjuncta cum loquendo est, et enarrationem praecedat emendata lectio, et mixtum his omnibus iudicium est: quo quidem ita severe sunt usi veteres grammatici, ut non versus modo censoria quadam virgula notare et libros, qui falso viderentur inscripti, tanquam subditios summoovere familia permiserint sibi; sed auctores alios in ordinem redegerint, alios omnino exegerint numero.» *Grammaticos* postmodo appellatos esse, qui antea *critici* audierint, testatur Dio Chrysostomus (or. 53, p. 553 Morell.). Erant tamen, qui differre criticum a grammatico contenderent (Sext. Emp. adv. gramm. 1, 3, 79. pag. 233 Fabric.; add. Aquil. pag. 141 Ruhnk.). Hinc noster etiam infra (§. 138) iudicium de carminibus et poematibus Dialecticae vindicat.

activa] Aristoteles (metaph. 5, 1) haec etiam distinguit, *πρακτικά* nimirum et *θεωρητικά*. Adde Stobaeum (serm. 59 ed. Gesneri), Quintilianum (2, 18, 1. p. 394. 395. 3, 7, 1. p. 545) et Maximam Tyrium (I. p. 395 sequ. Reisk.).

licet] Grotius ediderat «et licet»; unde Von-

sint, sicut et in ceteris artibus comprobatur. Nam et actor cognoscit primo quae valeat actitare, et astronomus quaedam facit, ut per ea cognoscat, quae debeat comprobare. Promittit etiam utrumque Geometres, quippe formas theorematum cum rationibus certis efficit et cognoscit.

QUOT SINT PARTES EJUS.

251 Partes autem meae sunt quatuor: literae, literaturae, literatus, literate. Literae sunt quas docco, literatura ipsa quae doceo, literatus quem docuero, literate, quod perite tractaverit, quem informo. Profiteor autem de orationis natura usuque tractare. Natura est ex qua formatur oratio. Usus, quum eadem utimur, appellatur. His etiam materies admovetur, ut de qua re dicendum sit aestimemus. Oratio vero ipsa tribus gradibus cruditur, literis, syllabis, et verbis.

ekius (sp. crit. p. 82) legere jubet *videlicet* et pro *sint* indicativum *sunt*. Sed quum copula *et* absit a codice Cantabrigiensi, ista resectione et correctione non opus est. Paulo post ex eodem codice post *sicut* inserui *et in*.

actor] Non generaliori sensu hanc vocem accipio, sed pro histrione, qui discere ante debeat quam agat.

astronomus] Prorsus contrarium Quinctilianus (2, 18, 1; p. 393): «Astrologia nullum exigens actum, sed ipso rei, cujus studium habet, intellectu contenta: quare *θεωρητικὴ* vocatur.»

promittit] Praebent quidem codices Britannicus et Cantabrigiensis pariter ac Grotianus *misit*; Darmstattensis *miscet*, quemadmodum Grotius legere malebat. Verumtamen vulgata lectio, quam retinui, non prava haberi debet, nec desunt exempla, quibus verbum *promittere* pro *profiteri* usurpatum sit. Seneca (epist. 88. p. 565 Lips.): «*ae promittunt* quidem, nec hujus rei scientiam affe-

ctant.» Petronius (10. p. 41 Burm.): «tu literas scis et ego aliquid aliud *promittam*.» Sic scribebant (Sen. contr. 4, 29 Rufi Vibii p. 276 Elzev.) «*promittere* oratorem», ita ut illud *promittere* Graeco *ἐπιβιβάζειν* prorsus responderet (conf. C. Fr. Hermann ad Lucian. de hist. scr. p. 220).

oratio] Quinctilianus (2, 1, 6. p. 256 Spald.): «Rhetorice, inquit, a grammatica jam paene possessione depulsa est.» Addit tamen: «Nec inficiabor, ex iis aliquem, qui grammaticam profitentur, eoque scientia progredi posse, ut ad haec quoque tradenda sufficiat: sed quum id agat, rhetoris officio fungetur, non suo.» Correxì apud nostrum verba, quae praecedebant: in editis enim legebatur «ex quibus *formetur*»; Cantabrigiensis rectius: «ex qua *formatur* oratio.»

literis] Grotius ediderat: «*id est* ex literis, syllabis, et ex verbis.» Illud *id est* delevi codicum Reichenaensis et Britannici auctoritate, et illa bina ex mollius Cantabrigiensis omisit, sicut et ego feci.

DE NATURA LITERARUM.

Verum in literis gemina quaestio diversatur. Namque aut naturales 252
sunt, aut effectae. Natura enim insinuante earum nomina in loquendi sub-
stantiam procreata sunt, artificiosa vero formatio earum lineas quas scribimus
designavit ad hoc, ut praesentes una uti, absentes alia potuissent; atque
ita ex hac parte, qua scribitur, mutae, ex illa, qua legitur, voces sunt
appellatae, siquidem haec auribus tantum, illa solis oculis valeat comprehendi.

Literae igitur aliae sunt, quae per se efficere totum valeant, aliae quae 253

Manilius (in astron. 2, 755):

— «rudibus pueris monstratur litera primum
Per faciem nomenque suum componitur usus:
Tunc conjuncta suis formatur syllaba nodis.
Hinc verbi structura venit per membra legendi.
Tunc rerum vires atque artis traditur usus,
Perque pedes proprios nascentia carmina surgunt,
Singulaque in summa prodest didicisse priora,
Quae nisi constiterint propriis fundata elementis,
Perdunt, quae propere dederint praecepta ma-
gistri,

Et fluet in vanum rerum praeposterus ordo.»

aut naturales] Differentiam hanc inter natura-
les literas et effectas sic exponit Sarisberiensis (in
metalog. 1, 12 p. 759): «Literarum nomine tam
simplicium vocum figurae, quam elementa, id est
voces figurarum intelliguntur. — Literae, id est fi-
gurae, primo vocum indices sunt, deinde rerum,
quas animae per oculorum fenestras opponunt, et
frequenter absentium dicta sine voce loquuntur.
Tradit ergo prima elementa sermonis ars ista, ut
non facilius queat aliquis praeter eam philosophari,
quam inter philosophos eminere, qui semper caecus
aut surdus fuit.» Est haec differentia inter στοι-
χεῖον et γράμμα, quam Ammonius grammaticus
docet (in Vulcanii thesauro lingu. utriusque p. 772).

sunt] Omissum hoc auxiliare verbum e Canta-
brigiensi supplevi.

absentes] Operae pretium erit hic conferre, quae
Nonnus (in Dionys. 4. p. 127 Falk.) de Cadmo refert:

— — «ἀντὰρ ὁ πάβη
Ἑλλάδι φωνήεντα καὶ ἔμφρονα δῶρα νο-
μίζων
Γλώσσης ὄργανα τεύξεν ὁμόθροα, θυμφο-
έος δὲ
Ἀρμονίης, στοιχηδὸν ἐς ἄζωγα δύζωγα
μίσας

Γραπτὸν ἀβιγήτοιο τύπον τορνῶδατο δι-
γῆς.

qua scribitur] Britannicus, Reichenauensis et
Monacensis (C) hic et paulo post quae pro qua
exhibent; sed omnino melius in Darmstattensi, et
in editis qua leges.

voces] Haud dubius substitui pro Grotiano
vocales illam codicum Darmstattensis, Monacensis
(C), Cantabrigiensis, et Britannici lectionem; quae
confirmatur praeterea loco e Sarisberiensis allato.

per se] Clarius Isidorus (etym. 1, 4, 3. Op. III.
p. 8 Arev.): «dictae vocales, quod per se vocem
impleant et per se syllabam faciant nulla adhaerente
consonante. Consonantes vocatae, quia per se non
sonant, sed junctis vocalibus consonant.»

nihil. Nam vocales, quas Graeci septem, Romulus sex, usus posterior quinque commemorat, Y velut Graeca rejecta. Hae tamen in Latio nunc produci, nunc contrahi, nunc acui, nunc gravari, vel etiam circumflecti, nunc aggregari, nunc distrahi sine jactura sui nominis possunt. Modo solae syllabas formant, nunc consonantes utrinque suscipiunt. Vocalesque nonnullae modo se invicem mutant, nuper sibi cum decore succedunt. Quippe A plerumque in E transvertitur, nam capio cepi facit; nunc in I, ut salio, insilio; nunc in O, ut plaustro, plostro; vel in V, ut arca, arcula. Item E litera in primum A reformatur, ut sero, satum; vel in I, ut moneo, monitus; vel in O, ut a tegendo toga; vel in V, ut a tecto tugurium. Similiter I vocalis in A convertitur, ut siquis, siqua; in E, ut fortis, forte; in O, ut qui, quo; in V, ut ibi, ubi. Non aliter O litera in A

nam vocales] Hanc literarum distributionem apud Platonem (in Crat. p. 424 Steph.) et Aristotelem (poët. 20) jam legimus.

sex] Addit nimirum quinque prioribus Y a Graecis acceptum. Infra (§. 258): «Placet enim mihi Y in vocalium numerum congregari — sic igitur erit, ut *senae* fiant vocales.»

Y velut] Non admissam esse in Latino alphabeto hanc literam e Quinctiliano liquet, qui (1, 4, 9. p. 63 Spald.) «X nostrarum ultimam» appellat. Priscianus autem (1. p. 8 Basil.) «Y Graecorum nominum causa a Romanis ascitum esse» affirmat. Et ita Quinctilianum quoque intelligendum esse ex eo patet, quod inferiori loco (12, 10, 27 p. 628) fatetur «Romanos mutuari solitos esse a Graecis literam Z, quoties eorum nomina scribenda essent.» Vide infra (§. 261) Y.

mutant] Plura hujus transmutationis exempla habes apud Priscianum (1. p. 18 sequ.).

nuper] Pro *nunc*. Num ab aliis illud ita usurpatum sit, haud scio. Sed a nostro hoc factam esse videtur taedio repetitarum vocum *modo* et *nunc*.

A plerumque in E] Confer hoc loco et in sequentibus Schneiderum (in elem. gramm. lat. I. p. 9. sequ.).

in O] Ita et Ἀνάβεις dicunt Aegyptiorum Oases (Steph. Byz. p. 138. Strabo 2. p. 150. 17. p. 813, ubi male editum Ἀνάβεις et Ἀνάβεις. V. Casaub. p. 56). Adde Macrobius (in Saturnal. 1, 4), et Schneiderum (elem. l. I. p. 59).

a tecto tugurium] Pomponius: Ofilius ait tugurium a tecto tanquam tegularium esse dictum, ut toga, quod ea tegamur. Citatur tit. de verbor. signif. l. 180. Forte legendum: tugurium a tego tanquam tegurium. Et sane non dubitarem, nisi et Festus a tecto derivaret; sed an et ille in pari mendo sit ambigo. Gaor. — Priscianus (1. p. 19) scripsit: «In V (transit) E, tego, tugurium»: sed Reichenauensis codex verba «a tecto» Martiano manifesto tribuit, quae ideo recepi, pro «a tego». Confer praeterea Scioppium (in gr. philos. p. 194 Herz.).

in O] Sic *olo*, *oloe*, pro *illo*, *illi*. Conf. Sylburg (ap. Sciopp. p. 256).

transit, ut creo, creavi; vel in E, ut tutor, tutela; vel in I, ut virgo, virginis; vel in V, ut volo, volui. Item V simili ratione convertitur in A, ut magnus, magna; in E, ut sidus, sideris; in I, ut telum, teli; in O, ut lepus, leporis. Sic igitur transformatae nunc utrinque poterunt copulari, nunc ex altero, nunc ex neutro, nunc aliquas partes orationis terminant, nuncque nullas.

QUOD VOCALES UTRINQUE ALIQUANDO COPULANTUR.

Nam A primum utrinque sibi associat V et I literas, nam et aurum **234** et varus dicimus, et Janus et Ajax. Ex uno autem latere suscipit E, ut Aeneas. Ex neutro vero latere O. Finit feminina nomina, ut dea, masculina ut lugurtha; neutra in singulari numero tantum Graeca, ut toreuma, peripetasma, in plurali autem Latina, ut monilia. In verbis imperandi modum, ut canta, salta. E autem vocalis duarum Graecarum literarum vim possidet. **235** Nam quum corripitur, ε Graecum est, ut ab hoc hoste; quum producitur, ἦτα est, ut ab hac die. Ac maxime tunc circumflexum accentum tenet.

lepus leporis] Plura exempla Quinctilianus (1, 4, 16 p. 74 et 1, 7, 26 p. 186 Spald.) affert. Addatur Staveren (in mythogr. p. 956), et Sylburgius (ap. Scioppium p. 254), qui etiam rursus O pro U poni animadvertit, ut *totela, porporea, oscapitor, soper, quomque, patronos, servos, vitiom, manom, conseront, moritor, piacolom, fortom, foratos, leberom, aedebos, compedebos, noctebos, tibi-cinebos, soperstitebos*. Adde, quod promiscue ponitur, *adulescens et adolescens*.

poterunt copulari] Confer Platonem (in sophista p. 253 Steph.): *ὁμοῦν οἶον τὰ γράμματα πεπονθότ' ἂν εἶη· καὶ γὰρ ἐκείνων τὰ μὲν ἀναρμοστῆι που πρὸς ἀλλήλα, τὰ δὲ συναρμόττει*.

dicimus] Transposui hoc verbum auctoritate co-

dicum Britannici, Cantabrigiensis, et Reichenauensis. Vulgo enim *dicimus et varus*.

ex neutro] Haud dubie corrupta lectio et desideratur aliquid. Tentabam: «Ex altero vero O, ut Aonius. «*Ἰονα*. (spec. erit. p. 148)— E Cantabrigiensi supplevi *latere*; in reliquis consonant omnes. Scripsit igitur Martianus «vocalem A neque ante, neque post se admittere O», scil. in eadem syllaba.

modum] Ita Darmstattensis, pro *modi* in edifis. Supple, quod antecedit, *finis*.

ἦτα est] Ansonius (Id. 12. 347; p. 364 Delph.): «*ἦτα* quod *Aeolidum*, quodque ε valet, hoc *Latiale E*

Praesto, quod *E Latium* semper breve, *Dorica vox E*»

Sextus Empiricus (1, 5, 115. p. 241 Fabr.) cor-

Haec duas vocales, id est I et V ex latere utroque complectitur, ut in Euro, Ve-
 jentano, et in eja, jecore. Finit vero neutra nomina, ut monile. Feminina etiam,
 sed Graeca, ut Calliope; pronomina, ut ille, iste; numerum etiam totius generis,
 ut quinque, licet *ἅπλωτον* sit. Item verba imperativi modi, ut sede, curre; modi
 236 infiniti, scribere, scripsisse. I vero litera cunctis utrinque vocalibus sociatur. Nam
 A complectitur, quum dicimus janua et Ajax; E autem ut teneat, docuerunt
 exempla superius demonstrata; O autem literae copulatur in nomine Jovis et Oi-
 none; oisus etiam dicitur — sic enim veteres usum dixere; V autem in juvando
 et vita. Haec aliquando vocalis geminam syllabam facit; finitque omnium

reptum Eta ait fieri Epsilon, productum contra
 Epsilon fieri Eta.

circumflexum] Corrigi jubet Vonckius (sp. crit.
 p. 148): »quum — accentum.« Ego vero puto dicere
 voluisse Martianum: »E quando productum Graeco
 Ἦτα assimilatur, tunc maxime circumflexum ac-
 centum habere.«

utroque] Aliter atque sagacius olim Nigidius
 (apud Gell. 19, 14): »I et V semper subditae,
 E et subit et praeit. Si quis putat praeire V in
 his verbis, *Valerius, Vennonius, Volusius*, aut I
 in his, *jam, jecur, jocum, jucundum*, errabit, quod
 hae literae, quum praeceunt, ne vocales quidem
 sunt.«

ἅπλωτον] Confundi interdum aptota cum mo-
 noptotis Priscianus (5. p. 151) ait; significari autem
 proprie aptotis ea verba, »quae *nominativum solum*
 habeant: monoptotis vero ea, quae pro omni casu
 una eademque *terminatione* fungantur.« Sic et no-
 ster infra (§. 299) *fas et nefas* inter aptota refert,
nequam autem (§. 242) *monoptoton* nuncupat.

teneat] Grotius margini adscripsit: »al. *taeniae*,
 quasi hoc exemplam esset literae I cum E copu-
 latae, ex antiqua nimirum scriptura *tenie*; sed ipse
 Martianus intellexit exemplis amplius opus non esse,
 quum supra jam *eja* et *jecore* allata essent, in qui-

bus non minus I cum E, quam E cum I utrinse-
 cus juncta sunt.

Oinone] Codex Darmstattensis exhibet *Jonone*,
 quasi pro *Junone* dictum; sed quum jam exstet
 exemplum literae I ante O positae, unice vera est
 vulgata lectio, ubi I post O subjicitur. Mira sane
 est ratio scribendi Graeca, quum Romani plerum-
 que *Oenonen* dicant (Ovid. heroid. 5, 3), sed alte-
 ram quoque scripturam certe antiquam esse prob-
 abunt exempla a Schneidero congesta (elem. I.
 p. 80).

geminam] Ut verbi causa in vocabulo *Graji*.
 Fuerunt adeo, qui soli I, ubi consonantis partes
 ageret, vim geminatam tribuerent; cf. Isidor. (etym.
 1, 4, 7. op. III. p. 9 Arev.): »propterea interdum
duplex dicitur, quia quotiescunque inter duas vo-
 cales invenitur, pro duabus consonantibus habetur,
 ut *Troja*. *Geminatur* enim ibi sonus ejus.« Unde
 patet, quid voluerit Quintilianus (1, 4, 11. p. 67
 Spald.): »sciat enim (grammaticus), Ciceroni pla-
 cuisse *aiio maiiamque geminata I* scribere: quod si
 est, jungetur etiam ut consonans.« Isidorus tamen hoc
 reprehendit (etym. 1, 27. 11. Op. III. p. 44 Arev.)
 verbis: »I literam inter duas vocales constitutam
 bis scribi quidam existimabant, ut *Troiia, Maiia*;
 sed hoc ratio non permittit. Nunquam enim tres

generum nomen, ut frugi; numerum itidem omnium generum, ut viginti; item verba modi indicativi, ut novi, memini; imperativi, sali, veni; infinitivi, jaculari, luctari. O vero litera quibus vocalibus quave ex parte 257 cohaereat, superius memoratum. Finit autem nomina masculina, ut Cato; feminina, ut Juno; numerum omnium generum, ut octo; item verba activa, ut canto, laudo; modi imperativi tantum modo invenitur, ut cedo; adverbium, ut subito; praepositionem, ut pro. V autem litera vocalibus om- 258 nibus utrinque coit, praeter O antelatum. Sola etiam V sui generis literam non geminat, sed conjungit, ut vulgus, Vulcanus. Finit articulos, ut tu; nomina neutra, ut cornu, genu; nullum autem verbum claudit.

DE SEMIVOCALIBUS.

Hactenus de vocalibus. Non enim vocales astruere, sed omnes literas 259 sum jussa monstrare. Verum reliquas, quae sequuntur, consonantes esse non dubium est. Quae item discernuntur in semivocales et mutas, quarum exse-

vocales in una syllaba scribuntur. Sed I litera inter duas vocales constituta *pro dupla* habetur. (Conf. Schneider. elem. gramm. 1. p. 277. 231).

ut canto] In editis omissum *ut Darmstattensis* suppeditavit.

imperativi] Vin' sensum, lege: «modi imperativi tantummodo unum finit, ut cedo.» Vonck. (spec. crit. p. 82) — Multo lenior medela fuerit separatis vocabulis *tantum modo*. Codex Darmstattensis, omissio *modi*, legit *imperativo*, sed nihil eo proficimus.

articulos, ut tu] Rectius Macrobius (p. 536 Pont. sive 702 Zeun.) articulis Latinam linguam carere docet. Quinctilianus item (1, 4. p. 78 Spald.): «noster sermo», inquit, «articulos non desiderat, ideoque in alias partes orationis sparguntur.» Quae quidem posteriora verba hisce illustrantur Prisciani (17. p. 568): «Ab eis, quae loco articulorum sumi

possunt apud nos, incipiamus. Articulus secundam notitiam superpositorum demonstrat. Deficit autem praepositivis articulis lingua Latina. Nam pronomen *hic*, quod grammatici in declinatione nominum loco praepositivi ponunt articuli, nunquam in oratione sensum articuli habet.» Videtur tamen noster cum aliis grammaticis pronomibus pro articulis abuti. Infra enim articulos appellat *hic, haec, hoc* (§. 249), porro *ille, iste* (§. 250), quin etiam *quot, tot* (§. 256). Isidorus (etym. 1, 8, 4. Op. III. p. 18 Arev.): «inter articulum et pronomen hoc interest, quod articulus tunc est, quum nomini jungitur, ut *hic sapiens*; quum vero non jungitur, demonstrativum pronomen est, ut *hic, et haec, et hoc*.

semivocales] Sextus quoque Empiricus (advers. gramm. 1, 5, 102; p. 258 Fabr.) semivocales distinguit a mutis, «quippe quae per se sonum efficere nequeant, quum semivocales contra sonum

- 240 quar rationem. Quippe F litera, quae est semivocalium prima, duas tantummodo consonantes praelata complectitur, L et R, ut dicimus flavus et frugi. Vocales vero complectitur ita, ut I et V vocales sibi praeferri prohibeat;
- 241 nullum autem claudit finitiva sermonem. L vero litera tripliciter sonat. Nam exilem sonum reddit quum geminatur, ut sollers, Sallustius; medium autem quum terminat nomina, ut sol, sal; item leniter sonat, quum vocales antevenit, ut lapis, lepus, liber, locus, lucerna; plenum vero sonum habet, quum ei praeferuntur literae P, G, C, F, ut in Plauto, glebis, Claudio, flavo. L autem nunquam ulli semivocali vel mutae praepositur, quae pro D in praepositione accipitur, quum et A praefertur, ut alligat. Haec etiam praelata praepositione servatur, ut illepidus, illotus. Utrinque autem vocales amplectitur, et nomina nonnulla determinat: in masculino Sol, in feminino Tanaquil, in neutro A, E, I praecedentibus, ut bidental, mel, sil. Adverbia etiam claudit,
- 242 ut semel. M vero litera tam in sermonis initio quam in medio esse et in ultimis potest, ut mores, umbra, triticum. Ex consonantibus solam praecedit

dent, ut R *ροῖζον*, S *συμὸν* cet. Adde Serivium (ap. Prisc. 1, 3), qui: »sunt» inquit »septem» semivocales, quae ita proferuntur, ut inchoent ab E litera et desinant in naturalem sonum, ut F, L, M, N, R, S, X. Sed X ab I inchoat.

F] Aliter sentit Priscianus (l. 1): »Quum F loco mutae ponatur, id est P et H sive φ, miror hanc inter semivocales posuisse artium scriptores. Nihil enim aliud habet haec litera semivocalis, nisi nominis prolationem, quae a vocali incipit; sed hoc potestatem mutare literae non debuit. Si enim esset semivocalis, necessario terminalis nominum inveniretur, quod minime reperies; nec ante L vel R in eadem syllaba poni posset, qui locus mutarum est duntaxat» cet.

tripliciter sonat] Confer omnino Prisciani (1. p. 22) verba: »L triplicem, ut Plinio videtur, sonum habet: *exilem*, quando geminatur secundo

loco posita, ut *ille*, *Metellus*; *plenum*, quando finit nomina vel syllabas, et quando habet ante se in eadem syllaba aliquam consonantem, ut *Sol*, *sylva*, *flavus*, *clarus*; *medium* in aliis, ut *lectus*, *lecta*, *lectum*» (Conf. Schneider elem. gramm. I, p. 297). Isidorus etiam (etym. 1, 32, 8. p. 52 Arev.): »Labdacismus est» inquit »quoties unum L exilius, duo largius proferimus. Quod contra est: nam unum largius, duo exilius proferre debemus.»

et A praefertur] Ex antecedentibus: »quum ei praeferuntur literae» supplendum et hic *ei*. Et autem est pro *etiam*, ita ut sensus sit: »quum non solum D, sed etiam A praefertur», igitur *ad*.

haec etiam] Litera nempe L. Deinde perperam ediderat Grotius *inlepidus*, *inlotus*, quod ex anterioribus correxi editionibus.

solam] Sic scripsi pro »sola M», quod erat in editis; ea enim observatio ad N potius quam ad M

N, ut Memnon; subsequitur solam S, ut Smintheus; mutaturque in N nonnunquam, ut quum dicimus nunquis. Terminaturque neutra, ut aurum et argentum; item monoptota, ut nequam; in genere masculino accusativum simplicem, et duplicem genitivum; item participia, et verba, et adverbia, ut tractum, legam, cursim; numerum etiam omnium generum, ut novem, decem. N autem litera plenior apparet in primis et ultimis, ut Nestor, tibicen; in 245 mediis exilior, ut mane, damnum. Ex consonantibus sequitur M literam, ut Memnon; S autem praecedit, ut fops, mons. Convertitur etiam in M, quum eam sequuntur B, P, M, ut dicimus, imbuit, impulit, imminet. Eadem nomina terminantur, masculinum, ut tibicen, femininum Graecum, ut Siren, neutrum, ut culmen. R vero vocales utrinque complectitur. De consonan- 244 tibus S soli praepositur, ut sors, fors, et X duplici nonnunquam, ut arx. Convertitur in L, N et S, ut niger, nigellus; femur, feminis; gero, gessi. Finit nomina masculina post omnes vocales, ut par, pater, vir, nitor, fur; feminina post E et O, ut mulier, soror; neutra post omnes praeter I, ut calcar, piger, marmor, sulphur. Finit verba et adverbia, ut venor, vador. S nonnulli literam non putaverunt. Nam Messala quendam sibilum dixit. 245

literam pertineret. Turbavit fortasse librarios, quod alias quoque literas praecedere M videtur, ut in *ambo*, *ampulla* cet.; sed quod Martianus vult, syllabas tantum singulas spectat, neque in una eademque syllaba alii literae praeter N praeponi posse M certum est.

Smintheus] Apollo (Homer. II. α. 39. Macrob. Saturnal. 1, 17. Pausan. 10, 12, 3. Strabo, Stephan. Byz. alii). Male Grotius *Smynthius*. Nostram lectionem tuentur codices Reichenauensis et Monacensis (C).

nunquis] Conferendus hic Schneiderus (elem. gramm. I. p. 310).

femur] Et Britannicus et Cantabrigiensis hanc lectionem praebent, quam Grotius conjectura assecutus erat, qui ediderat quidem *femen*, sed jus-

serat legi *femur*, *feminis*, addens: «Ita enim eo aevo illos sensisse, ut quum neque rectus *femen*, neque obliquus *femoris* esset usitatus.»

vador] Verbum nimirum: adverbiorum autem exempla deerant, quae Grotius e manuscripto suo supplevit. Cantabrigiensis alia addit: «agiliter, viriliter, jugiter.» Quibus e variis exemplis patet, non nullis in locis interpolatum nobis traditum esse Martianum (add. §. 11 not.).

non putaverunt] Quia, ut ait Cledonius (p. 1882 f. Putsch.) «superflua invenitur, interdum et ipsa liquescit in metro; quia sibilus magis est quam consonans; adde Priscianum (L. 1, p. 25), qui non solum in metro apud vetustissimos vim suam frequenter amittere, sed etiam tantam cum aspiratione hanc literam cognationem habere docet, ut in iis

Quae tamen utrinque P literae copulatur, ut spado, psittacus; et C, Q, T sequentes amplectitur, ut Scaurus, squama, stella. In plures etiam transitum facit, ut in L, dicimus enim modus, modulus; in N, sanguis, nis; in R, flos, floris; in D, custos, custodis; in T, nepos, nepotis. Terminat etiam masculina et feminina post omnes vocales; neutra post A, O, V, ut vas, os, nemus. Huic literae Divus Claudius P adjecit aut C propter ψ et ξ Graecas literas, ut P, psalterium, ut C, sacsa. X autem nemo literam putat, quoniam duplex est. Constat enim ex G et S, ut rex, regis; aut ex C et

dictionibus, quas a Graecis Latini sumserint, saepe pro ea ponatur, ut *sex*, *sal* cet.

Messala] M. Val. Corvinus Messala, Ciceronis et Augusti aequalis, et oratoria arte et grammatica clarus, de cujus vita et studiis doctrinae eruditam dissertationem scripsit Ludovicus Wiese (Berolini 1829. 8). Singularem librum ediderat de litera S, quem commemorat Quinctilianus (1, 7, 23 et 35), ubi et illud positum fuisse videtur, quod noster ei tribuit, et quod Quinctilianus alio loco (9, 4, 37) narrat, Messalam S literam, quoties ultima esset aliaque consonante susciperetur, subtrahendam censuisse.

Claudius] De Claudii novationibus circa literarum formas testes sunt Tacitus (ann. 11, 14), Suetonius (Claud. 41), alii; confer omnino Schneiderum (elem. I, p. 6 sequ.). Sed egregie lapsus est Martianus, quum Claudium arbitraretur singulis literis Graecis binas Romanas substituisse, ut pro Ψ esset PS, pro Ξ vero CS, unde tantum ille abfuit, ut, quum Romani quo Ξ unam X haberent, pro Ψ itidem simplex signum Antisigma hac figura:)(introducere studeret, quod iisdem verbis testatur Priscianus (1, p. 25 Basil.).

litteras] Apud Grotium erat: »propter ψ et ξ Graecas, Psalterium, saxa; equidem e cod. Monac. (C) inserui »litteras ut«, deinde e Darmstattensi post ut

»P« et post *psalterium* »ut C«; denique ex praeis editionibus restitui scripturam »sacsa«, quae Martiani sententiae unice convenit, neque a veterum usu prorsus abhorret. Sic in monumentis saepissime legimus VICSIT (palaeogr. crit. IV, §. 387), inque lapidis cujusdam titulo (ap. Gruter. 544, 4) LVCSERVNT, unde Isidorus etiam (etym. 1, 4, 14; p. 11 Arev.) »pro X, inquit, scribebant C et S, siquidem duplex vocatur«, ipseque Quinctilianus (1, 4, 9, p. 63 Spald.) de litera X scribit: »qua tamen carere potuimus, si non quaesissemus.« Confer. omnino Schneiderus (elem. I, p. 372) et nota quae sequitur.

duplex] Scioppius (grammat. philos. p. 236): »Annaeus Cornutus de orthogr.: Varro X literam esse negat, in quo quid viderit nondum deprehendi (nempe singulam non esse). Victorinus art. gramm. lib. 1: Latini voces, quae in X literam incidunt, si in declinatione earum apparebat G, scribebant G et S, ut *conjugs*, *legs*. Nigidius in libris suis X litera non est usus, antiquitatem sequens. Priscianus lib. 1: X duplicem loco C et S, vel G et S, postea a Graecis inventam, assumimus, ut *dux*, *ducjs*, *rex*, *regis*. Charisius lib. 1: *Merx*; Sallustius *merces* dicit. Sic *faces* antiqui pro *fax*, teste Festo. — Servius in Aen. 1: *Adnixus* antiquum est, ut *connixus*, quibus hodie non utimur. Dici-

S, ut *nux*, *nucis*. In V aliquando transfertur, ut *nix*, *nivis*; et C, ut *pix*, *picis*; in T, ut *nox*, *noctis*. Haec in Latinis nunquam ponitur prima, apud Graecos autem ponitur, ut *Xanthus*. Et masculino et feminino omnibus vocalibus sociatur, ut *Ajax*, *frutex*, *calix*, *velox*, *Pollux*, et feminino, *fax*, *lex*, *lodix*, *velox*, *lux*. Neutrum nullum claudit.

DE MUTIS.

Transactis semivocalibus mutae sunt perquirendae; quae ideo hoc 247 nomine nuncupantur, quoniam nisi illis vocales associatae succurrerint, intra oris sonitum ante auspicia moriuntur. B prima omnibus vocalibus utrinque 248 connectitur; praefertur consonantibus L et R, ut *blaesus* et *brevis*. Transit in C, ut *succurrit*; in F, ut *sufficit*; in T, ut *summittit*; in P, ut *supponit*; in S, ut *sustulit*. Finit nihil, nisi tres praepositiones, *ab*, *ob*, *sub*. C vocales 249 utrinque collaterat, consonantes quasdam praecedit L, T, R, M, N, ut *clarus*,

mus enim *adnisus* et *connisus*. Et Aen. 8. Galli *Senones* dicti sunt, quod Liberum patrem *hospitio* receperunt, quasi *Xenones*: quum Graecum *ξένος* significet hospitem. Festus: *Senonas* Gallos Verrius ait existimari appellatos, quia novi venerint ex Transalpina regione, ac primum appellatos *Xenos*, postea *Senonas*. Cicero in Oratore: Verba saepe contrahuntur non usus causa, sed aurium: quomodo enim vester *Axilla Ahala* factus est nisi fuga literae vastioris? — Ita et *sedecim* pro *sexdecim*, *sedigitus* pro *sexdigitus*.

in T] Nemo hunc locum corruptum esse non iudicat. Coniicio: et in CT, ut *nox*, *noctis*. Neque enim sufficit dicere in T, sed CT. At fungi haec conjunctim dicta disjunctim cepere, itaque exemplum deesse arbitrati pro lubitu adjecerunt, aut potius transjecerunt, quum forte antea legeretur: «aut ex CS, ut *nux*, *nucis*, *pix*, *picis*», quae bina et alibi conjuncta reperies. GROS. — Hariolatur

Grotius, neque quidquam mutare audeo, licet aliquatenus faveat illi Priscianus (1, p. 26): «X duplex modo pro CS, modo pro GS accipitur, ut *apex*, *apicis*, *grex*, *gregis*; transit tamen etiam in V consonantem, ut *nix*, *nivis*; nec non in CT, ut *nox*, *noctis*»

velox] Lego: *ferox*; sed et postremum istud «et feminino» glossema sapit; extirpandum itaque. VONCK. (specim. crit. p. 82 f.) — Procul dubio legendum *celox*, quia substantivum requiritur; sed invitis codicibus nihil muto.

moriuntur] Isidorus (etym. 1, 4, 4. op. III, p. 8 Arev.): «si enim eis extremum vocalis detraxeris sonum, inclusum litterae murmur sonabit». Adde Cledonium (p. 1881 Putsch): «Mutae vero non sonant, nisi a vocali spiritum acceperint»; quod enim spiritu caret, moritur.

ut sufficit] Omissum apud Grotium ut supplevi e codicibus Darmstattensi et Monacensi (C).

tectum, crus, Acmon, Cnidus. Finit articulos, quos pronomina vocant, hic, haec, hoc; et adverbia, ut sic, huc, hic. Sola mutarum antecedentem vocalem producit, et pro duplici habetur, ut hic, hoc, haec. D utrinque vocales tenet. Praepouitur R literae in Druso; M literae nunquam praefertur in Latinis; in Graecis autem aliquando, ut Dmolus. Sic et N, ut Ariadne. Transit in C, ut accidit; in G, ut aggerat; in L, ut alligat; in P, ut apponit; in R, ut arripit; in S, ut assidet; in T, ut attinet. Finit articulos neutralis generis, ut illud, istud; et praepositionem, ut apud. G omnibus vocalibus praefertur; sequitur A literam, ut in aggere, quae, quoties geminatur, adjungitur. Praefertur R literae, ut grave; L, ut gladius; N, ut ignis. In C quoque convertitur, ut rego, rector. Nihil quoque concludit. H aspirationis notam esse certissimum est; quae quando vocalibus accedit, ut hospes, heres; transit in X, ut traho, traxi. Hanc Graeci dividerunt. Nam pars ejus dexterior aspirationis nota est, sinistra contrariae significationis. K vero nunc

quos pronomina] Confer quae supra (ad §. 238) annotavimus.

haec] Vulgatae hoc additum est in Darmstatiensi codice.

Dmolus] An pro Tmolo monte, an *δμωδός* legendum? GROTIUS.

aggerat] Ita in editis; sed Grotius e MS. suo reposuit *agger*, addita nota: *aggerat* quum ab *aggere* derivetur, non mutat D in G. Sed *agger* mutat, quum ex *ad προθέσει* et *gero* componatur. Itaque aut ita legendum uti docuimus, aut *aggerit*, aut *aggreat*. — Nonne autem a verbo *aggerere* sive *adgerere* conjunctivus est *aggerat*? Adde Quintilianum (1, 11, 5; p. 237 Spald.).

quoties geminatur] Intellige: quae (litera A) adjungitur, quoties G geminatur. Nusquam enim G geminatum invenies, quin A praecedat.

aspirationis notam] Non igitur literam, sicut et Quintilianus distinguit (1, 5, 19; p. 101 Spald.):

«sic H litera est, non nota» (conf. et infra §. 258). Pariter Priscianus (1, 8, 47; p. 44 Krehl.): «H literam non esse ostendimus, sed notam aspirationis, quam Graecorum antiquissimi similiter ut Latini in versu scribebant; nunc eam dividerunt et dexteram ejus partem supra literam ponentes *psiles* notam habent, sinistram autem contrariae aspirationis» (vide notam quae sequitur). Adde Gellium (2, 3; p. 161 Contr.), Isidorum (1, 1, 11; p. 10 Arev.), et Appuleji librum de nota aspirationis (ab Osanno editum a 1826). «Est autem», inquit Spaldingius (ad Quintil. 1, 4, 9; p. 61), «de H magna inter grammaticos Putschianos lis, aliis literam eam vocantibus, aliis, et plurimis quidem iis negantibus, cum quibus facere Quintilianum apparet.» Mox e codicibus Monacensi (C) et Darmstattensi reposui *accedit* et *heres* pro *accidit* et *haeres* in Grotiana editione.

dexterior] Pars dexterior est I, sinistra J, haec

nota putatur esse, nunc litera; nam ejus effectus C integrare non dubium est absque his, kapite, kalendae, kalumniae. P autem convenit utrinque vocalibus; R literae praepositur, ut prandere; L, ut placere; S, psittacus; T, Ptolemaeus; N, ut in Syprum. Terminat vero nihil. Q quidam literam non putabant, et vincerent, nisi in equo et equitatu appareret expressae. Haec

levigationis, illa aspirationis nota. GROTIUS. — Isidorus (etym. 1, 18, 9; p. 31 Arev.): «Δαβεία, quod interpretatur aspiratio; ubi enim H poni debet, tali figura annotatur: F; ψιλῆ, quod interpretatur siccitas, sive purum, id est ubi litera H esse non debet, tali nota ostenditur: I.» Confer palaeogr. meam (I. §. 114; p. 91) et in primis Villosionum (anecd. Gr. II, p. 288) et Fischerum (ad Welleri gramm. Gr. I, p. 239).

nunc nota] Hanc quoque supervacuam esse contendit Priscianus (loco citato): «quae quamvis inquit scribatur, nullam aliam vim habet quam C; quae eadem nostri sententia esse videtur, quum literam C omnes ejus effectus integrare hoc est, omnibus, quae K efficere possit, integris exprimentis sufficere dicat. Confer et Isidorum (1, 4, 12; p. 10), qui: «ideo, inquit, supervacua dicitur, quia exceptis Kalendis supervacua judicatur; per C enim universa exprimitur.» Quinctilianus quoque (1, 4, 9; p. 62 Spalding.) «redundare eam» ait nec nisi «quorundam nominum notam esse», et alio loco (1, 7, 10; p. 177) in nullis verbis utendum ea putat nisi quae significet, etiam ut sola ponatur; «hoc, inquit, eo non omisi, quod quidam eam, quoties A sequatur, necessariam credunt, quum sit C litera quae ad omnes vocales vim suam perferat.» Plura dabit Schneiderus (elem. I, p. 290 sequ.). Vide et palaeogr. meam (I, §. 117).

absque his] Id est praeter haec, ut infra (§. 280 f.). Tria Ausonius quoque excipit (Id. de liter. 20):

«Haec tribus in Latio tantum addita nominibus K. atque eadem prorsus, quae Martianus, Diomedes (p. 419 Putsch.) offert scribens: «K consonans muta supervacua, qua utimur quando A correpta sequitur, ut Kalendae, kaput, kalumnia.» Isidorus autem (etym. 1, 26, 13; p. 44 Arev.): «K literam» inquit «antiqui praeponebant quotiens A sequebatur, ut kaput, kannā, kalamus; nunc autem Kalendae et Karthago per eandem tantum scribuntur, omnia autem Graeca nomina quacunque sequente vocali per K scribenda.» Notandum praeterea, pro kapite apud nostrum margini Grotianae appictum esse «al. Kapua.»

kalumniae] Calumnia olim per k scribebant, ut liquet ex eo, quod lex Rhemnia statuit calumniationibus inurendam literam K ad infamiam. GROTIUS. — De lege Remmia vide doctos ad Cic. pro R. Amer. 20. ut prandere] «Ut» exhibent editiones, quod Grotii incuria omissum erat.

Syprum] Ita codex Monacensis (C). Quartum casum Martianus posuit, ut ad superiorem locum (§. 157), quem respice, sese referret. Nihil igitur nota est Grotii edentis Sypris et conjicientis intelligendam urbem esse Achajae, quae Ptolemaeo et Straboni Συπρος.

literam non putabant] Isidorus quoque de Q litera (etym. 1, 4, 13): «haec» inquit «prius non erat, unde et illa supervacua vocata, quia per C cuncta veteres scripserunt.» Plura dabit Scioppius (gramm. philos. p. 230 Herz.) et Schneiderus (elem. I, p. 321).

nunquam sine duabus vocalibus ponitur, quarum prior erit V, et sic ceterae consequenter, ut quartus, questus, Quirites, quotus, equus. Constat autem ex C et V, ideoque duplex et composita dicitur, nec geminatur. Nullam
 256 singularem literam comprehendit, finit nihil. T vocales ex utroque concludit, in conjunctionibus et praepositionibus. Praecedit L, in Tlepolemo; M, in Tmolo; N, in Potnia; R, in Troja. Finit neutra, caput, sinciput, lact. Articulos terminat, ut quot, tot. Verba, ut legunt. Adverbium et interjectionem, ut
 257 at. Z a Graecis venit, licet etiam ipsi primo C Graeca utebantur; nam Sethum

equo] Quintilianus (12, 10, 30; p. 632 Spalding): »Duras« inquit »et illa syllabas facit, quae ad jungendas demum subjectas sibi vocales est utilis, alias supervacua, ut equos ac equum scribimus, quum etiam ipsae hae vocales duae efficiant sonum, qualis apud Graecos nullus est, ideoque scribi illorum literis non potest.«

ex C et V] Unde ipsa quoque ejus figura derivari posset, ut V litera alteri C inserta esset; melius tamen Quintilianus (1, 4, 9) cum Graeca Koppa eam comparat, quae apud illos in numero tantum mansit; »cujus« inquit »similis effectu specieque, nisi quod paulum a nostris obliquatur.« (Conf. Rose inscr. Gr. antiqu. p. XXX sequ.).

praepositionibus] Valde laborat hic liber de grammatica e distinctionibus, quarum nos nonnullas emendavimus: quod et hic usu venit, legendum enim: »T vocales ex utroque concludit ut in conjunctionibus et praepositionibus: praecedit L in« etc. GROR. — Quas praepositiones inuauit, difficile dictu est, nisi ad et apud in T terminavit (conf. Quintilian. 1, 7, 5). Sed vide supra (§. 250).

Tlepolemo] Tleptolemo quidem codices Darmstattensis et Monacensis (C) exhibent, sed vulgaris scriptio vera est.

lact] Alii lac, alii lacte dicunt; sed profecto hoc ἀναλογώτατον. Ausonius:

»Vox solita et cunctis notissima, si memores lac, Cur condemnetur, ratio magis ut faciat lact?« Capella infra: »quidam quum lac dicunt adjiciunt T propter quod facit (l. propterea quod faciat) lactis.« GROR.

at] Hic neque adverbii neque interjectionis exemplum. L. atat. Neque negarim etiam adverbii exemplum desiderari, ut forsit. GROR. — Favet conjecturae, quod in codicibus Monacensi (C) et Darmstattensi est utut; sed in re dubia nihil mutare praestat.

Z a Graecis] Quare hanc literam paulo post (§. 260) a Latinis excludit. Isidorus (1, 4, 15; III. p. 11 Arev.): »A Graecis« inquit »mutavit Latinitas Y et Z propter nomina scilicet Graeca. Et hae apud Romanos usque ad Augusti tempus non scribebantur.« Addit idem inferiori loco (1, 26, 28. p. 46): »nam quum justitia Z literae sonum exprimat, tamen, quia Latinum est, per T scribendum est.«

C Graeca] Quam absurda haec sunt, ni legas: C Graeca, hoc est sigma. Ea enim hujus literae antiqua forma, quod ex quibusvis inscriptionibus liquet, itemque ex Macrobio, in quo Bassarea scribitur BACCAPEA. Dicit Graecos (quamquam Z litera sit Graecis deducta e fontibus) non semper Zeta litera usos, sed pro ea sigma usurpasse ideoque CHΘON pro ZHΘON scripsisse. Componi

dicebant, quem nunc Zethum dicunt; tamen haec geminata ab ipsis etiam habetur. Nam a T et C componitur, quam ut advertas duplicem, nunquam poterit geminari. Haec praeponitur M literae, ut Zmyrna. Ex his igitur 258 universis decem et octo literae necessitatem cunctae conscriptionis absolvunt. Placet enim mihi Y in vocalium numerum congregari. Neque sine hoc Hya- cinthus aut Cyllenius poterit annotari. Sic igitur erit ut senae fiant vocales; semivocales et mutae duodecim. H enim aspirationi dabitur, supervacuaeque 259 erunt Q et K; X autem ut duplex sine elementi cardine non probatur; Z vero a Latinis excluditur; decem et octo numero sicut dictum est supersidunt. Quae tamen cum supervacuis rejectisque cunctis ex unius vocis sonitu con- 260 formatae, diversas naturalis harmoniae causas sub oris concinentia reppererunt.

DE FORMATIONE LITERARUM.

Namque A sub hiatu oris congruo solo spiritu memoramus.

261

autem dicit Z ex T et C vel Σ. GROT. — Recte Martianum intellexit Grotius, sed plura verba fecit, quam necesse erat, haud scio an sui ipsius hypothetae fraude inductus, qui bis G posuit pro C, ut nos ex antiquioribus editionibus restituimus. Praeterea e codicibus Monacensi (C), Reichenauensi, et Darmstattensi Latinis literis scripsi *Sethum* pro Grotiano *cetum*, ut apud Priscianum quoque (1, 8, 49) est: «Sethus pro Ζῆθος dicentes», quo notus ille Amphionis frater (Apollod. 3, 10, 1) significari videtur. Conf. et Schneid. (elem. p. 379 n.).

Zmyrna] Priscianus quidem (1. p. 33): «Smyrna: nam vitium faciunt, qui Z ante M scribunt.» Sed non solum monumentis noster defenditur (Ruhe philolog. num. 1. p. 35); verum Luciani (in jud. vocal. I. p. 67. Bip.) etiam testimonio. Confer. et Sext. Empiricum (adv. math. 1, 169; p. 255 Fabr.), Majum (ad Cic. de R. P. 1, 8), et Odofredum Müllerum (Goett. Anz. 1831. St. 56. p. 553).

sine elementi cardine] X hic literis non numerat, facit enim tantum XVIII, has videlicet: A B C D E F G I L M N O P R S T V Y. Itaque legendum: «X autem ut duplex in elementi cardine non probatur.» Error ex repetitis literis. GROT. — Vero similis quidem est haec conjectura; sed lectio in omnibus libris est eadem, in codice etiam Reichenauensi et Darmstattensi. Ac fieri potest ut locus sic explicetur: X literam non esse, quia ut duplex, e duabus nimirum composita, sine elementi cardine sit. Intelligo *cardinem* quo se vertit omnis elementi natura et conditio, quippe quod simplex esse debeat.

cum supervacuis] Cum a Grotio neglectum ex anterioribus editionibus codicibusque Reichenauensi et Darmstattensi restitui.

de formatione literarum] Eandem rem tractat Marius Victorinus (de arte gramm. I. I, p. 245A Putsch.), unde ea quae Martiano vel illustrando

B labris per spiritus impetum reclusis edicimus.

C molaribus super linguae extrema appulsis exprimitur.

D appulsu linguae circa superiores dentes innascitur.

E spiritus facit lingua paululum pressiore.

vel comparando inserviunt, transcripsimus: «**A** litera rictu patulo suspensa neque impressa dentibus lingua enunciat. **E** reprehendo modice rictu oris reductisque introrsum labiis effertur. **I** semicluso ore impressaque sensim lingua dentibus vocem dabit. **O** ut **E** geminum vocis sonum pro conditione temporis promit, unde inter nostras vocales η et ω Graecorum ut supervacuae praetermissae sunt; igitur **O** qui correptum enunciat, nec magno hiatu labra reserabit et retrorsum actam linguam tenebit; longum autem productis labiis, rictu tereti, lingua arcu oris pendula sonum tragicum dabit, cujus observationis et in **E** litera similis paene ratio est. **V** literam quotiens enunciamus, productis et coeuntibus labris efferemus. — **B** et **P** literae dispari inter se oris officio exprimuntur; nam prima exploso e mediis labiis sono, sequens compressoreore velut introrsum attracto vocis ictu explicatur. **C** etiam et **G** oris molimine nisuque dissentiant; nam **C** reducta introrsum lingua hinc atque hinc inter molares surgens haerentem intra os sonum vocis excludit; **G** vim prioris pari linguae lapsu palato suggerens lenius reddit. **D** tamen et **T**, quibus, ut ita dixerim, vocis vicinitas quaedam est, linguae sublatione et positione distinguuntur; nam quum summos atque imos conjunctim dentes suprema sui parte pulsaverit, **D** exprimit, quotiens autem sublimata partem qua superius dentibus est origo continget, **T** sonore vocis explicabit. **K** et **Q** supervacuo numero literarum inseri doctorum plerique contendunt, scilicet quod **C** litera harum officium possit implere — non nihil tamen est,

utra earum prior sit **C** seu **Q** sive **K**, quarum utramque exprimi faucibus, alteram distento, alteram producto rictu, manifestum est. **H** quoque inter literas otiosam grammatici tradiderunt eamque aspirationis notam conjunctis vocalibus praefici — quae profundo spiritu, anhelis faucibus, exploso ore fundetur. Superest ut septem reliquas semisonas, spiritu quoque instrepentes, ordine quodam persequamur; e quibus **F** literam inum labium supremis imprimentes dentibus, reflexa ad palati fastigium lingua, leni spiramine proferemus. Sequetur **L**, quae validum nescio quid per partem palati, qua primordium dentibus superis est, lingua trudente ducto ore personabit. At **M** impressis invicem labiis mugitum quendam intra oris specum attractis naribus dabit; **N** vero sub convexo palati lingua inhaerente gemino naris et oris spiritu explicabitur. Sequetur **R**, quae vibratione vocis in palato linguae fastigio fragorem tremulis ictibus reddit. Dehinc duae supremae **S** et **X** jure jungentur; nam vicino inter se sono attracto sibilant rictu, ita tamen, si prioris ictus pone dentes excitati ad medium lenis agitetur, sequentis autem crasso spiritu hispidum sonet, qui per conjunctionem **C** et **S** vim exprimit. Adde Terent. Mauram (p. 2387 sequ.).

edicimus] Forte *elicimus*. *Sensus* (in Gurl. anim. 4, p. 9). — Non necessaria est haec conjectura, adeoque elegantior, quam Martiani stilum deceat.

C molaribus] Ni egregie fallor, jam ea haec pronunciandi ratio est, quae apud hodiernos Italos obtinet, quasi Germanice dicas *tseh*; jure illa reprehensa a Scioppio (gramm. philos. p. 216), qui

- F dentes labrum inferius deprimentes.
 G spiritus cum palato.
 H contractis paulum faucibus ventus exhalat.
 I spiritus prope dentibus pressis.
 K faucibus palatoque formatur.
 L lingua palatoque dulcescit.
 M labris imprimitur.
 N lingua dentibus appulsa collidit.
 O rotundi oris spiritu comparatur.
 P labris spiritu erumpit.
 Q appulso palati ore restricto.
 R spiritum lingua crispante corraditur.
 S sibilum facit dentibus verberatis.
 T appulso linguae dentibusque impulsis extruditur.
 V ore constricto labrisque prominulis exhibetur.

recte docet antiquitas C etiam ante E et I sonum K habuisse.

F dentes] Quinctilianus (12, 10, 29; p. 630 Spald.): «Nam et illa, quae est sexta nostrarum, paene non humana voce, vel omnino non voce potius, inter discrimina dentium efflanda est.» Discrimen inter F et Graecam Φ idem tangit alio loco (1, 4, 44), atque ipse Priscianus, qui alioquin F et Φ confundit (cf. §. 240 not.), «hoc tamen» inquit «scire debemus, quod non fixis labris est pronuncianda F, quomodo P et H, atque hoc solum interest.» Confer et Scioppium (gramm. philosoph. p. 219).

dulcescit] Lege *succrescit*. VONCK. — Male! Iterum iterumque patet a critico Martianum neque lectum, neque intellectum esse. Infra enim (§. 271) noster naturam literarum L et R *mollem* esse docet, et supra (§. 241) literam L *leniter* sonare scripserat,

nisi ei praeferatur una e quatuor literis P. G. C. vel F.

spiritum] Lege *spiritu* et in *spiritu lingua*. VONCK. (sp. crit. 148) — Correctione non opus erat, modo criticus verbis recte construendis par fuisset: scilicet «R corraditur, lingua crispante spiritum.» Platonem (in Crat. p. 426 f. Steph.) forsitan respexit, qui dixerat «linguam in pronuncianda hac litera non immorari, quin potius concitari.»

extruditur] Variat hic lectio: in editis male legitur *excuditur*; sed ad marginem notatum *extruditur*, quod recepi. In Monacensi denique (C) et Darmstattensi codicibus exhibetur *extruditur*, quod substituissem, si lineola superimposita potius reditum fuisset *extunditur*.

prominulis] Ita in codicibus antiquissimis (Oudend. ad Appul. l. p. 142), in Darmstattensi etiam

X quidquid C et S formavit exsibilat.

Y appressis labris spirituque procedit.

Z vero idcirco Appius Claudius detestatur, quod dentes mortui, dum exprimitur, imitatur.

262

Praestricta est cursim rationis regula prima,
 Quae multis tendi sueta voluminibus;
 In qua, juncturis quid nectat litera utrisque,
 Quo admittat sociam vel faciat latere,
 Quae quo transsiliat conversis legibus usu,
 Et transformatum nomen habere velit;
 Quas oris sonitus, vel quas modulatio linguae
 Gignant, et pulsu rupta labella suo.
 Nunc jam compactis cursanda est syllaba formis,
 Ut fastigetur longa brevisque fuat.
 Haec duo percurram, juncturas litera quippe
 Praeveniens docuit sub ratione pari.

et Monacensi (C) legitur pro voce *promulis*, quam habent editi.

formavit] Codex Monacensis (C) *formatur*, quod jam Grotius tanquam variantem lectionem margini alleverat; praestat tamen vulgata, qua C et S nominativus est.

Y appressis labris] Dionys. Halicarnassensis (de compos. vocabb. 18; p. 12 Sylb.): «Y περι ἀντὰ τὰ χεῖλη συστολῆς γενομένης ἀξιολόγου πνίγεται, καὶ στενὸς ἐκπίπτει ὁ ἦχος· ἔσχατον δὲ πάντων τὸ I, περι τοὺς ὀδόντας τε γὰρ ἢ κρότησις τοῦ πνεύματος γίνεται.»

dentes mortui] Vir summus Josephus Scaliger (p. 113 ad Eusebium) hunc Martiani locum negat se unquam assequi potuisse. Sed Z, juxta Verrium aliosque grammaticos, componitur ex D et S, incipitque a litera D, uti X a litera C. DS itaque

pronuntiatum imitatur dentes mortui compressos. FABRIC. (bibl. Lat. III p. 219 Ern.)—Adde Schneiderum (elem. I, p. 380) et Scioppium (p. 237 Herz.). *praestricta*] Lego *perstricta*. Sic infra pro *percurram* in MS. est *praecurram*. Error ex abbreviatione. GNOT.—Saepissime haec confundi testatur et Drackenborchius (ad Silium 1, 358); nihil tamen mutare ausus sum, quia haud scio an ab ipsis senioris aetatis auctoribus non minus quam a librariis confusa sint.

cursanda est] Lege «versanda est» vel «signanda.» VONCK. (spec. crit. p. 148)—Vulgatam tuetur Tacitus (Agric. 2): «cursaturus tam saeva tempora», ubi vide doctum interpretem Walchium.

fuat] Pro *sit* per archaismum, quem tamen non intellexit, qui in Darmstattensi codice corrigendo substituit *fiat*. Paulo ante «ut fastigetur» de accen-

Hoc igitur subdens nectendum concipit ordo,

Si vestrum, superi, comprobat arbitrium.

Haec quum Grammaticae diceret, eamque progredi Jupiter Deliusque prae- 263
ciprent, hic Pallas: de junctura syllabarum, inquit, dum haec Literatura de-
properat, partem historicam praetermisit. Quo virginis objectu perterrita:
scio, inquit, mihi plurima transeunda, ne minutiora nectendo fastidium superae
beatitatis incurram; proposito igitur per compendiosas calles festina perfungar,
ne densis obumbrata ramalibus velut senticosae copiae densitate silvescam.

DE JUNCTURA SYLLABARUM.

Syllaba igitur dicta est, quod junctis literis sonitum simul accipientibus 264
informetur. Cujus, ut dixi, tres partes esse non dubium est, de junctura,
de fastigio, aut de longitudinibus. Juncturae sunt genera quatuor, duo natu- 265
ralia, duo historica. Naturalia sunt quum quaeritur, unaquaeque syllaba utrum
ex una, an gemina, an neutra parte jungatur, et utrum literae, quae inter se
copulari non possunt, adjecta alia litera sociantur; ut M et N, dum non
coëant, vocali accedente sociantur, ut in amni et somno, quae juncturarum
genera ex hoc, quod in literis memorata sunt, transeant. Historica vero illa 266
conjunctio est, quum ex literis, quae inter se poterunt copulari, diversitas fandi
non easdem nec pares in numero sociarit. Scribimus nos enim Musarum primam
syllabam duabus literis, Graeci tribus. Lucilius in dativo casu A et E con-

tibus sive apicibus intelligendum esse docebat sequentia (§. 268 sequ.).

beatitatis] Quinctilianus (8, 3, 32. p. 236 Spald.):
apud Cic. *beatitas* et *beatitudo*, quae dura quidem
sentit esse, verumtamen usu putat posse molliri.

ramalibus] Ramis (v. Erasm. et Casaub. ad
Pers. 1, 97. Stephan. ad Saxon. p. 47).

in numero] Ita Darmstattensis multo melius
quam quod in editis legitur «numeros.»

Graeci tribus] Nempe $\mu\omicron\nu\upsilon$. Sed veteres Latini

pariter *loumen, loucem, courato, jousit, joudicare*
scripserunt (Sciopp. gr. philos. p. 210).

Lucilius] Male Grotius *Lucillius*. Correxerunt codi-
cum Monacensis (C) et Dresdensis auctoritate. Sa-
tirarum auctorem intelligendum esse apparet e Quin-
ctiliano (1, 7, 18 et 19; p. 183 Spald.): «*At syl-*
labam, cujus secundam nunc E literam ponimus,
varie per A et I efferebant; quidam semper ut
Graeci, quidam singulariter tantum, quum in da-
tivum vel genitivum casum incidissent, unde pictae

267 jungit, dicens: huic Terentiae, Orbiliae; Lucinius A et I, et Lucretius crebro, et noster Maro, aulai, pictai. Item duae juncturae sunt, quum sociamus syllabas propter pedem vel versum, ut duae in una repente depereant, ut in synaloephe, vel quum literae excluduntur e verbo, ut in eclipsi.

DE FASTIGIO.

268 Hactenus de juncturis, nunc de fastigio videamus, qui locus apud Graecos *περὶ προσωδιῶν* appellatur. Hic in tria discernitur: unaquaeque enim

vestis et *aulai* Virgilius amantissimus vetustatis carminibus inseruit. Est in hac quoque parte *Lucilii* praeceptum, quod quia pluribus explicatur versibus, si quis parum credat, apud ipsum in nono requiratur; ubi quod Spaldingius annotavit idem fere hoc praeceptum fuisse videri ac Nigidii Figuli apud Gellium (13, 25), Martiani loco confirmatur; Nigidius certe et ipse genitivum per AI, dativum per AE scribi jussit. Quanquam dativum quoque per AI scriptum esse et lapidum tituli et librorum vestigia testantur. Confer Schneideram (Form. p. 23).

Lucinius] An *Licinius*? GROT. — Si vera haec lectio, aut *Licinium Imbricem* intelligerem, poetam comicum, aut *Porcium Licinium*, quem *Weichertus* (poët. lat. reliqu. p. 138) juniorem *Terentii* aequalem fuisse suspicatur; sed in tantis tenebris nihil mutare praestat; praesertim quum ipse *Martianus* hoc loco adeo caecutiatur, ut quum de dativo casu loquatur, genitivi in AI exempla afferat; dativum neque apud *Lucretium* neque apud *Virgilium* sic terminari constat.

in una] Ita codices *Monacensis* (C) et *Darmstattensis* pro *in unam* in editis.

synaloephe] *Synaloephen* veteres grammatici dicebant quam nostri *elisionem* (Schneider. element. p. 132), neque in versibus tantum verum etiam in

prosa eidem locum dabant (*Quintilianus*. 9, 4, 36; p. 546). Huic autem ubique adjungitur *ecthlipsis*, quum, ut ait *Valerius Probus* (p. 1440 Putsch.) inter se aspere concurrentium syllabarum, intercedente sola M litera consonante, et vocalem et consonantem, quam diximus, elidi necesse est; unde apparet, apud nostrum quoque scribendam fore mox *in ecthlipsi*, si certum esset librarium, non ipsius *Martiani* errorem esse. Varians lectio nulla est, nisi quod in *Reichenauensi* et *Darmstattensi* perperam *eclipsi* legitur.

περὶ προσωδιῶν] *Quintilianus* (1, 5, 22; p. 103 Spald.): «Difficilis observatio est per *tenores* (quos quidem ab antiquis dictos *tonores* comperi, ut videlicet declinato a Graecis verbo, qui *τόνονος* dicunt), vel *accentus*, quas Graeci *προσωδιας* vocant, quum acuta et gravis alia pro alia ponitur, ut in hoc *Camillus*, si acuitur prima; aut gravis pro flexa, ut *Cethegus*, et hic prima acuta: nam sic media mutatur; aut flexa pro gravi, ut apice circumducta sequente cct. Pariter *Isidorus* (etym. 1, 18, 1. p. 29 Arev.): «*Accentus*, qui Graece *prosodia* dicitur, ex Graeco nomen accepit. Nam Graece *πρός* Latine *ad*, *ᾠδή* Graece Latine *cantus* est. — Latini habent et alia nomina. Nam *accentus*, et *tonos*, et *tenores* dicunt, quia ibi sonus crescit, et desinit. Atque hisce antiquior *Gellius*

syllaba aut gravis est, aut acuta, aut circumflexa, et ut nulla vox sine vocali est, ita sine accentu nulla. Et est accentus, ut quidam putaverunt, anima vocis, et seminarium Musices, quod omnis modulatio ex fastigiis vocum gravitateque componitur, ideoque accentus quasi accantus dictus est. Omnis igitur vox Latina, simp- 269
plex sive composita, habet unum sonum, aut acutum, aut circumflexum; duos autem acutos aut inflexos habere nunquam potest, gravis vero saepe. Acutum habet in prima syllaba, si dicas Caélius; in secunda Sallústius; in tertia Curiátius; inflexum item in prima, si dicas coelum; syllaba autem penultima nunquam acuitur natura ipsa, sed praecedens ejus, id est ab ultima tertia, sive brevis sive longa sit, ut Cícero, Caélius. Flexus autem sonus in ea tantummodo syllaba consistit quae praecedit ultimam, nec aliter quam ut ipsa natura longa sit, et ultima tamen brevis, ut Galénus. At si ultima longa, aut penultima natura vel positione longa, licet ultima brevis, acutus tamen sonus fiet, Galéni,

(13, 6): «Quas Graeci», inquit, «*προσῳδίας* dicunt, eas veteres docti tum *notas* vocum, tum *moderamenta*, tum *accentuunculas*, tum *vocationes* appellabant.» Et paulo inferius (13, 25): «P. Nigidius *summum* tonum *προσῳδίας* *acutam* dicit, et, quem *accentum* nos dicimus, *vocationem* appellat» (v. infra §. 273). De accentibus in universum praeter reliquos grammaticos conferendus est Prisciani liber singularis de hoc argumento; eque recentioribus Franciscus Ríttérus (elem. gramm. Lat. I. II, Berol. 1834), licet ejus rationes probare in omnibus haudquaquam possimus.

accantus] Isidorus (etym. 1, 18, 2; p. 26 Arev.): «Accentus dicitur, quod *juxta cantum* sit, sicut *adverbium*, quia *juxta verbum* est.» Beda (de arte metr. Op. I, 29): «quod ad cantilenam vocis nos faciat agnoscere syllabas.» Cícero (orat. 17 f.): «Mira est quaedam natura vocis: cujus quidem e tribus omnino sonis, inflexo, acuto, gravi, tanta sit et tam suavis varietas perfecta in cantibus.»

duos autem] Miror Grotium ad hunc locum ni-

hil adscripsisse, quem tamen ab eo non intellectum fuisse e prorsus falsa interpunctione patet, qua junxit: «gravis vero saepe acutum habet.» Quam si mutaveris, ut supra fecimus, et vocem *gravis* pro quarto pluralis acceperis, quae scriptio Martiano admodum familiaris est, sensum demum capias.

autem penultima] Grotius edidit *antepenultima*: quo facto coactus erat hanc addere notam: «Lege syllaba *autem penultima*; quod vel ex eo liquet verum esse quia subjungit: «sed praecedens ejus id est ab ultima tertia.» Et ita habuit MS. qui et semper pro *penultima pene ultima* refert. Sed ipsius tantum Grotii error erat, siquidem jam anteriores editiones veram exhibuerant lectionem, quam Darmstattensis quoque codex confirmat.

at si ultima] Lege juvante ex parte manuscripto «at si ultima longa natura aut positione longa, licet ultima brevis, acutus sonus fiet, ut Galéni, Camillus.» GNOT. — In editis enim legebatur *aut*, cui verus sensus non respondebat, unde in Reichenaufensi etiam codice quod a prima manu scri-

Camilli. Inflexi proprium est hoc, ut nisi longis naturae syllabis non adhaereat; acutus autem et in longis et in brevibus invenitur. Omnis autem vox aut acutum aut circumflexum sonum habeat necesse est, etiam si monosyllaba sit. Monosyllaba enim gravi carent. Omnis vox monosyllaba, quum aliquid significat, sive brevis sive positione longa, acuitur, ut dicimus *fár*, *árs*; si autem natura longa fuerit, flectetur, ut *lúx*, *mós*. Disyllabae vero priorem acuunt, vel quum brevis est utraque, ut *cítus*, vel quum positione longa est utraque, ut *sóllers*, vel alterutra positione longa, ut *cóhors*. Si vero prior syllaba natura longa est et sequens brevis, flectetur prior, ut *lúna*; si posterior longa erit positione vel natura, prior acuetur, ut *códex*, *dócte*. Nulla enim longa invenietur gravis in disyllaba prior. In trisyllabis si media brevis fuerit, quam penultimam dicimus, non dubie gravi accentu pronunciat, ac statim prima ejus, hoc est tertia ab ultima, acuetur, ut in *Cátulo*; si vero eadem longa est, interest quemadmodum sit longa. Si enim natura longa est, brevisque ultima, media flectitur, ut *Cethégus*, *Mancínus*; si vero media longa erit natura, et extrema longa, media acuetur, ut *Catóni*, *Ciceróni*; vel si positione longa erit, media acuta durabit, qualiscunque novissima fuerit, ut *Catúllus*, *Catúlo*, *Metéllus*, *Metéllus*. Pronomina autem quae duplici modo declinantur, id est aut corripiuntur

270

ptum erat aut deleta litera media correctam vidi. Cum nostra autem lectione omnino concinit Darmstattensis, nisi quod verba *natura vel* omissa sunt: *omnis autem*] Quinctilianus (1, 5, 31 p. 112): *Ea (verba), quae sunt syllabae unius, erunt acuta aut flexa; ne sit aliqua vox sine acuta.* *ars*] Adde ex MS. *ars*: hoc enim exemplum, ubi monosyllaba dictio positione longa acuitur, desideratur. Gaor. — At hoc quoque jam in editis legebatur, pariterque in Reichenauensi et Darmstattensi exstat.

fuerit] Omissum hoc e Darmstattensi supplevi. *alterutra*] Ita pro *altera* Grotius e suo codice reponi jussit. Concinit Reichenauensis.

docte] An non *doctae*? Gaor. — Correctione non opus est: nam in *docte* etiam extrema longa.

Cethégus] Eadem ad idem nomen Priscianus (de accent. p. 836) profert, addito et alio exemplo vocis *peróso*. Quinctilianus (1, 5, 23; p. 103 Spald.) haec: *Si Cethegus prima acuta pronuncias, media mutatur. Ultima nunquam acuitur, in disyllabis prior.*

duplici modo] Ita non Grotianus tantum codex; sed Monacensis etiam (C), Reichenauensis, et Darmstattensis. Vulgo *modo* omissum. Quod ad sensum, pariter Priscianus (pag. 837) pronominum *istius*, *ipsius*, *illius* penultimas *indifferenter* poni affirmat.

aut producuntur, mediam syllabam in genitivo casu acuunt; ipsius, illius. Horum si secundae breves fiant, primae acutae erunt, ut ipsius, illius. Si vero longae erunt mediae, primae graves, secundae inflexae erunt, ut occidit sol, et occidit hominem; ergo primae acutae sunt, quum mediae breves. Quum vero mediae longae, vel acutae vel inflexae; acutae quum longae ultimae, ut tenebrae, latebrae, manipuli. Haec a superioribus quae sunt alia, 271 ut Catullus, Sallustius, hoc differunt, quod illa consonantes discretas habent, haec quamvis et ipsam penultimam positione habent longam, nullam tamen in secunda syllaba ex consonantibus sibi retinent, sed in tertia sunt duae. Ideoque factum est, ut media haec nomina, tenebras et latebras, acuto accentu primam syllabam proferrent, at manipulos et fenestras penultima syllaba acuta diceretur: quod quidam illud genus syllabae penultimae omnino breve putaverunt, quia non terminaretur consonante; quidam quia, licet non termina-

occidit] Clarius Beda (de arte metr. Op. I. p. 29): «Concido, decido, *occido*, si ad *casum* pertinent, correptam habent *ci*; si ad *concisionem*, productam.»

quam vero] Legendum puto: «Cum vero mediae longae vel acutae vel inflexae: Et acutae tum cum longae ultimae, ut tenebrae, ut latebrae manipuli.» Dubito tamen aliquantulum: mendosum vero esse locum non dubito. Gnor. — Ante *acutae* enim in anterioribus editionibus legebatur *aut*: apud Grotium *vel*; deinde in anterioribus *quam* ante *longae*, apud Grotium *tum*. Quae repositi, praebuerunt codices Monacensis (C) et Darmstattensis.

haec a superioribus] Nescio quo pacto hic voces hae irruerint «Catullus, Sallustius», et illa «hoc differunt»: non addubito ex glossemate annata. Lege ergo, his expulsis: «Haec a superioribus sunt alia quod illae consonantes» cet. Gnor. — Legerim: «Haec a superioribus, quae sunt allata, hoc differunt.» Id certe magis placet, quam violentum prorsus maximi Hugonis Grotii remedium, qui plu-

ribus expulsis emendavit. Vonck. (spec. crit. p. 148).

— At vero nondum «maximus» erat Grotius dum ista scriberet; sed puer tantum quindecim annorum. Deinde nonne hujus censor Vonckius ipse plura temere expellere voluit, quia neque hic neque ille Martianum intellexerat? Videamus igitur num verba scripta retineri possint et intelligi. Possunt vero. Nam recte Martianus distinguit nomina quae consonantes habent discretas, ut *Catullus*, *Sallustius*, ab iis quorum consonantes separari nequeunt, ut *tenebrae*, *latebrae*, *manipuli*, et in utroque genere accentuum imponendorum rationem diversam esse contendit. Paulo aliter, attamen similibus usus exemplis rem tetigit Priscianus (de accent. init.) hisce verbis: «Si penultima positione longa fuerit, acuetur; antepenultima vero gravabitur, ut *catellus*, *Metellus*. Si vero ex muta et liquida longa *in versu* constat, *in oratione* mutat accentum, ut *latebrae*, *tenebrae*.»

terminaretur] Male Grotius *terminantur*; et paulo post, ubi iterum *terminaretur*, reposuit *ter-*

retur consonante, proxima syllaba inciperet a duobus consonantibus, et quod natura literarum L et R, quod mollis est, nunc longam, nunc brevem syllabam efficiat. Nulla autem vox Romana duarum vel plurium syllabarum acuto sono terminatur; inflexum autem non alias postremum habet, nisi cujus posterior pars in syllabam natura longam excurrit, ut *ergô* et *ponê*.

272 Contextus orationis plerumque adimit aut mutat proprios sonos singulis vocibus. Adimit his quae referuntur ad aliquid sequens, ut praepositionibus, ante urbem; nam hic ante perdidit acutum sonum prioris syllabae: item post muros. Mutant accentus adjunctis vocibus *que*, *ve*, *ne*, *ce*; quum tamen complexiva

minarentur! Equidem priores editiones, quas ille conferre neglexit, secutus sum, et Reichenauensem codicem.

quidam] Lege: «*Quidam mediam*» cet. De re ipsa v. Justi Zinzerlingii dissertationem additam *Pro-mulsidi ejus criticae*. Vonck. (spec. crit. p. 149). — Interpungendo effecisse arbitror, ne quid difficultatis remaneret.

nulla autem] Quintilianus (1, 5, 31. p. 110 Spald.): «Est autem in omni voce utique acuta, sed nunquam plus una; nec ultima unquam; ideoque in disyllabis prior.»

ponê] Errat hic profecto Martianus, nisi mire depravati sint codices. De *ergo* facile concesserim, sed *pone* gravi notandum et ultimam habere brevem, ideoque circumflecti non posse in postrema, quis puer est qui ignorat? In MS. tamen fuit *ponae*. Grot. — Erravit utique Martianus, quum circumflexo notandum *pone* diceret, cujus ultima brevis est; acuto autem, non gravi, ut Grotio placet, notatum esse ex Prisciano apparet, quem qui legerit, erroris fontem apud nostrum facile intelliget: «Distinguendi ratio legem accentuum saepe conturbat, dum si quis pronuncians dicat *pone*, *ergo* vel *quia*, quod apud Latinos in ultima syllaba, nisi discretionis causa, poni non potest accentus, et

hoc est quod diximus *ponê*, *ergô*. *Ponê* ideo diximus ne putetur esse verbum imperativi modi *ponê*. *Ergô* autem diximus, ne putetur esse conjunctionem rationalem, quae est *ergo*» (Adde eund. l. 8. p. m. 278). Similiter Augustinus (Dial. in oper. l. p. 195) de ambiguis tribus de causis: «*acumine*», inquit, «ambiguum est quum scribitur *pone*, utrum ab eo, quod est *pono*, an ut dictum: *ponê sequens*; namque hanc dederat Proserpina legem, incertum est per placentem *acuminis* locum.» *Accentum* igitur in extrema syllaba perspicuitatis causa contra regulam positum communem habebant *ponê* et *ergô*; sed *circumflexum* solum *ergô*, quam diserte Servius (ad Virg. Aen. 6, 670) testatur «solam esse particulam, quae habeat in fine circumflexum.» Adde Diomedem (p. 428) et Franciscum Ritterum (elem. gr. Lat. p. 56), qui Priscianum recte emendat.

ce] Inserui hoc e Darmstattensi codice. Sic et Servius (ad Aen. 10, 668): «Minores particulae, ut *que*, *ve*, *ne*, *ce*, quotiens junguntur aliis partibus, ante se accentum faciunt, qualislibet sit syllaba quae praecedat, sive brevis sive longa.»

quum tamen] Habebant editi «cum tamen complexiva conjunctione *que*, *ve* cum expletiva» cet. Lectionem, quam recipi, codices Darmstattensis et Monacensis (C) mihi praeberunt.

conjunctio est que, ve quum expletiva, ut „Latiúmque augescere vultis“, et „stimulóve meum cor“ apud Accium in Pelopidis. Nunquam migrabit acutus sonus de primis syllabis in postremas, praeter particulas conjunctas, quarum hoc proprium est, acuere partes extremas vocum quibus adjunguntur. Graeca nomina quum in Latinum vertuntur, nostra regula pronunciantur, nisi mancant Graeca. Olympus igitur et Caucasus sicut Latina proferuntur, quam acuere vel flectere debeant secundum rationem suprascriptam apparet. Sed si manent Graeca, et huic regulae in peregrinis vocibus accedimus, necesse est tamen in obliquis casibus acutos sonos in mediis syllabis servant, quoniam apud Graecos quoque non alio accentu haec enunciari audimus. Acutus ac- 273 centus notatur virgula a sinistra parte in dextram ascendente ^l, gravis autem a sinistra ad dextram descendente ^g; inflexi signum est sigma super ipsas literas devexum ^v. Accentus partim fastigia vocamus, quod literarum capitibus apponantur, partim cacumina, tonos, vel sonos; Graece *προσφδιας*. Sciendum etiam uni vocabulo accedere omnes tres accentus posse, ut est Argiletum.

complexiva] Conjunctio quae plura verba *complectitur*, vel potius *connectit*. Apud Gellium (10, 29) inscriptio quidem capituli legitur: „Quod particula atque non *complexiva* tantum sit. cet. Deinde autem: „Atque particula a grammaticis quidem conjunctio esse dicitur *connexiva*, et plerumque sane *conjungit* et *connectit* verba. cet. Alii ut Isidorus (etym. 1, 12, 2. p. 21 Arev.) *copulativas* illas appellat conjunctiones.

expletiva] Isidorus de conjunctionibus (etym. 1, 12, 3): „*expletivae*“ inquit, „dictae, quia expleant propositam rem, utputa: si hoc non vis, saltem illud fac.“ Syllabam igitur adjunctam ve Martianus intelligit.

Latiumque augescere] Ennianum est. Graec. — Integrum fragmentum ex annalium primo servarunt Acron et Porphyron (ad Hor. sat. 1, 2, 51):

„Audire est operae pretium, procedere recte,
Qui rem Romanam Latiumque augescere vultis.“
Accii fragmentum non ultra notum est.

sigma] Haec est figura ea qua nunc in Graecis libris utimur quaque jam Epiphanius (de pond. et mensur. Op. II, p. 158) usus erat; sed altera quoque veterum testimoniis comprobatur, ut Prisciani, qui (de accentibus p. 833) circumflexum ait esse „notam de acuto et gravi factam“ (ergo ^a), atque Isidori, cujus haec sunt verba (etym. 1, 18, 2; p. 29 Arev.): „Circumflexus, quia de acuto et gravi constat; incipiens enim ab acuto in gravem desinit, atque ita, dum ascendit et descendit, circumflexus efficitur.“ In monumentis quoque accentus apparent quum Graecis (Bianchi marm. Crem. tab. X; Ursati monum. Patav. p. 276. Biagi monum. Gr. p. 225) tum Latinis (Lupi Sev. mart. 60. Mus. Veron. 170, 3); quorum de antiquitate confer et

DE NATURA SYLLABARUM.

- 274 Memoratum arbitror competenter, quae sint et quemadmodum vertantur fastigia syllabarum; nunc earum longitudes intimabo. Unaquaeque enim syllaba aut brevis est, aut longa, aut communis. Brevis est, quum vocalis corripitur ac nullis consequentibus adjuvatur; aut quum correpta forma vel
- 275 litera terminatur. Longa autem duobus modis efficitur, natura et positione. Natura, quum vocalis producitur, aut quum syllaba circumflexum accentum tenet vel acutum in penultima, aut quum monosyllaba unaquaeque vocalis est, aut quum diphthonga reperitur, vel quum prima syllaba sub alia forma cujuscunque verbi composita nec vocalem nec acumen mutat. Positione, quum brevem vocalem aut duae consonantes sequuntur, sive in eadem syllaba, sive
- 276 in sequenti, sive per ambas divisae, aut in altera tria: duplex una. Duplices autem sunt X et Z: aliquando I et C fieri possunt duplices, ut si I inter vocales sit, ut ajo, Troja; item C, ut „hoc erat alma parens.“ Hae autem consonantium, vel duplicium, quae breves adjuvant, formae tunc possunt, si in eodem sermone claudantur; ceterum proximi sermonis consonantes nihil adjuvant praecedentem, licet Virgilius refragetur dicens: „arma virumque
- 277 cano, Trojae“ — et item: „fontesque fluviosque voco.“ Diphthongi autem sunt AE, OE, EU, AU, EI; absque his syllabis nulla diphthongus memoratur.

Villoisonum (anecd. gr. II, p. 130 sequ.) et Norisium (ad Cenotaph. Pisan. diss. 4, p. 488 sequ.).

diphthonga] MS. plerumque *diphthonga*, ut subaudiatur *vocali*. GNOT. — Equidem subaudio *syllaba*, at nominativus sit. Vulgo *diphthongo*. Isidorus (etym. 1, 16, 2. p. 23 Arev.): „Diphthongae syllabae Graeco nomine dictae quod in eis binae vocales jungantur.“

hoc erat] Eodem exemplo (e Virg. Aen. 2, 664) inferius (§. 278) iterum utitur; pariterque Charisius

(p. 4 Putsch.) Mariusque Victorinus (p. 2474). Totam quaestionem erudite tractavit Schneiderus (elem. II, p. 666 — 675).

fontes] Virgilio (Aen. 12, 181). Alia exempla conguessit Schneiderus (elem. 2, p. 691).

diphthongi] Omissum in editis vocabulum *autem* supplevi e codicibus Reichenauensi et Darmstattensi.

EI] Priscianus (I. p. 30): „I quoque apud antiquos post E ponebatur et EI diphthongum faciebat, quam pro omni I longa scribebant more an-

DE COMMUNIBUS SYLLABIS.

Communium autem syllabarum modi sunt octo. Nam primus est quum **278** correptam vocalem sequitur subjecta consonantibus liquida; est enim longa, ut „vasto Cyclopi in antro“; brevis, ut „vastosque ab rupe Cyclopi.“ Secundus modus, quum correpta vocalis in unam desinit consonantem sequente H; est enim longa, ut „terga fatigamus hasta“; brevis: „quisquis honos tumuli.“ Tertius, quum correptam vocalem duae consonantes sequuntur, quarum prima S litera sit; est enim longa: „unde spissa coma“; brevis: „ponite spes sibi quisque.“ Quartus locus, quum brevis syllaba partem terminat orationis; est enim longa in commate, ut est „nam tibi Tymbre caput Evandrius“; brevis: „hoc caput o cives.“ Item alter locus, ex diphthongo fit communis; longa, ut „Musae Aonides“; brevis: „insulae Ionio in magno.“ Quum vocalis enim sequitur, potest diphthongus fieri brevis, ut „sudibusve praeustis.“ Alius locus, quum longam vocalem alia vocalis sequitur; est enim longa: „o ego infelix quem fugis“; brevis: „sub Ilio alto.“ Alius

tiquo Graecorum. Atque etiam Isidorus quinque illas diphthongos (etym. 1, 16, 3; p. 23 Arev.) statuit. Quinctilianus (1, 7, 15; p. 180 Spald.): „Dintius duravit, ut E et I jungendis eadem ratione qua Graeci *ei* uterentur, sed ea casibus numerisque discreta est.“ Scioppius (gramm. philos. p. 200 sequ.): „Eitur: quod est tertiae personae verbum ab *eor*. Hic I longa est ac duorum temporum; sed E propemodum absorbetur. — Plauti comedia exstat *Capteivei* inscripta. — Elegantiores imitabantur Graecos et *binei* seu *bini* eodem prorsus modo quo illi suum *βινει* efferebant, quod epistola ad Paetum Cicero testatur. — Varro (R. R. 1, 2) auctor est, *villam* quae ex *vehillam* et *veillam* facta vox est, a rusticis *vellam* efferri solitam, ergo dubium non est quin et antiquissimi Romanorum pronuntiare fuerint soliti. Nam *liber* posteriorio-

res fecerunt ex *leiber*, prior vocali suppressa, quod contra veteres dixerant *leber*.“ Adde Velium Longum (de orthogr. p. 2220 Putsch.).

octo] Quinque numerat Charisius (p. 3 Putsch.), novem Beda (p. 2352) iisdem fere exemplis usi. Adde Valerium Probum (p. 1432) et Marium Victorinum (p. 2474). Exempla pleraque e Virgilio petita sunt (Aen. 3, 617 et 647. 9, 610. 10, 493. 11, 309. 10, 394. 12, 572. 3, 211. 7, 524. 5, 261. 2, 664. 4, 22. 11, 7. 3, 270).

ponite] Male Beda: „ponite spes sibi quisque suas.“ Male etiam libri ante Grotium editi illum secuti. Sed pejus Grotius: „ponite spes quisque suas.“ Nullus eorum fontem (ap. Virg. Aen. 11, 309) adiit. Optime codices Reichenauensis, Darmstattensis, et Monacensis (C) ipsa Virgilio verba, quae edidi, exhibent.

locus, quum pronomen C litera terminatur vocali sequente; est enim longa: „hoc erat alma parens“; brevis: „solus hic inflexit sensus.“ Alius locus, quum correptam vocalem sequitur Z; est enim longa, ut „Mezenti ducis exuvias“; brevis: „nemorosa Zacynthos.“ Dicta naturã in tribus generibus syllabarum. superest ut finales dicantur, in quibus artis auctoritas et canonica forma consistit; ac prius de nomine retractandum.

DE NOMINE.

279 Nominativus casus singularis A litera terminatus brevis est, ut Catilina, Julia. E litera finitus in Graecis longus est, ut Euterpe. I autem terminatus longus est, ut frugi. O finitus in Latinis brevis, ut Cato; in Graecis longus est, ut Dido. V terminatus longus, ut cornu. Al finitus brevis, ut tribunal; el brevis, ut mel; il brevis, ut vigil, excepto uno Hetrusco, Tanaquil. Ol longa est, ut Sol; ul brevis, ut consul. M terminatus brevis, ut tectum; licet hujus raro occurrat exemplum, quia inter vocales M deprehensum velut metacismi aspiritate subtrahitur. An finitus producitur, ut Titan; en in neutris brevis est, ut carmen, in aliis generibus longus est, lien, Siren. On terminatus longus est, ut Memnon. Ar terminatus in monosyllabis tantum longus est, ut Nar, far. Er finitus in Latinis brevis est, ut puer, excepto monosyllabo ver; in Graecis producitur, ut aër. Ir terminatus corripitur, ut vir. Or terminatus brevis est, ut auctor. Vr terminatus corripitur, ut murmur, excepto uno monosyllabo fur. As finitus

autem] Lege item. Vonck. (spec. crit. p. 83). — Vide ne exciderint aliqua in antecedentibus, quibus oportuit certe addi: „in Latinis brevis“, ut *sedile, monile, singulare, verbale*, quibus exemplis Priscianus utitur (p. 817).

o finitus] Exempla Macrobius (p. 561 Pont. 732 Zeun.) affert e Virgilio. Sed vide Quinctilianum (7, 9, 13; p. 161 Spald.) et adde nostrum (§. 280).

cornu] Codices Monacensis (C), Darmstattensis,

et Reichenauensis pro *longus* habent *brevis*, inepte; quamquam duo priores in eodem errore perseverant et infra (§. 280) ubi pro *producitur* legunt *corripitur*. occurrat] Sic codex Darmstattensis. Male editi currat.

aër] Cicero (de N. D. 2, 36): „cui nomen est aër, Graecum illud quidem, sed perceptum jam tamen usu a nostris: tritum est enim *pro Latino*.“ Plinius (2, 5, 4): „Proximum spiritus, quem Graeci nostrique eodem vocabulo aëra appellant.“

in Latinis nominibus producitur, ut facultas, paupertas; in Graecis tunc tantum brevis est, quum genitivus dos fuerit terminatus, ut Arcas, Arcados. Es terminatus in Graecis nominibus brevis est, ut Anchises; in Latinis, si quintae declinationis fuerit, producitur, ut dies; si tertiae, tunc longus est, quum genitivus singularis non crescit syllaba, ut labes, vel crescens E productam ante ultimam syllabam retinet, ut quies quietis; nam si eam in I mutaverit, ut miles militis, aut corripuerit, ut seges segetis, corripitur, exceptis his, Ceres, pes, atque his similibus. Is finitus brevis est, ut agilis. Os terminatus tunc est in Latinis brevis, quum genitivus ante ultimam syllabam non habet naturaliter longam, ut os ossis; in Graecis tunc corripitur, quum genitivus diphthongo terminatur, ut *δήλος, τοῦ δήλου*. Vs finitus brevis est, ut doctus; sed longus fit, si genitivus syllaba creverit et ante ultimam I aut V productam habuerit, ut virtus, et in uno inflexibili, ut pus. T terminatus corripitur, ut caput. C finitus duo tantum nomina facit, ut halec, quod producitur, et lac, de cujus declinatione dubitatur. Genitivus singularis tunc producitur, quum aut nominativo similis est, ut se- 280 natus; aut diphthongum habet, ut Juliae; aut I terminatur, ut docti; in ceteris corripitur. Dativus singularis producitur, ut Pompejo; in Graecis corripitur, si I litera finiatur, ut Palladi. Accusativus singularis in Graecis tunc tantum corripitur, quum A vel on terminatur, ut Thesea, Delon; in Latinis vero brevis est, ut doctum. Vocativus singularis A litera terminatus

singularis] Addidi hoc e Reichenauensi et Darmstättensi.

nam si] Beda (de arte metr. Op. 1. p. 30) paulo clarius: »Breviatur vero es, si aut E in I mutaverit in genitivo crescente, ut miles, militis; aut brevem habuerit, ut seges, segetis.«

exceptis] Codex Monacensis (C) pro pes habet spes; male.

os terminatus] Clarius iterum Beda (p. 30): »Os monosyllaba, si ora significat, producitur: si ossa, brevitur. Quae tamen os syllaba quum in di-

syllabis venerit, et media syllaba genitivi producta natura permansit, tunc longa erit, ut nepos, nepotis; si vero correpta, abbreviatur, ut compos, compotis.«

ossis] Reichenauensis male oris.

δήλος τοῦ δήλου] Ita non solum codex Monacensis (C), sed antiquiores etiam editiones habent pro eo quod negligenter admisit Grotius Delus, et in notis demum correxit.

dubitatur] Vide infra (§. 307).

in Latinis omnibus, vel in Graecis femininis, corripitur, ut in tabula, Musa; in masculinis longus est, ut Aenea. E terminatus in Latinis brevis est, ut docte; in Graecis producitur, ut Tydide; exceptis his, quae nominativus Graecus os terminat, ut Phoebos, Phoebe. I terminatus in Latinis longus est, ut Mercuri; in Graecis corripitur, ut Nai. O terminatus in Latinis brevis est, ut Cato, licet Virgilius contra sentiat; in Graecis producitur, ut Dido. V terminatus producitur, ut cornu. In consonantes vero desinens nominativi sequitur regulam, exceptis Graecis nominibus, quae saepe mutantur varietate linguarum, ut Diomedes. Ablativus singularis semper producitur, absque quum E terminatur, in his duntaxat nominibus, quae tertiae fuerint
 281 declinationis, ut a pariete. Nominativus et vocativus plurales in masculino et feminino genere producuntur, ut fluctus, terrae; in neutris breves sunt, ut fata: in Graecis vero, quum A vel S terminati fuerint, ut rhetores, poëmata; in aliis vero longi sunt, ut Musae. Genitivus pluralis brevis est, ut doctorum; in Graecis longus, sed Graeca declinatione, ut Philemon. Dativus pluralis et ablativus, si is fuerint terminati, producuntur, ut doctis; si bus, corripuntur, ut hominibus: at si Graeca sit declinatio, in terminatus dativus corripitur, ut Arcasin; alias longus est. Accusativus pluralis in omnibus masculinis vel femininis producitur, ut doctos, Julias; in neutris corripitur, ut moenia; in Graecis vero si as fuerit terminatus, et veniat a genitivo os finito, corripitur, ut Arcadas; alias producitur, ut Musas.

terminat] Ita Darmstattensis et Reichenauensis. Grotius absque sensu *terminatur.* Antea pro *Tydide* perperam scriptum erat *Titide*, quod correxi. Diomedem intellige ex Virgilii (Aen. 1, 97) versu:

•O Danaüm fortissime gentis Tydide.▪

Philemon] Sic libri omnes praeter Grotium, qui legit *Philenon*, unde conjectura elicit *φιλοβων*: sed vulgatam retinui, licet manifesto falsam, quia non mere Graeco sed a Latinis quoque usur-

pato vocabulo indigemus, neque certum est, utrum librarii an Martiani ipsius error sit.

at si] Lego: *aut si*, et deleo vocem *corripitur* ex glossa natam. GROT. — *At* particula transitum tantum facere a Latinis ad Graeca videtur; quare nihil mutavi.

veniat] Sic rectius codices Reichenauensis, Darmstattensis, et Monacensis (C) pro Grotiano *venit*.

DE PRONOMINE.

In omnibus pronomibus singularis nominativus correptus invenitur, 282
 exceptis duobus monosyllabis, tu et qui. Genitivus singularis I vel E prolatus
 longus est, ut meī, meae; alias brevis est, ut illius. Dativus singularis semper
 productus est, ut nostro; exceptis mihi, tibi, sibi, quae indifferenter accipiuntur.
 Accusativus singularis corripitur, ut illum, exceptis me, te, se. Vocativus
 singularis a nominativo suo non dissentit. Ablativus singularis longus est, ut ab
 illo. Nominativus et accusativus plurales tunc tantum corripuntur, quum A
 fuerint terminati, ut nostra. Genitivus pluralis nunquam producitur, ut
 illorum. Dativus et ablativus plurales is terminati producuntur; bus finiti
 corripuntur.

DE VERBO.

In omnibus verbis, modis, temporibus, numeris, personis, conjuga- 283
 tionibus haec uniformis est ratio. Quaecunque persona A fuerit terminata,
 producitur, ut canta. E finita brevis est, ut lege, nisi a secunda conjugatione
 veniat, ut doce; tunc enim longa est. I terminata persona semper producitur,
 ut nutri. O quae finitur, correpta est, ut audio; licet auctoritas et in his dis-
 crepet. Nam primae conjugationis primam personam Virgilius longam facit,
 ut „canto quae solitus“, et „terra tibi mando.“ Tamen monosyllaba etiam
 producenda sunt, ut do, sto, flo. V terminata persona producitur. Am
 quae finitur, brevis est, ut legebam. Or finita corripitur, ut legor. S litera
 terminata verba producuntur, si penultima litera A vel E fuerit, ut amas,
 doces; excepto monosyllabo es, et iis quae ex eo fiunt, ut ades. Si vero I
 ante S habuerit, corripitur, ut legis, legitis; excepta secunda persona indi-
 cativi modi temporis praesentis numeri singularis a tertia conjugatione pro-

primae conjugationis] Omissa apud Grotium
 supplevi e Darmstattensi et Reichenauensi codici-
 bus. In primo exemplo legendum *canto* ex ipso

Virgilio (ecl. 2, 23), unde (8, 93) et alterum ex-
 emplum repetiit.

a tertia] Lege *a tertia* conjugatione producta.

ducta, ut nutris, audis, et a verbo volo, vis. Si vero V ante S habuerit, correpta erit, ut nutrimus. T litera terminata correpta sunt, ut legit. C finita producuntur, ut produc. Participia licet per casus flectantur, a nominibus tamen omni ratione dissentiunt.

DE ADVERBIO.

284 Adverbia monosyllaba, ut huc, vel quae ex his fiunt, ut illuc, omnia producentur, exceptis bis et ter. Quae vero A finiuntur, longa sunt, ut una. Quae in E desinunt, producuntur, ut docte, pulchre; exceptis quae aut non comparantur, ut rite, aut in comparatione deficiunt, ut bene, impune. Quae I finiuntur, longa sunt, ut heri, praeter ibi et ubi, et quae componuntur ex ipsis, ut sicubi; item quasi corripitur. Quae O finiuntur, a se venientia brevia sunt; ab aliis ducta producuntur, ut falso, licet auctoritas variet. Quae V finiuntur, longa sunt, ut noctu. Quae L terminantur, corripitur debent, ut semel. Quae M, N, R finiuntur, brevia sunt, ut cursim, forsitan, fortiter. Quae S terminantur, tunc tantum producta sunt, quum ante eam A habuerint. Quae C finiuntur, producta sunt, ut illuc.

DE PARTICIPIO.

285 Omnium participiorum temporis futuri nominativus singularis brevis est, ut lecturus; genitivus et dativus singularis producuntur, ut lecturi, lecturo,

Tertia producta conjugatio illo aevo quae nobis quarta. Juvat me manuscripti auctoritas. GROT. — Accedunt Reichenauensis et Darmstattensis. Utique mala in editis lectio erat «quarta», atque ex ipso auctore (§. 521) corrigenda.

impune] Quod hoc vocabulum deficere in comparatione arbitratur, valde erravit Martianus; *impunius* enim dixit Cicero (divin. 2, 27), *impunissime* Plautus (Poenul. 1, 3, 2). Meliorem rationem

correptae ultimae attulit Priscianus (15, 2, 10; p. 619 Krehl.), qui omnino hunc locum de adverbiorum quantitate doctius tractavit.

heri] Priscianus: «in I quoque desinentia inveniuntur adverbia, sed pauca primitiva, ut *heri*, *ubi*, *ibi*; dicitur tamen et *here*». Confer Quintilianum (1, 7, 22).

variet] Priscianus: «multa autem ex supradictis nominibus ipsa terminatione dativi pro adverbis ac-

excepto praesentis temporis participio, quod genitivum corripit, ut amantis. Accusativum et vocativum breves esse constat, ut lecturum, lecture; ablativus singularis tantum corripitur, ut amante, legente. Nominativus et accusativus plurales in masculini et feminini generis participiis producuntur, ut lecturi, lecturos; in neutris corripiuntur, ut lectura. Genitivus pluralis brevis est, ut lectorum. Dativus et ablativus pluralis is terminati producti sunt; bus finiti breviantur.

DE CONJUNCTIONE.

Copulativae et disjunctivae et expletivae conjunctiones breves sunt, nisi 286 positio fecerit longas. De causalibus vero et rationalibus, quae A. terminantur, exceptis ita et quia, productae sunt, ut propterea et interea; quae I terminantur, excepta una nisi, producuntur, ut si; quae in N desinunt, si ante eam I habuerint, producuntur, ut sin; alias breves sunt. Ceteras vero omnes correptas esse constat.

DE PRAEPOSITIONE.

Praepositiones, quae in A exeunt, solae productione laetantur, ut contra 287 et extra, et una monosyllaba a. Ablativae praepositiones omnes corripiuntur, exceptis monosyllabis, quae vel ex vocalibus constant vel vocalibus terminantur, ut e et de. Utriusque casus praepositiones correptas esse non dubium est.

cipiuntur, ut *falso* cet. — Et saepe corripiunt O terminalem, quando in adverbia transeunt, ut *cito*, *sero*, *modo*.

ablativus] Tertiam tantum declinationem respicit, quia in secunda idem est cum dativo.

in masculini] Ita codex Monacensis (C) et Darmstattensis melius quam *ex masculini* in editis.

conjunctiones] Donatus (p. 1763 Putsch.): »Po-

testas conjunctionem in quinque species dividitur.

Copulativae hae sunt: *et*, *que*, *ac*, *atque*, *at*. Disjunctivae sunt: *aut*, *vel*, *ve*, *ne*, *an*, *neque*. Expletivae sunt: *quidem*, *equidem*, *saltem*, *videlicet*, *quamquam*, *quamvis*, *quoque*, *enim*, *autem*, *porro*, *licet*, *tamen*. Causales: *si*, *tametsi*, *etsi*, . . . *alioquin*, *praeterea*. Rationales: *ita*, *itaque*, *enimvero*, *quia*, . . . *propterea*, *idecirco*. Expletivas Priscianus (16, 2, 13) nuncupat *completivas*.

DE INTERJECTIONE.

288 Interjectiones longae sunt, si monosyllabae fuerint, ut heus; si vero disyllabae erunt vel trisyllabae, quoniam speciem retinent partium orationis, exemplo earum, quarum similes erunt, judicandae sunt, ut papae. Haec ita, ut dixi, per omnes partes orationis in ultimis syllabis observanda sunt, exceptis positione longis et diphthongis.

289 Expleta cursim syllabarum pagina est,
 Juganda demum verba, nam probabilis
 Hic ordo rebus, quique disgregabitur
 In bina demum: prima nam proportio
 Dicenda, Graji analogiam quam vocant,
 Ac mox repulsa quae novantur regula
 Vulgoque docti quae anomala nominant,
 Bis quarta fandi quis paratur portio,
 Vel vulneratur ductus oris integer;
 Quantumque solo inditum libellulo
 Potest probare seriùm fastidium.

vel trisyllabae] Omisit haec Grotius, quae tamen tam in editis, quam in manuscriptis exstant.

quique] Grotii codex *quisque*, male; sensus est: »hic ordo est probabilis et qui disgregabitur.«

dicenda] Expunxi *est*, quod in editis sequitur, codicis Darmstattensis auctoritate, quia metro adversatur.

vulgoque] Editi habent *vulgo et quaeque*; sed jam Grotius: »melius, inquit, alii codices *vulgoque docti, quae anomala*. Vides aliquotiens Capellam longas vocales diphthongosque non elidere.« Nos-

tram lectionem Reichenauensis et Darmstattensis praebent.

bis quarta] Id est *dimidia*. Sensus totius loci hic esse videtur: »referam primum analogiam, deinde anomala, quibus dimidia pars sermonis constat, vel potius integra sermonis species deturpatur; quatenus et unius libri angustiae deorumque aequanimitas patiuntur, quos seria hodie fastidire consentaneum est;« sicut et infra (§. 326) subita Minervae interpellatione probatur. Extrema sic construo: »quantumque fastidium seriorum probare potest.«

DE ANALOGIA.

Analogia est igitur, quae Latine proportio dicitur, observatio similium 290 inter se loquularum. Nam primum omnia nomina Latina duodecim literis terminantur: vocalibus quinque, et semivocalibus sex, atque una muta T, ut caput. A igitur vocalium prima terminat masculina, ut Catilina, Jugurtha; feminina, ut advena; feminina etiam Graeca, ut Helena, Andromacha; pronomina

analogia] *Ἀναλογία* est proportio, quae apud grammaticos dicitur *ἀναφορὰ*, i. e. relatio, teste Ammonio. VULCAN. — Gellius (2, 25): »In Latino sermone sicut et in Graeco alii *ἀναλογίαν* sequendam putaverunt, alii *ἀνωμαλίαν*. *Ἀναλογία* est similium similis declinatio, quam quidam Latine *proportionem* vocant; *ἀνωμαλία* est inaequalitas declinationum consuetudinem sequens. Duo autem Graeci grammatici illustres Aristarchus et Crates, summa opē ille *ἀναλογίαν*, hic *ἀνωμαλίαν* defensavit. Qua de re Varro (de L. L. libr. 8 ab init.): »Crates nobilis grammaticus, qui fretus Chrysippo homine acutissimo, qui reliquit sex libros *περὶ τῆς ἀνωμαλίας*, his libris contra *analogiam* atque Aristarchum est nixus; sed ita, ut scripta indicant ejus, ut neutrius videatur perdidisse voluntatem. — Hi qui in loquendo partim sequi jubent nos consuetudinem, partim rationem, non tam discrepant, quod consuetudo et analogia conjunctiones sunt inter se, quam hi credunt: quod est nata ex quadam consuetudine *analogia*. Neque *anomaliam* neque *analogia* est repudianda« cet. Confer et Sextum Empiricum (adv. gramm. 1, 10, 179 sequ.), qui et ipse usum loquendi maxime respiciendum, *analogiae* nullam vim in grammatica esse contendit. Verissimum, si quid aliud, Quintilianus (1, 6, 16 p. 147 Spald.) docet: »Non enim, quum primum fingerentur homines, *analogia* demissa coelo formam loquendi dedit: sed inventa est, postquam lo-

quebantur, et notatum in sermone, quid quoque modo caderet. Itaque non ratione nititur, sed exemplo; nec lex est loquendi, sed observatio, ut ipsam *analogiam* nulla res alia fecerit, quam consuetudo.« Idem paulo ante (1, 6, 12): »Sed meminimus non per omnia duci *analogiae* posse rationem, quum sibi ipsa plurimis in locis repugnet.«

Latine proportio] Eadem modo in versibus dixerat. Quintilianus (1, 6, 3; p. 159 Spald.): »*Analogiam* proxime ex Graeco transferentes in Latinum *proportionem* vocaverunt.« Pariter Vitruvius (3, 1) et Cicero (de univ. 4), qui primum se ausum dicit Graecam vocem ita vertere, quamquam Varro (de L. L. 9 init.) illius versionis auctor erat. Deinde Seneca (ep. 120 p. 665 Lips.): »hoc verbum (*analogia*)«, inquit, »quum Latini grammatici civitate donaverint, ego damnandum non puto, nec in suam civitatem redigendum.« Gellius (13, 9) *rationem proportionis* dicit, quae *analogia* appellatur. Isidorus (etym. 1, 28, 1. Op. III. p. 47 Arev.) »*analogiam* Latine *proportionem* dici« refert quidem sed addit, sicut noster: »et similium *comparationem*.«

advena] Atqui *advena* communis est generis: utrum ergo *avena* legendum? an sit hic duarum vocalium defectus hoc ferme pacto: »A igitur vocalium prima terminat masculina, ut Catilina, Jugurtha; feminina, ut Musa; communia, ut *advena*«? GROT. — In omnibus, tam editis, quam scriptis libris, eadem est lectio, quare nihil correxi.

quoque, ut altera, sola, illa. Quibus si detrahas A et ius addas, genitivum singularem feceris, ut dicimus alterius, solius, illius; si vero I, dativum, ut alteri, soli. Illa vero quae sunt Graeca neutra, ut poëma, toreuma, tres castis in utroque numero similes habent; in genitivo singulari tis assumunt, in dativo S amittunt, et in E correptam ablativum finiunt, atque in plurali dativo et ablativo genitivi singularis formam servant, licet et his possint assumere. E correpta nomina terminata, quae Latina sunt, neutra sunt, ut monile, sedile. Haec praeter casus, quos similes habent, dativum et ablativum confundunt, ut huic et ab hoc monili, sedili; quoniam ablativus, si in E exierit, quatuor casus similes faciet, quod neutrorum nominum declinatio non admittit. Nam quae E producta in nominativo finiuntur, Graeca sunt generis feminini, ut Agave, Autonoe, Graecorum more sunt declinanda, ut nominativus, dativus, vocativus et ablativus pares sint, genitivus S, accusativus N finiantur. Quae nomina autem E in A convertunt, ut Andromache Andromacha, sic declinantur, ut Latina in A exeuntia. I litera terminata Latina nomina totius generis sunt ac monoptota, ut frugi, nihili. Gummi autem et sinapi peregrina sunt neutri generis, et tantum numeri singularis, sed per casus eodem modo decurrunt, excepto genitivo, qui S recipit, ut sinapis, gummis; quamvis recte dicatur, haec gummis. O litera nullum nomen in neutro finit; nam aut masculina sunt, ut Cicero; aut feminina, ut Juno, hirundo; aut utrique generi communia, ut homo. Quorum declinationes in duas species exeunt: nam aut O literam in obliquis casibus retinent, ut unio unionis; aut I mutant, ut cupido cupidinis, crepido crepidinis;

singulari] Omissum hoc e Reichenauensi et Darmstattensi supplevi, et paulo post ex iisdem reposui *possint pro possunt* in editis.

Graecorum more] Quintilianus (1, 5, 59; p. 127 Spald.): «Si reperias grammaticum veterum amatorem, neget quidquam ex Latina ratione mutandum, quia quum sit apud nos casus *ablativus*, quem illi non habent, parum conveniat, uno casu nostro, quinque Graecis uti.» Omnino cf. Schneiderum (form. I, p. 31).

nomina] Supplevi hoc e codicibus Reichenauensi et Darmstattensi, a quibus etiam paulo post copula et ante vocem *neutri* melius abest.

I mutant] Expectasses in I; sed Latini quoque usurpant hanc prolepsin Graecis admodum familiarem, ut *mutare* construant quasi *mutando assumere*; sic Statius (Theb. 10, 259): — — «*permutat* Agylleus arma trucidis Nomii», et Seneca (tranq. animi 2): «*mutare* nondum fessum *latus*».

utraque autem syllaba crescit in obliquis casibus, praeter vocativum singularem. Caro autem praeter hanc analogiam ut declinetur, consuetudo obtinuit; item Anio, et quae in sua declinatione unica sunt, et sine exemplis similium declinantur. Faciunt enim hujus carnis, Anienis. Duo et ambo quum sint semper pluralia, non sunt annumeranda his, quae supra dixi; sua etenim consuetudine declinantur. Graeca nomina, quae O litera finiuntur, ea quae a prima positione in nostram formam transierunt, ut leo, draco, sic declinantur ut Cicero, Milo; ea vero quae primam sui positionem integram servant, ut Io, Ino, Graeco more declinantur, ut faciant in genitivo Ius, Inus, accusativo Ion, Inon, et ceteris casibus similiter; quanquam consuetudo hanc Io dicat. Turbo, si nomen est proprium, ut Cicero declinatur; si autem vim venti significat aut puerilis ludi instrumentum, ut cupido declinatur. V litera tantum neutra finiuntur, ut cornu, veru, quod in plurali facit verua. 295

Apud veteres etiam specua dicebantur. Horum nominum plurales declinationes carent dubitatione. Nam tres casus, ut in omnibus neutris, similes sunt; item dativus et ablativus in bus syllabam exeunt; dativus et ablativus singulares in genitivo plurali um syllabam jungunt. Quaeritur autem de genitivo singulari, quem alii in us, alii in V literam egerunt; nec non dativo, quem alii in I agunt, ut genui, cornui; quidam, veteres secuti, ablativo

et quae] Et errori librarii deberi videtur; sed in vitis libris nihil mutò.

positionem] Quod Graeci *θέμα* dicunt, Latini positionem. Quinctilianus (4, 5, 60): «quia hoc omnibus nostris nominibus accidit, quorum prima positio in easdem quas Castor literas exit.»

Ion] Schneiderus (form. I, p. 300) legi vult *Iun*, *Iun*, quae utique Graeca forma est (conf. Fisch. ad Well. gr. Gr. I, p. 414).

Turbo] Priscianus (6, 3, 16; p. 228 Krehl): «Turbo turbinis, quando de vi ventorum loquimur; nam si sit proprium, servat O in genitivo,

hic Turbo, nomen proprium gladiatoris, Turbonis. Sic Horatius in secundo sermonum (2, 3, 310):

«Corporè majorem rides Turbonis in armis
Spiritus» cet.

specua] Sic et pecua Appulejo et antiquioribus. Gnor. — Confer Virgilium (Aen. 7, 568) et Silium (13, 425).

in genitivo] Antiores secutus editiones ita reposui; neque liquet cur Grotius duobus illis verbis omissis ediderit «V syllabam jungit!» Pro singulares codices Darmstattensis et Monacensis (C) exhibent singularis, male.

similem faciunt, huic genu, cornu; quoniam pluraliter genibus et cornibus, amissaque ultima syllaba relinquitur dativus singularis, sicut fit in civibus et suavibus, et quoniam genibus et cornibus dicimus, I literam in locum V transit, sicut et optimum et maximum item dicimus, quum optimum et maximum diceretur. Sunt aliqui, qui genitivo casu genuis et cornuis dicant, sed non debet genitivus plures habere syllabas, quam dativus et ablativus. Quamvis ergo dissimilia sint senatus et exercitus, tamen sic genus et cornus in genitivo dicendum est, quemadmodum senatus et exercitus. Praeterea quaecunque nomina vel participia genitivo singulari in is exeunt, dativo plurali syllaba crescunt, ut Catonis, Catonibus; secundum quam rationem si esset genuis, 294 genuibus fecisset, ut syllaba cresceret. L litera finita nomina duplicem formam habent. Prima est, in qua masculina sunt, ut Hannibal, Hasdrubal, neque alia fere propria quam Punica, excepto Solis nomine; item feminina, ut Tanaquil, nomen Hetruscum; et communia, ut vigil, pugil; quae omnia easdem declinationes habent. Altera species neutrorum, ut mel, fel, quae hoc differunt a superiori declinatione, quod monosyllaba sunt, et L literam per obliquos casus geminant. Nam de proconsule in nominativo, qui E litera finiunt, naturam pro praepositionis intuentur; pro quippe ablativo tantum praefertur. Nam respiciunt, quum proconsul dicitur, non duabus vocibus, sed composito nomine dici, ut procurator, propugnator; nec quidquam obesse

genuis et cornuis] Sic codices Reichenauensis, Darmstattensis, et Monacensis (C), quemadmodum Grotius jam suspicatus erat, pro *genus et cornuus* in editis. De re ipsa vide Schneiderum (form. I, p. 330). Cicero ipse (in Arateis) *genus* in secundo casu a *genu* dixit.

ut syllaba] Sic Reichenauensis, Darmstattensis, et Monacensis (C). Male in editis legebatur *et*.

quod monosyllaba] Pro *quum* — *sint* apud Grotium, meliorem codicis Monacensis (C) lectionem

quod recepi, et ex eodem, Darmstattensique et Reichenauensi *sunt* pro *sint*.

proconsule] Restitui ex codice Darmstattensi pro *proconsulo*, quod jam Grotius intellexerat ferri non posse, hac nota addita: «Lege: *tamen si proconsule*. De *proconsule* et *proconsul* vide orthographiam Manutii. Glossa: *Proconsule*, ἀνδύπατος, *Propraetore*, ἀντιπρατηγός. Sic *exconsul* et *exconsule*.» Plura dabit Augustus Soldan (quaest. de aliquot partibus proconsulum et propraetorum, Hanoviae 1831, p. 18 sequ.).

exemplo, quod haec nomina possunt verba ex se facere, ut procuro, propugno; nam praepositio perit, proconsulo autem non facit, licet consulo faciat. Tamen si proconsule dicatur, in casu nominativo monoptyoton erit; sed propter consuetudinem proconsul dicatur, ut declinari possit, quemadmodum illa, quae litera L terminantur, ut vigil, pugil, mugil; quoniam in plurali genitivo mugilum dicimus, et pugilum; nam si mugilis esset nominativus, ut agilis, mugilium faceret, ut agilium. M litera etiam neutra finiuntur, ut 295 telum, scamnum. Sed hoc animadvertamus, quoniam quae nomina I ante ultimam syllabam habent, ut lilium, folium, genitivo singulari, item dativo et ablativo pluralibus, eandem geminare debent, ut lili et liliis; quoniam genitivus aut pares syllabas nominativo habet, ut scamnum scamni, aut plures, ut caput capitis, pauciores nunquam; praeterea dativus O litera finitus, in I eam convertit, ut scamno scamnis; sed consuetudo et auctoritas veterum ingenii, consilii, imperii per tres syllabas maluit dicere. Vasum an vas dici debeat, quaeritur, quoniam quaecunque neutra non M litera nominativo finiuntur, si pluralem recipiant, dativo et ablativo in bus cadunt, itaque monile monilibus, genu genibus, pecus pecoribus, nomen nominibus, marmor marmoribus; secundum quae vas vasibus facere debuit, et in genitivo horum vasum, quoniam quaecunque neutra singularia ablativo E litera finiuntur, genitivum pluralem totidem syllabarum habent, quot ablativum singularem, ut a nemore nemorum, capite capitem; sed hoc nomen

nam respiciunt] Ita Grotius in margine pro non. ut lilium] Sic codex Monacensis (C), unde et infra lili et liliis scripsi. Grotius exempla hic prorsus omisit, infra autem in nominativo casu posuit. Impugnat autem Martianus eos, qui hos genitivos antiquo more per simplex I proferebant lili, foli; qua de quaestione inter recentiores quoque magnae lites exstiterunt, postquam Bentlejus (ad Ter. Andr. 2, 1, 20) contenderat, sub Augusti senescentis aetate demum mutationem illam factam esse, ut I geminarent. Conf. in primis Forbiger (de Lucretii carmine p. 74 sequ.), Huschke (de Anno Ciembro

p. 42 sequ.), et ab altera parte Sverdsjoei Vindiciae praecepti Bentlejani (Rigae 1832. 8).

scamno, scamnis] Lege scamno, scamni. De genitivo singulari sermo. Grot. — Codices nihil variant.

secundum quae] Lege: secundumque haec vas vasibus facere debuit, et in genitivo horum vasum. Grot. — Haud perspicio, cur quae bona erant correxerit. Vasum tamen rescripsi, quia sequentia postulabant itaque in codice Darmstattensi a prima manu scriptum videram. De re ipsa conf. Ruddimannum (iust. gr. Lat. I, p. 111 Stallb.).

per anomaliam declinatur, et erit singulari nominativo *vas*, genitivo *vasis*, dativo *vasi*, ablativo *a vasi*; plurali autem sic declinabitur, ut *scamna*. Lucretius tamen genitivo *vasi*, ut: — „*rarique facit lateramina vasi*.“ N littera terminantur masculina, ut *flamen*, *pecten*; communia duobus generibus, ut *tibicen*, *fidicen*, quod frequentissimi auctores non probant, nam etiam *tibicinam* et *fidicinam* dicunt; item neutra, ut *nomen*, *flumen*, quae omnia manifesta declinatione uno modo declinantur. Altera species est generis masculini, quae E litteram ante extremam N servant, ut *lien*, *ren*, quae tamen ipsa quoque in ceteris ut superiora declinantur. Gluten quoque his simile est, licet Sallustius *glutinum* dixerit; item feminina quasi similia videntur; nam *ren* singularis nominativus nec ullus alius ablativo excepto in usu est. Graeca, quae N finiuntur, praecedentes habent litteras A E I O, ut *Alcman*, *Cephen*, *delphin*, *Phaethon*; ex quibus quae *au*, *en*, in terminantur, exemplo superiorum declinantur, ut *fulmen*, *numen*, *fidicen*; quae vero *on* finiuntur, si producta *on* Graeca declinantur, ut *Leon*, eandem litteram et apud nos producunt, ut *Cicero*, *Scipio*: ea autem, quae ex productione nominativi casus corripuntur in reliquis figurationibus, ut *Amphion*, *Creon*, *Agamemnon*, admittunt apud nos N litteram in nominativo, et comparabuntur his Latinis, quae conversis casibus correpta efferuntur, ut *virgo*, *turbo*; quae apud Graecos recipiunt T litteram, apud nos quoque eandem habebunt, ut *Phaethon* Phaethontis. R littera praecedente A terminatorum, ut *Caesar*, *lar*, *far*, *par*,

genitivo] Nempe singularis. Locum tamen apud Lucretium (6, 252) nunc sic legunt recentiores:

— „*rareque facit lateramina vasis*“

(ed. Paris. 1744; Lips. 1776); quamquam *vasi* in codicibus lectam esse ex eo colligitur, quod Wakefield *vasi* edidit.

tibicen] Priscianus (5, 2, 4): „*communia in easdem litteras desinunt, in quas et masculina, ut hic et haec advena, homo, vigil, tibicen, fidicen,*

ut quibusdam placet; nam usus eorum feminina in A terminat, *tibicina, fidicina*.“

Sallustius] In libris deperditis. Plenius fragmentum servavit Charisius (p. 67 Putsch.): „*quasi glutino adolesebant*.“

alius] Intellige *casus* singularis numeri. Ablativum excipit, eo enim usus Ausonius (ep. 13, 2) erat.

AEIO] Ita codices Monacensis (C), Reichenauensis et Darmstattensis. Grotius addiderat etiam V; sed male, quia hac littera Graeci carent, et quam-

impar, una forma est, nisi quod neutrum in reliquis casibus R literam geminat, ut far, farris. Poëtarum vero licentia haec nomina pluraliter dixit, quum omnia nomina, quae pondere aut mensura aestimamus, pluralem numerum non admittant, ut aurum, plumbum, triticum, oleum. Errant ergo qui parium dicunt, quoniam haec in plurali triptota sunt, ut hi Caesares, hos Caesares, o Caesares; nec potest accusativus I habere ante S, si genitivus ante V R habeat. Videntur tamen qui parium dicunt nominativum pluralem generis neutri intueri, et quoniam paria dicuntur, ut suavia, facere parium ut suavium. R litera praecedente E terminatorum species sunt sex. Prima 298 quae genitivo casu nullum incrementum admittit, et in I literam mutatur, ut aper, niger, macer: apri, nigri, macri. Secunda haec, tener, lacer, puer: teneri, laceri, pueri. Tertia, ut imber, uter, quae a superioribus hoc differt, quod haec in genitivo S literam accipit, et dativo I finitur, et non crescit ut secunda species, et in genitivo plurali ium literis finitur. Quarta, ut pater, mater, frater, quae dativis pluralibus non ut prima species apri, sed fratribus facit, nec secunda syllaba crescit et in genitivo plurali um syllabam habet. Dicimus enim fratrum, patrum, non ut in tertia utrium, imbrium. Praeterea tres casus similes habet, hi patres, hos patres, o patres, quum

vis in margine legamus *Creum*, hoc tamen nihil est, quum *Creon* scribatur, ut paulo post a Martiano ipso.

farris] Addidi vocem e Darmstattensi codice.

pondere] Fere iisdem verbis Charisius (p. 72 Putsch.): «alia pluralitate carent, ut *garum*, *oleum*, *vinum*, *ferrum*, *panis*, *frumentum*, et cetera, quae ad pondus, numerum, mensuramque exiguntur.» Item Priscianus (5, 10, 54; p. 202 Kroll): «Sciendum tamen quod metallorum vel seminum vel humidorum ad *mensuram* vel ad *pensum* pertinentiam pleraque semper *singularia* inveniuntur.»

triptota] Nimirum quae *ium* in genitivo habeant,

non *es* sed *is* in accusativo habere censet (v. §. 298). Sed de *par* dubium est; confer Schneiderum (form. I, p. 258), qui tamen nostri loci prorsus inmemor fuit.

apri] Quinctilianus, qui saepe eos ridet, qui usu loquendi non contenti in rationis scribendi causas curiosius inquirunt, haec (1, 6, 13; p. 114 Spald.) observat: «Illi autem iidem, quum interrogantur, cur *aper apri* et *pater patris* faciat? illud nomen simpliciter positum, hoc *ad aliquid* esse contendunt. Praeterea, quoniam utrumque a Graeco ductum sit, ad eam rationem recurrunt, ut *πατρός patris*, *κάπρου apri* faciat.»

imber et uter hos imbris et utris faciat. Quinta species est, ut passer, anser, later, mulier, quae a secunda specie hoc differunt, quod illa cum incremento syllabae I litera finiuntur, ut gener generi; haec in S exeunt, ut passer passeris, et in ceteris discrepant. Piper namque et cicer neutra in quinta specie habentur; nam ut passer ita declinantur in numero singulari, quem nunquam egrediuntur. Sexta species, ut neuter, uter; neutrius enim et utrius facit, et declinantur ut cetera pronomina, quae in ius literas genitivos, et in I dativos agunt. Praeterea eos genitivos et dativos communes habent cum reliquis generibus, id est feminino neutroque. R litera praecedente I una tantum species est, vir. R litera praecedente O terminatorum species sunt duae: alia quae per obliquos casus producuntur, ut sopor soporis, color coloris; alia corripuntur, ut arbor arboris; sed uno modo declinantur. Castoris et Hectoris genitivos veteres produxerunt, sed nos corripimus, quoniam Graeci horum nominum genitivos corripunt. R litera praecedente V terminatorum species sunt duae: prima, ut satur, quae genitivo I finitur, ut saturi; secunda, quorum genitivus in is literas venit, ut sulphur sulphuris, Augur Auguris. Neutra autem, quae ur literis finiuntur, alia retinent V literam, ut sulphur sulphuris, alia in O mutant, ut ebur eboris. S litera finitorum nominum formae sunt octo. Nam aut A litera praepositur, ut Maecenas,

hos imbris] Causam inferius (§. 306. 308) affert. Reliquos grammaticos conguessit Schneiderus (form. I, p. 369 sequ.).

Castoris] Quinctilianus (1, 5, 60) de grammaticis veterum amatoribus: »inde *Castorem* media syllaba producta pronunciarunt, quia hoc omnibus nostris nominibus accidebat. cet. Cf. Ritterum (elem. L Lat. p. 47).

ut sulphur] Confer omnino Quinctiliani (1, 6, 22; p. 151 Spald.) haec verba: »*ebur* et *robur* ita dicta ac scripta summis auctoribus in O literam secundae syllabae transferunt, quia sit *roboris* et *ebo-*

ris; *sulfur* autem et *guttur* V literam in genitivo servant: ideoque etiam *jecur* et *femur* controversiam fecerunt, quod non minus est licentiosum, quam si *sulfuri* et *gutturi* subjicerent in genitivo literam O mediam, quia esset *eboris* et *roboris*: sicut Antonius Gniphio, qui *robur* quidem et *ebur*, atque etiam *marmor* fatetur esse: verum fieri vult ex his *robura*, *ebura*, *marmura*! Quodsi animadverterent *literarum affinitatem*, scirent, sic ab eo, quod est *robur*, *roboris* fieri, quomodo ab eo, quod est *miles*, *limes*, *militis*, *limitis*; *judex*, *vindex*, *judicis*, *vindicis*.« Adde Scioppium (gramm. philos. p. 65 not.).

civitas; aut E, ut verres, moles; aut I, ut panis; aut O, ut custos, nepos; alias V, ut Ligus, vetus; alias R, ut iners; alias N, ut serpens; alias P, ut praeceps. S autem litera praecedente A species sunt duae. Prima, ut Maecenas, Laenas; secunda, ut nostras, Privernas; quae a superioribus hoc differunt, quod communia sunt omnibus generibus, et assumere debent I literam in genitivo plurali, quae neutralibus in plurali nominativo, accusativo, vocativo familiaris est. Igitur nostratium, Privernatium dicemus, quia sunt haec nostratia, Privernatia; sed et praegnatum et optimatum dicimus, quia accusativus pluralis I literam habet, ut hos et has optimatis et has praegnatis, quamvis veteres praegnatum et optimatum dixerunt. Praegnas autem feminini et neutri generis est. As et mas quum sint monosyllaba, analogia non tenentur, sed propria quaedam declinatione assis et maris faciunt, et in plurali assium, marium. Fas et nefas aptota sunt. Graeca nomina, quae apud nos in as 500 exeunt, tres species habent. Prima est, ut Olympias, Pythias; nam Olympiadis et Pythiadis facit. Secunda, ut Pallas, Thoas, Atlas; nam Pallantis, Thoantis, Atlantis facit. Tertia, ut Aeneas, Pythagoras, Lycas; nam facit Aeneae, Pythagorae, Lycae; quando nostra ratione nomina, quae genitivo in E exeunt, nominativo A finiuntur, ut Catilinae, Catilina. Sed Graeca sunt, ideo in nominativo S literam retinent. Quaedam tamen perdunt S literam in nominativo, ut Nicia, Mela. Ergo in his nominativis consuetudo servanda est. S litera praecedente E terminatorum species sunt quinque. Prima, quorum 301

Laenas] In editis *Lenas*; unde Grotius observat: „Dubito de hoc loco.“ Sed non erat, quod dubitaret, quandoquidem sexcenties AE cum E permutatur; *Laenas* autem gentis *Popilliae* cognomen satis est notum.

differunt] Non erat igitur cur *Schneiderus* (form. I, p. 252) *Maecenatium* quoque dicendum existimaret, ut in gentilibus; utrumque enim genus clare noster distinguit.

fas et nefas] Ita *Reichenauensis* et *Darmstat-*

tensis pro corruptis, quae Grotius edidit, *phas* et *nephas*.

sed Graeca] Ita *Darmstattensis*. Perperam in editis: „sed haec Graeca.“ Non enim ad Latina exempla respicit, sed ad illa quae Graeca in AS terminantur.

Mela] In editis erat *Medaea*, unde Grotius jam e vestigiis codicis sui conjecerat *Mela*, quod ipsum in *Monacensi* (C) legitur pariter atque in *Darmstattensi* et *Reichenauensi*; ex quo et anterioribus

nominativus et accusativus et vocativus plurales similes sunt, sed genitivus pluralis in um exit, ut Hercules, proles, Herculum, prolum. Secunda species est, quae a superiore hoc differt, quod genitivum pluralem in ium compellit, accusativum in es, ut nubes, rupes, cautes. In qua forma masculina non habentur. Tertia, quae etiam si aliquam inter se habent differentiam in declinatione, tamen quoniam incremento syllabarum pares sunt in obliquis casibus, in unam speciem rediguntur, ut Ceres, bipes, merces; masculina autem exempla non sunt nisi Graeca, ut Chremes, Laches. Quarta species hoc differt a praecedente, quod obliquos casus E in I compellit, quum superior E litteram servat: videlicet quoniam in nominativo non ut superiora E producant, sed contrahunt, ut hospes, antistes, ales, comes. Quinta species a superiore hoc differt, quod genitivus aucta syllaba I littera finitur, qui etiam dativus habebitur, accusativo in em exit, ablativo in E productam, cui adjecta rum syllaba genitivum pluralem facit; cuius numeri nominativum cum prima positione et vocativo singulari confundit, dativum et ablativum bus syllaba finit, ut facies, dies, spes, acies. Sed consuetudo rei et spei corripuit, **302** fortasse quod monosyllaba sunt. S littera praeunte I terminatorum alia crescunt per obliquos casus, alia intra modum positionis continentur, duntaxat in numero singulari. Eorum igitur, quae non crescunt, species sunt duae. Prima generis masculini, ut scrobis, mensis, licet Lucanus exiguam scrobem

editionibus etiam *Nicia* reposui pro *Nicaea* apud Grotium.

sed genitivus] Male Grotius omisit *sed*, quamvis in anterioribus legatur. Idem mox mire *habent* pro *habentur*.

quarta] Perperam editi «non differt» quo sensus prorsus contrarius falsusque exit. Quod reposui «hoc differt», codices Monacensis (C) et Darmstadiensis praebuerunt.

quinta] Quo melius perspicias quae sequuntur, adde exemplum et intellige: «quod genitivus aucta

syllaba (nempe *dies*, *dici*) I littera finitur, qui genitivus etiam dativus (*dici*) habetur: accusativo in EM exit (*diciem*), ablativo in E productam (*dici*), cui adjecta RUM syllaba genitivum pluralem (*dierum*) facit; cuius numeri (pluralis) nominativum cum prima positione (id est nominativo *dies*) et vocativo singulari (*dies*) confundit.

Lucanus] In *Pharsalia* 8, 756: «*exigua* posuit *trepidus scrobe*», ubi Cortius monet Servium (ad *georg.* 2, 50 et 288) reprehendisse *scrobem* feminino genere a Lucano prolatum. «*Mellus*» inquit

dixerit; feminini et communis, ut canis, juvenis, quorum declinatio liquet. Secunda species hoc a superiore differt, quod ablativum in I litera finit, accusativum in im, ut duo sola masculina, Ligeris, Tiberis; femina, clavis, pelvis, turris, classis, cassis. Hanc rationem declinandi manifestam diminutio facit, quae I producta in omnibus istis pronuntiatur. Itaque quoties dubitamus de nominum enunciatione, diminutionem ejus consulemus. Eorum, quae syllaba crescunt, species sunt duae, quarum altera corripit I literam, in qua forma sunt masculina, sanguis, pulvis, lapis; femina, cuspis, cassis; in quibus nihil interest, quod alia in declinatione I conservant, alia in E trans-eunt, item quod alia dis- alia trisyllaba in genitivo finiuntur. Altera species I literam producit in nominativo, glis, lis, quam et in obliquis similiter conservant; in genitivo plurali I ante um syllabam dicimus, glirium, litium, non ut superiora, lapidum, cuspidum, cassidum. S litera praecedente O 305 terminatorum quum sit parvum discrimen, una species potest esse; nam quum omnia in obliquis syllaba crescant, hoc differunt, quod quaedam in genitivo S literam in T, quaedam in D, quaedam in R convertunt, ut nepos nepotis, custos custodis; monosyllaba masculina, ut flos floris, ros roris; item neutrum, os oris. In ossibus autem nominativum consuetudo facit os, contra rationem, quoniam in genitivo R non habet. Sed nec ossum potest dici,

Priscianus (7, p. 251) utrumque genus admittit, et Martianus Capella obiter tantum notat Lucanum. Sed cum Lucano Ovidius (met. 7, 243) et Prudentius (περιότρφ. 10, 1011): «nempe sub terram scrobe acta.»

Ligeris, Tiberis] Sic e codice Darmstattensi scripti pro Liguris, Tyburis apud Grotium. Fluvii sunt notissimi, licet alter in Gallia plerumque Liger appellatur. — Mox Grotius in margine: «al. sitis, tussis», melius fortasse quam vulgo classis, cassis, quarum altera certe per errorem tantum huc irrepere potuit.

diminutionem] Quinctilianus (1, 6, 6; p. 140 Spald.): «Diminutio genus modo detegit, et ne ab eodem exemplo recedam, funem masculinum esse funiculus ostendit. Eadem in verbis quoque ratio comparationis.» Sed hoc huc non pertinet, quia non de genere, sed de flexione vocabulorum sermo est. Neque producant I sed corripiunt horum diminutiva, ut navicula, classicula, turricula cet. Vide igitur ne de ablativo casu Martianus loquatur, qui I producta terminetur; fuerunt enim grammatici, qui eadem vocabula accusativum in IM habere censerent, quae ablativum in I; cf. Schneiderum (form. I, p. 206).

quoniam neutra, quae nominativo M terminantur, bus syllabam non admittunt numero plurali; ergo in monosyllabis analogia non tenetur. S litera praecedente V terminatorum species sunt sex. In prima genitivus I simplice, vocativus E terminatur, ut Marcus, Sextus; genitivus, ut Marci, Sexti; vocativus, ut Marce, Sexte. Secunda species a superiore hoc distat, quod genitivo I geminat, et in vocativo I terminatur, ut Antonius, Julius, hujus Antonii, Julii facit, et o Antoni, Juli; in ceteris cum superiore consentiunt. Tertia species nominativum cum vocativo miscet, et genitivo easdem literas producte conservat, dativo V et I, ablativo V, accusativo um terminatur, ut senatus, fluctus, exercitus, quae pluraliter nominativum cum accusativo et vocativo in us productum agunt, genitivum in um, dativum et ablativum in bus syllabam. Quarta species incrementum syllabae per obliquos casus accipit; ita tamen ut aliquam varietatem inter se habeant. Quaedam enim V literam retinent, alias correptam, alias productam, ut Ligus Liguris, palus paludis, virtus virtutis; quaedam V literam in E vel in O mutant, ut vetus veteris, Venus Veneris, nemus nemoris; quaedam tamen uno modo declinantur. Laus et fraus, quum

in prima] In omnino inserendum erat codicis Darmstattensis auctoritate.

secunda] De harum specierum differentia acriter pugnatum esse inter grammaticos Gellius (14, 5) refert, quem conferre operae pretium erit. Scippius (gramm. philosoph. p. 64): «(nomen) proprium per IUS (in vocativo) dabit I. Fallitur Priscianus, qui lib. 7 veteres contra hanc regulam putat *Laërtie* dixisse, pro *Laërti*. Nec enim proprium nomen est *Laërtius*, sed appellativum, ut sit *Laërtius* filius, *Laërtia* proles, *Laërtium* praedium, pro *Laërtae*. Accius, opinor, in versu, quem a Cicerone usurpatum Fabius memorat: «nisi quo Ulysses rate evasit *Laërtius*.» Recte igitur Jul. Caesar Stella in versu ad Franciscum a Castro *Castris* dixit. Nam Franciscus comes *Castris* est idem quod *Castri* comes. Qui Stellam eo nomine reprehendunt —

Priscianum condiscipulum habebunt. Etsi hic sua sponte resipuit, ut ex libro ejus XVIII apparet, ubi de possessivorum vocativis praecipiens recte dici fatetur: «O genitor noster *Saturnie* maxime divum; et «*Evandrie* fili» et «*Telamonic* Ajax.» Simili certe ratione *Delie* vocativus est a *Delius* apud Statium. *Julius* et *Pompejus* interdum sunt adjectiva, ut *Julius* ensis, *Pompeja* domus, et tunc vocativus fit *ensis Julie*; sed quum sint nomina propria, vocativus exit in I, ut *Juli*.»

producte] Editiones quidem *producente*; sed codices Reichenauensis et Darmstattensis et ipsius Grotii margo *producte*; quibus addo *productae* pro *producte* in Monacensi (C). Quod paulo etiam post legitur *productum*, ex iisdem codicibus recepi pro eo, quod manifesto falsum erat apud Grotium *productam*.

sint monosyllaba et duas vocales habeant junctas, in eadem specie habentur, quia similiter syllaba crescunt. Quinta species pronominum, quae us terminantur, ut unus, totus, solus, quae hoc modo declinantur: unus unius uni unum une ab uno; uni unorum unis unos uni ab unis. Sexta in eus, ut hinuleus, equuleus, a vocativo E litera geminata efferuntur, ut equulee, hinulee; sed quidam malunt in eu, ut Tydeu, vocativo Graece dicere. S 305
 litera I praecedente finita neutra monoptyota sunt, ut tressis, sexis. S litera praecedente V duae species sunt. Prima, quae in I genitivum agit, et pluralem non habet, ut vulgus, pelagus; virum Lucretius viri dicit, quamquam rectius inflexum maneat. In secunda specie sunt, quae per obliquos casus crescunt et genitivo singulari in ris literas exeunt, ut genus, nemus; ex quibus quaedam V in E mutant, ut olus oleris, ulcus ulceris, quaedam in O, nemus nemoris, pecus pecoris. In dubitationem veniunt stercus et foenus, in E an in O mutant, quoniam quae in us syllabam finiunt, V in E mutant, ut vulnus, genus, funus et funeratus dicimus; foenus enim exemplo non debet nocere, quum inter dubia genera ponatur; item veteres stercoeratos agros dicebant, non stercoeratos. S litera finita nomina praecedentibus N vel R omnia sunt unius 306

tressis, sexis] Et ita semper utitur Martianus, ut in arithmetica «sexis faciunt» et similia. GORT. — Varro (de lingua Lat. 4, p. 47): «ab tribus assibus tressis et sic proportionem usque ad nonussis.» At «in denario numero», inquit, «mutato» id est declinatur, ut decussis, centussis.

ut vulgus] Quae sequuntur (usque §. 315) apud Cassiodorum (de arte grammatica) fere iisdem verbis leguntur; ut verisimile sit e Martiani Capellae codice aliquo exscripta esse. Cassiodorum enim minime ea scripsisse quum inde patet, quod ille se Donatum secuturum esse ab initio profitetur, tum quod, ubi Martiani verba incipiunt, nullus cum antecedentibus nexus animadvertitur. Mirum profecto ne Benedictinos quidem, alias diligentissimos, in

novissima Cassiodori, sive, ut illi scribunt, Cassiodorii editione id perspexisse.

inflexum] Nimirum non flexum, ita ut etiam genitivus vocis *virus* enuncietur. Lucretii (2, 475) autem verba sunt: «tetri primordia viri.»

dubitationem] Ita e Cassiodoro (ed. 1729, p. 530) et codice Darmstattensi reposui pro *dubitatione*, quod in editis erat. Paulo etiam post e Reichenauesi restitui *quoniam* pro *quomodo*.

us] E Cassiodoro (p. 522 ed. a. 1663) hanc lectionem reposui pro absurda in editis *mas*.

stercoeratos] In codicibus Monacensi (C) et Darmstattensi pariterque apud Cassiodorum (p. 530) inverso haec ordine leguntur, quasi *stercoeratos* antiquior forma sit; sed nihil mut.

generis; nisi quae ante S R habent, interdum D recipiunt, ut socors socordis, interdum T, ut sollers, iners. In plurali quoque excepto genitivo et accusativo omnibus casibus similiter declinantur. Nam quaedam in um genitivo, accusativo in es exeunt, ut Mars, Aruns; quaedam in ium, ut sapiens, patiens, et ob hoc accusativi eorum in is exeunt. Pleraque autem ex his nomina tribus generibus communia sunt, et I literam, quam habent neutra in nominativo plurali, dant etiam genitivis reliquorum generum cum quibus
307 communia sunt. T litera neutra tantum nomina quaedam pauca finiuntur, ut git, quod non declinatur, et caput, sinciput. Quidam quum lac dicunt, adjiciunt T, propter quod facit lactis; sed Virgilius: „Lac mihi non aestate novum, non frigore defit“; quippe quum nulla apud nos nomina in duas
308 mutas exeant, et ideo veteres lacte in nominativo dixerunt. X litera terminatorum quaedam in genitivo plurali, in quibus omnia communia, in ium exeunt, et ob hoc accusativo in I et S; plurima vero genitivo in V et M non praeunte I, et ob hoc in E et S accusativo exeunt. Nam in reliquis consentiunt, utpote quum singulariter omnia in nominativo habeant X, genitivum in I et S agunt, dativum in I literam, ablativum in E vel I definiunt, adjectaque M accusativum definiunt implentque; pluraliter vero dativum ablativumque bus syllaba finiunt. Nam de ceteris, quibus dissident veteres, quidam atrocum et ferocum, qua ratione omnium X litera finitorum una species videbitur. Huic X literae omnes vocales praeferuntur, ut capax, frutex, pernix, atrox, redux. Ex his nominibus quaedam in nominativo

ium] Grotius in margine: „alii tum.“ Codex Monacensis utrumque praebet, sed hoc etsi verum sit, Martiani tamen sententiae minime aptum est.

exeant] Pro Grotiano indicativo *exeunt* codex Darmstattensis et Monacensis (C), Cassiodorusque (p. 530) rectius habent conjunctivum. Virgilio locus est in eclogis (2, 22). De re ipsa confer superiorcm notam (§. 256), et Priscianum (7, 9, 48; p.

325 Kr.): „lac lactis, quod quibusdam placet in nominativo per apocopam *te* proferri; hoc lacte enim dicebant antiqui.“

in E] Supplevi e codicibus Monacensi (C) et Darmstattensi voculam *in*, quam Grotius omiserat: et ex libris ante eum editis post literam E restitui „vel I“; licet non sine causa haec Grotius omiserit, quia ad ea quae mox de accusativi formatione ex

producuntur, quaedam corripuntur; quaedam consentiunt in nominativo, in obliquis autem dissentiunt. Pax enim et rapax, item rex et pumex, item nux et lux, primam positionem variant; at nix et nutrix, item nox et atrox sic in prima positione consentiunt, ut discrepent per obliquos. Et illud animadvertendum est, quaedam ex his X literam in G et quaedam in C per declinationes compellere. Lex enim legis, grex gregis facit, et pix picis, nux nucis; nam in his, quae non sunt monosyllaba, nonnunquam X litera genitivo in C convertitur, ut frutex fruticis, ferox ferocis facit. Supellex autem et senex et nix privilegio quodam contra rationem declinantur, quoniam supellex duabus syllabis crescit, quod vetat ratio; et senex, ut in nominativo, item in genitivo disyllabum manet, quum omnia X litera terminata crescant; et nix nec in C convertitur ut pix, nec in G ut rex, sed in V consonans, quum in vocalem transire non possit. In plurali autem genitivo ablativus singularis formas vertit; nam in A aut O terminatus in rum exit; E correpta in um, producta in rum; I terminatus in ium, V terminatus in uum. Dativus et ablativus plurales item aut in is exeunt, aut in bus, quae praecepta in scholis sunt tritiora; sed quoties in is exeunt, longa syllaba terminantur, quoties in bus, brevi.

ablativo noster subjungit, minime quadrant, Martianusque ut *atrocum*, sic etiam *atroce* dicere propter analogiam maluisse videtur.

lux] Darmstattensis *dux*. Mox enim post sic omisi ejusdem et Monacensis (C) auctoritate.

obliquos] *Conversos* Cic. (N. D. 2, 25) appellat. Nominandi casum solum ab obliquis separat noster rectius quam Donatus (ap. Bedam Op. 1. p. 17), qui praeter nominativum etiam vocativum rectum dicit, sejungens utrumque ab *obliquis*.

in plurali autem] Lege: *in plurali autem genitivos et ablativos singularis forma vertit.* Subnectit hic regulas generaliores, quarum prima est

ablativos genitivosque plurales pro varietate positionis variari. GROT.— *Formas*, non *forma*, tam priores editiones, quam codices Reichenauensis et Darmstattensis, et Cassiodorus multo melius exhibent. Errat etiam Grotius, quod videbis, si Priscianum cum nostro contuleris. Ille enim eadem, quae hic, sed clarius (7. p. 231 ed. Bas.) docet verbis: *et genitivus quidem pluralis fit in omni genere ab ablativo singulari assumente rum, ut ab hoc viro horum virorum, ab hac platano harum platanorum, ab hoc templo horum templorum.*

bus] Non solum Monacensis (C) et Darmstattensis, sed Cassiodorus etiam (p. 550) hanc syllabam habent. Male Grotius *ibus* edidit.

DE GENERIBUS VERBORUM.

309 Decursis nominum regulis aequum est consequentia dicere canonesque verborum. Genera verborum sunt quinque, activum, passivum, neutrum, commune, et deponens. Activum est, quod in O exit et agendi significationem habet, ut lego, scribo, canto, et cetera hujusmodi. Passivum in R, et patientis significationem monstrat, ut legor, scribor. Neutrum in O, et neque agentis neque patientis plenam significationem habet, ut sudo, dormio; nescias enim agat quis an patiat. Commune et deponens in R exit, sed hoc interest, quod in communi duae sunt significationes, agentis et patientis; quum enim dicimus osculor, nescis utrum potius osculor te an osculor a te; in deponenti autem aut agentis effectus est, ut luctor, aut patientis, ut morior. Est etiam impersonale, ut sudatur, curritur; quod ideo sic vocatur, quod quum omnes personas contineat, nullam habet certam.

DE MODIS VERBORUM.

510 Verborum autem modi sunt quinque; sed alii sex, alii septem, alii octo, alii novem, pauci decem esse dixerunt. Qui vero quinque dicunt,

nescias] Ita Reichenauensis codex pro *nescio* in editis.

communi] Confer Augustinum (Op. 1. p. 170) et Bedam (Op. 1. p. 20); sed prae omnibus Gelium (15, 15) «de verbis inopinatis, quae utroqueversum dicuntur, et a grammaticis *communia* vocantur.»

modi] Priscianus quoque quinque modos facit eosdem quos noster; Cledonius (p. 189 Putsch.) sex, non tamen *promissivo*, quem modum esse negat, sed *impersonali* adjecto; Charisius (p. 142) septem; Servius (ad Donatum p. 1787) octo, sed ut *gerundivum* adiciat, non *percunctativum*; Maximus denique Victorinus (p. 1948) *hortativo* addito no-

vem vel cum *percunctativo* decem numerat. Optime autem cum nostro comparabis Diomedem (p. 328), qui postquam eadem quae noster verbi genera explicavit, modos quoque subjungit, «quos» inquit «quinque esse omnes fere grammatici consentiunt. Nam qui sex voluerunt, vario judicio alii *promissivum*, quidam *impersonalem* conjungunt; qui septem, utrumque prioribus adiciunt; qui amplius, *percunctativum* assumunt; qui novem, *conjunctivum* a *subjunctivo* separant; qui decem, etiam *adhortativum* ascribunt.» Unde simul patet, nostro quoque infra restituendum fore *subjunctivum* pro *subjectivum*, si libri scripti addicerent.

hos ajunt: indicativum, imperativum, optativum, conjunctivum, infinitivum, quem et perpetuum dicimus. Qui sex memorant, addunt promissivum; qui septem, impersonalem; qui octo, percunctativum; qui novem, subjectivum, et a conjunctivo eum separant; qui decem, hortativum adscribunt; sed hos superflue adjectos ratio non admittit.

DE CONJUGATIONIBUS.

Conjugationes autem, quas Graeci *συνωνίας* appellant, tres esse non **311** dubium est, quae in verbis activis neutralibusve in secunda persona tempore praesenti monstrantur. Nam quoties finalis syllaba in as exit, prima est; in es, secunda; in is, tertia: ut *cantas, vides, audis*, si producta sit haec tertia; nam si correpta sit, *curris*. Harum omnium conjugationum verba in prima positione ante ultimam literam tres tantum vocales recipiunt E, I, V, ut *sedeo, lanio, irruo*; consonantes autem omnes, exceptis F, K et Q, ut *libo, vaco, cado, lego, traho, impello, amo, cano, scalpo, curro, lasso, peto, vexo*. His accedunt I et V loco consonantium positae, ut *ajo, adjuvo*; sed nec F excludunt, quum dicamus *triumfo*, quanquam a Graecis veniat et per P et H potius scribatur. Praeterea ab eo quod dicimus *faris* et *fatur* primam verbi personam volunt for. De Q litera dubitatur; nam dicimus *eliquo* et *aequo*, et in hujusmodi verbis V litera nec vocalis locum, ut est *irruo*, nec consonantis, ut est *adjuvo*, valeat obtinere.

DE FORMIS.

Harum omnium conjugationum in declinando formae sunt triginta sex, **312**

perpetuum] Sic verbi causa Charisius.

correpta] Tertiam productam conjugationem eandem esse, quam nos quartam appellamus, supra (§. 285) vidimus. Veteres enim omnem conjugationem, cujus secunda persona praesentis singularis literis IS terminatur, ut *curris, audis*, tertiam dixerunt, quae si corripitur, etiam nobis tertia audit, si vero producitur, nobis quarta est. Faciliorem

utramque tertiam distinguendi notam ex imperativi forma jam attulerat Augustinus (gr. Op. I. p. 179 Bas.) hisce verbis: «Tertia correpta est, quae imperativum modum in E correptam mittit, ut *scribe, tolle*. Tertia producta ex eodem imperativo modo colligitur. Quum enim imperativus modus exit in I literam, tertia conjugatio producta est, ut *audi, nutri*» (conf. §. 321).

exceptis defectivis et impersonalibus et inchoativis. Primae conjugationis verba, quae vel O litera nulla alia praecedente vocali terminantur, vel praecedente vocali qualibet, formas habent quatuor. Secundae conjugationis verba formas habent sex. Tertiae conjugationis correptae verba formas habent viginti. Sic quaecunque verba indicativo modo tempore praesenti persona prima io literis terminantur, formas habent sex; quae uo, formas habent duas; quae nulla praecedente vocali O litera terminantur, formas habent duodecim. Tertiae conjugationis productae verba, quae indicativo modo tempore praesenti prima persona io literis terminantur, formas habent quinque. Quaecunque autem verba cujuscunque conjugationis indicativi modi tempore praesenti persona prima, vel nulla praecedente vocali vel qualibet alia praecedente, O litera terminantur, eorum declinatio hoc numero formarum continetur, de quibus singulis dicam.

DE PRIMA CONJUGATIONE.

313 Primae conjugationis verba indicativo modo tempore praesenti persona prima aut O litera nulla alia praecedente vocali terminantur, ut amo, canto; aut eo, ut comneo, calceo; aut io, ut lanio, satio; aut uo, ut aestuo, continuo. Primae conjugationis verba imperativo modo tempore praesenti ad secundam personam A litera producta terminantur, ut amo ama, canto canta. Infinitivo modo ad imperativum modum re' syllaba manente productione terminantur, ut ama amare, canta cantare. Item prima conjugatione, quae indicativo modo tempore praeterito specie absoluta, adjecta ad imperativum modum vi syllaba manente productione terminantur, ut comneo comnea comneavi, lanio lania laniavi, satio satia satiavi, eodem modo eodem tempore specie inchoativa adjecta ad imperativum modum bam syllaba terminantur, ut comnea comneabam, lania laniabam, aestua aestuabam. Item prima

correptae] In editis erat *correpta*, quod corrigendum esse recte vidit Grotius, correxiq; ego codicis Reichenauensis auctoritate.

inchoativa] Notabis id quod hodie imperfectum

dicimus, id veteribus *inchoativum* dictum; perfectum autem *absolutum*; et plusquamperfectum *extractum*, vel speciem *recordativam*. Grot.

item prima] Locus non omnino sanus; nihil

conjugatio eodem modo eodem tempore specie recordativa ad imperativum modum ve et ram syllabis M terminat partes, ut comnea commeaveram, lania laniaveram, aestua aestuaveram. Prima conjugatio eodem modo tempore futuro adiecta ad imperativum modum bo syllaba terminatur, ut comnea com-meabo, lania laniabo, aestua aestuabo. Quae vero indicativo modo tempore 314 praesenti ad primam personam O litera nulla praecedente vocali terminantur, ea indicativo modo tempore praeterito specie absoluta et exacta quatuor modis proferuntur. Et est primus modus, qui similem his regulam habet, quae indicativo modo tempore praesenti prima persona penultimam vocalem habent, ut amo ama amavi amabam amaveram amabo amare. Secundus est, qui O in I convertit, et penultimam in praeterito perfecto, et tertiam ab ultima in plusquamperfecto producit, ut adjuvo adjuvi adjuveram. Tertius, qui similem quidem regulam tenet primi modi, sed detracta A litera disjungit, ut seco secui secabam secabo secare. Facit enim specie absoluta secui et exacta secueram. Quarta est, quae per geminationem syllabae profertur, ut sto sta steti stabam steteram stabo stare. Huic simile do da dedi dabam dederam dabo dare correpta litera A contra regulam in eo quod est dabam dabo dare profertur.

DE SECUNDA CONJUGATIONE.

Secundae conjugationis verba indicativo modo tempore praesenti persona 315 prima eo literis terminantur, ut video vides, moneo mones. Secundae conjugationis verba imperativo modo tempore praesenti ad secundam perso-

tamen varietatis inveni, nisi quod a codicibus Reichenauensi et Darmstattensi abest *item*, in Monacensi (C) autem pro *conjugatio* legitur *conjugatione*.

tenet] Ita Monacensis codex dedit pro Grotiana lectione *habet*, cujus tam crebrae repetitionis tacebat.

secabam] Ita anteriores pro corrupto apud Gro-

tium *secaveram*. Ceterum ut Martianum intelligas, reputandum est, literam V et consonantis et vocalis vim habere, ut ex *avi* ejecta A remaneat *ui*.

dabam] Supplevi hoc e codicibus Darmstattensi et Monacensi (C), ut conforme exemplum esset antecedenti.

ut video] Supplevi ut apud Grotium omissum tam ex anterioribus editionibus, quam e codi-

nam E litera producta terminantur, ut video vide, moneo mone. Secundae conjugationis verba infinitivo modo adjecta ad imperativum modum re syllaba manente productione terminantur, ut vide videre, mone monere. Secundae conjugationis verba indicativo modo tempore praeterito specie absoluta et exacta septem modis declinantur. Et est primus, qui formam regulae custodit. Nam forma haec est, quum secundae conjugationis verbum indicativo modo tempore praeterito quidem perfecto adjecta ad imperativum modum vi syllaba manente productione terminatur, ut deleo delevi; plusquamperfecto autem adjectis ad imperativum modum ve et ram syllabis terminantur, ut dele deleveram. Secundus est, quum indicativi modi primae personae, E et O literis terminatae, transeunt in I, ut sedeo sedi, et in exacta, ut sederam. Tertius est, quum E et O in V et I mutantur, ut caleo calui, moneo monui, calueram, monueram. Quartus est, quum E et O in I mutant, et consonantem quae praecedit in S, ut mulgeo mulsi mulseram. Quintus est, quum E et O in I mutant, praecedens vero consonans in X mutatur, ut luceo et lugeo luxi luxeram. Sextus est, qui per duplicationem syllabae profertur, ut spondeo spopondi spoponderam. Septimus est, qui resolvitur in formam passivorum, ut audeo ausus sum, es, est; ausus eram, eras, erat. Secundae conjugationis verba indicativo modo specie inchoativa adjecta ad imperativum modum bam syllaba manente productione terminantur, ut vide videbam, mone monebam. Secundae conjugationis verba indicativo modo tempore futuro adjecta ad imperativum modum bo syllaba manente productione terminantur, ut vide videbo, mone monebo.

DE TERTIA CONJUGATIONE CORREPTA.

316 Tertiae conjugationis correptae verba indicativo modo tempore praesenti persona prima aut O litera nulla alia vocali praecedente terminantur, ut lego

dicibus Reichenauensi et Darmstattensi et Casiodoro.

luceo et] Supplevi haec verba e Darmstattensi codice.

legis, peto petis; aut I, rapio rapis, facio facis; aut V, ut induo, irruo. Tertiae conjugationis correptae verba, quae indicativo modo tempore praesenti persona prima O litera, nulla alia praecedente vocali, terminantur, eadem imperativo modo tempore praesenti persona secunda E correpta, praecedente consonante primae positionis terminantur, ut lego lege, peto pete; quae V et O, ea imperativo modo V et E retinebunt, ut induo indue, irruo irruere. Tertiae conjugationis correptae verba infinitivi modi ad imperativum modum re syllaba manente correptione terminantur, ut lege legere, pete petere. Tertiae conjugationis verba, **317** quae indicativo modo tempore praesenti persona prima io literis terminantur, ea praeteritum perfectum et plusquamperfectum sex modis enunciant. Primus est, qui tertiae conjugationis productae integram regulam sequitur; hic est qui imperativi modi regulam in productionem vertit, et in absoluta specie assumit vi syllabam et in exacta veram, ut cupio cupivi cupiveram. Haec eadem tamen interdum sublata V litera in absoluta specie et geminata I, in exacta vero correpte eadem pronunciatur, ut cupii cupieram. Secundus modus est, qui primae positionis verbo O literam deponit, et praeuntem syllabam, seu mutata vocali seu perseverante, producit, ut facio feci, fugio fugi; in exacta vero specie I deposita et in E mutata ram syllaba assumit, ut feceram, fugeram. Tertius modus est, quum I et O in V et I convertuntur, ut elicio elicui elicueram. Quartus depositis io literis et praeunte consonante per S geminum enunciatur, ut percutio percussi percusseram. Quintus, qui per X, ut aspicio aspexi aspexeram. Sextus, qui per geminationem syllabae enunciatur, ut pario pepereram. Tertiae conjugationis correptae verba, quae indicativo **318** modo tempore praesenti persona prima V et O literis terminantur, ea praeterito et absoluto et exacto duobus modis enunciantur. Et est primus, quum primae positionis verba O in I commutant, ut induo indui indueram; secundus,

aut I] E Darmstattensi codice literam I supplevi, moxque scripsi V pro uo in editis; et paulo post addidi alia post nulla.

hic est] Haec verba in codice Monacensi (C)

prorsus omittuntur, estque probabile e literis h. e. (hoc est) male intellectis orta esse.

V et O literis] Ita codex Grotii rectius, quam O litera in editis aliisque manuscriptis.

519 qui per X pronuntiatur, ut *instruo instruxi instruxeram*. Tertiae correptae verba, quae indicativo modo tempore praesenti persona prima O litera nulla alia vocali praecedente terminantur, ea indicativo modo tempore praeterito specie absoluta et exacta duodecim modis declinantur. Et est primus, qui tertiae conjugationis productae integram formam sequitur, ut supra ostendimus in his verbis, quae tertiae conjugationis correptae indicativo modo tempore praesenti persona prima io literis terminantur; ut enim est *cupio cupivi cupiveram*, sic *peto petivi petiveram*. Haec quoque V literam interdum subtrahunt, et I geminant, ut *petii petieram*. Secundus est, quum O in I convertitur, qui primae positionis verbi O literam in I commutat, et praeuntem syllabam seu mutata vocali seu perseverante producit; deposita etiam consonante, si fuerit media, in quam prima vocalis desinat; ut *ago egi egeram*, *lego legi legeram*; eorum autem, quae in consonantem exeunt, exempla sunt haec: *frango fregi fregeram*, *fundo fudi fuderam*. Quartus est qui mediam consonantem deponit et praeuntem vocalem corripit, ut *findo fidi fideram*, *scindo scidi scideram*. Quintus, O litera deposita, V et I assumit, ut *molo molui molueram*, *colo colui colueram*. Sextus, qui deposita O, S et I assumit, ut *carpo carpsi carpseram*; *scribo scripsi scripseram*. Septimus, qui O deposita et praeunte consonante per S geminum pronuntiatur, ut *meto messui messueram*. Octavus, qui simili correptione per unum S praeunte vocali producta declinatur, ut *trudo trusi truseram*. Nonus, qui per X pronuntiatur, ut *expungo expunxi expunxeram*, *ungo unxi unxeram*. Decimus, qui per geminationem primae syllabae profertur, ut *pungo pupugi pupugeram*, *curro cucurri cucurreram*. Undecimus, qui verborum compositorum ultimam syllabam geminat, ut *trado tradidi tradideram*, *reddo reddidi reddideram*. Duodecimus, qui in formam passivorum resolvitur, ut *fido fisis sum*, *es*, *est*;

exeunt] Grotius in margine: al. *desinunt*.

sed usus vetustissimorum *messui* comprobatur.

messui] Priscianus (8. 11, 39; p. 402 Kr.):

per X pronuntiatur] Mire Monacensis (C) et

«Meto etiam quidam messivi, quidam messem feci, Darmstattensis annuntiatur.

fisus eram, eras, erat. Haec omnia tertiae conjugationis correptae verba 320
 indicativo modo tempore praeterito specie inchoativa adjecta ad imperativum
 modum bam syllaba, praecedente consonante primae positionis, vocali E^o ad-
 jecta productione terminantur, ut lege legebam, pete petebam; exceptis his,
 quae I ante O habuerint in prima positione; ea enim adjecta I litera ad im-
 perativum modum, et adjecta bam syllaba, producta E terminantur, ut rapio
 rape rapiebam. Tertiae conjugationis correptae verba indicativo modo tempore
 futuro sublata E litera et adjecta am syllaba terminantur, ut lege legam,
 pete petam, indue induam; exceptis his, quae I ante O habuerint in prima
 positione; ea enim E in I convertunt, et assumpta am syllaba faciunt futurum,
 ut rapio rape rapiam, facio face faciam.

DE PRODUCTA TERTIA.

Tertiae conjugationis productae verba indicativo modo tempore prae- 321
 senti persona prima aut eo literis terminantur, ut adeo adis, prodeo prodis;
 aut io, audio audis, nutrio nutris. Tertiae conjugationis productae verba
 imperativo modo tempore praesenti in secunda persona I producta terminantur,
 ut adeo adi, prodeo prodi, audio audi, nutrio nutri. Haec infinitivo modo
 adjecta ad imperativum modum re syllaba manente productione terminantur,
 ut adi adire, prodi prodire. Tertiae conjugationis verba, quae indicativo
 modo tempore praesenti persona prima eo literis terminantur, ea modo in-
 dicativo tempore praeterito specie absoluta adjecta ad imperativum modum
 vi syllaba terminantur, ut adeo adivi; exacta autem verba veram, ut adiveram;

face] Quinctilianus (1, 6, 21; p. 150. 151 2): «omnia enim verba in eo desinentia secundae
 Spald.) quidem insolentiae esse» censet «abolita sunt conjugationis, exceptis paucis primae — et
 atque abrogata ut *face* et *dice* et similia retinere»; quartae *queo quis* et *eo is*, et quae ex his com-
 sed ex optimis scriptoribus Ovidius (e Ponto 2, ponuntur.» Charisius quoque (p. 150 Putsch.) eo
 2, 64; fast. 5, 690) archaismum illum retinuerat, et quae ex eo composita sunt, ad verba quarti or-
 quare neququam culpandus Martianus est. dinis refert, licet alio loco (p. 231) inter corrupta

eo literis] Priscianus (super XII versus Aen. ponat, pariter ut Diomedes (p. 336).

sed consuetudo saepe brevitatem appetens V literam subtrahit, et absoluta ingeminat I, ut adii, prodii, adieram, prodieram. Inchoativa quoque specie adjecta ad imperativum modum bam syllaba terminantur, ut adibam, prodibam.

322 Quae vero indicativo modo tempore praesenti persona prima io literis terminantur, ea tempore praeterito absoluta specie et exacta forma quinque modis enunciantur. Et est primus modus similis superiori, ut nutrio nutrivit nutriveram, nutrii nutrieram, et audii audieram, ut apud Virgilium: „audieras et fama fuit.“ Specie tantum inchoativa distant. Omnia enim tertiae conjugationis productae verba, quae indicativo modo tempore praesenti persona prima io literis terminantur, ea eodem modo tempore praeterito specie inchoativa E producta manente novissimae syllabae adjiciunt bam, ut audiebam, veniebam, operiebam; quanquam haec veteres sine E litera pronunciabant, ut Virgilius: „Nutribat Tyrrhusque pater, cui regia parent armenta.“ Secundus modus est, quum O amissa praecedens syllaba producitur, ut venio veni veneram. Tertius, quum I et O in V et I mittunt, ut operio operui operueram. Quartus, qui depositis I et O praecedentem consonantem in S convertit, ut sarcio sarsi sarseram. Quintus, qui per X enunciat, ut vincio

325 vinxi vinxeram. Tertiae conjugationis productae verba, quae indicativo modo tempore praesenti eo literis terminantur, ea tempore futuro eodem modo bo syllaba adjecta ad imperativum modum terminantur, ut adeo adi adibo, prodeco prodi prodibo; quae vero io, adjecta ad imperativum modum am syllaba terminantur, ut audio audi audiam, nutrio nutri nutriam; quamvis Terentius protulerit per bo; inde apparet geminam esse pronuncia-

audii] Pro *audi* in editis, codices Reichenauensis, Darmstattensis, et Monacensis (C). Virgilii locus est in eclogis (9, 11).

Tyrrhus] Ita Virgilius (Aen. 7, 485); Grotius male *Tyrus*.

mittunt] Apparet *mutant* legendum esse; sed invitis codicibus nihil muto.

ut sarcio] Apud Grotium neglecto *ut* legitur *sartio*. Emendationem hausi e Darmstattensi et Reichenauensi codice.

Terentius] In *Adelphis* (3, 3, 7). Nescio cur Grotius transposuit verba *jam scibo*; nam qui ante cum Martianum ediderant, veram lectionem servaverant.

tionem. Dixit enim: „Scibo jam ubi siet.“ Indicativo modo tempore prae- 324
senti eorum, quae eo literis terminantur, sunt verba quae a diverso prae-
senti praeteritum simile habent, ut luceo et lugeo; luxi enim facit. Item
cernit et crescit crevi facit. Sunt alia, quae una verbi positione duas con-
jugationes teneant, ut pando, mando; faciunt enim pandas et pandis, mandas
et mandis. Verba casibus junguntur interdum singulis ita: genitivo, ut misereor
tui; dativo, ut suadeo tibi; accusativo, ut moneo te; ablativo, ut utor illo:
interdum duobus, ut ablativo et accusativo, ut fungor hanc rem et illa re.
Haec satis ad exempla analogiae dixisse sufficiat. Quae enim his formis con-
specta fuerint non teneri, pro certo anomala judicanda, quae strictim exigueque
memorabo, ut contra rationem etiam usum quendam usurpasse detegamus,
aut etiam contra regulam defecisse.

DE ANOMALIS.

Quum nominativo singulari reus et deus similia sint, quare plurali hi 325
rei dicuntur, et usus dicit hi di contra regulam, quum dici tantum dei de-
beret, praesertim quum genitivus nominativo suo duabus syllabis non debeat
longior inveniri, quod hic eveniet, si dicamus deorum? Cur Thoas et Aeos
quum similia sint, Thoantis et Aeantis faciant; Aeneas non facit Aeneantis,
sed Aeneae? Cur quum hic biceps et triceps dicamus, genitivus duabus contra
regulam syllabis crescat, et bicipitis et tricipitis dicamus, non bicipis aut tricipis?

luxi] Idem cum longe pluribus utriusque ge-
neris, quae hic memorantur, invenies apud Dio-
medem (p. 369 Putsch.), omisso tamen *pandare*,
quod atique rarissimum est, nec nisi inter techni-
cos, ut apud Vitruvium et Plinium, usurpatam
esse videtur.

fungor hanc rem] Quemadmodum a Plauto
(Amph. 2, 2, 197) scriptum legitur. Plura ejus-
modi exempla Priscianus (17, p. 636) affert, cui
addas Ruddimannum (inst. gr. Lat. II, p. 192).

syllabis crescat] Diomedes (p. 278 Putsch.):
»Genitivus casus singularis aut totidem syllabis
constare debet, quot nominativus ejus — aut una
syllaba excedere — aliquando etiam duabus sylla-
bis accrescit, ut *supellex supellectilis*, *iter itineris*,
anceps aucipitis, *praeceps praecipitis*.« Recte tamen
Scioppius (in gramm. philos. p. 65): »Multa in ge-
nitivo crescente videntur irregularia, quae non sunt,
si antiquam recti seu nominativi positionem con-
sideres. Non quia rectus varius esse potest, debet

Unde venit, ut aliger, frugifer, accipiter habeant omnes casus, Jupiter duos habeat? Quum sanctus, pius, bonus similia sint, cur dicimus sanctior, et prior non dicimus? deinde sanctior sanctissimus, bonior bonissimus non dicimus? Quum dicat Virgilius: fandi atque nefandi; quum a nefando dicatur nefarius, a fando farius non dicitur? Quare se junctus amissa praepositione dicitur junctus, securus et sedulus eadem perdita non valeant memorari? Quum dicamus singuli viri, singulae mulieres, singula scrinia; quare non dicimus singulus vir, singula mulier, singulum scrinium? Quum venor, piscor, aucupor similia sint, cur venator et piscator dicitur, et aucupator non dicitur, sed auceps? Cur volo non habet imperativum? Cur fare primam verbi personam non habet? Quare soleo praeteritum perfectum non habet? Quum canta et lava similia sint, cur cantavi faciat, et lavavi non faciat? Item corusco et tono; coruscavi facit, tonavi non facit? Quid quod ego unum casum recipit? Quum calceatus, armatus, togatus, penulatus paria videantur, quare calceo et armo dicimus, togo et penulo non admittitur? Nominativus singularis in us exiens in omnibus positivis E productam habet in adverbis, ut doctus docte, avarus avare, parcus parce; bonus et malus cur corripit

declinatio mutari, ait Servius. Charisius lib. I: Omnia, inquit, in declinatione vocabula non plus una syllaba crescunt. Rursus ibidem: *Ancipes* dixerunt veteres cum ratione, ne genitivo *ancipitis* duabus videretur syllabis crescere. Plaut. Rud.: Post altrinsecus est securicula *ancipes*.

Jupiter] Duos, inquit, casus habet Jupiter, nominativum et vocativum: sunt tamen et qui *Jupitris* *Jupitri* *Jupitrem* dicunt. Grot. — Placuisse hoc Caesellio Vindici Priscianus (6. p. 180 Basil.) tradit, Quinctilianus autem (1, 6, 25; p. 153 Spald.): «quaedam» inquit «nomina casibus carent, quaedam a primis statim positionibus tota mutantur, ut *Jupiter*.» Isidorus item (etym. 1, 7 f. p. 17 Arev.) hoc nomen inter *diptota* refert.

similia sint] Ita rectius in codicibus Reichenauensi, Darmstattensi, et Monacensi (C), quam *sunt* apud Grotium.

Virgilius] Aen. 1, 543:

«*At sperate deos memores fandi atque nefandi.*»

singularis] Attamen Gellius «singulo numo» et «singulo numero», Plautus «singulum vestigium» dixerunt. Conf. E. I. A. Seyfertum (latein. Sprachlehre §. 1570. 2449).

fare] Vide supra (§. 311). *Fare* secunda persona indicativi esse potest; potest vero etiam imperativi, ut apud Virgilium (Aen. 5, 362): «*fare age*», idque verisimilius est, quia inde contraria prorsus ratio cum antecedente *volo* efficitur.

in adverbio E, bene et male? Quum habilis habiliter dicamus, cur facilis faciliter non dicimus? Item quum difficulter dicamus, cur faculter dici non poterit? Quum audax audacter dicatur, cur verax veracter non dicimus, sed veraciter? Cur singulatim dicimus, binatim ternatimque non dicimus? et alia hujusmodi, quae possem innumera memorare, ni ad cetera properarem.

Haec quum Grammaticae velut rerum exordium instauratura dixisset, pro- 326
pter superi senatus Jovisque fastidium Minerva talibus intervenit: Ni fallor, octo partes orationis velut incunabula repetitura intimare disponis, adjiciens soloecismorum causas barbarasque formas, tum alia loquendi vitia, quae apud vates inclytos plurimum celebrata, quae nunc tropos, nunc metaplasmos, nunc schemata, figuras, ex eodemque cuncta vitia velut decoris fonte manantia,

bene et male] Causam ita jam docuerat Augustinus (gramm. Op. I. p. 183 Bas.): «Adverbia qualitatis in E litteram exeuntia produci debent. Haec tamen dissentiunt, quae aut in comparativo aut in superlativo gradu vacillant, ut *bene, male*, aut quae ab appellatione non transeunt, ut *impune, saepe*.» Vide ipsum nostrum supra (§. 284).

faciliter] Augustinus (gramm. Op. I. p. 183 Bas.): «Quae nomina qualitatis aut quantitatis casu dativo singulari — in I litteram terminantur, in ter syllabam mittunt, ut *agili, nobili, audaci, difficili; agiliter, nobiliter, audaciter, difficiliter*. Sed ex his quaedam per syncopen euphoniae causa dicimus, ut *audacter, difficulter, sapienter, constanter*.» Ceterum Vitruvius (2, 1. p. 43 f. Bip.) *faciliter* scripsit, improbat tamen Quintilianus (1, 6, 17; p. 148 Spald.): «Qui *audaciter* potius quam *audacter* scribunt diligentiae perversitate, his permittamus et *faciliter* dicere.» *Faculter* etiam dictum esse pro adverbio *facile* Festus testatur (p. 141 Dac.), ut *facul* pro adjectivo.

soloecismorum] Barbarismus in singulis verbis,

soloecismus in conjunctis. Vide Auctorem ad Herennium (4, 12) et Sarsberiensem (metalog. 1, 18. p. 771). Quintilianus (1, 5, 35; p. 114 sequ. 1, 6, 45; p. 171) «in soloecismis vitia *sermonis* esse, non *singulorum verborum*» contendit; neque Plutarchus (quaest. sympos. 8, 9, 2) hanc distinctionem neglexit.

metaplasmos] Isidorus (etym. 1, 55, 1; p. 55 Arev.): «*Metaplasmos* Graeca lingua, Latine *transformatio* dicitur, qui fit in uno verbo propter metri necessitatem et licentiam poetarum.» Quintilianus (1, 8, 14; p. 202 Spald.): «Poëtis, quia plerumque metro servire coguntur, adeo ignoscitur, ut vitia ipsa *aliis* in carmine *appellationibus* nominentur: *metaplasmos* enim et *schematismos* et *schemata* vocamus.»

schemata] Quintilianus (1, 5, 52; p. 125 Spald.): «Schemata frequentiora quidem apud poëtas, sed oratoribus quoque permissa: — sed hoc quoque, quod schema vocatur, si ab aliquo per imprudentiam factum erit, soloecismi vitio non carebit.» Pariter Isidorus (etym. 1, 31, 3; p. 53 Arev.),

quae attestentur aut nescientis errorem, aut affectatam doctioribus venustatem. Quae si ab scholaribus inchoamentis in senatum coelitum ducis, decursae peritiae gratiam deflorabis. Nam si rhythmicum quid metricumque, sicut inter cirratos audes, assumseris, profecto Musices impetu, cujus praevertis officium, discerperis. Formam igitur praedictae praeceptionis absolveris, si praecipuis memoratis jam te ab inchoamentorum vulgariū vilitatibus vindicaris. His germanae verbis cum sponso Delius annuebant, et Grammaticen ad virginis transire obsequia compulerunt. At tunc aliam feminarum pari sponsalium munere conferendam Clarius intromisit.

«Solocismus», inquit, «apud poëtas schema dicitur, quoties necessitate metri factus invenitur; quum autem non invenitur necessitas, permanet solocismi culpa.»

vitia] Oblôquitur Cassiodorus, qui: «schemata», inquit, «a quodam artigrapho, nomine Sacerdote, collecta sunt numero nonaginta et octo; ita tamen, ut quae a Donato *inter vitia* posita sunt, in ipso numero collecta claudantur: quod et mihi quoque durum videtur *vitia dicere*, quae auctorum exemplis, et maxime *legis divinae* auctoritate firmantur.» Melius tamen Seneca (epist. 114; p. 648 Lips.): «Hoc magis mirari potes, quod non tantum vitiosa, sed et vitia laudantur. Nam illud semper factum est: nullum sine venia placuit ingenium. Da mihi quemcumque vis magni nominis virum; dicam quid illi aetas sua ignoverit, quid in illo sciens dissimulaverit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint; quosdam, quibus profuerint. Dabo, inquam, maxime famae, et inter mirandos propositos, quos si quis corrigit, delet.»

attestentur] Pro *attestantur* recepi e Monacensi (C) et Darmstattensi codicibus; paulo post etiam

doctioribus pro *doctoribus* e variante lectione apud Grotium ad marginem rejecta.

deflorabis] Ita codices Monacensis (C), Reichenaensis, Darmstattensis, et margo Grotiana; vulgo *deformabis*.

cirratos] Cirrati grammatici. Persius:

«Ten' cirratorum centum dictata fuisse

Pro nihilo pendas? — — GROTI.

Immo pueri nobiles grammaticorum discipuli, «matutini *cirrata* caterva magistri», ut Martialis (9, 30) ait; neque aliter in Persii loco (1, 29) ubi confer Casaubonum. Correxì etiam e codicibus meis pravam scribendi rationem *Cirratos* in editis.

Musices] «Citra musicam grammaticam perfectam esse non posse» Quintilianus (1, 4, 4; p. 57 Spald.) ait, «quum ei de metris rhythmisque dicendum sit»; quarum de nexu confer eundem alio loco (1, 10, 17; p. 219) et Plutarchum (de musica p. 1151).

discerperis] Sic Grotius ex MS. suo emendavit vulgatam lectionem *discerperis*, quae cum *impetu* omnino non convenit; facilis error erat librariorum, qui *discerperis* futurum passivi esse non viderent.

M A R T I A N I

MINEI FELICIS

C A P E L L A E,

AFRI CARTHAGINIENSIS,

DE

D I A L E C T I C A

LIBER IV.

Haec quoque contortis stringens effamina nodis,
Qua sine nil sequitur, nilque repugnat item,
In coetum superum veniens primordia fandi
Advehit et scolicum praestruit axioma:

327

Qua sine] Hoc est: »sine qua, videlicet dialectica, nulla fit consequentia, nullaque in argumentis controversia.« Per haec enim duo argumenta a sequentibus et a repugnantibus totam dialecticam vult intelligi. VULC.

advehit] In editis legebatur *advenit* sine sensu, quod correxi e codicibus Monacensibus (C et F).

scolicum axioma] Alii *excolicum*: neutram placet. Legendum puto *σκολιὸν ἀξιῶμα*, h. e. *obliquam* sive *contrariam* propositionem. VULC. — *Scolion*, obliquum, vel *scholicum*, scholare, scholasticum. GROT. — Integram servavi codicum plerorumque lectionem, praesertim quam utraque Grotii explicatio habeat quo se commendat; praefero tamen *scholicum*, quod vocabulum apud Gellium quoque

(4, 1) legitur. Sed nihili est *excolicum*, cui in codice Monacensis (F) mira haec addita glossa est: »*Excolici* dicuntur quasi *extra colentes*, id est *extra mundum*.« Miseros profecto discipulos, quibus ita a magistris Martianus in scholis explicaretur!

axioma] Accentum secutus Ω corripuit, quod et supra in *trigonus* fecit, ut et Ansonius: »*Trigonorum* linea currit«; et Prudentius in *idolum* et similibus aliis. GROT. — Cicero (Tusc. 1, 7) *ἀξιῶμα* Latine vertit *pronunciatum*; sed aliis in locis tum *effatum*, tum *enunciationem*, id quod Menagius (ad Diog. Laert. p. 292) jam observavit. Uberius Apulejus (dogm. Plat. p. 264 Oudend.): »*propositio*, ut ait in Theaeteto Plato, duabus paucissimis orationis partibus constans, nomine et verbo: ut »*Ap.*

Ambiguus memorans vocem consistere verbis,
 Nil normale putans, ni fuit associum.
 Sed licet ipse modos demum bis quinque profatus
 Pallens afflictim verset Aristoteles;
 Stoica circueant ludantque sophismata sensus,
 Perdita non unquam cornua fronte ferant;

pulejus disserit, quod aut verum aut falsum est: et ideo propositio est. Seneca (ep. 117; p. 656 Lips.): «alii *effatum* vocant, alii *enunciatum*, alii *edictum*.» Sed confer et Gellium (16, 8).

verbis] Grotius quidem ediderat *versus*; ad marginem autem notaverat, alios exhibere *verbis*; in notis denique: «lege, inquit, *versis* cum manuscripto.» Quum tamen nullus praeterea codex *versis* habeat, vix dubito quin per typhothetae lapsum haec lectio nata sit, eque ipsius, ut arbitror, Grotii mente dedi *verbis*.

associum] Praeter nostrum Cassiodorus etiam (variar. 3, 47) hac voce usus est: «Salamandra subtile ac parvum animal, lubricis lumbricis *associum*.» Nostri sensus esse videtur, quod ait Aristoteles (de interpr. 4), nullam vocem per se neque affirmare, neque negare, nisi oratione aliqua jungatur.

bis quinque] Τὰς κατηγορίας innuit. Grot.— Confer locos inferiores (§. 340. 353. 361. 382).

pallens] De pallore philosophorum vide doctos ad Aristophanem (Nub. 415) et Persium (5, 85). Adde superiorem locum (§. 37). *Afflictim* nostro peculiaris vox esse videtur, ut modo *effamina*; Gesnerus (in thes. s. v.) explicat *vehementer*.

circueant] Circumveniant. VULG. — Nimirum dolose, ut infra (§. 425):

«*Quis falsa captos circuit deceptio.*»

Anteriores editiones habebant *circumeant*; Grotius

circuerant; nostram lectionem praebuit codex Darmstattensis.

sophismata] Seneca (epist. 111; p. 642 Lips.): «Quid vocentur Latine *sophismata* quaesisti a me. Multi tentaverunt illis nomen imponere, nullum haesit: videlicet quia res ipsa non recipiebatur a nobis nec in usu erat, nomini quoque repugnantum est. Aptissimum tamen videtur mihi, quo Cicero usus est: cavillationes vocat, quibus quisque se tradidit, quaestiunculas quidem vafrae nequitiae. De *sophismatis* stoicorum locus primarius est apud Lucianum (vit. auct. 21 — 25; T. III. p. 105 sequ.), ubi confer Solanum, et quos praeterea laudat Wyttenbachius (ad Plut. de san. tuenda p. 855).

perdita] *Nec unquam* error est metricus. Aludat Capella ad *sophisma* illud cornutum: «Quod nunquam perdidisti habes; cornua nunquam perdidisti; habes ergo cornua.» Meminit A. Gellius. Grot. — Non uno tantum, sed tribus Gellius locis (16, 2. 18, 2. 18, 13) inspiciendus est; praetereaque Diogenes Laertius (7, 44; p. 392 Meib.), qui modo *κερατιδα*, modo *κεράτινον* appellat, et Lucianus (dial. mort. 1; T. II, p. 150 Bip. et Hermot. 81; T. IV, p. 109). Unde Seneca (epist. 45): «Multum illis temporis verborum cavillatio eripuit et captiosae disputationes, quae acumen irritum exercent. Nequitimus nodos, et ambigam significationem verbis illigamus, deinde dissolvimus. — Ceterum qui interrogatur, an *cornua* habeat, non

Chrysippus cumulet proprium consumat acervum,
Carneadesque parem vim gerat helleboro;

est tam stultus, ut *frontem* suam tentet; nec rursus tam ineptus aut hebes, ut non habere se nosciat, quod tu illi subtilissima collectione persuaseris. Consulendus quoque Angelus Politianus (misc. 1, 54 in Grut. lamp. T. 1. p. 87). Ceterum pro *nec* scripsi *non* e codice Monacensi (F).

Chrysippus] Teste Diogene Laërtio (7, 181; p. 478 Meib.) philosophus in dialectica insignis, ut plerique dicerent, si apud deos usus esset dialecticae, non futuram aliam quam Chrysippeam. Adde Valerium Maximum (8, 7 ext. 10 et 11). Seneca etiam (epist. 104; p. 627 Lips.) «Vive, inquit, cum *Chrysippo*, cum Posidonio. Hi tibi tradent divinarum humanorumque notitiam: hi jubeunt in opere esse, nec tantum *scite loqui* et in oblectationem audientium verba jactare; sed animum indurare» cet. Plura dabit Menagius (ad Laert. 7, 179; p. 338), et qui de vita et doctrina Chrysippi eruditam dissertationem scripsit, Baguet (in annal. acad. Lovan. 1821), quibus adde Petersenum (philosophiae Chrysippeae fundamenta, Altonae 1827. 8).

acervum] Acervum vocat Soritem. Persius:

«*Inventus Chrysippe tui finitor acervi.*»

Et supra libro II:

«*Soritas cumuli accessibus aggerans.*»

Sumitur autem plerumque sorites in partem pejorem pro sophismate: sic infra:

«*Pellax soritas cumque sensim congeris.*»

Bene ergo Gloss. vetus: *σωφίτης*, *cavillatio*: nec male praestantissimi juris nostri sacerdotes Ulpianus et Julianus dixere «cavillationis, quam Gracci Soritem vocant, eam esse naturam, ut ad evidenter falsa per brevissimas mutationes disputatio perducatur. Quem locum nollem sollicitassent viri doctissimi, qui vel *σωφίδια* vel *σωφιστικὴν* vel

σοφτείαν malunt. Cicero: «Captiosissimum genus interrogationis, quod minime in philosophia probari solet, quum aliquid minutatim et gradatim additur aut demitur. Soritas has vocant, qui *acervum* efficiunt uno addito grano: vitiosum sane et captiosum genus.» Quin et alibi Cicero, ut et patres Christiani, Soritem cum Pseudomemo conjungit. Graec. — Confer quae supra (§. 122) observavi. Persii locum (sat. 6 f.) optime interpretatus est Beroaldus (in Gruteri lamp. I. p. 317) et ex eo Casaubonus. Plura Soritarum exempla dabunt Plutarchus (in Anton. p. 928), Cicero (in academ. 2, 29 Davis.), Seneca (ep. 45. p. 458; 48. p. 464 Lips.), Gellius (18, 13), alii. Ulpianus (l. 177 de V. S.) et Julianus (l. 65 de R. I.), quos Grotius minus accurate citat, iisdem prorsus utuntur verbis. Ceterum pro *cumulet* vide ne tenuissima mutatione reponendum sit *cumulo* et.

Carneadesque] Erat hic academicus (Cic. Tusc. 4, 3. Gell. 17, 14) et novae quidem Academiae (Cic. de orat. 3, 18. Lucian. Macrob. 20. p. 126 Bip.) conditor. Academicorum optimus censebatur (Strabo 17. p. 838 Casaub. Cic. de orat. 2, 38 f.), valde laboriosus (Val. Max. 8, 7, 5; p. 734. Diog. Laert. 4, 62; p. 263 Meib.), ad disputandum in utramque partem semper paratus (Cic. de orat. 3, 21. Quintil. 12, 1, 35. p. 504 Spald.), cujus facundia violenta et rapida (Cic. de orat. 3, 28. Macrob. Saturn. 1, 5) tanta erat, ut videretur scautores Romanos non tam pellexisse quam coëgisse in suam sententiam (Aelian. var. 3, 17). Plura dabit Roulez (in annal. acad. Gandav. 1824).

helleboro] Carneadem et Chrysippum helleboro se purgasse, quo acutiores et subtiliores mentes eorum redderentur, referunt Gellius, Petronius alii.

Nullus apex tot prole virum par accedit unquam,
 Nec tibi tam felix sortis honos cecidit;
 Inter templa deum fas est, Dialectica, fari,
 Et Jove conspecto jura docentis agis.

528

Quae igitur introgressa est Delio convocante, pallidior paululum femina, sed acri admodum visu et vibrantibus continua mobilitate luminibus, cui crines tortuosi decentique inflexione crispati et nexiles videbantur, qui tamen deducti per quosdam consequentes gradus ita formam totius capitis circula-
 bant, ut nihil deesse cernereres, nihil superfluum detineres. Cui quidem pallium Athenarumque vestitus, sed gestamen in manibus fuerat inopinum ac prorsus gymnasiis omnibus inexpertum. In laeva quippe serpens gyris immanibus involutus, in dextera formulae quaedam florentibus discolora venustate ceris sollerter effigiatae latentis hami nexu interius tenebantur; sed quoniam ejus laeva sub pallio occulebat insidias viperinas, cunctis dextera praebatnr. Denique ex illis formulis siquis aliquam percepisset, mox apprehensus hamo ad latentis anguis virosos circulos trahebatur, qui tamen mox emergens primo spinosorum dentium acumine venenato assiduis hominem morsibus affligebat, dehinc ambitu multiplici circumactum ad conditiones propositas coartabat; si autem quamlibet formulam nullus vellet assumere, quibusdam obviis in-

que quam plurimi. Grot. — Gellii (17, 15) haec verba sunt: «Carneades academicus scripturus adversus stoici Zenonis libros superiora corporis *helleboro* candido purgavit, ne quid ex corruptis in stomacho humoribus ad domicilia usque animi redundaret et instantiam vigoremque mentis labefactaret.» Adde Plinium (25, 5, 21) et Valerium Maximum (8, 7, 5; p. 755 Torr.), quem Martiano ante oculos fuisse puto, quia non cum Zenone, sed cum ipso Chrysippo disputaturum illud fecisse Carneadem refert; hunc enim sensum habere viden-

tur nostri verba: Carneadem hellebori ope Chrysippo parem fuisse.

apex] Hoc est *fastigium*, indeque *honor* vel *dignatio*; nimirum ut in senatu divino fari ei liceret. Pro *fortis* e Reichenauensi et Darmstattensi lego *sortis*, quod mirum in marginem a Grotio relegatum fuisse; itaque *jura pro jure* e Reichenauensi et Grotiano.

involutus] Ut noster «gyris involutum», ita Saxo Grammaticus (2. p. 20 Steph.) «gyris implicitum» serpentem dixit, pariterque (p. 65) nostrum

terrogatiunculis occupabat, aut latenter in eos anguem serpere stimulabat, donec nexilis complexio circumventos ad interrogantis arbitrium strangularet. Ipsa 329 autem femina contractioris videbatur corporis habitusque furvi; verum dumalibus hirta setis nescio quid vulgo inexplanabile loquebatur. Nam universalem dedicativam particulari abdicativae obliquam, licet ambas posse vertier asserebat, univocis aequivoca connectendo, at solam se discernere verum

secutas de serpentis «spinosorum dentium acumine» loquitur.

interrogatiunculis] Pariter Quintilianus (7, 3, 14; p. 94 Spald.) «valere in sermone» ait «dialecticam, ut constrictum vinculis suis eum, qui responsurus sit, vel tacere, vel etiam invitum id quod sit contra fateri cogat.» Item Seneca (epist. 48. p. 468 Lips.): «Quid enim» inquit «aliud agitis, quum eum, quem *interrogatis*, scientes in fraudem inducitis, quam ut formula cecidisse videatur», et alio loco (ep. 82): «totum genus istud exturbandum judico, quo circumscribi se, qui *interrogatur*, existimat, et ad confessionem perductus aliud respondet, aliud putat.» Cicero quoque (acad. 4, 16) et Gellius (16, 2) «captiosissimum id genus *interrogationis*» appellant. Unde factum est, ut ἐρωτᾶν et συνορωτᾶν de omni argumentationis et ratiocinationis genere usurparentur (conf. C. Fr. Hermannum ad Lucian. de hist. scr. p. 120).

strangularet] Iterum hanc figuram Saxo (v. Steph. p. 107 ad Sax. p. 68) a nostro mutuatus scripsit: «cavillationum *nexibus implicatos fallaciarum laqueis strangulabat.*»

habitusque furvi] Id est *nigri*, ut obscuritas artis significetur. VULC.

dumalibus] Id est veprinis spinis. VULC. — Sic Cicero (acad. 4, 55) «*dumeta* stoicorum» dicit, et Augustinus (contra academ. 22 f.) simili figura usus: «inter opinionum fallacium *dumeta* frondescit.»

setis] Ita Ovidius (met. 13, 850):

— — «hirtaeque decent in corpore setae.»

Infra noster (§. 704):

«*Hanc ego crediderim sentis spinescere membris
Neque hirta crura vellere.*»

Unde Heinsius (ad Ovid. T. 2. p. 946 Burm.) hoc etiam loco legi vult *sentis*.

dedicativam] Appulejus (dogm. Platon. p. 266 Oud.): «Dedicativae (propositiones) sunt, quod *dedicant* aliquid de quopiam; ut: *virtus bonum est.*» Abdicativae contrariam, vide infra (§. 596. 401). Aristoteli (interpr. 6. et analyt. post. 1, 2) *dedicativa* dicitur *κατάφασις* et *abdicativa* *ἀπόφασις*.

obliquam] Id est *adversantem*, vel *obliquam*, id est ex transverso oppositam, ut liquet ex tabula conversionum infra posita. GROT.

licet] Pro eo complures codices habent *sed*; moxque Monacenses (C et F), Reichenauensis, et Darmstattensis *ac* pro *at*. De univocis et aequivocis vide infra (§. 555 sequ.).

discernere] Stoici enim, ut Ciceronis verbis (acad. 2, 28) utar, dialecticam dicebant inventam esse veri et falsi quasi disceptatricem et judicem; ex Posidonii nimirum definitione, qui statuebat *διαλεκτικήν εἶναι ἐπιστήμην ἀληθῶν καὶ ψευδῶν καὶ οὐδετέρων* (Diog. Laert. 7, 42 et 62. Sext. Emp. adv. Eth. 11, 187; p. 724 Fabr.).

330 quid falsumve sit, velut quadam divinantis fiducia loquebatur. Haec se educatam dicebat Aegyptiorum rupe, atque in Parmenidis exinde gymnasium atque Atticam demeasse, illicque versipellis studii calumniante proposito
 331 etiam Socratis sibi Platonisque amplitudinem mancipasse. Hanc igitur fraudulenta semper argumentatione versutam ac de circumventis pluribus gloriantem quum Cyllenius ceryceo geminus anguis assurgens allambere feminam crebris linguarum micatibus attentaret, tuncque etiam Tritonia Gorgo cognoscentis quoniam gaudio sibilaret, nimirum, inquit Bromius, qui facetior

Aegyptiorum] Omnes enim artes reliquis hominibus ab Aegyptiis traditas esse, veteres sibi persuaserant (Herod. 2, 109. Diodor. 1, 69. Philon. Mos. 1. p. 606). Sed quam rupem dicat nescio; quas in Aegypto admodum raras esse constat.

Parmenidis] Eleatae (Diogen. Laert. 9, 21; p. 360 Meib.), qui dialecticae primus auctor fuit (Sext. Emp. advers. logic. 7, 6; p. 371 Fabr.), cujusque nomine dialogus a Platone insignitus est.

versipellis] Sophistarum cavillationem significat inque primis Protagorae, qui, ut Senecae (epist. 88) verbis utar, ait de omni re *in utramque partem* disputari posse *ex aequo*, et de hac ipsa, an omnis res in utramque partem disputabilis sit, idemque Gellio teste (3, 3) pollicebatur se id docere quanquam verborum industria causa *infirmior* fieret fortior. Adde Diogenem Laërtium (9, 51 sequ.) et L. F. Herbstium (in Petersenii stud. philol. hist. Hamb. 1852, p. 129 sequ.).

Socratis] De Socratis dialectica locus primarius est apud Xenophontem (mem. Socr. 4, 5, 12. 4, 6, 1); de Platonica testimonia conguessit C. Fr. Hermannus (ad Lucian. de hist. scr. p. 208).

Cyllenius] Legendum Cyllenii ceryceo, h. e. caduceo. Nam *κηρύκειον* Mercurii caducens est. Vulc. — Emendatione non opus erat, si Vulcanius *Cyllenium* scil. *anguem* adjective accepisset. Cete-

rum pariter Jamblichus apud Stobaeum (serm. 79. p. 469 Gesn.) *Mercurium* ait *dialecticae symbolum* manibus gestare, nempe *dracones* se inter se adspicientes.

micatibus] Id est *morsibus*. Vulc. — Immo *micans lingua* est quae se crebro ultro citroque movet. De verbo ipso vide supra (§. 1 not.). Martiano autem exemplo fuisse videntur Silli (6, 222) hi versus:

— — *trifido vibrata per auras*

*Lingua micat motu atque assultans aethera
 lambit.*

Nostrumque rursus imitatus est Saxo Grammaticus (2. p. 20 Steph.) scribens de serpente exspirante: *Crebris linguam micatibus ducens vitam pariter ac virus efflavit.*

Tritonia] Reposui hoc adjectivum (§. 7. 725. 738) pro *Tritonida* apud Grotium.

cognoscentis] Lege *cognoscens*. Gorgo est Gorgon. Sic Valerius:

Non tristis ab aethere Gorgo.

Gnor. — Quid sibi voluerit Grotius, non intelligo. Nam Graece quoque *ἡ Γοργώ* scribitur (Paus. 3, 12, 2); neque *cognoscens*, quod in nullo legitur codice, necessarium est. Locum sic capio: *quoniam Gorgo Tritonia gaudio cognoscentis sibilaret*, ut Gorgo sive aegis Minervae, quam Silius quoque

est deorum eamque penitus nesciebat, haec aut ex arenis Libyae anhelantis adducitur, quod et capillitium implexum docet et amicitia venenorum, aut fidendum pharmacopolam esse Marsicae nationis. Ita namque agnitione viperea et blanda anguium adulatione diligitur; quod ni est, ex illius hami fraude colligitur, quod circulatrix pellacissima et metarum Marsicarum incola com-

(9, 443) »sibila horrificis torquere serpentibus« ait, quasi cognatum sibi draconem in Dialecticae manu libenter cognoverit; unde nec *prae gaudio* e codice Monacensi (F) recipiendum duxi, neque cum Heinsio (ad Ovid. art. amandi 2; T. II, p. 605 Burm.) quodam pro quoniam invitis codicibus reponere volui, licet haec conjectura multum habeat, quo se commendat.

nimirum] Locum hunc sic sano: »nimirum (inquit Bromius, qui facietior est deorum, eamque penitus nesciebat) haec aut cet. *Nesciebat* est non cognoscebat. GROTIUS. — Heinsius reponendum suavit perspiciebat, absurde: profecto enim ignota Baccho Dialectica erat.

haec aut] Ita Monacensis (C) et Reichenauensis, pro »haec autem« in editis.

Libyae] An eo alludit, quod Libya serpentibus venenisque scateat, unde proverbium: αἰὲ φέρει τι Λιβύη κακόν? An Psyllos attingit, qui ut et Marsi praesentaneum erant serpentinis morsibus remedium? Gloss. Isidori: »Marsus incantator serpentum.« Arnobius: »Adversus ictus noxios, et venenatos colubrarum morsus remedia saepe conquirimus, et protegimus laminis, Psyllis, Marsis vendentibus.« Emendat Auratus: »labiis Psyllis, Marsive dentibus«, quod non improbo. Meminit bis ter Plinius, sed et Gellius lib. 16, cap. 11: »Gens in Italia Marsorum orta esse fertur a Circes filio Marso, propterea Marsis hominibus, quorum duntaxat familiae cum externis cognationibus (nationibus) nondum etiam permistae corruptaeque

sunt, vi quadam genitili datum ut serpentum virulentorum domitores sint, et incantationibus herbarumque succis faciant medelarum miracula. Haec eadem vi praeditos esse videmus, qui Psylli vocantur.« Meminit utriusque gentis Solinus. Marsorum Auctor de medicamine faciei:

»Nec mediae Marsis finduntur cantibus angues.«

Psyllorum Cinna:

»Somniculosam ut Poenus aspidem Psyllus.«

GROTIUS. — Confer palaeographiam meam criticam (III, §. 157), ubi in loco Arnobii (2. p. 65. 66), a Grotio laudato, criticorum correctionem refutavi.

pharmacopolam] Ita legendum esse pro *formacopulam* in editis olim jam conjecerat Salmasius (ad Solin. 52. p. 1050 ed. 1629) similesque aliorum scriptorum locos attulerat. Quem secuti alii auctorem tamen hujus conjecturae reticuerunt. Vulgatam quidem lectionem antiquissimam esse glossa (cod. Monac. F) testatur verba illa explicans »per formam cognata«, nempe Marsicae nationi; sed mihi sufficit Reichenauensis codicis lectio »*pharmacopulam*«, ut hanc vocem in textum reciperem.

pellacissima] Ut significet seductricem subtilissimam. VULGUS. — Sic »*pellacis* Ulixi invidiam« dixit Virgilius (Aen. 2, 90).

metarum] Heinsius (l. l.) audacter, ut assolet, substituit *petrarum*; ego *metam* pro *limite* accipio, ut »*metae* Marsicae« pro finibus Marsorum dictae sint; nisi ipsos montes ejus regionis *metas* dici propter figuram posse censueris.

comprobatur] Lege *comprobatur*. Sic infra: »*mera*

532 probatur. Quo dicto quum complures deorum, quantum decuerat, arriderent, Pallas aliquanto concussior jocum emergentis inhibuit, memorans hanc admodum sobriam, quod quibusdam divis penitus denegatum, etiam inter germanas, quae probandae sunt acriores, a nullo posse, quum asserta protulerit, derideri; illa autem, quae in argumentum virosae assertionis acrimoniaeque detulerat, 533 tradere eam jubet, ac se ad insinuandae sollertiae habitum comparare. Tunc lubrici anguis circulos orbis et hiatus quum Grammaticae, quae insinuatione peracta prope adstabat, accipere formidaret, ipsi divae, quae etiam Medusaeos crines edomuit, cum figuris illicibus et hamatis illis formulis committuntur. Ita crinali decore mera Cecropis atque Attica comprobatur, maximeque quod eam palliatorum populus et Graecae juventutis electio sequebatur, prudentiam feminae ingeniumque mirata. Jupiter autem judicandis implendisque virtutibus posteram Romuleis viribus Graecam aestimans levitatem, quidquid nosset illa,

Cecropis atque Attica comprobatur. GROT. — Ediderat enim *comprobat*, quod codicum Monacensium (C. F.) auctoritate correxi.

quantum decuerat] Nimius enim risus gravitatem ingenuorum hominum, nedum deorum, decere non videbatur; qua in re Plato (*republ.* 3, p. 388 Steph.) acriter reprehendit Homerum, qui (*Il.* 1, 399) dixerat:

Ἀββεῖτος δ' ἄρ' ἐνώρτο γέλωσ μακάρεσσι θεοῖσι.

Adde eundem (*de legibus* 5, p. 732) et Aristotelem (*ethic. Nicom.* 4, 8, 10).

concussior] Ferocior. VULC. — *Commotior* potius, quemadmodum Virgilius illo verbo (*Aen.* 5, 700 et 869. 11, 451) de animo commoto utitur.

sobriam] Id est *honestam esse.* VULC. — Martiani sensum minime cepit vir doctus; si verba quae sequuntur legisset, *sobrium* primitivo sensu accipiendum esse intellexisset; pariter enim hic Pallas pungit Bacchum atque infra (§. 424) Dialectica

ipsa. Quod reliquum, est post *denegatum* apud Grotium delevi, secundum codices Monacenses (C. F.), Reichenauensem, et Darmstattensem.

acriores] *Lege acriorem.* GROT. — Causam non perspicio, nec quidquam muto, licet Monacensis (C) habeat *geminas pro germanas*; omnes enim artes sororio vinculo inter se continentur (§. 581. 706. 725).

virosae] Ita in codice Monacensi (C). Quo sensu acceperint Grotius ceterique interpretes, quod in editis legitur, *verosae*, haud assequor. *Virosus* autem a *virus* est (*Virg. georg.* 1, 58. *Sidon. epist.* 5, 7. f. p. 157 *Sirm. Nemesian. cyneg.* 225).

prope] Alibi (§. 214. 663. 705. 729) noster *propter*, quemadmodum et Darmstattensis codex et margo Grotiana hoc loco habet. Sed servavi lectionem vulgatam.

ipsi divae] Palladem significat, cujus auxilio Perseus saxificam Medusam interfecit. VULC.

posteram] Inferiorem. VULC. — Quemadmodum

Latiali promere praecepit facultate. Ac mox Dialectica, quanquam parum 334
digne Latine loqui posse crederetur, tamen promptiore fiducia, restrictisque
quadam obtutus vibratione luminibus etiam ante verba formidabilis, sic exorsa:
Ni Varronis mei inter Latiales glorias celebrati mihi eruditio industriaque sup- 335
peteret, possem femina Doricae nationis apud Romuleae vocis examina aut

alibi superum pro superiori repetias. Sensus est: Jupiter existimans Graecanicam levitatem Romana gravitate longe inferiorem non modo implendis, sed et judicandis virtutibus scientiisque, jussit quidquid nosset Latina lingua expromere. Gaor.

viribus] E codicibus iterum Monacensibus (C. F.) hoc recepi, indigne a Grotio in marginem rejectum, pro *virtutibus*, quod vixdum antecesserat.

Latiali] Quantopere sudaverit ipse Cicero, ut Graecorum de philosophia verba Latine redderet, apud eum (divin. 2, 2) legere licet. Seneca (epist. 58; p. 481 Lips.) »quanta«, scribit, »verborum nobis paupertas, imo egestas sit, nunquam magis, quam hodierno die, intellexi.« Pariter Plinius Secundus (epist. 4, 18, 1) »inopiam, vel potius, ut Lucretius ait, egestatem patrii sermonis« accusat, et (ep. 6, 29, 4) »nec me praeterit«, inquit, »usum et esse et haberi optimum dicendi magistrum.« Lucretii locus (1, 137) hic est:

»Nec me animi fallit, Grajorum obscura reperta

Difficile illustrare Latinis versibus esse,

Multa novis verbis praesertim quum sit agendum,

Propter egestatem linguae et rerum novitatem.«

Manilius quoque minus Latine a se scripta hisce versibus (3, 40) excusat:

»Et si qua externa referentur nomina lingua

Hoc operis, non vatis, erit: non omnia flecti

Possunt, et propria melius sub voce notantur.«

Hinc etiam est, quod noster infra (§. 339 f.) Dialecticam diis dicere fingit: »debetis quippe in-

solentiam perferre sermonis, qui Grajam dissertare Latialiter compulisti.«

praecepit] Sic codices Monacenses (C. F.) et Darmstattensis recte pro *cepit* in editis.

restrictisque] Varians ad marginem lectio apud Grotium *restrictisque*, solempni confusione, de qua vide quos laudat Giese (ad Cic. de div. 1, 29; p. 107).

Varronis] Nescio quid in mentem venerit haec scribenti Martiano. An oblitus tam erat Ciceronis, Appuleji, Augustini, et sexcentorum aliorum dialecticorum? BARTH. (advers. p. 1608). — Sed Cicero ipse (acad. 1, 3 et 5) confitetur, Varronem primum fuisse, cui debeamus, ut Graeca Latine legi possint. Idemque Augustinus (civ. dei 6, 2) repetit, nec minus Appulejus (apol. p. 496 Oud.) Varronem laudat. Recte igitur noster hunc quasi Latine loquendi auctorem laudibus extollit. Pariter Cassiodorus (de artib. 3; p. 536 Gar.), post Aristotelem e Graecis, Varronem ait e Latinis dialecticam et rhetoricam in novem disciplinarum libris tradidisse.

Doricae nationis] Pro *Graecae* per synecdocham, ut »Dorica castra« apud Virgilium (Aen. 2, 27); nemo enim eorum, qui dialecticam olim tractaverant, vere Doricae stirpis erat.

examina] Vulcanius *agmina* significare vult, inepte; sensus enim clarus: »si mea Romane loquendi ratio examinetur.« Scite nimirum Macrobius (Saturn. 1 pr.): »sub alio ortos coelo linguae Latinae venam non adjuvare« confitetur.

admodum rudis aut satis barbara reperiri. Quippe post Platonis aureum flumen atque Aristotelicam facultatem Marci Terentii prima me in Latinam vocem pellexit industria, ac fandi possibilitatem per scholas Ausonias compa-
 536 ravit. His igitur praeceptis parere colluctans nec Grajos deseram ordine dis-
 serendi, nec Laurentis assertionis effamina remorabor. Ac prius illud com-
 pertum volo, mihi Romanos togatamque gentem vocabulum nondum novare
 537 juris esse, quidquid artes ceterae proloquuntur. Nam neque ipsam, quam

Platonis] «Quis dabitet Platonem esse praecipuum, sive acumine disserendi, sive eloquendi facultate divina quadam et Homericam? Quinctilianus (10, 1, 81. p. 66).

Marci] Ita pro sigla M. quae in editis est, perscriptum hoc nomen legitur in codicibus Monacensibus (C. F) et Darmstattensi. Ipsius laudes lege apud Valerium Maximum (8, 7, 3).

prima] Ita et Lucretius (5, 336) se primum fuisse gloriatur, qui «natura rerum ratioque quum reperta fuerit, posset in patrias vertere voces.»

his] Grotius ad marginem posuit *hinc*, quod etiam codex Darmstattensis praebet; Monacensis (C) *hujus*, ut ad Varronem referatur, sed neutro opus.

nec Laurentis] Nec Latine loqui recusabo. Pariter Silius (1, 110. 16, 678. 17, 62) voce *Laurens* pro *Romanus* utitur. Quod autem Dialecticum Graecis, tum Romanis verbis se usuram ait, Ciceronem habebat auctorem, qui (divin. 2, 4) «quamvis sorites Latine *acervali* dici possit, tamen» ait «nihil opus esse, quum, ut ipsa philosophia et multa verba Graecorum, sic sorites satis Latino sermone tritus sit.»

nondum novare] Cicero ipse pluribus tantum verbis dicere poterat «artem bene disserendi et vera ac falsa dijudicandi» (orat. 2, 38); neque quod Quinctilianus (12, 2, 13; p. 320 Spald.) propo-

suit «disputatricem», ejusmodi erat, ut invalescere usu posset.

ceterae artes] Sic jam Plato (republ. 7, p. 534 Steph.) dialecticam veluti *culmen* sive fastigium (*θρυγκών*) appellat, quippe quae reliquas doctrinas superet absolvatque; Cicero autem (Tusc. 5, 25) eandem ait «per omnes partes sapientiae manare et fundi; quae rem definiat, genera dispertiat, sequentia adjungat, perfecta concludat, vera et falsa dijudicet.» Idem alio loco (Fin. 2, 6) «unam dialecticam» ait «continere omnem et perspicendi, quid in quaque re sit, scientiam, et judicandi, quale quidque sit, et ratione et via disputandi», adeoque (Brut. 41, 153) eam appellat artem «quae doceat rem universam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando; ambigua primum videre deinde distinguere; artem denique *omnium maximam*, quasi lucem ad ea, quae confuse ab aliis aut respondeantur aut agantur.» Adde Jamblichi haec (ap. Stob. serm. 79 p. 469 f. Gesn.): «ὅτι ἐστὶν οὐδὲν μῶριον φιλοσοφίας ἀνευ τοῦ κατὰ διαλεκτικὴν λόγον παραγιγνόμενον» et Augustinum (de ord. 2, 13. Op. I. p. 342), qui dialecticam vocat «disciplinam disciplinarum, quae doceat docere et discere, in qua se ipsa ratio demonstret atque aperiat, quae sit, quid velit, quid valeat.» Neque Rhetorica apud nostrum (§. 473)

aures vestrae probavere, Grammaticam, neque alteram opimi oris praecluem facultate, vel illam formarum diversa radio ac pulvere liniantem, sine meis posse rationibus explicari quis dubitet? Quippe in ditione mea jureque consistunt sex normae, quae constant ceterae disciplinae. Nam prima est de loquendo; secunda de eloquendo; tertia de proloquendo; quarta de proloquiorum summa; quinta de judicando, quae pertinet ad judicationem poetarum et carminum; sexta quae dicenda rhetoribus commodata est. In prima autem parte quaeritur, quid sit genus, quid forma, quid differentia, quid accidens,

negat Dialecticam sibi subsidio esse; atque Geometria quaedam sibi cum ea communia esse fatetur (§. 716).

praecluem] Lege »opimi oris praecluem facultate« cum Meursio meo. Rhetoricam innuit. Grot. — Omnino ita corrigendum erat, quod editi habebant »opimioris irae eluem«, cuique Vulcanius ridiculam hanc explicationem adscripserat: »Rhetoricam intelligit, utpote quae semper in contentione causarum versatur, ideoque ei hasta appingitur, quod in disceptatione verborum perpetuo creditur irasci.« Licet enim Grotius non dixerit an in codice aliquo haec lectio exstaret, mihi tamen ut eam probarem suffecit, quod in Monacensibus (C. F) legi *praecluem*, quae vox nostro praeterea admodum familiaris est (§. 3. 24. 429. 566 f. 807. 906); tunc enim *opimioris* dividendum tantum erat, ut apud Gellium (17, 10) »*opima* facundia« legitur.

radio ac pulvere] Geometriam significari patet; verba praecivit Cicero, qui (Tusc. 5, 25): »humilem homunculum«, inquit, »a pulvere et radio excitabo; Archimedes nimirum, quem apud Livium quoque (25, 31) legimus »formas in pulvere descripsisse.« Unde infra (§. 725) noster:

»Postquam conticuit prudens permensio terrae,
Innuba sollertes curam quae instigat in artes
Sic abacum perstare jubet, sic tegmine glauco

Pandere pulvereum formare ductibus aequor«;
eodem sensu, quo Appulejus (in apol. p. 426 Oudend.) Aemilianum rusticum appellat, »quia abaco et pulvisculo sese non dedisset.« Adde Persii (1, 151) »abaco numeros et secto in pulvere metas.« Radium astronomis tribuit Virgilius (Aen. 6, 850) versibus:

— — *coelique meatus*

Describent radio et surgentia sidera dicent«;
sed et geometris alio loco (ecl. 3, 41):

»*Descripsit radio totum qui gentibus orbem.«*

Formarum diversa idem esse quod *formas diversas* monere vix opus erit. Pro *liniantem* melius *lineantem* scripsissem, sed invitis codicibus nihil muto. *quis dubitet*] Absunt a Darmstattensi codice; male.

sex normae] Seneca (epist. 89; p. 572 Lips.) in duas partes dialecticam dividit: »in verba et significationes, id est in *res*, quae dicuntur, et *vocabula*, quibus dicuntur«, quae ipsa stoicorum doctrina est apud Diogenem Laertium (7, 42; p. 390 sequ. Meib.): »τὴν διαλεκτικὴν διαιρεῖσθαι εἰς τὸν περὶ τῶν σημαινομένων καὶ τῆς φωνῆς τόπον.« Noster Aristotelicam potius sequitur rationem.

prima] Continet quae vulgo *praedicabilia* et *praedicamenta* appellantur, quaeque vel apud Por-

quid vero proprium, quid definitio, quid totum, quid pars, qui in dividendo modus, qui in partiendo, quid sit aequivocum, quid univocum, quid, ut ita dicam, plurivocum. Debetis quippe insolentiam perferre sermonis, qui

340 Grajam dissertare Latialiter compulstis. Quae ergo rebus verba sua sint, quae aliena, et quot modis aliena sint, quid sit substantia, quid qualitas, quid quantitas, quid relativum, quid loci, quid temporis, quid situs, quid habitus, quid facere, quid pati, quae sibi opposita, et quot modis sibi opponantur,

341 haec in prima nostri parte censentur. In secunda vero, quam de eloquendo diximus, quaeritur, quid sit nomen, quid verbum, quid ex his junctum, quae ex his subjectiva pars sententiae sit, quae declarativa, qui subjectivae modus sit, qui declarativae, quatenus nomen accipiat, quatenus verbum,

342 quatenus sit perfecta sententia, ut possit esse proloquium. Excipit hanc pars tertia de proloquendo. In ea quaeritur, quantum ad propositum hodiernae sufficiat brevitatis, quae sint differentiae proloquiorum in quantitate, quae in qualitate, quid universale sit, quid particulare, quid indefinitum, quae sint agentia, quae negantia, quam vim habeant singula, et quemadmodum

phyrium in Isagoge de quinque vocibus, vel apud Aristotelem in Categoriis leguntur.

definitio] Semper fere in Grotiana editione (§. 349. 350. 354. 355. 356. 361. 365. 378. 414. 465. 475. 710) scribitur *diffinitio*; hoc autem loco et paulo inferius (§. 345) legitur *definitio*. Eodem redire putat Dausquius (p. 106): «*definitio*», inquit, «antiquius: nec male *diffinitio* finium aut rerum *fnitarum* disseparatio. Inconsulte repudiatur a Manutio.» Sed alii distinguunt, ut Varro (ap. Widem. de propr. serm. p. 68): «*Definitio* a *diffinitione* differt, quia *definire* est quasi finem dare; *diffinire* vero hoc est ab illo finiendo ac partiendo distinguere.» Adde quae ad Vellejum Paterculum (1, 10, 2. p. 74 Gron.) observarunt viri docti.

quid pati] In editis legebatur: «quid pati, quid proloquia et quot modis.» Quibus e codicibus Mo-

nacensi (C), Darmstattensi, et Grotiano meliorem substitui lectionem, quae infra (§. 385) confirmatur.

eloquendo] Haec apud Aristotelem in libro *περὶ ἐρμηνείας* traduntur, quem vulgo perperam nuncupant *de interpretatione*.

proloquiorum] *Proloquia* sunt qui Aristoteli (de interpr. 5) *ἀποφαντικοὶ λόγοι*, serioribus dialecticis *ἀξιώματα*, quae M. Varronem alias *profata* alias *proloquia* appellasse testatur Gellius (16, 8). *Ἀξίωμα* enim eodem teste est *λεπτὸν ἀντοτελὲς ἀποφαντὸν ὄβον ἐφ' ἑαυτῶ*, quod Latine sic reddidit Varro: «Proloquium est sententia, in qua nihil desideratur.»

et quemadmodum] Omissam particulam et supplevi e codice Monacensi (F).

inter se affecta sint. Hinc progreditur ad quartam partem, quam esse diximus 343 de proloquiorum summa. In ea quaeritur, quid sit sumptum, quid illatio, quid syllogismus, quid symperasma; quid praedicativus syllogismus, quid conditionalis, et quid intersit; quot formae sint praedicativi generis, et quae sint; utrum certum ordinem teneant, et si tenent, quae sit ejusdem ordinis ratio; quot modos habeant singulae et utrum hi modi certum ordinem teneant, et si ita est, quae sit ejusdem ordinis ratio; deinde conditionalis syllogismi quot primi modi ac necessarii sint, qui etiam istorum ordo sit, quid inter se differant. Haec sunt quae praesenti arbitror cognitioni asserendisque sufficere. Quid ergo genus sit, exordia repetens, quo universa discurram, primitus intimabo.

DE GENERE.

Genus est multarum formarum per unum nomen complexio, ut animal: 344 formae ejus, ut homo, seu equus, et cetera. Sed nonnunquam aliquae formae ita generi subjiciuntur, ut etiam ipsae aliis sub se positae genus esse possint,

de proloquiorum summa] Quae pro hisce verbis in editis legebantur «proloquiorum summam» ea correxi tam e codicibus Monacensibus (C. F), Grotiano, Reichenauensi et Darmstattensi, quam e Martiano ipso (§. 338). Est autem doctrina de syllogismis, quam Aristoteles in Analyticorum libris tradidit.

utrum] Lego: «utrum certum ordinem teneant, et si tenent, quae sit ejusdem ordinis ratio»; neque repugnat MS. Irruperunt autem hae voces «*hujusmodi*» ex eo quod infra dicit «et utrum hi modi certum» ob similitudinem vocum vicinarum. GRÆC. — Habebant enim editi *utrum hujusmodi* moxque *quid sit ejusdem*, quod correxi e codicibus Reichenauensi, Darmstattensi, et Monacensi (F), unde et paulo post *modos* reposui pro *modis*.

sufficere] Quintam sextamque partem brevitatis

causa omisit, quam praesertim in Rhetorica atque Musica melius tractentur.

genus est] Triplicem esse vocis *genus* sensum Porphyrius (isag. c. 2) docet; philosophicum vero eundem quem noster exposuit. Idem fere apud Cassiodorum (in dial. p. 537 Gar.) legitur. Cicero (orat. 42) haec definitio est: «genus est id, quod sui similes communione quadam, specie autem differentes duas aut plures complectitur partes.»

formae ejus] Sic scripsi e codicibus Reichenauensi et Darmstattensi, pro *forma*, quia plures nominantur. Sunt autem quae Graecis εἶδη vel ἰδέαι, quas Latine plerumque *species* appellari ait Cicero (topic. 7), ipse tamen *formas* dicere mavult, ne in mutandis casibus *specierum* et *speciebus* dici necesse sit. Utriusque vocabuli eandem vim esse Quintilianus quoque (5, 10, 62; p. 263 Spald.)

ut hominum genus, quod animali forma est, Barbaris et Romanis genus; et usque eo genus esse potest, donec ejus formas divideas ad individuum aliquod venias. Ut si homines divides in masculos et feminas, item masculos in pueros, adolescentes, et senes, item pueros in infantes et loquentes; item puerum si velis dividere in Catamitum aut alium quempiam certae personae puerum, non est genus, quod jam ad individuum pervenit. Uti autem eo genere debemus, quod est praesenti negotio proximum, ut si de homine quaeratur, ejus genus animal debemus assumere, quod ei proximum est. Nam si substantiam dixerimus, quantum ad rationem pertinet, verum est, quantum ad necessitatem, superfluum.

DE FORMIS.

345 Formas easdem dicimus, quas et species. Formae ergo sunt, quae subditae generi tenent definitionem ejus et nomen, ut homo, equus, leo quoniam formae sunt animalis, potest et homo et equus et leo animal dici, et corpus anima participans [nomen], quae definitio generis esse dignoscitur.

testatur, et Augustinus (p. 199) *species* a quibusdam *formas* dici ait; quapropter et noster utroque promiscue utitur et *forma* (§. 339. 345. 347. 352. 354. 361. 474. 477. 486) et *specie* (§. 345. 398. 477. 486).

Barbaris] Ita Plato (politic. p. 262 et Phileb. p. 16 Steph.) in Barbaros et Graecos humanum genus plerumque dividi ait.

donec] Unde Porphyrius (c. 2) individua nomine τῶν εἰδικωτάτων designavit. Ceterum pro Grotiano *formulas* ex anterioribus editionibus, codicibusque Darmstattensi et Reichenauensi reposui *formas*.

Catamitum] Intellige *Ganymedem*, ut in Festo est, non autem puerum meritorium, nam *individuum*, ut vocant, designat. Graec. — *Ganymedem* esse vel soli hi Plauti (in *Men.* 1, 2, 53) versus comprobant:

«Dic mihi nunquam vidisti tabulam pictam in
pariete

Ubi aquila Catamitum raperet, aut ubi Venus
Adoneum?»

Postmodo tamen invaluit, ut pueri meritorii, qui corpore quaestum facerent, hoc nomine appellarentur; confer Servium (ad Virg. ecl. 8, 50).

participans nomen] Ait species communicare, et de nomine generis, et de essentia seu definitione: deinde subjungit exemplum in homine, equo, leone. Prout itaque verba praecedentia innuunt, legendum hic: «potest et homo, et equus, et leo, animal dici, quod nomen, et corpus *anima* (nisi *animae* malis, σώμα ψυχῆς μετέχον) participans, quae definitio generis esse cognoscitur.» Graec. — Communem omnium lectionem non mutavi, nisi quod e codice Monacensi (C) scripsi *dignoscitur* pro *cognoscitur*, et vocem *nomen* uncis inclusi, quo facto

DE DIFFERENTIA.

Differentia est sufficiens ad id, quod susceperis, discretio, ut si quae- 346
ratur, quid inter hominem intersit et equum, sufficit ut dicamus, quod homo
bipes est, equus quadrupes. Animadvertere autem debemus, quod quia
multae sunt in rebus singulis differentiae, unamquamque rem dissimiliter nos
posse dividere, quotiens in ea poterimus alias atque alias differentias invenire.
Nam si animal voluerimus dividere, possumus in sexus, quod alia sunt
masculina, alia feminina; possumus in aetates, quod alia sunt ortiva, alia
juventutis, alia senilia; possumus in quantitates, quod alia sunt parva, alia
magna, alia media; possumus in varietatem motus, quod alia sunt gradientia,
alia serpentina, alia natantia, alia volantia; possumus in habitaculorum diversita-
tes, quod alia sunt aquatilia, alia terrena, alia aëria, alia, ut nonnulli dicunt,
igneae; possumus in linguae sonum, quod alia sunt loquentia, alia gementia,
alia latrantia, alia ululantia. Sciamus tamen et singulas perfectas esse divisiones,
et omnes in singulis inveniri. Nam masculina animalia possunt et ab ortu re-
centia, et parva, et gradientia, et terrestria, et bipedalia, et loquentia esse. Ergo

omnia recte procedent. Plura si cupies, apud Por-
phyrium in Isagoge (c. 2) omnia dilucide exposita
invenies, unde Isidorus quoque (etym. 2, 25) hau-
sit. Unum addo Senecam (epist. 111): »singula
animalia singulas debent habere substantias; ista
omnia unum animum habent. Itaque singula esse
possunt, multa esse non possunt. Ego et animal
sum et homo, non tamen duos esse dices» cet.

quod quia] Anacoluthon est, quia sequitur in-
finitivus *posse* pro verbo finito, ut verisimile sit
haec Martianum e Graeco scriptore expressisse,
apud quos haec constructio non rara est (confer
Foertschii observ. crit. in Lysiae orationes p. 78).
Pariter etiam paulo infra (§. 348) offendimus Grae-
cam constructionem, attractionem videlicet, in ver-

his »unde quaestio est» pro »ab eo de quo quae-
stio est.»

masculina] Delevi codicis Monacensis (F) au-
toritate quod apud Grotium sequitur *et ante alia*
juventutis] An »juvenilia»? Grot. — Cur?

igneae] Sicut salamandra, quam ferunt inno-
cuam in ignibus vivere. Est genus serpentis. Gloss.
(cod. Mon. F) — Confer Hermetem (in Stob. ecl.
1, 52, 41; p. 997 Heer.). De salamandra alio
loco (palaeogr. crit. III. §. 525) addita ejus effi-
gie egi. Ceterum longe alia animalia ad igneam ele-
mentum refert Plato (Epinom. p. 981 sequ.).

bipedalia] MS. *bipedia*. Ex hoc vocabulo vide-
tur mihi aliquid deesse post vocem »igneae», utpote
tale quid: Possumus in pedum multitudinem, quod

quamvis uti licet omnibus, ea tamen debes, quae est apta suscepto negotio. Nam si tibi sit de hominum laude dicendum, in rationabilia et stolidia dividere oportebit; ut eo facile possit intelligi, inter omnia animalia rerum natura quanti homines habuerit, quibus solis ad se cognoscendum ratiocinari permisit,

DE ACCIDENTE.

347 Accidens est, quod non nisi eidem formae, sed non semper evenit, ut rhetorica non nisi homini accidit, sed ei potest et non accidere, ut quamvis sit aliquis homo, non sit tamen orator.

DE PROPRIO.

548 Proprium est, quod et eidem formae, et ita semper accidit, ut unamquamque rem ab omnium communione discriminet, ut in homine risus. Nam nec ridere quisquam nisi homo potest, nec homo, quum voluerit, quantum in ejus natura est, ridere non potest. Et differentia proprio eo distat, quod differentia unamquamque rem ab eo tantum distinguit, unde quaestio est:

alia sunt sine pedibus, alia bipedia, alia quadripedia, alia sepedia, alia (ut de Empusa quidam fabulantur) unipedia. GROR. — Nihil muto, siquidem omnia intelliguntur. Ne bipedia quidem repono. Martianus enim semper bipedale aliis etiam locis (§. 363. 372) scripsit.

potest et non] Inserui et e codicibus Monacensibus (C et F), Reichenauensi, et Darmstattensi.

in homine risus] Quintilianus (5, 10, 58): «proprium» inquit «est quod aut soli accidit, ut homini sermo, risus, aut quod utique accidit, sed non soli.» Risum homini peculiarem esse omnino contendunt et Graeci et Latini. Julius Pollux (6, 200) ad vocem γελαστικός observat: «οὕτω γὰρ ὀρίζονται τὸν ἄνθρωπον, ὅτι μόνος ἐξ ἀπάντων τῶν ζώων γελά.» Porphyrius quoque

(isag. 1, 4 et 6) «homini proprium esse γελαστικόν» dixit; quamquam Lucianus (vit. auct. 26) inter peripateticorum argutias refert, ὡς ἀνθρώπος μὲν γελαστικόν, ὄνος δὲ οὐ γελαστικόν, οὐδὲ τεκταινόμενον, οὐδὲ πλωιζόμενον. Boëthius (dial. 1. ad Porph. in op. Bas. p. 7. 9. 16. 35) Latine reddidit risibile, quem in eo reprehensum a criticis Scaliger (de caus. L. L. p. 251) defendit, neque Cassiodorus (dialect. p. 541 Gar.) ea voce uti metuit; quid quod jam Appulejus (dogm. Plat. 3. p. 272) cachinnabile animal hominem nuncupavit? Neque aliud verbis illis dialectici voluere, quam aptum hominem ad ridendum esse, sive risus capaxem, ut et Boëthius alio loco (p. 3) pro risibili dixit, imitatus nempe Augustinum (in categ. c. 7. op. L. p. 200).

proprium vero ab omnibus. Nam quum hominem a leone per violentiam volentes discernere dixerimus, quod leo ferus est, homo autem mitis, id solum videmur discernere, quod ad susceptum negotium pertinet. Dicendo enim: leo ferus est, homo mitis, nec hominum ab aliis mitibus animalibus, nec leonem a ceteris bestiis sejunximus; dum vero hominem risibile animal dixerimus, eo a ceterorum animantium generalitate discreverimus.

DE DEFINITIONE.

Definitio est, quum involuta uniuscujusque rei notitia aperte ac breviter **349** explicatur. In hac tria vitanda sunt: ne quid falsum, ne quid plus, ne quid minus significetur. Falsum est hoc modo: homo est animal immortale aut irrationale. Quamvis enim homo esse animal verum sit, falsum tamen est, immortalem aut irrationalem esse. Plus est hoc modo: homo est animal mortale. Et hoc enim, quamvis breviter dictum sit, plus tamen est, quod ad omnia animalia pertinet. Minus significatur hoc modo: homo est animal grammaticum. Quamvis enim non sit nisi homo animal grammaticum, non tamen omnis homo grammaticus. Definitio plena est hoc modo: homo est animal rationale mortale. Addendo enim mortale separavimus a diis; addendo rationale separavimus a feris.

violentiam] Ita cum editis Grotius: sed ad marginem adscripta lectio praebet *differentiam*, quam et codices Reichenauensis, Darmstattensis, et Monacensis (F) habent. Quoniam autem supplendum videtur *leonis*, lectionem, quae in editis erat, praetuli.

definitio] Auctor ad Herennium (4, 25): «Definitio est quae rei alicujus proprias amplectitur potestates *breviter* et *absolute*.» Cicero (de orat. 1, 42): «Est enim definitio earum rerum, quae sunt ejus rei propriae, quam definire volumus, *brevis* et *circumscripta* quaedam explicatio.» Idem alio loco (2, 20) «verborum» inquit «definitiones, in quibus neque *abesse* quidquam decet neque *redundare*.»

et hoc] Sic Monacensis (F). In editis male *ex hoc*.

grammaticum] Haec definitio ideo falsa est, quia *genere* et *proprietas* constat, non *genere* et *differentia*; quod postulat Porphyrius (isagog. 3, 7): οἱ τε ὄροι ἀποδίδονται ἐκ γένους ὄντες καὶ τῶν τοιοῦτων διαφορῶν. Grammatica enim facultas licet propria sit homini, tamen non est *ειδοποιὸς διαφορᾶ*, ut apud eundem est, ὡς περ ἀνθρώπος ἔπκου εἰδοποιῶ διαφορᾶ διενήνοχε τῇ τοῦ λογικοῦ ποιότητι.

mortale] Mortale ait addendum, ut a diis separaretur. Nam dii animalia Platonicis. Eodem modo Porphyrius *περὶ κατηγορημάτων*: ἡ δὲ τοῦ θνητοῦ καὶ ἀθανάτου διαφορᾶ καὶ ἡ τοῦ

DE TOTO.

350 Totum est, quod duabus pluribusve in se partibus positis non semper nomen, definitionem nunquam accommodat. Et hoc non nisi in individuis invenitur, ut si hominem designemus et ejus partes singula membra faciamus, intelligimus id ipsum totum esse, quia certum hominem constituimus, et definitionem et nomen ipsius totius non posse in partes cadere. Non enim aut brachium solum, aut caput, hominem dicere poterimus, aut ipsius definitionem singula membra recipiunt. Sed animadvertendum est, quod aliquando omne pro toto dicere possumus, sed alio quodam intellectu. Nam totum etiam in singulis, et omne in multis agnoscitur. Nam quum dicimus homo Cicero, quia unus est in eo, totus intelligitur; homo autem, quia imperitus et artifex, et vir et mulier esse potest, omne melius accipimus.

DE PARTE.

351 Partes sunt, quae in toto esse intelliguntur, et ex quibus totum constat.

QUI IN DIVIDENDO MODUS.

352 Dividere usque eo debemus, donec ad individuum veniatur; et hoc fit, quum per differentias ad paucitatem genera redigimus, et eis ita formas subjicimus, ut et ipsae singulae aliis sub se positis etiam genera esse possint.

λογικῶν τε καὶ ἀλόγων διαιρετικάι. Et post: ἀλλ' αὐτὰ μὲν τοῦ λογικῶν καὶ θνητοῦ διαφορὰν οὐ στατικάι γίνονται τοῦ ἀνθρώπου. Grot. — Plura dabit Spaldingius (ad Quinct. 2, 16, 12; p. 369 sequ.). Ipse Quinctilianus (5, 10, 56): «*Homo est animal*», inquit, «non est satis; id enim genus est; *mortale*, etiamsi est species, cum aliis tamen communis finitio; *rationale*, nihil supererit ad demonstrandum id quod velis.» Adde eundem alio loco (7, 5, 15), unde apparet solemnem hanc dialecti-

corum definitionem fuisse, quam affert et Sextus Empiricus (adv. Log. 7, 269).

nunquam] Tamen, quod in editis praecedit, delevi auctoritate codicis Monacensis (F).

omne] Subtilius Aristoteles (metaph. 4, 26): ὄδων μὲν μὴ ποιῆ ἢ θέβεις διαφορὰν, πᾶν λέγεται ὄδων δὲ ποιῆ, ὄλον.

partes] De toto et partibus confer Aristotelem (metaph. 6, 10).

Ut animal si breviter primo dividere voluerimus, per differentias possumus, quod alia sunt gradientia, alia serpentia, alia natantia, alia volantia; hinc item, hoc est, de singulis formis possumus genera facere, ut si dicamus, animalia gradientia genus esse, et ei formas subjiciamus, quod alia sunt humana, alia ferina; et ex his possunt esse aliae formae, per quas, si necesse fuerit, ad individuum poterit perveniri. Sed hoc non in omni assertione facere oportet, sed in subtili quadam disputatione. Tunc autem in oratione hoc modo possumus dividere, quum id exigit obscuritas causae; quod si causa non sit obscura, divisionis quidem ratio inesse et tractari debet, sed multum apparere non debet.

QUI IN PARTIENDO MODUS.

Partiendi differentiae non frequenter occurrunt, atque ita sine his infinita **355** potest esse partitio, si usque ad individuum voluerimus pervenire. Nam si certum hominem pro toto dicamus, et ejus partes breviter colligere voluerimus, differentiae non suppetunt partium, et certarum partium nominibus uti cogemur, ut dicamus caput et pedes et reliqua, quae si complecti breviter voluerimus, quoniam differentiae desunt, non possumus singula colligere, quia multa sunt, et aut impossibile erit, aut longum.

hoc est] Sic rescripsi pro *id est* e codicibus Monacensibus (C et F), Reichenauensi, et Darmstattensi, sicut et paulo post *subjiciamus* pro *subjicimus* in editis. Grotius verba *id est* de singulis formis *glossema* esse censuerat et quidem ineptum; sed ipse potius Martianus perspicuitatis gratia addidisse videtur; inepti nihil video.

non in omni] Non semper divisionem adhibendam esse Curius Fortunatianus (p. 57 Pith.) monet, *nam ut non omne nomen omnibus literis scribatur, ita non omnibus locis omnem materiam dividendam*

esse, quod ipsum fieri etiam in ceteris statibus scire debeamus, quum accusator id quod negamus quaerat a quo sit admissum, quod a Graecis appellatum *ἀνάκρισις*.

quae si] Ita codices Monacenses (C. F), Darmstattensis, et Reichenauensis. Male Grotius cum aliis libris editis: *quae sic*. Paulo ante codices habent *ceterarum* pro *certarum*, quod tamen reponere nolui, quia *caput et pedes* Martianus significare videtur. Quanquam possit ferri, si ad *reliquorum* mentionem referatur.

QUID INTERSIT INTER DIVISIONEM ET PARTITIONEM.

354 Interest autem inter divisionem et partitionem, quod in divisione per formas currimus, in partitione per partes. Formae autem sunt, quae generi subjiciuntur, et ejus definitionem tenere possunt et nomen; partes sunt quae in toto sunt, et definitionem nunquam, nomen interdum totius recipere possunt. Possumus tamen unam eandemque rem et pro genere et pro toto accipere, sed alia quadam vi; ut est homo, quem si in adolescentem, senem, et puerum dividere voluerimus, genus est, et formae ejus; quem si in caput et pedes et manus partiri voluerimus, totum est et partes ejus; quia adolescens, senex, et puer, quas formas esse diximus, et nomen hominis recipiunt et definitionem, ut et senex dicatur homo animal rationale mortale, et puer, et adolescens; caput vero et pedes, quas partes esse diximus, neque definitionem hominis, neque nomen accipere possunt, quia nec caput potest dici homo animal risibile, nec pedes, nec manus.

QUID SIT AEQUIVOCUM.

355 Aequivocum est, quando multarum rerum unum est nomen, sed non eadem definitio, ut leo. Nam quantum ad nomen pertinet, verus et pictus et coelestis leo dicitur; quantum ad definitionem, aliter verus definitur, aliter pictus, et aliter coelestis.

interest] Hanc differentiam post Ciceronem (top. 7) docuerat Quintilianus (3, 10, 63; pag. 264 Spald.).

et pro genere] Verba transposui secundum codices Monacenses (C. F) et Darmstattensem. In editis totum priori loco positum erat.

esse diximus] Sic codices Monacenses (C. F), Darmstattensis et Reichenauensis pro *dicimus* apud Grotium.

aequivocum] Ex Aristotele (categ. 1) ubi Graece

ὁμώνυμον. Eundem sequuntur Augustinus (op. I. p. 196), Fronto (II. p. 474 Maj.), Boëthius (op. p. 5. 6. 113), Quintilianus (8, 2, 13; p. 203 Spald.), Cassiodorus (op. p. 538 Gar.), Isidorus (etym. 2, 26, 2; p. 104 Arev.) cet. Romanorum oratores Aristotelis categorias, quae nunc sequuntur, probe novisse, atque in usum suum vertisse testis est Cicero (de orat. 2, 36 et orat. 32).

coelestis leo] Signum in Zodiaco, in quo Sol mense Augusto moratur. GLOSSA (cod. Monac. F).

QUID SIT UNIVOCUM.

Univocum est, quando duarum aut plurium rerum unum nomen est **356** et definitio, ut vestis. Nam et birrus et tunica nomen vestis habent et definitionem possunt accipere. Ergo hoc univocum in generis serie intelligitur, quod et nomen et definitionem dat formis suis.

QUID PLURIVOCUM.

Plurivocum est, quando multis nominibus una res dicitur, ut gladius; **357** nam et ensis et mucro idem significant.

QUAE REBUS VERBA SUA SINT.

Rebus verba sua sunt, quae naturalia atque etiam propria dicimus, **358** ut lapis, lignum, et cetera.

QUAE ALIENA.

Aliena sunt, quae ratione aliqua mutantur, vel propter necessitatem, **359**

vestis] Idem exemplum apud Isidorum (etym. 2, 26, 5; p. 104 Arev.) legitur. Cassiodorus autem (p. 538 Gar.) Aristotelem secutus hoc substituit: «animal, quippe quod tam homo, quam bos.» Boëthio (p. 5 f. et 115) «univoca sunt, quae sub eodem nomine et sub eadem substantia continentur.» Graece *ὀνομασθέντα* appellantur, nimirum *birrus* et *tunica*, quae pari generis nomine *vestes* dici possunt, non genera ipsa, quod Martianus putasse videtur, qui *vestem* univocum appellavit.

birrus] Isidorus idem ponit exemplum. Multa de birro studiose collegit Meursius noster in critico Arnobiano, cui addi possit Zonaræ locus, qui ait *βηρόν* vestem esse sericam, unde et *ὀλοβηροῖ* vestes in codice. In Glossis quae Isidoro attribuantur legitur «amphibalum, birrum villosum.» Utitur

haec voce Vopiscus qui ait: «Donati sunt ab Atreaticis birri petiti.» Gaor. — Inprimis vide Pithoeum (advers. I, 16 in Grut. lamp. T. II: p. 763), qui multa de voce illa conguessit.

plurivocum] Haec sunt quae nos plerumque synonyma appellamus; Boëthius (p. 115) *multivoca* dicit. Ceterum subtilius nostro Quintilianus in iisdem exemplis (10, 1, 11; p. 10 Spalding): «sunt autem alia hujus naturae, ut idem pluribus vocibus declarent, ita ut nihil significationis, quo potius utaris, intersit, ut *ensis* et *gladius*; alia, quae etiamsi propria rerum aliquarum sint nomina, *τροπικῶς* quasi tamen ad eundem intellectum feruntur, ut *ferrum* et *mucro*.»

mutantur] Sic scripsi e codice Grotii, adstipulante secunda manu in Darmstattensi, pro *mu-*

vel propter decorem. Propter necessitatem, ut dicimus vites gemmare, et laetas segetes. Hic enim quoniam proprium deficit, alieno usi sumus. Neque enim aut vites aliud quam gemmare, aut segetes aliud quam laetas possumus dicere. Propter decorem autem dicimus fluctuare segetes. Possumus enim aliud, ut moveri, dicere; sed quoniam ornatum non est, alieno utimur.

QUOT MODIS SUNT ALIENA.

360

Aliena verba tribus modis fiunt, aut per similitudinem, aut per contrarium, aut per differentiam. Per similitudinem, ut sunt, quae in grammaticae tropis numerantur, ut hoc ipsum quod dixi fluctuare segetes. Ex hoc genere sunt etiam illa, quae ex toto partem, aut ex parte totum significant, in hunc modum, ut decenter verborum habeant propinquitatem. Haec enim similitudinis genere placuit includi. Per contrarium verba dicuntur, quando contra quam dicimus accipiuntur; ut *Parcas dicimus Fata,*

tantur in editis, licet huic quoque lectioni aliquid subesse concedam. Quae enim *aliena* Martianus appellat, nihil aliud sunt quam *τρόποι* in Rhetorica, qui Cicerone teste (*Brut.* 17) verborum *mutationes* dici Latine poterant; sed praestat altera, quae propius ad *alieni* significationem accedit. Pariter Quinctilianus (8, 6, 5): «copiam quoque sermonis auget permittendo *mutuari* quae non habet», atque ipse Cicero (*orat.* 24): «simplex probatur in *propriis* usitatisque verbis, quod aut optime sonat aut rem maxime explanat; in *alienis* aut translatis et sumtum aliunde ut *mutuo*, aut factum ab ipso et novum»; modo teneas nostro loco *mutuantur* non deponens sed passivum esse, ut activo *mutuasset* Valerius Maximus utitur (3, 4, 2).

propter necessitatem] Fere iisdem exemplis usus Cicero (*de orat.* 3, 58) «necessitatem ait metaphoras genuisse, inopia coactam et angustiis; post autem delectationem jucunditatemque celebrasse;

institutas esse verbum translationes inopiae causa, frequentatas delectationis. Nam *geminare vites, luxuriam esse in herbis, laetas segetes* etiam rusticos dicere. Adde Quinctilianum (8, 6, 6), qui tribus de causis nomina transferri ait: «aut quia *necesse* sit, aut quia *significantius*, aut quia *decentius*», sed *gemmam* in vitibus et *sitire segetes* et ipse rusticos *necessitate* dicere confirmat, unde apparet male fecisse Grotium qui verba «propter necessitatem» ante «ut dicimus» iterare neglexerit; meliora nos docuerunt codices Monacensis (F), Darmstattensis, et Riehenauensis. Darmstattensis etiam infra praebuit «propter *decorem*», ubi Grotius, secus ac supra, *decorum* scripserat.

ut moveri] E Grotiano codice inserui *ut*, quod aberat ab editis.

contra quam] In editis: *contra quod*, sed meliorem e codicibus Monacensibus (C. F) et Darmstattensi substitui lectionem.

quum non parcant, et lucum, quum non luceat. Hoc grammatici *κατ' ἀντιφράσιν* vocant. Per differentiam aliena verba sunt, quum sine ulla ratione ex aliis assumuntur, ut si hominem neque corpore durum neque ingenio stolidum lapidem dicamus; sed his uti non convenit. Stultum est enim aut nihil significantia verba aut nimis aliena preferre. Propriis autem et similibus et contrariis uti fas est.

QUID SIT SUBSTANTIA.

Antequam de hac dicam, quaedam docenda sunt. Omne quidquid **361** dicimus, aut subjectum est, aut de subjecto, aut in subjecto est. Subjectum est prima substantia, quod ipsum nulli accidit alii inseparabiliter, ei tamen alia accidunt, ut Cicero est, non nomen, sed quod eo nomine significatur. De subjecto est, quod de ipso subjecto dicitur, et dat ei et definitionem suam et nomen, ut homo. Nam et homo Cicero est, et animal rationale mortale. Ita et nomen et definitio, quae est de subjecto, eidem subjecto accessit; ideoque hoc, quod de subjecto dicitur, in generibus vel in formis

Parcas] Nota etymologia ex Servio (ad Aeneid. 1, 22): «et dictae sunt *Parcae κατ' ἀντιφράσιν*, quod nulli *parcant*, sicut *lucus* a non *lucendo*, *bellum* a nulla re *bella*.» Eandem sapere videtur inscriptio vetus (misc. Lips. nov. 3, p. 37): «crudeles *Parcae*, quae nemini *parcunt*» cet. Adde Isidorum (1, 36, 24; p. 63 Arev.), Hieronymum (epist. ad Onas.) inque primis veteres mythographos (p. 35. 78. 187 Bode): «Tria etiam *Fata*, quae per antiphrasin, quod nulli *parcant*, *Parcas* appellamus, eidem Plutoni destinamus.» De *Fatorum* nomine, quo *Parcae* interdum apud Romanos significantur, confer Spanhemium (de usu et praest. num. II, p. 639), Oudendorpium (ad Lucan. 7, 676), et Burmannum (ad Anthol. Lat. II, p. 50 et 261).

lucum] Hanc etymologiam, quae in proverbium abiit, jam Quintilianus novit (1, 6, 34): «quia umbra opacus parum luceat.»

substantia] Jam ad categorias transit, de quibus praeter ipsum summum auctorem Aristotelem confer Latine loquentes Quiuctilianum (3, 6, 23; p. 490 sequ. Spalding.), Isidorum (2, 26; p. 104 sequ. Arev.), Cassiodorum, Boëthium cet.

de hac] Hinc apparet inscriptiones in codicibus Anglicis perperam omissas (vide ad §. 230) revera ab ipsius Martiani manu profectas esse, quia verba in ipso contextu ad illas referuntur.

aut subjectum] Aristoteli (categ. 2) haec tria sunt ὑποκειμενον, καὶ ὑποκειμένον, ἐν ὑποκειμένῳ.

invenitur. In subjecto est, quod neque nomen neque definitionem dat subjecto, sed in ipso subjecto ita esse intelligitur, ut sine eo esse non possit, ut rhetorica. Nam nec nomen ejus potest subjectum recipere, nec definitionem. Neque enim aut rhetorica Cicero, aut bene dicendi scientia Cicero; sed in
362 eo esse intelliguntur, quum id ipse vocari non possit. Aliud est de subjecto, aliud in subjecto. Et in subjecto est, ut disciplina. Nam eadem rhetoricae de subjecto est, Ciceroni in subjecto. Prima ergo substantia subjectum est, secunda, quae de ipsa prima dicitur, ut sit Cicero prima substantia, homo et animal secunda; jam in subjecto omnes consequentes praedicationes esse
363 intelliguntur, itaque de singulis videamus. Quid qualitas? qualitas est, secundum quam dicimus quale est, ut candor. Et ex hoc intelligi licet, et qualitatem in subjecto esse, quum candor necessario in aliquo sit, sine quo esse non possit; utique ipsum aliquid, in quo est, subjectum est. Quid quantitas? quantitas est, secundum quam dicimus quantum est, ut bipedale. Etiam ista in subjecto intelligi necesse est. Quid relativum? relativum est, quod ad aliquid vocant, ut pater, frater. Et haec utique ita in subjecto sunt; nam necesse est, ut haec omnia ad aliquid sint, et si nonnulla sunt, de quibus dicantur, illa quae dicuntur, in anima videbuntur. Quid loci? id est quod dicimus Romae; Roma substantia est, ipsi Romae hoc accidit. Quid temporis? ut heri, nuper, vesperi. Quorum motu tempus intelligitur, substantiae sunt, ut Sol, cujus cursu tempus intelligimus, et quae aliquam

neque nomen] Accuratius Aristoteles (categ. 3, 4): τῶν δὲ ἐν ὑποκειμένῳ ὄντων ἐπὶ μὲν τῶν πλείστων οὔτε τοῦνομα οὔτε ὁ λόγος κατηγορεῖται τοῦ ὑποκειμένου, ἐπ' ἐνίων καὶ τοῦνομα μὲν οὐδὲν κωλύει κατηγορεῖσθαι ποτε τοῦ ὑποκειμένου, τὸν δὲ λόγον ἀδύνατον.

omnes consequentes] Marius Victorinus (p. 160 rhet. Pith.): »Secundum Aristotelem decem categoriarum sunt, id est decem res, in quibus omnia, quae in mundo sunt, continentur. Harum rerum una

substantia est, reliquae novem qualitates, id est, quae substantiae accidunt.«

si nonnulla] In editis omissum erat *si*, quod e codice Monacensi (F) restitui, vocemque *inanima* divisi: intelligo enim »in mente« id est *abstracta* videbuntur; *concreta* enim, sive primae substantiae, *relativa* esse non possunt; *abstracta* posse ipse Aristoteles (categ. 5, 21) concedit; quae si *in subjecto* sunt, *relativa* erunt, si *de subjecto*, secundae substantiae.

intelligentiam morae in nobis faciunt. Quid situs? utputa jacet, sedet. Quid habitus? ut calceatus, armatus; substantia est homo, et haec illi accidunt. Quid facere? ut secare, urere. Quid pati? ut secari, uri.

QUID SUBSTANTIA PRIMA.

Substantia est, quae nec in subjecto est inseparabiliter, neque de ullo **364** subjecto praedicatur. Inseparabiliter autem ob hoc definitioni adjectum est, quod omnis prima substantia, quamvis in loco aliquo sit, tamen ab eo separari et migrare potest, ut Cicero ita in curia esse intelligitur, ut inde possit aliquo discedere; et pars primae substantiae, quamvis in toto sit, non tamen inseparabiliter; nam sive re ipsa sive cogitatione separari a corpore nostro brachium potest. At vero rhetorica ita est in animo Ciceronis, ut etiam si aliquo casu esse destiterit, non tamen intelligatur migrare; quoniam nec quum esse coeperit, intelligitur advenisse.

QUID SECUNDA SUBSTANTIA.

Secunda substantia est, quae de prima, ut dictum est, praedicatur, **365** ut homo de Cicerone, et animal de homine et Cicerone. Et quidquid genus

morae] Ita codices Monacenses (C. F) et Reichenauensis. Editi *morulae*, quo diminutivo non nisi Augustinus serioresque scriptores utuntur.

substantia est] Nimirum prima, id quod ex inscriptione repetendum. Et haec quidem noster ex Aristotelis sententia, cui *individuae* substantiae primae sunt, *genera* et *formae* secundae; aliter omnino Appulejus (dogm. Plat. p. 193 Oud.): «Et primae quidem substantiae vel essentiae primum deum esse, et mentem, formasque rerum, et animam; secundae substantiae omnia, quae inde formantur, quaeque gignuntur, et quae ab substantiae superioris exemplo originem ducunt.»

ob hoc] Sic scripsi e codicibus Monacensibus (C. F) pro *ad hoc* in editis.

pars primae substantiae] Aristoteles (categ. 3, 14): *μη παραττέτω δὲ ἡμᾶς τὰ μέρη τῶν οὐδιῶν ὡς ἐν ὑποκειμένοις ὄντα τοῖς ὅλοις, μή ποτε ἀναγκαθῶμεν οὐκ οὐδίας αὐτὰ φάσκειν εἶναι· οὐ γὰρ οὕτω τὰ ἐν ὑποκειμένῳ ἐλέγγοτο ὡς τὰ μέρη ὑπάρχοντα ἐν τινι.*

animal de homine] Nam animal genus est, homo forma sive species; quemadmodum autem, Aristoteles (categ. 3, 7) inquit, primae substantiae ad reliqua omnia se habent, ita quoque species generi subjicitur; genera enim de speciebus praedicantur. «

est primae substantiae, secunda substantia esse intelligitur. Ita ergo substantiis omnibus commune est non esse in subjecto; primo vero nec de subjecto est substantia, nec intendi nec remitti potest, id est, recipere magis et minus. Siquidem nemo homine alio magis homo est, et nec ipse unus homo magis cras erit homo, quam hodie fuit, et in diversis, non magis equus equus est, quam homo homo. Hoc autem observandum est in substantiis inter consortes suas, id est, ut primam primae compares, secundam secundae. Nam si secundam primae compares, magis substantia est prima quam secunda. Prima enim rem magis declarat; secunda vero habet quandam communionum ambiguitatem. Nam quum dico Cicero, jam quiddam individuum certumque significo; quum dico homo, quoniam cuncti sumus huic appellationi subditi, incertum est quem significem. Ita ergo fit, ut magis sit substantia prima quam secunda, 566 quia rem certius ostendit. Magis ergo et minus substantia non recipit inter consortes suas. Item substantia contrarium nihil habet. Nam nihil homini aut equo contrarium; sed si quis dixerit, Clodium Ciceroni fuisse contrarium, intelligit non ipsas substantias fuisse sibi contrarias, sed qualitates, quae in ipsis erant, ut malitiam bonitati, aut vitium virtuti, aut injustitiam justitiae. Videtur autem substantiae proprium, quod una eademque capax est contrariorum quadam sui permutatione, ut lapis, quum idem sit, potest nunc albus esse nunc niger, idem tamen lapis esse non desinit; et Cicero primo stultus, postea sapiens, idem tamen Cicero esse non desinit.

magis et minus] Hoc quoque ex Aristotele, qui (categ. 3, 8): τὸ εἶδος τοῦ γένους μᾶλλον οὐδία, inquit, αὐτῶν δὲ τῶν εἰδῶν οὐδὲν μᾶλλον ἕτερον ἕτερον οὐδία ἐστὶ: et paulo infra (3, 20): δοκεῖ δὲ ἡ οὐδία μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον· λέγω δὲ οὐχ ὅτι οὐδίας οὐκ ἐστὶ μᾶλλον καὶ ἥττον οὐδία — τοῦτο μὲν γὰρ εἰρηται ὅτι ἐστὶν — ἀλλ' ὅτι ἐκάστη οὐδία τοῦθ' ὅπερ ἐστὶν οὐ λέγεται μᾶλλον καὶ ἥττον κ. τ. λ.

sibi contrarias] Inserui *sibi* e codice Monacensi (F). De re ipsa vide Aristotelem (3, 18).

quadam sui] Forte «sine quadam sui permutatione», ut hoc dicat quod auctor libri *περὶ κατηγοριῶν*: μάλιστα δὲ ἴδιον τῆς οὐδίας δοκεῖ εἶναι τὸ ταῦτόν καὶ ἐν ἀριθμῶ ὄν τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικόν. Si ταῦτό, hoc est *idem*, ergo sine quadam sui permutatione. GROT. — Causam correctionis non video; satis enim servavit Aristotelis sententiam in verbis «una eademque»;

DE QUALITATE.

Qualitatem esse diximus, secundum quam dicimur quales. Qualitatum **367**
 forma una est, in qua dispositio quaedam et habitus mentis esse intelligitur,
 ut in omnibus perceptis artibus, sapientia, grammatica, rhetorica, ceterisque
 quae ita haerent ánimo ut difficile amitti possint. Sed in his aliqua perfecta
 sunt, aliqua imperfecta; ut si quis grammaticae arti operam dederit, in plerisque
 tamen fallatur, nondum potest dici habitus, sed tantum dicitur dispositio.
 Ita non omnis dispositio habitus, omnis autem habitus dispositio esse intel-
 ligitur. Secunda species est earum qualitatum, quas recte passibiles dixerimus, **368**
 ut dulce atque amarum, calidum vel frigidum; non quod ex his eadem
 substantiae aliquid patientur, sed quod sensus nostros aliquid pati cogant.
 Cogit enim aliquid pati, ut tangentem calor, et dulcedo gustantem. Item
 quae nobis ex aliqua passione naturae inoleverint, secundum quas pallidus
 quisque vel ruber dicitur, non tamen ita, ut quis aliqua repentina causa vel
 pallet vel rubet. Nam ipsae passionες rectius non qualitates appellantur; si-
 quidem secundum has non dicimur quales. Non enim sequitur, ut qui pallet
 sit pallidus, aut qui amat sit amator, aut qui est ebrius ebriosus. Illae igitur
 passionες sunt, et non qualitates. Tertia species est earum qualitatum, quae **369**

neque omnis mutationis expertem substantiam esse
 ipse Aristoteles testatur verbis (3, 22): τὰ μὲν
 γὰρ ἐπὶ τῶν οὐδιῶν ἀντὰ μεταβάλλοντα τῶν
 ἐναντίων δεκτικὰ ἔστι, et: ὥστε τῷ γε τρό-
 πῳ ἴδιον ἂν εἴη τῆς οὐσίας τὸ κατὰ τὴν αὐ-
 τῆς μεταβολὴν δεκτικὴν τῶν ἐναντίων εἶναι.

dicimur] MS. «dicimur quales.» Et ita vulgus
 dialecticorum. GAOT. — Sed anteriores etiam editio-
 nes hanc habebant lectionem; cur igitur edidit «di-
 cimur quale est»? Cassiodorus (p. 558 Gar.) etiam:
 «Qualitas est, secundum quam (aliqui) quales di-
 cimur, ut bonus, malus.» Ubi aliqui glossema esse
 videtur.

dispositio] Haec quoque ad verbum ex Aristo-
 tele (categ. 6, 3 sequ.) hausit, qui et alio loco
 (metaph. 4, 19. 20) distinguit διάθεσιν et ἔξιν,
 quarum illa dispositio, haec habitus Latine dicitur;
 «differt autem, inquit, habitus a dispositione eo,
 quod diuturnior est et firmior»; quapropter etiam
 in sequentibus e codice Monacensi (F) scripsi tan-
 tum pro tamen, quod in editis erat.

passibiles] Seniores aevi vox, qua Prudentius
 (apoth. 6) et in primis Afri, ut Tertullianus (adv.
 Prax. 29) et Arnobius (7. p. 214) utuntur. Graecae
 sunt παθητικαί, quas Aristoteles tertio loco po-
 suit (categ. 6, 8 — 13).

non ex eo quod jam quisque est, sed ex eo, quod esse potest, intelliguntur, ut dicimus fragile lignum, non quod jam fractum sit, sed quod frangi possit. Nam et palaesticum corpus duobus modis dicimus, et id quod palaestra compositum est, et id quod natura ita formatum ut huic arti accommodatum sit, quamvis ea non sit imbutum. Illud tamen a palaestra recte dicitur palaesticum, quod ipsius artis habet effectum; non autem invenitur ipsius qualitatis nomen unde sit denominatum et derivatum palaesticum illud, quod nondum est, sed esse potest. Quare cognoscendum est, dici quasdam substantias ex qualitatibus, quarum nomina non inveniuntur. Nam ut bonum dicimus a bonitate, non ita optimum ab optimitate. Ita ergo palaesticum, quod intelligimus ex eo, quod percipere possit palaestram, non habet certum qualitatis nomen, ex quo dictum videtur, constat tamen a qua-

570 litate esse dictum. Quarta species earum qualitatum, secundum quas formas figurasque intelligimus, ut quadrum, rotundum, pulchrum, deforme, et similia. Recipit qualitas magis et minus, nec tamen omnis. Nihil enim quadrum magis altero quadro quadrum est. Magis autem aliquid candido candidum dici potest. Et quaestio est in plerisque, utrumne magis justus altero dici possit. Plerique autem subtiliter videntur attendisse, qui qualitates ipsas non dicunt recipere magis et minus, sed ea, quae ab his denominantur, ut justitia sit ipsa una quaedam perfecta notio, ut non dici possit magis haec justitia, quam illa est; dici tamen potest, magis hic justus quam ille est: item dici non potest, magis haec sanitas quam illa est, dici tamen potest, magis sanus hic quam ille est. Ex quo fit, ut substantia non recipiat magis et minus,

esse potest] Non sine fractu contuleris Marium Victorinum (p. 254 rhet. Pith.): «Ergo natura accidens res est, quae aptiorem hominem ad unumquodque facit. Itaque non *orator* natura est, sed *oratorius*, id est qui orator *esse possit*. Verum has qualitates vel diligentia comparat facitque *perfectas*, et *habitus* nominantur; aut in has casu quodam ac

repentino motu frequenter incidimus et *affectio* dicitur» cet. Rem ipsam, sicut et sequentia omnia, ex Aristotele fere ad verbum expressam esse semel monuisse sufficiat.

perfecta notio] Et hac ratione jurisconsulti definiunt justitiam perpetuam et constantem voluntatem jus suum cuique tribuendi. Gaor.

qualitates quidem per ipsas substantias possint recipere. Item contrarium qualitas habet, nec tamen omnis. Nam sanitati quum sit imbecillitas contraria, nihil est quadro rotundove contrarium. Videndum est autem, quoniam quidquid contrarium qualitati est, qualitas sit necesse est. Dulcedo autem qualitas, qualitas igitur amaritudo, et similia.

DE QUANTITATE.

Quantitas bipartita est, quod alia discreta est, alia continua. Discreta, 371 ut numeri et orationes; continua, ut lineae ac tempus. Item alia quantitatis divisio est, quod alia situm quendam partium habet, alia non habet. Nam linea situ quodam intelligitur, siquidem dici potest quae pars ejus quo loco sit, dextramque ac sinistram videtur habere; at vero numerus aut oratio aut tempus nihil horum habent, quamvis ordinem habere possint, ut sit in his aliquid primum et secundum et ultimum et medium, nihil tamen, quod in loco intelligatur, habent. Quantitas omnis caret contrario; quid enim 372 bipedali tripedalive contrarium? Et si quis dixerit contraria esse majus et minus, quae videntur esse verba quantitatis, sciat non esse definitam quantitatem. Itaque si dicat aliquid majus esse, videtur esse ei contrarium quod minus est; si certum quaesivero, quo majus est? et responderit quod tripedali, apparet nihil esse contrarium. Ipsa autem, quae sibi dicuntur majora et minora, relative dici manifestum est. Quodlibet enim minori comparatum majus est, idemque majori comparatum minus est. Si igitur majus et minus contraria sunt, cogimur confiteri, quod valde absurdum est, posse alicui rei uno tempore simul evenire contraria. Rursus aliud absurdum cogimur intelligere, unam eandemque rem sibimet esse contrariam. Siquidem res una

majus et minus] Lege *majus*; et contra infra lego: «Quantitas non recipit *magis* et minus», non *majus*, *μᾶλλον καὶ ἥττον*. GROT. — Editi enim librique manuscripti *magis* habent; sed quum manifestum sit Martianum hic Aristotelem expressisse,

apud quem est *μέγα καὶ μικρόν* (categ. A, 11 sequ.) morem gessi Grotio, praesertim quum statim identidem *majus* sequatur, pro quo et ipso alios corrupte *magis* exhibere idem in margine notavit.

diversis quantitibus comparata potest eodem tempore major et minor esse.

373 Quantitas non recipit majus et minus. Non enim quinque magis quinque sunt, quam duo duo, aut item duo magis aliis duobus duo sunt, aut magis cras duo erunt, quam hodie sunt. Est autem proprium quantitatis, quod secundum hanc dicimus par et impar, ut qualitatis proprium est, quod secundum hanc dicimus simile atque dissimile, quamvis in diversis rebus utrumque liceat abusive usurpari.

QUID RELATIVUM.

374 Relativum est, quod hoc ipsum, quod dicitur, alicujus est, vel ad aliquid quolibet modo referri potest, ut filius non sine patre vel matre, et **375** servus non sine domino potest intelligi, neque sine his illi vicissim. Dicuntur autem relativa tribus modis: aut alicujus, ut filius; aut alicui, ut vicinus; aut ad aliquid, ut duplum, quoniam duplum ad aliquid simplum est. Omnia relativa his, ad quae referuntur, vice mutua respondent. Nam quemadmodum filius patris filius est, sic pater filii alicujus pater est. Et respondent ita, ut aliqua iisdem casibus respondeant, aliqua casus mutant. Nam quod de filio dixi, idem de servo dicere possumus, quoniam servus domini servus est, et dominus servi dominus. Haec ita sibi respondent, ut eosdem casus in conversione custodiant. Ita quoque duplum ad aliquod simplum duplum, et simplum ad aliquod duplum simplum est; ita major minore aliquo major est, et minor majore aliquo minor est. Manifestum est ergo ista casus in conversione servare. At verò scientia quum sit relativa (alicujus enim rei scibilis scientia est) in conversione ad id quod refertur casum mutat. Nam quod dicimus: scientia scibilis rei est, non possumus dicere: scibilis res scientiae est, sed scibilis

in diversis rebus] Supplevi in omissum in editis e codicibus Monacensibus (C. F) et Darmstattensi.

alicujus est] Haec quoque ex Aristotele (categ. 5); sed prior jam Plato relationis vim accurate in-

tellexit (Parmen. p. 133; sympos. p. 199; republ. 4, p. 438).

duplum] Auxi haec e codice Monacensi (F); nam in editis tantum erat: ita quoque duplum ad simplum est.

res scientia scibilis est; item sensus alicujus rei sensibilis sensus est, contra sensibilis res sensu sensibilis est. Haec ergo non ut quae supradicta sunt servatis eisdem casibus, sed mutatis convertuntur. Quaedam relativa his, ad quae referuntur, et in tempore concordant, eaque simul esse incipiunt, simul desinunt; ut servus esse non potest, nisi quum esse coeperit dominus, et quum dominus esse desierit, servus esse desinit; et item dominus, quum servum non habuerit, dominus dici non potest. At vero noscibilis res prior est natura quam notio; nam si noscibilia tollas, notio non erit; at vero si notionem tollas, potest aliquid esse noscibile, quamvis desit ille qui novit. Relativa possunt habere contraria, sed non omnia. Namque inscientiae scientia contraria, inimicitiae amicitia; at vero duplo nihil contrarium, neque majori vel minori, quia quisquis ista contraria putaverit, cogitur confiteri unam eandemque rem uno atque eodem tempore posse sibi esse contrariam; siquidem major minori comparatus major est, idemque majori comparatus minor est uno atque eodem tempore, quod contrariis evenire nullo modo potest. Nam quo tempore homo stultus, non eodem tempore sapiens esse potest, neque quo tempore albus est, eodem tempore niger esse potest; quod quia evenire non posse in majore et minore ostendimus, fateamur necesse est majus et minus non esse contrarium. Ita duplum simpli non esse contrarium, quoniam hoc idem duplum potest esse ad aliquid simplum. Non igitur omnia relativa possunt habere contrarium. Item majus et minus quaedam recipiunt, quaedam non. Nam magis hic amicus illo est, hoc magis duplum illo duplo esse non potest propterea, quia si duplum est, ita duplum est, ut plus aliquid minusve si fuerit non sit duplum. Quaeritur, utrum aliqua substantia dici possit relative. Sed

idemque majori]— Sic scripsi e codicibus Reichenauensi et Darmstattensi pro Grotiano *itemque*. De re ipsa vide superiorem locum (§. 372).

majus et minus] Hoc quoque loco ut supra (§. 373) expectasses *magis*, sed religio fuit quidquam mutare, quia Martianus ipse sibi constare

videtur. Ceterum de iis quae *magis et minus* recipiunt, Plato jam egit (in *Philebo* p. 24), cui adde Plutarchum (de procr. anim. p. 1014), Sextum Empiricum (adv. mathem. 10, 271), Porphyrium (isag. 3, 11), et vitam Pythagorae (apud Plotium in biblioth. n. 249, p. 712).

de prima substantia, dici non posse relative, nulla quaestio est. Non enim Cicero alicujus dici potest, aut ad aliquid referri; item equus, nam quis equus, ut Rhoebus, non alicujus est hoc ipso, quod Rhoebus est, sed quod jumentum est, alicujus jumentum est. Non ergo prima substantia relative dici potest, neque pars ejus quaelibet, quae sine dubio ipsa prima substantia est; nam quemadmodum Cicero prima substantia est, ita manus ejus. Manus vero non ejus, sed specialiter manus, ita ut secunda substantia sit, relative dici non potest. Non enim sua conversione respondent, ut si dicamus, manus Ciceronis, non Cicero manu Cicero est, neque ipsa manus ob hoc manus, quia Ciceronis est, sed quia ita affecta est, manus dicitur, non quod alicujus sit. Non ergo, ut diximus, prima substantia neque partes ejus relative dici possunt; quaeritur ergo de partibus secundae substantiae. Nam de ipsa substantia nulla quaestio est. Non enim homo alicujus homo, sed manus specialiter alicujus hominis manus est; et ut mutua conversione respondeat, alicujus manuati manus est, ut possimus ita convertere, quia et manuatum aliquid manu manuatum est. Item ungula non primae substantiae ungula, sed alicujus

nam quis] Sic scripsi e codice Monacensi (F) pro *jam quis*, quod ferri non poterat, nisi signo interrogationis post *equus* posito, quod et Grotius voluisse videtur; sed luce clarius est, *quis* indefinite accipiendum esse, ut apud Aristotelem (categ. 5, 21): ὁ γὰρ τις ἄνθρωπος οὐ λέγεται τινός τις ἄνθρωπος. *Rhoebus* autem, ut recte monuit Grotius, Mezentii equus est apud Virgilium (Aen. 10, 861).

jumentum] Operae erit contulisse Aristotelem: οὐδὲ ὁ βοῦς τινός βοῦς, οὐδὲ τὸ ξύλον τινός ξύλον, ἀλλὰ τινος κτήμα λέγεται.

manus vero] Exponunt glossae: «Manus non est secundum relationem ad Ciceronem, sed quod talis sit, ut a pede aliisque differat.» Et hoc est quod infra dicit: «sed (manus), quia ita affecta est, manus dicitur, non quod alicujus sit.» Grot.

specialiter] Id est εἰδικῶς, quod nos dicimus *in abstracto*, ut opponatur *individuae*. In sequentibus Grotius, puncto post *manus* posito, edidit: «secundae etiam substantiae relative dici non possunt»; nec tamen ipse sibi satisfacit, quippe qui hanc notam addiderit: «Hae voces transferendae et praeposendae infra illis vocibus: *quaeritur erga*. Aliter tamen MS.» Nos e codicibus Monacensibus (C. F), quibus etiam Reichenauensis a secunda manu adstipulatur, omnes difficultates removisse nobis videmur.

mutua] Sic jam ipse Grotius in notis scribendum monuit pro *mutata*, addixeruntque codices Reichenauensis, Darmstattensis, et Monacensis uterque.

manuati] Alio sensu Laberium «manuatus est» dixisse pro «furatus est» Gellius (16, 7) refert.

ungulati ungula, quia et unguatum aliquid ungula unguatum, ut mutuam possit habere conversionem, quod relativis esse diximus proprium. Si ergo maneat illa relativorum definitio, ut relativum sit quidquid alicujus dici potest, difficile resistimus dici partes secundarum substantiarum relative; si vero illa definitio est mutata, ita ut relativa sint ea, quae ad aliquid referuntur, excepto eo quod in aliquo sunt, nulla incidit in hanc definitionem substantia: quemadmodum servitus, excepto eo quod in eodem servo est, id est in aliquo homine, refertur ad dominum; at vero penna ita pennati alicujus penna est, ut excepto eo, quod in aliquo pennato est, ad nihil referri possit. Sane admonendi sumus, ne 379 nos pudeat verba nova facere pro necessitate conversionis. Nam si mutua conversio non respondeat, non relative enunciamus; hoc modo: quum dico pennam, volens eam ostendere relativam, non me pudeat pennatum aliquid propter conversionem dicere; est enim pennatum ita usitatum, ut aures non offendant. Si de pede agatur, non pudeat simili derivatione fingere notum conversioni verbum. Item scire oportet eum, qui relativum aliquod ad quid referatur ignorat, nec omnino utrum ad aliquid referri possit id quod dicit scire posse; hoc modo: quum dicis hoc duplum esse, aut nosti simplum ejus, id est, ad quod duplum sit; aut si illud ignoras, nec omnino utrum duplum sit scire potes.

QUID FACERE ET PATI.

Facere et pati possunt habere contrarium, ut calefacere, refrigerare; 380

si ergo] In his Martianus ipso Aristotele accuratior est, apud quem haec tantum legimus (categ. 5, 22): *εἰ μὲν οὖν ἰκανῶς ὁ τῶν πρὸς τι ὀρισμὸς ἀποδέδοται, ἢ τῶν πάντων χαλεπῶν ἢ τῶν ἀδυνατῶν ἐστὶ τὸ δεῖξαι, ὅτι οὐδεμία οὐδία τῶν πρὸς τι λέγεται· εἰ δὲ μὴ ἰκανῶς, ἀλλ' ἐστὶ τὰ πρὸς τι οἷς τὸ εἶναι ταῦτόν ἐστι τῶ πρὸς τι πῶς ἔχειν, ἴσως ἂν ῥηθῆι τι πρὸς ταῦτα.*

verba nova] Hoc quoque ex Aristotele (5, 10): *ἐνίοτε δὲ καὶ ὀνοματοποιεῖν ἴσως ἀναγκαῖον, εἴαν μὴ κείμενον ἢ ὄνομα, πρὸς ὃ οἰκείως ἂν ἀποδοθῆι κ. τ. λ.* Confer et superiorem notam (ad §. 339).

esse aut] Haec ex Monacensi (F) desumsi pro simplici est in editis; pariterque paulo supra aliquid pro aliquid.

facere et pati] Confer Aristotelem (cat. 7).

et caleferi, refrigerari. Habent etiam magis et minus, ut magis et minus urere; magis et minus uri.

QUID SITUS.

381 Situs omnis denominative dicitur, ut sedere a sessione, stare ab statione. Et quamvis nonnunquam nomina deficiant, ex quibus situs denominatur, ratio tamen non deficit.

DE TRIBUS, QUAE RESTANT, ID EST, QUANDO, UBI, ET HABERE.

382 De illis tribus, quae restant, supradicta exempla sufficiunt. Quando enim dicimus, ut heri, cras; ubi, ut Romae, Athenis; habitum, ut calceatum, armatum. Quid horum recipiat magis et minus, quum in sermone incidit, facile apparet.

383 Istae sunt decem praedicationes, ex quibus aliquid necessario singulatim enunciamus. Nam quidquid omnino dixerimus quod aliquid significet, nondum tamen intelligi possit, an verum, an falsum sit, unum est de his decem, exceptis duntaxat illis verborum quodammodo articulis; sunt enim pleraque a grammaticis in orationis partibus enunciata, quae omnino per se nihil valent aut aliquid significant plenum, nisi quum fuerint verbis adjuncta, ut conjunctiones, et praepositiones, et quidquid tale illi docent.

DE OPPOSITIS.

384 Restat ut de oppositis dicamus. Sunt autem opposita, quae sibi veluti

articulis] In promptu foret conjectura *partienlis*, sed addita vox *quodammodo* significat figurate Martianum loqui, neque inepta est metaphora, quum particularum ope singula orationis membra inter se committantur et cohaereant. Ceterum confer Appulejum (de dogm. Plat. l. 3 init.): »Adverbia autem

et pronomina et participia et conjunctiones et id genus alia, quae grammatici numerant, non magis partes orationis esse, quam naviam a plustria et hominum pilos, aut certe in universa compage orationis vice clavorum et picis et glutinis deputanda.»

ex adverso videntur obsistere, ut contraria; nec tamen omnia, quae opponuntur sibi, contraria sunt, sed omnia contraria opposita sunt. Opponuntur autem sibi ita, ut aut relative opponantur, ut magnum parvo, et dimidium duplo; aut ut contraria, ut stultitia sapientiae; aut ut habitus orationi, ut cernentia caecitati; aut ut agentia negationi, ut Cicero disputat, Cicero non disputat. Haec autem inter se nonnihil differunt. Nam relativum relativo ita opponitur, ut hoc ipsum, quod opponitur, ejus sit, cui opponitur, aut ad id quocunque modo referatur; nam dimidium opponitur duplo, et ejusdem dupli dimidium est, ita ergo illi opponitur, ut ejus sit, cui opponitur; et parvum opponitur magno, ut ejus sit, ita ut ipsum parvum ad hoc magnum, cui opponitur, parvum sit. Contraria vero ita sibi opponuntur, ut non eorum sint quibus op- 385
ponuntur, sed ad ea quocunque modo referantur; siquidem stultitiae sapientia ita contraria est, ut non ejusdem sapientiae stultitia sit, sed ut ad illam sit stultitia. Sciendum est tamen quaedam contraria medium habere, quaedam non habere. Namque sunt alia, quae ita ut in ea re, in qua esse possunt, alterutra vice necessario insint, et medio careant, ut sanitas et imbecillitas. Haec duo contraria natura insunt corporibus animalium, atque ita vice alterutra necessario insunt, ut diximus, ut in quo animalis corpore sanitas non est, necessario imbecillitas sit; et in quo imbecillitas non est, necessario sanitas sit. At vero candidum et nigrum quum sint contraria et naturaliter in corporibus inveniuntur, propterea medio non carent, quia non est necesse corpus aliquod candidum esse aut nigrum; potest enim ita deesse candidum, ut non insit nigrum, atque hoc modo ex alia parte, ergo color aliquis medius inveniri potest, ut luteus, vel viridis. Habitus et oratio ita sibi opponuntur, ut in 386

aut ut contraria] Ita cum Grotio codex Darmstattensis, quum in anterioribus editionibus *ut* consideretur. De re ipsa vide Aristotelem in Postpraedicamentis (categ. 8), quibus tota illa oppositorum et contrariorum distributio nititur, eundemque alio loco (metaphys. 4, 9 et 10).

agentia] Eodem vocabulo pro nominativo singulari utitur infra (§. 391). Cicero, qui duo tantum oppositorum genera novit (de invent. 1, 27), id quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, ut *sapere — non sapere*, uno vocabulo *disparatum* appellat; sed accuratius ad eum Victo-

et oculi alicujus animantis nondum adveniente tempore, quo videre possent, neque caeci neque videntes dicuntur, et tamen aliquid medium non habent. Igitur oppositorum, quae medio carent, duae species sunt, id est eorum quae alterutra vice accidunt rei, in qua esse possunt, nullo medio intercedente, ut sanitas et imbecillitas; et eorum, quae simul deesse possunt substantiae, in qua non simul esse possunt, et tamen, quum simul desunt, nihil medium intercedit, ut cernentia et caecitas, vel habitus et orbitas. Quartum genus oppositorum **387** est aientia et negantia, ut Cicero disputat, Cicero non disputat. Haec a superioribus differunt, quod illa singulatim dici possunt, haec non nisi connexe dicuntur. A relativis hoc differunt, quod illa etiam relative dicuntur; haec autem non relative; non enim disputans ad non disputantem refertur. A contrariis hoc differunt, quod illa, si connexe dicantur, tamdiu aut vera aut falsa sunt, quamdiu est illud, in quo inesse possunt; quum autem hoc esse destiterit, neque vera neque falsa sunt; ut aut stultus est ille aut sapiens est; ille quamdiu vivit, horum alterum verum est; quum ipse esse destiterit, utraque falsa sunt, quia, qui non est, neque stultus neque sapiens esse potest. At vero Cicero disputat et Cicero non disputat ita sibi opponuntur, ut et dum vivit Cicero alterum eorum necessario sit, et ipso mortuo falsum est quidem quod disputat, verum tamen est quod non disputat. Hoc modo discernuntur haec bene ab habitu atque oratione; nam qui non est, neque caecus est neque videns. Nec sane moveare, quod videmur jam de proloquiis aliquid dixisse, de quibus postea dicendum est; hoc namque factum est occasione oppositorum.

oppositorum] Sic Grotius nescio unde pro *contrariorum*, quod in antecedentibus editionibus erat; recte procal dubio, quum earum specierum altera tantum ad *contraria* pertineat.

aut stultus] E codicibus Monacensi (C) et Darmstättensi reposui *aut* — *aut*, quum vulgo per simplicem copulam et sententiae jungerentur.

alterum eorum] Lege «alterum verum.» Grot. — In editis nimirum post *alterum* legitur *vero*, quod tamen quum a codicibus Monacensibus (C. F) et Darmstättensi absit, prorsus omisi; pariter ut mox ante «non disputat» vocem *Cicero* ex auctoritate Darmstättensis delevi, quam nimio perspicuitatis studio librarii addidisse videntur.

DE ELOQUENDO.

388 Nomen est quod aliquam rem significat, et per casus flecti potest; verbum est quod aliquid significat, et per tempora flecti potest; ut Cicero nomen, disputat verbum. Haec ab invicem separata, non nihil quidem significant, verum tamen vel falsum dici non possunt; quum autem fuerint conjuncta, jam possunt et affirmari et negari, ut Cicero disputat, jam dici potest, Cicero non disputat. Esse autem debet nominativus casus nominis, et tertia verbi persona. Prima persona significat aliquid, quod jam negari vel affirmari possit, et in hominem tantum cadit. In ea autem intelligitur nomen, etiam si non dicatur; ut disputo totum plenum est, etiam si non dicas ego. Item secunda persona et ipsa jam veritati aut falsitati obnoxia est; sed etiam ipsa in hominem cadit, et ei nec recte dicimus disputas, qui nec audire nec intelligere quod dicitur potest; ergo et hoc quum dicatur sine nomine, tamen ibi nomen intelligitur. Aliter figurate utimur sive prima sive secunda persona, ut aut loquentem eum inducas, qui loqui non potest, aut ad eum

389 convertamus orationem, qui neque audire neque intelligere potest. Tertia vero persona non hominis tantum est, sed aliarum etiam rerum, et simul ac dicta fuerit non continuo intelligitur, nisi forte de deo dicatur aliquid, quod de eo solo possit intelligi; ut quum dicimus pluit, jam potest esse verum

de eloquendo] Jam ad Aristotelis librum *περὶ ἔμπνευσεως* se convertit. Quas praeterea huic parti titulos Grotius praemisit, quia ab anterioribus editionibus absunt, rescidi.

nomen est] Hanc definitionis formam hausi e Monacensi (F), cui et Darmstattensis adstipulatur, nisi quod pro *aliquam* male *quam* legit. Vulgo *quamlibet* scribebatur, praetereaque ad finem miscrum glossema addebatur: *vel est quod tam corpus quam rem significat.*

inducas] Melius erat *inducamus*, facillimeque fieri poterat, ut vera haec lectio praetervisa li-

neola superinducta oblitteraretur; sed in codicibus nihil subsidii est.

de deo] Sic scripsi secundum codices Leidenses ab Oudendorpio (ad Appulej. met. p. 311) laudatos; vulgo *de eo* et infra *quod pluat*, ubi quod ex iisdem dedi *qui*, Darmstattensis quoque et Monacensis (F) confirmant, nisi quod hic male *ejus* exhibet pro *est*. Jovis vel omnino dei nomen suppleri ad verba pluendi, tonandi, et similia, nota res est (confer Schaeferum ad Lamb. Bosium de ellips. p. 167). Praeterea *possit* scripsi pro *potest* e Monacensi (C).

aut falsum, quum non addamus nomen, quia notum est, qui pluat. Quum vero dicimus disputat, quum aliquid jam significet, non tamen verum aut falsum dici potest, si nomen non addatur; et quamvis de homine hoc tantum possit intelligi, quia non de uno dici potest, necessario subdendum est nomen. Et resistit quum dicimus, tertia verbi persona est; exigit enim nomen non hominis tantum, sed cujuslibet, quod resistere potest. Prima igitur et secunda persona et de homine tantum possunt intelligi, et solae dictae possunt aut verae aut falsae dici, quia cum his etiam nomina intelliguntur; tertia vero et non omnis sola dici potest, et non de solo homine intelligitur. Quod ergo fuerit ex nominativo casu nominis et tertia verbi persona conjunctum, proloquium 390 dicitur, ita ut jam necessario aut verum sit aut falsum aut dubium. Namque: homo animal est, omnes judicamus verum esse, et: omne animal homo est, omnes judicamus falsum. Ille disputat, quamvis necessario aut disputet aut non disputet, nobis tamen dubium est alterum; nihil horum intelligimus necessarium esse, sed quid horum sit nescimus. Ubi vero illa verba sunt, quae impersonalia dicuntur, non ex nominativo casu impletur sententia, sed alios casus recipit, ut disputatur quum dicitur, plena sententia est, si ablativum adjungas, hoc est a Cicerone; et poenitet quum dicitur, plena sententia est, si accusativum adjungas, id est Ciceronem; et sunt multa alia. Illud tamen constat, personalia verba non implere sententiam, 391 nisi cum nominativo casu et tertia verbi persona. Sunt etiam sententiae,

verae aut falsae] Darmstattensis *vere aut false*; non male, nec tamen ut recipi necesse sit.

jam necessario] Sic codices Reichenauensis et Darmstattensis; editi *etiam*. Ceterum *proloquium* est quod Graece ἀξιωμα, de quo vide nos supra (§. 327) et Appulejum loco citato: «Una inter has ad propositum potissima, quae *pronunciabilis* appellatur, sola ex omnibus veritati aut falsitati obnoxia, quam vocat Sergius *effatum*, Varro *proloquium*, Cicero *enunciatum*, Gracci *protasin*, tum

axioma; ego verbum e verbo tum *protensionem*, tum *rogamentum*; familiarius tamen dicitur *propositio*.« Unde Cassiodorus (de dialect. p. 540 Gar.): «*Propositio* est oratio verum falsumve significans. Haec *enunciatio* et *proloquium* nuncupatur; et Arnobius (5. p. 157) de quodam Jovis *enunciato*: «*imperfecta* adhuc vox est, neque plena *proloqui* *circumscrip*tave sententia.« Gellius autem (5, 12) «*proloquium* *disjunctivum*» appellat, de quo noster infra (§. 414).

quae quamvis constant ex nomine et verbo, affirmari tamen aut negari non possunt; quae non proloquia, sed eloquia dici nonnullis placuit, ut est modus imperativus. Quum dicimus: Ajax curre, jam plena sententia est; nam nec solum intelligi sed etiam fieri potest quod dicis; negari tamen non potest: non enim hoc negat, qui dixerit: noli currere. Hoc enim non est adversum ei, quod dictum est, curre, ut hoc sit verum, illud falsum, ut possit nasci quaestio. Nam de agentia et negatione quaestio sine dubio nascitur, ut: ille currit, ille non currit, quaestio est, utrum currat an non curro; autem et non curro non facit quaestionem utrum currat. Nulla quidem quaestio hic potest intelligi, utrum currere debeat an non. Hoc enim ex agentia et negatione natum est, ut currere debet, et currere non debet. Hoc facit et optativus modus; quum enim plena sit sententia, quum dicimus: utinam scribam, et utinam non scribam, non potest hinc nasci quaestio, utrum scribam an non; sed pleraque talia sunt, haec ad exemplum sufficiant. Quod ergo fuerit junctum ex nomine et verbo, si plenum nomen et plenum verbum sit, necessario facit sententiam, sed non necessario facit proloquium. Si enim est, quod jam est, affirmari et negari potest; et supra diximus, multa dici plena sententia, quae tamen affirmari et negari non possint. Plenum igitur proloquium est: omnis homo animal est; et quamvis natura illud exigat, ut primo nomen et postea verbum dicatur, ut dictum est, non desinit verum esse proloquium etiam si dicas: animal est omnis homo. Quidquid accesserit huic sententiae, cui parti accedat, diligenter videndum est.

QUID SIT DECLARATIVE ET QUID SUBJECTIVE.

393 Nam sunt proloquii partes duae: quae in nomine una, subjectiva dicitur; quae in verbo altera, declarativa; subjicitur enim quid sit, et declaratur quid

negari tamen] Sic codices Darmstattensis, Reichenauensis, et Monacensis alter (F); vulgo ordo inversus.

affirmari] Quae vulgo sequebantur non possint, codicis Monacensis (F) auctoritate delevi.

subjectiva] Vocabula haec usurpat et Appulejus

de illo possit intelligi. Quum ergo dicimus: Cicero disputat, si accedat huic sententiae in Tusculano, declarative accessit; si accedat Romanus, subjective; item si accedat prudenter et copiose, declarative; item si dicitur cum Catone, declarative accessit. Quidquid igitur nominativo casui accedit, subjective accedit; quidquid declarative accedit, variis casibus et modis accedit. Nam subjective non possunt alii casus accedere; declarative non nisi varii excepto nominativo. Illud tamen sciendum est, posse fieri ut verbum sit in sub- 394
jectiva, nomen in declarativa: sed ita verbum in subjectiva, ut aliquod pronomen secum vice nominis teneat; ita etiam nomen est in declarativa, ut teneat secum aliquod verbum, ex quo ejus vicem impleat. Velut si dicamus: qui disputat Cicero est, qui disputat, subjectiva est, Cicero est, declarativa; sed illam subjectivam pronomen facit, hanc declarativam verbum. In hac 395
igitur parte dicimus, quemadmodum juncta sunt, nec tamen possunt plenam facere sententiam; et si faciunt, quemadmodum veritati et falsitati non sint obnoxiae sententiae, quamvis sint plenae; et quemadmodum ad id perveniatur, ut jam non solum plena sententia sit, sed etiam necessario vera aut falsa.

QUID SIT PROLOQUIUM.

Tertia pars sequitur, in qua dicendum jam est de ipsis proloquiis, ad 396
quorum intellectum in superiori parte pervenimus. Proloquia igitur differentias habent binas, in quantitate et qualitate. Quantitatis differentia est, quod alia sunt universalis, alia particularia, alia indefinita. Universale est, ut omnis homo animal est. Particulare, ut quidam homo ambulat. Indefinitum, ut homo ambulat. Quod igitur indefinite dicimus, necessario particulariter accipimus, non necessario universaliter; et quoniam id potissimum enumerandum,

περὶ ἐρμηνείας. GROT. — Nimirum in libro laudato, qui est de Platonis habitudine et doctrina tertius, et fere totus ad Aristotelicas potius rationes compositus est quam ad Platonicas, quare ad eclecticisimum referendus videtur.

necessario particulariter] Idem tradit divinus

Aristoteles: sed et Appulejus ait, de indefinito loquens: sed tamen pro particulari semper valet, quia tutius est id ex incerto accipere quod minus. GROT. — Alio praeterea loco Appulejus (II. p. 280 Oud.) pariter propositionem ait indefinitam pro particulari accipi.

quod securum habet intellectum, indefinitum pro particulari accipitur. Erunt ergo duae differentiae in quantitate, quod aliud est universale proloquium, aliud particulare. In qualitate item duae, quarum altera dedicativa, altera abdicativa. Dedicativum est, ut omnis voluptas bonum; abdicativum, omnis voluptas non bonum.

QUOMODO CONVERTANTUR.

397

Universale igitur dedicativum non necessario sequitur conversio. Non enim, si omnis homo animal est, omne animal homo est. Universale autem abdicativum necessario sequitur conversio. Si enim omnis voluptas bonum non est, omne bonum non est voluptas; et si omnis homo non est animal mutum, omne animal mutum non est homo. Particulare autem dedicativum habet necessario conversionem. Nam si quidam homo animal est, quoddam animal homo est. Particulare vero abdicativum non habet necessariam conversionem. Non enim, si quoddam animal non est rationale, quoddam rationale non est animal. Universalis ergo dedicativa et particularis abdicativa non necessario recurrunt; universalis autem abdicativa et particularis dedicativa necessario convertuntur, ita tamen ut facta conversione in declarativa particula negatio maneat; nam utique conversio ita fit, ut quae particula fuit declarativa, eadem subjectiva sit. Ergo quum dico: omnis voluptas bonum non est, omnis voluptas subjectiva, bonum non est declarativa; si convertam: omne bonum voluptas non est, facta est quidem subjectiva quae fuit declarativa, negatio tamen hanc particulam tenet, quae facta est declarativa. Et

indefinitum pro] Annotatio haec textu ejicienda. GROT. — Leniorem medelam inveni in codice Monacensi (F), unde et ante *quoniam* inserui.

dedicativum] Dedicativam Latini philosophi *κατάφασιν*, quae secundum Aristotelem est *ἀπόφανσις τινος κατὰ τινός*, nominarunt, et *abdicativam ἀπόφασιν*, quae est *ἀπόφανσις τινος*

ἀπὸ τινός. Sic et Appulejus et Cassiodorus. Isidorus (ut et nostri) *affirmationem negationemque* dicit. Alii *confessivam* et *abnutivam*. GROT.

conversio] MS. ubique *conversatio*. GROT. — Meliores codices utique *conversio*.

declarativa] Perperam editum erat *dedicativa*, quem errorem eo magis miror non animadversum

si velim sic dicere: nulla voluptas bonum est, convertendum est sic: nullum bonum voluptas est. Sed propter duo proloquia, quae diximus non necessario converti, debemus intelligere omnia quae proloquiis attribuuntur, per quae recte aut non recte proponi possunt, ut verum aut falsum possint ostendere. Haec autem quinque sunt jam superius demonstrata, genus, species, differentia, accidens, proprium. Ex his duo faciunt illa proloquia recurrere, alia tria nullo modo. Namque, ut omnis homo animal est rationale mortale, ita omne animal rationale mortale homo est; et quemadmodum omnis homo risibilis est, ita omne risibile homo est. Rursum in particulari abdicativa videndum est, quid sit proprium non esse: ut enim proprium est hominis, esse risibile, ita proprium est, risibile non esse praeter hominem. Ergo si particulare abdicativum proponamus sic: quiddam risibile non est praeter hominem, recurrit sine dubio, quiddam praeter hominem non esse risibile; item: quiddam inanimatum, irrationale, immortale, non est homo; quidam homo non est inanimatum, irrationale, immortale. Item sunt aliae conversiones, quae faciunt easdem proloquiorum particulas indefinitas, etiam negatione scilicet de loco migrante. Nam particulae indefinitae fiunt hoc modo: homo, non homo; animal, non animal; et ideo indefinitum est, quia negas tantum hoc esse, non dicis quid sit. Quum ergo dico: omnis homo animal est, si velim recte convertere, adhibeo negationes; ut fiant particulae indefinitae. Si enim verum est, omnis homo est animal, et verum est, omne non animal non homo. Hac conversione usus est in rhetoricis Cicero: „deinde

esse a Grotio, quod ex iis, quae sequuntur, manifestus sit. Lectionem nostram firmiter codices Monacenses (C. F) et Darmstattensis.

duo faciunt] Male in editis duo sunt quae faciunt, quod nemo non perspicit. Lectio nostra codicis est Darmstattensis. Duo autem illa sunt differentia et proprium, quum genus, species, et accidens conversionem non suscipiant.

indefinitas] Lege cum MS. indefinitas, etiam

negatione de loco migrante. Nam quum in aliis conversionibus termini locum mutant, negatio non mutat, hic et termini convertuntur, et ipsa negatio migrat. GROT. — Pariter in Monacensi (F), Reichenauesi, et Darmstattensi recte legitur etiam pro esse, quod erat in editis. De re ipsa accuratius egit Aristoteles (analyt. prior. 1, 40).

Cicero] Corruptus Grotius Ciceronis (de invent. 1, 10) locum ommissa voce „constitutionis“, quam

si constitutio et ipsa et pars constitutionis ejus quaelibet intentionis depulsio est, quae intentionis depulsio non est, ea nec constitutio est nec pars con-
 400 stitutionis.“ Item particularis abdicativa potest hoc modo converti; si enim quoddam animal homo non est, quoddam non homo animal est; et in hac conversione observandum est, quod ubi non est negatio quum directo proponimus, ibi fit dum convertimus. Hanc vicissim conversionem recipiunt duo proloquia, quae illam primam non necessario recipiebant. Solum universale abdicativum non illam aliam recipit. Vocetur ergo docendi causa illa prima conversio, haec secunda. Haec autem proloquia quemadmodum inter se affecta
 401 sint, hoc modo manifestius apparebit. Quatuor lineis quadrata formula exprimitur. In primo angulo superioris lineae scribatur universalis dedicativa, et in alio ejusdem. angulo universalis abdicativa; item infra ad primum angulum inferioris lineae particularis dedicativa, ad angulum reliquum parti-

anteriores tamen editiones recte e fonte ipso dabant.

quod ubi non] Aberat ab editis *quod*, et inserui e codicibus Darmstattensi et Monacensi (C). Ex eodem Monacensi etiam paulo infra reposui verba *non necessario* pro edito *non*, sicut in margine jam Grotius adscripserat.

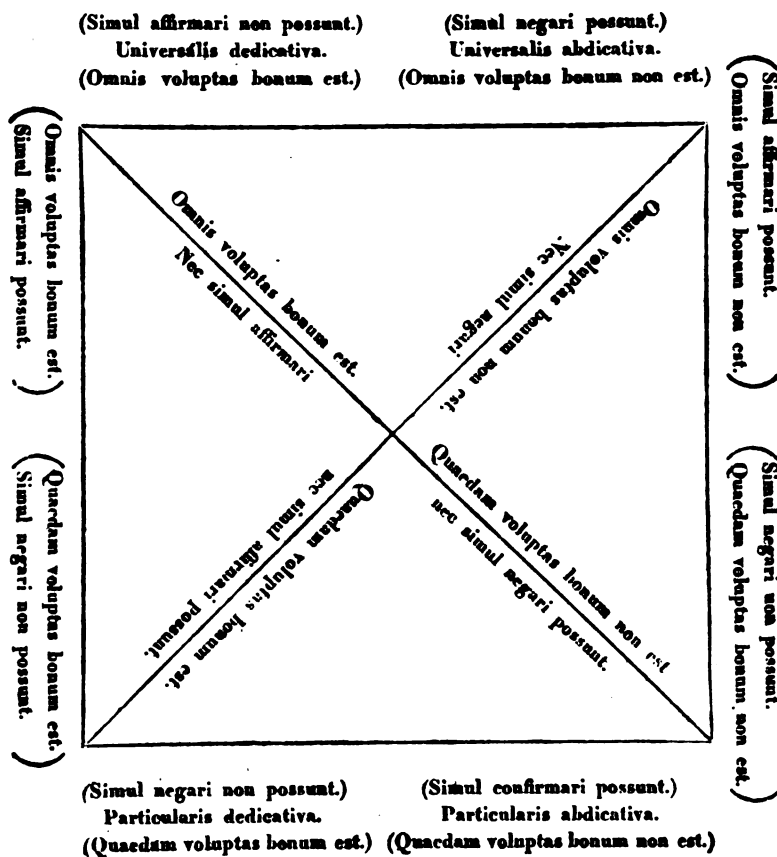
illam aliam] *Illam* inserui e codicibus Monacensibus (C. F), Darmstattensi, et Reichenauensi.

docendi] Meliorem anteriorum editionum lectionem restitui pro Grotiana *dicendi*, licet ita etiam codices Monacenses (C. F) et Darmstattensis habeant.

quatuor lineis] Similis tabula exstat apud Appulejum (dogm. Platon. III. p. 269 Ond.), sed simplicior; atque haud scio an ne Martianus quidem adeo plenam perscripserit, qualem in editionibus ejus videmus. Certe quae uncis inclusi, absunt a codicibus Monacensibus (C. F) et Reichenauensi, immo a Darmstattensi tota tabula prorsus abest.

Sensim potius ex iis quae sequuntur aucta esse videtur a magistris Martianum exponentibus; unde fit, ut neque apud Boethium (Oper. p. 345) omnia pariter legamus. Ceterum haud abs re fuerit Appuleji verba contulisse: sunt igitur in superiore linea universalis dedicativa et abdicativa, dicanturque hae inter se *incongruae*; item in inferiori linea sub utraque particulares subnotentur, dicanturque hae inter se *suppares*. Deinde ducantur obliquae lineae angulares, altera pertinet ab universali dedicativa ad particularem abdicativam, altera a particulari dedicativa ad universalem abdicativam, quae inter se et quantitate et qualitate contrariae *alterutrae* nominentur, quod jam necesse est alterutram veram esse; quae dicitur perfecta pugna et integra. At inter *suppares* et *incongruas* pugna dividua est; quod *incongruae* nunquam quidem fiant simul verae, interdum tamen simul mentiuntur; *suppares* autem mutata vice nunquam quidem simul mentiuntur, interdum tamen fiunt simul verae.

ularis abdicativa; deinde ducantur angulares lineae ab universali dedicativa ad particularem abdicativam, et ab universali abdicativa ad particularem dedicativam:

Duae igitur superiores simul confirmari non possunt, simul negari possunt. 402
 Nam non potest simul verum esse, omnis voluptas bonum est, et omnis voluptas non est bonum. Possunt autem simul esse, non omnis voluptas bonum est, non omnis voluptas non est bonum. Duae vero inferiores vicissim simul negari non possunt, simul confirmari possunt. Nam non utique potest non quaedam voluptas bonum esse, et non quaedam voluptas non

non utique potest] Expunxi verba, quae in editis sequuntur, «simul negari» codicum Reichena-

ensis et Darmstattensis auctoritate. Sensus enim est illa duo simul non esse non posse.

potest, quia non expectas, ut hoc etiam tibi adversarius concedat, sed eo invito sequitur, si modo ratione servata fuerit illatum. Et ut hoc planum fiat exemplo, putemus quaestionem esse: utrum voluptas utilis sit. Si proponamus ita: omnis voluptas bonum est, plena quidem sententia est, et sumtum efficitur, si hoc adversarius concedat; quo concesso, adjungenda est alia sententia: omne autem bonum utile est; si etiam hoc concesserit, efficitur sumtum, ex quibus duobus sumtis etiam invito eo sequitur, omnis igitur voluptas utilis est.

QUID SIT SYLLOGISMUS.

Hoc totum, quod constat ex duobus sumtis et illatione, ratiocinatio a 406 nobis, a Graecis *συλλογισμὸς* appellatur. Est ergo ratiocinatio ex duobus pluribusve concessis ad id quod non conceditur necessaria perventio. Possunt ergo plura esse sumta, sed minus a duobus esse non possunt. Etenim est integra ratiocinatio, si ad illud, quod volumus ostendere, utilem esse voluptatem, tribus etiam sumtis pervenire velimus; ut: omnis voluptas secundum naturam est; omne quod secundum naturam est, bonum est; omne bonum utile est; omnis igitur voluptas utilis est. Ex hoc apparet plura etiam licere addere, si oportuerit. Nonnunquam etiam concludimus inferentes non quidem id quod con- 407 ficitur, sed quod ex ipso, quod inferre debemus, necessario conficitur, hoc modo: omnis virtus bonum est, omne bonum utile est, omnis igitur virtus non nocet. Inferendum erat, omnis igitur virtus utilis est, et ex eo necessario sequitur non nocere; quod enim utile est, nunquam nocet. Hoc a Graecis *συμπέρασμα*

Gar.), alii; Cicero (top. 13) nobisque est *conclusio*, vel etiam (de inv. 1, 37) *complexio*.

ratiocinatio] Cicero, qui voce *syllogismus* non utitur, *ratiocinationis* duas profert definitiones. »Esse enim» ait (de invent. 2, 5) »diligentem et consideratam faciendi aliquid aut non faciendi excogitationem»; sed praestat (1, 34): »ratiocina-

tio est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum et per se cognitum sua se vi et ratione confirmet.»

minus a duobus] Lege *minus duobus*. Graec. — Omnino sic intelligendum; mutare autem contra codicum auctoritatem minime ausim.

συμπέρασμα] Recentior haec vocabuli vis, qua

dicitur, a nobis dici potest confinis conclusio. Ratiocinatio igitur sive propriam et suam sive confinem habens conclusionem, dividitur in duo genera, in praedicativum et conditionalem syllogismum.

QUID SIT PRAEDICATIVUS SYLLOGISMUS.

408 Praedicativus est, in quo sumta ita sibi nexa sunt, ut aliquo extrinsecus addito suppleantur, ut hoc, quod supra dictum est, omnis voluptas bonum est, omne bonum utile est. Videmus itaque non totum, quod supra positum est, dictum, sed unam inde partem sumtam declarativam, quae secundo proloquio facta est subjectiva; quod proloquium secundum, ut impleret sententiam, aliquid petivit extrinsecus, id est, utile est. Hujus illatio conficitur ex eo quod accessit extrinsecus et ex eo quod non est repetitum, id est, omnis igitur voluptas utilis est. Hujus generis tres formae sunt. Prima est, in qua declarativa particula superioris sumti sequentis efficitur subjectiva aut subjectiva superioris declarativa sequentis. Declarativa superioris fit subjectiva sequentis, ut in superiori proposito exemplo. Subjectiva superioris fit declarativa sequentis, si hoc modo velis convertere: omne bonum utile est, omnis voluptas bonum est, omnis igitur voluptas utilis est. Secunda forma est, in qua declarativa

a *syllogismo* distinguitur; apud Aristotelem enim non nisi ipsam *conclusionem* sive *illationem* significat.

et *conditionalem syllogismum*] Sic codices Monacenses (C. F): in editis legitur tantum *conditionale*, ut *genus* supplendum foret, cui lectioni clariorem praefero illam.

sibi nexa] Ita codices Monacensis (C) et Reichenauensis; non *innexa*, ut in editis.

videmus] Nonne miremur Grotium, qui ediderit *videmus utique* non totum quod supra positum est *non dictum*, quum anteriores editiones veram, quam nos revocavimus, jam haberent lectionem?

tres formae] Pariter Appulejus (dogm. Plat.

p. 271 Oud.): *Tres igitur formulae sunt, quarum prima dicatur, quum illa communis particula in altera subjecta, in altera declarans est; qui ordo non tantum enumeratione sed conclusionum dignitate contentus est. Quippe ultima est formula tertia, quia nihil in ea nisi particulare concluditur; hac superior est secunda, quae habet conclusiones universales, sed abdicativas tantum; et ideo sic prima pollet, quia in omne genus illationum concluditur.* Itidem Isidorus (etym. 2, 28, 2): *Formulae categoricorum, id est praedicativorum syllogismorum sunt tres; primae formulae modi sunt novem* et sic porro prorsus ut apud nostrum. Alii quippe quatuor formas fecerunt.

superioris sumti eadem est etiam declarativa sequentis, ut: omnis virtus bonum est, et omnis voluptas non est bonum, omnis igitur voluptas non est virtus. Tertia forma est, in qua subjèctiva superioris sumti eadem est etiam subjectiva sequentis, ut: quoddam bonum voluptas est, omne bonum utile est, quoddam igitur utile est voluptas. In prima forma et universaliter 409 et particulariter, et dedicative et abdicative concludi potest; in secunda forma universaliter nisi per contrarium concludi non potest; in tertia forma particulariter tantum concluditur. Quapropter non frustra hic ordo est servatus. Nam merito prima dicitur, in qua omni modo concludi potest; secunda autem recte, in qua potest concludi universaliter, quamvis per contrarium; tertia item recte, quia in quantitate minor est, in qua nisi particulariter concludi non potest. Nunc dicendum est, singulae formae quot modos recipiant. Nam 410 recipiunt intra se certum numerum; extra quos modos quidquid conclusum fuerit, non est temere concedendum. Recipit autem prima novem modos, secunda quatuor, tertia sex.

PRIMUS MODUS.

Primae formae primus modus est, in quo conficitur ex duobus uni- 411 versalibus dedicativis universale dedicativum directum, ut est: omne justum honestum, omne honestum bonum, omne igitur justum bonum. Si reflexim inferas: omne igitur bonum justum, non sequitur, sed particulariter potest

per contrarium] Abdicative. GROT. — Mox post *tertia pro autem scripsi item* e codicibus Reichenauesi et Darmstattensi.

primae formae] In hisce figuris modisque syllogismorum eorundemque exemplis mirum quam conveniant Capella, Appulejus et Cassiodorus, etiam sicubi ab Aristotele deviant: nam in prima figura omnes ex majore (ut vocant) minorem faciunt, et contra, quem modum recentiores «Galeni quartam figuram» nominant. GROT. — Inscriptio hujus capituli

et duae quae sequuntur apud Grotium, angustiores sunt quam quae iis continentur; sed quum antiquae esse videantur, mutare nolui.

directum] Verè ne legendum sit *directim*, ut est apud Appulejum (3, p. 272): «*directim* autem dico inferri, quum eadem particula subjecta est tam in conjugatione quam in ipsa illatione, itemque declarans eadem quum est utrobique; *reflexim* vero, quum hoc sit vice versa»; sed codices nihil variare videntur.

inferri: quoddam igitur bonum justum, et efficitur quintus modus. Secundus modus est, in quo conficitur ex universali dedicativo et universali abdicativo universale abdicativum directum, ut est: omne justum honestum, nullum honestum turpe, nullum igitur justum turpe. Si reflectas: nullum igitur turpe justum, efficitur sextus modus. Diximus enim supra, universale abdicativum posse converti. Tertius modus est, in quo conficitur ex particulari dedicativo et universali dedicativo particulare dedicativum directum, ut est: quoddam justum honestum, omne honestum utile, quoddam igitur justum utile. At si reflectas, efficitur septimus modus: quoddam igitur utile justum; quoniam supra dictum est, particulare dedicativum posse converti. Quartus modus est, in quo conficitur ex particulari dedicativo et universali abdicativo particulare abdicativum directum, ut est: quoddam justum honestum, nullum honestum turpe, quoddam igitur justum non est turpe; reflecti non potest, diximus enim supra, particulare abdicativum non posse converti. Octavus modus est, in quo conficitur ex universali abdicativo, et universali dedicativo particulare abdicativum reflexim, ut est: nullum turpe honestum, omne honestum justum, quoddam igitur justum non est turpe. Nonus modus est, in quo conficitur ex universali abdicativo et particulari dedicativo particulare abdicativum reflexim, ut est: nullum turpe honestum, quoddam honestum justum, quoddam igitur justum non est turpe.

DE SECUNDAE FORMAE PRIMO MODO.

412 • Secundae formae primus modus est, in quo conficitur ex universali dedicativo et universali abdicativo universale abdicativum directum, ut est: omne justum honestum, nullum turpe honestum, nullum igitur justum turpe. Hic reflexione si utaris, alius modus non efficitur, quoniam de utrisque subjectivis fit illatio. Secundus modus est, in quo conficitur ex universali abdicativo et universali dedicativo universale abdicativum directum, ut est: nullum

octavus] Qui hic abesse videntur modi quintus, secundum et tertium. Atque ita etiam apud Appulejum (p. 274. 275).

turpe honestum, omne justum honestum, nullum igitur turpe justum. Tertius modus est, in quo conficitur ex particulari dedicativo et universali abdicativo particulare abdicativum directum, ut est: quoddam justum honestum, nullum turpe honestum, quoddam igitur justum non est turpe. Quartus modus est, in quo conficitur ex particulari abdicativo et universali dedicativo particulare abdicativum directum, ut est: quoddam justum non est turpe, omne malum turpe, quoddam igitur justum non est malum.

DE PRIMO MODO TERTIAE FORMAE.

Tertiae formae primus modus est, in quo conficitur ex duobus universa- 415
libus dedicativis particulare dedicativum directum, ut est: omne justum honestum, omne justum bonum, quoddam igitur honestum bonum. Secundus modus est, in quo conficitur ex particulari dedicativo et universali dedicativo particulare dedicativum directum, ut est: quoddam justum honestum, omne justum bonum, quoddam igitur honestum bonum. Tertius modus est, in quo conficitur ex universali dedicativo et particulari dedicativo particulare dedicativum item directum, ut est: omne honestum justum, quoddam honestum bonum, quoddam igitur justum bonum. Quartus modus est, in quo conficitur ex universali dedicativo et universali abdicativo particulare abdicativum directum, ut est: omne justum honestum, nullum justum malum, quoddam igitur honestum non est malum. Quintus modus est, in quo conficitur ex particulari dedicativo et universali abdicativo particulare abdicativum directum, ut est: quoddam justum honestum, nullum justum malum, quoddam igitur honestum non est malum. Sextus modus est, in quo conficitur ex universali dedicativo et particulari abdicativo particulare abdicativum directum, ut est: omne justum honestum, quoddam justum non est malum, quoddam igitur honestum non est malum. Omnes igitur modi certum ordinem tenent, ejusdemque ordinis ratio est, quae in ipsis formis demonstrata est.

item directum] Omissum apud Grotium *item* restitui ex ante eum editis.

QUID SIT CONDITIONALIS SYLLOGISMUS.

- 414 Conditionalis syllogismus est, cujus propositio et plenum argumentum et plenum id de quo quaestio est continet, ita ut assumpto argumento jam certum inferri possit de quo quaestio erat, ad hunc modum: Ponamus quaestionem esse, utrum sit utilis rhetorica, et volentes utilem probare, argumentum ab hujus definitione capiamus, quod est bene dicendi scientia. Ex hujus argumento et illa quaestione conditionalis syllogismus ponitur sic: si rhetorica est bene dicendi scientia, utilis est. Assumimus argumentum ita: est autem rhetorica bene dicendi scientia. Haec duo qui concesserit, etiam invitus concedat necesse est, utilem esse rhetoricam; quod erat dubium antequam propositio et assumptio concederetur. Nihil tamen in assumptione accessit extrinsecus, quod est proprium praedicativi syllogismi. Hic primus modus a dialecticis appellatur, qui est ab antecedentibus, propterea quoniam argumentum quemadmodum positum est, ita et assumptum; hoc tantummodo differens, quod cum conditione positum est, et sine conditione assumptum.
- 415 Secundus modus est, qui appellatur a consequentibus, in quo ipsum argumentum quaestionem sequitur, non quaestio argumentum, hoc modo: si est rhetorica utilis, est bene dicendi scientia. Assumitur argumentum a contrario, id est per negationem sic: non est autem bene dicendi scientia; non est utilis
- 416 igitur. Tertius modus est, qui appellatur a repugnantibus, in quo demonstratur, non posse simul hoc esse et illud non esse, in quo quum fuerit assumptum unum, aliud necessario tollitur; ut quum fuerit assumptum esse, non esse tollatur, hoc modo: non est bene dicendi scientia rhetorica et non est utilis; est autem bene dicendi scientia, utilis est igitur; confectum est utilem esse, sublato eo quod non esse utile positum erat. Hi tres modi ex

ab antecedentibus] De tribus argumentandi modis, qui in syllogismo conditionali hic sese excipiunt, ab antecedentibus, contrariis, repugnantibus, in rhetorica (§. 490 sequ.) agitur (conf. not.

ad §. 557 et Spalding. ad Quintilianum 5, 8, 5; p. 215).

ut quum fuerit] Editi *id est*, quod correxi e codicibus Monacensibus (C. F).

uno argumento possunt confici, et unam rem omnes probare possunt. Nec interest in propositione, quam partem primo ponas, utrum argumenti, utrum quaestionis, dummodo conditionis ratio conservetur. Quum dixeris: si rhetorica est bene dicendi scientia, utilis est; potest et sic poni: utilis est rhetorica, si bene dicendi scientia est. Hoc etiam in duobus aliis experiri licet. Quartus **417** modus est, qui per disjunctionem efficitur, ita ut uno assumpto aliud necessario negatum sit, hoc modo: aut sanus est aut imbecillis, sanus est autem, non est igitur imbecillis. Quintus modus est, qui etiam per disjunctionem **418** efficitur, ita ut uno negato aliud necessario sit, hoc modo: aut sanus est aut imbecillis, non est autem sanus, igitur imbecillis est. Additi sunt alii duo **419** modi, qui per argumentum istorum duorum fieri possunt, non tamen per disjunctionem, sed per negationem. Est ergo sextus modus, in quo demonstratur non posse simul et hoc esse et illud. Assumitur per unius confirmationem, concluditur per alterius infirmationem, hoc modo: non est sanus et imbecillis, sanus est autem, non igitur imbecillis. Septimus modus proponitur sic, et in eo assumitur ut in quinto, atque ita concluditur. Ad rem facilius **420** intelligendam his quaedam formae junguntur, ita ut rebus ipsis non dictis ratiocinandi vis intelligatur. Est primi modi forma haec: si primum, secundum; primum autem, secundum igitur. Secundi haec: si non primum, nec secundum; secundum autem, et primum igitur. Tertii haec: non et primum et non secundum; primum autem, igitur et secundum. Quarti haec: aut primum aut secundum; primum autem, non igitur secundum. Quinti haec: aut primum aut secundum;

per disjunctionem] Alii syllogismos hypotheticos et disjunctivos inter se distinguunt, ut Marius Victorinus ad Ciceronis rhetoricam (ap. Pith. p. 175), qui docet, quum in propositione sit «si est», appellari argumentum *κατὰ συνημμένον*; quum vero in illa sit «aut est», appellari *κατὰ διεξευγμένον*.

junguntur] Melior haec est Reichenauensis et Monacensium (C. F) lectio, quam *conjunguntur* in

editis. Ceterum Aristoteles literis utitur in his formis, ut apud Appulejum (dogm. Plat. 3, p. 279 Oud.) legimus: «omne C B; omne B A; omne igitur C A»; stoicos autem idem testatur pro literis numeros usurpare, quod idem Ciceronem (top. 4) fecisse videmus. «si primum, secundum» cet.

nec secundum] Ita melius Reichenauensis codex, quam *non secundum* in editis.

non autem primum, igitur secundum. Sexti haec: non et primum et secundum; primum autem, non igitur secundum. Septimi haec: non et primum
 421 et secundum; non primum autem, igitur secundum. Sciendum tamen est, ex uno argumento posse fieri tres superiores modos et ex uno argumento alios quatuor. Hujus autem ordinis ratio est, ut primus modus sit, qui appellatur ab antecedentibus, quia utique quod antecedit prius est; secundus a consequentibus eadem ratione, ut ipso nomine suo primum se debere sequi etiam in ordine videatur ostendere. Restat qui sit tertius in eodem argumento a repugnantibus; non enim possumus ad disjunctionem transsilire, quae jam non potest ex eodem argumento fieri. Erit ergo quartus modus quasi ad aliud argumentum primus. Et ibi utique antecedere debet, in quo per confirmationem assumitur; prior enim est confirmatio negatione. Quintus debet esse idem per disjunctionem, sed post eum propterea, quia in eo per confirmationem, in hoc autem per negationem assumitur. Hoc in
 422 duobus reliquis licet intelligi. Miscentur autem sibi multis modis syllogismi, ut in una ratiocinatione et praedicativi generis et conditionalis formas agnoscas; hoc modo: Si quaestio sit, utrum utilis sit ipsa dialectica, proponendum est: si bene disputare utile est, utilis est bene disputandi scientia; at bene disputare utile est, utilis est igitur dialectica. Sane videndum est in praedicativo syllogismo, quod de propositione sibi assumptionem vindicet; nam extrinsecus aliquid jam accipere manifestum est. In eo autem, quod sibi, ut diximus, de propositione vindicat, attendendum est utrum recte vindicet propter servatas memoratasque formas. Efficitur enim, ut quod in propositione ad declarativam partem pertinere videbatur, in assumptione ostendatur ad subjectivam pertinere; et item si aliter assumas, hoc ipsum pertinebit ad declarativam; hoc modo: Notum est in prima forma ita assumi, ut aut declarativa propositionis subjectiva sit assumptionis, aut subjectiva propositionis eadem et declarativa

qui sit tertius] Restitui quod incuria Grotius *nem intrusum, cujus nec causa ulla apparebat ne-*
omiserat sit, pariterque mox possumus scripsi pro que origo vel in editionibus vel in codicibus inda-
possemus, infraque expunxi sed ante »per disjunctio- *gari poterat.*

sit assumptionis, ut si proposueris sic: omnis ars frequenti exercitatione meditanda est, dictio autem exercitatio est rhetoricae, rhetorica igitur frequenti dictione meditanda est; in propositione exercitatio ad declarativam partem pertinere videbatur, in assumptione ipsa exercitatio ita ad declarativam pertinet. Quomodo ergo forma servata est? scilicet quia relictum est aliquid in declarativa propositionis, quod non venerit in declarativam assumptionis, unde possit fieri conclusio, hoc est, meditanda est. Nam si vellem sic assumere: rhetorica autem ars est, totum servaretur ad conclusionem: rhetorica igitur frequenti exercitatione meditanda est. Ex hoc apparet multa esse communia, quae possint vel subjective vel declarative adjungi, prout se habuerit assumptio.

Talibus iusistente Dialectica, et ad quaedam non minus inextricabilia 423 quam caliginosa properante, Pallas nutu Majugenaë festinantis intervenit:

Perita fandi, jam progressum comprime,
 Ne implexa tortos stringat intimatio
 Et multinodos perpeti amfractus diu
 Hymen recuset; editum est compendio
 Quidquid decenter docta disputatio

dictio] Marius Victorinus (rhetor. Pith. p. 171) «in dialogis» ait «sermonem esse, non dictionem: dictionem autem esse oratoris in civilibus causis.»
in declarativam] Sic corrigendum e Darmstatensi erat quod editi habent «in declarativa.» Ceterum hic quoque nonnulla excidisse videri poterant, nisi interrogationis signum interposuissem.

servaretur] Ita omnino legendum e codice Monacensi (C) pro *servabitur* in editis; pariterque mox ex altero Monacensi (F) *possint* pro *possunt*.

implexa] Hoc pro Grotiano *inflexa* in codice optimaë notae legi observat Oudendorpius (ad Caesarem p. 107).

tortos] Lege *tortus*. GROTIUS. — Quid voluerit juvenis doctus non capio. Equidem refero *tortos* ad

substantivum *amfractus*. Construendum igitur videtur: «Progressum comprime, ne implexa intimatio stringat amfractus tortos, et Hymen recuset perpeti amfractus multinodos; i. e. ne ad contortiora procedas, quae impatientiam Hymenis moveant.»

perpeti] Lege *perpeti*. GROTIUS. — In editis enim erat *perpetui*. Grotii sententiam confirmavit Oudendorpius auctoritate vetustissimi codicis Leidensis, de quo modo dixi.

decenter] Barthius (advers. p. 1579) e suo codice *decenter* jubet reponere: sed adverbium hoc inauditum ex uno tantum codice contra vulgarem reliquorum lectionem Martiano obtrudere eo magis nefas putamus, quod paulo post etiam Dialecticae frons *decens* appellatur.

Multo adstruendum contulit volumine.
 Sat est profundae frons decens scientiae,
 Quae abstrusa promit, nil morosum disserens
 Praetervolando, nilque ignotum deserens.
 Nam quae supersunt fraude multa consita,
 Quis falsa captos circuit deceptio,
 Dum ambage ficta praestruis sophismata,
 Captentulisve ludis illigantibus,
 Pellax soritas quumque sensim congeris,
 Formasve mendas, comprobat quas veritas;
 Nefas tonantis garriat sub auribus
 Facinusque dirum; quippe summi coelites
 Odere turpis omne falsum feminae.
 Nam si revolvas, quid cavilla saevius?

frons] Grotius in margine apposuit variantem lectionem *fons*, quae et in codice Reichenauensi exstat multumque habet quo se commendet; praetuli tamen vulgatam, cujus hic sensus esse videtur: sufficere *frontem*, id est *anteriorum partem* scientiae, elementa ejus, quae statim in limine tradantur; penitus intrare totamque ab omni parte cognoscere deos nolle.

captentulisve] Elenchos sophisticos innuit. Gloss. Isidor.: |captentula, captio; et alibi: |muscipula, captentula. At amico meo Joanni Meursio videbatur legendum *captensulisve*, item *captensula*, ut enim a *ὀκείρω* *scaptensula* teste Festo, ita a *capto* *captensula*. Lucretius:

•Qualis expires scaptensula subter odores.▪

GROT. — In vocabulo raro ac prope unico codicum sola auctoritas esse potest.

pellax] Hoc restitui ex anterioribus editionibus

pro Grotiano *pellax*. Totum locum sic explico: »dum praestruis ambage ficta sophismata fraude multa consita, quibus falsa deceptio circuit captos — quumque pellax congeris sensim soritas vel mendas formas, quas veritas comprobat.▪ *Mendare* novo exemplo dictum est pro *corrumpere*, ab eo quod est *mendum*; Martiani enim sententia haec est, Dialecticam, dum sophistarum more cavilletur, eas formas, quae veritati consentaneae sint, adulterare et detorquere.

garriat] Malim *garriant*. Et tollenda est distinctio ex versu praecedenti. GROT. — Brevitate obscurus ipse interpret est: quid enim voluerit nemo divinabit. Subjectum verbi *garriat* est *nefas facinusque dirum*.

cavilla] Sophistica. VULC. — Idem est quod *cavillatio*. Accepit noster a Plauto (Aulul. 4, 4, 11). *Revolvās* scil. animo est idem quod *consideres* sive *recorderis*.

Dudum locuta circulatorix, indecens
 Fies profecto decipula, si adstruxeris.
 Facessat ergo versilis profunditas,
 Reliquumque tempus liqueris sororibus.

His auditis Dialectica cunctabunda paululum, tamen divae praeceptis paritura 424
 respondit:

Venerandos mihi fatus reverendosque secuta
 Referam jussa pedem, atque ilicet exorsa silebunt.
 Licet unam decuit jussae permittere culpam,
 Ut honoris pretio cederet inferre relatus,
 Populum Cecropidarum bene quo palliatarum
 Bromius conciperet contumias nosse dolere,

fies profecto] Distinguo: »circulatorix indecens
 fies profecto decipula si astruxeris.« Exorabula ju-
 dicantium, et decipula adversantium, et artificia di-
 centium. GRÆC. — Voce *decipula* praeter nostrum
 utuntur et Appulejus (in flor. p. 87 f. Oud.) et
 Apollinaris Sidonius (ep. 8, 10; p. 252 Sirm.).

versilis] Ita etiam Saxo Grammaticus »*versili*
 quadam mutatione transponi« scripsit; et:

— — — »nunc laxo poplite tendor

Versilis, inque novos converti cerea vultus.«

STEPHAN. (ad Sax. p. 35).

respondit] Obscurissimum carmen ipsoque metro
 ionico a minore contortum atque impeditum sic
 intelligo: »Secuta fatus reverendos mihi et vene-
 randos referam jussa pedem, quaeque exorsa eram
 dicere mittam. Quamquam unam veniam dare decuit
 jussae, ut Pallas honoris gratia permetteret regerere
 ea quae Bacchus supra (§. 331) contumeliose in
 me conjecit, quo intelligeret populum Cecropida-
 rum bene nosse dolere contumelias, magisque quam
 crediderat vipeream noscere posset, et quam du-
 dum inortem habuerit, Marsica praestigiatrix fieret

et. Singula tamen verba praestare minime velim.

Cecropidarum] Cecropidarum dixit feminine aut
 communiter. JUVEN.: »Fortissima Tyndaridarum.«
 Vide infra in notis ad Musicam, ubi de Tritonida
 dicam. Ceterum magnus error in hoc versu: nam
 tertiam syllabam in *palliatarum* corripuit. Ceterum
 »bene palliatarum« artes dixit Graeca phrasi *εὐκνη-
 μίδες ἀχαιοὶ*. GRÆC. — Bene ad nosse potius re-
 ferendum erit. De pallio, Graecae doctrinae insigni,
 vide superiorem notam (ad §. 215).

contumias] Contumelias et derisiones. VULG. —
Contumias κατὰ θυγοπήν pro *contumelias*. Nisi
 sit certumias *κερτομίας*, ut latumia *λατομία*.
 Vulgatam lectionem tuetur Gloss. Isidori, in qua
 invenio: »catumia (l. contumia) contumelia«, et alibi:
 »contumia, derisio.« GRÆC.

nosse dolere] Lege »nosse dolere.« Sensus to-
 tus hic est: Hoc tamen unum velim mihi Minervam
 permittere, ut concedat, me pro honore meo aliqua
 referre, quo Bacchus (qui videlicet Dialecticam ir-
 riserit) discat nos artes etiam tangi et angi istis
 contumeliis, et sentiat magis viperinam, quam

Mage quam crediderat vipeream noscere posset,
 Et iners Marsica dudum fieret praestigiatrix,
 Neque me conspiceret somnificam vel temulentam
 Loca passim blaterantem Jovialibus sub oris.
 Tamen uni famulandum est tibi, virgo; reticemus.

Haec dicens velut repressa conticuit, compluresque eam divorum, qui inter initia deriserant, horrerunt.

dixerat. GROTI. — *Dolere pro dolore*, quod in editis erat, ex Darmstattensi codice reposui.

loca] Malim *joca*. Eundem errorem in Floridorum libro 3 animadvertit Stewechius. GROTI. — Vide Appulejum (op. II. p. 63 Oud. ibique not.). Attamen communis omnium librorum tam editorum quam

manuscriptorum lectio *loca* tæetur, quod si revera a Martiano profectum est, metri necessitate dictum est pro *locos*. Neque enim *loca* sed *loci* appellantur philosophorum et oratorum argumenta.

sub oris] Ita Grotii codex omnino melius, quam editum *suborsis*.

M A R T I A N I
MINEI FELICIS
C A P E L L A E,
AFRI CARTHAGINIENSIS,
DE
R H E T O R I C A
LIBER V.

I
nterea sonuere tubae, raucusque per aethram
Cantus, et ignoto coelum clangore remugit;
Turbati expavere dei, vulgusque minorum
Coelicolum trepidat, causarum et nescia corda
Haerent, et veteris renovantur crimina Phlegrae.

425

Vulgusque] De istis diis minoribus vide quae supra (§. 43. 167. 237). Inferioribus quoque locis (§. 810. 906) eorum fit mentio.

haerent et] Dii minores tubarum audientes sonitum raucosque cantus, res quid sibi velit, nescientes, vano timore afficiuntur. Omnia plana praeter hunc versum. Minime enim renovata sunt crimina Phlegrae, sed vanum fuisse metum mox videbant coelites. Si illud *renovantur* exponi posset: in memoriam deorum redeunt crimina Phlegrae; nihil mutandum esset. Quod quum negandum sit; *mecum scribe*:

•Horrent, ne veteris renoventur crimina Phlegrae.▪

Auxiliantur in epologo hujus libri V verba: »pige-
bit arma horruisse caelites.« Susrus (in Gurlitti anim.
partic. 4, p. 9). — Speciosa conjectura, at neuti-
quam vera. *Renovari* enim memoriae significatio-
nem habere posse abunde probant loci Ciceronis
(orat. 2, 48): »animos equitum ad Caepionis odium
renovabam atque *revocabam*«, et Auctoris ad He-
rennium (2, 30): »enumeratio est, qua colligimus
— quibus de rebus verba fecerimus, ut *renovetur*
oratio.« Praeterea *haerent* ad *nescia corda* tam
egregie quadrat, ut mutandi causa nulla appareat.

Phlegrae] Gigantes significat, quos fama erat
e Phlegraeis campis coelum adortos esse; unde
Lucanus (9, 656):

Tunc Amnes Faunique, Pales, Ephialta, Napaeae
 Respectant proceres, nulloque assurgere motu
 Cernunt attoniti, vicibusque alterna profantes
 Mirantur placidam per pectora sacra quietem.
 Tunc primum posita Sylvanus forte cupresso
 Percitus ac trepidus dextram tendebat inermem;
 Deliacos poscens arcus, atque Herculis arma,
 Portūni trifidam suspirans flagitat hastam,
 Gradivi frameam non ausus poscere, falcem

— — «*coeloque timente*

Olim Phlegraeos stantes serpente Gigantes,
 nosterque infra (§. 655) Phlegram «Gigantum pro-
 liorumque immanium temeritate famosam» appellat.
 Plura dabit Heynius ad Apollodorum (1, 6, 1;
 p. 69 sequ.).

Ephialta] Cave cum Gigante cognomine con-
 fundas, quem inter alios nuncupat Apollinaris Si-
 donius (carm. 6, 25; p. 529 Sirm.); noster enim
 est qui alio nomine Latine *Incubus*, Graecis *ἐπι-
 ἀλτης*, quem Strabo (1, p. 19 Casaub.) cum Gor-
 gone, Lamia, Larvis, aliisque ejusmodi monstris
 pestiferis componit, Servius autem (ad Aen. 7, 776)
 cum Pane, qui et Inuus, Faunus, Fatuus dicatur,
 eundem esse refert.

Napaeae] Nympharum genus, quod nomen du-
 xit a *νάπεσι*, saltibus, saepiusque apud poetas
 Latinos commemoratur. Calpurnius (ecl. 9, 20):

«*Quae colitis silvas Dryades, quaeque antra
 Napaeae,*

*Et quae marmoreo pede Najades uda secan-
 tes*» cet.

Redeunt et infra (§. 905).

cupresso] Virgilium (georg. 1, 20) respexit:

«*Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupres-
 sum.*»

percitus] *Perterritus*. De hujus vocis usu plura
 congressit Oudendorpius (ad Appulej. I. p. 352).
Belli inertes Naevius quoque (apud Macrobiū 6,
 5) silvicolas homines appellavit.

Deliacos poscens] Ita in libri Norimbergensis
 margine multo melius, quam quod in editis legitur
 «bellaque composcens.» Deliaci enim arcus sunt
 Apollinis et Dianae. Eandem lectionem jam Ouden-
 dorpius (ad Appul. I, p. 352) commendaverat,
 ejusque vestigia etiam Darmstattensis codex exhibet
 in corrupto «*Dellaque composcens.*»

Portūni] Pro Neptuno seu elemento aquae.
 BARTH. (adv. p. 1666). — Tridentis mentio nemi-
 nem dubitare patitur. Similiter Valerius Flaccus
 (Argon. 1, 641):

— — — «*quum subito trifida Neptunus in hasta
 Cueruleum fundo caput extulit.*»

Plura vide supra (ad §. 4).

Gradivi] Hos versus nos ita distinximus. An-
 tea legebatur

«*Gradivi frameam non ausus poscere falcem,
 Saturni bello*» cet. Juvenalis:

«*Et Martis frameam et Cirrhaci spicula vatis.*»

GROT.

falcem] Conferendus cum hoc versu alius in-
 feriori loco (§. 566):

Saturni bello suctus disquirit agresti,

Diffidensque sui respectat tela tonantis.

Sed dum talibus perturbatur multa terrestrium plebs deorum, ecce quae- 426
dam sublimissimi corporis ac fiduciae grandioris, vultus etiam decore luculenta
femina insignis ingreditur, cui galeatus vertex ac regali caput majestate
sertatum, arma in manibus, quibus se vel communire solita vel adversarios
vulnerare, fulminea quadam coruscatione renitebant. Subarmalis autem vestis
illi peplo quodam circa humeros involuto Latialiter tegebatur, quod omnium

«*Sylvane falcem quum petis Saturniam.*»

Saturni gestamen falcem agnoscunt Festus (p. 484
Dac.) et Arnobius (6, p. 209), unde *falciferum* hic
(3. p. 118) appellat. Rationem illius Macrobius (Sat.
1, 7 et 8) et Fulgentius (myth. 1, 2; p. 35) vel
in messe ponunt, vel in eo, quod tempus omnia
metat, exsecet, incidat.

sublimissimi] Sic ex antiquioribus editionibus re-
scripsi pro *subtilissimi*, quod edidit Grotius, licet
ita etiam Reichenanensis codex habeat; subtilitas
enim Dialecticae, Rhetoricae sublimitas atque ex-
celsitas magis convenire videtur.

arma in manibus] Haud raro cum *armis* com-
paratur vis oratoria, ut a Petronio (5, p. 23 Burm.):
— — — «*et ingentis quatit Demosthenis arma;*»
et a Propertio (3, 20, 27; p. 682 Burm.):

«*Persequar aut studium linguae, Demosthenis
arma.*»

subarmalis] Ὑπωμίς, cui contraria ἐπωμίς,
de qua supra. Grot. — Subarmale vestimentum
subter brachium reductam et humerum tegens. BARTH.
(ad Stat. Theb. 4, 19; p. 880). — «Subarmalem
subuculam» dixit et Saxo Grammaticus (7, p. 139
Steph.).

Latialiter tegebatur] *Latialiter* est lacinias sub
armo seu brachio circa humerum convoluta et sub-
ducta veste antiquo Latino ritu, qualem et Gabi-

num, vel certe non dissimilem, alibi descripsimus.
BARTH. (ad Stat. Theb. 4, 19; p. 880). — Roma-
norum vestitum in animo habuit, qui togam sex
ulnarum longitudine exserto dextro brachio supra
laevum humerum rejicere consueverant. — Porro
ut alius erat cinctus Gabinus, ita hunc habitum
Latiarem licet cum Capella nominare. Graecos quo-
que notandum est pallis seu peplis ita sub hume-
ris redentibus usos. Moschus in divina ecloga,
quae Europa inscribitur:

«*Κολπώδη δ' ἄμοιβι πέπλος βαθὺς Ἐρω-
πίης.*»

BARTH. (advers. p. 1551).

figurarum lumine] Ludit in verbis, quae quum
ceterarum rerum tum etiam orationis ornamenta si-
gnificant. De *figuris* et verborum et sententiarum,
quae Graecis *ὀχήματα* sunt, pluribus infra (§. 523
sequ. 531 sequ.) agetur, quae vox apud posteriores
solemnis facta est, licet Cicero (Brut. 17; de opt.
gen. or. 5; orat. 54) *formas* dicere maluerit. Lu-
mina vero easdem saepissime nuncupat, ut ipso
illo quem modo laudavimus loco (orat. 54): «*ea*
quae dicuntur orationis quasi *formae* et *lumina*,
quae ut dixi Graeci vocant *ὀχήματα*»: eodemque
in libello (orat. 25): «*illam autem concinnitatem,*
quae verborum collocationem *illuminat* his *lumi-*
cus, quae Graeci quasi aliquos gestus orationis

427 figurarum lumine variatum, cunctorum schemata praeferebat; pectus autem exquisitissimis gemmarum coloribus balteatum. Haec quum in progressu arma concusserat, vel ut fulgureae nubis fragore colliso bombis dissultantibus fracta diceret crepitare tonitrua; denique creditum quod instar Jovis eadem posset etiam fulmina jaculari. Nam velut potens rerum omnium regina et impallere

βχήματα appellantur, multisque aliis in locis (orat. 39. 68; Brut. 57. 79; de orat. 2, 27; partit. 6 cet.). *Stellis* quoque comparat (orat. 27) »translata verba atque immutata«, quae orationem illustrent; quem eundem sensum *gemmarum* illarum esse censeo, quibus noster Rhetoricae balteum distinxit; stellae quippe et gemmae haud raro eadem vi metaphorica usurpantur. Martialis (5, 11, 5):

»Multas in digitis, pheres in carmine gemmas
Invenies« — — —

Colores etiam orationis pro ornamentis dixit Gellius (14, 4): »vultum ejus severis atque venerandis verborum coloribus depinxit: qui tamen probe distinguendi sunt a colore, de quo infra (§. 471).

balteatum] Grotius ediderat *balcatum*, nota tamen addita: »lege *baltheatum*, aut ut alii codices *subbaltheatum*. Glossa Isidori: *baltheat*, cingit.« — Equidem meliorem Reichenauensis et Monacensis (C) codicum lectionem secutus *balteatum* sine aspiratione reposui.

fulmina] Periclem ante oculos nostro fuisse manifestum est, qui *Olympius* ab orationis vehementia appellabatur. Confer Plutarchum (in vita ejus p. 156) et Quintilianum (2, 16, 19): »ut non loqui et orare, sed quod Pericli contigit *fulgurare* et *tonare* videaris«, ubi plura Spaldingius (p. 373). Sed Demosthenis quoque Cicero (orat. 70) »vibrare *fulmina*« dixit, ipsique Cicero »verborum *fulmina*« tribuerat Paetus, quod ille in jocum vertit (ad divers. 9, 21).

potens] *Impotens* esse videtur ad invidiam po-

tens, *περιθθενής*, ut et Donatus docet. Sic Livius »*impotentem* decem virorum potestatem« dixit: et Capella infra »in invidiam, si eos *impotentes* esse monstremus.« Quintil. decl. 13: »Credo equidem judices plerosque mirari, quod homo tenuis, etiam antequam quod perdidit habebam pauper, ausus sum judicio lacessere divitem, utique vicium, eumque notae *impotentiae*« etc. Glossa Isidori: »*impotens*, interdum *potens*, pro potentia* clarus, vel plus quam *potens*.« Petronius:

»Ne curet alto regiam trucem vultu

Cliensque coenas ne impotentiam caplet«

l. *Cliensve*, aut:

»*Cliensve coenas impotentium caplet*.«

Nam in V. C. est:

»*Cliensque coenas impotentium ne caplet*«;

repugnante versu. Horatius »*aquilonem impotentem*« dixit. Simili modo Ulpianus l. 1 de officio proconsulis: »si quis ita impotenter se gerit, ut omnes metuant adversus eum advocacionem suscipere.« Citatur digestis de off. proc. et leg. l. 9 nequidquam §. 5 advocatos. GROTIUS. — Tota haec annotatio quantumvis docta superflua est, postquam e codicibus Darmstattensi et Monacensi (C) *potens* rescripsi. Sed quod mirere, Grotius ipse hoc ediderat, nihil tamen secius in nota semper *impotens* ante oculos habuit! Profecto inde a tertio libro negligentior deprehenditur interpres, id quod non semel animadverti. Barthius quoque vasta eruditione ipsa confusus modo *potens* (adv. p. 304), modo *impotens* nostro in loco legit. In codice Reichenauensi

quo vellet et unde vellet deducere, et in lacrymas flectere, et in rabiem concitare, et in alios etiam vultus sensusque convertere tam turbes quam exercitus procliantes et quaecunque poterat agmina populorum. Haec etiam Senatum, rostra, judicia domuisse in gente Romulea, Athenis vero curiam, gymnasia, theatraque pro arbitrio reflexisse, ac totam funditus Graeciam miscuisse ferebatur. Hac vero loquente, qui vultus vocisque sonus, quantaque

428

scriptum quidem erat *in potens*, sed a secunda manu *in expunctum*.

regina] Praecivit Euripides, qui (in *Hecuba* 816)

•πειθῶ δὲ τὴν τύραννον ἀνθρώποις μό-
νην•

dixit, quemque respexit et Quintilianus (1, 12, 18; p. 249): »qui vero imaginem ipsam eloquentiae divina quadam mente conceperit, quique illam, ut ait non ignobilis tragicus, *reginam rerum* orationem ponet ante oculos• cet. Sed et Cicero (orat. 2, 44) eundem ut videtur secutus »omnium rerum *reginam* orationem• appellat.

quo vellet] Id ipsum erat, quod in suis aequalibus Cicero desideravit (Brut. 93 f.): »nemo qui ad iracundiam magnopere iudicem, nemo qui ad fletum posset adducere; nemo qui animum ejus, quod unum est oratoris maxime proprium, quocunque res postulare, *impelleret*• (conf. et de orat. 3, 14). Est vero haec vis oratoria, quam *δεινότητα* Graeci nuncupant, quamque praecipuam in Demosthene fuisse omnes consentiunt. Vide Voemeliam (ad Demosth. de pace p. 238), Hermannum (ad Lucian. de hist. conscr. p. 263), et A. G. Beckerum (in interpretatione libelli Dionysii Halicarnassensis *περὶ τῆς λεπτικῆς Δημοσθένους δεινότητος* Guelferb. 1829).

Athenis] Athenas Justinus (8, 9, 9; p. 172 Gronov.) »eloquentiae patriam• dicit. Vellejus Paterculus (1, 18): »Una urbs Attica pluribus annis eloquentiae, quam universa Graecia operibus flo-

ruit; adeo ut corpora gentis illius separata sint in alias civitates, ingenia vero solis Atheniensium muris clausa existimes. Cicero ipse (Brut. 13) de eloquentiae arte: »hoc autem studium non erat commune Graeciae, sed proprium Athenarum•; et alio loco (de orat. 14): »Athenis•, inquit, »summa dicendi• vis et inventa est et perfecta.•

theatraque] Ibi enim conciones populi haberi solebant. Justinus (22, 2, 10) de Agathocle: »populum in *theatrum* ad concionem vocari jubet•; Tacitus (hist. 2, 80): »Antiochiensium *theatrum*, ubi illis consultare mos est. Athenis initio quidem Pnyx comitiis habendis destinata erat, nec nisi per certas occasiones in theatrum conveniebant (Demosth. adv. Mid. 3), sed paulatim invaluit, ut ibi quoque praeter magistratum electiones reliqua omnia in theatro tractarentur (Poll. onom. 8, 132).

miscuisse] Hoc ex ipso illo de Pericle dicto apud Aristophanem sumtum esse videtur (Acharn. 330):

•Ἡδραπτ', ἐβρόντα, ξυνεκῶκα τὴν Ἑλ-
λάδα•,

quod et Cicero respexit (orat. 9): »qui si tenui genere uteretur, nunquam ab Aristophane poeta fulgere, tonare, *permiscere Graeciam* dictus esset• et Plinius Secundus (epist. 1, 20, 19): »non enim amputata oratio et abscissa, sed lata et magnifica et excelsa tonat, fulgurat, omnia denique perturbat ac *miscet*•

excellencia celsitudoque sermonis, audire operae pretium etiam superis fuit: tantae inventionis ingenium, tam facundae ubertatis eloquium, tam capacis memoriae recordationisque thesaurum, qualis disponendi ordo, quam pronuntiandi congruens modulatio, qui gestus in motu, quae profunditas in conceptu; denique exilis in modicis, in mediocribus facilis, in elatione flammatrix; reddebatque cunctos in ambiguis dociles, in persuasione cedentes, in collisione discordes, in laudibus arrogantes; at vero quum quid commotum publici nominis attestazione clamaverat, fluctuare, permisceri, ardere omnia videbantur.

429 Hanc igitur feminam auratae vocis, et quasdam diadematum gemmas regnorumque fundentem, ingens illustrium virorum sequebatur agmen; inter quos proximi eidem duo diverso habitu nationeque praenitentes, quorum unus erat pallio circumactus, alterque trabeatus. Diversus utrisque oris sonus, licet alius etiam Athenis se diceret Graja didicisse, ac promptus gymnasiorum studiis et reluctantibus semper Academiae altercationibus haberetur; ambo tamen novi

inventionis] Jam sequuntur singulae artis oratoriae partes oratorisque virtutes postmodo latius exponendae, nunc brevi sub conspectu adumbratae.

in modicis] Lege «exilis in immodicis.» ВОНСК. (spec. cr. p. 83). — Ineptissima profecto correctio! Tria dicendi genera respicit Martianus, quae Graecis ἰσχνὸν, μέσον, ἀδρὸν, Latinis *tenue, medium, sublime*, lippis illa atque tonsoribus nota, de quibus sufficere laudasse Auctorem ad Herennium (4, 8), Ciceronem (orat. 6), Gellium (7, 14). Unum addo Ciceronis locum, qui nostro apprime convenit (Brut. 29): «is erit igitur eloquens, qui poterit *parva* summis, *modica* temperate, *magna* graviter dicere; nisi quod noster *modica* dixit quae Cicero *parva, mediocria* quae ille *modica*.

auratae vocis] Simili modo Joannes episcopus Constantinopolitanus ob eximiam eloquentiae laudem Chrysostomi nomen inter aequales meruit, et

prius etiam Dio Prusaensis orator, ejus adhuc extant orationes.

duo diverso] Demosthenem significat et Ciceronem, quos non Plutarchus modo in vitis parallelis, verum etiam Quintilianus (10, 1, 105), Longinus (de subl. 12) aliique multi inter se comparaverunt, nostraque aetate Jenischius (Parallele der beiden grössten Redner des Alterthums, Berl. 1804).

circumactus] Pari modo Saxo grammaticus (p. 34 Steph.): «variis ferarum pellibus *circumactus*» pro *circumdatus*.

trabeatus] Expectasses *togatus*, quod plerumque palliato opponitur (vide ad §. 223), sed exquisitus *trabeatum* dicit Ciceronem, vel quia *equestri* loco natus erat (Pers. sat. 3, 29. Val. Max. 2, 2, 9) vel quia *augur* fuerat; nam horum quoque *trabeam* fuisse testatur Servius (ad Aen. 7, 188 et 612).

novi] De Cicerone Sallustius (Catil. 23 f.): «Ea res inprimis studia hominum accendit ad con-

protectique paupertatis sinu, et quum alterum Quirinalis eques, alium fabrilis procrearet industria, ita praecules linguae excellentia floruerunt, ut post curiarum facta immeritasque mortes virtute astra conscenderent, immortalitate gloriae secula superarent. De uno tamen, quem Athenarum populus ac palliata

450

sulatum mandandum M. Tullio Ciceroni. Namque antea pleraque nobilitas invidia aestuabat, et quasi pollui consulatum credebant, si eum quamvis egregius homo novus adeptus foret; et ipse orator (de lege agr. II, 1): »me postlongo intervallo prope memoriae temporumque nostrorum primum hominem novum consulam fecistis.« Confer Middletonium (the life of Cicero I, p. 3). Sed de Demosthene idem fraudi fuit nostro, quod Juvenali (10, 129), cujus locum jam Grotius cum nostro comparavit:

»Dis ille adversis genitus fatigat sinistro,
Quem pater ardentis morsa fuliginis lippus
A carbone et forcipibus gladiusque parante
Incude et luteo Vulcano ad rhotora misit.
et Apollinari Sidenio, qui (carm. 2, 186) de Demosthene:

— — sine fine locutus

Fabro progenitus, spreto cui patre polita
Eloquiis plus lingua fuit. — —

pariterque Valerio Maximo, qui (3, 4, ext. 2): »quam matrem Euripides, inquit, aut quem patrem Demosthenes habuerit, ipsorum seculo ignotum fuit; alterius autem matrem olera, alterius patrem cultellos venditasse, omnium paene doctorum literae loquantur; nimirum quod patrem ejus legissent μαχαροποιὸν fuisse (Plutarch. in vita p. 847. Lucian. rhetor. praec. 10, T. VII, p. 229 Bipont.), quod vero ita potius intelligendum erat, ergastulum illum habuisse, ubi servi fabri gladios procuderent. Ipse enim honestissimo loco natus erat, τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν, ut ex Theopompo Plutarchus tradit, neque acerrimus oratoris adversarius et ob-

tractator Aeschines negare audeat (adv. Ctesiph. 54), tantasque divitias habuit, ut filio rem familiarem quatuordecim talentorum relinqueret (Demosth. adv. Aphob. p. 814 Reisk.), quae postea demum tutorum ejus fraude aliquantum imminuta est.

[Protectique] De Cicerone sermo et Demosthene. Quomodo autem: »protecti paupertatis sinu« dici possunt? Hoc nihili, scribe »profecti e paupertatis sinu.« Respexit ad eorum originem obscuram, quod et sequentia suadent. Susus (in Gurlitti anim. part. 4. p. 9). — Recordatus non esse videtur vir doctus illius »procul a Jove, procul a fulmine«, neque egregii hac de re Horatii carminis; quibus omnino vulgarem lectionem tuemur, donec codex reperitur, qui cum Susae concinat.

[Floruerunt] Grotius ediderat floruerunt; in notis autem observat: »Floruerit, lego cum MS. floruerunt.« Ignorabat scilicet quod ediderat. Sed floruerunt etiam in codicibus Reichenauensi et Darmstattensi legitur.

[curiarum facta] Lege »duriora fata. Vonck. (sp. crit. p. 149) — Licet apud Grotium varians lectio fata margini adscripta sit, in Monacensi autem (C) pro curiarum legatur curarum, utramque demique curarum fata in Darmstattensi exstet, vulgatam tamen lectionem servari, siquidem curiarum facta hypallage est pro facta in curiis. Ita supra Rhetorica pro arbitrio reflexam curiam esse dixerat.

[astra] De Cicerone Manilius (1, 792):

— — — et censu Tullius oris

Emeritus coelum.

Magnum virorum animas post mortem inter astra

agmina sequebantur, haec fama convenerat, quod acerrimus idem et procellis indignantis Oceani fremituque violentior; denique de illo versus hujusmodi
 431 forebatur: Δεινὸς ἀνὴρ τάχα κεν καὶ ἀναιτίον αἰτιώωτο. Alter vero, quem consularis purpura et conjurationis extinctae laurea redimebat, mox ingressus curiam superum et in Jovis gratulatus est se venisse conspectum; laetior clamare igitur coepit: o nos beatos, o rempublicam fortunatam, o praeclaram laudem
 432 consulatus mei. Post hos tamen in diversis agminibus oratores emeriti, ac

deosque immortales recipi constans nostrae sententia est (§. 95. 125).

acerrimus] Idem et Plutarchus sentit (in vita ejus p. 850): οἱ μὲν οὖν γεγραμμένοι τῶν λόγων ὅτι τὸ ἀέδτηρόν πολὸν καὶ πικρὸν ἔχουσι, τί ἂν λέγοι τις, et Homericō versu utitur et ipse (Iiad. 20, 467):

•Ὅδ' γὰρ τι γλῶκτόθυμος ἀνὴρ ἦν οὐδ' ἀγανόφρων,
 ἀλλ' ἔντονος καὶ βίαιος περὶ τὰς ἀμύνας. •

δεινός] Hic versus a codice Monacensi (C) omnino abest. In alio codice Grotius in margine hanc lectionem exstare testatur

•Δεινὸς ἀνὴρ τὰ παρὰ καὶ ἐναντία εὐτιβόληθεν. •

Verum lege apud Homerum (Il. 11, 654).

laurea] Ante oculos habuisse videtur Plinii verba (hist. nat. 7, 30) quibus Ciceronem alloquitur: «salve primus omnium parens patriae appellate, primus in toga triumphum linguaeque lauream merite», nisi eundem cum Plinio respexit Ciceronis ipsius versum (de offic. 1, 22; adde Philipp. 2, 8; in Pison. 20):

•Cedant arma togae, concedat laurea linguae; de quo etiam Plutarchus (vit. Cic. p. 887) et Quinctilianus (11, 1, 24), neque invenuste Salejus Bassus seu quisquis alius auctor est Panegyrici in Pisonem, qui sub Lucani nomine venit (35):

•Sic etiam magno jam tunc Ciceroe vigente
 Laurea facundis cesserunt arma togatis. •

clamare] Adde ex MS. laetior. Grot. — Idem in Monacensi (C) et Darmstättensi legitur, neque reponeere equidem dubitavi; sed quod in iisdem omissum est igitur tollere nolui, donec etiam est a codice aliquo abesse comperiam.

o nos] Manifestum est rideri Ciceronis jaectantiam suique ostentationem, quae jam antiquitus multis offensionem fuit, ut Dionii Cassio (38, 12) et Senecae (de brev. vit. 5, p. 492). Quid quod ipse «a Jove se in deorum concilium advocatum» jaectaverat, teste Quinctiliano (11, 1, 24), qui simul et verbum Ciceronis affert ex carmine heroico de consulatu suo, quem noster quoque in sequentibus respexit:

•O fortunatam natam me consule Romanam saepius illum et a Quinctiliano (9, 4, 41) et ab aliis veterum (Juvenal. 13, 122. Antholog. Burm. T. I, p. 348) usurpatum.

oratores] De Graecis oratoribus, quos hic noster commemorat, Aeschine, Isocrate, Lysia, longi esse volumus, quum omnes et scriptis ipsorum, quae ad nostram aetatem pervenerunt, et veterum iudiciis, ut Ciceronis, Dionysii Halicarnassensis, Quinctiliani, Plutarchi, Photii, satis sint cognitum; laudasse sufficiat doctum Westermanni librum (Geschichte der griechischen Beredsamkeit, Lips. 1855,

prae se ferentes insignium culmen meritaque linguarum: Aeschinem, Isocratem, Lysiamque conspiceres; tum in togatis agminibus Sosantios, Gracchos, Regulum, Plinium, Frontonemque. Verum ante cunctos atque ipsam ducem omnium 433 feminam senex quidam signum ac praeviam virgam gestans hictoris Romulei praecedebat usu, atque in ejusdem virgae culmine corax oris aurati venientis

p. 73 sequ. et 113). Sed inter Romanos quod primum legitur *Sosantiorum* nomen, prorsus inaudita est et manifestè corruptam, cujus in locum vide ne substituendum sit *Crassos, Antonios*; hi certe ante Ciceronis tempora eloquentiae Latinae longe principes fuere, satis superque noti vel ex Ciceronis libri de oratore, ubi colloquentium partes primarias sustinent, quibus adde quae erudite Elenchius congressit (in succinata eloquentiae Romanae usque ad Caesares historia, praemissa editioni Bruti, Regimont. 1826, p. 62—77). Ibidem (p. 37—46) testimonia veterum de *Gracchiis*, Tiberio nimirum et Cajo fratribus invenies, quorum imprimis junior omnibus eloquentiae laudibus ab omnibus celebratur (Cic. Brut. 33; de orat. 3, 56; Vell. Patere. 2, 2; p. 164 Burm. Plin. Epist. 4, 20, 4. Gell. 10, 3 cet.); fragmenta collegit Henricus Meyerus (oratorum Rom. fragmenta, Turici 1832, p. 116—128). Qui sequitur, *Regulum* capere cum vetere illo confundas, qui bello Carthaginiensi nobilitatus est; est Domitiani Augusti aequalis, homo improbus, cujus tamen facundiam et Martialis (5, 28, 6. 6, 64, 11) praedicat neque Plinius inimicus ejus (epist. 1, 5. 2, 20. 4, 2) negare audeat (6, 2). *Plinii* minoris eloquentiae studium ipsa quae exstant scripta ejus testantur, neque antiquitas vilipendit. Confor Martialem (10, 19), Apollinarem Sidenium (epist. 1, 1), inque primis Macrobius (Saturn. 5, 1): «quatuor sunt, inquit Eusebius, genera dicendi: copiosum, in quo Cicero dominatur; breve, in quo *Sallustius* regnat; siccum, quod *Frontani* adscribitur; pingue et

floridum, in quo *Plinius Secundus* quondam, et nunc nullo veterum minor noster Symmachus luxuriatur. *Frontonem* Grotius suspicari tantum poterat esse *Antonini* praecceptorem, cui ob excellentem eloquentiam statua erecta fuerit (Jul. Capitol. Antonin. philos. 2); nunc notior nobis factus est, postquam epistolas ejus orationumque fragmenta recens reperta identidem Angelus Majus divulgavit; unde licet nostratum hominum judicium minus commendatus sit (vide Rothii librum: über M. Corn. Fronton und das Zeitalter der Antonine, München 1817, et Niebuhr's opuscula p. 326), illud tamen intelligitur, aequalibus suis maxime eum probatum fuisse; si quidem M. Aurelius Caesar (epist. 2, 6) ita ad eum scribit: «vale decus eloquentiae Romanae, amicorum gloria, μέγα πρᾶγμα, homo jucundissime, consul amplissime, magister dulcissime»; neque discrepat Ausonii judicium de eo (grat. act. 33; p. 536 Delph.).

insignium] Pari modo Saxo Grammaticus, qui nostrum semper fere ad verbum imitatur (p. 10 ed. Steph.): «insignium culmen meritaque virtutum» dixit.

corax] Alludit ad primos rhetores Tisiam ejusque discipulum Coracem, de quo idem narratur, quod de Euathlo et Protagora, ajuntque illi acclamatum:

«Κακὸν ἄρακος κακὸν ὄν.»

Meminit Cicero, Fabius aliique. Graec. — Graeco vocabulo pro Latino *corvus* usus est consulto, ut simul significaret hominem eum, qui primus om-

434 feminae auspicio praevolabat. Ille autem qui gestabat virgulam, Tisias dictus, cunctisque vetustior atque elatior videbatur; nam et suos minores ceteros, illam ipsam ducem respectans superpositam corvum (commune pignus filiamque
455 memorabat. Quo argumento commoti quamplures deorum eam quidem nobilissimam feminam, sed aut Apollinis credidere cognatam, si Graja est, aut, si Romulea de gente, Corvini. Cui aenigmati illud adjectum, quod intrepida et fiduciae promptioris tam Palladis quam ipsius Cyllenii deosculata pectus cujusdam propinquae familiaritatis indicia patefecit. Denique nonnulli superum quum in trepidatione buccinae praecinens et admiratione amicitiae superiorum incerti diutius divinatorem Phoebum cuperent sciscitari, nondum

nium in Sicilia eloquentiae artem et praecepta condidisse fertur, Coracem Syracusanum Tisiae magistrum; qui quum plerumque simul commemorentur, confer omnino Ciceronem (Brut. 12; de orat. 1, 20), Quintilianum (2, 17, 7; p. 377. 3, 1, 8; p. 421), Sextum Empiricum (adv. mathem. 2, 96; p. 306 Fabr.), et inter recentiores Spengelium (art. script. p. 23 sequ.) et Westermannum (loco citato p. 35—38).

illam ipsam] In editis erat *ipsam illa*, pro quo jam Grotius *illam* scribendum e MS. vidit; quod equidem transpositis verbis scripsi, codicibus Monacensi (C) et Darmstattensi vititur. Vellem autem et *illam* codices exhibuissent, ut structura orationis melius constaret; sensus enim clarus est, non solum juniores illos oratores, verum etiam ipsam illorum ducem Rhetoricam commune Coracis et Tisiae *pignus*, id est *filiam* dici; siquidem *pignora* jam saepius pro *liberis* dici animadvertimus (§. 25. 32. 91. 180).

feminam] MS. vocem *primam* non habet; sed pro ea *sed*. Lege: eam quidem nobilissimam feminam *primam*, sed aut etc. GROT.— Obscura haec annotatio est, quam non intellexi nisi inspectis

anterioribus editionibus, in quibus Grotianum *sed* post vocabulum *primam* nequiquam legitur, collatoque codice Darmstattensi, a quo vox *primam* item abest. Hac igitur deleta verba nunc intelliguntur: credidere hanc feminam nobilissimam aut Apollinis cognatam— aut Corvini gentilem— nimirum non Messalae illius, de quo supra (§. 245), sed veteris Valerii, qui a corvo victoriae adjutore *Corvi* cognomen invenerat (Liv. 7, 26. Val. Max. 8, 15, 5. Gell. 9, 11. Aur. Victor de vir. illustr. 29). Apollini autem corvum sacrum, quidquid obloquatur *Corvulus* (32, p. 221 Gal.), testatur Ovidius (met. 5, 320), qui vel mutatum in corvi figuram deum auctor est; unde et *Delphicus ales* appellatur a Petronio (de bello civili 177), quippe qui auguriis capiendis maxime idoneus haberetur (Cic. div. 1, 59. Horat. od. 3, 27, 11).

Cyllenii] Mercurii cum eloquentia cognationem unus Horatii versus (od. 1, 10, 1) satis aperit:

Mercuri facunde nepos Atlantis.

diutius] Lege *ocius*. Vovck. (spec. crit. p. 83)— Nihil mutandum: etenim ob causas praedictas *diu* incerti erant *diu* minores. Sed pro *in trepidationem* et *admirationem* apud Grotium ex anterioribus

Jove maximo disquirente, tumultuarie quae esset inquirunt. Ac tunc illa 436
 respectans superos universos, aliquanto commotior sic coepit: Patrem maxi-
 mum Jovem ceterosque coelites, quos in causis pluribus saepe sum deprecata,
 atque ipsum conventum superae consessionis attestor, nihil magis mihi incon-
 sentaneum atque indecens aestimari, quam ut quae semper in foro judiciisque
 quampluribus accusaverim multos, aliosque defenderim, et viribus gloriam
 deluctationis annixa mihi de discriminum fatis promeriti eventus praeconia com-
 paraverim, nunc apud vos, superi, quis placere immortalitatis instar ac pretium
 videbatur, invita compellor scholarium juvenilium monitus et exilia decantatae
 artis praecepta memorare. Neque enim hoc nobis adscribit inopia, quum
 redundantes turmae suppetant consequentium; nam absque his, qui pertur-
 bantes pectora sensusque cunctorum cognoscentum quoque perfregere subsellia,
 etiam alios habeam qui minutias praeceptorum et artis intimae commenta
 perscripserint; inter utrumque vero columnen sectatorum praeniteat Tullius
 meus, qui non solum in foro, senatu, rostrisque grandiloquae facultatis ma-
 jestate tonuerit, verum etiam ipsius artis praecepta commentus libros quam-
 plures seculorum usibus consecrarit. Quod quum ita sit, emeritae granditatis 437
 pudor et celebrati quantum puto nominis gloria haec inchoamentorum pri-
 mordia detrectaret excurrere, ni et hoc ad immortalitatis praemium proficeret,
 quod jubetis, ac fiducia perennitatis accendat exsequi vel primora, tamen Jove

editionibus rescripsi in *trepidatione et admiratione*, uti in Darmstattensi quoque est codice.

ac tunc] Ita anteriores editiones codicesque Darmstattensis et Reichenauensis; male Grotius *at*.

deprecata] Famosissimum illud Demosthenis exordium in oratione pro corona spectare videtur: *πρῶτον μὲν τοῖς θεοῖς εὐχομαι πᾶσι καὶ πάσαις κ. τ. λ.*

consessionis] Ita codices Monacensis (C), Reichenauensis, et Darmstattensis; editi *confessionis*, quod temere Grotius in nota repetiit.

fatis] Darmstattensis codex *factis*, quo tamen non magis indigemus quam altera lectione a Grotio in margine notata *promeritis* pro *promeriti*.

columnen] Sic scripsi e codicibus Darmstattensi, Reichenauensi, aliisque apud Oudendorpium (ad Appul. II, p. 74) pro *columnen*, quod in Grotii aliorumque editionibus exstabat.

accendat] Hanc lectionem praebuerunt codices Darmstattensis, Reichenauensis, et Monacensis (C) pro Grotiana *accedat*. Praeterea distinctionem mutavi, puncto post *imperante* posito, ne opus esset

cum superis imperante. Accingar igitur haec aridiora percurrere, minus quidem, quam publicitus soleo, placitura; quamquam si Pallados aures atque Arcadicam rationem benevolae majestatis participarit assensio, ne nunc quidem
 438 apud vos, maximi coelites, displicebo. Quippe sum ipsa Rhetorica, quam alii artem, virtutem alii dixere, alii disciplinam. Artem vero idcirco, quia doceor; licet Plato huic vocabulo refragetur. Virtutem autem dicunt, qui mihi bene dicendi scientiam inesse compererunt. Qui edisci vero dicendi intimam rationem et percipi posse non nesciunt, fidenter me asserunt disciplinam.

Vonckii conjectura *jugiter* pro *igitur* (spec. crit. p. 85). *Primora* autem servavi ut elegantius, neglecta lectione *primordia*, quam Grotius in margine posuit.

assensio] Refinxi locum ad codicis Darmstadiensis auctoritatem, cujus tamen lectionem jam Grotius conjectura assecutus erat, licet in ipso textu vel antecedentium editionum scripturam negligentia depravaverit; ediderat enim *Arcadicam rationem* et *assensionem*, quum anteriores certe *rationem* et *assensione* haberent. *Arcadicam* autem *rationem* Mercurium esse, qui ipse *λόγος* et *Ἑρμῆς λόγιος* appellabatur, monere vix opus est.

quam alii] Utrum ars sit an non rhetorica a multis quaesitam esse et e Ciccone (de orat. 1, 19. 2, 7) et e Quinctiliano (2, 15) constat, qui (p. 342 Spald.): «quidam, inquit, rhetoricen vim tantum, quidam scientiam, sed non virtutem, quidam usum, quidam artem quidem, sed a scientia et virtute diijunctam, quidam etiam pravitatem quandam artis, id est κακοτεχνίαν nominaverunt»; subtilius sane quam noster, apud quem non satis apparet, quid inter artem et disciplinam intersit, nisi hanc ἐπιδημίην Graecorum, id est scientiam, illam τέχνην esse voluit. Haec enim posteriori aetate inter se distincta esse, apparet e Sexto Empirico (adv. Mathem. 2, 6): ἄλλως μὲν Ξενοκράτους τὴν ἐπιδημίην λαμβάνοντος καὶ ἰο-

χαϊκῶ νόμῳ ἀντὶ τῆς τέχνης, ἄλλως δὲ τῶν Στωϊκῶν ἐν δόφῳ μόνῳ φρομένην. Ceterum ante «disciplinam» e codice Monacensi (C) pro Grotiano alteri scripsi alii.

Plato] Nimirum in Gorgia (p. 463 Steph.), ubi haec legimus: «τέχνην δὲ αὐτὴν οὐ φημι εἶναι ἀλλ' ἐμπειρίαν, ὅτι οὐκ ἔχει λόγον οὐδένα— ἐγὼ δὲ τέχνην οὐ καλῶ, ὃ ἂν ἢ ἄλογον πρῶγμα», quem deinde locum certatim expresserunt Quinctilianus (2, 15, 23), Appulejus (dogm. Plat. p. 231 Oudend.), alii; confer et Astium (ad Plat. Phaedr. p. 350).

virtutem] Sic Crassus apud Ciceronem (de orat. 3, 14): «est enim eloquentia una quaedam de summis virtutibus; quamquam sunt omnes virtutes aequales et pares, sed tamen est species alia magis alia formosa et illustris; sicut haec vis, quae scientiam complexa rerum sensa mentis et consilia sic verbis explicat, ut eos qui audiunt quocumque incubuerit possit impellere.»

bene dicendi] Vulgata haec est per veterum scholas definitio, quae apud Quinctilianum compluribus locis exstat (2, 15, 34. 5, 10, 54. 7, 3, 12). Hermagorae debere videtur Spaldingio (T. I, p. 361), sed et Xenocratis fuisse et Stoicorum monet ibidem (conf. Sext. Emp. adv. Math. 2, 6; p. 289 Fabr.).

DE OFFICIO ET FINE RHETORICAE. •

Officium vero meum est dicere apposite ad persuadendum; finis per- 439
suadere id quod est propositum dictione. Quae quidem verba mei Ciceronis
attestor, cujus etiam exemplis me per omnes insinuo praeceptionis ductus
consequenter usuram.

UBI ET UNDE.

Materies autem duplex est mihi: ubi et unde fiat oratio. Ubi, quum
ipsius membra aggredior quaestionis; unde, quum res inventae verbaque 440
sociantur.

QUAESTIO RHETORICAE AUT FINITA AUT INFINITA.

Quaestio autem ipsa aut finita est, aut infinita. Finita est, quum na- 441
scitur de certo facto demonstratque personam, ut in Rosciana quaeritur Ci-

officium] Cicero (de invent. 1, 5): «*officium* au-
tem ejus facultatis videtur esse, dicere *apposite* ad
persuadendum; *finis*, persuadere dictione. Inter
officium autem et *finem* hoc interest, quod in *offi-*
cio, quid fieri; in *fine*, quid officio conveniat, con-
sideratur»; atque iisdem fere verbis alio loco (de
orat. 1, 31) «*oratoris officium esse*» ait «*dicere ad*
persuadendum accommodate» (adde Quinctil. 2, 15,
2; p. 343 Spalding). Eodem redit Aristotelis de-
finitio (rhetor. 1, 2): «*ἔστι δ' ἡ ῥητορικὴ δύνα-*
μις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρηθῆναι τὸ ἐνδεχό-
μενον πιθανόν.»

persuadere] Sic jam Grotius e MS. legi jussit
pro *persuadendi* in editis, addicuntque codices Mo-
nacensis (C) et Darmstattensis.

materies] Fronto (II, p. 481 Maji): «*materies*»,
inquit, «*animi est, materia arboris; et materies*
qualitas ingenii, materia fabris apta»; sed hanc
differentiam minime servari ipsius Ciceronis docent

verba (de invent. 1, 5): «*materiam* artis eam dici-
mus, in qua omnis ars, et ea facultas, quae con-
ficitur ex arte, versatur.»

ubi et unde] Marius Victorinus (ad Cic. de in-
vent. p. 99 Pith.): «*verum quod ait eam dicimus*
ostendit artis omnem materiam in duobus esse, id
est in eo *ubi* facit aliquid et in eo *unde* facit. Ut
puta fabri materia est in eo *ubi* facit, id est ferrum
quod tundit; est item fabri materia in eo *unde*
facit, id est malleus quo tundit — sic et materia
rhetoricae artis potest in eo esse *ubi* facit, id est
in deliberatione, demonstratione, judiciali; potest
et in eo esse *unde* facit, id est in argumentis,
quaestionibus, et in reliquis materiae necessariis.»
Ceterum in sequentibus ante *quum ipsius* sustuli
ut, quod in editis erat, codicis Monacensis (C)
auctoritate.

quaestio] Inserui autem e codicibus Monacensi
(C) et Darmstattensi. Distinctio ipsa ab Hermagora

ceronis, utrum interfecerit patrem Roscius; infinita est, quae generaliter quaerit utrum sit aliquid appetendum, ut an philosophandum sit in Hortensio disputatur. In superiore autem crebro assidueque colluctor, atque eam Graecis placuit *ὑπόθεσις* nominari. Infinita vero universitatis adstruendae sibi fiduciam vindicante, tunc potius versor, quum otium ac disputationes aggreddior: licet plerumque etiam pars ipsa, quae thesis dicitur, in causis mihi

repetenda est, quem Cicero (de invent. 1, 6) testatur oratoris materiam in *causam* et *quaestionem* divisisse, et *causam* quidem dicere rem quae habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum *certarum* interpositione — *quaestionem* autem eam appellare, quae certarum personarum interpositione careat; sed ipse postmodo dicere maluit (de orat. 2, 10) »duo prima genera *quaestionum* esse, in quibus eloquentia versaretur, unum *infinitum*, alterum *certum*; et *infinitum* quidem, in quo aliquid *generatim* quaeretur, hoc modo: expetendane esset eloquentia? expetendi honores? *certum autem*, in quo quid in *personis*, et in *constituta* re et *definita* quaeretur; eademque Quinctiliani est ratio (3, 3, 3; p. 465), qui: »convenit, inquit, *quaestiones* esse aut *infinitas* aut *finitas*. Infinitae sunt quae remotis personis et temporibus et locis ceterisque similibus in utramque partem tractantur, quod Graeci *ῥέσις* dicunt, Cicero *propositum*; finitae autem sunt ex complexu rerum, personarum, temporum, ceterorumque; hae *ὑπόθεσις* a Graecis dicuntur, *causae* a nostris.« Adde Augustinum (princ. rhet. p. 291 Pith.): »Duo sunt primi et quasi generales civilium quaestionum modi, quorum alter *thesis* alter *hypothesis* vocatur a Graecis; nos priori nomen si Graecum (lege *Latinum*) dare non possumus, ne posteriori quidem, quamquam videamur dedisse; quippe *controversiam* dicimus, quod nomen tam in *thesis* quam in *hypothesis* potest cadere« cet.

in *Hortensio*] Cicero (de divin. 2, 1): »cohortati sumus, quam maxime potuimus, ad philosophiae studium eo libro qui est inscriptus *Hortensius*.« Fragmentorum numerum haud exiguum invenies apud Orellium (T. V, P. II, p. 479 sequ.).

otium] *Σχολήν*. Est autem *σχολή* disputatio, quae per otium exercetur. Cicero paradoxis: »quod vix in gymnasiis et in otio stoici probant.« Graec. — Paulo ante restitui e codicibus Monacensi (C), Reichenauensi, et Darmstattensi »tunc« pro Grotiano »tum«; malle autem invenissem codicem, qui praeterea in *infinita* praerberet, certe ablativus absolutus *infinita*—*vindicante* ante *versor* dici non potest quantum me male habeat.

thesis] Confirmat hoc testimonio suo Cicero (orat. 14): »orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, a propriis personis et temporibus semper, si potest, advocat controversiam; latius enim de genere quam de parte disceptare licet, ut quod in universo sit probatum, id in parte sit probari necesse; haec ipsa enim quaestio »a propriis personis et temporibus ad universi generis orationem traducta« eodem teste appellatur *ῥέσις*. Adde eundem alio loco (ibid. 35): »sunt maxime luminosae et quasi actuosae partes duae, quarum alteram in universi generis quaestione pono, quam ut supra dixi Graeci appellant *ῥέσις*«, et Quinctilianum (2, 4, 24): »*Theses* autem, quae sumuntur ex rerum comparatione, mire sunt ad exercitationem dicendi speciosae atque uberes, quae vel ad suadendi

elatius anhelanti amentatas hastas crebro et pila plurimum valentia ministrarit. An aliud in Scauriana succurrit, quum interposita disputatione tractatur, ex quibus causis mors eveniat repentina? ac pro Milone similiter, an mundus prudentia gubernetur? Denique e meis sectatoribus quidam acri admodum ac subtilissima ratione commoti nullam esse attestantur hypothesim, quaestionem cuncta quae in defensione pro reis contraque eos in accusationibus retractantur, quia ad generales quaestiones poterunt applicari.

QUAE SUNT PARTES OFFICII RHETORICAE.

Jam vero partes officii mei quinque esse non dubium est; nam est in- 442
ventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Judicatio enim, quae a

officium vel etiam ad iudiciorum disceptationem juvant plurimum*, ubi vide Spaldingium (p. 280).

anhelanti] Pronunciandi contentionem significat, ut apud Persiam (1, 14):

«Grande aliquid quod pulmo animae praclarus anhelet.»

amentatas] Ciceronem hic quoque imitatur, qui duobus locis (de orat. 1, 57 et Brut. 78) oratori etiam *amentatas hastas* tribuerat.

Scauriana] Monacensis (C) *Scaurina*, neque aliter jam Patricius (ad Cic. orat. fragm. III, 2; p. 1005 Graev.) apud nostrum legisse videtur, sed praetuli vulgatam, quam pariter et Pompejus Grammaticus tuetur (comm. art. Donati p. 108) et aliarum formarum analogia, quas sollerter congressit Spaldingius (de oratione Marcelliana in Wolfii mus. antiqu. stud. I, p. 4 sequ.). Ceterum nunc demum reperta magna illius orationis parte apparet, quomodo ibi haec disputatio tractari potuerit, nimirum ubi de Arinis Sardi uxore agebatur, quam Scauri libidine ad mortem compulsam esse arguebant (II, 2; p. 260 Orell.).

prudentia] In illa enim oratione (30 sequ.) in-

signis de *providentia* locus est. Ea autem voce pro *prudentia* et hac pro illa Cicero ipse quam saepissime utitur (acad. 1, 8; de leg. 1, 23; N. D. 2, 28 et 72).

cuncta quae] Lege «*cunctaque quae*»: error ex repetita voce, ut saepe Grot. — Melius mihi locum sanasse videor, particula *quia* e codice Monacensi (C) restituta, indeque interpunctione etiam mutata.

quinque] Tot etiam Cicero (invent. 1, 7; de orat. 1, 31) partes rhetoricae statuit, quas a Graecis *ἔργα τοῦ ῥήτορος* vocari Curius Fortunatianus (Pithoei rhetor. p. 38) tradit. Sulpicius Victor (ap. Pith. p. 242) tria tantum officia oratoris enumerat: *intellectionem*, *inventionem*, *dispositionem*. Plura dabit Quintilianus (3, 3).

judicatio] Quintilianus (3, 3, 5): «His adjecterunt quidam sextam partem, ita ut inventioni *judicium* subnecterent, quia primum esset *invenire*, deinde *judicare*. Ego porro ne invenisse quidem credo eum qui non *judicavit*. Et Cicero quidem in rhetoricis *judicium* subjecit *inventioni*, mihi autem adeo tribus primis partibus videtur esse permixtum (nam neque *dispositio* sine eo neque *elocutio* fuerit),

nonnullis dicitur pars, partibus cunctis adscribitur idcircoque ipsa pars non poterit rite censer; licet quid dicendum quidve silendum sit dispensatio iudicationis examinet. Inventio est quaestionum argumentorumque sagax investigatrixque comprehensio; dispositio est, quae ordinem rebus attribuit; elocutio, quae arripit verba vel propria vel translata, quaeque nova facit veteraque componit; memoria firma rerum verborumque custodia est; pronuntiatio vocis, motus, gestusque pro rerum verborumque dignitate moderatio. Sed ex his inventionem certum est esse potissimam, cujus opus est causae quaestiones excutere et argumenta probatu idonea reperire.

DE QUAESTIONIBUS PRINCIPALIBUS ET INCIDENTIBUS.

445 Quaestionum vero duplex species est. Aliae sunt enim principales, aliae incidentes. Principales sunt status, ex quibus nascitur causa, quas Tullius constitutiones appellat; incidentes vero, quae dum tractatur causa nascuntur,

ut *pronunciationem* quoque vel plurimum ex eo mutuari putem; quo de loco confer quae disputavit Schützius (in opuscul. p. 251 sequ.).

inventio] Cicero (inv. 1, 7) *inventionem* appellat «excogitationem rerum verarum aut verisimilium, quae causam probabilem reddant; quem plerique sequuntur. Nostram definitionem Pithoeus (rhetor. p. 336) Isidoro quoque tribuit, sed in ipso illius opere nulla ejus vestigia exstant. Unde noster hauserit, prorsus ignoro, praesertim propter inusitatum vocabulum *investigatrix*, quod Graecam originem sapere videtur, ut apud Ciceronem (invent. 1, 1. 2. 4) *dominatrix*, *imitatrix*, *moderatrix*, apud Quintilianum (2, 13, 21) *inventrix*, *iudicatrix*, *enunciatrix*.

verborumque] Ita melius in codice Monacensi (C) quam in editis et *verborum*. Quodsi Ciceronem (de orat. 1, 5; orat. 17), Auctorem ad Herennium (3, 11 et 13), et Quintilianum (11, 3; pag. 529

Spald.) consulueris, videbis haec a nostro presse excerpta esse.

esse potissimam] Pariter Cicero (de inv. 1, 39): «*inventio prima et maxima est pars rhetoricae. quaestionum*] Curius Fortunatianus (p. 66 Pith.) octo quaestionum species ponit: «*generalem, specialem; principalem, incidentem; voluntariam, necessariam; accidentem, erraticam.*» Vocabulo *principalis* in simili causa utitur Cicero (de fato 1): «*causarum aliae sunt perfectae et principales, aliae adjuvantes et proximae.*» Paulo aliter Quintilianus (3, 6, 7): «*aliae (quaestiones) sunt propriae causarum, de quibus ferenda sententia est, aliae adductae extrinsecus, aliquid tamen ad summam causae conferentes, velut auxilia quaedam.*»

constitutiones] Cicero (de invent. 1, 8): «*eam quaestionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus.*» Quintilianus (3, 6, 2): «*quod nos statum, id quidam constitutionem vocant, alii quae-*

dum argumenta vel scripta refutando in plures causa deducitur quaestiones; ut sit principalis, utrum Clodium jure occiderit Milo; incidens, uter utri insidias compararit.

DE STATIBUS, et UNDE NASCANTUR.

Principales igitur status sunt numero tres: an sit, quid sit, quale sit. 444
An sit, conjectura est, ut: an patrem Roscius occiderit. Quid sit, finis, ut: an majestatem minuerit Cornelius. Quale sit, qualitas, ut: an Saturninus jure

stionem, alii id quod *ex quaestione* appareat; Theodoros *generale caput*, id est *κεφάλαιον γενικώτατον*, ad quod referantur omnia.*

numero tres] Prorsus cum nostro consentit Julius Severianus (p. 307 Pith.), modo verba ejus cum Capperonero (ant. rhet. lat. p. 339) sic legas: »status tres sunt: ubi quod a te factum objicitur negas, *conjectura* est; ubi quid a te factum fateris et negas eam vim nominis habere quam adversarius criminatur, *finis* est; at si neque de facto neque de nomine ambigitur, sed si jure factum contendis, *qualitas nominatur*.* Praeivit Cicero in iis quae proveciore aetate scripsit, ut de oratore (1, 31): »quidquid in controversiam veniat, in eo quaeri solere aut *factumne sit*, aut si est factum *quale sit*, aut etiam *quo nomine* vocetur, aut, quod nonnulli addunt, *rectene factum* videatur*; et alio loco (orat. 14): »quidquid est quod in controversia aut in contentione versetur, in eo aut *sitne* aut *quid sit* aut *quale sit* quaeritur; *sitne*, *signis*; *quid sit*, *definitionibus*; *quale sit*, *recti pravique partibus**; et omnium explicatissime (partit. orator. 29): »in omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum; nam aut ita constituendum est, ut id quod objicitur factum neges, aut illud quod factum fateare neges eam

vim habere atque id esse quod adversarius criminetur; aut si neque de facto neque de facti appellatione ambigi potest, id quod arguare neges tale esse quale ille dicat, et rectum esse quod feceris concedendumve defendas. Ita primus ille *status* et quasi conflictio cum adversario *conjectura* quadam, secundus autem *definitione* atque *descriptione* aut *informatione* verbi, tertius *aequi* et *veri* et *recti* et *humani* ad ignoscendum disputatione tractandus est. Alii ut Cassiodorus (p. 337), Sulpicius Victor (p. 250), Isidorus (2, 5, 2) primum distinguunt status causarum duos, *rationalem* et *legalem*, in *rationali* vero genere *conjecturam*, *finem*, *qualitatem*, *translationem*; at hi cum ipso Cicero jure (de invent. 1, 8 sequ.) Hermagoram sequuntur, unde cum Martianus discesserit, statim exponetur. De reliquis reliquorum sententiis, quarum vix numerus imiri potest, eruditissime disputat Quintilianus (3, 6, 29 sequ.), quem, qui plura de statibus scire capierit, omnino adeat.

Roscius] Trium generum tria exempla a Cicero orationibus repetuntur; quarum exstant duae pro S. Roscio Amerino et pro C. Rabirio perduellionis reo, tertia pro C. Cornelio intercidit nec nisi fragmenta ejus cum Asconii Pediani argumentis scholiisque supersunt.

majestatem] Auctor ad Herennium (2, 12):

necatus sit. Sed ne forsan moveat, quod praetoreo quartum statum, quem Hermagoras invenit, subtilior ratio est eum non statum, sed partem dicere
 445 qualitatis, quod in ejus expositione monstrabo. Nunc dicendum est quomodo status inveniantur in causa. Inveniuntur igitur per intentionem et depulsionem. Intentio est objectio ejus facti quod in iudicium venit; depulsio est quaedam resistens intentioni negatio; ut si dicatur, occidisti patrem — non occidi. Ex his duabus inter se concurrentibus vocibus nascitur quaestio, quae dicitur status, quod ibi quasi ad pugnandum actionum acies ordinata consistat. Sed facile est videre, quid objecto crimini respondeatur; illud facile non est, quid debeat intendi, utrum factum, ut: hominem occidisti; an nomen facti, ut:

«Majestatem is minuit qui amplitudinem civitatis detrimento afficit.» Adde Ciceronem (de invent. 2, 17; de orat. 2, 25. 49; partit. 30), Quinctilianum (7, 3, 36), et Tacitum (annal. 1, 72).

Saturninus] Eodem exemplo utitur Quinctilianus (5, 11, 6). Eum enim occidisse arguebatur C. Rabirius (Sueton. Caes. 12. Dio Cass. 37, 26).

quartum statum] Nimirum translationis (§. 453), quem vel Cicero (de invent. 1, 11) tribus reliquis subjunxit, Quinctilianus autem (3, 4, 13) et ipse ad *qualitatem* transferre videtur (confer eundem et 3, 6, 68).

Hermagoras] Meminerunt ejus et Strabo (13, p. 621 Casaub.): «Ἑρμαγόρας ὁ τὰς ῥητορικὰς τέχνας ὀνομαστάς», et Quinctilianus passim; sed ut duo ejusdem nominis homines distinguendi sint, quorum alter (3, 1, 16) antiquior Cicerone, alter (3, 1, 18) non multo ante Quinctilianum. Hermagorae disciplinam imprimis exponit Aurelius Augustinus (p. 293 sequ. Pith.).

per intentionem] Cicero (de invent. 1, 8): «constitutio est prima conflictio causarum ex *depulsione intentionis* profecta hoc modo: *facisti — non feci*, aut: *jure feci*.» Auctor ad Herennium (1, 17):

«ex *intentione* et *infittiatione* iudicatio constituitur hoc modo: *intentio*: occidisti Ajacem; *infittiatio*: non occidi; *iudicatio*: occideritne.» Alteram *κατάπαθιν*, alteram *ἀπόπαθιν* Graece dici monet Augustinus (p. 294) quem confer. Ceterum recte Quinctilianus (3, 9, 1) *intentionem* et *depulsionem* ad *judicialis* generis officia restrinxit.

depulsio est] Verbum a Grotio omissum e codice Monacensi (C) addidi.

ad pugnandum] Cicero (topic. 25): «refutatio autem accusationis, in qua depulsio criminis, quae Graece *στάθις* dicitur, Latine appelletur *status*; in quo primum *insistit* quasi ad *repugnandum* congressa defensio.» Isidorus (orig. 2, 5; 1): «*status* apud rhetores ea res dicitur in qua causa *consistit*, id est *constitutio*. Graeci autem *statum* a *contentione* *στάθιν* dicunt; Latini autem non solum a *pugna* per quam expugnarent propositionem adversarii, sed quod in eo pars utraque *consistit*.» *Στάθις* enim Graece vel *stationem* significare potest vel *discordiam*; unde et Quinctilianus (3, 6, 4) dubitanter: «quae appellatio dicitur ducta *vel* ex eo quod ibi sit primus *causae congressus*, *vel* quod in hoc causa *consistat*.»

homicidium fecisti; et licet videatur idem esse, tamen in superiori objectione si negabitur, conjectura erit, quum dixerit: non occidi; in hoc ubi rei nomen intenditur, potest et finis videri, ut si dicat: non feci homicidium, an quum quicumque homo, an quum innocens occiditur. Quod si non factum objicias sed criminis nomen, negatione diversae partis non erit manifestum qui status existat. Nescias enim quid negat, qui ita neget: non feci homicidium; utrum quia nullum hominem jugularit, an quia tyranni interfectio homicidium non vocetur. Est igitur intendendum illud quod factum est, ut, si id negaverit adversarius, habeas conjecturam; si eo concesso nomen criminis excluderit, intelligas finem. Quod si concesso facto factique vocabulo licuisse 446 sibi vel oportuisse facere dixerit, qualitas in causa versatur; quae aut de re, aut de actione concreditur. De re, ut: Miloni facere licuisset? de actione: an servo vel addicto tribunos liceat appellare? an habere ignominioso liceat con-

conjectura erit] Sic codices Reichenauensis et Darmstattensis pro Grotiana lectione *conjecturae*. Supra quoque quod Grotius excudi vel jusserat vel passus erat *liceat* pro *licet*, ex anterioribus editionibus correxi; mox tamen quod sequitur apud Grotium *nescias* corrigere nolui, licet in anterioribus *nescies* exstiterit.

tyranni interfectio] Celeberrimum hoc in rhetorum scholis argumentum, quod ex Luciani tyrannicida et ex Latinorum declamationibus, quae exstant, apparet. Adde vel Ciceronem (de invent. 2, 49). Plura dabunt Meursius (Them. Attic. 2, 15) et Petitus (leg. Att. p. 313 — 316).

licuisse] Cicero (pro Cornelio Balbo 3): «si denique aliquid, quod non contra ac *liceret* factum diceretur, sed contra atque *oporteret*, tamen esset omnis ejusmodi reprehensio a vobis, iudices, repudianda. Nunc vero quid dicitur? quid ait accusator? fecisse Pompejum quod ei facere non *licuerit*? quod gravius est, quam si id factum ab eo diceret, quod

non *oportuisset*. Est enim aliquid, quod non *oportet*, etiam si *licet*: quidquid vero non *licet*, certe non *oportet*.»

addicto] Quintilianus in declamatione III: «in *addicto*, ac *paene servo* et *vix libero*.» Grot. Confer Gellium (20, 1 extr.): «nisi dissolverent, ad praetorem vocabantur et ab eo, quibus erant iudicati, *addicebantur*, nervo quoque aut compedibus vinciebantur.» Exempla etiam apud Ciceronem (de orat. 2, 63; pro Flacco 20). Differentiam *addicti* et *servi* perspicue exposuit Quintilianus (7, 3, 27) unde hoc quoque videmus, saepius declamandi argumentum ab hujus conditionis ambiguitate desumptum esse (confer et decl. 311); materiam vetustissima Romanorum historia praebere poterat.

an habere] Hoc quoque scholasticum argumentum fuisse videtur, ansa fortasse ab Aeschinis oratione in Timarchum repetita. Apud Marium Victorinum (p. 228 Pith.) inter alias leges, quibus ejusmodi controversiae nitebantur, et haec est: «impudicus ne

cionem. Quae species qualitatis translatio nominatur. Item cavere debemus, ne intendamus auditoris officium, ut sola status qualitas fiat. Nam qui causam cognoscit, propositum habet efficere aliquid, id est aut damnare aliquem aut absolvere.

DE GENERIBUS AUDITORUM ET CAUSARUM.

447

Auditoris autem sunt tria genera: unum ejus qui secundum aequitatem aliquid statuit, et is est perpense iudex; aliud ejus, qui honestate vel utilitate incerta dubius alienae sententiae persuasionem inexplicabilis deliberator expectat;

concionetur. Similis exstat apud M. Senecam (controv. V. 35): »fur concione prohibeatur.« *Ignominiosus* autem hic est qui Graecis ἀτιμος.

quae species] MS. »quae status qualitatis translatio nominatur.« Forte »qui status qualitatis translatio nominatur.« GRÆC. — Omnino non intellexit Martianum, qui modo (§. 444) translationem statum esse negaverat et inter qualitatis species retulerat! Nostrum prorsus confirmat Aquila Romanus (p. 155 Ruhken).

translatio] Cicero (de invent. 1, 8): »omnis res ... aut facti aut nominis aut generis aut actionis continet quaestionem at quum causa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur quem oportet, aut non cum eo quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, qua poena oportet, translativa dicitur constitutio; quia translationis et commutationis actio indigere videtur.« Eandem pluribus exposuit alio loco (invent. 2, 19), quem nuper egregie ut assolet illustravit Platnerus (progr. de partib. libror. Cic. rhetor. quae ad jus spect. Marb. 1829. cap. 2), vir, qui juris scientiam cum insigni utriusque linguae peritia ita cumulat, ut Crasso illi apud Ciceronem non tantum comparari, sed etiam aequiparari merito possit. »Actionis contro-

versiam« Quintilianus quoque appellat (5, 13, 8. coll. 7, 5, 1). Graeco vocabulo est μετάληψις sive μετάβασις, quam certatim illustrant Curius Fortunatianus (p. 51 Pith.), Sulpicius Victor (p. 262), Augustinus (p. 294); eadem vero in jure Attico παραγραφή, quae Latinis alias praescriptio; unde Quintilianus (3, 6, 72): »annon praescriptiones, etiam in quibus maxime videtur manifesta translatio, easdem omnes species habent« cet. ubi vid. Spaldingius (p. 527). Adde Marium Victorinum (p. 207 Pith.): »Translationem non intelligamus formam esse status legalis; praescriptionem vero eandem appellari posse et eandem exceptionem, sed ab oratoribus«, ubi oratores rhetoribus sive technicis opponuntur. De praescriptione sive παραγραφῇ vide eundem Platnerum (Process und Klagen bei den Attikern I, p. 138—160).

ut solu] Hoc restitui ex anterioribus editionibus pro Grotiano et sola. Pariter infra restitui efficere aliquid pro aliud, codicibus quoque Darmstattensi et Reichenanensi addicentibus. Sic Cicero (partit. 3), quem locum sequentibus quoque adhibere possis: »aut auscultator est modo qui audit aut deceptor, id est rei sententiaeque moderator; ita ut aut delectetur aut statuat aliquid. Statuit autem

tertium genus ejus est qui facti honestatem vel turpitudinem libera aestimatione perpendit; hunc aestimatorem convenit nominari. Haec igitur sunt tria causarum genera, quae hypothese continentur, id est judiciale, deliberativum, et demonstrativum. Sed quum omnes praedictarum rerum auditores 448 dubitatio sui deducat officii, quaerendum discrimen est et proprietas singulorum. Nam et judex, cujus officium est damnare reum vel absolvere, possessionem dare vel auferre, priusquam cognoverit causam, dubitat quo modo utatur officio; et qui deliberat, ambigua mentis opinione differtur; et laudationis arbiter, an rite quis laudetur, aestimanti contemplatione dispensat. Sed quum in diversum haec distrahantur officia, tum illud maxime discrimen attenditur, quemadmodum temporibus variantur. Nam deliberatio futuri tantum temporis continet quaestionem, ut si deliberet Cato, an se debeat, ne victorem adspiciat Caesarem, trucidare. At vero judiciale genus tam praeteriti quam futuri nonnunquam temporis invenitur; sed in praeterito tantum de facto conjectura, ex futuro qualitas frequenter innascitur, ut suo loco promptius asseretur. Lau-

de praeteritis, ut judex, aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, iudicii, deliberationis, exornationis, quae quia in laudationes maxime confertur, proprium habet jam ex eo nomen.

tria causarum genera] Primus horum auctor, ut videtur, Aristoteles fuit (rhetor. 1, 3 et 4), secuti sunt Cicero et plurimi alii; quae qui defendunt, inquit Quintilianus (3, 4, 6), tria faciunt genera auditorum: unum quod ad delectationem conveniat, alterum quod consilium accipiat, tertium quod de causis judicet. Ceterum non video cur Grotius feminino genere scripserit *judicialis, deliberativa, demonstrativa*; equidem ex anterioribus neutrum reposui, ut est apud Ciceronem (de invent. 1, 5).

officii] Lege cum MS. *officio. Gaor.* — Eandem lectionem praebet quidem Darmstattensis codex: sed vulgata unice praestat; dubitant enim de offi-

cio suo, non ut ab eo discedant, sed ut nesciant, quomodo exsequantur.

tum illud] In editis legebatur *tunc* — *attendimus* — *variantur*, quae Monacensis codicis (C) auctoritate correxi.

deliberatio] Eadem noster infra (§. 466), unde simul videmus *deliberativum* genus antiquis rhetoribus (Cur. Fortun. p. 41. Mar. Victorin. in Cic. p. 147. Alcuin. p. 370 Pith.) etiam *consilii* nomine appellatum esse. Sic Juvenalis (1, 15):

— — *et nos*

*Consilium dedimus Sullae, privatus ut altum
Dormiret.* — —

in primis autem huc pertinent *grandia morituri* Catonis verba apud Persium (3, 45), quae recte Koenigius explicat *orationem* Catonis verbis sublimibus elaboratam, in qua deliberabat Cato, utrum mortem sibi conscisceret an servitutem pateretur.

dativum etiam genus in praeteritis factis omne consistit, sed a judiciali genere fine discernitur. Nam aliud est absolvere innocentem aequitatis imperio, aliud laudibus prosequi gloriosum insignium contemplatione meritorum. Accedit quod in judiciali genere ambigit cognitor in rebus alienis; in deliberativo vero quisque tam de suis quam etiam de rebus externis; in laudativo aestimator auscultat vera congruaque quae memorentur, licet novella etiam id contulerint

449 blandimenta, ut suae praedicationis fiat arbiter qui laudatur. Ergo oportet attentius intueri, ne ea quae auditoris officium habuerit intendamus, ut si Verri quod damnandus sit edicatur; ille quippe se damnandum non esse respondet, et utrum damnandus sit, sola qualitas apparebit. Igitur a facti objectione nascitur intentio, ut si eidem dicas: Siciliam spoliasti, responsuro: non feci, conjectura componitur. Stultum quippe est id, quod in arbitrio manet iudicis, aut certe facti nomen, non ipsum crimen intendere. Cavendum acque, ne, quum lex ulla vel scriptura in causa tractatur, intentio sumatur ex lege, ut si dicas: lex te murum vetabat ascendere peregrinum; sed illud potius dicendum: murum ascendisti, ut, si negaverit, non sit pugna de lege, sed de facto, cui accedit lex; si confessus ex facto, tunc contra legem fecisse videatur. Ceterum si negato facto fuerit lex vel quaevis scriptura recitata, superflua videbitur contentio, quando non juris sed veritatis altercatio con-

450 tineat quaestionem; hoc vitio plerique falsi sunt. Sed et praeter illos tres, quos status asserui, alios quatuor vel quinque de scripti qualitate manantes esse dixerunt, qui licet suas in divisione causae partes obtineant, tamen nunquam principali loco nascuntur; quia nisi fuerit quod probetur, nemo ad probandum

novella blandimenta] Panegyricos intelligas, qui imperatoribus non modo absentibus verum etiam praesentibus dicebantur.

certe facti] Grotius in margine certi; sed altius mendum insidere videtur; vide ne legendum sit: non ipsum crimen aut certe facti nomen intendere. Spoliasse Siciliam Verrem accusator intendere potest, quia in facto positum est; damnandum esse,

non potest, quia hoc ad iudicis officium pertinet. *lex te murum*] Exemplum hoc noster e Cicerone (de orat. 2, 24) et Quintiliano (7, 6, 6; p. 142 Spald.) repetiit.

de scripti] Hi sunt quos alios *legales* appellare supra (ad §. 444) monui, quorum quinque species faciunt easdem quas noster infra (§. 462), ubi plura de iis monebuntur.

recitat legem vel aliquam scripti formam. Id autem, quod probatur, status est, qui ex primo conflictu semper existit; ceterae quaestiones controversiae vel incidentes sunt perhibendae.

QUOMODO STATUS FACILE INVENIATUR.

Sic igitur inveniendi status facilis erit ratio, quum neque nomen admissi 451 neque auditoris officium neque legem aut scriptum aliquod intentionis loco poterit objici. Itaque talis est intentio: hominem occidisti; depulsio: non occidi; quaestio ex his oritur: an occiderit? in quo statu erit conjectura. Sed quum intentioni jus facti opposuerit reus, fit qualitas, ut a Milone non factum negatur, sed de facti jure contentio est; occidisse enim se fatebatur Clodium, sed jure fecisse. Huic depulsioni subjicitur ratio, quae non una simplexve sit. Nam potest unum atque idem factum propter varias causas videri probabile, ut hoc idem, quod insidiatorem occiderit Milo, una ratio fuit; alia, quod hostem reipublicae et tyrannidis affectatione succensum se interemisse memorabat. In quibus assertis fit quidem qualitas, sed diversae species ejus erumpunt; nam prima relativa, altera comparativa qualitas fulget. Quod si

conflictu] Ciceronis haec verba sunt (invent. 1, 8), quae tamen Quinctilianus (3, 6, 4) reprehendit.

admissi] Nimiram facti, pro *commissi*. Non Justinus solum (18, 2; p. 384 Gron.) *admittere facinus* scripsit; sed Ciceronianum (de fin. 1, 1) etiam est: *quod semel admissum coerceri.*

non occiderit] Optime Augustinus (p. 294. 295 Pith.): *«E duobus, dicto et responso, vel intentione et negatione media nascitur quaestio hoc modo: intentio est occidisti; negatio non occidi; quaestio an occiderit?»*

conjectura] Si de veritate facti quaeritur, *conjecturis* utitur orator (Cic. de invent. 1, 8). Ueberius hac de re Sulpicius Victor (in Pith. rhetor. p. 250), cujus verba operae pretium erit hic sub-

jungere: *«Conjecturas status ex negatione, per quem factumne sit quaeritur; conjectura appellata, quia conjiciendo et argumentando ad veritatem necesse est pervenire. Hoc ejus est proprium, quod quae ponuntur in causa non ipsa sunt crimina, sed criminum signa. Ut si reus sit dives adolescens, affectatae tyrannidis, quod arcem praeteriens fleat. Non enim quod illam transeat, vel quod fleat, crimen est; sed haec signa sunt, quare tyrannidem affectare videatur. Dividitur conjectura perfecta locis his: probationum expeditione, facultate, voluntate, a summo ad imum, aliquando jure absoluto, derivatione, veri simili probatione.»*

occiderit Milo] Ita Monacensis (C), non *occiderat*, ut in editis.

intentioni non jus facti, sed negatio nominis opponatur; quamvis negatio depulsionis vice dicatur; tamen non faciet conjecturam, quia non factum, sed nomen facti destruitur; ut in hoc: adulterii actio sit; quum repudiata uxore stupratorem qui repudiaverat maritus invenit, accusat adulterii; reus contradicit, nec factum negat, sed adulterii nomen excludit, et quaeritur quid sit
 452 adulterium, quod est definitivae controversiae. Igitur conjectura ipsius facti negatio est; finis non admissi sed nominis, idcircoque etiam depulsio ingesti criminis, quia quum facto aliud nomen imponitur, imminens objecto crimini periculum denegatur; ut in hoc objectu: pocula templi e sacerdotis domo furatus es, sacrilegium fecisti; repellit: pocula quidem abstuli, sed quia de domo, non de templo, furtum, non sacrilegium nuncupandum. In quo etiam facti alta quaedam videtur esse negatio, non enim hoc ad deorum injuriam spectat admissum, sed ad dispendium sacerdotis, quum de domo pocula subtrahantur. Hic utraque factum definitione tractandum, id est, et

nominis] Sequitur apud Grotium: «ut adulterium non feci»; ad quae observat: «Hae quatuor voces in meo codice desunt, etiam in Lugdunensi et Basileensi, et sane verisimile est non esse hic genuina.» Neque in anterioribus editionibus leguntur, quare omisi.

definitivae controversiae] Cicero (de inv. 2, 17): «Quum est nominis controversia, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio *definitiva* dicitur.» (Add. Quinctil. 7, 3, 11; p. 92 Spald.).

objecto crimini] Codex quidem Monacensis (C) «objectio criminis»; sed perperam, quia *periculum* sequitur, quod in omni criminatione summum est. Exemplum, quod additur, de sacrilegio adhibuit et Cicero (de invent. 1, 9): «si quis sacrum ex privato surripuerit, utrum fur an sacrilegus sit iudicandus.» Paulo aliter Quinctilianus (5, 10, 39): «privatam pecuniam sustulisti, sed quia de templo, non furtum sed sacrilegium est» (adde 3,

6, 38 et 40. 4, 2, 8 et 68. 7, 3, 9 et 21).

alta] Hanc lectionem jam Grotius ad marginem posuit, legiturque in Reichenauensi, Darmstättensi, et aliis libris scriptis ab Oudendorpio (ad Appul. I. p. 245) laudatis, pro *alia* in editis. Intellige *reconditam*, ut apud Virgilium (Aen. 1, 209):

— — *premere altum corde dolorem*;
 et *altissima* eruditio apud Plinium Secundum (epist. 4, 30, 1).

utraque] *Utraque* dixit adverbiali forma: ut enim *utrinque*, quum hinc et illinc respondit, et *utrobique*, quum hic et illic; sic *utraque* quum hac et illac. Gnor. — Equidem hoc adjectivum ad nomen *definitione* refero. De facto enim *utraque definitione*, «quid sit sacrilegium, et quid furtum» tractandum esse dicit. Cicero ad idem exemplum observat: «necesse erit *definire utrumque*, quid sit fur, quid sacrilegus», itaque nec illa lectione opus erit, quam in margine posuit Grotius: «in utroque.»

quid sit sacrilegium, et quid furtum. Nunc de qualitate dicendum, cujus 453
multiplex natura divisionem partium primo desiderat, ut ea decursa singu-
larum proprietas explicetur. Qualitas igitur aut de re, aut de actione est.
De re, quum ejus facti, quod in iudicium venit, ratio causave tractatur, vel
quum quid fieri oporteat disceptatur, ut an jure Clodium Milo jugulaverit,
vel an domus Tullio restituenda fuerit. De actione autem, quum quaeritur,
an admittenda sit actio et iudicium faciendum; quae pars quoniam juris aequi-
tate perpenditur, recte eam in species qualitatis subtilius aggregamus, aliam
autem, quam Hermagoras quasi constitutionem novam a qualitate distinguere
et translationem vel praescriptionem vocare maluerat. Sed haec posterius.
Qualitas ut futuri temporis aestimata, ita et praeteriti praeteriti iudicialis, 454
futuri negotialis. Qualitas in utroque juris assertio est; in iudiciali naturae,
in negotiali legis aut consuetudinis asserta versantur. Iudicialis autem divi-
ditur in absolutam et assumptivam. Absoluta est, quae factum ipsum sui
natura et jure defendit; assumptiva, quae quum in facto ipso nihil probabile
reperiat, confugit ad ipsam causam, eamque justam, ut facere deberet, al-
legat: ut quum Milo non potest dicere hominem licuisse jugulari, causam

[nunc de qualitate] Vulgo praemittebatur inscri-
ptio: «Qualitas est quum qualis sit quaeritur». Gro-
tius tamen recte notante: «Titulus hic ex Dialectica
huc translatus, sed perperam»; quapropter quam
a codice quoque Darmstattensi eam abesse vidio-
sem, omittendam censui.

[Hermagoras] De eo supra jam actum est (ad
§. 444). Translationis eum iuventorem et Cicero
appellat (de invent. 1, 11) et Quinctilianus (3, 6,
60); quanquam semina ejus quaedam citra nomen
ipsum apud Aristotelem reperiantur (confer Spald.
p. 520). Adde et Curium Fortunatianum (p. 45
Pith.): «rationales status secundum Hermagoram
quatuor, conjectura, finis, qualitas, et translatio;
sed translationem tantundem accipimus legalem,

quoniam nulla translatio id est praescriptio sine
lege potest esse».

[qualitate] Correxi locum in editis corruptum
e codice Monacensi (C), tam a qualitate pro
qualitatem, quam praescriptionem pro perscriptio-
nem scribendo. De praescriptione supra jam est
(ad §. 446).

[iudicialis] Restitui vocem praeteriti, quam
Grotius iterare neglexerat, e codicibus Monacensi-
(C) et Darmstattensi. Praeterea monendum, paulo
ante pro posterioribus Grotium margini adscripisse po-
sterior, quod tamen non placet.

[distictus] Haec distributio apud Auctorem ad
Herenianum (1, 15) et Ciceronem (de invent. 1, 11,
2, 23 et 24) fere iisdem verbis exstat; quae quum

- occidendi adstruxit insidias Clodianas. Illic assumptivae nomen accepit: quia quum absolute factum tueri non possit, confugit ad causas. Haec igitur assumptiva partes habet quatuor: relationem, remotionem, comparisonem, concessionem.
- 455 Relatio est, quum de facto confesso culpam in eum qui pertulit refert, ut in Clodium Milo, Orestes in matrem, Horatius in sororem, qui idcirco a se
- 456 perhibuit jugulatam, quia ejus provocatus injuria in facinus sit coactus. Remotio est, quum objectum crimen in alterum vel in aliud ab eo qui percellitur removetur. In alium, ut Tiberius Gracchus in Mancinum, qui auctor faciendi foederis fuit, quod tam senatus quam populus improbarat. Item in alia causa: legatus nisi intra triginta dies profectus fuerit, capite plectatur. Quaestor sumtum legato non dedit, tempus emensum est. Accusatus contradicit et crimen objectum removet in quaestorem. In aliud autem removet, si morbo tardatus in infortunium suum causam removeat tarditatis. Remo-

in omnium manibus versentur, exscribere ipsa necessarium non fuit.

assumptivae] Grotius edidit *assumptive* sicut anteriores, correxit tamen in notis, adstipulante nunc codice Reichenauensi. Sed praeterea vide ne *illinc* pro *illie* legendum sit.

relatio] Auctori ad Herenniam (1, 15) est *translatio*; noster cum Cicerone facit, quoque et Orestis (de invent. 1, 15) et Horatii (ibidem 2, 26) exemplum commune habet. Utroque et Quinctilianus saepissime utitur (3, 6, 76. 3, 11, 4. 4, 2, 7. 5, 11, 12 et 18) pariter ac Milonis, praesertim quum ipse Cicero (pro Mil. 3) hujus causam cum illa Horatii (apud Livium 1, 26) comparaverit.

qui percellitur] Reus, ὁ δυνάμενος. Graec. — *Percellere* idem est quod in *capitis discrimen adducere*, ut saepe apud Tacitum (ann. 4, 31. 14, 57; hist. 2, 54. 3, 36). Eandem ob causam et paulo supra (§. 455) scribendum esse videri possit

qui percellit, modo ibi de *accusatore* sermo esset; sed quum vel Clodius vel Clytaemnestra vel Horatia *percellere* interfectores suos amplius non poterint, cautius duxi servare *pertulit*, quia *perferre* etiam de patiendo dici potest.

foederis] Numantini, de quo et Cicero (Brut. 27). Plura dabit Plutarchus (in vita Tib. Gracchi), Vellejus (2, 1, 3), Appianus (Hispan. 83), alii. Celebratum rhetoribus argumentum fuisse probat Quinctilianus (3, 8, 3. 7, 4, 12).

alterius vitio] Delevi auctoritate eodicum Darmstättensis et Monacensis (C) illud *quid*, quod sequitur apud Grotium, siquidem *factum* praecedit.

legatus] Huic quoque exemplo ansam dedit Cicero (de invent. 2, 20): *causae remotionis hoc nobis exemplo sit: Rhodii quosdam legarunt Athenas. Legatis quaestores sumtum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur.* Sed propius ad nostrum accedit Curius Fortunatianus (p. 47 Pith.). Ceterum lectionem vul-

vetur vero aut ipsum factum, si ad alterius pertinuisse dicitur potestatem; aut causa, si alterius vitio quid accidisse dicatur. Comparatio est, quam compensationem novi a posterioribus perhiberi, non quum crimini beneficium alterius temporis subrogatur, sed quum factum jure defenditur, ut ex eo aliquid commodi sequeretur. Nam si meritum alterius temporis velut in compensationis gratiam memoratur, ad deprecationem potius admovendum est qualitatem, quae veniali specie continetur; haec vero rite se fecisse contendit, ut Verris illa responsio: magno, inquit, decumas vendidi; quod factum compensat utilitate beneficii. In hac quippe parte facti confessio est, sed immanitatem objectionis excludit allegatio promerendi; at in illa criminis factique una confessio est, sed aut ab animo separatur, aut purgatione cessante ad humanitatis miseranda respirat. Verum hac qualitas venialis in bina asserta discernitur, in purgationem et deprecationem. Nam purgatio est, quum confesso facinore animum voluntatemque purgamus; cujus modos tres esse non dubium est, imprudentiam, casum, necessitatem. Imprudentia est, quum a voto scientiaque nostra aliquid dimovemus, ut: quidam in venando jaculum intorsit

gatam mutavi e codice Monacensi (C) scribendo fuerit et plectatur pro erit et puniatur in editis.

compensationem] Sic Marius Victorinus (p. 117 Pith.): «Primo debet dicere feci sed profui, et probare plus se profuisse quam obfuisse; quae est qualitas compensativa, quam ideo Cicero comparationem vocat, quod comparetur id quod in crimen vocatur ad id quod se reus profuisse dicat.» Adde eundem (p. 212) et Sulpicium Victorem (p. 267. 268). Noster Ciceronem (de invent. 1, 11. 2, 24) sequitur, qui: «comparatio est, inquit, quum aliquid factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo cujus id causa factum est defenditur.» Graece ἀντιτάβω dici auctor est Quinctilianus (7, 4, 12).

veniali specie] Ita fuit in MS. Graec. — Legebatur enim in editis venialis. Est autem quam supra

cum Cicerone (de invent. 2, 31) dixit concessionem, cujusque partes mox (§. 458) latius enarrat. «Venialem statum» dixit et Servius (ad Aen. 4, 323). De re ipsa vide Platnerum (in libello laudato p. 29 sequ.).

Verris] Repetit ex Cicerone (act. Verrin. II, 3, 16).

ab animo] Animus hic voluntatem significat, ut apud Quinctilianum (7, 4, 15): «non nunquam male fecisse nos sed bono animo dicimus.»

tres esse] Ita praeter Ciceronem vetus etiam scholiastes ad orationem pro Ligario (edit. Graev. III. 2; p. 161): «status venialis per casum, per imprudentiam, et per necessitatem: omni igitur parte consistit.» Ceterum codicis Monacensis (C) auctoritate delevi id, quod post dubium erat apud Grotium.

ut quidam] Restitui ut ex codicibus Monacen-

in beluam, et hominem delitescens retibus interemit; quae pars error dicitur, atque ei subduntur ignoratio, vinolentia, oblivio, fatuitas, dementia, ceteraque, quae errorem admittentis excusant. Casus vero culpam eventus exonerat, ut: qui cum victimis ad diem sacrum non occurrerit fluminis in-
 459 sed in exorandi humilitatem precesque suspirat. Ceteras quaestiones, quas status dicunt incidentes, advertant, qui talium didicerunt, sic ut interius demonstrationem formet primae vocis ingestio. Plerumque enim secunda vim intentionis incutiet, ut in hoc: Viro forti praemium, quod volet; qui fortiter fecit, petit praemium nuptias uxoris alienae. In quo qui petit praemium, quia nullum putat e diverso, nihil intendit, sed maritus contradictor intendit, licet secundo loco videatur assurgere; cui per depulsionem vir fortis obstabit

sibus et Darmstattensi, quod Grotius omiserat, licet in antecedentibus editionibus exstaret.

subduntur] Confer omnino Ciceronem (topic. 46): «Ea quae fiunt partim sunt ignorata partim voluntaria; ignorata quae fortuna effecta sunt, voluntaria quae consilio. Nam jacere telum voluntatis est, ferire quem nolueris fortunae. Cadunt etiam in ignorantem atque in imprudentiam *perturbationes* animi, quae quanquam sunt voluntariae, tamen habent tantos motus, ut ea quae voluntaria sunt aut necessaria interdum aut certe ignorata videantur.» Ejusmodi purgationem continent illa Terentii (adolph. 3, 4, 25):

«*Persuasit nox, amor, vinum, adolescentia.*»
 Adde Demosthenem (adv. Mid. 11): *τρεις εἶχε προφάσεις, μέθην, ἔρωτα, ἄγνοιαν, διὰ τὸ νοκτὸς καὶ θότους γεγονέναι:* et Senecam (exc. controv. 7, 8): «nox, vinum, error, quid irasceris puella? jam non negat.»

qui cum] E Lacedaemoniorum lege hoc exemplum in medium protulerat Cicero (inv. 2, 31 et 42).

deprecatio] Ea Ciceroni (invent. 2, 34) est «in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur»; Quintiliano (5, 13, 5; p. 356 Spald.) «quae est sine ulla specie defensionis.» Confer eundem inferiori loco (7, 4, 17 et 18 p. 118) et Cassiodorum (Op. p. 534 Gar.).

talium] Perobscurum hoc est nisi ellipsin hic statueris vocis *rationem*, aut similis. De incidentibus vide supra (§. 443); sed totus locus tantis tenebris involutus est, ut ne de lectione quidem stattere audeam, siquidem pro *ingestio* Darmstattensis codex habet *insertio*; id tantum apparet Martianum sibi velle, in quaestionibus incidentibus saepe partes mutari ita, ut qui primus intenderit, mox depellendi negotium nanciscatur, intendat autem is, cujus proprie secunda vox fuisset.

viro forti] Vide Senecae, Quintilianii, Calpur-

tanquam petitionem praemii quod poposcerat accusanti, praemium justum esse contendens, tanquam si factum aliquod jure tueretur. Item quaestiones legales, 460 quas tanquam status causis incidere memoravi, principalium quaestionum intentione vel depulsione non eadem regula percensentur, quippe quae in secunda conflictatione prorumpunt. Nam prima qualitati tribuitur; igitur illa intentionis ac depulsionis regula in qualitatis praedicta parte turbatur.

DE EXAMINATIONE, ID EST, JUDICIALI GENERE.

Nunc τὸ κρινόμενον, quod Graeci dicunt, consequenter assumam. Nam 461 quum intentio et depulsio statum constitutionemque signaret, si conjectura fuerit, judicationi praebabit pariter rationem, neque enim est quod possit ponderari iudicio nisi ipsa negatio; in qualitate vero vel fine alio loco quam status apparet, necesse est confessa depulsio facti habeat rationem, quam item accusator infirmet, et velut secundaria quaestio procreatur per rationem impugnationemque rationis. Hic illud judicabile posse versari, idque esse quod

niique controversias, in quibus saepe hanc legem invenies: erat enim in declamationibus scholasticis usitatissima. Alicubi non de uno, sed duobus praemiis fit mentio. GROT.

accusanti] Sic Monacensis (C). Grotius *accusati* edidit, veriore lectionem in marginem coniecit. Construendum: «cui (marito) tanquam accusanti petitionem praemii vir fortis obstabit per depulsionem (accusationis) contendens praemium justum esse.»

τὸ κρινόμενον] Latine *judicationem* vertunt Auctor ad Herennium (1, 16) et Quintilianus (3, 11, 4. 5, 14, 28. 6, 5, 1 et 3.); Trebatius autem jurisconsultus (Quintil. 3, 11, 18) et Cicero (topic. 25) appellant «qua de re agitur»; alioque loco Cicero (orat. 36) «in quo quasi certamen est controversiae.» Similiter Hermagoras κρινόμενον appellaverat id de quo contenditur (Augustin. p. 295

Pith.). Curius Fortunatianus (p. 39 Pith.) «id de quo judicandum est.»

judicio] Codex Monacensis *judicatio*. Sed *judicatio* non ponderatur, negatio ponderatur iudicio, in stata nimirum conjecturali; in reliquis enim ratio accedit.

procreatur] Antiores editiones habebant «per *confirmationem* impugnationemque rationis» melius certe quam Grotius edidit *per infirmationem*; sed veram lectionem ex Darmstattensi codice restituisse mihi videor *rationem*; inde enim quaestio procreatur, quod ab altera parte ratio proponitur, ab altera impugnatur. Ceterum impeditissimum locum esse non nego, quem ita intelligendum censeo: «negatio in qualitate, vel fine, alio quam status loco apparet: necesse est (ut) confessa depulsio facti (vel potius depulsio facti confessi, quod reus ipse non neget, sed alio convertere conetur) habeat ra-

acstimator justī ratione perpendat, posse in quavis causa et omnes status existere, et multae rationes, infirmationesque numerosas, perindeque judiciorum semina copiosa; quum unum videlicet factum multiplici ratione defenditur, ut Tullius pro Milone, quod insidiatorem et quod hostem publicae quietis occiderit. In his igitur ille status potius apparebit, quem orator pro utilitate defensionis sumserit. Illa etiam ratio ex oratoris plerumque adstructione colligitur, tuncque velut rationales alii status emergent, ac sic ad probationes scriptura profertur. Hinc judicatio legalis orietur, cujus species sunt quinque. Una est, quum scripto aliquid plurave ambigua continentur, quae a Graecis ἀμφιβολία memoratur, ut ex communione nominis res plerumque confunditur, ut est istud: Quidam taurum legavit, quo nomine servum habuerat admodum pretiosum. Verum illi heres taurum, hoc est bovem dedit, quia fecit nomen amphibolum quaestionem. Item ex nominum distinctione per syllabam, ut qui habuerit propinquos duos, unum Lesium nomine, aliumque Milesium, heredemque constituens sic locutus est: heres esto mi lesi; qua distinctionis ambage certamen exortum, dum heres esto mi distinguit qui Lesius dicebatur, alius vero continua nominis jugitate Milesium

tionem, quam item (vicissim) accusator infirmet, et (inde) velut secundaria quaestio procreatur cet.

velut rationales] Sic codices Darmstattensis, Reichenauensis, et Monacensis (C); Grotius male «velut rationes», ut paulo ante autem pro etiam, quod restitui ex anterioribus editionibus codicibusque dictis.

quinque] Hae sunt quas de scripto controversias Cicero appellat, quarum prima est ex ambiguo (de invent. 2, 40 et 41), altera ex scripto et sententia (42 — 48), tertia e contrariis legibus (49), quarta ex ratiocinatione (50), quinta ex definitione (51).

ἀμφιβολία] Grotius quidem ἀμφιβολογία, quod per syncopen explicandum foret pro ἀμφι-

βολολογία: ego vero codices secutus sum Reichenauensem et Monacensem (C), qui cum Cicerone (ad div. 7, 32), Auctore ad Herennium (2, 11), Quintiliano (7, 10, 3; p. 164 Spald.), et Isidoro (etym. 1, 34, 13; p. 54 Arev.) faciunt.

distinguit] Inde apparet tum, quum testamentum illud scriptum fuerit, omnia continua serie notata, neque verba inter se divisa, neque nomina propria initialibus literis distincta fuisse. Exempla similia multa exstant in jure Romano (ut in titulo de rebus dubiis, et in l. 30 de testam. tutela); sed quod noster de Lesio aut Milesio herede attulit, a Curio Fortunatiano (p. 52 Pith.) mutuatus esse videtur. Alia vide apud Quintilianum (7, 9, 3; p. 155 sequ.).

dicit heredem. Sunt item modi, quos dialectica comprehendit adstructio. Item 463 species scriptionalis est quaestionis, quae ex verbis et sententia scriptionis emergit, ut in hoc: Peregrinus murum ne adscendat. Quidam obsessa civitate conscendit, hostemque dejecit. Arguitur. Hic reus legis sententia, verbis nititur accusator. Tertium quaestionis est genus, quum contrariae leges 464 utrinqueseclus colliduntur, ut in illo: Mas templum Cereris ne ingrediatur. Item, qui parentibus opem non tulerit, puniatur. In templo Cereris vapulanti matri ingressus opem filius tulit. Accusatur. Facit hic conflictum diversitas legum, quarum interpretatio colliditur, ut cui potius auscultandum fuisset appareat. Quarta de scripto quaestio est, quae dicitur syllogismus, 465 quum ex eo quod scriptum est aliud quoque quod non scriptum est argumentatione colligimus; ut in hoc: Exsulem intra fines deprehensum liceat occidere. Quidam inventum exsulem verberavit. Accusatur. A defensore colligitur, quod minus permisso sit fieri debuisse. Huic insunt modi quatuor, a simili, a consequenti, a majore ad minus, a contrario. A simili ita, ut quia patris interfector culleo insuitur, haec poena manere debeat matricidam.

peregrinus] Idem argumentum exstat apud Quintilianum (4, 4, 4; p. 152 et 7, 6, 6; p. 142 Spald.), Curium Fortunatianum (p. 42 et 52), et Sulpiciam Victorem (p. 233 Pith.).

mas] De Cereris templi introitu maribus interdicto vide Livium (31, 4), Ciceronem (in Verr. 4, 45 et 5, 72), Lactantium (2, 4), ac Macrobius (in Saturnal. 1, 24). Sed exemplum noster mutatus est a Curio Fortunatiano (p. 45 Pith.) vel Sulpicio Victore (p. 274). Aliud de legum conflictu vide apud Ciceronem (de inv. 2, 49).

liceat occidere] Non cuivis jure Romano; sed praesidi provinciae (l. 26 C. de poen.), apud Athenienses autem archontibus (Pollux 8, 86). Exemplum, quod noster affert, iterum a Curio Fortunatiano (p. 53 Pith.) petatum est. Simile est apud Quintilianum (declam. 505): »duos pauperes dives

inimicos suos imprudentis caedis quinquennii exsilio damnatos intra fines deprehensos dimicare inter se datis gladiis coëgit. Commortui sunt. Accusatur iniusti supplicii.»

fieri debuisse] *Lege: »fieri licuisse.* Nam *de-cuisse* scriptum fuisse vix est ut credam. *Grot.* — Corrigitur ex ingenio non ausim, quum hic sensus esse possit, eum qui quod minus permisso sit fecerit, officium non violasse.

culleo] De hac lege vide Auctorem ad Herennium (1, 13), Quintilianum (7, 8, 6; p. 153 Spald.), Ciceronem (de invent. 2; 15 et 50), et Suetonium (in Aug. 33). Verba Modestini (in l. 9 D. de lege Pompon. de parric.) haec sunt: »Poena parricidii more majorum haec instituta est, ut parricida virgis sanguineis verberatus, deinde culleo insuatur cum cane, gallo gallinaceo, vipera, et si-

A consequenti sic: Tyrannicidae praemium. Qui suasit tyranno deponere dominatum, praemium petit. Colligit par esse meritum, quia reddidit libertatem. A majore ad minus; supra dixi enim, si exulem permittitur jugulare, licet etiam verberare. A contrario: si vir fortis meretur praemium, desertor dignus est poena. Finitiva superest quaestio de scripti ambiguitate demanans, quum aliquod verbum in lege vel testamento dubium est et definitione clarescit, ut: Nocte cum telo deprehensum liceat occidere; quendam cum fuste nocte deprehensum magistratus occidit; reus est caedis. Lege se quidem tuetur, sed telum quid sit inquiritur. Quod quaestionis genus hoc a principalibus differt statibus, quia non de facto, unde orta causatio est, sed de scripti tantum definitione disquiritur. Discutitur igitur, ab his legalibus status principales esse discretos, et hos incidentes dici; illos autem, a quibus causa nascitur, vel constitutiones vel status certius appellari.

DE GENERE DELIBERATIVO.

467 Jam nunc decursis constitutionibus controversias deliberativi et demonstrativi generis videamus. Nam et causarum tria genera esse dubium non est, et in omni causa statum debere versari, licet in deliberativo quidam

nia; deinde in mare profundum culleus jactetur. Confer recentiore quoque legem (cod. de his qui parentes cet.) et Valerium Maximum (1, 13).

magistratus] An praefectus vigilum? Grot. — Certe si de urbe Roma sub imperatoribus cogitemus; si de liberae reipublicae temporibus, unus e triumviris nocturnis (Plaut. Amphitr. 1, 1, 3); sed quum haec declamationum argumenta pleraque in Graecia inventa esse videantur, praestat de thesmotheta Atheniensium accipere, quos curam nocturnae securitatis habuisse e Demosthene (adv. Mid. 11) notum est.

telum] Jure nostro etiam fustis telum est. Inst. de publ. judiciis §. Item lex Cornelia de sicariis;

et sic Paulus respondit ff. ad l. Juliam de vi publica l. Hi qui aedes §. Telorum. Grot. — Neque in institutionibus (§. 5 de public. judic.), neque in altera, quam laudat, lege (ad l. Jul. de vi publ. 11 §. 1 cum qua conf. l. 9) *fustis* inter tela refertur. Legem potius e digestis (54 §. 2 de furtis) in medium proferre debebat, qua *teli* appellatione et *fustis* venit.

deliberativo] Confer Ciceronem (invent. 2, 51 sequ.), Auctorem ad Herennium (3, 2), et Quinctianum (3, 4, 7 et 15; p. 454 et 461. 3, 8, 1; p. 561 Spald.).

quidam] Sic e Grotii codice legendum pro *quandam* in editis.

qualitatem negotialem consistere, quod de futuro deliberat, existimarint; tamen ita qualitas plerumque censenda est, ut alii quoque status huic generi posse accidere non negentur. Nunc status in talibus ita reperiri posse firmamus, ut non ex intentionis depulsione, quemadmodum in conflictibus monstratum est, regulam teneamus. Quid enim, aut quis intendet, vel ordine soluto persuasor dissuasorve confligit, quum alterum deligere in adstructionibus non vetemur? Sed tamen accusatoris partes dissuasor videtur arripere; qui enim inhonestum vel inutile illud quod dissuadet ostendit, pro certo ipsum videtur accusare negotium; persuasor vero partes arripit defensoris, et negotii tractatum qualibet objectione contrarietatis absolvit. Ex quo et dissuasor intendere, et persuasor depellere memorandi. Ac sic conflictione partium facta status poterit apparere, ut in alia causa: Crebro ad muros exercitu fugiente deliberat imperator utrum diruat muros. Muros excindi quum dicit, nonne videtur si fecerit accusare? Deinde graviter et seditiose id exercitum perpessurum; in quo conjectura fiet de commotionis eventu. Ac mox si dicat victoriam non vocandam, si praesidium civitatis excinditur; finis accessit. Definiendum quippe qualis status moenium victoriam faciat celebrari. Tunc si dissuasor addat, sine consilio senatus id fieri non debere, praescriptio etiam videtur accedere. Certum est igitur et intentionem dissuasori jure signari, et in deliberativis cunctos status promptius apparere. Sciendum tamen, ne dissuasor velut sen-

soluta] *Lege solito*. *Gror.* — Quidni *soluta*? Namque tam antecedentia, quam subsequenta vulgarem defendunt lectionem. Profecto »si quis *alterum* ordinem deligere non vetetur«, quae sunt verba Martiani, ordo *solutus* est, neutiquam *solitus*! Hinc correxi etiam paulo post e codicibus Monacensi (C) et Darmstattensi verba: »ex quo *persuasor* intendere et *dissuasor* depellere memorandi.« Rectius enim nunc leges, *soluta* nimirum ordine, *persuasorem depellere* (recusare) et *dissuasorem intendere* (accusatorem agere). Intentionem enim noster (§.

474) rationem, depulsionem autem infirmationem rationis appellat. Conferre etiam licet Marium Victorinum (p. 212 Pith.).

crebro] Curio Fortunatiano (ap. Pith. p. 47) hoc quoque exemplum deberi videtur, licet ibi non ad deliberativum sed ad judiciale genus relatum sit: »miles ex acie ad muros confugiebat; imperator muros diruit, victoriam reportavit; reus est laesae reipublicae.«

in deliberativis] Sic codex Darmstattensis melius certe quam *deliberativi* in edilis.

tentiam dicens prohibeat tanquam iudex, quum ejus officium hoc sit, ne faciat persuadere, inhonestae rei vel inutilis ratione monstrata.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

468 Jam nunc in demonstrativo quemadmodum status emergat, non est facile memoratu idcirco, quia non statim laudem vituperatio consecatur, ut, quisquis laudabilis non est, vituperabilis habeatur, vel contra, qui vituperatione caruerit, laudibus fastigetur, ut si laudandus ex eo quis dicatur, quia homicidium non commisit. Est ergo medium nomen, quod privationem placuit memorari, propterea quia, qui laude privatur, non confestim vituperationi permittitur, vel contra. Hic tamen status demonstrativi generis apparet, quum laudatorem vituperatoremque constituens et vituperatori accusatoris intentionem, laudatori defensoris partes adjunxeris; aut illud subtilius conformatur, ut auditor inter laudem et vituperationem libratus velut adversanti loco ponatur.

ne faciat persuadere] Ait dissuasoris officium esse persuadere, ne alter hoc faciat, probans rem esse inhonestam, ac si inutilem ostenderet. Neque vero nolim *vel inutilis* legi, cum videam in MS. ita exaratum fuisse. GROTIUS. — Adstipulatur codex Monacensis (C), unde *vel inutilis* reposui pro *velut inutilis*, quod in editis erat.

fastigetur] Silius:

— — — *»mediamque per alvum*

Sensim fastigans compressa cacumina nectit.»

Sic supra:

»Ut fastigetur longa brevisque fuat.»

Alii auctores *fastigiare* dicunt. GROTIUS. — Mox recte Grotius pro *laudabilis*, quod in anterioribus erat, edidit *laudandus*, concinuntque nunc codices Monacensis (C) et Darmstattensis.

quia qui] Lege *»quia qui.»* Error est ex repetitione literarum licet interjecta litera: similis error

in illo Proculi fragmento, quod citatur D. de officio praesidis, quod ita sonat: *»sed licet is, qui provinciae praest, omnium Romae magistratum vice et officio fungi debeat, non tamen spectandum est, quid Romae factum est, quam quid fieri debeat.»* I. non tamen tam. Sed nec illae negligendae censurae eo in loco eleganter *καθ' ὑφ'έν* dici *Romae magistratum pro magistratum Romanorum, τῶν ἐν Ῥωμῇ ἀρχόντων ἢ πρωτανεόντων.* Et hoc quidem obiter. GROTIUS. — In editis enim *qui* omissum erat. De privatione vide supra (§. 586).

hic tamen] In editis *»sic tamen«*; ad quae Grotius: *»In meo MS. aliter fuit, refert autem doctissimus juvenis F. Tiliobroga in MS. quo ille usus est, qui ubique paene cum meo concordat, fuisse hic.»* GROTIUS. — In Darmstattensi quoque legitur *hic*, quod recepi. Mox pro *constituens* necessario legendum *constitueris*, nisi et tollere malueris; sed neutrum in codice vidi.

Non enim antequam laudandum quendam, laudabilem demonstraris; nam illi talis intentio est, ut laudabilem nondum credat; adversum quam intentionem laudatori certamen est vel vituperatori, licet in superiori adstructione quidam conflictus evidens approbetur; ut quum alius quempiam laudat et alter accusat, ut Catonem Tullius laudans et duobus voluminibus Caesar accusans. Ex quo colligitur omnium causarum genera statibus percensenda.

Hoc reperto, naturam causae discuties, quae aut simplici aut duplici quaestione aut multiplici continetur. Simplex est, quum unum quid in tota actione disquiritur, ut: Clodium Milone iure necaverit? Illud vero quod per iudicationem posteriore loco disquiritur, uter utri insidias compararit, non est singulare, sed junctum ex duplici conjectura, quam Graeci ἀντικατηγορίαν nominant; sed incidens quaestio genus causae facere non potest. Duplex tum ex rebus fit, ut pro Caelio de auro, et veneno; tum collatione, ut pro Roscio, filiusne patrem an inimici jugulaverint? Multiplex vero ex pluribus quaestionibus causa consistit, ut repetundarum omnes Verrinae; et pro Scauro de Bostaris nece, de Arinis uxore, et decimis tribus exquiritur. Dehinc ductus causae 469 470

nam illi] Ita Grotii codex pro non illi in editis. Quae antecedunt, sic accipias: «Non enim laudabilem quemquam demonstraris, antequam laudandum eundem scil. ostenderis.»

Catonem] Vide Ciceronem (ad Att. 12. 40. 41 et 13, 44; top. 25) et Gellium (13, 19).

hoc reperto] Cicero (de invent. 1, 12): «constitutione causae reperta placet considerare, utrum causa sit simplex an conjuncta, cet.

uter utri] Lege ut uter utri. Ex repetitis literis erratum. Grot. — Ego vero nullum hic esse erratum censeo, et omnino superfluum correctionem. Quodsi hoc loco corrigere volebat Grotius, cur non supra (§. 443 f.) etiam, ubi Martianus: «incidens (quaestio) uter utri insidias compararit?»

ἀντικατηγορίαν] Meminit Fabius. Huic non absimile id, quod ἀντέγκλημα vocant, idque quod

nostri jurisperiti reconventionem, Graeci ἀντιγραφὴν nominant. Grot. — Plures apud Quinctilianum sunt loci conferendi (3, 10, 4; p. 612, et 3, 11, 6; p. 615. 7, 2, 9 et 18—26; p. 62—68 Spald.), ubi haec inter alia docet: «Interdum substituitur mutua accusatio, quam Graeci ἀντικατηγορίαν vocant, nostrorum quidam concertativam.» Ceterum et ante quam delevi codicum Monacensis (C) et Darmstattensis auctoritate.

de auro] Vide Ciceronis orationem pro Caelio (21 sequ.). Mox collationem dicit, quam Cicero (de invent. 1, 12) comparisonem: «in qua per contentionem, utrum potius aut quid potissimum sit, quaeritur, cet. De oratione pro Scauro vide supra (§. 441) et nostro de loco inprimis Niebuhrum (ad fragm. oration. pro Fontejo et C. Rabirio p. 53).

ductus] Est quam Graeci ἀγωγήν nuncupant,

adspiciendus est. Ductus autem est agendi per totam causam tenor sub aliqua figura servatus. Sunt autem ductus quinque: simplex, subtilis, figuratus, obliquus, mixtus. Simplex, quum non aliud est in agentis consilio, aliud in verbis, ut si bene meritum laudes ac noxium accuses. Subtilis, quum aliud vult animus, aliud agit oratio, ut: Quidam abdicat filium, quod amicos non habeat; hic non vere abdicat, sed ut amicos habeat, terret. Figuratus est, quum aperte quid dicere prohibet verecundia propter obscœna, et significatione alia atque integumentis vestita monstratur. Obliquus est, quum metus impedit aliquid dicere libere, et per quosdam fundi cuniculos obijcienda monstramus; ut in hoc: Tyrannus, qui sub abolitione tyrannidem posuerat, fortiter fecit; petit praemii nomine armorum arcisque custodiam; magistratus contradicunt. Mixtus autem ex utroque componitur, quum et pudor et metus impedit libertatem, ut: Tyrannus qui duos filios habuit, quorum uni uxor in qua infamis fuit, cujus maritus se suspendit, cogit alterum filium eandem ducere;

id est constans quaedam dicendi atque scribendi ratio, quae per omnem materiam unum idemque consilium atque propositum servet. Ceterum neque apud Ciceronem neque apud Quintilianum hac significatione legitur; primarius locus est Curii Fortunatiani (p. 41 Pith.): »quum cognoverimus materiam consistere, quid primo quaeramus? ductum. Quid est ductus? quomodo tota causa agenda sit et sic porro, iisdem quibus apud nostram generibus propositis. Mox *adspiciendus* dedi e codice Darmstattensi pro *inspiciendus*, quod in editis erat.

fundi cuniculos] Lege *fandi*. GROT. — In editis legebatur *faciendi*; codices vero Grotianus, Reichenauensis, Darmstattensis, et Monacensis (C) *fundi* habent, quod recepi, quia conjecturae Grotianae propius est, quam unice veram habeo, licet codicum auctoritate destitutus in ordinem recipere non audeam.

abolitione] Id est sub conditione impunitatis et

oblivionis. Simile argumentum et Seneca tractat (exc. contr. 5, 8): Tyrannus sub abolitione dominationem deposuit, ut si quis objecisset tyrannidem, capite puniretur. Petit magistratum; competitor contradicit; et Quintilianus (declam. 267): »Qui tyrannidem deposuerat sub pacto abolitionis, juxta arcem flens deprehensus est; affectatae tyrannidis reus est.«

infamis] Lege »uxor in qua infamis fuit.« Ita enim Latini loquuntur pro »cum qua rem habuisse dicebatur, eoque nomine male audiebat.« Sic et Fortunatianus: »infamis quidam fuit in nulum.« GROT. — Omnino Latina illa dictio est. Sic et Quintilianus (9, 2, 79; p. 429 Spald.): »pater infamem in matrem filiam occidit.« Codices etiam Darmstattensis et Reichenauensis habent *in qua*, unde quod in editis erat *iniqua* correxi. Prorsus autem simile thema exstat apud Senecam (exc. contr. 8, 3): »Duorum juvenum pater alteri uxorem

contradicit. Hic non est incestum libere; nec tyrannidem potest obijcere. Hi 471
sunt ductus artificiose tractandi et per totam orationem subtiliter diffundendi;
qui a colore hoc separantur, quod color in una tantum parte, ductus in tota
causa servatur. Ductus reperitur ex causativo litis, hoc est ex re quae con- 472
troversiam facit, quae aut praeteriti temporis est, ut an Ajacem Ulysses oc-
ciderit, quae ductum simplicem tenet; aut si praesentis vel futuri temporis
fuerit, omnes ductus admittit. Ergo ductus de consilio nascitur; consilium
ex causativo litis exoritur; causativum litis est, quod faciat dubitationem, ut
in illo tyranni causativum litis est, quod tyrannus custodiam et arcis postulat
et armorum. Hunc ductum servatum testatur prima Philippica, qua mira
subtilitate dominatum Antonii latenter insinuat, ut omnia dicens nil aspero
dixisse videatur.

DE ARGUMENTIS.

His omnibus conquisitis argumenta videnda sunt, quibus ad quaestionis 473
ambiguum fides valeat adhiberi. Fides autem tribus fit modis: conciliando,

dedit; quo peregre profecto *infamari* coepit *socer*
in nurum. Maritus reversus se suspendit. Imperat
alteri filio pater ut eandem ducat; nolentem abdi-
cat; nisi quod noster tyrannidem adjunxit.

potest obijcere] Aut *potest* glossema est, aut
legendum: *hic non ei incestum*; sed prius malo,
ut sit phrasia Graecanica »est obijcere.« GROT. —
Codices nihil mutant.

colore] Confirmat hoc Quinctilianus (12, 10,
71; p. 673 Spald.): »non unus color proemii,
narrationis, argumentorum, egressionis, peroratio-
nis servabitur.« Ceterum de ipso colore videatur
Cicero (de orat. 3, 25 et 52).

ex causativo] Subtilis Curius Fortunatianus
(p. 41): »Ductum unde invenimus? ex consilio.

Consilium unde invenimus? ex tempore. Ipsum
tempus quomodo invenimus? ex causativo litis.«

Ajacem] Eodem exemplo post Ciceronem (in-
vent. 1, 8, coll. Auct. ad Herenn. 2, 19) Quinc-
tilianus (4, 2, 13; p. 66, et 5, 10, 41; p. 251
Spald.) usus erat.

fides] Cicero (partit. 9. 12. 13): »Quae ad fa-
ciendam *fidem* pertinent — in confirmationem et re-
prehensionem dividuntur. Nam in confirmando nostra
probare volumus: in reprehendendo redarguere con-
traria.« Et alio loco (top. 2) *argumentum* definit
»rationem, quae rei dubiae faciat *fidem*.« Adde
Quinctilianum (5, 10; p. 226 Spald.), qui post-
quam in universum de *argumentis* dixit, quo no-
mine, inquit, »complectimur omnia, quae Graeci
ἐνδομήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις vo-

docendo, permovendo; illa prior ethica; sequens apodictica, tertia pathetica nominatur. Conciliatione licet in tota causa uti conveniat, tamen in principiis uberius insistendum; et in commovendo maxime vigere debet epilógus; docere autem prae ceteris debet ipsa narratio, quamvis diluendis quaestionibus obji-
 474 cipiendisque criminibus non dissimilis operetur adstructio. Nunc de argumentis incipiam. Argumentum est ratio, quae rei dubiae fidem facit. Res dubia est intentio et depulsio, vel ratio et infirmatio rationis. Quum enim objeceris: occidisti, ut doceas argumentationem et firmationem, vis, maxime quum negatur etiam ipsum non occidi, exigit argumentum; licet ad faciendam fidem etiam illa, quae inartificialia nominantur, debeant adhiberi, ut tabulae, testimonia, quaestiones, quae post discutienda servabo. Nunc argumenta tractentur, quae aut in negotio, de quo agitur, posita sunt, aut illud attingunt.

cant. ita pergit (p. 233): «Haec omnia generaliter *πίστεως* appellant: quod etsi propria interpretatione dicere *fidem* possumus, apertius tamen *probationem* interpretabimur.»

tribus fit modis] Hoc ex Aristotele (rhetor. 1, 2) repetitum est: τῶν δὲ διὰ τοῦ λόγου ποριζομένων πίστεων τρία εἶδη ἐστίν· αἱ μὲν γὰρ εἶδω ἐν τῷ ἡθελί τοῦ λέγοντος, αἱ δὲ ἐν τῷ τὸν ἀπροατὴν διαθεῖναι πως, αἱ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ διὰ τοῦ δεικνύναι ἢ φαίνεσθαι δεικνύναι: unde et Cicero (orat. 2, 27): «ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut *probemus* vera esse ea quae defendimus, ut *conciliemus* nobis eos qui audiunt, ut *animos* eorum ad quemcunque causa postulabit *motum* vocemus.»

in principiis] Cicero (de invent. 1, 15): «*Principium* est oratio perspicue et protinus efficiens auditorem benevolum aut docilem aut attentum.» Plura vide infra (§. 502. 546).

epilogus] Multus est hac de re Quinctilianus

(6, 2; p. 484 sequ.), quem vide, sed et nostrum infra (§. 504. 565).

quum enim] Lege: «quum enim objeceris occidisti ut doceas argumentatione, et firmatione maxime cum negatur etiam ipsum: ut *non occidi* exigitur argumentum. Graec. — Locum non intellexit Grotius, quia librum edens intruserat verba «*firmatione vis.*» Intellexisset melius, si anteriores inspexisset editiones. Sed optimam lectionem e Darmstattensi codice hansi.

post discutienda] Vide infra (§. 560).

aut in negotio] Cicero (de orat. 2, 39): «Quid enim est in quo haereat, qui viderit omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum aut ad refellendum, aut *ex sua sumi vi et natura*, aut *assumi foris*? Ex sua vi, quum aut res quae sit *tota* quaeritur, aut *pars* ejus, aut *vocabulum* quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat; extrinsecus autem, quum illa quae sunt foris neque inhaerent in rei natura colliguntur.» Adde Topica quum ejusdem (cap. 2) tum Aristotelis, unde om-

In ipso tum totum, tum pars ejus, tum nota, quam Graeci *ἐτυμολογίαν* dicunt. Attingunt vero negotium, quae ad id relativorum ratione dicuntur; et sunt numero tredecim: a conjugato, a genere, a forma vel specie, a simili, a differenti, a contrario, a conjunctis, ab antecedentibus, a consequentibus, a repugnantibus, a causis, ab effectis, a comparatione, cujus sunt partes tres, majora, minora, paria. Apparet in omnibus relativam inesse rationem; nam conjugatum alterum alteri nominatur, et genus et species ad se relata fiunt; ipsum etiam simile alicujus assimilabile est, et omnes loci argumentorum non ex se sed ex alio nomen accipiunt.

DE DEFINITIONE.

Igitur totum, quod dubium discutitur, definiri primitus oportebit, et 475 sic argumenta tractare hoc modo: Sit res dubia, utrum utilis eloquentia videatur. Eloquentia totum est. In toto igitur definiendum est sic: eloquentia est bene dicendi scientia, bene dicere autem utile est, utilis igitur eloquentia.

nis haec disciplina fundamentum accepit, licet in singulis discrepet.

nota] Cicero (top. 8): «Multa etiam ex *notatione* sumuntur. Ea est autem quum ex vi nominis argumentum elicitur; quam Graeci *ἐτυμολογίαν* vocant, id est verbum ex verbo *veriloquium*; nos autem novitatem verbi non satis apti fugientes genus hoc *notationem* appellamus, quia sunt verba rerum *notae*. Itaque hoc idem Aristoteles *ὀνόμαζον* appellat, quod Latine est *nota*» (adde de fin. 5, 25). Eadem fere iterat Quintilianus (1, 6, 28) additque «esse qui vim potius intuiti *originationem* vocent.»

tredecim] Totidem numerat Cicero (top. 3); sed alio loco (partit. 2) aliquanto confusius: «quae infixae sunt rebus ipsis» inquit «ut definitio, ut contrarium, ut ea quae sunt quasi conjuncta aut ea quae sunt quasi pugnantia inter se, ut earum re-

rum de quibus agitur causae aut causarum eventus, ut distributiones, ut genera partium generumve partes, ut primordia rerum et quasi praecurrentia, in quibus inest aliquid argumenti, ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturae rerum aut facultates comparantur.»

loci] Cicero (top. 2): «Quum perinvestigare argumentum aliquod volumus, *locos* nosse debemus; sic enim appellatae ab Aristotele sunt hae quasi *sedes*, e quibus argumenta proponuntur; et alio loco (orat. 35): «traditi sunt e quibus ea (argumenta) ducantur duplices *loci*, uni e rebus ipsis, alteri assumti.»

quod dubium] Lege *quo dubium*. Graec. — Causam non video; sensus est: «quod, quia dubium est, vel tanquam dubium discutitur.»

Cui loco tractando subsidio est Dialectica, quam nuper audistis, per quam cognitum puto, quid sit genus, quid species, vel differentia, proprium, accidens, ceteraque, quae ejus praecepta tenuerunt; tamen ut potero, haec breviter strictimque percurram.

DE GENERE.

476 Genus est igitur ad multas species differentiasque notio pertinens, ut animal, quod refertur ad hominem, pecudem, avem, piscem, ceteraque, quae non tantum numero sed etiam specie disparantur; quod alia aërea, alia aquatilia terrenaque, alia rationabilia, alia rationis expertia, quae sub uno nomine collecta quum fuerint, nomine generis appellantur.

DE SPECIE.

477 Species est, quae a genere pendens alia continet numero tantummodo discreta, ut homo continet et Demosthenem et Ciceronem, quibus una species est, sed numero distant.

DE DIFFERENTIA.

478 Differentia vero est sufficiens quaestioni discretio; ut si quaeratur, inter hominem leonemque quid intersit, respondeatur quod homo mitis, leo ferus sit; quod quidem nec hominem a mitibus ceteris, nec leonem a feris aliis distinguit animalibus.

DE PROPRIO.

479 Proprium est, quod rem aliquam ab omnium communione discernit, ut risus. Hoc enim non est homini commune cum ceteris.

quid sit genus] De his quidem supra affatim dictum est (§. 344); sed quia hic de rhetorico usu dicitur, confer et Quintilianum (3, 10, 54 sequ.).
ab omnium] Inepte vulgo *ab hominum*, solemni confusione, cujus in locum substitui, quod Grotius jam scribendum intellexerat, e codicibus Reichenauensi et Darmstattensi. De re vide supra (§. 348) et confer Quintilianum (7, 3, 27 sequ.).

DE ACCIDENTE.

Accidens est, quod in aliquo positum nec pars ejus est nec separari ab eodem potest, ut per se possit existere, ut color in corpore, in animo disciplina. 480

ARGUMENTUM A PARTE.

A parte vero argumentum non ad totum probandum ducitur, sed ad aliam partem quae continet quaestionem. Non enim probata pars totum probat, utpote si oculus videt, non ideo totum corpus videt, quum refutetur totum videre corpus; sed dialecticus iste tractatus est. Nunc quemadmodum argumentum a parte ad partem sumatur, ostendam: si pedes, si brachia tueri debemus, utique oculos diligentius asservare. Cujus argumenti loco incurrere aliquando et alius potest, qui a minore ad majus ducitur; nec tamen ideo principalis argumenti ratio perturbatur, quia geminari aliquantum argumenta natura permittit. Hoc saepe contingere et in figuris solet, de quibus postea nobis erit dicendum. Fit nonnunquam et in hoc modo a partibus argumentum, quum inducta partitione et propositis partibus pluribus, ceteris refutatis, aliquam concludimus partem, in qua sit quaestio constituta, ut si dicas: equum hunc, quem habes, aut emisti aut dono accepisti aut natus est domi aut furatus es; non autem emisti, nec dono tibi datus est neque natus est domi; furatus es igitur. 482

tractatus] Scripsi e Reichenauensi et Darmstat-
tensi, quod Grotio jam visum erat, pro *tractus* in
editis. Pariter Marius Victorinus (p. 172 Pith.):
»nunc de ratiocinatione *tractatus* est.«

alius] Secutus sum codices Reichenauensem,
Darmstattensem, et Monacensem (C), licet facile
concedam locum dubium atque corruptum esse. Anti-
quae editiones habent: »et *aliud* potest, *quia* a
minore ad *magis* dicitur«; Grotius: »et *aliud* potest,

qui a majore ad minus ducitur«, sed in notis ob-
servavit: »Lege: et *alius* potest, qui a *minore* cet.«
Viderint alii.

aliquantum argumenta] Sic editiones ante Gro-
tium, qui unde *argumenti* ediderit nescio, hoc scio
temere factum esse, quod vel MS. lectio probat,
quam ipse affert, *aliquanta*.

equum] Exemplum a Cicerone (invent. 1, 49)
propositum sed reprehensum. Melius est quod de

A NOTA VEL ETYMOLOGIA.

483 A nota vel etymologia, ut Graeci dicunt, sumimus argumentum sic: si consul est, qui consulit rei publicae, quid aliud Tullius fecit, quum affecit supplicio conjuratos? Quo in loco originem vocabuli tantum oportet attendere.

DE NEGOTIO.

484 Ab his vero, quae negotium videntur attingere, argumenta ducuntur hoc modo. Primum a conjugatis, quo uno nomine proposito principali per ejus derivationem casu aut tempore commutato aliquid approbamus, ut: si pietas virtus est, quod pie factum est, laudari oportet. Constat enim laudabilem esse virtutem. Qui locus a superiore hoc differt, quia aliud est unde nomen impositum fuerit perscrutari, aliud per cognationem verbi ab alio flexi argumenti vim sumere.

A GENERE AD SPECIEM.

485 A genere autem, quum quod in toto valet ad speciem quoque dedu-

servo habet Quintilianus (5, 10, 67). Ceterum hanc solam argumentandi rationem e partibus Cicero statuisse videtur (top. 2).

consul] Levi mutatione fictum ex eo quod e Carbone affert ipse Cicero (de orat. 2, 39): «si consul est, qui consulit patriae, quid aliud fecit Opimius?» Eandem originationem proponunt Varro (de L. L. 4, 14), Quintilianus (1, 6, 32), Florus (1, 9), Festus, alii. Ceterum recte Quintilianus (7, 3, 25) rarum etymologiae usum in argumentando esse monet.

negotium] Notandum est, quo sensu acceperint rhetores hanc vocem. Nempe *occisio* ipsis etiam negotium est (Cic. de invent. 1, 26). Unde Marius Victorinus in Ciceronis rhetoricam (p. 148 Pith.):

«omne itaque factum, de quo quaestio est, *negotium* appellatur. Utpote *occidit* negotium est; in ipsius autem negotii gestione haec sunt, illo tempore *occidit*, in illo loco *occidit*, fuit occasio ut occideret, et reliqua.»

a conjugatis] Probe distinguendus est hic locus ab eo qui est *a conjunctis*; quippe omnium maxime finitimus notationi, quod recte Cicero (top. 9) monuit; siquidem, ut ejusdem verbis utar (top. 5), «*conjugata* dicuntur, quae sunt ex verbis generis ejusdem; ejusdem autem generis verba sunt, quae orta ab uno varie commutantur, ut *sapiens sapienter sapientia*.» Graece *ὁζυγίαν* dici idem ait; Aristoteles tamen (top. 2, 10. 4, 4) *ὁὄροιχα* nuncupare maluit.

citur, ut: si varium et mutabile quiddam est femina, Dido etiam varia mutabilisque videatur, possitque ex amore in odium commutari. Hac ratione illud Ciceronis adstruitur: „Nam quum omnium provinciarum sociorumque rationem diligenter habere debeatis, tum praecipue Siciliae o iudices.“ Hunc locum ille a toto videtur imitari; sed interest illud, quod in illo a definitione, hic ab ipsa ratione, qua genus est, argumenta ducuntur; et quod in genere totum est, quod totum divisione perit, genus manet etiam partibus distributum.

A SPECIE VEL A FORMA.

A specie vel a forma ducitur argumentum, ut fidem generali faciat 486 quaestioni, ut Cicero in Philippicis: Est quaedam actio lex. Actum enim genus est, quod a specie, id est lege lata a Caesare comprobatum est. Quod item confirmat a similibus: „Quaere acta Gracchi, leges Semproniae proferentur; quaere Syllae, Corneliae.“

A SIMILI.

A simili per se: „Ut Helena Trojanis, sic civibus belli semen tu fuisti.“ 487

varium] Virgilii locum respicit (Aen. 4, 569), ut deinceps Ciceronis (Verr. 2, 1).

qua genus] MS. *quae*. GNOT. — Perperam; sensus enim hic est, in loco qui sit *a toto* argumenta duci ab ea notione quae in generis nomine continentur; in eo vero qui sit *a genere*, id ipsum spectari quod genus sit, ut quae de genere dicantur, ad species quoque pertineant; totum enim partiendo perire, generis vim etiam per formas manere.

a specie] MS. semper *ab specie*: sic et infra *ab scripto*. Sic in principio Arnobii pro *a litibus* MS. *ab litibus* habet, ut refert Meursius noster ex excerptis exemplaris regii a magno Scaligero datis. GNOT.

genus est] Ita codices Darmstattensis et Monacensis (C), non *genus est legis*, quemadmodum in editis. Paulo ante etiam vox *Philippicis* in iisdem codicibus perscripta est, breviata in editis. Locus est Philipp. 1, 7.

ut Helena] Correxii locum e codicibus Reichenauensi, Darmstattensi, et Monacensi (C); vulgo enim editum erat *civilibus bellis*. Ceterum ne haec quidem ipsa Ciceronis verba sunt; ille enim (Philipp. 2, 22 f.): *ut Helena Trojanis, sic iste hujc reipublicae causa belli, causa pestis atque exitii fuit.* Breviavit locum et Marius Victorinus (p. 156 Pith.): *ut Helena Trojanis, sic tu, Antoni, hujc belli semen fuisti.*

Item: „Ut saepe homines aegri morbo gravi, quum aestu febrique jactantur“ etc. Huic dissimilitudo contraria est, quae a Cicerone differentia nominatur, quae res inter se diversas, non adversas, ostendit; cujus Cicero ponit exemplum in Verrem: „Sed tu idem fecisse eris existimandus, si eodem consilio fecisti.“ Hoc et in personis ostenditur, et in rebus, et in temporibus, et in locis, et in aliis, quae nunc memorare longissimum est.

A CONTRARIO.

488 A contrario, ut vita et mors, ex quibus Terentius sic: „Nam si illum objurges, vitae qui auxilium tulit, quid facies illi, qui dederit damnum aut malum?“ Cicero tertio Philippicarum contra Antonium e contrario arguuntur dicens: „Si ille consul fustuarium meruerit, legiones quid, quae consulem reliquerunt?“

A CONJUNCTIS.

489 A conjunctis autem fides petitur, quum, quae singula infirma sunt, ea

jactantur] Sequuntur apud Ciceronem (in Catil. 1, 13) „si aquam gelidam biberint, primo relevari videntur, deinde multo gravius vehementiusque afficiantur: sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius poena vehementius vivis reliquis ingravescet.“

a Cicerone] Nimirum in topicis (c. 11) et de inventionem (1, 44).

diversas] Sic non Grotianus tantum, sed Monacensis etiam codex (C) et Reichenauensis habent pro *divisas* in editis; unde paulo inferius etiam *existimandus* pro *aestimandus* reposui, ut apud ipsum Ciceronem (in Verr. 3, 92) legitur; reliqua ex solo Cicerone corrigere nolui.

in temporibus] Scripsi e codice Monacensi (C) pro *in tempore*; alia res esset, si reliqua quoque

singulari numero dicta essent, ut apud Ciceronem (de invent. 1, 44).

nam si illum] MS. hunc locum Terentii sic citat: „Nam ut illum objurges“ cet.

Non absurde. GROT. — Sed apud Terentium (Andr. 1, 1, 115) prorsus eadem leguntur, quae hic Martianus scripsit. Vitae et mortis exemplo Cicero quoque utitur (de invent. 1, 28).

fustuarium] *Ἐυλοκοπίαν*. GROT. — Miror Grotium non vidisse haec Martiani cum Ciceronis verbis (in Phil. 3, 6) non congruere. Statuendum igitur, verba illa ab eo in suum usum conversa, aut prorsus omissa fuisse. Sunt enim codices, a quibus prorsus absunt.

conjunctis] Ciceroni (topic. 4 et 11) *adjuncta* dicuntur.

conjuncta vim veritatis assumunt, ut: „Quid si accedat, ut tenuis antea fueris? quid si, ut avarus? quid si, ut audax? quid si, ut ejus qui occisus est inimicus?“ singula haec, quia non sufficiunt, idcirco congregata ponuntur, ut ex multis junctis res aliqua confirmetur.

AB ANTECEDENTIBUS.

Ab antecedentibus, sicut Cicero: „Quum ille non dubitaverit aperire 490 quid cogitaverit, vos potestis dubitare quid fecerit?“ Praecessit enim praedictio, ubi est argumentum; secutum est factum, unde est quaestio.

A CONSEQUENTIBUS.

A consequentibus vero conversim, ut quaestio in antecedentibus sit, 491 argumentum in sequentibus, hoc modo, ut, si hoc secutum est, illud praecesserit, ut: si peperit, cum viro concubuit. Exemplum de Verrinis: „Si finem edicto praetoris afferunt Kalendae Januariae, cur non initium quoque nascitur a Kalendis Januariis?“

A REPUGNANTIBUS.

A repugnantibus argumentum sumitur, quum ostenditur duo sibi co- 492 haerere non posse, verbi causa, ut et parasitus quis sit et ridiculus non sit, quae per negationem simul esse non posse praedicantur hoc modo: non et parasitus est Gnatho et ridiculus non est. Ejus loci exemplum est in re magis

ut quid si] Lego cum MS. ut quid si accedat, ut tenuis antea fueris? quid si ut avarus? GROT.— Vulgo enim *si quid*, sed accedunt codices Darmstattensis et Reichenaensis, suntque verba Ciceronis (pro Roscio Amerino 31).

cogitaverit] Reichenaensis codex *cogitaret*. Equidem me legere apud Ciceronem haec verba non meminisse.

si peperit] Hoc quoque ex Cic. (de inv. 1, 29).

si finem] Eodem exemplo (in Verr. 1, 42) jam usus erat Quintilianus (5, 10, 76; p. 275 Spald.).

sumitur] Scripsi e codice Monacensi (C) pro *est*, quod in editis erat.

ridiculus] Hoc enim parasitorum officium erat, ut et risum excitarent et se ipsos ridendos praebarent; unde Plautus (capt. 3, 1, 10):

ipsa quam in forma verborum, ut Cicero dicit: „Is igitur non modo a te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi suae te interficere voluisse.“ Et in Cornelia prima repugnare dicit, ut „divisores, quos honoris sui ministros esse voluerat, lege ambitus vellet affigere.“

A CAUSIS.

493 Causarum locus late patet et multa disputatione tractatur; sed nunc formam ejus satis fuerit demonstrare sub hoc exemplo: „Sed quum ob tua decreta, ob judicia, ob imperia dabantur; non est ita quaerendum cujus manu numerarentur, sed cujus injuria cogerebantur.“ Sed et Virgilius: „Mene fugis?“

AB EFFECTIS.

494 Ab effectis fit argumentum, quum in causa dubitatio est, ut: Fatum probetur ex eo, quod homines etiam inviti servabantur in vita. Fatum

„*Illicet parasiticae arti maximam in malam crucem,*

Ita juvenus jam ridiculos inopesque a se segregat.“

Adde eundem in Sticho (1, 3, 17) et de Gnaethone Terentium (Eunuch. 2, 1).

in forma] Addidi in e codice Monacensi, pariter atque verba „ut Cicero dicit“, quae ab editis aberant; sed quod idem in sequentibus exhibuit *domo sua* eo minus recipere volui, quia vulgata cum ipso Cicerone (pro rege Dejotaro 5) egregie convenit.

divisores] Idem qui et curiarum magistri, qui candidatorum nomine pecunias viritum inter tribus dividebant. Notat Pedianus in II. Verrinam. Gror. — Confer omnino egregiam Frid. Henr. Weismanni dissertationem (de divisoribus et sequestribus ambitus apud Romanos instrumentis, Heidel-

bergae 1831), unde Grotii quoque errorem cognosces. Locum ipsum inter Cornelianae fragmenta retulit Orellius (T. IV, P. 2, p. 451).

satis fuerit] Reliqua Cicero docebit (topic. 15; partit. 26) et Quinctilianus (3, 10, 80 sequ).

sed quum] Locus est Ciceronis (in Verr. 2, 10): „sed quum ob tua decreta, ob edicta, ob imperia, ob judicia pecuniae dabantur, non erat quaerendum, cujus manu numerarentur, sed cujus injuria cogerebantur“, unde Martiano quoque cogerebantur restitui, quod jam in anterioribus editionibus erat et codice Darmstattensi confirmabatur, pro *congereretur*, ut Grotius ediderat.

Virgilius] Didonis verba sunt (Aeneid. 4, 314): „Mene fugis? Per ego has lacrimas dextramque tuam te,

Per connubia nostra, per inceptos Hymenaeos“
cet.

enim est causa vel vitae vel mortis; illa vero effecta sunt fati, vivere posse vel mori. Cicero hinc probat: „Auli Hircii vita populo cara est, quod ei populus plaudit.“ Hoc et Virgilius: „Degeneres animos timor arguit.“ Nam timor est causa, ut degener sit animus, quod timoris effectus est.

A COMPARATIONE MAJORUM.

A comparatione majorum: „Quis dubitet a Siculis petisse pecuniam 495 Verrem, quam a Marco Octavio Ligare postularit?“ Virgilius: „Tu potes unanimes armare in proelia fratres.“ Ex hoc utique probat et alienos posse, quod minus est. Terentius: „Nam qui mentiri aut fallere instituerit patrem aut matrem, tanto magis audebit et ceteros.“

A MINORUM COMPARATIONE.

A minorum comparatione, ut est: „Publius Scipio pontifex maximus 496 Tiberium Gracchum mediocriter labefactantem statum reipublicae privatus interfecit“; deinde jungit quaestionem, ubi modus est quidam: „Catilinam orbem

Auli Hircii] In editis erat: „Auli Hircii vitam, quae populo cara est.“ Grotius corruptius etiam edidit: „Auli Hircii vitam. Auli Hircii vita populo cara est, quod ei populus cet. Correxit deinde in notis aliquatenus, ut inquit, e MS. suo. Equidem presso pede codices meos Monacensem (C) et Darmstattensem secutus sum. Ceterum noster non ipsa Ciceronis (Phil. 1, extr.) verba exscripsit, sed libere hoc exemplo usus est.

effectus] Lege *effectum*. Gaor. — Haud male, quum et *effecta* praecedant, et *quod* neutrum postulare videatur; sed tanta cura apud Martianum quaerenda non est, qui ne ipso quidem exemplo uti potuerit (Aeneid. 4, 13), ubi quum manifesto degeneratio animi causa sit, quae timore tanquam effectum prodatur, rem ita convertit, ut de-

generes animi timorem, non hic illos arguere videtur.

postularit] Sic e codicibus Grotiano et Darmstattensi scripsi pro *postularet*, quum apud ipsum Ciceronem (Verr. 1, 48) legatur *postulare pecuniam non dubitavit*.

Virgilius] Servius quoque ad illum locum (Aen. 7, 335) observavit argumentari a majore ad minus.

Terentius] Apud ipsum poetam (Adelph. 1, 1, 30) est *insuerit pro instituerit*, abestque et ante *ceteros*; recte utrumque, sed apud nostrum invitis codicibus corrigere nolui.

Publius] Exemplum repetitum est e Cicerone (Catil. 1, 7); illud quod sequitur Terentianum ex Andria (1, 1, 83).

terrae caedo atque incendiis vastare cupientem nos consules perferemus? Ex hoc Terentii loco illud: „Hic parvae consuetudinis causa hujus mortem tam fert familiariter.“

A PARIUM COMPARATIONE.

498 A parium comparatione Cicero: „Et si non minus jucundi atque illustres sunt ii dies quibus conservamur, quam illi quibus nascimur“, et in Pisonem: „Nihil interest utrum ipse consul improbis concionibus, perniciosis legibus, rempublicam vexet, an alios vexare patiatur.“

His igitur breviter demonstratis, illa quae non excogitantur ab oratore, sed a causa aut a reis suggeruntur, in tribus, ut diximus, rebus posita sunt: in scriptura, ut tabularum; in auctoritate, ut testium; in necessitate, ut tormentorum.

A SCRIPTO.

499 A scripto argumentum petitur, quum ad dubiae rei probationem vel chirographum vel testamentum transactionis aut tabulae recitantur, ceteraque hujusmodi, quae ita nota sunt, ut exempla de oratione non quaerant.

AB AUCTORITATE ET TESTIMONIO.

500 Ab auctoritate vero, ut: Africanum dixisse jure caesum esse Tiberium Gracchum; aut quum testimonium, quo veritas nudetur, affertur, ut Cnacum

et si] Locus est e Catilinariis (3, 4); unde et verba „conservamur quam illi quibus“, quae propter homocoteleuton exciderant, hortante jam Grotio, Martiano restitui.

improbis concionibus] Trajecta tantummodo haec verba, ceterum Ciceronis (in Pis. 5) sunt.

non excogitantur] Infra (§. 561) noster haec argumenta appellat *inartificialia*, ducibus nimirum

Aristotele (rhetor. 1, 15) et Cicerone (topic. 4), qui Graeco nomine *ἄτεχνα* nuncupant.

transactionis] Fallor an exciderunt hic aliqua? Certe si reliqua omnia sana sint, *transactiones* legendum foret; nihil durum enim esset genitivum referre ad *tabulas*.

Africanum] E Cicerone (de orat. 2, 25).

Pompejum de misso frumento celeriter testem nobis orator inducit. Auctoritas igitur aut judicantis aut testis est. Huic parti adjunguntur oraoula ceteraque id genus.

A NECESSITATE.

Necessitas vero dat fidem ex tormentis aut somno aut furore aut vi- 501 nolentia, quae vocem alicujus rei extorquet invitis. Quae omnia quum ad conjecturam causa, persona, facto adduntur, ipso testimonio vel confessione vel scripto capiunt fidem vel amittunt. Nam et causa dicentis attenditur et persona tractatur, et ipsius scripturae secum aut cum causa qualitas comparatur.

DE CONCILIATIONE ANIMORUM.

Sequitur, ut ad ea, quae conciliant aut permovent auditores, intentionem 502 suam flectat assertor, quoniam ad fidem faciendam haec quoque pertinere praediximus. Conciliantur igitur animi tum personae tum rei dignitate. Per-

judicantis] Ita anteriores editiones codicesque Darmstattensis et Reichenauensis. Grotius unde *indicantis* hauserit, ignoro.

oraoula] Confer Quintilianum (5, 7, 35 et 36) et Ciceronem (in partit. 2; topic. 20).

necessitas] Cicero (topic. 20): «Facit etiam necessitas fidem, quae quum a corporibus tum ab animis nascitur. Nam et verberibus, tormentis, igni fatigati quae dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere, et quae a perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem et fidem. Cujus generis et illa sunt, ex quibus nonnunquam verum invenitur, pueritia, somnus, imprudentia, violentia, insaniam cet. De tormentorum auctoritate apud antiquos vide Hudtwalckerum (de arbitris Atheniensium p. 51).

adduntur] In editis legebatur «adducuntur id est; sed praetuli Darmstattensis codicis lectionem.

ipsius] Sic scripsi e codicibus Grotiano, Darmstattensi, et Monacensi (C) pro *ipsi*; intellige *qualitas*. Sed gravior mendam supra ex eodem Monacensi correxi et *causa* scribendo pro *nec* in editis.

conciliantur] Paulo aliter Cicero (de invent. 1, 16): «Benevolentia quatuor e locis comparatur, ab nostra, ab adversariorum, ab iudicum persona, ab ipsa causa», Aristotelem, ut videtur, secutus (rhetor. 3, 14, 7): λέγεται δὲ ταῦτα ἕκ τε τοῦ λέγοντος καὶ τοῦ ἀκροατοῦ καὶ τοῦ πράγματος καὶ τοῦ ἐναντίου. Propius ad nostrum accedit Quintilianus (4, 1, 6; p. 14 Spalding.): «Benevolentiam aut a personis ducimus aut a causis accipimus. Sed personarum non est, ut plerique crediderunt, triplex tantum ratio, ex litigatore et ad-

sonae aut auditoris aut rei vel ipsius oratoris aut adversarii. Auditoris sic: „Qualem te jam antea populo Romano praebuisti, quum huic eidem quaestioni iudex praesses, talem te et nobis et populo Romano hoc tempore impertias.“ Rei vero, ut pro Dejotaro: „Quem ornare antea cuncto cum
 503 senatu solebam pro perpetuis ejus in nostram rempublicam meritis.“ Oratoris vero, quum de se non superbe, sed moderate loquitur; quale est istud: „Quum quaestor in Sicilia fuisset, o iudices, itaque ex ea provincia decessissem, ut Siculis omnibus jucundam diuturnamque memoriam quaesturae nominisque mei relinquerem, factam est, uti quum summum in veteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me praesidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur.“ Sed haec plenius in exordiorum praeceptis edisseram. Ab adversarii vero persona conciliatio fit, dum illius iniquitate aut arrogancia demonstrata nostra modestia commendatur. Sed haec posterius, et in principiis; quanquam nunc non orationis partes, sed dicendi formas et faciendae fidei species numeramus; quo loco patheticae quoque dictionis attendimus facultatem, cujus vis vel in communibus locis vel in epilogis maxime conti-

versario et iudice; nam exordium duci nonnunquam etiam ab *actore* causae solet. Scilicet illo tempore plerumque alius pro litigatore causam agebat, etsi pro una persona haberi possent, unde caute noster *rei vel ipsius oratoris* dixit.

populo Romano] In editis: *publicae rei*. Error ex notis P. R. Grot. — Recte in codicibus Reichenauensi et Darmstattensi siglae majoribus literis P. R. scriptae reperiuntur. Codex Monacensis (C), e quo totum locum correxi, conformis est Ciceronis (pro Roscio 4 f.) ipsius verbis. Vulgo enim praeterea *jam* omissum erat et *et ante nobis*, et *impartias* scriptum erat pro *impertias*.

omnibus] Post hanc vocem in editis sequitur etc., in codicibus Monacensi vero, Reichenauensi, et Darmstattensi hae reperiuntur breviae voces siglis scriptae: *in. di. g. m. nomm. m. r. f. u. t. c. s. i.*

u. pa. mul. t. n. nu. et. i. pr. s. f. o. a. r. e quibus nullo negotio ipsa Ciceronis (div. in Caecil. 1) verba restitui, quae Martiano omnino reddenda erant. Quis erit enim qui sibi persuadeat, exemplum a nostro allatum fuisse, quod nemo intelligeret? praesertim quum nec locum laudaverit et ne auctorem quidem, a quo illud mutuatus esset.

quanquam] Magis ad sensum accommodatum fuisset *quandoquidem*, quod haud scio an e brevia voce forte corruptum fuerit.

patheticae] Adi Ciceronem (in orat. 37) et Quinctilianum (6, 2, 8 et 10; p. 490 sequ. Spald.); et confer superiorem locum (§. 473).

vel in communibus locis] Omissa haec apud Grotium e prioribus inserui editionibus, quibus adstipulantur codices Reichenauensis et Darmstattensis.

netur. Nec mea primordia quidem apud veteres hac animorum permotione caruere, quod tunc demonstrabitur, quum ordiendi praecepta tractabimus. Interim generatim, quibus mentes affectibus incitentur, nulla partium definitione signabo.

DE COMMOTIONE ANIMORUM.

Commoventur igitur auditores aut miseratione aut odio aut invidia aut metu aut spe aut ira ceterisque similibus. Miseratione, quum calamitates alicujus magno dolore tractamus; quum iniquitatem temporis vel periculi magnitudinem memoramus, ut in septima Verrinarum: „Patres hi quos videtis jacebant in limine, matresque miserae pernoctabant ad ostium carceris ab extremo complexu liberum exclusae; quae nihil aliud orabant nisi ut filiorum extremum spiritum ore excipere sibi liceret.“ Ab odio, quum adversarii factum vel viris bonis vel iudicibus ostenditur execrandum, ut quum iudicium corruptio docetur a Verre jactari; item: „Quum in avaritia, scelere, perjurio vos

nec mea primordia] Nec supplevi e codice Monacensi (C). Ordiendi praecepta, quorum meminit, infra (§. 545) dabuntur.

caruere] Sic codices Reichenauensis, Darmstadiensis, Monacensis (C) et anteriores editiones. Gro-tius absque sensu *cavere* edidit.

commoventur] Hic prae ceteris conferendus est Aristoteles, qui integro secundo libro rhetoricorum de commotionibus animorum agit.

septima Verrinarum] Illam orationem denotat, quae in nostris editionibus libri *quinti* nomine inscribitur: quo patet, Martiani temporibus Verrinarum nomine primam appellatam fuisse, quae nobis in Caecilium sive divinatio dicitur; secundam, quae actio prima in Verrem; tertiam, quae primus actionis secundae liber, et sic deinceps usque ad

librum quintum, qui a nostro oratio appellatur septima.

videtis] Hunc etiam locum in integrum restitui, siquidem in editis *vidi* legitur pro *videtis* additis etc. ita ut nemo exemplum hoc intelligere possit, quod e Verrinis (5, 45) sumtum esse Martianus ipse prodidit. Siglas quamvis pluribus locis corruptas e Monacensi (C) hic subjicere non gravabor, quae si aliud nihil hoc saltem probant, Martianum exemplum totum, sicut ipsum edidi, dedisse. Sunt vero siglae hae: a. i. l. p. m. a. q. m. p. a. n. o. s. c. a. r. a. b. cons. l. l. ex. q. nihil a. o. nihil u. f. s. post s. p. ex l. Paulum mutatas codices Darmstadiensis ac Reichenauensis exhibent.

quum in avaritia] Exemplum hoc et duo quae sequuntur e libris in Verrem (1, 14. f. et 3, 4) repetita sunt.

sui similes esse arbitratur.“ Invidia est, quae quodam livore inficit auditores; ut est: „Quod ad tuam ipsius amicitiam ceterorumque hominum magnorum atque nobilium faciliorem aditum istius habet nequitia et audacia, quam cujusquam nostrum virtus et integritas.“ Item: „Istum rebus omnibus undique ereptis impune eludentem circumfluere et abundare.“ Potest quidem et illa res auditorum mentes incendere, ut si alicujus exaggeres tyrannicum spiritum, aut potentiam non ferendam. Metum vero excitari vel propriis vel communibus periculis. Propriis, ut: „Hoc est iudicium, in quo vos de reo, populus Romanus de vobis iudicabit“; communibus autem, ut est: „Videor mihi videre hanc urbem, lucem orbis terrarum, arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem.“ Spe quoque animi perturbantur, quum beneficia aut obsequia promittuntur, ut quum fidem Milonis Pompejo pollicetur, et: „Caelii in omni vita servitium obstrictum vobis ac liberis vestris habebitis.“ Ira etiam vehementer animos turbat, ut quum exaggerat et exclamat Tullius in curia sedere socios Catilinae: „O dii immortales, ubinam gentium sumus? quae respublica hic habetur? in qua urbe vivimus? hic, hic sunt nostro in numero, patres conscripti.“ Similes alii permiscentur affectus, qui quum ad persuadendum plurimum valeant, extra causam tamen sunt, nec apparere in oratore manifestius debent, ne insidiis iudicem capere, non ratione deducere videatur.

potentiam] Insigne huius artificii exemplum praebet Demosthenis oratio in Midiam, quae tota fere in hoc loco tractando versatur.

hoc est] Ex actione prima in Verrem (16). De metu confer Quintilianum (4, 1, 20; p. 23. 6, 1, 13; p. 421. 6, 2, 21; p. 503 Spald.).

concidentem] Addit codex Monacensis (C) „si iste liberatus fuerit.“ Sed haec apud Ciceronem (in Cat. 4, 6) non leguntur.

quum fidem] Ex oratione pro Milone (26) hoc exemplum sumsit.

obstrictum] Paululum immutavit Ciceronis (pro

Caelio f.) verba. Vocem tamen vulgo omissam *vestris* codices Reichenauensis et Darmstattensis habent.

O dii] E notissima in Catilinam oratione (1, 4). Additae sunt in Darmstattensi et Reichenauensi siglae: „s. n. i. num. p. c.“, unde vulgo omissa supplevi.

extra causam] Sunt quae Graece *ἐξαιώνια* vel *ἐξω τοῦ πράγματος ὄντα* (confer C. Fr. Hermannum ad Lucian. de hist. scribend. p. 345), quibus Areopagum notum est oratores prorsus abstinere iussisse; nam, ut ait Seneca (de ira 1, 16): „ratio nihil nisi id ipsum de quo agitur spectat.

DE DISPOSITIONE.

His igitur ad fidem faciendam prudenter inventis ordo rerum est so- 506
ciandus, quae pars dispositio vocitatur, quae quid dicendum quoque loco,
quid penitus omittendum, quomodo etiam et quando et ubi, prudenter in-
spicimus. Duplex igitur hujus partis est ratio: aut enim naturalis est ordo,
aut oratoris artificio comparatur; naturalis, quum post principium narratio,
partitio, propositio, argumentatio, conclusio, epilogusque consequitur; artificio
oratoris, quum per membra orationis quae dicenda sunt digerimus, et hoc ex
causae utilitate, non ex temporis serie coaptamus; ut pro Milone factum, quum
quaestiones quasdam ante narrationem, ut praecipua refutaret, induxit, quod
non ex ordine naturae, sed ex causae utilitate mutavit; et pro Cornelio primo

ira vanis et *extra causam* obversantibus commo-
vetur. Quamquam interdum *extra causam* se vagari
ipse Cicero confitetur (pro Milone 34; pro Caecina 32).

duplex] Videantur Auctor ad Herennium (3, 9),
Cicero (de orat. 2, 76), Quintilianus (2, 13; 1;
p. 329 Spald.) et Sulpicius Victor (p. 246 Pith.).

post principium] De quatuor prioribus partibus
infra (§. 556. 553. 557) agit, posteriores duas au-
tem (§. 565) junctas proponit, quum orationis con-
clusio, epilogus, et peroratio unum idemque sit
(v. Quintilianum 6, 1, 1; p. 443 Spald.).

artificio] Curius Fortunatianus (p. 69 Pith.):
«naturalem ordinem sequimur, si nihil nobis oberit
in causa; si aliquid occurrerit, necessitate utilitatis
ordinem immutabimus naturalem, sequemur artifi-
cialem.» Monendum tamen, Auctorem ad Heren-
nium (3, 9) *artificiosum* ordinem appellare, quem
noster *naturalem*; siquidem «genera dispositionum
duo esse» ait, «unum ab institutione *artis* profectum,
alterum ad casum *temporis* accommodatum», et prius
quidem in eo spectari «ut utamur principio, nar-

ratione, divisione, confirmatione, confutatione, con-
clusionem; deinde vero: «est autem» inquit «et alia
dispositio, quae, quum ab *ordine artificioso* rece-
dendum est, oratoris iudicio *ad tempus* accommo-
datur; quamquam in extremo capite: «his commu-
tationibus et translationibus partium saepe uti ne-
cesse est, quum ipsa res *artificiosam dispositionem*
artificiose commutare cogit.»

non ex temporis] Quintilianus (7, 1, 2): «Sed
meminerimus ipsam dispositionem plerumque utili-
tate mutari, nec eandem semper primam quaestio-
nem ex utraque parte tractandam» cet.

pro Milone] Cicero (cap. 3): «Sed antequam ad
eam orationem venio, quae est propria nostrae
quaestionis, videntur ea esse refutanda, quae et
in senatu ab inimicis saepe jactata sunt, et in con-
cione ab improbis, et paulo ante ab accusatori-
bus; ut omni terrore sublato rem plane quae venit
in iudicium videre possitis.»

praecipua] Adversarii enim Milonis et a senatu
iudicatum esse jactabant, eandem in qua P. Clo-
dius occisus esset, contra rempublicam esse factam

refutata sunt crimina, quae secuta sunt tribunatum, post ad ipsum tribunatum
 507 recursus est factus; quae dispositio artificialis, ut diximus, nominatur. In
 Verrem autem naturalem temporum ordinem tenuit, ut primum quaesturam,
 tum legationem, deinde duas ei praeturas objiceret, servata temporum ratione;
 quam, nisi causae repugnet utilitas, necessario prosequemur. At ubi majora
 quaeque potissimum et invidiosiora purganda sunt, ab his sumitur refutationis
 exordium; ut pro Cluentio conjecturae partibus expeditis ad praescriptionem
 legis accessit, ordine videlicet commutato, ne si Cluentium legis assertione
 defenderet, fugere causam diffidentia videretur.

DE ELOCUTIONE.

508 Duabus his officii partibus absolutis, elocutionis cura est intimanda;
 quae quum constet in singulorum animadversione verborum, hoc ab eloquentiae
 nomine separatur, quod illa totius operis oratorii virtus est, haec pars habetur
 officii. Cujus Cicero duo quasi fundamenta, duo dicit esse fastigia. Fundamenta

(cap. 5), et Cn. Pompejum rogatione sua et de re
 et de causa judicasse (c. 6).

ut pro Cluentio] Ut inserui e codice Darmstat-
 tensi, praetereaue Reichenauensis auctoritate delevi
non, quod vulgo ante *defenderet* legebatur; quod
 recte me fecisse intelliget qui ipsam Ciceronis ora-
 tionem (cap. 52 sequ.) inspexerit, ubi consulto se
 ait Cluentii causam non lege sed facto ejus de-
 fendisse, ut non saluti modo ejus veram etiam
 existimationi prospiceret, factoque demum purgato
 ad legis mentionem transit, etsi videretur, si nihil
 aliud voluisset, nisi ut causam obtineret, lege re-
 citata perorare potuisse.

eloquentiae] Cornelius Fronto (II, pag. 478
 Maji): *eloquentia perfecta vis orationis, eloquium*
pars supposita commode eloquendi.

Cicero] Quem potissimum locum Martianus re-

spiciat, ignoro; proxime tamen accedit ille (de orat.
 3, 37 f.): *quasi hoc solum quoddam atque fun-
 damentum est, verborum usus et copia honorum;*
sed quid ipse aedificet orator et in quo adjungat
artem, id esse a nobis quaerendum et explicandum
videtur. Adde Gerardum Joannis Vossium (insti-
 tut. orator. 4, 1, 2): *quemadmodum autem aedi-
 ficia, ita elocutio universa duobus constat, funda-
 mento et exaedificatione sive structura, sub qua,*
ut inferius dicemus, compositionem et dignitatem
comprehendimus. *Fundamentum enim appellat ele-
 gantiam, quae secundum Auctorem ad Herennium*
*(4, 12) distribuitur in Latinitatem atque explana-
 tionem.* Paulo aliter Cicero (de orat. 1, 52): *au-
 dieram etiam quae de orationis ipsius ornamentis*
traderentur; in qua praecipitur primum ut pure et
Latine loquamur, deinde ut plane et dilucide, tum

sunt Latine loqui planeque dicere; quorum unum Grammatice loquente didicistis, quum ejus vobis insinuata est subtilitas. Fastigia vero sunt copiose ornateque dicere, quod non ingenii sed laboris est maximi, exercitatione etiam diuturna, qua non solum uberior sed illustrior quoque facultas acquiritur. Hujus rei 509 duplex ratio est: una, qua in singulis verbis lumen appareat; altera, ut dignitas eloquendi copulationis ipsius decore servetur. In singulis vero aut proprium aut translatum mutuatumque conquiritur. Propria sunt vetusta praecipue; nam tum, quum proceres vel nescirent haec dicendi ornamenta vel appetere non auderent, propriis utebantur; sed quia verborum veterum jam exolevit usus, non sunt audacius usurpanda illa, quae cum aetate mutata sunt.

ut ornate, tum ad rerum dignitatem apte et quasi decore, quae eadem Quinctiliani est doctrina (8, 1, 1).

exercitatione] Lege exercitationis etiam diuturnae. GROT. — Possis tamen vulgatam quoque tueri, si pro ablativis absolutis accipias. Ceteram in anterioribus editionibus est quia pro qua, et acquiritur pro exquiritur, quorum posterius Reichenauensi quoque codice adstipulante restitui.

duplex ratio] Quinctilianus (8, 1, 1): «Igitur, quam Graeci *ῥηορῆν* vocant, Latine dicimus *eloquentiam*. Eam spectamus verbis aut *singulis* aut *conjunctis*. Sed propius etiam ad nostrum Cicero (de orat. 3, 37): «Omnis igitur oratio conficitur ex verbis; quorum primum nobis ratio *simpliciter* videnda est, deinde *conjuncte*. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex *singulis* verbis est; alius, qui ex *continuatis conjunctisque* constat. Ergo utemur verbis aut iis, quae *propria* sunt et certa quasi vocabula rerum paene una nata cum rebus ipsis, aut iis quae *transferuntur* et quasi alieno in loco collocantur, aut iis quae *novamus* et facimus ipsi-
cct.

mutuatumque] Reperi lectionem a Grotio in

marginem conjectam, pro vulgata *mutatumque*, ut sibi constaret Martianus, cui supra quoque (§. 359) *mutuantur* reddidi pro *mutantur* in simili argumento, praesertim quum Ciceronem ipsum (orat. 27) *mutata* verba a *translatis* distinguere potius viderem: «*translata* ea dico, quae per similitudinem ab alia re aut suavitate aut inopiae causa transferuntur; *mutata*, in quibus pro verbo proprio subjicitur aliud, quod idem significet, sumtum ex re aliqua consequenti; licet ex eodem loco appareat *mutata* aequae ac *translata propriis* opponi.

vetusta] Cicero (Brut. 74): «Solum quidem et quasi fundamentum oratoris vides locutionem emendatam et Latinam; cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis aut scientiae, sed consuetudinis. — Aetatis illius ista fuit laus, tanquam innocentiae, sic Latine loquendi» cet.

exolevit] Vide Ciceronem (de orat. 3, 10 f. et 15), Senecam (epist. 58; p. 481. ep. 114; p. 649 Lips.), Quinctilianum (1, 6, 41; p. 168. 2, 5, 21; p. 297 Spald.), Macrobius (in Saturnal. 1, 5), Gellium (11, 7), et quos praeterea laudavit C. Fr. Hermannus (ad Luc. de hist. conscr. p. 269).

Itaque alucinari et cerritum et caperatum similiaque praetereuntes utemur his, quae consuetudo recipiet; nec tamen sordidis; nisi quum rei sententiaeque vis exigit, ut quum Cicero volens crudelitatis invidiam facere ait: „gurgulionibus exsectis reliquerunt“, et: „virgis plebem Romanam concidere“; nec in-
 510 decore Virgilius vitandae humilitatis aucupio lychnos pro lucernis ait. Quod si res verba propria non habeat, novanda sunt aut alienis utendum. Novantur autem duobus modis verba, aut quadam fictione, aut declinatione praesumpta,

alucinari] Rectius sic in codicibus Darmstattensi et Reichenauensi, quam *hallucinari* in editis (Gell. 16, 12), quamvis a veteribus et Cicerone ipso aliquando sic scriptum esse non sit ignotum.

cerritum] Plantinum vocabulum est, quo tamen et Cicero (ad Att. 8, 7) et Horatius (sat. 2, 3, 277) aliquando usi esse videntur, nec ipse noster infra (§. 806) uti recusavit pro *insano*.

caperatum] E Pacuvii Duloreste attulit Varro (L. L. 6, 6) „*caperata fronte a caprae fronte*“; mox obsoletum Appulejus postuminiis reduxit.

quum Cicero] Nuper demum Angeli Maji merito (in M. T. Ciceronis sex orationum partibus ante nostram aetatem ineditis, Mediolan. 1817) reperta est oratio in qua hoc fragmentum exstat (pro Tullio 10, s. 21): „tantumque odii crudelitatisque habuerunt, ut eos omnes *gurgulionibus insectis relinquerent*, ne si quem semivivum ac spirantem reliquissent, minor his honor haberetur.“ Neque tamen lectionem *insectis* Martiano obtrudere volui, licet nec vulgatam *ejectis*, nec quam in margine Grotius posuit *exactis* probarem; sed quod jam Grotius conjectura assecutus erat praebetque codex Reichenauensis, *exsectis* reposui. Praeterea ante Cicero inserui *quum* e codicibus Reichenauensi, Darmstattensi, et Monacensi (C).

gurgulionibus] Obscoeno sensu dixit Persius (4, 38):

„*Inguinibus quare detonsus gurgulio exstat*“ neque dubito quin ita Martianus quoque acceperit, inprimis si revera *exsectis* ille scripserit, quod proprium vocabulum est de castratione (Quinctil. 7, 4, 8); Ciceronem tamen de *guttur* intellexisse manifestum est.

virgis] Ex oratione in Verrem (2, 1, 47).

Virgilius] In Aeneide (1, 726):

— „*dependent lychni laquearibus aureis*.“

verba propria] Secutus sum codicem Monacensem (C); vulgo enim erat: „quod si sua res propria verba non habeat.“

novantur] Egregie de his praecipit Curius Fortunatianus (p. 70 Pith.): „Tertius modus est, ut novemus verba, quae tamen parcius debemus attingere; nam et aegre novam verbum facere possis lene ac decorum, et fere aspernantur homines quae non recognoscunt. Vir perfectissimus dixit: verbis utendum est ut numis publica moneta signatis. Verba quibus modis novantur? primo Graeca *transferimus*, ut nova ex his Latina conflagamus; dehinc per *congeminationem*, ut Cicero „*feras solivagus*“ dicit; et per *derivationem* novare possumus, ut ab *autumno* Cato ait *autumnitatem*, et a *perpetiando* Cicero *perpersionem*.“

fictione] Codices secutus Darmstattensem, Reichenauensem, et Monacensem (C) omisi, quod in editis sequitur, *verborum*.

aut duorum quae usitata sunt conjunctione composita. Finguntur maxime quum transferimus, ut qui ποιότητα qualitatem esse dixerunt, quod nomen nunquam fuerat in Latinis; quo et auribus temperandum, et insolentia fugienda, quam vitans Cicero Soterem salvatorem noluit nominare, et ait: „qui salutem dedit“; illud enim nimis insolens videbatur. Derivatione quoque fiunt verba, 311 quae grammatici paragoga nominarunt, ut dicimus florea rura, et: „campique ingentes ossibus alben“, quod satis crispa inflexione Horatius albicent dixit. His plerumque Grammaticae utitur, licet Tullius grandiferas possessiones dicat et grandiloquos oratores. Huic diligentiae subjungitur translatorum cura ver- 312

qualitatem] Cicero (acad. 1, 7): „Dabitur enim profecto, ut in rebus inusitatis, quod Graeci ipsi faciunt, a quibus haec jam diu tractantur, utamur verbis interdum inauditis. — *Qualitates* igitur appellavi, quas ποιότητας Graeci vocant, quod ipsum apud Graecos non est vulgi verbum, sed philosophorum, atque id in multis.“ Adde eundem alio loco (de nat. deor. 2, 37). Ceterum codices Monacensis, Reichenauensis, Darmstattensis habent *qualitates*, quod tamen quia Graeco non respondet, recipere nolui.

Soterem] Cicero enim (in Verr. 2, 2, 63), postquam Verrem „non solum patronum istius insulae, sed etiam Sotera inscriptum se vidiisse Syracusis“ dixerat, „hoc, pergit, quantum est? Ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non possit. Is est nimirum Soter, qui salutem dedit.“ Confer omnino Forcellinum (in lexica), qui Christianos deum scriptores *Salvatorem* dixisse monet.

paragoga] Diomedes (p. 309 f. Putsch.): „Sunt quaedam *principalia*, quae Graecis πρωτότυπα dicuntur, ut *mons, fons, villa, schola, hortus*; ex his nascuntur *derivativa*, quae apud Graecos παραγωγή dicuntur, ut *fontanus, montanus, vilaticus, scholasticus, horticus*.“

florea rura] E Virgilio (Aen. 1, 430):

„Qualis apes aestate nova per florea rura
Exercet sub sole labor.“

campique] Versus et ipse Virgilii est (Aen. 12, 36):

„Sanguine adhuc campique ingentes ossibus al-
bent.“

In editis quidem Martiani exemplaribus erat *vi-
rentes* pro *ingentes*, sed codices Grotianus, Darm-
stattensis, et Monacensis (C) genuinam lectionem
praebuerunt. Similis est alius Virgilii versus (Aen.
5, 865):

„Difficiles quondam multorumque ossibus albos.“

crispa] Non vituperat hac voce, sed laudat; quemadmodum Gellius (1, 4) et Plinius (13, 9, 48). Horatii locus in carminibus est (1, 4, 4).

grandiferas] Ubi recentiores apud Ciceronem (Phil. 2, 39 f.) *grandi foenore* ediderunt, Martianus certe *grandiferas* legit. Sunt enim Ciceronis codices, in quibus ita scriptum sit (Graev. 3, 2; p. 612). Monacensis (C) perperam *grandistras*; Reichenauensis et Darmstattensis recte *grandiferas*, quod recepi; Grotius enim ediderat *glandiferas*, quod tamen etiam defendi potest, quia illo Ciceronis loco a quibusdam ita legitur et noster infra (§. 702) simili voce *palmiferas* utitur.

grandiloquos] Non Cicero solus (Tusc. 5, 31 f.)

borum, quum res aut sua non invenit verba, aut quum volumus splendidius aliquid explicari. Ergo aut inopiae aut decoris causa transferuntur: inopiae, quum dicimus gemmare vitem et luxuriare segetes laetasque perhibemus; de-sunt enim propria, et commodantur adscita; decoris vero, ut: bellum subito exarsit, quum potuerit dici existit. Et item possumus ab omnibus sensibus mutuari, ut ab oculis lux libertatis, et odor legum, et: „silent leges inter arma“, et a gustu: „o nomen dulcis libertatis.“ Verum non debet haec trans-latorum alienorumque verborum affectatio sine moderatione captari, nec longe petita debent esse translata, ut si dicas luxuriosam Charybdim. Vitandum quoque ne turpis sit similitudinis usurpatio, ut si dicas „castratam Africani morte rempublicam“ aut „Clodium stercus senatus.“ In hoc genere trans-ferendi etiam allegoriam poëtae praecipue nexuerunt, et Cicero, quum dicit: „Senatum a gubernaculis dejecisses, populum Romanum e navi exturbasses,

sed Quintilianus etiam (10, 1, 66; p. 54 Spald.) hac voce utitur. Videtur autem priori minus placuisse, qui (orat. 5) ea usus addidit „ut ita dicam.“

inopiae] Iisdem exemplis supra (§. 379) utitur, ubi vide notam.

sensibus] E Cicerone, qui (de orat. 3, 40): „translatio inquit ad sensus ipsos admovetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam et odor urbanitatis, et mollitudo humanitatis, et murmur maris, et dulcedo orationis sunt ducta a ceteris sensibus.“

odor] Credo hic voces aliquot deesse, et legendum: „ut ab oculis, lux libertatis; ab olfactu, odor legum; a loquela, silent leges inter arma.“ GROR. — Martianus fortasse haud necessariam hanc additionem putavit, arbitratus legentes ipsos facile perspecturos esse, cuius sensui quodque exemplum esset adscribendum. Ceterum exemplorum pri-ora duo ex uno Ciceronis loco (in Verrem 5, 61),

tertium ex oratione pro Milone (4), et quartum iterum e Verrina (5, 63) desumpta sunt.

castratam] Restitui locum e codicibus Darmstattensi et Monacensi (C); vulgo enim ridicule legebatur „castratam Africam mortuam rempublicam.“ Eodem Cicero (de orat. 3, 41) exemplo usus erat, et post eum Quintilianus (8, 6, 15; p. 309 Spald.).

stercus] Paulo aliter Cicero (de orat. 3, 41): „nolo stercus curiae dici Glauciam.“ Atque hoc nomen sic, non *Clodium*, apud nostrum quoque scriptum fuisse, ex eo colligo, quod in Monacensi pro eo legitur „Claudium“; tamen nihil mutare ausus sum.

allegoriam] Haec enim tota translationibus constat (Cic. orat. 27). Recte igitur Quintilianus (8, 6, 4; p. 303. 9, 2, 46; p. 409): „continuata μεταφορὰ facit ἀλληγορίαν“; quibus immodice usurpatis totum ait (8, 3, 26; p. 228 Spald.) prope mutari sermonem.

cum grege] Recepti lectionem a Grotio in mar-

ipse archipirata eum grege praedonum impurissimorum plenissimis velis navigares“, et in Pisonem: „ut qui in maximis tempestatibus ac fluctibus reipublicae navim gubernassem salvamque in portu collocassem, frontis tuae nubeculam et collegae tui contaminatum spiritum pertimescerem?“ Usurpatis ergo his similiter pluribus verbis elocutus est, quae suis fortasse angustius aut humiliter diceret. Item translata quodammodo sunt, quae aut ex parte totum, aut ex toto partem, aut ex uno plures monstrant, aut ex pluribus singula. Ex parte totum, ut: „in puppim ferit unda“, aut: „me iisdem parietibus tuto esse tecum“ pro eadem domo. Hunc tropum metonymiam grammatici memorant, catachresin etiam Graeci, quam nos abusionem dicimus, ut quum perhibemus naturam deorum pro substantia. In conjunctis vero verbis orationisque con- 515

gine positam, quum vulgo cum deesset. Locus est in oratione pro domo (cap. 10).

ut qui] Coniunxi quae Grotius interpunctione separaverat „ut: qui“, Ciceronem secutus (in Pison. 9).

his] Grotius edidit haec; quoniam autem vox *usurpatis* praecessit, anteriorem editionum lectionem omnino praetuli.

in puppim] Virgilius (Aen. 1, 115):

„Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus

In puppim ferit“ —

quem haud scio an ipse noster respexerit.

parietibus] Cicero (de orat. 3, 42): „Videtur profecto genus hoc totum, quum inflexo commutatoque verbo res eadem enunciatum ornatius; cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, quum intelligi volumus aliquid aut *ex parte totum*, ut pro aedificiis quum *parietes* aut *tecta* dicimus, aut *ex toto partem*“ cet. Exemplum et ipsum e Cicerone (Catil. 1, 8) petendum est.

memorant] Ita melius codex Monacensis (C)

pro *memoraverunt* in editis. Haesit vero e Cicerone, qui (orat. 27) „*hypallagen*“, inquit, „*rhetores*, *metonymiam* grammatici vocant, quod nomina transferuntur; Aristoteles autem translationi haec ipsa subiungit et *abusionem*, quam *κατάχρησιν* vocant.“ De eadem confer Quintilianum (8, 2, 5; p. 199. 8, 6, 54; p. 323. 9, 1, 5; p. 365 Spald.).

coagmentata] Miror Grotium edidisse *coagmentata*, quod nihili est; nostram autem lectionem, quam etiam Monacensis codex (C), Reichenauensis, et Darmstattensis praebent, ad marginem rejecisse. Confer modo Ciceronem (de orat. 3, 45): „*Sequitur continuatio verborum, quae duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam formamque desiderat. Collocationis est componere et struere verba sic ut neve asper eorum concursus neve hiulcus sit, sed quodammodo coagmentatus et levis.*“ Ubi quem *modum formamque* appellat, numerum orationis spectat, quem noster *conclusionis* vocabulo significat, ipsum Ciceronem (de orat. 2, 9; orat. 51) secutus, infraque (§. 519 sequ.) pluri-

514 proveniat, et quodam schemate dictio venustetur. Jam compositionis praecepta percurram, ejus vitium maximum est, hiulcas et asperas voces, frenos etiam, iotacismos, metacismos, labdacismos, homoeoprophoron, dysprophoron, et polysigma non vitare, vel cujuslibet literae assiduitatem in odium repetitam, ut: „sale saxa sonabant“; et: „casus Cassandra canebat.“ Metacismus est, quum

bus tractat; *collocatio* autem idem est cum *constructione* sive *compositione*, de qua mox (§. 514).

schemate] Haec apud Quinctilianum quoque (8, 1, 1; p. 195) tertia pars est, qui in *conjunctis* verbis illud intuendum esse docet, ut *emendata* sint, ut *collocata*, ut *figurata*. Plura de figuris infra (§. 523) docebuntur.

compositionis] De hac vide Ciceronem (orat. 44 sequ.), cui nullam partem hujus operis magis elaboratam esse Quinctilianus affirmat; praetereaque Auctorem ad Herennium (4, 12), Dionysium Halicarnassensem, qui singularem libellum hac de disciplina scripsit, Quinctilianum (9, 4), Curiumque Fortunatianum (p. 73, 74 Pith.) ejus ipsa verba comparandi causa subjeci: in structura observanda sunt, ut frequentior sit rotunda, ne hiulca sit vocalium et maxime longarum crebra concursione; ne aspera duarum consonantium conflictu; ne monosyllaba una plura jungantur; ne brevia multa continuentur, ne longa multa; ne ultima syllaba prioris verbi eadem sit quae prima posterioris; ne prima et ultima efficiant obscoepitatem; ne multis exilibus verbis aut syllabis vastis deformetur oratio; ne plures genitivi pluralis jungantur cct.

frenos] Tam *frenos* quam *frena* dici notum est (Voss. Aristarch. 1, 42; Op. II, p. 187; de vitiiis serm. 1, 15; p. 21), sed mirus hoc nostro loco vocis usus; quam tamen quum infra (§. 518) repetat, colligitur *frenos* intelligi impedimenta ex asperrimarum literarum collisione oriunda; quibus

orationis cursus, ut equorum frenis, inhibeat atque retardetur.

in odium] Pro *in odium in peritiam* in editis lege ex vestigiis MS. *in odium repetitam*, hoc est ad nauseam usque iteratam. GROT. — Ita et in codicibus meis Reichenauensi, Darmstattensi, et Monacensi (C) scriptum est, unde reponere non dubitavi. Exempla, quae sequuntur, Virgilio sunt (Aen. 3, 183):

„Sola mihi tales casus Cassandra canebat“
et (5, 866):

„Tum rauca assiduo longe sale saxa sonabant“, unde apparet male *salo* pro *sale* legi in codice Monacensi (C), licet laud indocte librarius errarit. Ceterum animadvertendum, haec ipsa, quae nunc Martianus reprehendit, ab antiquioribus poetis Latinis quam maxime celebrata studioseque quaesita esse, ut docte demonstravit Naekius (de alliteratione sermonis Latini, in Niebuhrii Museo Rhenano T. III, p. 324—418); unde et Servius (ad Aen. 3, 183): „haec compositio jam vitiosa est, quae majoribus placuit.“

metacismus] Isidoro *metacismos* depravate. GROT. — Sed Diomedes hoc vitium est pronunciationis, cum M profertur, ubi debet absorberi: ut si vocem claudat et sequens dictio incipiat a vocali. Uterque autem grammaticus (Martianus et Diomedes) corrigendi, quum apud eos vulgo *metacismus* legatur pro *mytacismus*, quia est a $\mu\tilde{\nu}$. Meminit et Isidorus lib. 1 orig. c. 31 (1, 32, 5), ubi itidem in MSS.

verborum conjunctio M literae assiduitate colliditur, ut si dicas: „Mammam ipsam amo quasi meam animam.“ Labdacismus est, ubi L plurimum dissonat, ut si dicas: „Sol et Luna luce lucent alba leni lactea.“ Iotacismus est ut si dicas: „Junio Juno Jovis jure irascitur.“ Polysigma, ubi S litera crebrius geminatur: „Sosia in solaris soleas sarciebat suas.“ Homoeoprophoron est, quom dicitur: „O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.“ Dysprophoron, ut si quis dicat „persuasitricēs, praestrigiatricēs, atque inductricēs tigres. Asperae inter penultimam ultimamque verborum maxime vitandae, cujus exemplum est,

nostris est *metacismus*. In excusis *motacismus* legas. Quod non improbo. Imo possis similiter rescribere apud Capellam et Diomedem. Nam literam hanc veteres non $\mu\tilde{\omega}$ tantum, sed $\mu\tilde{\omega}$ quoque dixere, Voss. (inst. orat. 4, 2. Op. III. p. 153). — Equidem hic ut supra (§. 279) vulgatam scribendi rationem servavi, licet in codicibus Reichenauensi et Darmstattensi *moetacismus* legatur.

Mammam] Aut *Mammiam* legendam pro mulieris nomine, aut *Mammam* sumendum pro nutrice, ut in ista inscriptione antiqua:

D. M.

CAECILIAE. LITE.

OFILLIA. ARESUSA.

MAMMAE. SUAE.

B. M. FEC.

leni] Sic scripti e codicibus Grotiano, Reichenauensi, Darmstattensi, et Monacensi pra *levi* in editis, quod jam Grotius intellexerat metro trochaico officere, praetereaque restitui priorum editionum lectionem *lucent* pro *lucebant*, quod percipio unde Grotius petierit.

iotacismus] Confer Quintilianum (1, 5, 32) cum nota Spaldingii (p. 112).

polysigma] Ab aliis vocari hoc vitium $\delta\upsilon\pi\alpha\tau\iota\sigma\mu\acute{\omicron}\nu$ Vossius (inst. or. 4, 2, 3. Op. III, p. 154) observat; negat tamen Julius Caesar Scaliger vi-

tium hoc esse (poët. 2, 32; p. 172), ac sane tam frequenter apud antiquos invenitur, ut putidus sit, qui ubique damnare velit. Confer quae a viris doctis ad Euripidem (Med. 476) annotata sunt, et quae laudat Otto (ad Ciceronem de senect. p. 102).

homoeoprophoron] Editi habent *homoeoprophoron*: rector nostra e codice Monacensi (C) lectio est. Exemplum, quod Ennii est et a multis grammaticis repetitum, noster ab Auctore ad Herennium (4, 12) mutuatus esse videtur. Plura vide apud Spongelium (art. script. p. IX).

persuasitricēs] Ita nos restitimus, cum antea perperam disjunctis vocibus legeretur *persuasi trices*. Grot. — Apud Plantam (Bacchid. 5, 2, 47) est *proberi perlecebrae et persuasitricēs*, quod magis etiam $\delta\upsilon\beta\pi\rho\acute{\omicron}\rho\omicron\rho\nu$ sonat; sed codices deserpere neque hic volui neque max in *praestrigiatricēs*, quod etsi sermonis ratio respuat, plerosque tamen manuscriptos exhibere testatur Oudendorpius (ad Appal. de mundo T. II, p. 321), quapropter ex uno Reichenauensi *praestrigiatricēs* scribere eo minus volui, quia Martianum ipsam jam hanc studiosiorem vocabali formam in mente habuisse verisimile est.

phaleras] E Cicerone (in Verr. 4, 12 f.): *ita ab se invito ablatas phaleras gratis.* Ceterum codices Monacensem (C) et Reichenauensem secutus delevi ut ante si dicitur apud Grotium.

si dicas: „phaleras ablatas gratis“, aut si juret auriga „per lora, per flagella,
 316 per frena.“ Hiulcae sunt, quum in ea parte quam diximus similes vocales
 ac similiter longae collisam hiantemque structuram faciant, ut si quis dicat
 suscepisse se liberos secundo omine, et ut Tullius pro Milone ait: „aucto-
 317 ritate publica armare“; quod quidem artem dissimulans plerumque appetit
 voluntate. Vitandum similiter, ne in eodem loco tres aut quatuor longas
 brevesque continue ponamus, neve in notissimos versus et maxime heroicis
 structura fundatur iambicosque versus; quamvis eos Cicero non evitet quum
 dicit: „senatus haec intelligit, consul videt“; et heroici versus finem vel
 initium non declinet, quum dicit: „o miserum cui peccare licebat“; et in
 Academicis: „latent ista omnia Varro magnis obscurata et circumfusa tenebris“;
 et in Verrinis plenum versum una quidem syllaba mutilum fudit, quum
 dicit: „quum loquerer tanti fletus gemitusque fiebant“; nec finem vitavit ele-
 giaci, quum ait: „oderat ille bonos“; incurrit etiam in hendecasyllabi Phalaccii

voluntate] Ita ipse Cicero de oratore Attico (orat. 23): „verba etiam verbis quasi coagmentare negligat; habet enim ille tanquam *hiatus* concursu vocalium molle quiddam et quod indicet non ingratam negligentiam de re magis hominis quam de verbis laborantis.“ Locus in Miloniana est statim ab initio: „temeritatem concitatae multitudinis auctoritate publica armare.“

versus] „Multum enim interest“, Cicero ait (de orat. 3, 44 f.), „utrum numerosa sit, id est similis numerorum, an plane e numeris constet oratio; alterum si fit, intolerabile vitium est, alterum nisi fit, dissipata et inculta et fluens est oratio.“ Adde alios ejusdem locos (orat. 20. 51. 68) et Quintilianum (9, 4, 27; p. 539 sequ.). Quamquam ipse (orat. 56): „saepe“ inquit „versus in oratione per imprudentiam dicimus, quod vehementer est vitiosum, sed non attendimus neque exaudimus nosmet ipsos“, ejusque negligentiae etiam plura quam

noster delibavit exempla et e Cicerone et aliis erui possunt; qua de re peculiaris exstat dissertatio Loeffleri (praeside L. I. Möllero, de versu inopinato in prosa, Lips. 1688). Adde Funccinum (de vir. aet. L. L. II, p. 350), Fabricium (in bibl. Lat. II. p. 389 Ern.), Graevium (ad Cic. epist. ad Att. 1, 1; p. 7), Schaeferum (ad Demosth. I. p. 189. V. p. 528), Voemelium (ad Dem. Phil. p. 39), Kritziium (ad Sal. Cat. p. 95), et Spengelium (art. script. p. 152).

in Academicis] Longe haec aliter nunc leguntur (Acad. 2, 39): „latent ista omnia, Luculle, crassis occultata et circumfusa tenebris“; nolui tamen quidquam mutare apud nostrum, quum constet Ciceronem Academica secundis curis retractata Varro ni inscripsisse, cujus operis quum primus tantum liber exstet, reliqui injuria temporum perierint, facile haec in uno sequentium legi poterant.

quum ait] Scripsi e Monacensi (C) pro *sicut ait*, quod in editis erat.

petulantiam, dum dicit: „successit tibi Lucius Metellus.“ Hic tamen vir et longo opere et ipsa sui majestate defenditur. Ceterum in clausulis vitiosissimum reperitur. Animadvertendum autem, ne quum similitudinem versus effugimus, bonam clausulam transeamus, ut si timeas dicere „strepitumque plagarum“, quum pla longa sit et bonam clausulam fecerit. Vitandum etiam 518 in eodem loco cacemphaton vel interpositione vel commutatione verborum. Inhonesta enim exempla sunt ut „arrige aures Pamphile“, atque „ereptae virginis ira“; in his enim sordescit oratio. Vitandi etiam freni, qui fiunt ex asperrimis literis in unum concurrentibus, ut est illud Terentii in Hecyra: „perpol quam paucos repperias mēreticibus fideles evenire amatores Syra?“ et ab iisdem literis incipientia, ut est: „non fuit istud iudicium iudicii simile

Phalaecii] Restitui genuinam scribendi rationem, quum anteriores editiones *Phalcutii*, Grotius *Phalcutii* exhiberent. *Petulantiam* autem dicit, quia hendecasyllabi plerumque epigrammatis lascivis atque frivolis componendis inscribent; unde Quintilianus (1, 8, 6) amovendos eos a pueris censet. Adde Plinium Secundum (epist. 4, 14, 4): „ex quibus tamen si nonnulla tibi paulo petulantiora videbuntur, erit eruditionis tuae cogitare, summos illos et gravissimos viros, qui talia scripserunt, non modo lascivia rerum, sed ne verbis quidem nudis abstinuisse.“ Sed nostro loco de metro tantum sermonem esse monere vix opus est.

plagarum] Nimiram *plaga* pro discrimine significationis penultimam tum producit tum corripit; sed eo loco quem Martianus inquit, longa penultima pro Graeco *πληγή* usurpatur (Verr. 5, 62); ubi nunc quidem legitur: „nulla vox alia illius miseri inter dolorem *crepitumque plagarum* audiebatur“, Martianum tamen corrigere ex nostris editionibus dubitavi.

cacemphaton] Sic scripsi e codice Grotiano et vestigiis Reichenauensis et Darmstattensis, qui ca-

cemphaton habent, pro vulgata *cacophaton*, licet hoc etiam in usu fuisse testetur Vossius (inst. orat. 4, 2, 4). De re ipsa vide Ciceronem (ad divers. 9, 22), Quintilianum (8, 3, 44; p. 245 Spald.), Servium (ad Aen. 2, 27), unde intelliges illud *cacemphaton* dictum esse, si vel ipsa verba vel soni eorum in obscenum sensum detorqueri possent; ut in eo quod Terentio attulit (Andr. 5, 4, 31) *arrigere ad aures* relatum, quod alias de *membro virili* dicitur, et in altero exemplo *ereptae virginis*, quod *ereptae virginitatis* admonere poterat, licet apud Virgilium (Aen. 2, 413) alio sensu dictum sit:

„Tum Davae gemitu atque ereptae virginis ira Undique collecti invadunt.“

Sic enim et apud poetam et in prioribus nostri editionibus legitur; Grotius quomodo ediderit *erepta* nescio. Darmstattensis quoque codex habet *ereptae*; Reichenauensis paulo aliter „ut est atque *crepte virginis*“ cet.

repperias] Sic e codice Reichenauensi ipsoque Terentio (Hec. 1, 1, 2) restitui; vulgo *reperias*, codex Monacensis male *reperias*.

judices“, et in eadem desinentia, ut: „fortissimorum, proximorum, fidelissimorumque sociorum“, in eodem vitio habentur. Item penitus fugiendum breves syllabas continuare quamplures, ut est illud Sereni: „Perit abit avipedis animula leporis.“

DE PEDIBUS.

519 His breviter intimatis pedes sunt asserendi, quibus clausulae decenter aptentur; quos quidem Cicero quadam permixta confusione perturbat, dum dicit modo ditrochaeo concludendum, modo paeonem primum probat incipientibus, modo finientibus, modo dochmium, qui constat ex brevi, duabus longis, brevi, et longa, cujus exemplum posuit: *amicos tenes*; item amphimacrum pedem et rursus dactylicum numerum laudat; modo anapaesticum, modo dithyrambum laudat, nec tamen certa scientia est. Ego tamen compendiosiora percurram, ut in hac silva quibusdam videar praecire tramitibus.

non fuit] Ciceronis (pro Cluentio 3) exemplo in eadem causa utitur et Quinctilianus (8, 3, 51).

Sereni] In poematio de leporis morte, unde citatur et illud:

• *Animula miserula propter obit.* •

GAOR. — Confer Diomedem grammaticum (3, p. 513, 6 Putsch.) et Santenium (ad Terentianum Maurum p. 100). Ceterum in lectione constituenda secutus sum I. C. Scaligerum (poët. 2, 39; p. 179) veteresque editiones, in quibus est „perit avipedis animula leporis“; Grotius contra edidit: „peritavit cet. Vide et Wernsdorfium (in poët. lat. min. I, 2, p. 218).

permixta confusione] Cicero (orat. 57): „Ego autem“, inquit, „sentio, omnes in oratione esse quasi *permixtos* et *confusos* pedes; nec enim effugere possemus animadversionem, si semper iisdem uteremur, quia neque numerosa esse, ut poema, neque extra numerum, ut sermo vulgi est, debet oratio.“

ditrochaeo] In editis sequebatur vox *ionicum*, quam neque Grotianus neque Monacensis codex (C), neque Reichenauensis, neque Darmstattensis agnoscit; jure igitur eam expunxisse mihi videor. De *ditrochaeo*, vel ut ipse appellat *dichorco*, vide Ciceronem (orat. 65).

modo finientibus] Aut ipsius error est Martiani, aut librariorum. Cicero enim Aristotelem secutus (de orat. 3, 47) omnino distinguens scribit: „*ordiri* placet a superiore paeone, posteriore *finire*.“ Sed Martianus fortasse alium locum (orat. 57) in mente habebat, ubi in universum paeones oratoribus commendat.

dochmium] Vulgo *dochinum*, quae varietas etiam in Ciceronis, Quinctiliani, multorumque aliorum codicibus invenitur; sed quae orthographiae potius quam lectionis discrepantia sit, rectam formam restituere non dubitavi. Confer Spaldingium (ad Quinctilian. 9, 4, 79; p. 588) et de re ipsa

DE MONOSYLLABIS.

In monosyllabis inspiciendum est, utrum finalis longa brevisne sit. Si 520 enim longa est, praere debet trochaeus, ut est illud Ciceronis: „non scripta, sed nata lex“, aut: „debet esse legum in republica prima vox“; quae tamen pendente sensu apta conclusio. At vero si brevis fuerit monosyllaba, iambus aut anapaestus antecedit, ut ait Sallustius: „tota autem insula modica et cultibus variis est.“ Brevem vero brevis aut longam longa non sine vituperatione sectatur, ut si dicas: ista res mea est, aut contra, quod Cicero pro Ligario: „non tū eum patria privare, qua caret, sed vita vis“; quod voluntate orator, non errore composuit. Verum hoc de monosyllabo superius praeceptum in colo melius collocamus aut commate, non in fine sententiae.

DE DISYLLABIS.

Disyllaba vero iambico numero non jure clauduntur, sed si penultimus 521 spondeus, mox iambus aptetur, ut si dicas: tenui servos meos, aut pyrrhichius pro iambo, ut: consul videt. At bona clausula est ex iambo et spondeo vel ultimo trochaeo, ut si quis dicat: patria continet bonos cives, vel: asserit caput legis. Cavendum est autem, ne aut duo iambi aut iambus et pyrrhichius

Ciceronem (orat. 64), quem ipsum noster ante oculos habuit.

dithyrambum] Grotius *deutheriambum*, altera lectione ad marginem rejecta; quod perperam factum ipse facile intelligere potuisset, si Ciceronem (de orat. 3, 48; orat. 64) inspexisset. Ceterum a codice Monacensi (C) tota phrasis modo anapaestica cum modo dithyrambum laudat abest.

scientia] Grotius in margine *sententia*, quod et codex Reichenauensis habet; sed mutandi causa non apparet.

Ciceronis] In Miloniana (cap. 4). Mox e codi-

eibus Monacensi (C) et Darmstattensi scripsi sensu pro *sensu*, quod in editis erat.

cultibus variis] Sic scripsi e codicibus quum Grotiano tum meis; vulgo enim legebatur *cultibus inanis*, apud Cortium autem (in fragm. p. 1003) nescio unde *cultoribus inanis*.

non errore] Quod Ciceronem defensurus noster ad illam orationem (pro Ligario 4) hic adnotat, idem jam Asconius Pedianus (ad div. in Caecil. 7) observaverat, nimirum clausulam illam *vita vis* ad exprimendam sententiam de industria duriores positam esse. Et vix vitium inesse huic orationi

in fine ponantur, ut si quis dicat: pugnare juvenes pro parentibus suis. Cavendum etiam ne pyrrhichius post pyrrhichium veniat et quatuor breves fiant, ut si quis dicat: perdidit bona mea; aut post pyrrhichium trochaeus spondeusve, ut si dicas: conqueritur sua fata, aut: imputat sibi demens. Sed et trochaeus et iambus, vel pro iambo post trochaicum pyrrhichius, malam clausulam faciunt. Hunc enim finem elegiaci pentametri turpiter reddit. Quid enim interest, utrum dicas: omnia nempe vides, an vero dicas: aspice facta mea? Bene autem ponuntur vel duo trochaei vel trochaeus et spondeus in fine clausulae, ut si quis dicat: haec est honorum civium magna cura, aut: haec sunt, quae maximi principes sola curant.

DE TRISYLLABIS,

522

Trisyllabis clausulam terminantibus lex est, si modo eam velis molliter fluere, ut trochaeo praecedente penultimo molossus subsequatur, sive longam habeat novissimam syllabam sive brevem jure metrico, ut illud est Tullii: „mare fluctuantibus, littus ejectis.“ Fit autem pessima clausula, si pro trochaeo penultimo spondeum praelocaveris, ut si dicas: mare fluctuantibus rupes ejectis; item pessima, si pro trochaeo pyrrhichium praemiseris, ut si dicas: mare fluctuantibus apis ejectis. Item vitiosa est conclusio, si novissimi molossi prima syllaba brevis fiat, quamvis trochaeo rite praemisso; tunc enim heroicum comma nascitur, ut si quis dicat: littus amicis. Item bona clausula fit, si pro novissimo molosso ionicus minor ponatur post trochaicum, ut si

dixeris quae Ciceronis *pulcherrima* dicitur in jure Romano (l. 2. §. 46 de O. J).

fiant] Sic pro Grotiano *faciat* reposui e codice Monacensi (C).

duo] Omissam a Grotio hanc vocem supplevi e Darmstattensi codice et anterioribus editionibus.

praecedente penultimo] In editis erat *penultimam*; sed illud Monacensis codex (C) praebuit, et sensus efflagitavit.

Tullii] Pro Roscio Amerino (cap. 26).

apis] Nihil vox ad sensum, unde factum est ut et vetus ille fons, unde in margine Grotius lausit, et codices Darmstattensis, Reichenauensis, et Monacensis (C) *apex* legant; sed sententia pyrrhichium flagitat, neque quidquam praeterea voluisse Martianus videtur, nisi ut quaecumque vocabulum duarum brevium syllabarum in penultimum locum substitueret.

dicas: mare fluctuantibus littus agitati. Sed in hac clausula cavendum, ne pro trochaeo penultimo spondeus ponatur; nam tunc si solveris tertiam molossi, in vitium cadis, quale incidit Cicero, quum dicit: „si te semel ad meas capsas admisero.“ Si autem penultimo trochaeo mediam molossi solveris, pulchram clausulam feceris, ut si dicas: littus Aemiliae; item trochaeo penultimo pulchre etiam tertia molossi resolvitur, ut si dicas: littus acquabile. Item si trochaei penultimi longam solveris, et primam molossi ultimi, fit elegans clausula, ut est: curas regere animorum.

DE FIGURIS.

Sententiarum autem figurae hae sunt: Ironia est simulatio, in qua 523 aliud verbis significamus, aliud re ipsa sentimus, ut est principium pro Ligario: „Novum crimen Cai Caesar.“ Paralepsis est praeteritio, quum quasi

quale] Ita plurimi codices (Oudend. ad Appul. I. p. 714), in quibus et Reichenauensis est; non in quale: ut Grotius edidit. Omissae ante relatiya praepositionis nec apud Graecos nec apud Romanos exempla desunt; confer modo Ciceronem ad Atticum (3, 19, 2): „me tuae literae nunquam in tantam spem adduxerunt, *quantam* aliorum“, et ad Q. fratrem (1, 4, 4): „quoniam in tantum luctum et laborem detrusus es, *quantum* nemo unquam“; Livium (10, 31): „socios belli in eadem fortuna videbant, *qua* ipsi erant“ cet.

Cicero] In divinatione in Caecilium (15).

de figuris] Hanc inscriptionem e codice Reichenauensi desumsi, quum vulgo verba sequentia sententiarum autem figurae hae sunt: pro titulo posita essent; quae a Reichenauensi prorsus absunt.

sententiarum] Distinguuntur ab *elocutionis* figuris, de quibus infra (§. 526), pariter ut apud Graecos *σχήματα λέξεως και διανοίας*. Confer Quintilianum (9, 1, 14 sequ.), Aquilam Roma-

nam (p. 143 Rubrik.), et quos laudat C. Fr. Hermannus (ad Luc. de hist. scr. p. 273). Accuratius etiam distinguit Curius Fortunatianus (p. 73 Pith.) λέξεως, λόγος; διανοίας; quas differre docet quod λέξεως in singulis verbis fiunt, ut *nuda genu*, quas uno nomine *ἐξαλλαγὰς* possumus dicere: λόγος vero in elocutionis compositione, quae pluribus modis fiunt, ut *πολυπτώω*, *ἐπαναφορᾶ*, *αντιτροφῆ*, *παρονομαβία*; *διανοίας* autem in sensibus, *προδεράπεισιν*, *ἠθοποιία*, *ἀποτροφή*: quibus etiam, sive elocutionem mutaveris aut verborum ordinem inverteris, eadem tamen figurae permanent, verum utraque λέξεως et λόγος non ita.

ironia] Confer hunc similesque locos, si libet, cum Aquila, ex quo haec paene omnia desumpta. GROT.

Cai Caesar] Sic e codicibus meis scripsi, quum vulgo brevitate esset: *C. Caesar*.

paralepsis] Codices Monacensis (C) et Reichenauensis *paralepsis* habent, atque ita etiam quae-

praetermittentes quaedam nihilominus dicimus. Apostrophe est in aliquem stricta conversio, frequens apud Ciceronem ac nobilis figura. Haec est, quum in aliquem sic convertimus actionem, ut ex ea iudices doceamus. Diaporesis est addubitatio, qua figura utimur, quum veluti dubitantes ab ipsis iudicibus inchoamenti consilium postulamus, ut pro Cluentio: „equidem quo me vertam, iudices, nescio“; et pro Cornelio: „pugnem contra nobilissimorum hominum studia, consilia, rationesque eorum aperiam“ etc. Erotema est interrogatio, qua figura utimur, quum interrogando aliquid coacervamus et exaggeramus ejus invidiam. Pysma est quaesitum, quae figura a superiore eo differt, quod interroganti una voce tantum responderi potest, quaesito autem nisi pluribus responderi non potest, ut quum dicimus: „Qua igitur ratione bellum geremus?“

dam Aquilae editiones. Darmstattensis codex *paralemsis*, quod proxime accedit ad veram scribendi rationem *paraleipsis*; *παράλειψις* enim Graecis est quae Romanis *praeteritio*. Auctori ad Herennium (4, 27) *occupatio* dicitur, nisi cum Spaldingio (ad Quinctil. 9, 3, 98; p. 529)⁶ legere praestat *occultatio*. Ceterum ex Aquila (p. 149) inserui quasi vulgo omissum, sed quod vix abesse poterat.

conversio] Auctori ad Herennium (4, 15) sub *exclamationis* nomine comprehenditur, Aquila (p. 150) *aversionem* nuncupat, ut et Quinctilianus (4, 1, 63. 9, 2, 38) sermonem a persona iudicis *aversum*; sed mutandi apud nostrum causa nulla, quam si orationem ab uno *avertimus*, ad alteram eam *converti* necesse sit.

actionem] Ruhkenius Martianum corrigi vult ex Aquila, qui: „sic plerumque convertimus orationem in reum ab iudice, quum illa tamen, quibus adversarium alloquimur, iudici allegentur“, ubique jubet *orationem*, sed perperam; confer modo Rutilium (p. 75), ubi de *metabasi*: aliud genus est, quum ad aliam rem et *actionem* et orationem nostram revocamus.“

addubitatio] Sic et Cicero (orat. 40) et Aquila (p. 151); *dubitationem* Auctor ad Herennium (4, 29) et Quinctilianus (9, 2, 19; p. 392), qui et eodem Ciceronis exemplo (pro Cluentio 1) eoque pleniori quam noster utitur.

pro Cornelio] Hoc quoque exemplum plenius exstat apud Aquilam (p. 151): „Pugnem aperte contra nobilissimorum hominum voluntates? studia, consilia, cogitationesque eorum aperiam?“

interrogatio] Aquila (p. 151) *interrogatum*, quod emendavit noster, Auctorem ad Herennium (4, 15) secutus. Verum non simplicem interrogationem intelligendam esse recte monet, sed eam, „quae“, ut verbis utar Ciceronis (orat. 40), „urgat“, vel ut Quinctilianus (9, 2, 7; p. 386 Spald.) scribit, „instet.“

quaesito] Sic legendum esse pro vulgato *quaestio* jam Grotius intellexit, correxique ex Aquila (p. 153), quem noster ad verbum fere expressit; quod tamen praeterea ex eodem reponi jussit Ruhkenius *interrogato* pro *interroganti*, necessarium non duxi.

Quae auxilia nobis parata erunt? Quis erit, qui subvenire velit, quum tam acerbe socios tractaverimus? Diatyposis est descriptio vel deformatio, quum rebus personisque subjectis et formas ipsas et habitus exprimimus, ut Tullius pro Milone: „si haec non gesta audiretis, facta videretis, et Milonem in rheda sedentem penulatum cum uxore; item Clodium cum equo et delectis villa egredientem etc. Antisagoge contraria inductio. Haec figura est, quum aliquid difficile est, et contrarium conferimus, ut Cicero de rege Ptolemaeo: „Difficilis ratio belli gerendi, at plena fidei, plena pietatis.“ Diasyrmos est elevatio vel impressio. In hac figura laudantes quae dicuntur ab adversariis dissolvimus; qualis est in Mureniana totus ille in Sulpicium locus de jure civili. Metastasis est transmotio quaedam, hoc est quum rem a nobis alio transmovemus, sed non ita ut ibi totam causam constituamus, alioquin status incipit esse, non figura.

si haec non] Lege ex Cicerone et Aquila: „si haec non gesta audiretis sed picta videretis; et deformat Milonem“ etc. GROT. — Si Ciceronis locum (c. 20) contuleris, multa certe turbasse Martianum videbis; eo tamen audaciae procedere nolui, ut omnium codicum lectionem ad Aquilae auctoritatem immutarem, quem licet ante oculos noster habuerit, tamen non ita presse semper sequi voluisse videtur. Id tantum Aquilae tribui, ne e codice Monacensi (C) reciperem *electis* pro *delectis*; apud Ciceronem enim nihil praesidii, cujus uterque contraxit verba: „neminem nisi ut virum a viro lectum esse diceres.“

antisagoge] Obscurior factus est Martianus, dum Aquilae verba contraxit, quae haec sunt: „Antisagoge compensatio. Est autem huiusmodi, ubi aliquid difficile et contrarium confitendum est, sed *contra inducitur* non minus firmum.“

Ptolemaeo] Hoc exemplum inter ea fragmenta quae ex oratione de rege Alexandrino publicavit Majus (Mediol. 1817) non exstat.

diasyrmos] Ruhnkenius (ad Aquilam p. 155) miratur Grotium, qui non ex Aquila correxerit: „elevatio vel *irrisio* ea figura est, qua *ludentes* quae dicuntur ab adversariis dissolvimus“, sed suum cuique servare malui, indicato tantum fonte, unde saniora petere liceat. Unum illud feci, ut vocem *figura* insererem post *in hac*, quae quum in anterioribus editionibus exstet, a Grotio per incuriam omissa esse videtur. Ceterum quem locum e Mureniana laudat vel Aquila vel noster, inde a capite undecimo legitur.

metastasis] Aquila (p. 155): „Metastasin, *transmotionem*, quidam inter figuras nominavit, quum rem a nobis alio transmovemus, non ita ut ibi causam constituamus; alioquin jam figura non erit, sed species quaedam ejus status, quem qualitatis aut ex accidenti appellant secundum Hermagoram.“ De hoc statu vide supra (ad §. 146). Ceterum apparet recte nos e Reichenauensi codice restituisse *metastasis* pro eo quod in editis erat *metathesis*; servandam autem fuisse lectionem *transmotio*, pro qua

QUOT MODIS FIAT ELOCUTIO.

- 526 Hactenus de sententiarum figuris, nunc ad elocutionum figuras transeamus. Sed volo breviter memorare, quot genera sint elocutionis, quotque modis ea utendum sit. Est igitur familiaris omnis narrationis generi, quam Graeci *ειρομένην λέξιν* appellant; quae ita connectitur, ut superiorem elocutionem semper proxima sequatur, et historiae convenit et narrationi, et non conversum neque circumscriptum eloquendi genus desiderat, sed diffusum atque continuum, ut illa sunt in Miloniana: „occidi, occidi, non Spurium
- 527 Maelium, quod annona levanda jacturisque“ et cetera. Est alia quam Graeci *περίοδον* appellant, quae sententiam quadam circumscriptione definit atque determinat; quale est in Caeciniana: „Si quantum in agris, locisque desertis audacia potest, tantum in foro judiciisque impudentia valeret, non minus

alios *transmutatio* scribere Grotius in margine notavit.

ειρομένην λέξιν] Vitiose Mart. Capella *ἐπιμονον λέξιν*; quod tamen ita placuit H. Grotio, ut in Aquila restitui vellet. Sed vir maximus illa aetatula, qua haec scribebat, nondum legerat Aristotelem Rhetor. III, 9; p. 130; qui quae sit *ειρομένη λέξις*, pluribus docet. RUHNK. (ad Aqu. p. 158). — Dionysii etiam Halicarnassensis in iudicio de Thueydide (II, p. 140 Sylb.) verba haec conferenda sunt: „*χρηθὲ τὴν ἱστορικὴν πραγματείαν εἰρομένην καὶ ἀπεριόρατον εἶναι.*“ Ceterum non apud Martianum vitiosus hic locus est, sed apud eos qui nostrum ediderunt. Darmstattensis enim codex EPIMONEN LEXIN, unde corruptionis causa apparet, videlicet librarios Graecas litteras pro Latinis legisse; neque reponere dubitavi, quod unice rectum esse quis concedet.

quod annonae] Lege: „qui annona levanda jac-

turisque“ cet. Graec. — Ita enim apud Ciceronem (pro Mil. 27) Aquilamque (p. 159) legimus; sed Martianum quoque sic legisse quis praestet?

circumscriptione] Cicero (orat. 61): „toto illo circuitu, quem Graeci *περίοδον*, nos tum *ambitum*, tum *circuitum*, tum *comprehensionem*, aut *continuationem*, aut *circumscriptionem* dicimus.“ Quintilianus quoque (9, 4, 22; p. 536 Spald.) in ea interpretanda laborat, dum „vel *ambitum*, vel *circumductum*, vel *continuationem*, vel *conclusionem*“ appellat. Rufino (de compos. p. 317 Pith.) *comprehensio* est; Aquila, quem noster ante oculos habuit (p. 159): „alia autem“ inquit „quae ex *ambitu* constat, quem *ambitum* Graeci *περίοδον* appellant; est autem ea quae sententiam“ et sic porro ut Martianus, qui et exemplo eodem (pro Caecin. 1) utitur.

in agris] Sic et Quintilianus (9, 3, 80; p. 505 Spald.) et Aquila; apud Ciceronem nunc quidem legitur *in agro*.

nunc Aulus Caecina cederet Sexti Ebuci impudentiae, quam tum in vi faciunda cessit audaciae.“ Quae multis constat ex membris, quae κῶλα Graeci dicunt, et ex caecis, quae κόμματα appellant. Membrum est pars orationis ex pluribus 528 verbis absolute aliquid significans, hoc modo: „Etsi vereor, iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere.“ Caesum autem est pars orationis ex duobus aut pluribus verbis nondum aliquid absolute significans; quanquam caesam orationem dicamus, quum singula verba quodvis significantia proferuntur, ut est: „Quis est iste Lollius, qui sine ferro ne nunc quidem tecum est? Quis est iste Lollius, armiger Catilinae, stipator tui corporis, concitator tabernariorum, percussor, lapidator curiae?“ Et in Verinis: „Comites illi delecti manus erant tuae: accensi, medici, aruspices, Scribae, tuae erant manus.“ Verum superior periodus constat ex duobus 529 membris et ex tribus et ex quatuor, interdum et sex; quamvis ex uno membro

quam tum] Quod pro hisce verbis apud nostrum legebatur *quantum* in notis jam correxit Grotius. Et quamvis apud Aquilam legatur *quam tum* quum in faciunda cessit audacia, recte tamen noster e Quinctiliano et Cicrone ipso defenditur; Aquilae igitur locum corruptum esse patet.

ex membris] Cicero (orat. 62): „quae Graeci κόμματα et κῶλα nominant, nescio cur nos non recte *incisa* et *membra* dicamus.“ Adde Auctorem ad Herennium (4, 19), Quinctilianum (9, 4, 22; p. 535 Spald.), Aquilam (p. 159. 160), et Isidorum (etym. 1, 20, 2 sequ.).

etsi vereor] Oratio pro Milone ab initio.

pars orationis] In editis corrupte haec legebantur: „pars orationis ex duobus aut pluribus verbis dum quicquam absolute significamus“; sed codex Monacensis (C) jam pro posterioribus verbis praebet „aliquid absolute significans“; unde comparato Aquila (p. 160) veram lectionem restitui.

iste Lollius] Restitui e codicibus Monacensi (C) et Darmstattensi, quod apud ipsum quoque Cicero-

nem (pro domo 5) legitur; male Grotius: „quis est Lolli.“

lapidator] Deest *licitator fori*. Grot. — Grotii errorem ex inepta R. Stephani emendatione ortum jam notavit Ruhnkenius ad Aquilam (p. 160), ubi idem exemplum exstat, sed in extremis verbis paululum immutatum: „percussor, latrator fori, depopulator curiae.“ Utrumque tamen turbasse ipsius loci Ciceroniani comparatio docebit: „Quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est, qui te tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompejum interficiendum depoposcit. Quis est iste Sergius? armiger Catilinae, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiae.“

comites] Cicero (in Verr. 2, 10): „Comites illi tui delecti manus erant tuae. Praefecti, scribae, medici, accensi, aruspices, praecipones erant manus tuae.“ Brevior etiam nostro Aquila (p. 160 Ruhnk.). Vides non omnia ab istis esse exscripta, sed ea

putent nonnulli posse compleri, quem *μονόπωλον περιόδον* appellant, quum sit colon potius. Optima igitur oratio fiet, si nunc ex ambitu periodico, nunc ex illa continuatione perpetuae elocutionis aptetur, nonnullisque caesis interrupta
 350 quum fuerit, aliquando colon consocietur. Differt autem figura elocutionis a figura sententiæ hoc, quod sententiæ figura immutato verborum ordine manere potest, at vero figura elocutionis ipso verborum mutato ordine manere non poterit, quamvis plerumque fieri possit, ut sententiæ figura jungatur cum elocutionis figura, ut in ironia, quæ figura est sententiæ, epanaphora permiscetur, quæ est elocutionis.

DE FIGURIS ELOCUTIONIS.

351 Sunt igitur figurae elocutionis aliae ad ornandam tantum et quasi pingendam orationem accommodatae, aliae vero ad significationis vim intimandam, quibus nunc utimur. Antitheton, id est oppositum ex contrariis, quum verba

tantum, quæ ad exempla proferenda sufficere putabant.

colon consocietur] Sic scripsi e codice Monacensi (C), quum vulgo legeretur *colo consociet*, quamque ad marginem Grotius lectionem notavit *consociet* nihili esset. Sed quod praeterea ex Aquila restitui voluit Ruhnkenius (p. 162) *nonnunquam caesis interrupta fuerit*, necessarium omnino non duxi.

differt] Reponendum erat *elocutionis* ex anterioribus editionibus pro Grotiano *locutionis*. Cicero (Brut. 17 f.): «Ornari orationem Graeci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant *τρόπους*, et *sententiarum* orationisque formis, quæ vocant *σχήματα*» (Adde eundem c. 37 f. et nostrum §. 523). Sed non omnes pariter distinxisse docet Quintilianus (9, 1, 3; p. 362 Spald.).

ut sententiæ] Grotius cum reliquis editis male: «figurae jungantur.» Sed Aquila (p. 164) codicesque Leidenses, a Ruhnkenio laudati, et Mona-

censis (C) meliorem nostram suppeditarunt lectionem. Ita etiam quod antecedit verbum *possit* e Monacensi reposuimus pro Grotiano *potest*.

ad ornandam] Correxì Grotianas lectiones «ad ornandum» et «ad pingendam orationem accommodatae» tam e Monacensi (C) quam ex anterioribus editionibus, quo facto noster cum Aquila (p. 165) concinit. Cicero (Brut. 37 f.): *σχήματα*, inquit, «non tam in *verbis pingendis* habent pondus, quam in *illuminandis sententiis*» Adde quæ ad Cicero- nem (de invent. 2, 15) Marius Victorinus (p. 201 Pith.) observat.

oppositum] Emenda Mart. Capellam, ubi est: «compositum ex contrariis» et «verba *repugnantia*» *Pugnantia* etiam codices Leidenses. Ruhnk. (ad Aqu. p. 167) — Neque Martianus *repugnantia* scripsit; sed Grotius hanc vocem intrusit pro *pugnantia*, quod tam in editis quam in Darmstattensi codice exstat. *Oppositum* autem omnino reponendum erat

pugnantia inter se paribus vocibus colliduntur, vel paria paribus opponuntur, ut est Ciceronis: „domus tibi deerat, at habebas; pecunia superabat, at egebas“, aut si dicas: „in pace ad vexandos cives acerrimus, in bello ad expugnandos hostes inertissimus.“ Isocolon exaequatum membris, quod fit non in pugnantibus inter se verbis, sed paribus exaequatis, ut si dicas: „classem speciosissimam et robustissimam instruxit, exercitum pulcherrimum et fortissimum legit, sociorum maximam et fidelissimam manum comparavit.“ Parison prope aequatum. Haec figura differt a superiore, quod ibi omnium membrorum genera paria sunt numero, hic uno vel altero addito in quovis loco cetera excurrunt. Homoeoptoton simile casibus; nam ex eo nomen accepit, quod cola omnia in eisdem casibus cadunt, ut est: „huic socios vestros criminanti, et ad bellum vos cohortanti, et omnibus modis ut in tumultu essetis volenti“. Homoeoteleuton, simili modo determinatum, differt a superiore, quod illud et casu et sono simili postrema verba determinat, hoc vero sonitum similitudine sub quacunque verbi enunciatione componitur. Paronomasia levis immutatio verbi ac nominis, id est quum syllaba aut litera

non solum ex Aquila (p. 166); sed ex Ciceronis (orat. 50) etiam hisce verbis: „semper haec, quae Graeci ἀντιθέτα nominant, quum contrariis opponuntur contraria, numerum efficiunt.“ Subtilius e Rutilio (p. 125) Quinctilianus (9, 3, 81; p. 506, et 9, 3, 92; p. 515 Spald.) antitheta distinguit. Exemplum quo utitur noster, non solum apud Ciceronem ipsum (orat. 67), sed apud Aquilam etiam et Quinctilianum (9, 4, 122; p. 624) legitur.

aut si dicas] Ex hoc apparet, non Ciceronis exemplum esse, sed ab Aquila fictum. Ruhnk. (ad Aqu. p. 167).

exaequatum] Male Grotius: „est aequatum.“ Non anteriores tantum editiones veram lectionem praebant, sed Aquila etiam (p. 167); quo magis culpandus Grotius est. De ipsa figura confer Aristotelem (rhet. ad Alex. 26), Dionysium Halicarnas-

sensem (in judic. de Isocr. passim), et Quinctilianum (9, 3, 80; p. 505).

prope] Pro proprie in editis non tantum codices Darmstadiensis, Reichenauensis, et Grotianus habent; sed Aquila etiam (p. 168 Ruhnk.).

omnium] Corrigendus ex Aquila Mart. Capella, ubi ita legitur: „quod ibi omnia membrorum genera paria cet. MSS. Leidenses „omnium membrorum.“ Recte. Ruhnk. (ad Aqu. p. 168) — Praeterea verba habet pro genera Aquila; sed in vitis codicibus mutare nolui.

volenti] Aquila (p. 169) volenti, quod apud nostrum quoque reponi vult Ruhnkenius; temere. homoeoteleuton] Praeter Aquilam (p. 169) confer Rutilium Lupum (p. 123), et Quinctilianum (9, 3, 80; p. 505 Spald.).

immutatio] Ita et Cicero de oratore. In Aquila

mutata diversa significat, ut si dicas: praetor est vel potius praedo. Ploce est copulatio, in qua idem verbum aut nomen continuo positum diversa significat, ut est: „sed tamen ad illam diem Memmius erat Memmius.“ Palilogia iteratio. Haec figura repetito verbo aut nomine non diversa vult intelligi, sed vehementius repetita significat, ut est: „nos, nos, dico aperte, nos consules desumus.“ Epanalepsis est repetitio. Haec figura a superiore distat, quod illa eadem parte orationis repetita conjungitur, aut uno alterove verbo interposito, at haec non una parte interposita orationis, sed prout libuerit sociatis verbis, ut est: „non potest, jam non potest haec libera civitas esse.“ Anadiplosis est replicatio optima, quum ea, quae in priore membro postrema ponuntur, in posteriore prima repetuntur, ut est illud Terentii: „negat hanc sibi cognatam Demipho; hanc Demipho negat esse cognatam.“ Prosapodosis redditio ora-

paulo sequius *imitatio*. GROT. — Correxerit Ruhnkenius e Martiano. Exempla apud Rutilium (p. 12 Ruhn.), Ciceronem (de orat. 2, 65), et Quinctilianum. Ciceronis huc pertinet (ad Att. 1, 13): „facie magis quam *facetis* ridiculus; et Terentii (Andr. 1, 3, 13): „incoeptio est *amentium*, haud *aman-*
tium.“

praetor] Aquila: „praetor *iste*.“ Male in Capella scribitur „praetor *est*“; ubi H. Grotius laudat Juvenal. XI. 195:

„praedo *caballorum* praetor *sedet*“ —

Quamquam illum locum alii aliter legunt et interpretantur. Diomedes II, p. 441 idem paronomasiae exemplum his verbis ponit: „si non *praetorem* te, sed *praedonem* dicimus.“ RUHNK. (ad Aqu. p. 170). — Sed ea ipsa de causa nihil apud Martianum mutandum. Nam et Cicero (in Verr. 1, 50) hac figura aliis quidem utitur verbis, scribens: „pupillos et pupillas certissimam *praedam* esse *praetoribus*.“ Sed prae omnibus hic conferas velim Auctorem ad Herennium (4, 21).

sed tamen] Ex Aquila Grotius restituit Mart.

Capellam, in quo vulgo legitur: „sed tamen ad illam diem Memmius, Memmius ad illud tempus, Memmius in alio.“ Additamentum, quod in vulgaris Capellae editionibus est, fluxit a librario momento „in alio“ scilicet *codice* legi „Memmius ad illud tempus Memmius.“ RUHNK. (ad Aqu. p. 171). — Veram etiam lectionem codex Monacensis (C) praebuit, unde non hoc solum exemplum correxi, sed ab initio etiam verba „*id est*“, ubi „*id*“ rectius omittitur.

„*nos nos*] Notissimus locus Ciceronis (Catil. 1, 1).

epanalepsis] Ἐπανάληψις (Quinctilian. 8, 3, 51; p. 250 Spald.). Alii hanc ἐπιζέσθω appellant (v. Krüger. ad Dem. Philipp. 1, p. 22 in Schaeff. appa. Tom. V. p. 769). Exempla jam apud Homerum (Il. v. 571. γ. 127) exstant; plura dabunt Auctor ad Herennium (4, 13), Rutilius Lupus (p. 39), Aquila (p. 174), et Rufinianus (p. 218. 230 Ruhn.).

anadiplosis] Confer Aquilam (p. 174). Exemplum additum apud Terentium (in Phorm. 2, 3, 5) legitur.

tionis, id est, quum nomen in postrema parte membri aut eadem quaecun- que pars orationis redditur, ex qua idem membrum coepit, ut si dicas: pu- blicas tibi calamitates imputare debet respublica. Epanaphora est relatio, quo- 534 tiens per singula membra eadem pars orationis repetitur, hoc modo: „Verres calumniatores apponebat: Verres de causa cognoscebat: Verres pronunciabat.“ Antistrophe est conversio. Haec figura hoc differt² a superiore, quod illa ab eadem parte orationis saepius incipit, haec in eadem terminatur, ut est pro Fontejo: „Frumenti maximus numerus e Gallia, peditatus amplissimae copiae

publicas tibi] Citat Aquila: „Tibi sceleratis- sime omnium imputare omnes calamitates suas res- publica tibi. Plenius et perfectius, si tantum ex Martiano addas *debet*. GNOT. — Corrupta est lectio Mart. Capellae: *Publicas tibi calamitates immutare debes respublica*, ubi non intelligo quod Grotius dicit, verbum *debet* e Capella Aquilae esse reddendum. Nam omnes editiones (Aquilae) illud verbum habent. RURNK. (p. 176) — Ipsius Martiani lectionem Grotius corrumpit, quum antecedentes editiones recte *imputare* haberent et *debet*, quod reposui; longius tamen corrigendo procedere nolui, quum exemplum ab Aquila propositum non ex antiquo aliquo scriptore depromptum sed ab ipso fictum esse appareat, quod igitur refingere Martiano licuit. Refictum autem ab eo, non modo contractum esse eo magis statuimus, quia quamvis mutatum et ipsum tamen justum figurae exemplum in repetita voce *publica* exhibeat. Illud tantum nobis indulsumus, ut pro *proapodosis* ex Aquila restitueremus *prosa- podosis*. Ceterum verba, quibus figura explicatur, apud ipsum Aquilam ita corrupta sunt, ut nihil inde lucis ad nostram redundet: „quod idem nomen in postrema parte membri, aut eadem, quaecunque pars orationis redditur, est connexa, unde id membrum aut is ambitus coepit; interpungendo quantum potui opis afferre studui. Ceterum Quinctiliano

(9, 3, 94) et Rutilio Lupo (p. 4) prorsus alia figura eodem hoc nomine appellatur.

est relatio] E codice Monacensi (C) inserti est vulgo omissam; eque eodem et Darmstadtensi ac Reichenauensi mox *apponebat* pro *opponere*, et Aquilam (p. 177) et ipsum Ciceronem (Verr. 2, 10) secutus. Quanquam ipse Ciceronis locus aliquantum a nostro discedit: „Verres calumniatores apponebat, Verres adesse iubebat, Verres cognoscebat, Verres iudicabat“, unde rem magis quam verba Aquilam spectasse apparet. Figuram jam ab Homero (H. β, 382. ε, 74) usurpatam Auctor ad Herennium (4, 13) *repetitionem* appellat, Aquila *relatum*; nomen *relationis* legitur quidem apud Ciceronem (de orat. 3, 54), sed ut Quinctilianus (9, 3, 97) neget sibi liquere, quid accipi velit.

est conversio] Hic quoque est e codice Monacensi (C) supplevi. De ipsa figura Auctor ad Herennium (4, 13): „*conversio* est“ inquit „per quam non ut ante primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter revertimur.“ Exemplum ex oratione Ciceronis pro Fontejo allatum inter eas ibi partes, quae integrae ad nos pervenerunt, non exstat; nostram et ipsum ex Aquila tantum descripsisse certum est, unde restitui quod vulgo omissum erat *frumenti*, interpunctione quoque, ut jam Grotius suaserat, correcta.

e. Gallia, equites numero plurimi e Gallia.“ Symploce connexio: nam et incipit saepius ab una parte orationis, et totiens in unam atque eandem desinit, ut est: „Quis legem tulit? Rullus. Quis decemviros quos voluit creavit?

- 535 Idem Rullus.“ Polyptoton ex pluribus casibus, quum saepius initium ab eadem parte orationis fiat, illa ipsa pars declinationibus aut numeris immutatur per casus, ut est: „Senatus iussit, senatui placuit, senatum certum est praecepisse, a senatu delectus est.“ Synonymia est communio nominis, quotiens uno verbo non satis dignitatem rei aut magnitudinem demonstramus, ideoque ad eandem significationem plura conferimus. Tautologia est eadem pluribus verbis significatio. Hoc differt a superiore, quod ibi singulis verbis eadem res, in hac plurimis significatur. Climax est ascensus, ut est Ciceronis pro Milone: „Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit; neque senatui modo, sed etiam publicis sociis et armis; neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam rempublicam commiserat.“ Asyndeton est solutum, ut ademptis conjunctionibus, quibus verba aut nomina connectuntur, singulatim unumquodque enunciamus, ut est: „Exspecto vim

connexio] Auctori ad Herennium (4, 14) complexio est. Exemplum allatum apud Ciceronem (de lege agrar. 2, 9) plenius exstat.

polyptoton] Confer Auctorem ad Herennium (4, 22), Quinctilianum (9, 3, 36; p. 472 Spald.), et Aquilam (p. 179), qui tamen aliis exemplis utitur, ut hoc quod sequitur nostrum ipsum finxisse opiner.

tautologia] Aquila (p. 180): „Eadem pluribus verbis significat hoc schema. Differt autem perexiguo proxima a superiori figura. Ibi enim singulae partes ex ordine idem significantes ponuntur, hic unius nominis aut verbi prius positi vis deinceps pluribus verbis explicatur.“ Et alias quidem, ut ait Quinctilianus (8, 3, 81; p. 250 Spald.), vitium videri potest, quanquam non magnopere summis auctoribus vitata; sed hoc quoque quum a prudentibus fit, schema dici solet.

ascensus] Ita et Aquila (p. 181); melius ab Auctore ad Herennium (4, 25) et Quinctiliano (9, 3, 54; p. 484 Spald.) *gradatio* dicitur. In exemplo quod sequitur e Miloniana (23) apud Aquilam ut apud Ciceronem legitur *praesidiis pro sociis*, utique melius; corrigere tamen nostri manum nolui.

asyndeton] Ita recte codex Reichenauensis: perperam in editis *asyndeton*. Nam non solum Quinctilianus (9, 3, 51 et 9, 4, 23; p. 483 et 536 Spald.), sed Aquila etiam (p. 184) et Rufinianus (p. 240 Rubnk.) ἀσύνδετον scribunt. Auctor ad Herennium (4, 30) *dissolutionem* dicit.

singulatim] Codices Darinstattensis, Reichenauensis, et Monacensis (C) *singillatim*, sed vide nos supra (ad §. 27).

enunciamus] Mirum est in indicativo *enunciamus* non solum veteres editiones sed etiam Mart.

edioti, severitatem praetoris, faveo oratori, cupio supplicio octuplo damnari Aphronium.“ Diezeugmenon disjunctum appellamus, quum diversis redditionibus verborum cola disjungimus sive duo sive plura, hoc modo: „Capuam colonis deductis occupabunt, Atellam praesidio communient, Nuceriam cum hac multitudine suorum obtinebunt, cetera oppida praesidiis devineient.“ Ante zeugmenon injunctum. Haec figura a superiore hoc differt, quod ibi singulis membris singula diversa redduntur, hic plura in uno conjungimus, ut est: „quorum ordo ab humili, fortuna sordida, natura turpi ratione abhorret“. Hoc enim postremum abhorret praedicta conjunxit. Pleonasmus est plus necessarium,

Capellam, in quo perperam legitur *nunciamus*, consentire. Ruhnk. (ad Aquil. p. 185) — Restituimus e codice Darmstattensi *enunciamus*; conjunctivum autem reponere cum Ruhnkenio religio fuit, quum, si quidem mutandum sit, mendum in ut potius latere videatur, pro quo libenter ubi restituerim. Pari audacia in sequentibus etiam grassatus est Ruhnkenius, ubi ex ipso Cicerone (Verr. 3, 12) Aquilae restituit *oratori*, quum codices omnes ut et Martianus *oratori* praebent; equidem non tuto, neque in sequentibus repono cupio octupli damnari Aphronium, ut apud Ciceronem est, quia si haec omnia temere refingere ad nostra exemplaria volumus, totus usus peribit, quem aliquando Ciceronis critici ex nostro capere potuerint.

disjunctum] Sic Aquila quoque (p. 187). Auctori ad Herennium (4, 27) *disjunctio* est.

Capuam] Haec memoriter citantur ex Ciceronis Agrar. II, 31, ubi ita: „Calenum municipium complebunt: Theantum opprimunt: Atellam, Cumas, Neapolim, Pompejos, Nuceriam suis praesidiis devineient.“ Ruhnk. (ad Aqu. p. 187).

cum hac] Lege *Nuceriam, Cumas*. Graec. — Ita et Cicero et Aquila; sed quum sensum praebet vulgata, quem ipse Martianus velle potuerit, mutare eam sine codicibus nolui.

antezeugmenon] Lege *ezeugmenon*. Et sic Aquila, quoniam et haec lectio tolerari possit Graec. — Sed Aquilae ipsi ex Aldina et nostro *antezeugmenon* reddidit Ruhnkenius (p. 188). Ipsa figura *conjunctio* melius dicitur Auctori ad Herennium (4, 27).

in uno] Codex Monacensis (C) *in unum*, sed vulgatae favet Aquila.

quorum ordo] Melius ita legitur apud Aquilam: „quorum ordo humili, fortuna sordida, natura turpi ratione abhorret“, unde *natura* fidenter, eadem Ruhnkenio, nostro quoque reddidi; *ratione* autem *ratione* scribendum sit, decerni in tam brevi fragmento vix posse idem recte monuit.

plus necessarium] Lege „plus quam necessarium.“ Graec. — Minus bene emendat: nam *quante* subintelligitur. Vide Perizonium ad Suet. Minerv. IV. 2; p. 329, et interpretes ad Vellej. Patere. II. 1, 4. Ruhnk. (ad Aqu. 189. 190). — Sic Terentius (Adelphi. 2, 1, 46): „plus quingentos colaphos infregit mihi.“ Patitur minus cum quarto casu usurpat ipse Cicero (in Verr. 1, 47), ut taceam Livium, Plautum, alios. Non erat igitur, quod Heinsii auctoritate a priori sententia deterritus ipse Ruhnkenius (in addendis p. 276 ad p. 190) *plus necessario* scribi suaderet.

quum verba quaedam dicimus non enunciandae rei necessaria, sed magnitudini cumulandae, ut, si dicas „Antonius ille“, quum suffecerit nomen dixisse, ad amplitudinem adjicimus ille. Ellipsis est detractio, contraria superiori figura, quum verbo aliquo minus dicto rem sentiendam potius praeterimus, ipsa celeritate gratissimi. Hae sunt elocutionis figurae, quas quidem non oportet velut studiose copulatas in unius conceptionis sententiam conglobari.

DE MEMORIA.

538 Nunc ordo praecepta memoriae subministrat, quam quidem constat esse naturalem, sed et arte adjuvari posse non dubium est. Haec autem ars brevibus praeceptis, sed magna exercitatione formatur; cujus artis hoc munus est, ut non tantum firma, verum etiam celeri comprehensione res verbaque percipiantur. Tenenda vero sunt non ea tantum quae a nobis inventa sunt, sed etiam quae ab adversario in agendo tractata sunt. Simonides hujus rei praecepta invenisse perhibetur, poeta idemque philosophus. Quum enim con-

magnitudini] E codice suo restituit hoc Grotius pro edito *magnitudinis*. Fusius Aquila: non tam enunciandae rei necessaria, quam ut ex his magnitudo vel dignitas vel moralis aliqua commendatio vel denique species motura iudicem circumponatur.

Antonius] Grotius margini adscripsit: „al. Cato“, idque apud Aquilam quoque exstat (p. 190), nostroque restitui Ruhnkenius jubet; sed quod codices ille Leidenses appellat, in quibus sit *Anto ille*, longe magis ostendit, quomodo ab *Antonio* ad *Catonem* aberrare librarii potuerint, neque ea loci Ciceroniani (pro Planc. 8) similitudo est, ut eum vel nostro vel Aquilae ante oculos fuisse contendere possit.

detractio] Haud scio, quid in mentem venerit Grotio, ut *detractio* reponeret, quum non tantum anteriores editiones, sed Aquila etiam, et praeter codices Darmstattensem et Reichenauensem, Lei-

denses quoque teste Ruhnkenio (p. 191) omnes veram lectionem praebent.

memoria] Memoriae artificialis praecepta tradunt Auctor ad Herennium (3, 16 sequ.), Cicero (de orat. 1, 34 et 2, 88), Quintilianus (11, 2, 22; p. 308 sequ. Spald.), Curius denique Fortunatianus (p. 74. 75), quicum noster in plurimis mirum in modum consentit.

exercitatione] Quintilianus (11, 2, 40; pag. 323): „Si quis tamen unam maximamque a me artem memoriae quaerat, *exercitatio* est et *labor*; multa ediscere, multa cogitare, et, si fieri potest, quotidie, potentissimum est. cetera. Adde eundem (1, 1, 36; p. 34 Spald.) et Ciceronem (de orat. 1, 34; de senect. 11). Mox pro *artis* alios *partis* habere ad marginem Grotius notavit.

Simonides] Fuse rem exponunt Cicero (de orat. 2, 86) et Quintilianus (11, 2, 11), quos vide.

vivii locus subito corruisset, nec possent propinqui obtritos internoscere, discumbentium ordinem nominaque memoria recordante suggessit; quo admonitus intellexit ordinem esse, qui memoriae praecepta conferret. Is vero in locis illustribus meditandus est, in quibus species rerum sententiarumque imagines collocandae sunt, veluti nuptiarum velatam flammeo nubentem, aut homicidae gladium vel arma detineas; quas species locus tanquam depositas memoriae reddat. Nam sicut id quod conscribitur cera continetur et literis, sic quod memoriae commendatur in locis tanquam in cera paginaque signatur, imaginibus vero quasi literis rerum recordatio continetur. Sed ut diximus, 539 magnam exercitationem res laboremque conquirat. In qua illud observari compertum est solere, ut scribamus ipsi, quae facile volumus retinere; deinde ut si longiora fuerint quae sunt ediscenda, divisa per partes facilius inhaerescunt; tum apponere notas rebus singulis oportebit his, quas volumus maxime retinere; nec voce magna legenda sunt, sed murmure potius meditanda; et nocte magis quam interdiu maturius excitari memoriam manifestum est, quum et late silentium juvat, nec foras a sensibus vocatur intentio. Est quidem memoria rerum atque verborum, sed non semper ediscenda sunt verba; nisi spatium meditandi tempus indulserit, sat erit cui res ipsas animo tenuisse, praesertim si nihil ejus munere naturali provenerit.

locis] De his jam Aristoteles (top. 8, 12, 8), multumque iis tribuisse veteres ex Cicerone atque Quintiliano apparet; at verius utique Julius Victor (in arte rhetor. 23, p. 259 Orell): ad hanc obtinendam tradant plerique *locorum* et *simulacrorum* quaedam observationes, quae mihi non videntur habere effectum; *exercenda* est memoria cet.

cera] Hoc ex Cicerone de promptum (de orat. 2, 86), qui haec praecipit ait iis qui hanc partem ingenii exerceant: *locos* esse capiendos et ea, quae memoria tenere vellent, effingenda animo atque in his *locis* collocanda; sic fore ut ordinem rerum ef-

figies notaret, atque ut *locis pro cera, simulacris pro literis* uteremur. Probe igitur distinguendum est inter *locos* et *imagines* sive *simulacra*, ut et Spaldingius monuit (ad Quinct. 11, 2, 21; p. 307).

ediscenda] Lege: longiora fuerint, sint *dispensanda*. Vonck. (spec. crit. p. 85) — Causa emendandi disparuit, postquam ex anterioribus editionibus codicibusque meis restitui *quae*, quod Grotii incuria exciderat.

cui res ipsas] Cui id est alicui. Gron. — Recte; itemque recte *res ipsas* legi jussit pro *ipsa*, quod e Darmstattensi codice jam correxi.

DE PRONUNCIATIONE.

540 Actionem apud veteres appellabam, quam nunc pronunciationem vulgo dici non nescio. Ea praestat oratio, ut concilietur auditor, ut ad fidem persuasione ducatur, ut animorum motibus incalescat. Ejus partes sunt tres, vox, vultus, gestus. His, ut plerique putant, cultus vel habitus oris accedit. Vox et natura constat et quadam scientia modificata servatur; in natura qualitas vocis et quantitas dispensatur, scientia vero quomodo ea utaris assequitur, 541 et quid oporteat observare. Bonitas vocis constat claritate, firmitate, suavitate; quae omnia nutriuntur cibi, potus, coitus observantia, praecipueque ut corpus deambulando moveatur, intra brevo spatium reditu maturato, qui motus quum digestionem facilem praestat, sine dubio purgat, et vocem nimia excursio vel longa deambulatio extenuat ac fatigat. Post hanc deambulationem statim nos ad studia conferamus, priusque quam sit dicendum vocem lectione 542 coloremus. Nec ab initio clamandum, sed tenui murmure inchoandum, quo

appellabam] Malim *appellabant*. GROR. — Codices nū mutant, nec si quid conjecturae dandum sit, tam *appellabant* quam *appellatam* velim. Ceterum quos *veteres* noster dicat ignoro; siquidem jam Auctor ad Herennium (3, 11) *pronunciationis* vocabulo utitur, quanquam Ciceronem (de orat. 3, 59; orat. 17) *actionem* praetulisse certum est; videtur igitur hic quoque Martianus solum Fortunatianum (p. 73 Pith.) ante oculos habuisse, quodque is recte de Cicerone dicit, ad veteres omnes perperam extendisse. Optime certe Quintilianus (11, 3, 1): «*Pronunciatio a plerisque actio dicitur; sed prius nomen a voce, sequens a gestu videtur accipere. Namque actionem Cicero alias quasi sermonem, alias quasi eloquentiam quandam corporis dicit; idem tamen duas ejus partes facit, quae sunt eadem pronunciationis, vocem atque motum; quapropter utraque appellatione indifferenter uti licet.*»

partes sunt tres] Sic Curius Fortunatianus; duas tantum numerant et Cicero (de orat. 1, 59) et Quintilianus (11, 3, 14), *vocem et gestum*; sed ut ad *gestum* mox *vultum* quoque referant (Quintilian. 3, 11, 68 coll. Auct. ad Herenn. 3, 15).

vox et natura] Quintilianus: «*Prius est de voce dicere, cui etiam gestus accommodatur. In ea prima observatio est, qualem habeas, secunda, quomodo utaris. Natura vocis spectatur quantitate et qualitate*» cet.

claritate] Paulo secus Auctor ad Herennium (3, 11): «*Figura vocis est, quae suum quandam possidet habitum ratione et industria comparatum; ea dividitur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem*», sed ut verbis magis quam re a nostro vel potius Fortunatiano discrepet.

coloremus] Lege *colemus*, et hoc indicat MS: GROR. — Sed quod antecedit *conferamus* alteram

in similem vocem possis efferre. Ad curandam autem vocem plerique pertinere dixerunt, ut sedentes paucissimos versus lenta et gravi proferant voce, deinde per gradus paulatim erigant sonum, per eosdemque gradus recolligatur oratio, quo sine damno ad murmur usque perveniat. Vultus vero pro sententiae dignitate mutandi sunt, sed non ita, ut histrionibus mos est, qui ora torquendo ridiculos motus spectantibus praestant. Significanda enim, non spectanda sunt ista, quae actio vultusque commendat; sed oculorum in hac parte magna moderatio est, qui tum hilaritate, tum intentione, tum minaci moventur adspectu. Nec nimium gravioribus superciliis premendi, aut peten-

545

sibi conjunctivum postulat, nec minus commode colorari orationem dicere possumus quam candidam esse vel fuscam (Quintil. 3, 11, 15). Inprimis autem Ciceronis locum in mente habuisse nostrum dixerim (de orat. 2, 14): «ut, quum in sole ambularem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen ut colorer, sic quum istos libros studiosius legerim, sentio orationem meam illorum tactu quasi colorari.» Curius Fortunatianus (p. 76) prorsus aliter: «et priusquam scribere incipiamus, ut animus legendo caleseat, legemus aliquid tacite vel cum tenui murmure» cet.

[*murmure inchoandum*] Simile praeceptum Auctoris ad Herennium (3, 12): «utile est ad firmitudinem sedata vox in principio»; inque primis Ciceronis (de orat. 3, 61): «Gradatim ascendere vocem utile et suave est; nam a principio clamare agreste quiddam est, et idem illud ad firmandam est vocem salutare.» Adde Senecam (epist. 15): «Quid ergo? a clamore protinus et a summa contentione vox tua incipiet? usque adeo natura est paulatim incitari, ut litigantes quoque a sermone incipiant, ad vociferationem transeant. Nemo statim Quiritium adem implorat» cet.

[*quo sine damno*] Restitui quo ex anterioribus

editionibus, etiam codicibus meis addicentibus: Gro-tius enim nescio unde quae ediderat.

[*histrionibus*] Cicero (de orat. 3, 59): «Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens scenicus, sed universam rem et sententiam non demonstratione sed significatione declarans, laterum inflexione hac forti et virili, non ab scena et histrionibus» cet.

[*ora torquendo*] Non omnino igitur personis histriones utebantur, quod et Cicero (loco citato) significare videtur, dum «in ore omnia esse, in eo autem ipso dominatum esse oculorum» ait ideoque recte fecisse «senes, qui personatum ne Roscium quidem magno opere laudant», unde apparet Roscium modo personatum modo nudo ore egisse. Et primi quidem personati egisse dicuntur comoediam Cincius et Faliscus, tragoediam Minucius et Prothymus (Evanth. de trag. et com. p. 51 Z.) Adolphosque Terentii auctor est Donatus «L. Ambivium et L. Turpionem etiam tum personatos egisse cum suis gregibus», sed alius Terentii locus (Phorm. 1, 4, 32) clarissime probat nonnulla etiam ipso ore vultuque significata ab histrionibus fuisse. Vide omnino Wolfium (de canticis, Halle 1825, p. 23).

tibus frontem nudandi sunt oculi, quod in Pisone Tullius amare vituperat; nec mollius agitandi sunt gestus, aut muliebriter latera deducenda sunt, nec jactanda deformiter cervix, ne in illas Hortensii deducatur illecebras, quibus etsi venuste, tamen non videbatur uti viriliter. Ad summam non is gestus oratori tenendus est, quo scenae placere videntur actores, manus in contentionibus fusa porrectius, in sermocinatione vel narratione contracta, praecipueque in hac parte praestandum est, ut deceant cuncta, quod prudentia magis quam ulla praeceptionis hujus arte servatur.

DE PARTIBUS ORATIONIS.

544 Jam nunc ordo admonet promissorum, ut partes orationis excurram: quas quidam subtilius duas, alii quinque, nonnulli plures esse dixerunt. Qui

in Pisone] Pluribus locis hoc inimici sui vitium salse notat, non modo in oratione adversus ipsum (cap. 7): «respondes altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso *supercilio*»; verum etiam pro Sextio (cap. 8): «tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo *supercilio* respública tanquam Atlante coelum niti videretur», et de provinciis consularibus (cap. 4). De *supercilii* motu in universum vide Quinctilianum (11, 3, 78 sequ.) et Curium Fortunatianum (p. 77. 78 Pith.).

Hortensii] In mente habuisse videtur Ciceronis (in Brut. 88) iudicium: «motus et gestus etiam plus artis habebant, quam erat oratori satis.» Adde Quinctilianum (11, 3, 8; p. 334 Spald.).

venuste] Id ipsum tanquam histrionum vitio vertit Auctor ad Herennium (3, 15): «convenit igitur in vultu pudorem et acrimoniam esse; in gestu nec *venustatem* conspiciendam nec turpitudinem, nec aut *histriones* aut operarii videamur esse.»

manus] Praeter Ciceronis (de orat. 3, 59) haec de re praecepta confer Aeschinem (in Timarch. 12),

Quaestilianum (1, 11, 8; p. 239. 1, 12, 14; p. 248. 11, 3, 89; p. 400), et Gellium (1, 5). Sed dilucide Appulejus (met. 2; p. 142 Oud.) oratoris gestum describit ita: «porrigit dexteram, et ad instar oratorum conformat articulum, duobusque infimis conclusis digitis ceteros eminentes porrigit, et infesto pollice clementer subrigens infit» cet.

ut deceant] Cicero (de orat. 1, 29): «Ego enim neminem nec motu corporis nec ipso habitu atque forma aptiorem, nec voce pleniorem aut suaviorem mihi videor audisse; quae quibus a natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis quae habent modice et scicenter utantur, et *ut ne deceat*. Id enim est maxime vitandum, et de hoc uno minime est facile praecipere, non mihi modo sed etiam ipsi illi Roscio, quem saepe audio dicere, *caput esse artis decere*, quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit.» Confer et Quinctilianum (11, 3, 69 sequ.).

partes orationis] Cicero (de invent. 1, 14 f.) sex numero eas statuit, quem ad locum Marius

autem duas asserunt, unam qua docemus iudices, aliam qua movemus advertunt, et in docendo tam narrationem quam confirmationem partes adscribunt, in movendo autem prooemium et epilogum nexuerunt, quia et initio praeparandus est et commovendus sententiam prolaturus auditor; qui vero quinque dixere partes, rationalem ordinem persequuntur. Nam est exordium, narratio, propositio, argumentatio, peroratio.

DE EXORDIO.

Exordium est oratio noscendae causae praeparans auditorem; ejus virtutes sunt tres, ut attentum, ut docilem, ut benevolum faciat auditorem. Attentum facimus, si magnam rem geri, si novam, si publicam, aut plurimam dicimus; docilem, si de causa aliquid strictim quo instruamus iudicem proferatur; benevolum aut a re aut a persona facimus. A persona autem aut a nostra aut iudicum aut adversariorum. A nostra, si quod favorabile gessimus commemoramus, aut si quid obest causae diluimus vel exte-

Victorinus (p. 121 Pith.): «Multi enim quatuor esse dixerunt, id est exordium, narrationem, questionem, epilogum; Cicero autem sex esse dicit, id est exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehensionem, conclusionem.» Quatuor et Quinctilianus ponere videtur (4, pr. 6; p. 11), ponuntque Curius Fortunatianus (p. 59 Pith.), Sulpicius Victor (p. 246), Isidorus (p. 558), alii; sed longe plures apud Graecos in primis distinguunt solitas et Theodori Byzantii probat exemplum apud Platonem (Phaedr. p. 266 f.) et Curii Fortunatiani testimonium, qui προέκθεσιν, προ- παραβλεψήν, διέξοδον, aliaque multa addi ab aliis commemorat; quapropter spernenda est lectio codicis Darmstattensis in sequentibus *nulli pro nonnulli exhibentis.*

movendo] Cicero (de orat. 2, 77): «his partibus orationis, quae etsi nihil docent argumentando,

persnadendo tamen et commovendo perficiunt plurimum, maxime proprius est locus et in exoriendo et in perorando.»

rationalem] Forte «rationalem ordinem sequuntur.» GORT. — Causam non video.

exordium] Ciceronem in primis (de invent. 1, 15 sequ.) sequitur, cui tamen ipsi quam proxime accedunt Auctor ad Herennium (1, 7), Quinctilianus (4, 1), Fortunatianus etc.

plurimam] Res, quae plurimum accidit et in omnium ore versatur, potius parum attentum fecerit auditorem: lege «aut *pulcrum*.» VONCK. (spec. critic. p. 83). — Nihil profecto mutandum est. *Plurima* enim hic res est, quae ad *plurimos* attinet. Praeivit Cicero (de inv. 1, 16) scribens: «Attentos autem faciemus, si demonstrabimus, ea, quae dicturi erimus — *ad omnes* pertinere», aut (partit. 8) «conjuncta esse cum ipsis, apud quos res agitur.»

nuamus; a iudicum, si eos nobis vel ex causae ipsius blandimentis vel extrinsecus conciliamus; ab adversariorum autem persona tribus modis, si eos in odium, in invidiam, in contemptum adducimus. In odium, si scelestos crudelesve doceamus, in invidiam, si eos impotentes esse monstremus, in 546 contemptum vero, si humiles. Ceterum exordiorum genera sunt duo, principium et insinuatio. Principium est, quo statim simpliciter palamque conciliamus nobis auditores; insinuatio, quum insidioso exordio iudicem circumscribimus, in quo modi sunt quatuor. Primus, quum res ipsa mala est; alter, quum adversum nos iudex aliquid contraria opinione praesumsit, aut 547 fatigatus est, aut acclamatio vel irrisio ulla intervenit. Ante cuncta discutendum, quae sit forma materiae. Nam sunt quinque, honesta, turpis, dubia, humilis, obscura. Si honesta est, aut principio non utendum, aut amplificatione exordium concludendum; si turpis, insinuatione utendum; si dubia, 548 benevolus faciendus auditor; si humilis, attentus; si obscura, docilis. Insinuatio vero quatuor modis explicatur, quum aut personam rei subiectione mutamus, aut rem persona, aut rem re, aut personam persona. Nam si in causa meretricis agendum est, rem potius iudicibus spectandam esse dicamus;

commemoramus] Grotius margini adscripsit: «al. *commendamus*», sed eo non egemus.

impotentes] Ne *potentes* exspectes, vide supra (ad §. 427).

insinuatio] Ciceroni (de inv. 1, 15) est «oratio quadam dissimulatione et circuitione subiens auditoris animum»; Curio Fortunatiano (p. 60 Pith.) «subdolum principium, quo occultius irrepimus in animum iudicis.»

acclamatio] *Lege occlamatio*. Vonck. (spec. er. p. 83). — Intempestivam esse conjecturam ipsa Ciceronis verba demonstrant (de invent. 1, 17), quae tamen ne Martianus quidem satis intellexisse videtur: «sin res dabit, non inutile est, ab aliqua re nova aut ridicula incipere, aut ex tempore quae

nata sit, quod genus strepitu, *acclamatione*, aut jam parata, quae vel apologum vel fabulam vel aliquam contineat *irrisionem*.»

quinque] Cicero (de inv. 1, 15) paulo aliter: «Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum»; quae Graece sic appellat Curio Fortunatiano (p. 60 Pith.): «*ἐνδοξον* honestum, *ἀμφίδοξον* anceps, *παράδοξον* admirabile, *ἄδοξον* humile, *δυσπαρανολούδητον* obscurum.»

rem potius] Auctor ad Herennium (1, 6): «Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: *rem*, non *hominem* spectari oportere.» Adde Ciceronem ipsum (de inv. 1, 17). Ceterum *dicamus* scripsi pro *dicimus* e codice Monacensi (C).

aut si libertus alicujus aut cliens agat personam patroni, non hujus considerandam personam esse admoneamus, atque ita cetera. Vitia vero exordiorum 549 ista sunt: vulgare, quod in omnes causas cadere potest; commune, quo etiam adversarius uti potest; contrarium, quo melius adversarius uteretur; affectatum, quod aut verbis inusitatis aut rebus externis profertur; supervacuum, quod neque attentum neque docilem neque benevolum facit auditorem. Fugiendum praeterea ne satis longum et obscurum sit.

DE NARRATIONE.

Narrationum genera sunt quatuor, historia, fabula, argumentum, negotialis vel judicialis assertio. Historia est, ut Livii; fabula neque vera est neque verisimilis, ut Daphnē in arborem versam; argumentum est, quod non facta sed quae fieri potuerunt continet, ut in comoediis patrem timeri et amari meretricem; judicialis autem narratio est rerum gestarum aut verisimilium expositio. Narrationis autem laudes tres sunt, ut lucida sit, ut 551

quo etiam] MS. quod. Non male. Gaot.— Male omnino. Confer modo Auctorem ad Herennium (1, 7): «Item vitiosum est, quo nihilo minus adversarius potest uti, quod commune appellatur.»

narrationum] Auctor ad Herennium (1, 8) et Cicero (de invent. 1, 19) aliquanto accuratius ita haec exponunt: «Narrationum genera sunt tria: unum in quo ipsa causa et omnis ratio controversiae continetur; alterum in quo degressio aliqua extra causam — interponitur; tertium genus est remotum a civilibus causis, quod declarationis causa non inutili cum exercitatione dicitur et scribitur. Ejus partes sunt duae, quarum altera in negotiis, altera in personis maxime versatur. Ea, quae in negotiorum expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec verae nec verisimiles res continentur —

historia est gesta res ab aetatis nostrae memoria remota — argumentum est ficta res, quae tamen fieri potuit» cet. Propius ad nostrum Quintilianus (2, 4, 2): «narrationum, excepta qua in causis utimur, tres accepimus species: fabulam, quae versatur in tragoediis atque carminibus, non a veritate modo etiam a forma veritatis remotam; argumentum, quod vero simile sed falsum comoediac fingunt; historiam, in qua est gestae rei expositio.»

argumentum] Quintilianus (5, 10, 9; p. 233 Spald.): «Argumentum plura significat. Nam et fabulae ad actum scenarum compositae argumenta dicuntur, et orationum Ciceronis velut thema ipse exponens Pedianus: argumentum, inquit, tale est, et ipse Cicero ad Brutum scribit: — etsi argumentum simile non erat. Quo apparet omnem ad scribendum destinatam materiam ita appellari.»

verisimilis, ut brevis, et his contraria vitia vocantur. Lucida est narratio, si non confusa, si vera, si usitatis significationibus, si non longo circuitu rem monstremus; verisimilis, si nihil affectate et quasi ex natura exponere videamur; brevis, si non ultra quam res exigit et prolixè fundatur assertio. Narrationum aliae sunt ipsius causae et negotii, aliae incidentes. Ipsius causae sunt, sine quibus res quae agitur intelligi non potest; incidentes, quae aut probationis gratia aut exempli aut augendi aut invidiae aut voluptatis extrinsecus
 552 afferuntur. Nonnulli quinque species narrationis esse dixerunt, ut Theodorus Byzantius Graece discernit *προδιήγηδων, ὑποδιήγηδων, παραδιήγηδων, ἀναδιήγηδων, καταδιήγηδων*. Narrationis etiam elementa sunt sex, persona, causa, locus, tempus, materia, res. Item narrationum aliae continuae, aliae partiles vocantur; continuae, quae perpetuo contextu sine ulla interruptione dicuntur; partiles, quibus vel argumentum vel digressio aliqua interponitur. • Narramus autem modis sex: aut augentes aliquid, aut tenuantes, praetereuntes, aut moventes, docentes, gratiam vel invidiam comparantes. Post narrationem quidem digressionem,

videamur] Correxì quod in editis legitur *videatur*, codicum Monacensis (C) et Darmstattensis auctoritate.

et prolixè] Lege: *nec prolixè*. ВОНСК. (spec. crit. p. 83).— Ferri tamen communis omnium codicum lectio potest, modo illud non quod praecedit huc etiam trahas, quo facto *et non prolixè* idem erit atque *nec prolixè*. Si quid mutandum, vel commodius et ejiciemus, quod ex praecedentis vocabuli syllaba extrema oriri potuit.

aut augendi] Sic scripsi e codice Grotii; vulgo *agendi*, licet *aut*, quod a Grotii editione abest, jam in anterioribus clare exstet.

Theodorus] Vide Suidam. Hic ille qui *λογοδαιδαλος* dicebatur a Platone. GROTIUS.— Platonis locus est in Phaedro (p. 266 f.). Plura dabit Spengelius (art. script. p. 100). Ceterum ut quinarius

numerus expleretur, jam Grotius *ἀναδιήγηδων* addi jusserat, quam nunc e codice Darmstattensi restitui, Reichenauensi quoque adstipulante, qui *ἀναδιήγηδων* exhibet corrupte. Curius Fortunatianus (p. 62) octo numerat, *διήγηδων, ἀντιδιήγηδων, μερικὴν διήγηδων, παραδιήγηδων, ὑποδιήγηδων, καταδιήγηδων, ἐπιδιήγηδων, διασκευήν*, quarum prima sit principalis, *secunda*, quam adversarii afferamus narrationem converso genere, *tertia*, quum partes singulas narrationis inducamus, *quarta*, quum aliquas res gestas extra causam inducamus, *quinta*, quando quaestionem narrativo modo approbemus, *sexta*, quum sola narratione materia contineatur, *septima*, quum latius exsequamur res gestas quas in narratione breviter attigerimus, *octava*, quae res gestas non tam doceat quem exaggeret.

quam Graeci *παρέμβαδιν* vocant, oportet adungere, quo vel incitamus iudices vel delinimus; sed quoniam pars orationis non est et non semper arripienda est, eam placuit praeterire.

DE PROPOSITIONE.

Propositio aut nostra est aut adversariorum aut communis. Nostra, 553 ut: caedem objicio; adversariorum: caedem me fecisse dicit; communis: uter nostrum caedem admiserit quaeritur. Propositiones autem principalium quaesitionum sunt aut incidentium, aut simplices aut conjunctae. Simplex, ut: luxurialis es, meretricem amas; conjunctae autem per partitionem maxime proponuntur, quae dupliciter fiunt; aut enim simpliciter quid dicturi sumus ostendimus, aut ante quid nobis cum adversario conveniat, quid in dubium vocetur, edicimus. Propositiones aut nudaae sunt aut rationi subjectae. Nudaae, 555 ut: affectasti tyrannidem; rationi subjectae: affectasti tyrannidem, arma enim domi habes. Omnes autem sumuntur aut simpliciter aut per inductionem. Simpliciter, ut si dicam: docebo proditorem; per inductionem, ut si superioris meminimus et sequentem introducimus, ut si dicas: quoniam docui injustam legem, docebo inutilem. Proponimus autem per concessionem aut per prae-

παρέμβαδιν] Sic Grotio suadente inque codicibus legi testante reposui pro *παρένθεδιν*, quod in editis erat, accedente et codice Reichenauensi, ubi a prima manu est *parebasin*, quamvis in ejus locum ineptus corrector *partilem* substituerit. Eandem *διέξοδον* appellat Curius Fortunatianus (p. 63 Pith.), Latine *excessum*, Quintilianus autem (4, 3, 12; p. 144) et Julius Victor (art. rhetor. 17) *egressionem* sive *egressum*; quos vide.

propositio] Hanc significat Cicero (orat. 2, 81), ubi ait: »sequitur, ut causa ponatur, in quo videndum est quid in controversiam veniat; *propositionis* tamen vocabulo in figuris tantum utitur (3, 53),

ut et Quintilianus (9, 2, 105); sed hic inter partes etiam orationis eam tractat (4, 4), unde multa profici ad nostri explicationem possunt. Neque longe discedit Curius Fortunatianus (p. 64), nisi quod brevius eam ad finem partitionis attingit, et id quidem multo rectius quam noster, qui quum supra quinque tantum orationis partes fecisset (§. 544) nunc separata a partitione propositione ad sex delapsus est!

simplex est] MS. »simplex est: luxurialis (lege »luxuriaris«); composita est: meretricem amas.« Sed dubito, GROT. — Nil mutavi; conjunctionem enim sententiarum dicit, non verborum.

teritionem. Per concessionem, quum gratiam facientes ejus quod diximus prius aliquid introducimus, ut si dicas: concedo interim occisum, sed ab hoc interentum nego; per praeteritionem, quum ita transimus ad alteram propositionem, ne superiorem interim concedamus, ut si dicas: nunc quoniam docui ignominioso actionem de privatis rebus tantum negari, docebo de proditionis crimine non negari.

DE PARTITIONE.

Partitio est, quae ordinem totius divisionis breviter comprehendit, ut est
 556 pro Quinctio: negamus te bona Publii Quinctii possedisse ex edicto praetoris. Et primo sic incipit, nullam causam fuisse postulandae proscriptionis; huic subjicit, nec ex edicto possideri potuisse; ad extremum, nec possessa esse; haec, inquit, tria quum docuero, perorabo. Animadvertis corpus totius orationis per haec tria liniamenta digestum esse. Talis autem debet esse partitio, ut singulae partes ejus plurimas quaestiones in se contineant. Nam si fuerit per incidentes quaestiunculas derivata, onerabitur ipsa partitio, et ex hoc iudices rerum copiam fugient. Ideo et Tullius in eadem Quinctiana sic partitus est, ut singula capita plures quaestionum articulos continerent. Etenim primum illud, non fuisse causam postulandae proscriptionis, vide quanta contineat: quod pecunia debita Sexto Naevio non fuerit, et aliter agi oportuerit, quod Quinctius vadimonium non deseruerit; secundum, quod ex edicto possidere non potuerit, quod et procuratorem habuerit, et absens defensus sit, et non latitaverit, et ceteri creditores quieti sint, et quod ante missum sit, ut fundo communi expelleretur, quam proscriptio ejus imperaretur, et quia vi dejectus

eius quod] Melius MS.: *contra quod*. Gaor. — Num melior haec lectio sit, valde dubito.

partitio] Illustrem et perspicuam totam orationem efficere ait Cicero (de invent. 1, 22), quem vide. Adde Auctorem ad Herennium (1, 10), Quinctilianum (4, 5), Curium Fortunatianum (p. 63

Pith.) etc. Exemplum, quod ex oratione pro Quinctio affert, capite 10 sequi exstat.

ex hoc] Correxī vulgatam, quae habet *ex hoc rebuntur* iudices rerum copiam *fugiendam*. Nostra Darmstattensis codicis lectio est.

quieti] Sic Reichenauensis et Monacensis (C)

sit contra quam praetor jusserit. His igitur manifestum est, intra partitionem quaestiones esse ponendas, quae in executione sint divulgandae, ut iudex et nobis attentus fiat et promissorum copia non gravetur. Illud etiam inspiciendum, quae nobis cum diversa parte conveniant, quae in controversiam devocentur; et ea quae conveniunt tunc enumeranda si nobis prosunt, ut Cicero pro Marco Tullio ait: „damnum passum esse Marcum Tullium convenit mihi cum adversario; vi hominibus armatis rem gestam esse non infitiantur; a familia Publii Fabii commissam negare non audent; an dolo malo factum sit, ambigitur.“ Vides ergo hoc in partitione a concessis duxisse, quod sibi proderat.

DE ARGUMENTATIONE.

Argumentatio est elocutio, qua argumenta ipsa verbis exsequimur; ar- 557
gumenta vero, quibus causa probatur. Argumentatio dividitur in duas partes, in confirmationem et reprehensionem. Argumentorum genera duo sunt, arti-

codicis. In editis et codice Darmstattensi erat *Quintii*, quod prorsus contrarium sensum inferebat.

M. Tullio] Ita legendum esse jam e Mario Victorino (p. 136 Pith.) apparebat, qui eodem exemplo in loco de partitione utitur, quum apud nostrum vulgo *M. Rullo* scriberetur; jamque accedunt codices Monacensis (C), Reichenauensis, et Darmstattensis, unde fidenter vulgatam correxi. Praeterea ex Darmstattensi scripsi *vi hominibus* pro *ut hominibus*, quod jam Grotius corrigendum intellexerat, eque eodem et Reichenauensi paulo ante *enumeranda* pro *numeranda*; longius autem procedere corrigendo nolui, quum nec Victorinus nec noster ipsa Ciceronis verba fideliter transscripsisse videantur, quae nunc quoque post egregiam Maji et Peyroni operam inter deperditas orationis partes latere dolendum est.

argumentatio] Ab hac inde capite Curium Fortunatianum fere ad verbum sequitur, ut aut ipsum illum ante oculos habuisse, aut ex eodem cum illo fonte nobis ignoto hausisse eum oporteat. Quamvis enim et Cicero (de invent. 1, 24 sequ.) et Quinctilianus (libro 5) accurate hunc locum tractaverint ejusque doctrinae fundamenta jecerint, tamen schematismi eorum ab eo quem noster proposuit satis discedunt, neque quae ipse noster supra (§. 473 sequ.) Topica imprimis secutus de argumentis exposuit, ad eundem ordinem easdemque distinctiones redeunt, ut appareat multorum fontium rivulos in unum conjunctos esse; in singulis tamen non sine fructu superiora illa contuleris.

genera duo] Vetus haec distributio, quae jam ab Aristotele (rhetor. 1, 2) facta est. Graece dicuntur *πίστεις ἐντεχνοί* et *ἀτεχνοί*.

ficiale et inartificiale. Sed artificiale locos habet quatuor: ante rem, in re, circa rem, post rem. Ante rem vero dividitur in locos septem: a persona, a re, a causa, a tempore, a loco, a modo, a materia. In re autem loci sunt duodecim: a toto, a parte, a genere, a specie, a differentia per septem circumstantias, qui locus recipit in se etiam a majore ad minus et a minore ad majus, a proprio, a definitione, a nomine, a multiplici appellatione, ab initio, a progressionem vel profectu, a perfectione vel consummatione. Circa rem loci sunt decem: a simili, cujus species sunt quatuor: exemplum, simi-

locos] Una enumeratione indistincte comprehendit Quintilianus (5, 10, 94): »ergo ut breviter contraham summam, ducuntur argumenta a personis, causis, locis, tempore (cujus tres partes diximus, praecedens, conjunctum, insequens), facultatibus (quibus instrumentum subjecimus), modo (id est ut quidque sit factum), finitione, genere, specie, differentibus, propriis, remotione, divisione, initio, incrementis, summa, similibus, dissimilibus, pugnantibus, consequentibus, efficientibus, effectis, eventis, jugatis, comparatione, quae in plures ducitur species.»

quatuor] Cicero (de invent. 2, 15 et topic. 12) secutus auctorem rhetoricorum ad Alexandrum (c. 15) tria tantum enumerat: *ante rem, cum re, post rem*. Adde Quintilianum (5, 8, 4; p. 215): »neque esse argumentorum loci possunt nisi in iis quae *rebus* aut *personis* accidunt; eaque aut *per se* inspici solent aut *ad aliud* referri; nec ulla confirmatio nisi aut *ex consequentibus*, aut *ex repugnantibus*, et haec necesse est aut *ex praeterito* tempore aut *ex conjuncto* aut *ex sequenti* petere» (conf. et 5, 10, 102).

duodecim] In Darmstattensi codice legitur *tredecim*, vulgatam tamen praefero, quae concinit etiam cum Fortunatiano, e quo, ut modo dixi, fere omnia illa noster exscripsit.

septem circumstantias] Quid voluerit, inferius (§. 559) declarat, ubi »per omnes» inquit »circumstantias, id est, quum partimur per personas, tempora, et cet.» *Status* enim Graecis *στάσις* est, *περίστασις*; quae circa *statum* observantur, id est *circumstantiae*. Quintilianus (5, 10, 104; p. 294 Spald.): »hoc genus argumentorum sane dicamus *ex circumstantia*, quia *περίστασιν* dicere aliter non possumus.» Meminerat enim argumentorum »a personis, a rebus, ab antecedentibus, a junctis, et insequentibus», atque horum quidem exempli tantum gratia. Alii *περιοχάς* appellarunt illas circumstantias, quas septem complectitur hic versus:

»*Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando?*»

Conf. Marium Victorinum (p. 149 Pith.), Aurel. Augustinum (p. 293) et Cur. Fortunatianum (p. 55).

consummatione] Lege: »ad initium vel consummationem.» Graec.—Vulgo enim legebatur: »ab initio ad progressionem vel profectum, a *profectione*, ab *initio* vel *consummatione*»; sed veriolem lectionem, quae apud Curium Fortunatianum (p. 65) quoque exstat, e codice Darmstattensi recepi.

circa rem] Hi fere iidem sunt quos Cicero (de invent. 1, 28) duci ait ex iis quae *negotio adjuncta* sint, vel (top. 5) quae *quodammodo affecta* sint ad

litudo, fabula, imago, item verisimile, quod de comoedia sumitur; addunt quidam et apologos, ut sunt Aesopi. Ergo circa rem locos exsequar: qui sunt a dissimili, a pari, a contrario per propositionem et negationem, ad aliquid, quod figuratur casibus quatuor: genitivo, dativo, accusativo, ablativo; ab inter se collidentibus per habitum et amissionem, a majore ad minus, a

id de quo quaeritur, attamen de his potius supra (§. 487 sequ.).

exemplum] Confer Aristotelem (rhetor. 1, 2), Ciceronem (de invent. 1, 30), et Auctorem ad Herennium (4, 49). Sed subtilius deinde Aristoteles (2, 20) inter verum et fictum exemplum distinguit, quorum posterius noster mox *apologorum* nomine addit, Aristoteles autem alterum ficti genus esse ait *parabola*, alterum *λόγον*, ut Aesopici et Libyci. Marius Victorinus (p. 156 Pith.) «scriptores artium», inquit, «genus hoc sub similia tria ponunt, *εἰκῶ*, id est *imaginem*, *παραβολήν*, id est *collationem*, *παράδειγμα*, id est *exemplum*». Adde Macrobius (Saturnal. 4, 5) et Quintilianus (5, 11; p. 307. 308 Spald.), qui: «*παράδειγμα*», inquit, «nostri fere *similitudinem* vocare maluerunt, quod ab illis *παραβολή* dicitur; hoc alterum *exemplum*: quamquam et hoc *simile* est, et illud *exemplum*». Oratorem abundare debere exemplorum copia idem docet (12, 4, 1; p. 547). De efficacia exemplorum Seneca (ep. 6): «longum iter est», inquit, «per praecepta; breve et efficax per exempla».

imago] Est formae cum forma cum quadam similitudine collatio, quae sumitur aut laudis aut vituperationis causa (Auct. ad Her. 4, 4 et 49. Cic. de invent. 1, 30). Docet autem Quintilianus (5, 11, 24; p. 323) «rarius esse in oratione illud genus, quod *εἰκόνα* Graeci vocant, quo exprimitur rerum aut personarum imago».

item] Reposui hoc pro *id est* in editis, quod sensu caret. In Darmstattensi enim codice *idem*

verisimile» legitur; sed *idem* pro *item* e falsa tantum pronunciatione ortum esse patet, quam me non curare identidem professus sum. Accedit Fortunatiani auctoritas, qui *quinque* similis species enumerat, addito *exemplo verisimili*, quod de comoedia sumatur (vide supra §. 550).

apologos] Quintilianus (5, 11, 19. 20; p. 318 sequ. Spalding.): «Illae quoque fabellae, inquit, quae, etiamsi originem non ab Aesopo acceperant (nam videtur earum primus auctor Hesiodus) nomine tamen Aesopi maxime celebrantur, ducere animos solent. — *Αἶνον* Graeci vocant et *αἰθωπειους*, ut dixi, *λόγους* et *λιβυκούς*, nostrorum quidam, non sane recepto in usum nomine, *apologationem*». Julius Caesar Scaliger (poët. 1, 57; p. 122): «Recte quidam nominarunt *allegorias*: aliud enim aperte dicunt, aliud ex eo innuunt ac profitentur. Ergo etiam *apologos* appellare nonnulli ausi sunt: quasi ἀπὸ λόγου λόγος. Antiquissimus omnium Hesiodus *αἶνον* vocavit, Aesopus *μῦθον*. Habes apud Horatium et Livium et Diodorum horum duae (as) species: unam simplicem sumtam a rebus naturalibus — introducunt enim perinde atque in scenam non animalia solum, sed muta quoque, veluti gladios cet. loquentes; altera species operosior — partim enim in verbis audis versatur — alia materia est in rebus» cet.

a dissimili] In anterioribus quidem editionibus legebatur *a simili*; sed male. Hoc enim superius jam retulerat, et Fortunatianus etiam *a dissimili* habet. *habitus*] Lege *habitationem*, ἔξιν. Grot. — Haud

minore ad majus, a praecedenti, ab eo quod simile est vel a conjunctis, a
 559 consequentibus. Post rem loci sunt duo: ab eventu, et a judicato. Sunt
 alii loci ἀπὸ τῆς συζυγίας, id est a conjugatione sive a conjugatis, quod quasi
 junctum est personae qualitati, ut eum qui hostilia sentiat hostem esse di-
 camus, item a qualitate, ut si iracunde fecit, sine ratione fecerit; a quan-
 titate, ut si servus est, eodem modo factum sit; a conjunctis, id est ἀπὸ τῶν
 πτώσεων καὶ συνῳδῶν, ut fasces et toga, sella curulis, magistratuum orna-
 menta sunt; item a partitione, id est ἀπὸ τῆς διαμερίσεως, per omnes circum-
 stantias, id est quum partimur per personas, tempora, et cetera, quae varietas
 560 grata discriminat. Inartificialia dividuntur in praejudicia, in rumores, in

facile intelligitur, cur repudiarit aliorum lectionem
habitus, eamque ad marginem relegaverit, immo
 correxerit, quum tamen Graecam vocem apposuerit,
 quae omnino *habitus* sonet. Fortunatianus quidem
habitationem et *amissionem* dixit ἔξιν καὶ στέρησιν,
 sed Martianus profecto e Martiano explicandus est.
 Idem nempe supra (§. 383) dixerat: «opponuntur
 sibi contraria ut *habitus* orationi», idque deinde
 deinde (§. 386 f.) repetierat. Ipse adeo Cicero (de
 invent. 1, 25): «*habitus* appellamus, inquit, ani-
 mi aut corporis constantem et absolutam aliqua in
 re perfectionem.»

quod simili est] Procul dubio legendum e For-
 tunatiano: «quod *simul* est», sed codices nihil variant.

ab eventu] Marinus Victorinus (p. 157 Pith.):
 «*Eventum* illum accipiamus, qui unicuique rei na-
 turaliter videtur adjunctus, qui rem suam, post-
 quam res ipsa contigerit, necesse est consequatur;
 et tunc vere de eventu facere possumus argumen-
 tum, si ipse eventus certus sit» cct.

a judicato] Nimirum ut ait Curius Fortunatia-
 nus (p. 65 Pith.) «quum aut *omnium* hominum ju-
 dicio nitimur, aut *plurium*, aut *optimorum*, aut *emi-
 nentium* ex his, aut eorum qui in unaquaque arte

et scientia versati sunt. Est judicatum et religio-
 sum, quod ad deos pertinet. Unde patet neutri-
 quam solam sententiam a iudice latam esse intel-
 ligendam.

συζυγίας] E Cicerone (in topic. 3 et 9). Con-
 fer nostram supra (§. 474. 484) et Curium Fortu-
 natianum (p. 65) quem exscripsit.

ut eum qui] MS. «ut qui eum qui.» Forte «ut
 si eum qui» cct. GROT. — Sic etiam Fortunatianus,
 sed invitis codicibus nihil muto, praesertim quum
 in sequentibus quoque legamus conjunctivos *fecerit*
 et *factum sit* pro indicativis, qui apud Fortunatia-
 num sunt, unde verisimile fit Martianum ipsum
 ut pro conjunctione accepisse.

eodem modo] Id est *serviliter*. GROT. — Sed
 quid hoc ad quantitatem? Procul dubio pro *servus*
 legendum *serius*, ut apud Fortunatianum est.

per personas] Per a Grotio omissum e codicibus
 Monacensi (C) et Darmstattensi omnino supplend-
 dum erat.

inartificialia] Cicero (in topic. 4 et 9): «quae
 extrinsecus assumuntur, ea maxime ex auctoritate
 ducuntur. Itaque Graeci tales argumentationes ἀτέχ-
 νοις vocant, id est artis expertes.» Adde eundem

tormenta, in tabulas, in jusjurandum, in testes; quae similiter quemadmodum et artificialia tractat orator. In argumentis autem cavendum est, ne in aliqua parte nobis noceant, ne inter se discrepent, ne vulgaria sint, ne cum adversario communia, ne alte repetita, aut supra dignitatem causae, aut infra dignitatem. De confirmatione breviter memoravi, nunc reprehensionis praecepta videamus. Reprehenditur enim actio adversarii aut redarguendo, quum aut totum argumentum aut partes ejus contra facere monstrabimus; aut repugnando, quum docemus falsa esse pro veris assumpta vel ex his non effici; aut compensando, si contra argumentum, quod adversum nos est, aliud opponimus.

DE QUAESTIONIBUS.

Quaestionum duo sunt genera: dicitur enim *προηγούμενος*, quae a nobis 561 inducitur, ut confirmetur; ab adversariis autem quae infertur et repellenda

alio loco (partit. 2): «Testimoniorum quae sunt genera? Divinum et humanum; divinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, ut responsa sacerdotum, haruspicum, convectorum; humanum, quod spectatur ex auctoritate et ex voluntate et ex oratione aut libera aut expressa, in quo insunt scripta, pacta, promissa, jurata, quaesita; et Marium Victorinum (p. 199 Pith.): «Accedunt aliae probationes soli conjecturae semper adjunctae: *tormenta, testimonia, rumores*. Hoc probationis genus Graeci *πίστεις ἀτέχνους* vocant, quod quum his orator utitur, fidem quidem judici facit, sed non oratione. Multus de iis est Quintilianus (5, 1 — 7) quem vide. Aristoteles (rhetor. 1, 15) quinque tantum numerat, *leges, testes, pacta, tormenta, jusjurandum*; sed *praejudicia* et *rumores* Quintilianus quoque addit. De *praejudiciis* vide supra (§. 506 not.); de *rumoribus* utramque in partem disputari posse jam Auctor ad Herennium (2, 8) egregie

intellexit, Aeschinisque exemplum probat, qui eodem duobus locis (adv. Timarch. 52 et de falsa legat. 41) diversa ratione tractat. Confer et Ciceronem (pro Plancio 23) quaeque ad eum observat Platnerus (de Ciceron. rhetor. quae ad jus spectant p. 20).

reprehensionis] Vide de ea Ciceronem (de inv. 1, 42; partit. 9 et 12) et Quintilianum (4, 4, 6; p. 153. 5, pr. 2; p. 177. 5, 13, 1; p. 353 Spald.). Conferre etiam juvabit Priscianum (p. 325 Pith.) et superiores locos (§. 456. 474). Graeci reprehensionem *ἀνασκέπην*, confirmationem *κατασκέπην* appellarunt (Sulpicius Victor p. 241 Pith.).

redarguendo] Recte Grotius variantem lectionem *rem arguendo* ad marginem rejecit; neque enim modo Cicero (partit. 9) «*redarguere* contraria» dicit, sed et Curius Fortunatianus (p. 66 Pith.) ita habet, cujus noster fere singula verba expressit.

duo sunt genera] Curius Fortunatianus (p. 66):

est igitur, dicitur *ἀναγκαία*. Vorum superior, quae a nobis quaestio infertur, modis fit duobus, ut aut singulatim separatae inducantur, aut plures conjunctim. Ducimus autem eas varie, aut per simplicem propositionem, aut per partitionem, aut per figuras, quas *διάνοιας* dicunt, qui locus multiformis est; nam paene tot sunt occasiones inducendae quaestionis in hoc genere, quot sunt figurae sententiarum. Fit enim et per resolutionem, id est *κατα ἀνάλωβιν*, aut per adjec-
 562 tionem, aut per praeteritionem, aut per concessionem, aut per reprehensionem, aut per sejunctionem, id est *ἀφοριβμόν*, aut per admonitionem, aut per dissimulatam propositionem, aut per repetitam, aut per instructam, aut per partitam, aut per similitudinem superioris quaestionis aut responsionis, aut per inversionem, id est quum primam illam quaestionem tractamus, quae

«Omnis quaestio qualis est? aut *προηγούμενος*, quae a nobis inducitur ut confirmetur, aut *ἀναγκαία*, quae ab adversariis, ut refellatur; quocum comparetur alius locus (p. 59): »sed et ipsam argumentationem nostrorum argumentorum, quae *προηγούμενα* dicuntur, et reprehensionem eorum, quae ab adversario proponuntur, quae Graeci vocant *ἀναγκαία*.» Unde apparet apud nostrum quoque primum legendum *confirmetur*, non *confirmet*, ut editiones ante Grotium habent, deinde vero apud ipsum Grotium pro *ἐναντία* reducendum esse *ἀναγκαία*, quod ille deserta antecedentium editionum auctoritate in marginem rejecit. Darmstattensis quoque codex Latinis literis scriptum habet *anancea*.

igitur] In MS. abest *dicitur*. Ego *igitur* deleri malim. GROTIUS. — Lege *jugiter*. ВОНСК. (lect. Lat. p. 59 f.). — Interpunctione mutata omnia sana reperientur.

per adjecctionem] Apud Grotium haec satis confuse ita edita erant: »aut per praeteritionem, aut per concessionem, aut per reprehensionem, aut per sejunctionem, aut per adjunctionem, id est *ἀφοριβμόν*» hac tantum nota addita: »Legendum meo judi-

cio: sejunctionem id est *ἀφοριβμόν*, adjecctionem cet.» Sed primum quidem Grotius male edidit *adjunctionem*, quum jam antecedentes *adjecctionem* recte legerent; deinde vero Curium Fortunatianum (p. 66) inspicere neglexit, unde intelligimus primo potius loco *adjecctionem* ponendam esse. Quem quum Martianus procul dubio exscripserit, refingere locum ad ejus exemplum non dubitavi, ita tamen ut *reprehensionem*, licet apud illum desit, haudquaquam eji- cerem, quae eo melius locum suum tuebatur, quod ut adjectio praeteritioni, ita concessioni opposita esse videtur. Quod autem margini adscripsit Grotius *διάλωβιν* pro *ἀνάλωβιν*, id commemorasse satis fuerit.

quum primam] Lege »quum *primum* illam quaestionem tractamus, quae *prima* est, dehinc quae *secunda*.» Quae lectio partim eo confirmatur, quod quidam codices *denique* praeferant. GROTIUS. — Quam longissime a vero hujus loci sensu aberrat Grotius. Quilibet enim perspiciet, non esse *inversionem*, si primum primo loco, secundum secundo tractamus; sed ex inverso potius ordine *inversionem* oriri. In eo enim maxime oratoris ars versatur »ut

secunda est, dehinc primam. Et eam quaestionem, quam adversarii intulerunt, 563
iisdem modis refutare possumus, et adjicere solemus, quum aliquid aut obscure
adversarius posuerit, aut augendi potius causa dixerit quam probandi, aut
quum per hypophoram gradum facimus nostrae propositionis, aut quum ad-
versarii propositionem in nostram partem convertimus, quam peristrophe vocamus,
aut quum secunda proposita quaestione primam tractamus; et hoc
faciendum, vel quum elegantiam varietatis affectamus, vel quum prima quaestio
adversus nos valde facit et non est in primo loco ponenda. In hypophora
cavendum est, ne plene et copiose ponatur, quanquam aliquando irridendi
adversarii causa, de quo nulla quaestio est, exaggeranda a nobis est, ut
quid discrepet ostendamus. Hypophorae tribus modis imminuuntur, adjectione
verborum, immutatione, detractio. Hypophora autem est intentio adversae
partis; anthypophora est responsio ejus. Anacephalaeosis est veluti a capite causae 564
brevis repetitio quaestionum. Anacephalaeosis non semper utendum est, sed

quod primum cogitandum non utique primum dicendum intelligat (Quintilian. 5, 6, 12; p. 483 Spald.).

posuerit] Ita correxi, quod in editis erat *posuerat*, codicum Darmstattensis et Reichenauensis auctoritate.

aut augendi] In editis erat *agendi*, pro quo jam Grotius legere jusserat *augendi*, legiturque ita in codicibus Darmstattensi et Monacensi (C). Quamvis igitur Curius Fortunatianus (p. 66 Pith.), quem noster ad verbum fere sequitur, *agendi* habebat, hunc tamen e Martiani potius codicibus corrigendum esse arbitror.

gradum facimus] Id est *viam sternimus*. Ita Cicero (in Verr. 2, 1): *gradus imperii factus est pro via ad imperium strata est*. Male autem apud alios desunt, notante Grotio in margine, voces *per hypophoram*. Hypophora enim id ipsum anticipationis sive occupationis genus dicitur, quum ipsi

nobis, ut Rufiniani verbis (p. 270 Ruhk.) utar, *adversariorum sententias et dicta proponimus et substituimus, in hoc tantum, ut illis respondeamus*.

vel quum prima] Quintilianus (7, 1, 2; p. 9): Sed meminerimus ipsam dispositionem plerumque utilitate mutari, nec eandem semper primam quaestionem ex utraque parte tractandam; cujus rei, ut cetera exempla praeteream, Demosthenes quoque atque Aeschines possunt esse documento, in judicio Ctesiphontis diversum secuti ordinem; quum accusator a jure, quo videbatur potentior, coeperit, patronus omnia vel paene omnia ante jus posuerit, quibus judicem quaestioni legum praepararet.

anthypophora] Distinguit *anthypophoram* tanquam responsionem ab *hypophora* tanquam intentione vel positione; Rufiniano (p. 270) idem est quod nostro *hypophora*. Prorsus aliter Quintilianus (9, 3, 87; p. 509) qui hanc figuram *ἀνθυποφορὰν* vocari ait: *incredibile est quod dico sed verum*.

quando aut partitionem fecimus aut quando in multas quaestiones causa processit, ita tamen ut summam cuiusque rei, non partes partium reexamamus; qua quidem utemur etiam in alia parte orationis, quum iudicis memoria fortasse succumberet, quae res tunc epimerismos vocatur. Anacephalaeosis tamen
 565 nulla pars orationis est, sed epilogi quaedam portio. Epilogus enim tres habet partes, enumerationem praedictam, indignationem, quam *δεινωδιν* dicimus, miserationem, quam *οἰκτιριμα* vel *ἐλεον* memoramus. Sed dinosis est ex locis argumentorum; nam his non tantum res probamus, verum etiam augemus.

a capite] Respicit Graecam vocabuli originem *κεφαλή*, quae tamen ita potius explicanda erat, ut *τὰ κεφαλαία*, id est summam orationis, in anacephalaeosi repeti doceret.

processit] Grotius nescio unde *processerit*, quum illam lectionem et anteriores editiones, et codices Reichenauensis et Darmstattensis, et vero etiam Curius Fortunatianus (p. 68 Pith.) habeat, unde nostra ad verbum fere exscripta sunt.

cuiusque rei] Darmstattensis omittit *rei*, cuius tamen tollendi causa non apparet. Apud Fortunatianum est *summa quaeque*. Ceterum conferendus et Cicero (partit. 17 f.): *id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed breviter singula attingens pondera rerum ipsa comprehendet.*

epilogus] Auctor ad Herennium (2, 30): *Conclusiones, quae apud Graecos ἐπίλογοι nominantur, tripartitae sunt; nam constant ex enumeratione, amplificatione et commiseratione.* Propius ad nostrum Cicero (de invent. 1, 52): *Conclusio est exitus et determinatio totius orationis; haec habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionem.* Proxime Curius Fortunatianus (p. 68), qui: *partes sunt* inquit *epilogorum tres: anacephalaeosis, id est enumeratio, dinosis, id est indignatio, τὸ ἔχθος sive eleos, id est miseratio.* Plura dabit Quintilianus (6, 1; p. 115 sequ.).

quam δεινωδιν] Male Grotius quod, quum jam anteriores editiones haberent *quam*, quod et in codice Darmstattensi legitur. Praeterea margini adscripsit: *al. ictosin*, hac nota addita: *in MS. ictosin, ex quo quis non absurde οἰκτιρωδιν eliciat, quod viro incomparabili Jos. Scaligero placuit;* sed nisi haec a sequentibus verbis huc aberrarunt, a nostro certe loco omnino aliena sunt. Probe enim distinguendum inter *δεινωδιν* et *οἰκτιρωδιν*, ut v. c. fecit et Macrobius (saturn. 4, 2): *oratio pathetica aut ad indignationem aut ad misericordiam dirigitur, quae a Graecis οἰκτος καὶ δεινωδιν appellantur.* Est autem *δεινωδιν*, ut Quintilianus verbis utar (6, 2, 24; p. 505 Spald.), *rebus indignis, asperis, invidiosis addens vim oratio, qua virtute praeter alios plurimum Demosthenes valuit.* Adde eundem (8, 3, 88; p. 269 Spald.). Rufinianus (p. 205 Ruhnck.) *ἀγανάκτηδιν* appellat.

dinosis est] Inserui *est* e codice Monacensi (C). De re confer inprimis Ciceronem (de invent. 1, 55): *Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium aut in rem gravis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmationis praeceptis posuimus, tractari indignationem* cet. Sed verba nostri ex Curio potius (p. 68) repetita sunt.

Sed conquestio, id est miseratio, his locis argumentorum sumitur, quibus et indignatio. Peroratione tamen non in fine tantum orationis utendum, sed ubi materia permiserit, id est in digressionem principiorum aut narrationis assiduae, sed et quaestionum nonnunquam. In epilogo generaliter observandum, ut brevis sit; siquidem commotus iudex statim dimittendus est ad sententiam proferendam, dum aut adversariis irascitur, aut tuis miseretur lacrymis, aut rerum afflictione commotus est.

Sic adhuc asserenti innuit ipse Cyllenius, ut ad germanarum coetum nubentisque transiret obsequium. Quo conspecto asserta determinans ad Philologiae consessum fiducia promptiore perrexit, ejusque verticem deosculata cum sonitu — nihil enim silens, ac si cuperet, faciebat — sororum se consortio societatiq[ue] permiscuit.

Tandem loquacis terminata paginae
Asserta cursim, quae tamen voluminis
Vix umbilicum multa opertum fascia
Turgore pinguis insuit rubellulum.

566

peroratione] In his quoque et sequentibus Carium Fortunatianum (p. 69) presso pede sequitur.

germanarum] MS. *terminatarum*, non male. GROT. — Quasi *terminatae* essent *quae terminarunt!* Codex Darmstattensis exhibet *feminarum*, at mutari non opus est, siquidem paulo infra eadem aliis verbis repetuntur *»sororum consortio.«*

asserta] Ita substantive saepe auctores novitii, praesertim Afri. Fulgentius: *»praecluis eruditionis asserta cognoscere.«* GROT. — Adde nostrum infra (§. 599): *»immobilem stare multiplicibus monstratur assertis.«*

ac si cuperet] Id est *etiamsi cuperet*; ut apud Terentium (adelp. 4, 7, 42):

»ipsa si cupiat Salus

Servare prorsus non potest hanc familiam.»
Plura dabit Heinrichus (ad Cic. de republ. p. 166).

tandem] Verborum ordo in quatuor his versibus sic restituendus erit: *»tandem asserta paginae loquacis terminata (sunt) cursim, quae tamen (pagina) pinguis turgore vix insuit umbilicum voluminis rubellulum, fascia multa opertam, id est, ad tantam molem accrevit adeoque omnem chartam occupavit atque implevit, ut vix umbilico, qui extremo volumini adhaerebat (Hor. epod. 14, 8), insuendo locus relinqueretur vacuus.«*

turgore pinguis] Id est verbosior. Similiter Persius (5, 20) *»pagina turgescit«* dixerat.

rubellulum] Alludit ad veterum morem, qui minio notabant epigraphas. Unde et rubricae jurisconsultorum, ad quas alludit Persius (5, 90):

»Masuri rubrica notavit.«

GROT. — Saxo Grammaticus etiam illa voce utitur *»volucrem«* appellans *»rubellam.«* A *rubro* est *ru-*

Quod si probatur et caret fastidio,
 Nonnulla promet quae novella texuit,
 Deditaque fient quae vetustas praeterit;
 Sin sanna typhi naris imum torseris,
 Pigebit arma horruisse coelites,
 Formidinisque tunc locus movebitur,
 Silvane, falcem quum petis Saturniam.
 At tu reclamans, rhetorum sacrum tuba,
 Clangore verso Tulliana percrepans
 In castra abibis, quo nec osor invidens
 Nec livor ater te sequatur praecluem.

bellus et rubellulus. Persius et Martialis vinum *rubellum* memorant. STEPH. (ad Saxon. p. 150). — Confer nostrum infra (§. 804).

deditaque fient] Hoc est «tradentur in meo opere quae a veteribus sunt omissa»; tametsi rectius legi possit *edita*. VULCAN. — Dictum est pro *tradita* potius, ut omnino ejusdem verbi composita varie inter se confunduntur.

sanna typhi] De *sanna*, unde *subsannare* et *sanniones*, nulli non notam. *Typhus* vox Graeca (Suidas: *τύφος ἀλαζονεία*) pro *fastu* Arnobio aliisque usurpata; de qua sic Isidorus: «*Ulva* et *typhus* herbae circa fontes, paludes, stagnaque nascuntur, ex quibus *ulva*, id est alga, mollior et quodammodo fungus, dicta ab uligine; *typhus* vero quae (m. quia vel quod) se aquis inflet, unde et sibi placentium hominum tumor *typhus* appellatur.» Ab eadem origine et *Typhones* et *Typhoeus* dicuntur. Est autem *τύφος* et *τύφομαι* Graecis non tam *inflo*, quam *fumigo* et *incendo*. GROT. — Plura dabit Heinsius (ad Ovid. met. 14, 95; p. 941 Burm.), qui et nostro loco ita refingendum conjecit:

«*Sin sanna Typhum nare sima intorserit*» sed vide ne Martianus pro more suo audacior per prosopopoeiam Sannam Typhi id est irrisionem arrogantiae filiam voluerit, sensusque hic sit: «*sin* (tu) *Sanna Typhi ima naris torseris*» cet. *Imum* autem *naris torquere* idem quod Horatio (epist. 1, 5, 25) *nares corrugare* esse potest; quapropter mutationem quamvis ingeniose ab Heinsio excogitatam certam tamen omnino non habeo.

sequatur praecluem] Sensus totius carminis hic esse videtur: «si suffragia vestra tulerit et sine fastidio audita fuerit, disci inde poterunt nonnulla, quae a me ipso reperta sunt, vetustioribus praeterita; sin risum meruisse videatur, tum sane poenitebit coelites illius horroris quem ipsis adventus Rhetoricae armatae incusserat, quum Silvanus falcem Saturniam circumspiceret, neque amplius formidini locus erit; sed tu, sacrorum rhetorum tuba, indignata clangorem mutabis aque praeceptis artis tradendis ad orationes Tulliano more habendas te recipies, quo gloriosam te nec osor nec invidia nigra sequatur.»